

Patronat Català Pro Europa

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre els àmbits social i cultural de Catalunya

Barcelona, setembre de 2003

Crèdits

Direcció: Jordi Borja (Urban Technologies) i Jordi Sànchez (Fundació Jaume Bofill)

Coordinació

Coordinació general: Àlex Ruiz, economista

Coordinació de l'àmbit social: Albert Serra (BoraKasi SA)

Coordinació del sector cultural: Xavier Cubeles (BCF Consultors)

Redacció

Informe de síntesi de l'àmbit social: Albert Serra amb la col laboració d'Alícia Xalabarder (BoraKasi SA) i d'Àlex Ruiz

Informe de síntesi del sector cultural: Xavier Cubeles i Emma Rué (BCF Consultors)

Informes de suport

Àmbit social

Efectes demogràfics de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya. Andreu Domingo i Jordi Bayona (Centre d'Estudis Demogràfics).

Política de migracions: Andreu Olesti (Universitat de Barcelona).

L'ampliació de la Unió Europea cap a Centre, Est i Sud-est: Impacte en l'estructura social i el sistema d'ensenyament de Catalunya: Xavier Matheu i Bernat Albaigés (Fundació Cirem)

Repercussions de l'ampliació de la Unió Europea en el sector de l'habitatge a Catalunya: Carme Trilla, consultora experta en habitatge.

Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea per a Catalunya. La seguretat ciutadana. La seguretat ciutadana: Jaume Curbet, consultor expert en seguretat ciutadana.

Realitats i expectatives de la política social europea: Ricard Gomà i Quim Brugué (Universitat Autònoma de Barcelona).

Àmbit cultural

Les polítiques culturals: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

La producció cultural: Lluís Bonet (Universitat de Barcelona).

La promoció cultural a l'exterior: Francesc Puértolas (Instituto Cervantes).

El turisme cultural: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

La llengua: Isidor Marí (Universitat Oberta de Catalunya).

La recerca i el desenvolupament: Ezequiel Baró (BCF Consultors).

Índex

SIGLES 4

INTRODUCCIÓ 6

PRIMERA PART: EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UE SOBRE L'AMBIT SOCIAL DE CATALUNYA 19

I. Demografia i immigració 20

II. Estructura social 33

III. Ensenyament 40

IV. Habitatge 44

V. Seguretat ciutadana 59

VI. Serveis bàsics de protecció, promoció i benestar social 67

VII. Conclusions 76

VIII. Propostes de l'àmbit social. 81

IX. Annex estadístic 86

SEGONA PART: EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UE EN L'ÀMBIT CULTURAL DE CATALUNYA 88

I. Perfil dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els Estats membres 90

II. Efectes de l'ampliació de la UE en l'esfera de les polítiques culturals 103

III. Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats 115

IV. Reptes de l'ampliació sobre els mercats i les polítiques culturals catalanes..... 121

V. Conclusions 144

VI. Propostes del sector cultural..... 147

SIGLES

AUE: Acta Única Europea

COG: Crim Organitzat Global

COPEC: Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura

FEANTSA: Federació Europea de les Organitzacions que treballen amb persones sense sostre

FEDER: Fons Europeu de Desenvolupament Regional

FSE: Fons Social Europeu

OCDE: Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmics

OMT: Organització Mundial del Turisme

PAS: Programa d'Acció Social

PEOT: Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial

UE: Unió Europea

INTRODUCCIÓ

Presentació

A la cimera de la Unió Europea celebrada del 13 al 15 de desembre de 2002 a Copenhaguen es va ratificar l'admissió d'Eslovàquia, Eslovènia, la República Txeca, Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, Hongria, Malta i Xipre a la Unió Europea. L'1 de maig de 2004 s'hauran d'haver ratificat els tractats d'adhesió i aquests 10 països seran ja membres de ple dret de la Unió Europea. Queden fora d'aquesta fase d'ampliació Romania, Bulgària i, en una situació més complicada, Turquia. Els tres països mantenen encara diferents nivells d'incompliment de criteris bàsics per la plena incorporació.

Aquesta incorporació ha tingut com a base l'assoliment de posicions comunes, negociades individualment segons acord adoptat en el Consell d'Hèlsinki de desembre de 1999. En el Consell de Niça, de desembre de 2000, s'acorda integrar en la negociació les diferents demandes de **mesures transitòries**, entre les que destaquen les relatives a la lliure circulació de persones, tema que genera fortes preocupacions des del punt de vista dels moviments migratoris en els països de la Unió fronterers amb els països candidats (especialment Alemanya i Àustria) i també s'acorda tancar un calendari de negociacions que asseguri la finalització de la negociació per adoptar el cabal comunitari estructurat en 31 capítols. El desembre de 2002. a Copenhaguen, es confirma que estan tancades totes les negociacions dels 31 capítols i s'acorda l'adhesió dels 10 nous membres de la Unió.

L'ampliació és ja, per tant, un fet irreversible, que no vol dir que la integració sigui una realitat assolible a curt termini. El procés intern de cada país s'ha de fer. El concepte de "mesures transitòries" pot allargar aspectes concrets de la incorporació efectiva. Finalment, la construcció d'una "unió europea" real és un procés complex i fins i tot amb un final incert, com ens recorda la crisi europea front el tema d'Iraq, materialització d'unes tensions sobre la forma d'entendre el què és la Unió Europea que s'han anat manifestant repetidament, tot i que amb intensitats i formes diferents, des dels finals dels anys 90.

En aquest escenari europeu i internacional, en el que els jocs d'alineament basats en posicions unilateralistes es confronten, cada cop més obertament, amb la construcció sempre lenta i

complexa de polítiques multilateralistes, el procés d'ampliació, amb la incorporació de 10 països a la "xarxa multilateral europea", la perspectiva de noves incorporacions (Romania i Bulgària) i la perspectiva de la negociació amb Turquia, un repte en aquest cas si que plenament multilateral i multicultural, i sobretot el procés constituent en realització en el marc de la Convenció, fan cada cop més evident que la construcció de la Unió Europea i la seva ampliació es configuren com una realitat i una perspectiva de futur que exemplifica amb precisió, en un moment molt oportú encara que extraordinàriament complex, el que significa la cooperació, el multilateralisme i una determinada manera d'entendre la globalització. La visualització del procés de creixement de la Unió Europea com una forma concreta i estructurada de gestionar la globalització aporta una resposta, encara regional, però clarament positiva i netament diferenciada del "model americà" de globalització, del que sembla resultar-ne una creixent desestructuració econòmica, social i política de les regions que operen sota les seves "regles del joc" com Llatinoamèrica, Àfrica o Orient Mitjà. Evidentment, no tots els països europeus ni tots els seus dirigents tenen aquesta visió de les coses, com ho demostra el "cas Iraq", però, segurament això succeeix perquè les regles de joc de l'incipient model multilateralista i multicultural europeu ho fan possible i, fins i tot, inevitable.

Aquesta complexa i imprevisible situació, però, no ha d'amagar que la hipòtesi de partida d'aquest informe, que l'ampliació és un fet altament positiu pel conjunt d'Europa i també per a Catalunya, sembla plenament confirmada com es podrà comprovar al llarg de l'informe, al menys pel que fa als àmbits social i cultural. I això amb independència de quins siguin els reptes concrets que puguin plantejar-se-li a Catalunya a partir de l'ampliació.

Aquests elements del model europeu, que l'ampliació fan més visibles i tangibles que mai, afecten a moltes dimensions de la societat europea, però, són sobretot i de forma especial en aquests moments, un fet de molt fort impacte social en sentit estricte. L'ampliació aporta, intrínsecament, una ampliació de l'espai econòmic europeu i, també, una manera concreta d'entendre la societat i la convivència. I aquesta aportació, i el corresponent impacte que pot tenir a Catalunya, és el factor més rellevant i significatiu a considerar.

Els àmbits social i cultural.

L'organització de l'anàlisi dels dos àmbits de societat i cultura s'ha fet segregant l'àmbit cultural de la resta de l'àmbit social. Aquesta opció s'ha pres en raó de la forta especificitat i de l'alta rellevància que té per a Catalunya l'àmbit cultural, i molt especial, l'àmbit lingüístic. En l'àmbit societat han quedat inclosos tots els altres aspectes que fan referència a estructura social i polítiques públiques de benestar social.

L'estructura d'anàlisi d'aquests dos subàmbits s'ha mantingut homogènia fins allà on ha estat possible, diferenciant-se en aquells temes en els que la naturalesa dels elements a analitzar ho han fet necessari.

Certament, l'anàlisi de les conseqüències que pot tenir la futura adhesió de nous països a la UE per als àmbits social i cultural de Catalunya és una qüestió complexa que, a més es planteja en un moment especialment incert En aquest sentit, i només a títol introductori, poden assenyalar-se les següents observacions i restriccions que ha hagut d'assumir l'anàlisi.

a. L'elaboració d'aquest treball ha requerit recopilar informació sobre uns països que constitueixen unes realitats socials, econòmiques i culturals molt distintes (i llunyanes) a la de Catalunya. En aquesta mateixa direcció, també s'ha d'assenyalar que la situació i les característiques dels estats candidats no són homogènies entre si, ja que hi ha importants diferències entre ells.

b. Hi ha múltiples incerteses respecte del futur desenvolupament d'aquest procés. Tant pel que fa referència al conjunt de la mateixa Unió Europea (que, com és sabut, es troba en un procés de redefinició del seu marc constituent), com respecte de les perspectives d'evolució futura dels estats candidats (són economies en transició, que han d'adaptar-se als valors i al marc normatiu de la Unió Europea).

c. S'ha de prendre en consideració la dificultat d'establir les interactivitats, evidentment intenses i rellevants, entre els diferents àmbits considerats en aquest treball. En aquest sentit s'ha optat per centrar l'anàlisi en els impactes que afecten directament i de forma més tangible als àmbits analitzats. No s'ha intentat, per tant, identificar els impactes socials

o culturals indirectes que puguin provocar, per exemple, els canvis en l'activitat econòmica que generi l'ampliació.

d. S'ha assumit la restricció de les fortes debilitats informatives encara existents per a realitzar treballs d'anàlisi sobre l'Europa 25. Sovint no es disposa d'informació comparable, tot i l'important esforç que han fet les institucions europees i, especialment Eurostat i els òrgans responsables de la gestió de l'ampliació, en aquest camp.

Objectius

En el marc d'anàlisi descrit, els objectius d'aquest apartat del projecte són, pel que fa a l'àmbit social, els següents:

1- Situar l'escenari social europeu a 25 i ubicar Catalunya en aquest marc.

2- Identificar els impactes que pot produir l'ampliació sobre l'estructura social de Catalunya en els seus nivells més estructurals.

3- Analitzar els impactes que pot produir l'ampliació en els àmbits de construcció de capital social i de les polítiques públiques de protecció, promoció i benestar social.

4- Identificar, a partir de l'anàlisi anterior, els principals reptes a abordar en el marc d'una estratègia de sosteniment i reforçament de la cohesió social de Catalunya en el marc d'una Europa ampliada i més diversificada en tots els àmbits.

Les àrees d'anàlisi que s'han establert per la realització de l'estudi han estat, d'una part, l'estructura demogràfica i l'estructura sociològica entesa, aquesta darrera, com el marc de relacions socials, dels models de convivència i dels models d'organització social. D'altra part lloc s'ha considerat l'anàlisi dels principals àmbits de construcció del capital social i de desenvolupament de les polítiques públiques de benestar social: ensenyament, habitatge i protecció social i seguretat col lectiva i de desenvolupament personal.

Els objectius que s'han intentat assolir en l'anàlisi de l'àmbit cultural són:

a. En primer lloc, recopilar informació bàsica sobre l'estructura dels mercats i les polítiques culturals en els països candidats, per a poder avaluar de la manera més ajustada possible els efectes de l'ampliació. Cal dir que aquesta aportació al coneixement dels futurs "nous" estats de la UE també pot ser d'utilitat per al disseny d'estratègies de cooperació cultural i d'intercanvi comercial des de Catalunya amb els nous estats membres de la Unió.

b. En segon lloc, identificar i analitzar quins són els principals efectes que l'ampliació pot tenir en l'àmbit de la cultura sobre el conjunt de la Unió Europea, tant en relació a les seves polítiques sectorials, com respecte l'estructura i desenvolupament dels mercats culturals.

c. En tercer lloc, identificar i analitzar els efectes més destacables d'aquest procés sobre els sectors culturals de Catalunya, tot tractant de comparar la posició que ocupa actualment Catalunya en el marc de la UE (dels 15), i el lloc que pot ostentar en la UE ampliada (dels 25).

d. Finalment, i sobre la base dels punts anteriors, definir els principals reptes de Catalunya en l'àmbit cultural davant l'ampliació, i proposar uns indicadors de seguiment del procés.

Com ja s'ha indicat anteriorment aquí tan sols es presentaran el que anomenem "impactes socials directes" de l'ampliació. Així mateix, cal ressaltar que en aquest treball tan sols es treballa en el nivell dels impactes que pot generar l'ampliació europea i, en cap cas, es pretén ampliar aquesta òptica a l'anàlisi dels impactes i efectes que pot tenir per a Catalunya el desenvolupament global de la Unió en totes les seves altres vessants i, menys encara, serà objecte d'aquesta anàlisi els impactes que es puguin derivar de l'actual conjuntura internacional sobre el mateix procés de construcció europea i sobre Catalunya tot i que, molt probablement, els esdeveniments internacionals de finals de 2002 i principis de 2003 poden ser molt més rellevants pel procés de construcció europea que la mateixa ampliació.

Finalment s'ha de tenir en compte, també, que la integració de Catalunya a la UE té un sentit dinàmic: tot i haver-se produït formalment ja fa anys, en la pràctica avança de manera progressiva. Així, hi ha molts processos d'aquesta integració que estan en constant evolució. Conseqüentment, els reptes d'adaptació i millora de la posició dels agents culturals del país en un escenari ampli i obert com ho és la UE, es renoven permanentment en funció del desenvolupament del propi país i del context general de la Unió que es veurà sotmès a un nou canvi degut al procés d'ampliació.

Metodologia

La metodologia emprada per a la realització informe sobre els impactes de l'ampliació en l'àmbit social i cultural ha estat partir d'informes parcials sectorials o temàtics realitzats per especialistes de reconeguda solvència, material disponible a Internet. A partir d'aquests informes, i d'una sèrie de sessions de debat amb actors dels sectors implicats, s'ha realitzat una síntesi que dona cos al present informe sobre els àmbits social i cultural.

L'enfocament triat, consistent en seleccionar experts reconeguts en cadascun dels àmbits triats, ve donat per la matèria que és objecte de l'estudi. Els àmbits social i, en menor mesura, cultural es caracteritzen per aglutinar un conjunt de sectors i d'àrees de polítiques públiques heterogenis, que van des de l'habitatge fins la seguretat ciutadana, per citar dos exemples. La impossibilitat de trobar un grau suficient d'expertesa en matèries tan dispars en un únic expert (o fins i tot en un grup reduït d'experts) obligava a disposar d'un equip format per especialistes en àmbits diversos. Aquesta opció, que té com a certa contrapartida una major dificultat d'aglutinar els resultats dels informes de base, garanteix la màxima qualitat sectorial i, en conseqüència, permet que la síntesi resultant no es vegi perjudicada per un coneixement de base incomplet o parcialment insuficient.

Els informes en els que s'ha basat aquesta síntesi pel que fa a l'àmbit societat han estat els següents.

1- Efectes demogràfics de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya. Andreu Domingo i Valls i Jordi Bayona i Carrasco (Centre d'Estudis Demogràfics).

2- Política de migracions: Andreu Olesti Rayo (Universitat de Barcelona)

3- L'ampliació de la Unió Europea: Impacte en l'estructura social i el sistema d'ensenyament de Catalunya: Xavier Matheu i Bernat Albaigés. (Fundació Cirem).

4- Repercussions de l'ampliació de la Unió Europea en el sector de l'habitatge a Catalunya: Carme Trilla, consultora experta en habitatge.

5- Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea per a Catalunya. La seguretat ciutadana: Jaume Curbet, consultor expert en seguretat ciutadana.

6- Realitats i expectatives de la política social europea: Ricard Gomà i Quim Brugué (Universitat Autònoma de Barcelona).

A més d'aquest material bàsic, per a la realització d'aquest informe s'han utilitzat fonts addicionals d'informació aparegudes al llarg del procés de treball i s'han aportat elements d'anàlisi destinats a cobrir, en la mesura del que sigui possible, els inevitables *gaps* que el treball compartimentat hagi pogut ocasionar.

Els informes en els que s'ha basat aquesta síntesi pel que fa a l'àmbit cultural han estat els següents.

- Les polítiques culturals: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).
- La producció cultural: Lluís Bonet (Universitat de Barcelona).
- La promoció cultural a l'exterior: Francesc Puértolas (Instituto Cervantes).
- El turisme cultural: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).
- La llengua: Isidor Marí (Universitat Oberta de Catalunya).
- La recerca i el desenvolupament (R-D): Ezequiel Baró (BCF Consultors).

Aquests treballs constitueixen la principal font d'informació utilitzada en aquest estudi, i, com en el cas de l'àmbit de societat, es poden consultar a Internet. La lectura d'aquests textos proporciona, per tant, una visió detallada i aprofundida dels efectes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya en cadascun dels apartats considerats.

Les conclusions de les dues síntesis van ser presentades i debatudes en dues sessions de treball que comptaren amb la participació d'experts i de persones responsables d'institucions i organitzacions socials i culturals del país. En la versió definitiva d'aquest document s'han considerat les principals conclusions d'aquestes reunions.

Continguts

La part de l'estudi sobre els impactes socials per a Catalunya de l'ampliació de la Unió Europea s'estructura en tres blocs. En el primer d'ells s'analitzen les dades demogràfiques bàsiques, els fluxos migratoris actuals i les tendències esperables de modificació d'aquests fluxos a partir de l'ampliació, i els possibles impactes que pugui produir l'ampliació sobre l'estructura social de Catalunya. En el segon bloc s'analitzen el que s'ha anomenat àmbits de construcció el capital social i polítiques públiques de protecció, promoció i benestar social. En aquest darrer bloc s'ha treballat sobre l'àmbit educatiu, l'habitatge, la política social i la seguretat.

Per a cada un d'aquests àmbits s'han intentat identificar l'estat de la qüestió i els possibles efectes, tant positius com negatius, que es puguin derivar del procés d'ampliació per a Catalunya. L'estructura formal d'aquest àmbit d'anàlisi inclou els següents apartats:

a. Demografia i immigració.

b. Estructura social

c. Ensenyament

d. Habitatge

e. Seguretat ciutadana

f. Serveis bàsics de protecció, promoció i benestar social

En el tercer bloc es recullen algunes dades bàsiques, les que s'han pogut trobar per a tots els països i per a Catalunya i que eren raonablement comparables, que permeten posicionar i dimensionar Catalunya respecte els actuals 15 membres de la Unió i els deu que s'incorporen amb l'ampliació.

Pel que fa a la síntesi de l'apartat dedicat a cultura l'anàlisi s'ha centrat en:

a. L'estudi dels sectors culturals focalitzant l'estudi en els subsectors del patrimoni artístic i històric, les arts plàstiques, les arts interpretatives (musicals i escèniques) i les indústries culturals (llibre, fonogrames, audiovisual, etc.).

b. Atesa la seva importància com a mitjà d'expressió cultural d'una col lectivitat, aquest treball també ha analitzat, amb especial intensitat, els efectes de l'ampliació en l'àmbit de la llengua. Ja fa anys que hi ha un debat sobre el reconeixement del català en la normativa i les actuacions de la UE i, per tant, és una qüestió que ocupa una posició central en el present estudi.

c. S'ha considerat específicament el sector del turisme i la seva relació amb les activitats culturals. La riquesa i varietat del patrimoni cultural de Catalunya, i la fortalesa del seu sector turístic, justifiquen el tractament diferenciat d'aquestes temàtiques.

d. Finalment, s'ha contemplat el sector de la recerca i desenvolupament (R-D), que habitualment no s'inclou en l'esfera de les activitats culturals tot i que és ben clar que aquesta activitat té un impacte directe sobre el desenvolupament cultural del país.

L'estructura formal de l'anàlisi de l'àmbit cultural inclou els següents apartats:

El present document d'estructura en els tres grans blocs següents, que contenen els apartats que s'indiquen en cadascun d'ells:

a. Característiques generals i perfil dels sectors culturals dels països candidats a l'ampliació de la UE en relació amb els estats membres de la Unió Europea.

b. Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional i sobre les polítiques de la Unió Europea en l'àmbit cultural.

c. Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats i efectes de la integració sobre les seves polítiques culturals.

d. Reptes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment dels efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya.

PRIMERA PART: EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UE SOBRE L'AMBIT SOCIAL DE CATALUNYA

I. Demografia i immigració

De la lectura dels informes previs abans citats i que han servit de base per a la redacció d'aquest document, se'n desprèn un element que impregna tota l'anàlisi sobre els efectes de l'ampliació per a Catalunya: els moviments migratoris se situen en el centre de quasi totes les preocupacions tal i com ja va succeir en les anteriors ampliacions de la Unió, i molt especialment en el moment de la incorporació d'Espanya, Portugal i Grècia sense que, en aquell moment, no s'acabés d'aclarir quina era la direcció dels fluxos migratoris que es podia convertir en preocupant.

La centralitat que atorguen els documents previs als moviments migratoris és el que ha fet recomanable explicitar clarament que en l'àmbit demogràfic el fet, pràcticament exclusiu, que el vincula a l'ampliació, és el fet migratori. Cal afegir, com s'anirà posant de manifest progressivament, que també és el fet migratori el que genera les principals preocupacions en els altres capítols d'anàlisi ja que pràcticament tots els informes de suport han dedicat atenció a la immigració.

1. Estat de la qüestió

La població de la Unió Europea a l'any 2000 era de 377,1 milions d'habitants. Catalunya tenia, en aquesta data, 6,36 milions d'habitants. El 10 països en vies d'adhesió a l'ampliació aporten 75,1 milions d'habitants. Romania (22,4) Bulgària (8,3) i Turquia (67,5) en sumen 98,2 més.

Catalunya representa l'1,7% de la població de UE-15; l'1,4% de la UE-25 i representaria, si el projecte europeu actualment previsible s'assoleix, i *caeteris paribus* amb la situació actual, l'1,2% de la Unió Europea a 28.

Les taxes de fecunditat se situen, per als 28 països, amb l'única excepció de Turquia (2,50) per sota de dos i en força casos per sota d'1,5, sent més baixes les dels països de l'ampliació

que les dels 15. Catalunya se situa aquí en un punt baix (1,31) inferior a la mitjana del UE-15 (1,53) i molt propera a la de tots els països de l'ampliació, excepció feta de Xipre i Malta (1,80 i 1,50 respectivament). Pel que fa a la taxa de naixements per cada mil habitants, Catalunya, amb 10,3 supera a tots els països de l'ampliació, excepte Xipre, i està per sota dels 15 amb excepció d'Alemanya, Àustria, Grècia i Itàlia.

Pel que fa a l'esperança de vida la de Catalunya és la més alta dels 28 països igualada amb la d'Itàlia, Espanya i França.

Es desprèn d'aquestes dades que l'homogeneïtat en les dinàmiques demogràfiques de tots els països, amb l'excepció de Turquia, és alta. Les diferències són poc significatives en comparació amb d'altres àrees continentals i, quan n'hi ha, no apunten a una situació que pugui fer pensar en cap desbordament demogràfic ja que les taxes de creixement dels països de l'ampliació són, en general, menors que les dels UE-15.

Pel que fa als moviments migratoris, tal i com ja s'ha avançat, les coses són més complicades. Abans d'entrar a analitzar la situació cal aclarir que la disponibilitat de dades en aquest camp és poc adequada. La velocitat, especialment en el cas espanyol, amb el que s'estan modificant les dinàmiques migratòries, fan que un o dos anys de retard informatiu sigui molt de temps, cosa que no succeeix amb les dades demogràfiques bàsiques. Les dades recents de Barcelona ciutat, per exemple, mostren un creixement de la població estrangera a la ciutat de quasi bé el 100 % en dos anys (Gener 2001: 74.019; 4,9%. Gener 2003: 163.046; 10,7%). La informació disponible per a tot l'àmbit europeu és de l'any 2000, i en comptades ocasions del 2001. D'altra banda, aquest tema té un gran forat negre, la immigració irregular, respecte del que no es pot fer altra cosa que especular. Caldrà, per tant, tenir en compte aquestes dues greus limitacions de l'anàlisi en la seva valoració.

Dels 377 milions d'habitants de la Unió a 1 de gener de 2000, 18,5 milions tenien nacionalitat estrangera. D'aquests, 13 milions eren extracomunitaris als que caldria incloure els irregulars, tots ells, òbviament, també extracomunitaris. Del total d'aquesta població estrangera a la Unió residien a Catalunya 214.990 estrangers que representaven un total d'1,16% sobre el total d'estrangers de la Unió Europea.

Dels estrangers registrats a Catalunya a 1 de gener, només un 1,6% provenia dels països candidats, lluny dels grans receptors com Alemanya (els nacionals dels candidats són el 35% dels estrangers), Dinamarca (18,5%) o els Països Baixos (17%).

Durant la dècada dels noranta, es varen produir 3.289 altes de ciutadans amb nacionalitat d'algun dels països candidats, que representaven un 2% de les altes d'estrangers als municipis catalans entre 1991 i 2000. Destaquen tres períodes que marquen una creixent acceleració, de 1991 a 1996, de 1997 a 1999, i l'any 2000. Si durant els sis anys corresponents al primer període s'enregistraren només 426 altes, al segon, en la meitat de temps es comptabilitzaren una mica més del doble d'entrades, per a constatar que només el darrer any 2000, les 1.916 altes doblen els tres anys anteriors.

El canvi que es produeix a partir de l'any 1996 fa pensar que, a part de l'increment real dels fluxos, la llei de bases de règim local aprovada el 1996, que fa de l'empadronament un dret i un deure independent de la situació legal al país, ha incidit en l'augment de les altes.

Pel que fa a l'estructura per sexe i edat, el perfil d'aquests immigrants és el de treballadors, amb màxims per als grups joves en edat activa, amb més efectius d'homes que de dones, i amb una minsa presència de menors.

D'aquestes altes, el 69% procedien directament de l'estranger. Les primeres nacionalitats són de països de l'ampliació, Polònia amb un 19,5% i els dos següents són els dos països candidats exclosos encara de l'ampliació: Romania i Bulgària amb un 46,5%, i un 11% respectivament del total d'altes dels països candidats. Els municipis de les províncies de Barcelona i de Tarragona són les destinacions més representades, amb gairebé el 80% de les altes. Les darreres dades disponibles per a Catalunya mostren una evolució significativa en termes relatius tot i que els estrangers nacionals dels països de l'ampliació i candidats segueixen sent clarament minoritaris.

Al 2002 hi havia empadronades a Catalunya 280.167 persones de nacionalitat estrangera, que representaven el 4,4% de la població total. Per grans orígens continentals, les 111.106 persones procedents de l'Àfrica representaven la majoria amb el 39,7% del total d'estrangers,

mentre que el conjunt de les 4.545 persones dels tretze països candidats només en representaven l'1,6%, i encara entre aquests les diferències eren prou notables: Romania, amb 2.094 persones, representa per ella sola el 44% del total d'empadronats dels països candidats, seguida per Polònia amb 861 persones (el 18,2%), i Bulgària amb 656 persones (el 13,8%). Cal tornar a recordar que d'aquests candidats tan sols Polònia participa de la propera ampliació.

Pel que fa al conjunt d'Espanya, a Catalunya hi residia la quarta part de tots els estrangers amb permís de residència a Espanya, percentatge que s'ha anat incrementant any rera any.

Evolució del nombre de residents estrangers a Catalunya i a Espanya. 1990-2002

	Catalunya	% Catalunya / total Espanya	Espanya
1990	65.990	16,2	407.647
1991	60.800	16,9	360.655
1992	72.291	18,4	393.100
1993	76.244	17,7	430.422
1994	83.296	18,1	461.364
1995	106.809	21,4	499.773
1996	114.264	21,2	538.984
1997	124.550	20,4	609.813
1998	148.803	20,7	719.647
1999	183.736	22,9	801.332
2000	214.990	24,0	895.720
2001	280.167	25,3	1.109.060

Font: Ministeri de l'Interior

D'altra banda, la comparació entre els permisos de residència en vigor a 31 de desembre de l'any 2000 i les persones empadronades a 1 de gener de 2001 per aquestes mateixes nacionalitats, ens fa creure que la irregularitat era molt més elevada entre els immigrants procedents de Romania i Bulgària que no pas en el cas polonès.

Les dades de la ciutat de Barcelona, prou significatives per al conjunt de Catalunya, estan actualitzades a gener de 2003 (tot i que calgui llegir aquestes dades amb prudència ja que no han estat encara depurades i és probable que pateixin de sobrerepresentació) ens poden ajudar a visualitzar la dinàmica d'evolució del conjunt de la immigració i de la dels països candidats

en conjunt. El Padró continu de Barcelona a 1 de gener de 2001 mostra que el municipi de Barcelona aplegava la quarta part de tots els residents de Catalunya procedents dels països candidats. D'un any a l'altre s'ha doblat la població, passant de 1.168 a 2.366 persones, essent aquest creixement especialment significatiu per a Romania, Bulgària i Lituània. Les dades per a gener de 2003, també per al cas del municipi de Barcelona, mostren un nou creixement espectacular en termes relatius i un cert increment del pes en el conjunt de la immigració dels països de l'ampliació i candidats.

Evolució del nombre de residents estrangers a Barcelona ciutat per continent. 1996-2003

	1996 (Març)	1999 (Març)	2000 (Març)	2001 (Gener)	2002 (Gener)	2003 (Gener)	Taxa de creixement
Total estrangers	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809	163.046	43,3
% sobre tota la població	1,9	2,7	3,5	4,9	7,6	10,7	
Europa	9.407	11.289	13.316	16.286	22.924	33.111	44,4
Àsia	5.576	7.164	9.326	12.175	17.934	26.412	47,3
Àfrica	4.044	6.365	8.181	10.044	13.893	17.002	22,4
Amèrica	10.213	15.972	22.488	35.378	58.944	86.364	46,5
Oceania	76	81	85	99	114	157	37,7
Apàtrides	38	32	32	37	(*)	(*)	

(*) No comptabilitzats

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

Evolució de la població estrangera a la ciutat de Barcelona per procedència. 1996-2003

	1996	1999	2000	2001	2002	2003
Total població estrangera	**29.354**	**40.903**	**53.428**	**74.019**	**113.809**	**163.046**
Unió Europea	**8.412**	**9.851**	**11.185**	**12.712**	**16.211**	**21.873**
	28,7	*24,1*	*20,9*	*17,2*	*14,2*	*13,4*
Alemanya	1.824	1.962	2.102	2.269	2.593	3.225
Àustria	124	139	170	191	237	301
Bèlgica	204	274	332	377	460	640
Dinamarca	77	92	110	128	159	212
Finlàndia	37	51	54	69	100	134
França	1.961	2.278	2.618	2.943	3.684	4.709
Grècia	67	81	96	103	121	176
Irlanda	83	112	137	165	207	292
Itàlia	1.901	2.225	2.581	3.142	4.572	7.013

	Luxemburg	5	7	7	7	8	9
	Països Baixos	376	443	535	613	754	980
	Portugal	531	782	868	949	1.104	1.291
	Regne Unit	1.094	1.267	1.406	1.558	1.936	2.473
	Suècia	128	138	169	198	276	418
Països candidats		**278**	**461**	**674**	**1.168**	**2.366**	**4.509**
		0,9	*1,1*	*1,3*	*1,6*	*2,1*	*2,8*
Països de l'ampliació		**123**	**243**	**302**	**429**	**641**	**1.016**
	Eslovènia	2	11	10	11	14	20
	Estònia		2	2	9	13	21
	Hongria	21	20	24	40	78	95
	Letònia		5	8	13	18	34
	Lituània		9	12	19	41	73
	Malta	1	1	1	1	1	2
	Polònia	79	158	198	234	323	543
	República Eslovaca	6	9	13	35	57	91
	República Txeca	10	24	31	63	90	130
	Xipre	4	4	3	4	6	7
Països pendents		**155**	**218**	**372**	**739**	**1.725**	**3.493**
	Bulgària	35	60	121	253	536	1.063
	Romania	78	114	185	392	1.079	2.288
	Turquia	42	44	66	94	110	142
Resta del món		**20.664**	**30.591**	**41.569**	**60.139**	**95.232**	**136.664**
		70,4	*74,8*	*77,8*	*81,2*	*83,7*	*83,8*

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

Quant a l'assentament territorial de la població immigrada dels països candidats, es produeixen algunes concentracions aleatòries típiques dels processos migratoris en la mesura que les primeres migracions acostumen a construir xarxes de relacions que, sense necessitat d'estructures mafioses darrere, articulen fluxos territorialment orientats d'immigració que creen pautes diferenciades d'implantació territorial, vinculades a especialitzacions productives i laborals. Si ens fixem en la distribució territorial de les tres primeres nacionalitats (Romania, Polònia i Bulgària), veiem que les pautes són força diferenciades: a la presència destacada de romanesos a municipis de les comarques del sud, a part de Barcelona, probablement relacionada amb activitats agrícoles, es contraposa la pauta dels polonesos, amb una distribució molt concentrada al Barcelonès i Osona. Per últim el 38% dels búlgars es concentra a Barcelona, tenint la resta presència a municipis de la costa o a capitals comarcals. De tota manera, en el marc d'aquesta dinàmica normal d'assentament heterogeni i amb certes

concentracions, tan sols es presenten alguns casos especialment extrems en les comarques del Montsià, les Garrigues, la Terra Alta i el Baix Ebre.

Població amb nacionalitat d'algun país candidat a 1 de gener de 2001 a Catalunya, segons la nacionalitat i la comarca.

	Romania	Polònia	Bulgària	Rep. Txeca	Turquia	Eslovàquia	Hongria	Lituània	Letònia	Eslovènia	Estònia	Malta	Xipre	Total països candidats (1)		Total estrangers (2)	(1)/(2)
Alt Camp	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	*0,1*	782	*0,5*
Alt Empordà	29	34	30	13	0	1	11	5	0	0	1	0	0	124	*2,6*	9.876	*1,3*
Alt Penedès	7	26	11	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	45	*0,9*	2.574	*1,7*
Alt Urgell	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	725	*1,7*
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	*0,0*	48	*0,0*
Anoia	4	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	8	*0,2*	1.579	*0,5*
Bages	10	5	0	2	1	0	2	1	0	0	0	0	0	21	*0,4*	2.772	*0,8*
Baix Camp	42	9	16	12	4	3	1	0	0	0	0	0	0	87	*1,8*	5.831	*1,5*
Baix Ebre	48	12	4	7	0	10	2	12	0	0	0	0	0	95	*2,0*	1.938	*4,9*
Baix Empordà	27	16	23	21	1	1	1	2	3	0	0	2	1	98	*2,1*	9.196	*1,1*
Baix Llobregat	172	45	27	42	29	5	26	7	3	5	1	1	0	363	*7,7*	21.705	*1,7*
Baix Penedès	26	33	2	20	5	0	0	0	0	1	0	0	0	87	*1,8*	3.188	*2,7*
Barcelonès	483	266	267	66	100	45	41	18	13	13	9	2	5	1.328	*28,0*	91.457	*1,5*
Berguedà	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	*0,2*	535	*1,7*
Cerdanya	1	0	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	*0,1*	444	*1,6*
Conca de Barberà	2	6	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	287	*4,2*
Garraf	15	25	19	10	6	4	4	0	2	0	0	0	0	85	*1,8*	4.925	*1,7*
Garrigues	118	0	2	0	0	5	0	1	0	0	0	0	0	126	*2,7*	636	*19,8*
Garrotxa	10	1	0	1	1	0	3	0	0	0	0	1	0	17	*0,4*	1.805	*0,9*
Gironès	33	9	11	4	3	1	4	0	4	0	0	0	0	69	*1,5*	6.004	*1,1*
Maresme	81	43	8	28	16	6	12	2	4	0	0	2	0	202	*4,3*	16.475	*1,2*
Montsià	503	19	2	39	0	36	1	29	34	0	0	0	0	663	*14,0*	2.897	*22,9*
Noguera	6	12	2	0	0	0	2	0	0	2	0	0	1	25	*0,5*	737	*3,4*
Osona	11	79	30	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	122	*2,6*	6.728	*1,8*
Pallars Jussà	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	*0,0*	254	*0,8*
Pallars Sobirà	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	107	*0,9*
Pla d'Urgell	18	29	3	2	0	7	0	4	0	0	0	0	0	63	*1,3*	917	*6,9*
Pla de l'Estany	8	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	12	*0,3*	1.688	*0,7*
Priorat	6	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	0	10	*0,2*	173	*5,8*
Ribera d'Ebre	4	0	1	3	0	16	0	12	0	0	0	0	0	36	*0,8*	382	*9,4*
Ripollès	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	463	*0,2*
Segarra	6	5	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	36	*0,8*	832	*4,3*
Segrià	59	25	7	8	2	1	5	4	0	0	1	0	0	112	*2,4*	3.679	*3,0*
Selva	91	39	60	24	3	25	9	3	7	3	0	0	0	264	*5,6*	7.965	*3,3*
Solsonès	5	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9	*0,2*	411	*2,2*
Tarragonès	67	11	45	19	7	3	2	11	0	1	0	0	0	166	*3,5*	6.338	*2,6*
Terra Alta	19	0	8	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31	*0,7*	94	*33,0*
Urgell	13	4	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	22	*0,5*	1.314	*1,7*
Val d'Aran	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	227	*0,4*
Vallès Occidental	115	42	20	17	14	2	6	1	1	2	2	5	1	228	*4,8*	16.796	*1,4*
Vallès Oriental	49	46	21	8	4	5	3	2	0	2	0	0	0	140	*3,0*	9.507	*1,5*
Catalunya	**2.094**	**861**	**656**	**361**	**198**	**177**	**139**	**118**	**74**	**30**	**14**	**13**	**8**	**4.743**	***100,0***	**244.291**	***1,9***

Vistes aquestes dades i resumint l'anàlisi que s'ha sintetitzat aquí i que es pot ampliar en detall en els documents de base de l'informe, es poden extreure algunes conclusions principals:

1. El pes relatiu de la immigració procedent dels països candidats sobre el total de la població immigrada és molt baix. En la darrera dada disponible per a Catalunya tenim 4.545 estrangers procedents dels països candidats sobre un total de 280.167 que representa l'1,6% del total d'estrangers i el 0,07% sobre el total de la població. Segons les dades, més recents, disponibles per a la ciutat de Barcelona, tenim dels 163.046 estrangers de la ciutat, un 2,7% són procedents dels països candidats, inclosos Bulgària, Romania i Turquia.

2. L'increment dels fluxos immigratoris procedents dels països candidats és alt. En alguns casos i especialment per al període 2001-2003, són aquests fluxos migratoris els que registren un creixement més ràpid. La minsa dimensió, però, de la base de creixement fa que aquest creixement tingui una significació molt relativa. Alguns casos extrems de grans creixements percentuals sense cap significació són, per exemple, haver passat de 2 a 20 eslovens residents a Barcelona; de 0 a 73 lituans; o de 0 a 21 estonians. Fins i tot, però, en els tres casos en què s'ha produït, també a Barcelona, un veritable i significatiu creixement, immigració procedent de Polònia, Romania i Bulgària, s'ha passat de 192 residents l'any 1996 a 3.894 a gener de 2003. Cal recordar que només entre 2002 i 2003 s'han incorporat a Barcelona 3.832 pakistanesos, 4.969 argentins i 8.916 equatorians. I destacar, finalment, que una part de l'increment d'immigració es deu més a la dinàmica dels processos de regularització dels darrers anys que als mateixos fluxos migratoris.

3. Les característiques de la immigració dels països candidats presenta uns perfils força diferenciats i extrems entre els diferents països. Hi ha un nombre important de persones altament qualificades i hi ha, també, col lectius molt empobrits en el seu desenvolupament personal, especialment entre la immigració romanesa i búlgara. Dit això, però, es tracta de poblacions aparentment menys diferenciades dels autòctons que les procedents d'Àsia o Àfrica. Fins i tot, excepció feta de la llengua, en molts casos presenten característiques socioculturals que es poden percebre com més properes a les autòctones que no pas les

d'algunes poblacions llatinoamericanes, cosa que pot facilitar, en alguns aspectes, la incorporació social.

4. L'estructura dels assentaments territorials conté alguna dinàmica de concentració territorial que, en una primera aproximació, pot semblar excessiva. La vinculació, però, d'aquestes dinàmiques d'assentament a l'activitat econòmica en redueixen la seva rellevància social.

5. Finalment ressaltar que si es diferencia entre països candidats i països de l'ampliació actual, dos dels tres principals aportadors de fluxos migratoris, Romania i Bulgària, han de ser exclosos de l'anàlisi, al menys a curt termini.

A partir d'aquestes conclusions es proposa una anàlisi valorativa sobre la temàtica tractada respecte l'impacte de l'ampliació sobre Catalunya en l'àmbit demogràfic.

2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic

La similitud de les dinàmiques demogràfiques bàsiques dels països candidats, amb la permanent excepció de Turquia, i el volum migratori poc significatiu respecte del total, fa que no es percebi cap impacte negatiu específic pel fet que els immigrants actualment residents, procedents dels països de l'ampliació, passin a tenir plena ciutadania a Catalunya.

Tampoc sembla que hagi de preocupar que l'ampliació comporti un canvi radical en les actuals dinàmiques migratòries i que aquestes puguin adquirir un volum que pugui ser percebut com "invasor" o excessiu. En tot cas, si es produeix algun increment de fluxos afectarà abans a països fronterers (Alemanya, Àustria, Nòrdics, Itàlia,...) que lògicament establiran mecanismes de regulació tal i com ja està previst en el marc de les mesures transitòries. De fet, més aviat cal esperar el contrari, a l'igual que va succeir amb els casos d'Espanya, Grècia i Portugal, i que la incorporació a la Unió aporti una capacitat de desenvolupament i creixement endogen que no faci tan necessària l'emigració.

De fet, la base motivacional de la immigració desencadenada per la penúria econòmica irresoluble en el lloc d'origen, és el principal factor de risc que pot aportar l'ampliació, si aquesta motivació persisteix i es dóna en un marc de lliure circulació de les persones. Aquest és, però, un escenari que, tot i que es pot donar, no sembla el més previsible ja que si es produeix significarà, probablement, que tot el procés europeu pateix de problemes estructurals i els impactes negatius vindran per altres vies ben diferents de l'ampliació en si mateixa.

Així doncs, es pot afirmar que els impactes negatius que pot desencadenar l'ampliació de la Unió des del punt de vista social depenen més de la capacitat genèrica de gestionar la immigració, que en el cas de la que procedeix dels països de l'ampliació, és de les que presenta menys complicacions que no pas de l'ampliació de la UE. De fet, la introducció de mesures transitòries en els tractats d'adhesió, que poden permetre la regulació de la lliure circulació de les persones durant un període màxim de 7 anys a partir de l'entrada en vigor del tractat d'adhesió de cada país, aporten un instrument per la regulació dels fluxos migratoris que en permet, al menys en teoria, una gestió ordenada.

Si incloem en l'anàlisi la immigració procedent dels països candidats (Romania i Bulgària, ja que cal recordar que els residents turcs a Barcelona a gener de 2003 són 142) no inclosos en l'ampliació en curs, poden aparèixer algunes complicacions addicionals atès que es tracta d'una immigració més marginalitzada i amb un fort component d'irregularitat, especialment en el cas dels romanesos. Cal assenyalar, però, que aquest és un impacte que es deriva de la "no ampliació" i no pas de l'ampliació. Tampoc és un impacte generat per l'ampliació que es puguin produir problemes locals en aquells àmbits territorials en els que s'han establert concentracions fortes de població de la mateixa procedència, cosa que pot succeir si l'evolució econòmica altera l'estructura actual del mercat de treball. La problemàtica que es derivi d'aquestes possibles evolucions tindrà a veure amb els ajustos i desajustos del mercat de treball i amb la necessitat i disponibilitat de mà d'obra estrangera sigui aquesta dels països de l'ampliació o de països tercers.[i]

De fet, vistes les reduïdes dinàmiques de mobilitat entre Catalunya i els països de l'ampliació i l'estructura d'estocs i de creixement demogràfic dels països implicats, tan sols des d'una posició obertament contrària a la immigració, i fins i tot, a la mobilitat de les persones, és

possible identificar impactes negatius específicament derivats de l'ampliació en l'àmbit demogràfic, a l'espera de com evolucionin les relacions amb Romania i Bulgària, que com és evident són casos una mica més complicats com ho demostra el fet que s'hagin quedat fora de l'actual ampliació.

3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic

La UE-25, i també la UE-28, obren un espai globalitzat que s'acosta als 500 milions d'habitants, una zona en la que impera la lliure circulació de factors i de persones, amb estructures demogràfiques nacionals o regionals similars, amb estructures socials tendents a convergir i amb cultures i tipologies poblacionals, sovint complementàries. Aquesta aportació ordenada a la globalització i a la multiculturalitat és el principal impacte que es deriva de l'ampliació actual i d'ampliacions futures, i és un impacte clarament positiu per a tota Europa i també per a Catalunya.

L'ampliació aporta, en si mateixa, una clarificació rotunda del dret de ciutadania dels estrangers pertanyents a països que s'incorporen i que ja resideixen entre nosaltres i aquest és també un impacte que es pot qualificar de positiu com ho ha estat per a tots els nacionals de la UE-15.

Finalment, el possible increment de la mobilitat interna en l'espai europeu, si es produeix com a resultat de la construcció d'aquest mateix espai i no com a derivada d'un fracàs en el desenvolupament endogen dels nous membres, ajudarà a construir la societat diversa a què apunta inevitablement el model europeu de desenvolupament al poder comptar amb uns efectius poblacionals que poden ajudar a la societat catalana a viure la diversitat com a tal i no com a diferència. La multiplicitat d'orígens en l'estructuració d'una societat diversa, fa més fàcil percebre el concepte de diversitat, mentre que societats diverses construïdes sobre pocs orígens i molt distanciats en el temps, en l'espai o en la cultura, tendeixen a constituir-se en societats escindides i diferenciades més que no pas diverses. La presència a Catalunya de

nacionals dels països de l'ampliació complementa i matisa positivament la creixent diversitat de Catalunya.

4. El factor immigratori en l'anàlisi dels impactes socials de l'ampliació de la UE sobre Catalunya

Abans d'entrar en l'anàlisi de la resta de temàtiques enunciades al principi de l'informe, referides a possibles impactes de l'ampliació de la Unió Europea sobre altres àmbits de la societat catalana, és necessari situar un element molt rellevant per a aquesta anàlisi que és la posició central que ocupa la immigració (a partir de la signatura dels tractats d'adhesió, mobilitat interna i lliure circulació de les persones enlloc d'immigració) en totes les temàtiques analitzades en els informes previs a la redacció d'aquesta síntesi.

A la vista de les aportacions dels experts, i des del punt de vista social, quasi es pot afirmar que tots els impactes detectats, d'altra banda relativament pocs, es deriven del fet immigratori amb tan sols un parell d'excepcions (política social europea i seguretat ciutadana).

A aquesta constatació cal afegir-hi que, lògicament, si l'impacte migratori presenta pocs impactes negatius i és l'element central del canvi social que es pot derivar de l'ampliació, ja es pot avançar com a conclusió principal d'aquest informe que els impactes de l'ampliació són pocs i poc negatius.

És rellevant avançar aquí aquesta conclusió per orientar la lectura de la resta de l'informe des d'aquest element central en què es configura el fet immigratori en el marc de l'ampliació.

II. Estructura social

S'analitzen a continuació l'estat de situació i els impactes que pot plantejar l'ampliació de la Unió Europea en l'àmbit social.

1. Estat de la qüestió

Els eixos bàsics que ordenen, articulen i estratifiquen la societat catalana, com en general succeeix en el conjunt de la societat europea, s'estructuren al voltant del treball que es configura com el principal factor de socialització i de posicionament social, i són els següents:

1. La disponibilitat d'ocupació: activitat, ocupació i atur
2. Les condicions d'ocupació: estabilitat i precarietat
3. La qualificació de l'ocupació: qualificació, no qualificació
4. Classe social: treballadors, classes mitjanes, bloc alt
5. Edat
6. Gènere
7. Origen
8. Distribució de la renda
9. Estructura familiar
10. Estructura territorial

Com s'observa de les dades disponibles, en les darreres dècades s'ha produït un fort canvi a Catalunya en la seva estructura social, que molt resumidament, es pot sintetitzar en els següents elements:

1. Increment notori de les taxes d'activitat i ocupació i reducció de les taxes d'atur, mantenint-se encara un diferencial significatiu de gènere i edat (joves i majors de 45 anys).

2. Tendència a la precarització del mercat de treball especialment pels joves. Inseguretat de la relació laboral i degradació de la situació de treball. Recentment aquesta tendència s'està concretant en un increment perceptible de la sinistralitat laboral.

3. Tendència a la dualització del mercat de treball des del punt de vista de la qualificació. En aquest terreny la immigració no qualificada juga un paper especialment rellevant.

4. Tendència a la millora general de les condicions socioeconòmiques del conjunt de la població acompanyada de processos puntuals de fort enriquiment i, també, de marginació extrema. Formació d'una classe mitjana de molt ampli espectre i, al mateix temps, molt heterogènia.

5. Fort envelliment de la població en base a un important increment de l'esperança de vida i una molt baixa natalitat.

6. Irrupció significativa de la dona en l'escena social i laboral, tot i mantenint-se encara forts nivells de desigualtat de gènere, i aparició de conflictes puntuals, però, molt rellevants (divorcis i separacions, discriminació en el mercat de treball, problemes en la distribució del temps i en l'assignació de les tasques de reproducció i treball domèstic, episodis de violència domèstica greus,....) que manifesten les dificultats d'adaptació de la societat a determinats requeriments de les dones i a l'aparició de noves formes d'estructuració dels cicles vitals i de les biografies personals.

7. Increment molt ràpid de la diversitat social amb una forta incidència en aquest canvi

qualificació i categoria professional. No obstant això, la seva formació de base facilitaria que experimentessin una ràpida promoció laboral a mesura que explotessin les seves potencials competències.

La **hipòtesi d'acumulació** implicaria que, a banda de l'actual immigració en la franja baixa de qualificació, les necessitats de contractació de les empreses en les franges més altes requerissin fluxos de treballadors amb capacitació mitjana i alta. Partint del fet que aquests països disposen d'un estoc significatiu, però limitat, de persones amb aquestes característiques, l'atracció d'aquests treballadors es faria en competència amb d'altres destinacions comunitàries.

Les conseqüències que es derivarien de la plasmació real d'aquestes dues hipòtesis serien les següents:

Escenari de substitució

Si el recurs d'incorporar persones que provenen de mercats de treball externs s'orienta cap a la recerca de mà d'obra barata (com s'ha vingut fent fins ara amb la immigració extracomunitària), aquest fet podria estar connectat amb la inseguretat que es percep en sectors de la classe treballadora del país, en incidir aquest factor en el conjunt dels salaris, tot pressionant-los a la baixa. L'argument de què els immigrants realitzen feines que no volen realitzar els nacionals el que realment pot indicar és que hi ha empresaris que opten per estratègies empresarials de reducció de costos laborals enfront d'altres alternatives basades en l'augment de la productivitat i l'elevació de salaris fins a condicions acceptables.

Les necessitats de les empreses de persones amb qualificació mitjana i alta es veuria satisfeta principalment amb les persones que provenen de l'expansió educativa. Les persones que provenen dels nous membres de la Unió tendirien a substituir a treballadors extracomunitaris.

Escenari d'acumulació

Si del que es tracta és de cobrir les necessitats de les empreses catalanes en les franges mitja i alta de qualificació i competència professionals, l'arribada de treballadors comunitaris (fruït de l'ampliació) vindria a reforçar el potencial de creixement de l'economia catalana, tot aportant un valor important de coneixement a la seva producció. Si la taxa de població en atur (franja de qualificació baixa) i el diferencial entre població potencialment activa i població activa efectiva no es redueix, això no tindria relació directa amb la lliure circulació des dels nous Estats membres, sinó que estaria en relació amb l'ocupabilitat d'aquests sectors, les condicions d'accés a l'ocupació (incloent-hi la persistència d'un mercat de treball irregular) i el grau de desenvolupament de la política de benestar.

Pel que fa al mercat de treball, la pressió a la baixa dels salaris es veuria aleshores ampliada a les franges mitja i alta de qualificació, produint-se un efecte pinça tant pels sectors autòctons amb formació secundària i superior com pels que no completen satisfactòriament la secundària. Tot i així, el nombre de persones que provenen d'aquestes franges mitjana o alta seria petit (tendiria més aviat cap a d'altres mercats europeus amb millors nivells de retribució d'aquests sectors), per la qual cosa l'impacte sobre els salaris, per la banda alta, seria força limitat.

D'aquesta anàlisi se'n deriven dues conclusions inicials. En primer lloc, la via d'impacte social que es preveu com a més factible es derivaria de la immigració i del sistema productiu. En segon lloc, es pot afirmar que, fins i tot l'impacte derivat de l'evolució del sistema econòmic i del subsistema del mercat de treball es preveu de baixa intensitat i amb rellevants aspectes positius.

Es pot afirmar, per tant, que no es percep la possible aparició d'impactes negatius per l'estructura social de Catalunya que puguin derivar-se, directament des de l'àmbit social, de l'ampliació de la Unió Europea. Aquesta visió positiva de l'ampliació en l'àmbit de l'estructura social es basa en els següents tres arguments principals:

1. Les dinàmiques migratòries, actuals i previsibles, procedents del països candidats difícilment tindran una dimensió que pugui arribar a constituir-se en un "factor de risc" específic en cap àmbit de la vida social. Altres dinàmiques migratòries plantegen reptes, quantitatius i qualitatius, molt més complexes que les que s'originen en els països candidats.

2. L'estructura social de Catalunya és ja prou madura i està prou internacionalitzada com per poder assumir poblacions estrangeres en peu d'igualtat respecte dels autòctons i relacions estructurals intenses amb nous països sense patir especials dificultats. Tan sols cal comptar amb les dificultats que pot plantejar, per a la incorporació d'aquestes poblacions, les mesures transitòries que s'acordin fins arribar a la plena integració i que poden plantejar millors condicions d'ajust, però, també algunes tensions pels residents nacionals dels nous països membres que viuran aquest període de transició amb indubtables incomoditats subjectives, i probablement també objectives, i potser també en situacions "d'irregularitat transicional" amb solució temporal garantida.

3. La diversitat de models de vida, la diversitat d'estructures socials i familiars i la maduresa del mercat de treball combinats amb una considerable homogeneïtat entre aquestes formes bàsiques d'organització social que caracteritzen Catalunya i les expectatives i valors dominants en les societats que s'integren al projecte europeu, permeten esperar una acomodació relativament fàcil de la societat catalana al nou escenari UE-25 o UE-27, així com una possibilitat clara d'incorporar ciutadans procedents dels països candidats, que en la dimensió esperable en què es pot xifrar aquesta incorporació, difícilment plantejarà cap problema especialment crític.

Tampoc en aquest àmbit, per tant, s'identifiquen impactes negatius significatius desencadenats per l'ampliació de la Unió Europea.

3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'estructura social de Catalunya

L'ampliació de la Unió és, en si mateixa, un pas amb conseqüències econòmiques i polítiques eminentment positives. Ho és per al conjunt de la Unió, tot i que pugui comportar costos d'incorporació per a alguns delss 15 membres actuals o per a algunes regions dels països de la UE-15. Ho és, també, per als països que s'incorporen a la Unió tot i els esforços que l'assumpció del cabal comunitari els hi hagi pogut plantejar. També des del punt de vista social, i més encara en un entorn tan incert com el que s'està vivint al final de 2002 i principi de 2003, la perspectiva de l'ampliació de la Unió aporta un valor social significatiu per al conjunt de les societats implicades que també afecta a Catalunya que, a més, ha de suportar pocs costos associats a aquest benefici social de pertànyer a una comunitat internacional creixentment integrada i cada cop més ample territorialment, econòmica i demogràfica.

L'impacte social directe més esperable, la incorporació de ciutadans dels nous països membres, té també una clara vessant positiva ja que ajuda en la configuració d'una societat diversa sense plantejar especials problemes de confrontació cultural, social, econòmica, demogràfica ni tampoc, un cop aprovats els pactes d'adhesió i superades els mesures transitòries que puguin afectar a la lliure circulació de les persones, de drets de ciutadania en un marc de diversitat.

III. Ensenyament

1. Estat de la qüestió

Un cop més, l'impacte de l'ampliació sobre un aspecte central de l'estructura social catalana com ho és un dels principals sistemes de formació del capital social, l'ensenyament i el sistema educatiu, es deriva directament i exclusiva del fet immigratori i, de forma molt més indirecte i circumstancial, de la possible modificació, incorporació o ampliació d'algunes, per raó de les necessitats dels països de l'ampliació, de les polítiques comunitàries, que en aquest camp podrien centrar-se en l'adequació, a través de la formació dels recursos humans, a les noves condicions dels mercats de treball o a la potenciació de polítiques actives d'ocupació basades també en polítiques formatives.

Pel que fa al primer aspecte i com ja s'ha assenyalat, les dimensions de la immigració procedent dels països de l'ampliació no és la primera font de preocupació de les polítiques d'incorporació de fills d'immigrants al sistema educatiu. D'altra part, i tot que es tracta d'una immigració amb diferencia lingüística alta, el grau de diferenciació global cultural és molt menor que el que presenten els immigrants procedents d'Àfrica o Àsia, i en alguns aspectes, fins i tot menor que el dels immigrants llatinoamericans.

En aquest sentit és important posar de manifest que el nivell formatiu dels immigrants procedents, en general dels països de l'est, és el més alt després dels nacionals procedents de la UE-15 i de la resta de l'OCDE. Les xifres orientatives més recents disponibles, que són sobre el municipi de Barcelona de gener de 2003, mostren un 43,3% dels immigrants amb estudis primaris; un 26,8% amb estudis secundaris i un 28,9% amb estudis superiors. Els titulats mitjos i superiors per les àrees del Magrib i l'Àfrica subsahariana són, respectivament, 15,1% i 8,2% per al Magrib i 20,1 i 9,5 per a l'Àfrica subsahariana. És molt probable, encara que no es disposa d'aquesta informació amb data recent per països, que aquestes dades siguin encara més bones per als deu països de l'ampliació ja que la situació pitjor es dóna a Romania i Bulgària.

Nivell d'estudis de la població estrangera de 16 anys i més a la ciutat de Barcelona. Gener 2003

	Població estrangera	% Estudis primaris	% Estudis secundaris	% Estudis superiors	% No consta
TOTAL	138.782	45,5	25,9	27,1	1,6
Homes	73.927	49,0	24,2	25,3	1,5
Dones	64.855	41,5	27,8	29,1	1,6
Àfrica del nord i Magrib	12.014	75,5	15,1	8,2	1,2
Homes	8.328	74,8	15,4	8,7	1,0
Dones	3.686	76,9	14,5	6,9	1,7
Àfrica subsahariana	2.354	68,8	20,1	9,5	1,7
Homes	1.586	68,8	18,9	10,8	1,5
Dones	768	68,8	22,5	6,8	2,0
Amèrica del sud	62.355	41,0	31,8	25,4	1,8
Homes	28.273	41,1	32,4	24,6	1,9
Dones	34.082	41,0	31,2	26,1	1,6
Europa central i oriental	9.070	43,3	26,8	28,9	4,1
Homes	4.741	48,7	28,0	22,2	1,1
Dones	4.329	37,4	25,4	36,2	1,1
Unió Europea	19.824	24,5	25,2	49,0	1,2
Homes	10.774	23,0	25,3	50,6	1,2
Dones	9.050	26,0	25,2	47,5	1,3

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

De fet, el primer informe de la Comissió Europea sobre les polítiques d'ocupació dels països candidats situa, pel que fa a la implicació de les empreses en la formació professional continua, a la República Txeca, Estònia, Letònia, Eslovènia, Lituània, Polònia i Hongria per davant d'Espanya, que, en l'Europa dels 25, només supera a Bulgària, Portugal, Grècia i Romania en aquest àmbit formatiu. Pel que fa als treballadors contractats implicats en aquests processos formatius, Espanya se situa només per darrera de la República Txeca i Eslovènia, amb prop del 25%.

Aquestes dades signifiques que l'aportació de capital social dels països de l'ampliació té una considerable qualificació i, també, una més que respectable capacitat formativa, el que millora sensiblement la seva capacitat d'acomodació i de generació d'entorns familiars i formatius forts per als seus descendents.

Sens dubte, les diferències lingüístiques, i aquest 43% de població amb només estudis primaris, requereixen d'un esforç addicional per part del sistema educatiu per a una incorporació plena d'aquesta població. La seva proximitat cultural, una estructura de valors molt sòlida al voltant de la rellevància social i personal de l'educació i un entorn grupal amb un nivell alt de formació, fan molt menys dificultós el procés d'adaptació i aprenentatge.

2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament

Un cop més, sembla evident que no es poden detectar especials impactes negatius per al sistema educatiu derivats ni de la immigració de l'Est ni de l'ampliació de la Unió a 25. Tan sols la incorporació de Romania i Bulgària, excloses de la primera fase de l'ampliació, amb una immigració més nombrosa i menys qualificada, podrien generar algunes tensions significatives en el sistema educatiu i sempre menors que les que plantegen altres col lectius d'immigrants.

Els dispositius previstos en el sistema educatiu, com el Pla d'Acollida dels Centres Docents, per fer front a la necessitat d'incorporació ràpida de la població immigrada al procés formatiu, troben una població relativament fàcil d'incorporar en els nacionals dels països de l'ampliació. Cal, finalment recordar que el nivell de demanda d'educació infantil d'aquesta població, adaptada a baixes taxes de natalitat en els seus països d'origen és també menor que les d'altres col lectius.

Des del punt de vista de la incorporació al mercat de treball, tot i que aquest ja no és un tema que correspongui tractar en aquest informe, sí és rellevant posar de manifest dos possibles problemes específics que pot generar a Catalunya la població provinent dels països de l'ampliació. En primer lloc, es pot assenyalar la problemàtica, força comú, que pot provocar la sobrequalificació en un mercat de treball que sovint buscar en l'immigrant mà d'obra no qualificada. En segon lloc, i també com a conseqüència d'aquesta alta qualificació, especialment tècnica, pot aparèixer una certa competència directa amb els autòctons per

l'accés a llocs de treball de mitja i alta qualificació, sobretot en moments en els que es produeixin tensions en el mercat de treball.

3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament

Un cop més cal repetir que, pel que fa a l'impacte directe de l'ampliació de la Unió, generat principalment per la immigració o la lliure circulació de les persones, pel que fa al sistema educatiu i a l'ensenyament no es troben indicis d'impactes positius remarcables. La minsa quantitat d'efectius immigratoris presents fa difícil que alguns elements qualitatius puguin tenir un impacte rellevant.

Si la massa crítica assolís una certa dimensió es podrien produir potser dos efectes positius sobre el sistema d'ensenyament a Catalunya:

1. En un marc de forta immigració, la presència en el sistema educatiu i d'ensenyament d'estrangers amb una diferenciació cultural considerable, sobretot pel que fa a l'idioma, però, en canvi amb proximitats culturals i hàbits i valors educatius similars, pot aportar un valor d'enllaç i normalització dels factors diferencials entre els autòctons i altres immigrants molt més diferenciats que els nacionals dels països de l'ampliació.

2. El considerable nivell formatiu aportat pels nacionals dels principals països de l'ampliació, especialment en l'àmbit dels ensenyaments tècnics i professionals, que converteix els seus països amb competidors clars de Catalunya en l'atracció d'inversions, especialment industrials, com s'ha pogut comprovar ja en un parell d'experiències així com la seva alta competitivitat en el propi mercat de treball de Catalunya, poden incentivar la millora dels sistemes d'ensenyaments professionals, sempre menystinguts en el nostre sistema educatiu.

IV. Habitatge

1. Estat de la qüestió

En els darrers vint anys, de forma paral lela a la progressiva obertura de les polítiques d'habitatge al lliure funcionament dels mercats, han anat prenent cos en el si d'Europa un conjunt de problemàtiques d'habitatge que es mostren resistents a les mesures internes dels països, bé sigui per insuficiència dels recursos esmerçats, bé per la inadequació dels instruments. Assenyalem com a més rellevants i més comunes, les problemàtiques d'accés a un habitatge per part dels joves, la caiguda de l'oferta d'habitatge de lloguer (especialment el social), la inadequació dels habitatges dels parcs existents per a la gent gran i per a les persones amb disminució que els ocupen, el malbaratament de recursos que suposa la presència abundant —i molt elevada en algunes zones— d'habitatges desocupats permanentment, la degradació de determinats barris antics, conseqüència i causa, alhora, de processos d'exclusió social, la degradació de barris de construcció intensiva i de baixa qualitat (pública i privada) en els anys 60 i 70, que no han seguit, a més, programes de manteniment, el creixement del nombre de persones sense sostre, la presència creixent de persones immigrades mal tolerades, des del punt de vista de l'habitatge, per part de propietaris i veïns, o la proliferació de situacions abusives en la contractació d'allotjament per a col lectius amb menys recursos i amb menys capacitat de negociació.

Atès que el finançament és una peça clau en aquest sector, es podria pensar que la forta integració dels mercats financers a nivell europeu propiciaria que els mercats d'habitatge s'anessin igualant, però, de moment, la constatació és que els tipus d'interès hipotecaris, les condicions dels préstecs i els preus dels habitatges segueixen pautes diferents en cada país i comporten així nivells diferents de problemàtiques a resoldre.

El programa URBAN, que la UE va posar en marxa l'any 1994, va ser un primer reconeixement de les dificultats que algunes ciutats trobaven per fer front amb els seus propis recursos als processos de degradació de barris, que és una de les problemàtiques abans

esmentades. La prolongació en el programa URBAN II (any 2000) per al període 2002-2007, confirma aquesta necessitat. Els programes URBAN, concebuts però des d'una òptica urbanística i social, o els programes EQUAL (INTEGRA) de lluita contra la discriminació i les desigualtats en el mercat de treball, o els INTERREG, per a la integració territorial harmònica, no tenen el seu origen en competències en matèria d'habitatge, les quals no formen part de les responsabilitats directes de la UE, però tenen, indubtablement, una incidència directa i clara en l'àmbit que ens ocupa, ja que no es concep un procés de regeneració urbà, o un procés d'integració social, sense afectar de ple la situació en la que es troben els habitatges: com diu FEANTSA (Federació Europea de les Organitzacions que treballen amb persones sense sostre), "l'accés a l'habitatge és la clau principal de la inclusió social".

La tendència que s'està seguint a Europa en el camp de l'habitatge s'orienta cap a una forta obertura de la provisió d'habitatges al mercat lliure i a una reducció de la intervenció pública i a la liberalització dels circuits, amb la conseqüent pèrdua de la tradicional cobertura universal que caracteritzava la majoria de sistemes d'habitatge europeus. Es podria dir que Europa es va aproximant a una estructura més pròpia dels sistemes liberals o dels mediterranis, entre els quals figura Catalunya.

Malgrat aquesta tendència, però, les diferències entre els parcs d'habitatge i els sistemes d'habitatge europeus i el català són encara molt notables. A manera d'aproximació s'apunten aquí cinc grans trets que diferencien avui encara de manera clara el parc d'habitatge de Catalunya de l'europeu.

1. Dimensionament del sector públic respecte del privat. A Catalunya, el parc públic suposa un 3,5% del total i la nova oferta anual no arriba a 0,2 habitatges per 1.000 habitants, mentre que la mitjana de la Unió europea es situa en un 18% d'habitatge de lloguer social (bàsicament públic) i en 81 habitatges per cada 1.000 habitants.

2. El segon tret diferencial és la inexistència de parcs de lloguer privats però convinguts amb l'administració pública, amb l'objectiu de complementar l'oferta pública directa.

3. Un tercer tret diferencial de l'habitatge a Espanya és l'atomització del parc de lloguer privat en una proliferació de petits propietaris i una molt reduïda presència d'operadors de dimensió mitjana o gran, que fa molt difícil de dirigir-lo cap a objectius socialment necessaris.

4. Absència, a Espanya i a Catalunya, d'un sistema d'ajut al pagament dels lloguers, com existeix a tots els països europeus (llevat dels mediterranis), que permeti trobar un punt d'equilibri, tant en els parcs públics, com en els convinguts, com en els privats, entre el cost de promoció, gestió i manteniment dels habitatges i el preu màxim que una llar pot satisfer en funció del seu nivell d'ingressos i de les característiques familiars.

5. Manca d'una provisió suficient d'habitatge de protecció oficial per a la venda.

És important posar de manifest aquestes diferències que confereixen una evident feblesa a la política d'habitatge catalana des del punt de vista social, molt especialment en uns moments en què en la majoria de països europeus s'alcen veus contra la liberalització i els perills que està comportant des del punt de vista de la polarització social, l'increment de la marginació de capes i col lectius amb menors recursos, i el risc d'exclusió.

Segons fonts europees, els països de la UE destinen, com a mitjana, el 28% del PIB a la protecció social (oscil lant entre el 16% i el 35%) però els pagaments destinats específicament a cobrir despeses d'habitatge no arriben al 5%. En el cas de Catalunya el percentatge es mou al voltant del 0,5%. Així mateix, segons un estudi realitzat per FEANTSA, a la UE hi havia, l'any 1998, 3 milions de persones sense habitatge propi i uns 15 milions de persones que vivien en condicions d'infrahabitatge i de sobreocupació d'habitatges.

La forta correlació entre habitatge i integració social —i la seva recíproca, entre manca d'habitatge digne i exclusió social— és admesa universalment i no cal dir que el cas de Catalunya, amb un molt menor pes específic de parcs públics, l'escassa representació del mercat del lloguer —i aquest encara, a més, sotmès a les lleis lliures del mercat— i la pràctica absència d'oferta d'habitatge de compra protegit, s'arrenglera entre els països amb més

dificultats per fer front a aquestes realitats d'exclusió descrites tant obertament per la Comissió.

És a dins d'aquest context que cal situar la propera ampliació de la UE amb els països del centre i est d'Europa, i és només dins d'aquest àmbit que es pot valorar la incidència que l'ampliació podrà tenir sobre el sector de l'habitatge a Catalunya.

Es poden identificar tres tipus de repercussions de l'ampliació sobre el mercat de l'habitatge a Catalunya:

1. Augment de la demanda d'habitatge via immigració o via mobilitat de capitals dels països de l'ampliació, facilitada per la moneda única.

2. Obertura o eixamplament dels mercats d'inversió per al sector de la construcció català, relacionada amb el fort dèficit de construcció i de rehabilitació que caracteritza aquests països. Òbviament, es tracta d'un impacte netament econòmic.

3. La tercera línia possible de repercussió és indirecta, i es produirà en la mesura que la particular situació de gravetat en les problemàtiques d'habitatge en els països candidats pugui ser un detonant que acabi de convèncer les altes instàncies europees de la necessitat d'intervenció i de la necessitat d'adopció d'una estratègia europea per a l'habitatge.

No hi ha dubte, que l'habitatge és un element clau en el procés d'integració social, però també és clar que les repercussions identificades, pel que fa a la primera línia de repercussió i vistos els volums migratoris i la tipologia de les migracions procedents dels països candidats que són esperables, l'ampliació, com a tal, tindrà una incidència marginal en la, d'altra part ja prou greu problemàtica de l'habitatge a Catalunya, que està molt més afectada per altres col lectius immigrants tan en termes quantitatius com qualitatius (especialment si considerem a Romania i Bulgària excloses de l'actual ampliació) i fins i tot per una part important de la població autòctona. Pel que fa a l'impacte en el mercat de l'habitatge a través d'un increment de la mobilitat de capitals que es puguin orientar cap el mercat català de l'habitatge procedents dels països de l'ampliació es tracta d'una possibilitat que en qualsevol cas serà, també,

inevitablement marginal si considerem la situació dels mercats nacionals d'habitatge de cada un dels països de l'ampliació i que fan preveure, en una primera etapa, una forta tendència al consum intern en el mercat de l'habitatge. D'altra part, l'evolució, brutalment inflacionària del mercat català i espanyol de l'habitatge, fan que estigui deixant de ser una alternativa inversora gaire atractiva i sobre tot poc assequible per a països amb rendes per càpita properes a la meitat de la renda per càpita catalana i en alguns inferior a la meitat.

Pel que fa a la segona línia de repercussió, i vista l'evolució del mercat català i espanyol de l'habitatge, és clarament possible que els mercats interiors de la construcció i l'habitatge dels països de l'ampliació sigui altament atractiu per a les empreses catalanes i espanyoles del sector de la construcció.

La tercera línia de repercussió identificada a l'informe de base se centra en l'efecte que pot tenir la penosa situació del parc d'habitatges dels països de l'ampliació sobre les polítiques comunitàries en el sentit de modificar les prioritats d'aquestes polítiqués fins el punt d'avançar cap a la construcció d'una política forta d'habitatge d'àmbit comunitari que no seria possible sense la inclusió en ella dels actuals 15. En aquesta possible direcció sembla que apunta la creixent rellevància de les polítiques urbanes davant la degradació generalitzada en la s'estan sumint els barris perifèrics, receptors principals de la immigració, d'una bona part de les ciutats europees.

En conseqüència, les altes instàncies europees han inclòs la "qüestió urbana" com un dels elements importants en el terreny de la lluita contra els desequilibris econòmics i socials. En el segon Informe de la Comissió sobre la Cohesió Econòmica i Social s'assenyalen dues dimensions en relació a aquest objectiu: la persistència de desequilibris territorials, i el paper de les zones urbanes com a centres de creixement per assolir un desenvolupament policèntric, però en les que es concentren bosses de gran pobresa. En el primer aspecte, l'Informe reconeix que els desequilibris territorials que eren ja a la base de la Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial (PEOT) de 1999, adquiriran una dimensió addicional amb l'ampliació. En el segon, comenta que les zones urbanes de la Unió presenten les disparitats socials i econòmiques més marcades i que a alguns barris existeixen nivells de pobresa i

d'exclusió molt elevats i que, també aquí, l'ampliació engendrarà un important augment de les disparitats socials, econòmiques i territorials.

La "qüestió urbana", situada en el centre del canvi econòmic, social i territorial, és considerada una de les prioritats futures per a la cohesió econòmica i social: "*moltes disparitats es concentren a les ciutats, on les zones amb problemes d'exclusió i pobresa són molt pròximes a les de gran prosperitat*". En aquest sentit, com ja apuntava la Comunicació de la CE "Towards an Urban Agenda in the European Union", la UE, tot i no tenir un mandat explícit per desenvolupar polítiques urbanes, "*hauria de jugar un paper complementari en la direcció de projectes urbans, en la mesura que té responsabilitat política en molts sectors que tenen una relació directa amb el desenvolupament i la qualitat de la vida en les àrees urbanes*".

Un dels primers programes concrets que van reconèixer la necessitat d'una iniciativa comunitària relativa a la regeneració econòmica i social de les ciutats i dels barris en crisi, amb la finalitat de fomentar un desenvolupament urbà sostenible, va ser el URBAN, de l'any 1994, per al període 94-99, que va ser complementat durant el mateix període per projectes pilot urbans (PPU), amb càrrec al Fons Europeu de Desenvolupament Regional FEDER. Tal i com s'ha presentat de forma breu anteriorment, l'any 1998 la Comissió va reconèixer l'eficàcia d'aquests programes, cosa que va donar peu a la seva prorroga a través del programa URBAN II, l'any 2000, per al període 2000-2006.

El nou programa té dos objectius principals:

a. Fomentar l'elaboració i l'aplicació d'estratègies especialment innovadores a favor d'una regeneració econòmica i social sostenible de les ciutats petites i mitjanes o dels barris en crisi de les grans aglomeracions; i

b. Millorar i intercanviar els coneixements i les experiències sobre la regeneració i el desenvolupament urbà sostenible a la Unió Europea.

La iniciativa URBAN II es concentra al voltant de setanta zones urbanes amb més de 10.000 habitants, repartides en tot el territori de la Unió de la manera següent: Alemanya 12; Estat

espanyol, Itàlia i Regne Unit 10; França 9; Bèlgica, Grècia, Portugal i Holanda 3; Àustria i Finlàndia 2; i Dinamarca, Irlanda i Suècia 1.

La previsió de canalització de fons FEDER cap a Catalunya, a través del programa URBAN II ha estat extremadament restrictiva[1], cosa que pot conduir a la situació descrita per M. Barnier[2] "*com un risc de manca de cobertura europea per a les regions que actualment constitueixen Objectiu 1 i que deixaran de ser-ho sense haver completat el procés de convergència previst*".

De cara al futur, i en un context de la Unió ampliada, s'enduriran més encara les possibilitats d'accés a fons europeus per les raons ja exposades en els apartats anteriors, i això afectarà sens dubte, de forma negativa, les necessitats de remodelació urbana de moltes ciutats grans i mitjanes de Catalunya.

Com reconeix D. Dujols, referint-se a la situació de la xarxa d'habitatge social a França i el paper que pot exercir en la millora de la convivència i la integració social en els barris, "*per primera vegada els reglaments dels fons estructurals integren explícitament la dimensió urbana, cosa que és una innovació, però sabem que de cara al futur la competència serà molt dura ja que no està previst que els fons creixin al mateix ritme que el nombre d'habitants, amb l'ampliació europea*"[3].

No obstant això, en aquest camp, en el que, com s'ha dit, les mancances dels països candidats no són tan diferents de les de molts barris de les ciutats de la Unió actual, l'ampliació pot

[1] El 14 de gener de 2002, la Comissió Europea va aprovar el programa per a la regeneració urbana de Sant Adrià del Besòs, centrat en el barri de la Mina. L'ajut comunitari per al període 2000-2006 serà de 12,3 M EUROS. Aquest programa, que va ser presentat pel Consorci de la Mina, en el qual participen l'Ajuntament de la població, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, té com a prioritats la promoció de les noves tecnologies, la millora de l'entorn empresarial, l'accés de grups desafavorits al mercat laboral i la millora de l'entorn urbà.

[2] M. Barnier, Comissari europeu, responsable de la Política regional i de la Reforma de les Institucions, a la conferència "Ciutats i cohesió. Lliçons apreses de la iniciativa comunitària URBAN", a Londres, juliol 2002.

[3] D. Dujols, Directora de les relacions institucionals i del partenariat de la Unió nacional HLM, a les Jornades sobre "Renovació urbana: construir el vostre futur, mitjançant l'ajut dels fons estructurals 2002-2006", Paris, març 2001.

obligar a un canvi de perspectiva en els diagnòstics de la Comissió i a posar en evidència la necessitat d'incrementar els esforços col lectius per assegurar un tractament més igualitari entre zones amb problemàtiques semblants, cosa que podria suposar una recuperació de fons cap a determinades destinacions de Catalunya.

Ratificant el que diu Dujols, "*donar una oferta d'igual qualitat per a tots, és també un mitjà molt potent per fer efectius els tractats que parlen de lluita contra la discriminació i a favor de la inclusió: les condicions de l'hàbitat, el fet d'oferir a tothom un habitatge de qualitat i ben localitzat que permeti la millor integració, que permeti l'accés als serveis, prop d'una escola amb oportunitats veritables, és com a mínim tan eficaç com mantenir determinades accions de recolzament per ajudar la integració de les persones. Per aquesta raó cal convèncer les altes instàncies de la conveniència de canalitzar fons cap a l'habitatge, encara que la Comunitat no hi tingui competències predeterminades*".

RESUM DELS IMPACTES PER A CATALUNYA EN EL SECTOR D'HABITATGES

Àmbits	Sectors catalans implicats	Situació i tendències actuals		Paper actual UE	Activitats vinculables a l'ampliació	Impactes per a Catalunya	
		UE	PECO			Directes	Indirectes
Producció d'habitatges	Indústria de la construcció	Creixement baix de noves necessitats. Moderació en la nova construcció.	Dèficits històrics d'habitatge. Insuficiència de nova producció.	Directives sobre control de l'edificació. Directives sobre seguretat en la construcció. Directives sobre competències professionals (arquitectes).	Construcció a l'interior de Catalunya. Construcció als PECO	Increment demanda d'habitatge per immigració. Increment demanda d'habitatges per mobilitat de capitals. Obertura de mercats de construcció als PECO. Per dèficits de producció interna.	Reforçament de normatives de control, del procés constructiu.
Mercat de l'habitatge	Sector immobiliari Sector financer	Privatització dels parcs públics. Disminució dels parcs de lloguer Augment de la compra d'habitatges. Liberalització i obertura dels mercats financers. Increment dels mercats hipotecaris. Inflació preus. Tendència a l'homologació de les condicions financeres: tipus interès baixos. Fortes discrepàncies fiscals	Insuficiència d'oferta. Privatització dels parcs públics, radical o gradual, segons els països. Inflació de preus. Tipus d'interès alts. Dificultats de la normalització fiscal i jurídica de la titularitat dels habitatges.	Directives sobre comitè consultiu i informació estadística en els àmbits econòmic i social. Directives sobre mercat hipotecari. Directives sobre harmonització fiscal. Directives sobre garanties dels consumidors	Habitatge necessari (residència habitual) de població immigrada dels PECO. Habitatge com segona residència de ciutadans PECO. Habitatge com inversió de ciutadans PECO.	Increment d'inversió estrangera (PECO). Increment de demanda hipotecària. Increment demanda de serveis immobiliaris (intermediació i administració)	Reforçament de directives sobre garanties dels mercats hipotecaris. Reforçament de directives sobre homogeneïtzació fiscal. Reforçament de normatives sobre garanties dels consumidors.

RESUM DELS IMPACTES PER A CATALUNYA EN EL SECTOR D'HABITATGES

Àmbits	Sectors catalans implicats	Situació i tendències actuals		Paper actual UE	Activitats vinculables a l'ampliació	Impactes per a Catalunya	
		UE	PECO			Directes	Indirectes
		entre països.					
Distribució equitativa dels habitatges	Serveis socials. Habitatge Social	Reducció de la provisió pública d'habitatge. Reducció de les subvencions genèriques per l'accés a l'habitatge Reforçament dels ajuts a les persones i famílies en funció dels ingressos. Reforç dels ajuts per a la compra d'habitatge. Polarització social: - creixement del nombre de persones excloses del mercat, - creixement del nombre de llars mal allotjades.	Reducció de l'oferta pública d'habitatge (radical en alguns casos). Ajuts per a la compra d'habitatge. Manca de provisió d'habitatge social de lloguer.	Directives sobre integració dels joves. Directives sobre lluita contra la discriminació Directives per a la lluita contra l'exclusió.	Ajuts generals per l'accés a l'habitatge, població immigrada PECO. Polítiques específiques per a població immigrada exclosa del mercat.	Increment demanda habitatge social d'immigració amb rendes baixes. Increment demanda prestacions econòmiques relacionades amb habitatge per part de població amb rendes baixes. Disminució de la dotació de Fons Socials.	Increment de les pressions per aconseguir una Intervenció directa de la UE en la promulgació de normatives sobre habitatge social.
Parcs d'habitatge i ciutats	Urbanisme i Rehabilitació	Creixement del pes de la rehabilitació en el PIB. Degradació de barris i segregació social. Estímuls al manteniment i recuperació dels nuclis històrics. Estímuls a la rehabilitació i	Parcs degradats Insuficiència d'inversió en rehabilitació	Directives sobre desenvolupament harmoniós i equilibrat del territori europeu. Directives sobre desenvolupament urbà sostenible. Programes i Fons de desenvolupament urbà.	Ajuts a la rehabilitació d'habitatges de població immigrada PECO. Rehabilitació habitatges i edificis als PECO Rehabilitació de nuclis històrics i barris degradats als PECO.	Obertura de mercats per rehabilitació dels parcs d'habitatge als PECO. Increment de la demanda d'obres de rehabilitació. Increment de demanda d'ajuts per a la rehabilitació per part de població amb rendes baixes.	Increment de recomanacions UE per al desenvolupament sostenible.

RESUM DELS IMPACTES PER A CATALUNYA EN EL SECTOR D'HABITATGES

Àmbits	Sectors catalans implicats	Situació i tendències actuals		Paper actual UE	Activitats vinculables a l'ampliació	Impactes per a Catalunya	
		UE	PECO			Directes	Indirectes
		regeneració de parcs públics.				Disminució de la dotació de Fons Estructurals per programes (URBAN/EQUAL).	

Taula 1. Parcs d'habitatges, construcció de nous habitatges i població. 2001

	Milers d'habitants	Llars	Milers d'habitatges	Superàvit / Dèficit d'habitatges	Habitatges x 1.000 hab.	Habitatges acabats	Habitatges acabats x 1.000 hab.
Hongria	10.005,3	3.700.000	4.080,0	380.000	407,8	28.100	2,8
Txecoslovàquia	10.266,5	4.500.000	4.369,0	-671.000	425,6	24.800	2,4
Polònia	38.644,2	12.600.000	11.900,0	-700.000	307,9	106.100	2,7
Eslovàquia	5.402,5	1.900.000	1.682,2	-217.800	311,4	10.300	1,9
Letònia	2.366,1	1.000.000	956,0	-44.000	404,0	956	0,4
Lituània	3.692,6	1.400.000	1.360,0	-40.000	368,3	4.463	1,2
Estònia	1.366,7	600.000	623,0	23.000	455,8	623	0,5
Xipre	759,3	184.000	275,2	91.200	362,4	5.083	6,7
Eslovènia	1.990,1	n.d.	694,7	n.d.	349,1	6.000	3,0
Malta	391,4	n.d.	130,0	n.d.	332,1	n.d.	n.d.
PECO	74.884,7	25.884.000	26.070,1	-1.178.600	348,1	186.425	2,5
Unió Europea	377.026,2	152.210.300	170.012,0	17.801.700	450,9	2.000.000	5,3
Catalunya	6.361,0	2.300.000	2.600,0	300.000	408,7	56.515	8,9

Font: Euroconstruct, ONU, Eurostat

Taula 2. Crèdit hipotecari, tipus d'interès i preus dels habitatges a Europa

	Tipus d'interès hipotecari %	Préstecs hipotecaris concedits (100=1990)	Preu dels habitatges (100=1990)
Alemanya	6,4	401	115
Espanya	4,3	229	140
França	5,7	104	n.d.
Irlanda	4,4	510	227
Holanda	5,8	592	216
Dinamarca	7,0	656	142
Suècia	6,3	122	117
Regne Unit	6,5	187	134

Font: Carme Trilla "La política d'habitatge en una perspectiva comparada"

Taula 3. Habitatges de propietat a les principals ciutats del Centre i Est d'Europa

Ciutats	% habitatges de propietat
Praga	12
Riga	23
Barcelona	75
Budapest	75
Liubliana	76
Vilnius	85
Belgrad	85
Zagreb	90
Tallin	92
Sofia	93
Tirana	95

Font: UN Habitat, segons S. Tsenkova. Barcelona estimació pròpia

Taula 4. Participació pública en la nova construcció d'habitatges. Milers d'habitatges. 1998

	Públic	Privat	Total	% públic
Letònia	0,0	1,4	1,4	0,0
Hongria	0,3	19,9	20,2	1,5
Xipre	0,4	6,2	6,6	6,1
Polònia	6,3	74,3	80,6	7,8
Estònia	0,1	1,1	1,2	8,3
Lituània	0,5	3,7	4,2	11,9
Eslovènia	0,8	5,3	6,1	13,1
Eslovàquia	1,4	6,8	8,2	17,1
Txecoslovàquia	6,3	16,3	22,6	27,9
Mitjana PECO	16,1	135,0	151,1	10,7
Unió Europea				14,3
Catalunya	1,0	49,0	50,0	2,0

Font: elaboració pròpia amb dades ONU, Euroconstruct i DGAiH de la Generalitat de Catalunya

Taula 5. Habitatge social a la Unió Europea

	% Lloguer social
Holanda	35
Alemanya	26
Regne Unit	24
Àustria	23
Suècia	22
Dinamarca	19
Noruega	18
Mitjana UE	18
França	17
Finlàndia	14
Irlanda	11
Bèlgica	7
Itàlia	6
Portugal	4
Catalunya	3,5
Suïssa	3
Espanya	2
Luxemburg	2
Grècia	0

Font: Carme Trilla "La política d'habitatge en una perspectiva europea comparada". Col lecció Estudis Socials, nº 9, Fundació "La Caixa".

2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge

L'ampliació de la UE, de forma indirecta, pot repercutir de diferents formes en l'habitatge a Catalunya i algunes d'elles poden posar més pressió a un mercat ja molt pressionat i inflacionari.

La primera d'aquestes pressions és la que poden generar els immigrants nacionals dels països de l'ampliació o dels països candidats, que serà evidentment proporcional als moviments migratoris procedents d'aquests països. La baixa presència a Catalunya d'efectius d'aquests països fa preveure que l'impacte serà relativament poc significatiu, encara que en un mercat tan "estressat" com el de l'habitatge qualsevol petita pressió pot ser molt rellevant. A més de la poca dimensió quantitativa la proximitat ètnica i cultural, molt important en aquest mercat, especialment en l'àmbit del lloguer de preu baix, disminueix el risc de tensions socials en aquest camp.

Una segona font de pressions addicionals sobre el mercat de l'habitatge prové del tipus de demanda que poden manifestar els immigrants procedents dels països de l'ampliació. Si bé és cert que una part d'aquests immigrants canalitzarà la seva necessitat d'habitatge a través del mercat lliure, molt probablement una altra part important s'adreçarà a l'oferta d'habitatge social de Catalunya per raó del nivell d'ingressos o per raó de manca de regularització de la seva situació laboral. Aquests casos suposaran un increment de demanda, o bé de provisió d'habitatge públic, o bé d'ajuts socials o prestacions econòmiques relacionades amb l'habitatge (avals, subvencions per al pagament de lloguers, etc.). Això pot comportar una competència entre els ciutadans autòctons i la població immigrada per l'accés a uns recursos públics molt escassos encara que aquesta serà una competència compartida amb tota la resta de la població immigrada i amb una part important dels autòctons (joves especialment).

Aquest increment de demanda pot venir, a més, acompanyat d'una major dificultat per accedir a recursos comunitaris en els àmbits de la intervenció urbana i social, tot i que l'actual posició de Catalunya, ja exclosa d'alguns d'aquests fons, fa pensar que aquestes possibles

modificacions dels criteris d'assignació a mig termini dels fons estructurals tinguin pocs efectes.

3. **Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge**

En aquests darrers temps, resulta difícil trobar cap mena d'element positiu en el mercat i en la política d'habitatge des del punt de vista social. La construcció i l'habitatge quasi bé sempre només aporten bones noticies des del punt de vista econòmic. Així és també des del punt de vista que centra l'atenció d'aquest informe. La situació deficitària i caracteritzada per la degradació, dels parcs d'habitatge dels països de l'ampliació poden ser una magnífica oportunitat de negoci pel potent sector de la construcció espanyol i català.

A banda d'aquesta conseqüència, l'ampliació pot evidenciar la necessitat d'algun nivell d'harmonització en el mercat de l'habitatge a nivell europeu. Els camps més propicis a aquesta perspectiva poden ser l'àmbit tècnic, l'àmbit financer i l'àmbit fiscal. Podria ser que aquesta dinàmica s'amplien a algunes àrees de la política social d'habitatge tot i que es fa difícil imaginar que els estats nacionals estiguin disposats a compartir a curt termini una política pública tan cara i tan sensible socialment i econòmica.

V. Seguretat ciutadana

La seguretat, en sentit ampli (seguretat personal i seguretat ciutadana), s'ha situat en el centre del debat social i polític actual fins el punt que comença a plantejar-se una perspectiva de futur en la que apareix el repte d'haver d'escollir entre llibertat i seguretat com opcions centrals i incompatibles del model social. La inseguretat ciutadana de la quotidianitat; el Crim Organitzat Global (COG) vinculat a la corrupció, el narcotràfic i el tràfic d'armes; el terrorisme, l'11 de setembre de 2001; les crisis d'Iraq i de Corea del Nord i la reacció estratègica de l'administració Bush davant tot plegat, entre d'altres factors, semblen acostar a la societat global cap aquest dilema. L'impacte social d'aquesta dinàmica és obvia. I la vinculació d'una part d'aquesta preocupació creixent per la seguretat està vinculada al fet migratori i, especialment encara que de forma menys explícita, a la lliure circulació de les persones i la desaparició de les fronteres. L'especial significació que han adquirit en alguns d'aquests àmbits de preocupació els països de l'est europeu, amb especial intensitat en el cas de Rússia, han construït un imaginari social que vincula als països de l'est i als seus nacionals amb les màfies russes i el COG. Tenint en compte que la percepció de seguretat o inseguretat és un factor element central en la construcció del model de convivència social és inevitable plantejar-se la identificació, anàlisi, avaluació i, en la mesura del possible, desenvolupament de suggeriments i propostes d'actuació, de les conseqüències que es pot preveure que tindrà per a Catalunya el procés d'ampliació de la Unió Europea en aquest camp que planteja quatre qüestions principals:.

La primera de les qüestions a tractar té a veure amb la necessitat d'esbrinar l'impacte de la desaparició i allunyament de les fronteres exteriors i el seu impacte en la seguretat interior.

La segona qüestió ens durà a intentar reformular "el problema de la inseguretat ciutadana" en aquest nou context.

La tercera qüestió se centra en la necessitat de revisar l'eficàcia global del model tradicional de control policíac de la delinqüència, en un context de degradació del servei públic de

seguretat i amb una particular consideració a les disfuncions pròpies del model policíac existent a Espanya i, específicament, a Catalunya.

Finalment, procurarem identificar la situació actual de la inseguretat ciutadana a Catalunya en el context del procés d'integració europea i, en la perspectiva de l'ampliació projectada de la UE, les tendències que, presumiblement, marcaran la seva evolució en els propers anys.

1. Estat de la qüestió

A Catalunya el problema de la inseguretat ciutadana s'ha incrementat en els darrers anys. Així, l'índex global de victimització ha passat de 12,84 al 1998 a 14,92 al 2000; el quocient global de multivictimització de 1998 era 1,48 i al 2000 s'incrementava fins a 1,61; i, finalment, l'índex global de fets delictius passava de 19,07 al 1998 a 24,07 al 2000.

Al costat d'aquesta dinàmica s'ha de situar la dinàmica global del COG i el seu impacte a Catalunya. D'acord amb els càlculs més prudents, l'any 1993, només els *beneficis* (que no pas els ingressos) generats pel conjunt de les activitats criminals en el món ja superaven el bilió anual de dòlars, equiparant-se així al total del pressupost federal dels Estats Units per a aquest mateix any. Una altra dada significativa és que només el tràfic mundial de drogues va superar, l'any 1994, els 500.000 milions de dòlars, és a dir, un volum de diner superior al generat pel comerç mundial de petroli aquest mateix any.

Les xarxes flexibles del crim, poden aprofitar, cada cop més, les avantatges competitives pròpies de la nova economia global: d'una banda, uns entorns locals propicis –dominats tradicionalment per les màfies– i, de l'altra, una prodigiosa capacitat de les xarxes globals del crim per eludir les regulacions nacionals i els burocratitzats procediments de la col laboració policiac internacional.

A Catalunya, el Departament d'Interior té coneixement de l'existència d'almenys 70 (unes 200 a tota Espanya) bandes de delinqüents integrades per ciutadans de fins a quaranta nacionalitats distintes, que estan dedicades professionalment, al blanqueig de diners, el tràfic de cocaïna i hatxís o la falsificació de documents, però també al tràfic de persones, de dones

en particular, els atracaments, el robatori o el tràfic de vehicles de gran cilindrada. Entre aquestes bandes s'hi troben les tríades xineses (dedicades a la immigració il legal i l'extorsió), les diferents famílies de la màfia italiana (amb les seves ocupacions tradicionals), els càrtels colombians (que darrerament han estès les seves activitats a l'atracament de joieries), la yakuza japonesa (que segueix amb el tràfic de drogues, la prostitució i, darrerament, també la falsificació de rellotges de luxe), la màfia russa (instal lada a Catalunya sobretot per a viure-hi i dirigir els seus negocis), els "nigerians" (especialitzats en prostitució), els "albanesos i kosovars" (que prefereixen els robatoris de naus industrials: una dada significativa: 10 accions l'any 1995 i més de 2.000 durant l'any 2000), etc. Situació aquesta que ve a acreditar, a casa nostra, els vincles existents entre les bandes locals de delinqüents i les xarxes que constitueixen el fenomen del Crim Organitzat Global.

Tot i el convenciment generalitzat que les principals formes de delinqüència organitzada, el terrorisme o el frau ja no es poden tractar eficaçment únicament en un marc i que la lletra dels Tractats permetria un enfocament globalitzat del tema, no es pot parlar amb propietat de l'existència d'un autèntic ordre públic europeu basat en la lluita unificada contra el terrorisme, el tràfic de drogues i el Crim Organitzat Global.

2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat

En aquest escenari els principals efectes negatius que pot aportar l'ampliació de la Unió i que, d'alguna manera, poden afectar a Catalunya, són tres:

1. El repte de les noves fronteres exteriors.

2. La crisi del control policíac de la delinqüència

3. La percepció sobre l'assignació de responsabilitats a l'augment de la inseguretat ciutadana.

Una de les bases principals que suporten el projecte de la Unió Europea és la **desaparició de les fronteres interiors i en el reforçament de les fronteres exteriors** i del control de les migracions i dels drets d'asil.

En la perspectiva de l'ampliació de la Unió Europea, la seguretat de les fronteres exteriors esdevé, encara més, un tema essencial. No pas sense raó, si es té en compte que a l'horitzó de la Unió ampliada acabarà tenint fronteres amb països com ara Bielorússia o Ucraïna. Els futurs Estats membres esdevindran responsables de la seguretat interior de la Unió alhora que estaran sota l'efecte d'un procés de transició econòmica i social. El cert és, però, que les actuals fronteres exteriors de la Unió europea constitueixen una anella feble de protecció que amenaça el nivell de seguretat interior dels Estats membres, especialment en un espai sense fronteres interiors: a la UE hi ha actualment, segons estimacions impossibles de comprovar, uns tres milions d'immigrants clandestins, però anualment entren mig milió més. En aquest sentit es manifestà, el desembre de 2001, el Consell europeu de Laekenen en una de les seves conclusions: «Una millor gestió del control a les fronteres exteriors de la Unió contribuirà a lluitar contra el terrorisme, les xarxes d'immigració il legal i comerç d'éssers humans».

Són, justament, els nous desafiaments a la seguretat interior els qui pressionen a una Unió europea en procés d'ampliació a considerar les fronteres exteriors com a una qüestió prioritària. En aquest context, li és imprescindible a la Unió abordar, almenys, quatre qüestions principals:

- Assegurar la confiança mútua entre els Estats membres.
- Millorar l'eficàcia de la lluita contra la immigració clandestina, contra el comerç d'éssers humans i contra els tràfics relligats a la criminalitat organitzada i a la droga.
- Donar-se els mitjans per a lluitar contra totes les formes d'amenaces interiors i exteriors que el terrorisme fa pesar damunt els Estats membres i la seguretat de les persones.
- Garantir un nivell elevat de seguretat a l'interior de la Unió europea després de la seva ampliació, en particular després que els nous Estats membres hagin estat autoritzats a aplicar el bloc de Schengen.

La percepció de la ciutadania, altament subjectiva en aquest tema, no és homogènia i això és un risc afegit al tractament d'aquestes quatre prioritats. Un sondeig realitzat per la Comissió Europea i difós recentment (juliol 2002) mostra que els joves centren les seves preocupacions en problemes com l'atur, la pobresa i l'exclusió (els tres assumptes prioritaris per al 79% dels enquestats), els drets humans i la democràcia (74%) o la protecció de la naturalesa (71%). Aquestes dades contrasten dràsticament amb allò que exigeixen els adults a les institucions europees. Per a ells, la prioritat màxima és preservar la pau i la seguretat (la preocupació primera per al 91% dels enquestats), seguida de la lluita contra l'atur (90%) i el crim organitzat o el tràfic de drogues (89%). El medi ambient figura en sisè lloc, i en el setè, el respecte dels valors democràtics i dels drets humans.

La **degradació que ve patint el servei públic de seguretat,** en el context de la reducció de la capacitat efectiva de l'Estat per generar béns públics, sembla indubtable que facilita l'extensió d'una cultura de la impunitat que permet atemptats generalitzats contra els drets de la persona i que deixa al ciutadà ordinari, que no es pot pagar seguretat privada, en una situació de creixent indefensió i, per tant, amb un inquietant sentiment d'inseguretat.

No és, doncs, estrany que al llarg dels darrers vint anys la privatització de la seguretat hagi experimentat també un creixement espectacular, fins al punt que, en alguns països europeus, els efectius policials dirigits per companyies privades ja igualen (és el cas de Dinamarca, Luxemburg, Suècia o el Regne Unit) i fins i tot superen la força pública (a Polònia i Hongria, la proporció entre policies privats i públics és de 2 a 1). A Espanya, el total dels efectius de la policia pública, 179.400 l'any 1999, contempla des del seu estancament l'augment constant dels efectius privats, que es van situar en 71.500 persones aquest mateix any, és a dir, una xifra superior a la de la Guàrdia Civil, a la del Cos Nacional de Policia i, és clar, a la del total de les policies locals. L'Estat debilitat per l'impuls globalitzador i fins i tot capturat pel Crim Organitzat Global obre les portes a un creixement continuat de la inseguretat i a una tendència a la restitució forçada a la societat del recurs a la violència com a forma de relació entre els ciutadans.

Espanya, convertida en extraradi i frontera sud de la Unió Europea amb un continent africà agonitzant, no podia eludir el qüestionament de l'eficàcia d'un model policial forjat en el

franquisme, que no ha completat la seva transició a la democràcia i que es veu creixentment confrontat amb la necessitat d'atendre noves i cada cop més exigents demandes socials de seguretat.

En canvi, el debat i la percepció social sobre al inseguretat no consideren rellevants aquestes limitacions i troben un altra cap de turc a qui responsabilitzar de la falta de seguretat. **La inseguretat ciutadana sembla tenir als sectors socials marginats o exclosos i, més recentment, als immigrants, com actors principals** que es converteixen així en el fàcil boc expiatori d'un dels problemes més greus i complexes que vénen patint les societats occidentals.

Convé, doncs, tenir present que a Espanya, en els quatre primers mesos de l'any 2002, les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat van detenir a 10.984 estrangers per no tenir permís de residència i a 8.600 més per entrada il legal (en pastera per exemple). En total van ser 19.585, gairebé el doble dels 10.417 detinguts per aquests conceptes en el mateix període de 2001. La xifra representa el 41% de tots els estrangers detinguts, inclosos aquells que ho van ser per presumptes delictes o faltes, que ascendiren a 46.678, un 42% més que entre gener i abril de 2001. No s'ha d'oblidar tampoc que, a diferència dels espanyols, que només poden ser detinguts quan hi ha indicis que han comès algun delicte o falta, els estrangers, gràcies a la Llei d'Estrangeria, poden ser duts a comissaria només per no tenir la documentació en regla, la qual cosa suposa simplement una infracció administrativa (com conduir a més velocitat de la permesa). El passat mes d'abril, el llavors ministre de l'Interior Mariano Rajoy, en un dels seus múltiples intents de relacionar delinqüència i immigració, va sostenir al Congrés que dels 313.956 detinguts (espanyols i estrangers) registrats en tot 2001, 116.139 eren forans, però va ometre que gairebé la meitat (44.139) ho van ser per trobar-se en situació administrativa irregular sense que estiguessin acusats d'haver comès cap mena d'infracció penal. Curiosament, a les planes d'economia de la mateixa edició del diari que informava d'aquesta situació (El País, 12 juliol 2002), s'hi podia trobar una altra dada referida als immigrants: de juny de 2001 a juny de 2002, la Seguretat Social va acollir a 462.983 nous cotitzants, dels quals un 47,8% eren estrangers (un 44,5% a Catalunya, el gener de 2002).

A la vista d'aquesta reflexió es pot concloure que relacionar seriosament la inseguretat ciutadana amb la immigració com factor principal és el resultat d'una visió fàcil i còmode del problema i un missatge amb certa rendibilitat per all desenvolupament de determinades polítiques socials i migratòries. La possibilitat de fer-ne responsable a la immigració dels països vinculats a l'ampliació és encara més forçada, tot i que si és cert que hi ha dos factors que poden afectar a Catalunya des del fet de l'ampliació:

1. La lliure circulació associada a la desaparició de les fronteres interiors pot facilitar que el COG vinculat als països de l'est europeu, sobretot a les màfies russes i exjugoeslaves, utilitzi a nacionals dels nous països membres amb majors facilitats.

2. El menor desenvolupament social i econòmic dels nous responsables de les fronteres exteriors de la Unió i la presència de models de desenvolupament generadors de sectors públics amb alts nivells de corrupció poden ajudar a fer més permeables les noves fronteres de la Unió al COG.

Catalunya té una posició geoestratègica que no és central però si rellevant en els circuits del COG i, des d'aquesta posició pot veure's afectada per algun dels riscos mencionats. Sembla, en canvi, més producte dels mitjans de comunicació i de percepcions poc fonamentades que la immigració econòmica dels països de l'ampliació, considerant la seva petita dimensió i deixant clar que en cap cas es pot identificar aquesta immigració amb el COG, pugui plantejar especials problemes de inseguretat ciutadana. En tot cas, dependrà de la capacitat que tingui el sistema polític de regular adequadament els mercats de treball, els fluxos migratoris i la seva gestió social que, finalment, la immigració, de l'est o d'on sigui, hagi de recórrer a la petita delinqüència o es vegi implicada en delictes administratius per sobreviure.

3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat

L'ampliació pot aportar majors cotes de seguretat de les actualment existents i implicar a més països en la recerca d'un espai comú segur per a tothom ja que l'ampliació constitueix una

oportunitat per a l'estabilitat política d'Europa en promoure l'ampliació de la zona de pau que representa avui dia la Unió a territoris que sovint han estat escenari de guerres i on han sorgit infinitat de conflictes. En un món sotmès a divisions i turbulències, el procés d'ampliació pot permetre avançar cap a la unitat i l'estabilitat a Europa i, d'aquesta manera, aportar una contribució important a l'estratègia global de prevenció dels conflictes. Des d'aquest punt de vista, l'ampliació pot aportar un escenari de pacificació ampliat que conforma la primera base per la seguretat.

L'ampliació està provocant ja una segona dinàmica que pot derivar en un impacte altament positiu per la seguretat comuna: la introducció en l'agenda política del debat sobre el sistema comú de seguretat exterior i interior que pot permetre alguns avenços en la millora i modernització del mateix concepte de seguretat i de la seva gestió global.

Finalment, l'ampliació aporta la regularització automàtica, després de les transicions que s'acordin del que ara poden ser "estrangers" i fins i tot irregulars. En paraules del Conseller d'Interior de la generalitat de Catalunya, Xavier Pomès: «Com més reduïm el període d'incertesa dels immigrants, com més puguem reduir la "il legalitat" sobrevinguda, com més reduïm la possibilitat de construcció i/o aparició de *guetos* internament uniformes racialment, religiosament o culturalment, més "problemes" ens estalviarem». L'ampliació resol aquest problema, i en la mesura que els fluxos migratoris procedents dels nous països membres no es disparin fins a límits no absorbibles, cosa que com ja s'ha pogut veure sembla altament improbable, l'ampliació es constitueix aquí en un factor netament positiu.

VI. Serveis bàsics de protecció, promoció i benestar social

En aquest apartat es pretenen revisar els elements d'impacte que pot produir l'ampliació en alguns dels sistemes bàsics de protecció, promoció i benestar social. Entre aquests sistemes considerem inclosos el sistema de serveis socials, els sistemes locals de socialització i promoció social (cultura, esports, serveis comunitaris,...) i els sistemes de protecció monetaritzats més bàsics: pensions, atur i rendes mínimes d'inserció.

Aquests sistemes, conjuntament amb el sistema educatiu i les polítiques d'habitatge, configuren les bases dels moderns estats europeus del benestar i n'estructuren els seus eixos d'intervenció pública. En aquesta anàlisi, i d'acord amb les orientacions que han proporcionat els apartats previs, ha semblat necessari, per la seva rellevància, tractar específicament els àmbits de l'habitatge i l'ensenyament, així com el de la seguretat. Els temes que abordarem ara aquí, en canvi, a banda de compartir situacions similars amb els sectors ja analitzats, presenten suficients homogeneïtats internes i estan, a més, relativament poc afectats pel procés d'ampliació vist des de l'angle social, com per poder fer-ne una anàlisi integrat que se centrarà en els efectes que pot tenir l'ampliació de la Unió sobre els sistemes de protecció, promoció i benestar social de caràcter públic.

1. Estat de la qüestió

Com és prou conegut, el marc de les polítiques socials comunitàries té poc de comunitari i molt de nacional. La Unió Europea s'ha caracteritzat per la seva orientació econòmica i, en els darrers temps, fins i tot sembla, a la pràctica que s'enforteix aquesta orientació. Les fases d'aquest procés, han estat les següents:

1957-1972: mercat comú sense agenda social. Durant la primera etapa del projecte d'integració europea no existeix pràcticament política social. La creació dels Fons Social

Europeu (FSE) en el Tractat de Roma i la seva primera reglamentació (1960-71) representen les úniques incursions de la Comunitat en el terreny de les polítiques socials.

1973-1980: aparició del règim de benestar comunitari. Els anys 70s s'inicien amb una aproximació més activa a la política social, la qual ha estat sovint relacionada amb l'ampliació del 1973 (Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca). També, durant aquesta dècada, les posicions dels governs socialdemòcrates alemanys (Brandt i Schmidt) i britànics (Wilson i Callaghan) s'imposen en l'encara feble estratègia neoliberal. Així, a la cimera de Paris (1972) es produeix un primer gir social i es proposa a la Comissió el disseny d'un Programa d'Acció Social (PAS) per la fase 1974-1980. Les polítiques socials europees inicien el seu camí en 4 grans àmbits:

- Es concreta el I Programa d'Acció contra la Pobresa.
- Es regulen certs aspectes del mercat laboral: les directives de salut laboral i de protecció dels treballadors en cas de regulació de l'ocupació, fallida o canvis de propietat.
- S'adopten tres directives bàsiques respecte la igualtat de gènere: respecte els salaris, les condicions laborals i la seguretat social.
- Finalment, el nou reglament dels FSE (1971) reforça la lògica de la concentració territorial de les actuacions.

1980-1988: pressions neoliberals i paràlisi social. Durant els anys 80s s'imposa la nova hegemonia programàtica neoliberal i euroescèptica liderada pel govern Thatcher i, per tant, el fràgil desenvolupament de la política social europea pateix fortes pressions. En el sentit contrari, també durant aquest període figures polítiques com Mitterrand i Delors aposten per la creació d'un espai social europeu. S'imposa la lògica de percebre la política social com un complement -necessari però subordinat- al desplegament del Mercat Únic.

- S'aprova el Programa Pobresa II.
- S'aprova el I Programa sobre Igualtat d'Oportunitats i s'adopta el principi d'acció positiva (1984).

- Entre 1980 i 1987 el Consell paralitza totes les propostes de directives en l'àmbit social.

Finalment, l'aprovació del Programa d'Acció sobre el creixement de l'ocupació (1986), proposat per Gran Bretanya, suposa la incorporació a escala europea de la posició neoliberal que connecta l'ocupació a la desregulació del mercat laboral i al retall de les despeses en protecció social.

1988-1991: l'agenda social del mercat únic. L'Acta Única Europea (AUE) no introdueix canvis efectius en l'àmbit social, tot i que sí es produeixen algunes transformacions de caràcter simbòlic i programàtic. Els estats membres amb l'excepció de Gran Bretanya, donen suport el 1989 a la Carta Social de Drets Socials Fonamentals dels Treballadors (la *Carta Social Europea*). Per altra banda, des del punt de vista programàtic, es produeix la primera reforma important dels Fons Estructurals i s'aprova el Programa d'Acció Social pel període 1989-1994.

1992-1995: política social europea i crisi pos-Maastricht. El Tractat de Maastricht tampoc incorpora millores significatives per l'àmbit social, sinó que més aviat consolida l'asimetria entre la potent europeïtzació monetària i la feble europeïtzació social. Només l'Acord de Política Social, aprovat sense Gran Bretanya com a protocol annex al Tractat de Maastricht, suposa un tímid avenç. Aquest Acord, junt amb el PAS (1989-94), genera unes regles de joc més favorables per la política social, ja que trenca el principi de la unanimitat i introdueix selectivament la co-decisió parlamentària.

Junt amb l'anterior, cal fer esment a dos iniciatives que complementen el desenvolupament de la dimensió social europea durant aquest període:

- L'aprovació al 1993 del Llibre Blanc sobre Creixement, Competitivitat i Ocupació, el qual representa haver assumit el fracàs de les posicions neoliberals en el terreny de l'ocupació.

- Un segon punt d'inflexió en les polítiques europees de cohesió el trobem en la segona reforma dels Fons Estructurals (1994), on s'amplien els recursos disponibles i s'intensifica la dimensió europea de les polítiques de cohesió.

1996-1998. Tracta d'Amsterdam i política comuna d'ocupació. El Tractat d'Amsterdam incorpora un nou marc *constitucional* per la UE i suposa avenços desiguals per la dimensió social:

D'entrada, l'antic Protocol Social és acceptat pel laboristes britànics i s'incorpora al redactat del Tractat, incorporant també un capítol d'ocupació. També s'amplia l'agenda comunitària contra la discriminació.

Per altra banda, es produeix una nova modificació en els processos formals de decisió: s'estén el mecanisme de la co-decisió, però no avança la regla de la majoria qualificada.

Finalment, la resta d'assumptes de l'agenda comunitària de benestar s'agrupen entorn al nou PAS (1998-2000)

1999-2001: llums i ombres entorn l'Agenda 2000. Després de la crisi de la Comissió Santer, el nomenament d'Anna Diamantopoulou com a responsable de la cartera de Treball i Assumptes Socials suposa una revitalització, no sense complicacions, de l'espai social europeu:

- Es consolida el procés de Luxemburg amb l'aprovació de les directives sobre l'ocupació i amb el Pacte Europeu per l'Ocupació de Colònia de 1999.

- Aquest procés, però, s'insereix en un escenari de polítiques macroeconòmiques restrictives fixades en el Pacte pel Creixement i l'Estabilitat de 1997 i en l'anomenat Procés de Cardiff de 1998.

- La irrupció de la nova economia també té efectes sobre la política social europea: el Consell de Lisboa de 2000 aposta per les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

- Finalment, cal destacar la no incorporació de la Carta Europea de Drets Fonamentals al Tractat de Niça.

La principal conclusió que es pot treure d'aquesta trajectòria és que la política social segueix estan, en la seva part fonamental, en mans dels estats nacionals i que no hi ha política social europea forta, ni tan sols harmonització de les polítiques nacionals.

En aquest escenari, i tenint en compte que l'impacte estructural principal i directe que pot produir l'ampliació està vinculat al fet migratori i que Catalunya ocupa una posició receptora d'immigració respecte dels països de l'ampliació, es pot concloure que el sistema de benestar i protecció social de Catalunya haurà d'afrontar la inclusió d'aquests contingents immigrants en el seu sistema de benestar, i a partir de l'aprovació dels tractats d'adhesió ho haurà de fer en les mateixes condicions que són vigents pels nacionals.

Aquest repte, però, no presenta, a la pràctica, especials elements de diferenciació respecte de la problemàtica que planteja la resta de la immigració, que un cop assentada, també accedeix en condicions d'igualtat als sistemes de benestar social quedant les diferències entre comunitaris i no comunitaris, pràcticament recloses a l'àmbit dels drets de ciutadania política.

Podem afirmar doncs que els impactes derivats pròpiament de l'ampliació en aquest camp són inexistents i si hi ha canvis, i molt rellevants, derivats de la conversió d'Espanya i de Catalunya en país receptor d'immigració. Tot i que, per tant, aquests canvis no són imputables a l'ampliació, però, si poden afectar als ciutadans dels nous països membres se'n fa un breu repàs en el ben entès que, probablement siguin els nacionals dels països de l'ampliació els que tinguin menys pes, sobretot respecte llatinoamericans, africans, i fins i tot, algunes nacionalitats asiàtiques (xinesos, pakistanesos,...).

Les principals conseqüències que es deriven de la posició de país receptor d'immigració de països amb baix nivell de desenvolupament econòmic i culturalment fortament diferenciats (llengua, cultura, ètnies, religió,...) per les polítiques socials públiques i per les societats receptores són els següents:

1. Increment intensiu de la demanda de serveis públics de benestar social degut a què tota la nova població es situa en el quintil més baix de l'escala social.

2. Risc de competència pels recursos públics en benestar social sempre escassos, i en qualsevol cas, limitats, entre autòctons amb nivell de renda baixa i immigrants, amb la possibilitat que aquesta competència desencadeni confrontacions racistes i/o xenòfobes.

3. Necessitat, per tant, d'ampliar els recursos públics destinats a despesa en benestar i protecció social. Cal considerar que la incorporació d'aquest capital humà difícilment es pot realitzar sense alguna inversió addicional.

4. Necessitat d'adaptació a situacions de diversitat cultural del sistema de serveis públics que es veu confrontat amb usuaris adaptats a pràctiques diferents i que requereixen d'informació addicional o de tractament diferent dels autòctons (alimentació, condicions d'atenció, llengua, formació, comprensió d'un sistema social de benestar democràtic i no autoritari, etc.).

Aquests són alguns dels reptes que li planteja a la política social la condició de país receptor d'immigració. L'ampliació, en el cas que suposi un increment dels actuals fluxos migratoris procedents dels països de l'est, provocarà un increment en la dimensió d'aquests reptes, que, en tot cas, seran menors i menys complexos d'abordar que els que estan plantejant altres contingents immigratoris.

2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials

Els possibles efectes negatius que pot provocar l'ampliació en el camp de les polítiques socials considerades en aquest apartat ja s'han apuntat en l'anàlisi precedent i estan directament vinculats a l'increment d'immigració que pugui provocar l'ampliació en si mateixa, que ja s'ha establert com poc significatiu, i al conseqüent increment de demanda i complexificació d'aquesta demanda en raó de les diferències culturals. De tota manera, caldrà matisar la qualificació "d'impacte negatiu" a aquesta modificació i increment de la demanda

de béns socials, ja que si aquesta demanda ve acompanyada d'una aportació neta al sistema productiu i al sistema social a través d'una incorporació, fins i tot qualificada, dels contingents immigratoris al mercat de treball, caldrà considerar que aquesta incorporació al sistema de benestar social és positiva i aporta un saldo net, ja que el cost d'inversió per a la construcció d'aquest "capital social productiu" ha estat inexistent. Aquesta hipòtesi positiva ha de venir acompanyada, i això és molt important per a Catalunya, de les aportacions pressupostàries que corresponguin i que hauran de ser proporcionals a la major recepció immigratòria de Catalunya.

El segon efecte negatiu, en aquest cas indirecte, que pot ocasionar l'ampliació és que, davant els greus reptes socials dels països de l'ampliació, el conjunt de la Unió opti, una vegada més, pel **debilitament** de les polítiques socials comunitàries i aposti per una nova reducció i "nacionalització" de les polítiques socials, tendència aquesta ja subjacent a les actuals perspectives financeres 2000-2006. Així, la continuïtat del procés d'ajust a la baixa en el nou període 2007-2012 pel que fa a la cohesió social es veuria agreujada per la dificultat de conciliar la gran diversitat social entre els antics i els nous Estats candidats

3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials

Els aspectes positius de l'ampliació de la Unió pel que fa a les polítiques socials internes són inexistents. A tot estirar es podrien identificar elements de suport a un aprenentatge relativament més còmode que el que poden demandar altres col lectius respecte el tractament de la diversitat en l'àmbit públic. Pel que fa a la política social comunitària si es podria produir aquí la concreció de la hipòtesi contraria al debilitament de les polítiques comunitàries. Aquesta hipòtesi és la que es pot anomenar **d'intensificació**. Aquesta hipòtesi sobre la possible evolució de les polítiques socials comunitàries es basa en l'evidència històrica segons la qual anteriors processos d'ampliació han conduït a millores en el camp de la política de cohesió social, encara que sigui únicament com a compensació per a les regions que menys es beneficiaran de l'eixamplament dels mercats i per l'intent de situar les

polítiques socials lluny del nivell nacional en un moment de crisi del concepte d'Estat del benestar.

Considerant aquesta hipòtesi, i tenint en compte les tres principals restriccions que patirà la política social europea:

- major diversitat dels règims de benestar als Estats de la UE ampliada;
- limitació de la despesa pel sostre de les perspectives financeres;
- i dificultats en el procés de construcció de la política per les complexitats dels procediments comunitari, tot i la tendència recent a la simplificació

Les dues vies més factibles d'intensificació de la política social comunitària són:

- El major desenvolupament de les estratègies europees d'ocupació i d'inclusió.
- L'avanç en els àmbits de salut laboral, igualtat i lluita contra la discriminació.

Aquestes dues àrees de millora tindrien un efecte positiu, tot i que moderat per a Catalunya.

Per contra, cal esperar que no es produeixin millores significatives en matèria de:

- Regulacions laborals vinculants.
- Polítiques estructurals i de cohesió.

En aquest cas la valoració de l'impacte és diferent. En el cas de les regulacions laborals es pot esperar un efecte negatiu ja que poden prosperar situacions de dumping social contra Catalunya que es podrien evitar en cas de la vinculació d'aquestes regulacions laborals. Pel contrari, i atenent a la baixa importància dels fons estructurals, dels de cohesió i de les iniciatives comunitàries, Catalunya no sortirà més que marginalment afectada per les probables restriccions d'aquests instruments comunitaris. El resultat net, en termes de si

prevaldrà la intensificació o l'afebliment, no es pot establir de forma definitiva en aquests moments, ja que dependrà de com es concretin els dos àmbits.

VII. Conclusions

1. Conseqüències de l'ampliació sobre la societat catalana

De la lectura dels anteriors llistats d'efectes positius i negatius en els diferents àmbits sembla derivar-se que els impactes de l'ampliació en la vessant social no són d'enorme magnitud.

Pel que fa a la societat, la línia principal d'impacte de l'ampliació que caldria esperar, i que preocupa al gruix de la ciutadania, és el derivat del moviment de persones. Si l'adhesió dels nous Estats candidats comportés una forta pressió migratòria cap als actuals Estats membres i les seves regions, entre elles Catalunya, aquest fet se superposaria a les dificultats actuals per integrar i gestionar els fluxos migratoris que es donen en el present. En el cas del nostre país, els fluxos que provenen del Magrib i de l'Àfrica Subsahariana i d'Amèrica Llatina. Així mateix, aquest hipotètic flux tensionaria l'actual model d'Estat del benestar que opera a Catalunya, pressionant sobre diferents àmbits d'actuació que actualment es poden considerar en situació de major exigència. Es tractaria, concretament, dels àmbits que en els apartats anteriors s'han revisat.

D'entrada, un increment significatiu del moviment migratori comportaria canvis en l'estructura demogràfica de Catalunya i afectaria als eixos de vertebració social que determinen l'estructura social catalana. En particular, la principal via d'impacte podria ser sobre el mercat de treball. A la vegada, aquest augment dels nacionals dels països candidats pressionaria sobre l'habitatge, intensificaria els problemes actuals de l'ensenyament, comportaria una major grau de dificultat pel que fa a la seguretat ciutadana i exigiria adaptacions dels serveis socials i les polítiques de benestar.

Tot i que la lògica del raonament és bona, la baixa incidència del moviment de persones implica que la intensitat de l'impacte demogràfic s'ha de considerar reduïda, en termes del conjunt de Catalunya. Aquest és un missatge fonamental del present estudi, ja que hauria de desarmar la principal inquietud de l'opinió pública: no hi haurà cap allau migratori que acabarà de desballestar els eixos i els àmbits d'intervenció social més febles.

Aquesta conclusió no implica que alguns dels efectes detectats no tinguin una importància, si més no qualitativa i amb tota probabilitat per la seva capacitat per generar efectes indirectes. És bo recordar els que segurament són més significatius.

No hi haurà un allau migratori ...

El col lectiu d'immigrants procedents dels països candidats serà relativament petit, tot i el caràcter creixent d'algunes nacionalitats. Tanmateix, la tendència a la localització geogràfica que mostra la seva distribució territorial i la concentració en nacionals de Bulgària i Romania (que no s'integraran a la UE almenys fins al 2007) pot comportar situacions no desitjades en determinades localitats que requereixin d'intervenció pública.

Respecte als determinants últims dels fluxos migratoris, val la pena destacar que seran fortament dependents de les condicions en què s'estableix l'adhesió dels nous membres, i en particular de les condicions específiques pel que fa al moviment de persones, i de les expectatives de creixement econòmic.

Pel que fa als fluxos regulars, les condicions de l'adhesió comportaran que, un cop finalitzats els períodes transitoris en els quals la lliure circulació de persones no s'aplicarà plenament, els nacionals dels nous Estats membres gaudeixin del principi d'igualtat de tracte tant en l'accés com en l'exercici d'una activitat econòmica.

... ni efectes remarcables sobre la demografia catalana

Des d'un punt de vista estrictament demogràfic els efectes d'aquestes migracions sobre l'estructura de la població, la fecunditat, la mortalitat o la nupcialitat serà molt limitada.

En conjunt, la pressió sobre el mercat de treball i l'estructura social serà limitada

Els resultats pel que fa a l'estructura social poden ser sensiblement diferents en funció del tipus de relació que s'estableixi entre aquests nous residents i els anteriors. Teòricament es poden donar dos escenaris, de substitució dels residents extracomunitaris per residents dels nous Estats membres o d'acumulació dels dos col lectius. A la pràctica el més probable és

que, tot i que possiblement a curt termini es produirà una certa substitució de nacionals d'Estats extracomunitaris residents a Catalunya per nacionals dels nous candidats, la situació es revertirà a mig termini, dominant, per tant, l'escenari d'acumulació.

Els efectes d'aquesta acumulació, un altre cop teòrics, serien el reforçament del potencial de creixement de l'economia catalana, mitjançant la millora de l'oferta de capital humà de capacitació mitjana i alta, i certa pressió salarial en aquestes categories professionals. Tanmateix, cal recordar que el reduït volum del flux d'immigrants redueix fortament aquests impactes a la pràctica, tot i que per certs sectors o especialitats professionals poden tenir importància.

En referència als fluxos de caràcter irregular, cal esperar que l'adhesió comportarà una menor pressió d'aquesta modalitat de moviments de persones dels països candidats. Tanmateix, al menor nombre d'irregulars dels nous països comunitaris caldrà contraposar els possibles problemes de permeabilitat de les noves fronteres exteriors de la UE. Tot i que es preveu que l'eliminació dels controls interns als candidats no es faci efectiva fins que transcorrin varis anys des de l'adhesió, aquesta qüestió vindrà supeditada al problema general de la manca de modernització administrativa dels candidats.

Incidència lleugerament negativa sobre la seguretat ciutadana

La qüestió del control de les fronteres exteriors també afecta a l'àmbit de la seguretat ciutadana. En la mesura que una part del recent augment de la inseguretat ciutadana a Catalunya deriva dels processos de globalització del crim, que tenen el seu principal exponent en l'augment del nombre de bandes organitzades multinacionals, cal entendre que la major porositat exterior de la UE pot incrementar marginalment aquesta tendència de major criminalitat.

La desvinculació de la política social catalana de la comunitària fa preveure pocs impactes en aquest àmbit...

Pel que fa a les polítiques socials catalanes, la seva vinculació, i per tant dependència, de la reduïda política social europea és escassa. Tanmateix, l'ampliació pot tenir un efecte positiu

en l'àmbit de la redefinició de les polítiques europees de benestar social. Les difícils condicions socials dels països de l'ampliació poden fer necessari una "política social europea" més forta de la que en puguin sortir beneficiats tots els estats membres per la via de l'homogeneització de criteris o el desenvolupament de normativa (habitatge, sanitat, mercat de treball, polítiques actives d'ocupació, etc).

Apareix un risc principal com a contrapartida de la possibilitat anterior: la reducció dels fluxos financers cap a Catalunya procedents dels fons comunitaris. Catalunya no és una regió receptora de primer nivell però les aportacions rebudes no són en absolut menyspreables i, aquestes sí es poden veure seriosament afectades.

Quant a l'habitatge, es produiran les pressions lògiques de la recepció d'immigrants tot i que aquesta pressió té poc a veure amb l'ampliació en si mateixa, excepció feta que l'ampliació, en contra del que es preveu, desencadeni un allau immigratori. Concretament, s'intueix, a través de l'anàlisi del sector de l'habitatge, que es poden produir alguns impactes, positius i negatius, derivats de l'obertura de les fronteres econòmiques. El binomi construcció-habitatge permet visualitzar oportunitats per les empreses espanyoles i impactes en la demanda d'habitatge. En ambdós casos, però, i especialment en el segon donada la baixa taxa migratòria i els pocs capitals disponibles per part dels països candidats, no són esperables impactes quantitativament significatius.

En l'àmbit de l'ensenyament, la presència d'immigrants a les escoles amb nivells intermedis de diferenciació respecte dels autòctons (sovint només la llengua encara que aquesta sigui una diferència principal) pot aportar un element de trencament de la confrontació entre col lectius molt més diferenciats ajudant a introduir el concepte de diferència sense necessitat de confondre'l amb la confrontació cultural.

2. L'ampliació en clau d'oportunitat

D'aquesta enumeració d'efectes directes, com s'ha comentat anteriorment, es deriva la idea que l'impacte de l'ampliació de la Unió sobre l'àmbit social de Catalunya és moderat per no dir directament baix en termes de dificultats o amenaces. L'ampliació no representa un

problema per a Catalunya. Aquesta idea, tanmateix, pot tenir l'efecte contraproduent de no aprofitar les oportunitats que representa el procés d'adhesió dels nous Estats membres.

Tots els informes sectorials recollits en la segona part de l'estudi i que es refereixen a àmbits d'intervenció pública (...) acaben "convergint" en la constatació que les polítiques públiques que operen són marcadament millorables. La diagnosi de la insuficiència dels instruments d'intervenció pel que fa a habitatge, serveis socials o seguretat ciutadana, per citar només tres exemples, són diversos i no són objecte del present estudi. Amb tot, l'ampliació de la UE representa una bona oportunitat per aprofundir en les reformes necessàries.

Finalment, i davant l'absència d'impactes negatius significatius derivats del procés d'ampliació de la Unió Europea, cal concloure que l'ampliació de l'espai europeu ha de ser qualificat d'excel lent noticia per a Catalunya, al menys en l'àmbit social, ja que en permet la incorporació a un escenari culturalment divers, econòmicament consistent i socialment més equilibrat que qualsevol altre espai globalitzat del conjunt del planeta.

VIII. Propostes de l'àmbit social.

1. Directrius generals d'actuacions en l'àmbit social

El perfil baix que presenten els diferents impactes socials que pot generar l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya fa poc necessari dotar-se d'estratègies d'actuació específiques pel que fa a la preservació de la cohesió social de Catalunya front aquest procés. L'ampliació, en canvi, en tant que oportunitat per al desenvolupament de tot el territori europeu i, també, per tant, de Catalunya, ofereix algunes oportunitats per posar més en primer pla elements de desenvolupament global de la Unió i de Catalunya en el marc de l'Europa dels 25. Les propostes de línies i àmbits de treball que s'apunten a continuació es deriven així de dos eixos de referència: en primer lloc, dels impactes específics, que encara que previsiblement poc rellevants, han de ser considerats i seguits en la seva evolució. En segon lloc, de les noves condicions i del nou posicionament en què Catalunya es trobarà en l'Europa a 25 tenint especialment en compte que la dimensió territorial, poblacional., econòmica i social i la forta i diferenciada identitat cultural catalana, queda netament ressaltada en un escenari en el que la relació estat-nació-regió queda fortament alterada amb la incorporació dels nous membres, alguns d'ells, demogràficament, econòmica i cultural, de menor dimensió que Catalunya.

En aquest marc, les línies de treball que es proposa considerar per l'acció de Catalunya en el nou escenari europeu ampliat i pel que fa a l'àmbit social són les següents:

1- Fer un seguiment continuat de l'evolució dels fluxos de relació que es puguin donar entre Catalunya i els nous països membres amb especial atenció, pel que fa a l'àmbit social, als fluxos i mobilitat de persones en totes les seves possibilitats (migració econòmica definitiva o temporal, mobilitat per raons de formació, mobilitat per increment de relacions econòmiques, turisme,...).

2- Demanda de major reforç de les polítiques comunitàries orientades a la redistribució i a la descentralització de l'acció de la Unió en l'àmbit de les polítiques socials amb l'objectiu d'assegurar una veritable "cohesió comunitària" i

no només un sistema "d'ajut al desenvolupament" per als països (o regions) més desfavorits.

3- Reduir les barreres jeràrquiques entre els conceptes estat-nació-regió-nivell local de forma que sigui possible reconèixer la representació d'interessos socials diferenciats en cada un d'aquests nivells i incrementar les relacions de xarxa en detriment de les relacions intergovernamentals com a peça clau del marc relacional europeu.

4- Desenvolupar el concepte de ciutadania europea i fer explícits els drets i deures que comporta aquesta condició més enllà de la "ciutadania estatal" de cada europeu.

5- Pressionar pel desenvolupament de directives, legislacions i polítiques que tendeixin a l'homogeneïtzació de les polítiques nacionals de benestar social en ordre a aconseguir que les necessitats que es reconeguin pels nous països membres ajudin millorar les condicions de desenvolupament dels 15. l'homogeneïtzació dels drets socials que puguin anar sent considerats urgents per l'assoliment de nivells europeus de benestar social en els nous països membres poden ajudar també a resoldre determinats forats negres encara mal resolts a casa nostra (habitatge, sanitat, serveis socials, ...)

6- Insistir en la necessitat de no oblidar el "flanc mediterrani", tant pel que fa a les polítiques de desenvolupament internes com de relació exterior, en el model de desenvolupament europeu.

7- Dedicar atenció als impactes socials que es puguin derivar de les decisions econòmiques que comporti l'ampliació, molt especialment pel que fa als fons de cohesió i a la PAC, que sens dubte es veurà afectada també per l'ampliació i amb ella, una part rellevant de la societat rural catalana.

8- Reforçar els llaços i vincles socials amb els nous països membres, assegurant així un millor escenari de comprensió i relació amb les poblacions que estableixin aquí

la seva residència, i afavorint una major presència social de Catalunya en el nou àmbit europeu

La concreció de les actuacions a realitzar en el marc d'aquestes línies d'actuació s'haurà de promoure des de tots els àmbits de la societat catalana i no només des de la seva estructura de govern. El paper de la societat civil i de les empreses en la realització d'actuacions d'integració amb els nous països de la Unió, a l'igual que amb els 15, en cap cas és una qüestió estrictament "intergovernamental" si no que és una qüestió plenament social i, com es posarà de relleu més endavant, també cultural, en la que les organitzacions socials tenen un paper estratègic a desenvolupar.

2. Accions concretes

A banda de les directrius generals anteriors es relacionen un seguit d'accions que concreten algunes de les propostes anteriors.

A. Creació d'un "observatori de l'ampliació"

Àmbit: efectes generals de l'ampliació de la UE a Catalunya.

Conclusió: tot i que l'ampliació, pel que fa als aspectes socioeconòmics, representa fonamentalment oportunitats més que no pas amenaces, cal garantir una actitud activa de seguiment del procés per tal d'anticipar vies d'actuació, tan per aprofitar aquestes oportunitats com per minimitzar possibles dificultats que puguin generar-se.

Repte per a Catalunya: Catalunya ha de tenir present que els efectes de l'ampliació es registraran al llarg d'un període de temps dilatat i, per tant, no és un projecte que acaba el 2004 sinó que s'inicia en aquesta data.

Proposta d'actuació: la creació d'un Observatori de l'ampliació permetria concretar aquesta actitud imprescindible de seguiment i anticipació. L'Observatori podria tenir diferents formes administratives, des d'un grup de treball informal fins a una unitat administrativa

convencional, passant per models com una xarxa d'observadors qualificats, formats per experts sectorials amb l'encàrrec concret de realitzar aquest seguiment. En qualsevol cas, l'Observatori hauria de mantenir estreta relació amb grups existents a Catalunya que actualment estan seguint processos amb punts de contacte amb el tema de l'ampliació. A tall d'exemple, la Generalitat de Catalunya realitza un seguiment en matèria d'inversió estrangera que tracta d'anticipar processos de pèrdua d'inversions industrials i de teixit productiu, una tendència que es podria intensificar amb l'ampliació.

B. Realització d'una campanya d'informació ciutadana sobre l'ampliació

Àmbit: efectes de l'ampliació en la ciutadania catalana.

Conclusió: les conclusions del present informe, i en particular les derivades de l'evolució dels fluxos migratoris i de l'evolució demogràfica, constaten que en cap cas es produirà un "allau migratori" de ciutadans dels nous estats membres.

Repte per a Catalunya: aquesta conclusió, fonamental pel que fa a l'àmbit social, s'ha de traslladar necessàriament al conjunt de la ciutadania, a fi d'avançar-se front a actituds xenòfobes o interpretacions errònies que afectin la percepció de la realitat i les mesures d'intervenció públiques que calgui adoptar

Proposta d'actuació: realitzar una campanya d'informació i de sensibilització sobre el què és l'ampliació, quines repercussions socials i culturals poden derivar-se, etc. Aquesta campanya hauria d'incloure accions a diferents nivells, des de les adreçades al gran públic fins a les destinades a col lectius específics.

C. Canvis en matèries dels distints cicles formatius

Àmbit: efectes de l'ampliació de la UE pel que fa a la formació.

Conclusió: l'aprofitament de les oportunitats que es deriva de l'ampliació exigeix que ciutadans, empresaris, professionals, personal de l'administració, etc., disposin d'un coneixement suficient de la UE ampliada i dels propis nous estats membres.

Repte per a Catalunya: millorar el coneixement de la realitat comunitària, de la pròpia UE i dels països candidats, a fi de modificar tant el marc de referència general sobre quin és l'espai rellevant per a la ciutadania catalana.

Proposta d'actuació: introduir canvis en els plans d'estudis de diferents nivells (ensenyament primari, secundari, professional, superior, no reglat,...) de manera que s'imparteixin continguts sobre la UE i els nous estats membres.

D. Pla de contingència sobre el finançament local i autonòmic

Àmbit: efectes de l'ampliació sobre el finançament de les polítiques públiques.

Conclusió: el canvi de les perspectives financeres 2007-2013 pot comportar la desaparició o reducció del finançament comunitari de determinades accions claus de la política pública local i autonòmica.

Repte per a Catalunya: aprofitar l'oportunitat per replantejar-se aquestes polítiques i, si escau, preparar un pla d'actuació per a cercar fonts alternatives de finançament.

Proposta d'actuació: realitzar un estudi detallat de les intervencions públiques de les administracions catalanes finançades o cofinançades amb ajuts comunitaris, incorporant propostes de cerca de fonts alternatives i proposant un cert posicionament català en les negociacions del futur paquet pressupostari comunitari.

IX. Annex estadístic

País	Escons Parlament Europeu	Població (milers hab.)	Superfície milers Km²	Densitat hab. / Km²	Esperança de vida		Taxa de fecunditat	Naixements x 1.000 hab.	Defuncions x 1.000 hab.
					Homes	Dones			
Alemanya	99	82.071	356,9	229,95	-	-	1,34	8,8	10,2
Àustria	17	8.072	83,8	96,27	-	-	1,32	9,6	9,2
Bèlgica	22	10.200	30,5	334,12	74,9	81,4	1,65	11,0	10,4
Dinamarca	13	5.357	43,1	124,31	-	-	1,76	11,9	10,9
Espanya	**50**	**39.290**	**504,8**	**77,84**	**75,5**	**82,7**	**1,22**	**10,4**	**9,2**
Finlàndia	13	5.158	337,0	15,31	74,1	81,0	1,73	10,6	9,4
França	72	60.982	551,0	110,68	75,2	82,7	1,89	12,9	8,9
Grècia	22	10.504	132,0	79,60	75,5	80,6	1,30	9,0	9,4
Irlanda	12	3.620	70,3	51,50	73,9	79,1	1,89	14,8	7,7
Itàlia	72	57.640	301,2	191,35	76,2	82,6	1,25	9,6	9,9
Luxemburg	6	430	2,6	166,28	-	-	1,78	11,9	8,3
Països Baixos	25	15.800	41,5	380,48	75,3	80,6	1,72	12,5	8,8
Portugal	22	9.930	92,1	107,84	-	-	1,54	10,7	10,4
Regne Unit	72	59.113	244,8	241,45	-	-	1,64	11,2	10,2
Suècia	18	8.911	449,9	19,80	77,4	82,0	1,54	10,6	10,6
UE-15	**535**	**377.078**	**3.241,6**	**116,3**	**75,3**	**81,5**	**1,53**		
Catalunya	**-**	**6.361**	**31,9**	**199,4**	**76,0**	**82,6**	**1,31**	**10,3**	**9,2**
Bulgària	17	8.279	110,9	74,6	68,0	75,0	1,20	8,3	13,9
Eslovènia	7	1.989	20,3	98,1	72,0	80,0	1,22	8,7	9,1
Estònia	6	1.412	45,3	31,2	65,0	76,0	1,34	9,7	13,6
Hongria	20	10.076	93,0	108,3	67,0	76,0	1,32	9,5	13,0
Letònia	8	2.389	64,6	37,0	65,0	77,0	1,24	8,5	13,8
Lituània	12	3.682	65,3	56,4	66,0	77,0	1,25	8,7	11,8
Malta	5	386	0,3	1.221,5	74,7	80,0	1,50	9,6	7,7
Polònia	50	38.740	312,7	123,9	70,0	78,0	1,29	9,1	9,2
República Eslovaca	13	5.382	49,0	109,8	69,0	77,0	1,21	9,3	9,6
República Txeca	20	10.262	78,8	130,1	72,0	78,0	1,14	9,0	10,5
Romania	33	22.402	238,4	94,0	68,0	75,0	1,20	9,3	12,0
Xipre	6	778	9,2	84,1	75,0	80,0	1,80	10,8	6,4
12 Estats	**197**	**105.777**	**1.087,8**	**97,2**					
Turquia		67.546	769,6	87,8	66,0	71,0	2,50		

País	% despesa per llar		Despesa en R+D (% PIB)	I.D.H.	% de llars amb accés a Internet	PIB / càpita (EU15=100)	Taxa d'atur	% aturats de llarga durada	Conseqüències personals de l'ampliació de la UE		
	Aliments	Educació							% que valora l'ampliació positivament	% que valora l'ampliació negativament	NS/NR
Alemanya	11,1	0,5	2,5	0,925	37,9	104,10	8,4	4,0	70,0	25,0	5,0
Àustria	13,4	0,3	1,8	0,933	46,2	111,70	4,1	0,8	76,0	20,0	4,0
Bèlgica	13,3	0,5	2,0	0,923	34,7	105,00	7,5	3,2	65,0	32,0	3,0
Dinamarca	13,1	0,4	2,1	0,905	58,9	118,60	-	0,9	59,0	33,0	8,0
Espanya	**18,3**	**1,4**	**0,9**	**0,894**	**23,4**	**83,30**	**11,8**	**3,9**	**74,0**	**22,0**	**4,0**
Finlàndia	14,2	0,2	3,4	0,913	48,1	103,00	8,9	2,4	61,0	30,0	9,0
França	16,2	0,5	2,2	0,918	26,2	100,10	8,8	3,1	71,0	26,0	3,0
Grècia	16,6	2,4	0,7	0,867	11,7	69,00	-	5,4	81,0	16,0	3,0
Irlanda	15,2	1,4	1,2	0,900	46,2	119,10	4,4	1,3	78,0	19,0	3,0
Itàlia	19,0	0,8	1,0	0,900	32,9	104,60	-	5,8	80,0	18,0	2,0
Luxemburg	10,1	0,1	-	0,902	43,6	188,50	2,6	0,5	54,0	36,0	10,0
Països Baixos	10,5	1,2	2,0	0,921	58,5	111,50	-	0,9	37,0	62,0	2,0
Portugal	21,2	1,3	0,8	0,858	23,4	72,50	5,1	1,5	73,0	27,0	0,0
Regne Unit	10,5	1,3	1,9	0,918	46,5	101,70	-	1,3	69,0	25,0	5,0
Suècia	15,4	0,1	3,8	0,923	64,3	104,20	5,0	1,0	73,0	20,0	7,0
UE-15			**1,9**		**36,1**	**100,00**	**7,7**	**3,1**	**71,0**	**25,0**	**4,0**
Catalunya	**17,2**	**1,7**	**1,1**	**0,899**	**29,9**	**84,87**	**8,7**	**3,0**			
Bulgària	46,5	0,6	0,6	0,772	-	31,37	16,4	12,6	99,0	1,0	0,0
Eslovènia	26,1	0,7	1,5	0,861	24,0	69,56	7,0	3,7	92,0	3,0	5,0
Estònia	35,7	1,2	0,8	0,801	9,8	44,63	13,7	6,2	88,0	8,0	4,0
Hongria	28,9	0,4	0,7	0,817	-	51,57	6,4	2,6	97,0	3,0	0,0
Letònia	42,1	1,0	0,4	0,771	2,0	32,18	14,6	7,4	87,0	13,0	0,0
Lituània	48,1	0,3	0,6	0,789	3,2	36,11	16,0	8,1	98,0	0,0	2,0
Malta	-	-	-	0,865	-	-	4,5	2,9	90,0	6,0	4,0
Polònia	35,1	1,3	0,8	0,814	7,7	37,17	16,1	7,4	88,0	10,0	2,0
República Eslovaca	33,0	0,5	0,7	0,825	-	49,11	18,6	11,3	97,0	3,0	0,0
República Txeca	25,2	0,6	1,2	0,843	11,0	59,77	8,8	4,3	94,0	5,0	1,0
Romania	55,3	0,6	0,4	0,770	-	25,46	7,1	3,3	93,0	5,0	3,0
Xipre	-	-	0,3	0,886	20,0	-	3,4	1,2	96,0	4,0	0,0
12 Estats			**0,7**			**46,17**					
Turquia				0,732		25,53	6,6	2,4			

SEGONA PART: EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UE EN L'ÀMBIT CULTURAL DE CATALUNYA

I. Perfil dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els Estats membres

Prèviament a l'anàlisi dels efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya, és necessari definir de forma general les característiques dels estats candidats a l'adhesió.

D'aquesta manera, es fa una breu introducció amb la finalitat de conèixer com són els sectors culturals dels països candidats i, consegüentment, es dibuixa el futur "perfil" que aquestes activitats tindran en el conjunt de la UE ampliada. Aquest esbós dels sectors culturals a la futura Europa dels 25, constitueix una primera aproximació al "nou" marc de referència del desenvolupament cultural de Catalunya de cara als propers anys.

Concretament, en aquest apartat es fa una breu exposició i anàlisi de certes dades estadístiques bàsiques relatives als següents punts:

a) La llengua.
b) Els mercats culturals.
c) El turisme.
d) La recerca i desenvolupament.

A. Llengua

Els països candidats es caracteritzen per formar part d'àrees lingüístiques de reduïda dimensió, si es comparen amb els principals estats que avui integren la UE. Aquest fet té dues conseqüències a destacar (veure Quadre 1):

c. D'una banda, s'incrementarà la diversitat lingüística i cultural entre els països membres de la Unió Europea a partir del 2004: cadascun dels estats candidats té una llengua pròpia diferent de les actualment existents a la UE (excepte el cas del grec a Xipre).

d. D'altra banda, hi haurà una major presència d'estats amb àrees lingüístiques i culturals de petita dimensió. A l'extrem superior, només Polònia (i el polonès) té una dimensió superior als 30 milions d'habitants. A l'extrem inferior, la major part dels estats candidats (i les respectives llengües) tenen una dimensió inferior en termes de població a l'àrea del català (tant respecte dels habitants de l'àrea lingüística del català, com dels habitants que entenen i/o parlen aquesta llengua): Eslovàquia, Lituània, Letònia, Eslovènia, Estònia, Xipre i Malta són comunitats lingüístiques amb una població de menys de 6 milions d'habitants.

Quadre 1.
Dimensió de les àrees lingüístiques de la UE i dels estats candidats

	Milions d'habitants	Estats on és llengua oficial
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemany	90,2	Alemanya, Àustria i Luxemburg
Francès	62,7	França, part de Bèlgica i Luxemburg
Anglès	62,2	Regne Unit i Irlanda
Italià	57,4	Itàlia
Espanyol	39,8	Espanya
Neerlandès	21,2	Països Baixos i part de Bèlgica
Grec	10,6	Grècia
Portuguès	9,8	Portugal
Suec	9,3	Suècia i part de Finlàndia
Danès	5,2	Dinamarca
Finès	5,1	Finlàndia
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Polonès	38,7	Polònia
Romanès	22,5	Romania
Hongarès	10,5	Hongria
Txec	10,3	República Txeca
Búlgar	8,3	Bulgària
Eslovac (1)	5,4	Eslovàquia
Lituà (1)	3,7	Lituània
Letó (1)	2,4	Letònia
Eslovè	2,0	Eslovènia
Estonià (1)	1,4	Estònia
Grec	0,8	Xipre
Maltès	0,4	Malta
C) Català		
Població de l'àrea lingüística	10,8	Catalunya, Illes Balears i Comunitat Valenciana
Entenen la llengua	9,8	

Parlen la llengua	7,2

(1) No tota la població sap parlar la llengua oficial de l'Estat.
Font: Dades obtingudes de l'opuscle "El català, llengua d'Europa".

B. Mercats culturals

Tot i que no es disposa d'informació estadística per a totes les activitats que configuren els mercats culturals (ja que les estadístiques d'abast internacional es circumscriuen, en general, als àmbits de les indústries culturals: llibre, fonogrames i audiovisuals), poden destacar-se certs aspectes de rellevància relatius als dos punts següents:

a. La producció de béns i serveis culturals.

b. El consum de productes culturals.

En general, tot indica que els estats candidats tenen una capacitat de produir béns culturals en els àmbits industrials menor que els estats més grans de la UE (Alemanya, França, Regne Unit, Itàlia, etc.): tant en termes de nombre de llibres editats (veure Quadre 2) com de pel lícules realitzades (veure Quadre 4). Aquesta situació s'explica, principalment, pel fet que la dimensió d'aquests "nous" estats (o àrees culturals/lingüístiques) limita les possibilitats de generació d'economies d'escala en les activitats culturals industrials. Aquest condicionant també es dóna en el cas de Catalunya (sobretot respecte de la producció cultural en llengua catalana), i en altres països "petits" de l'actual UE.

A més a més, s'ha de tenir igualment en compte que aquest fet té una major incidència en el desenvolupament dels productes culturals on hi ha unes majors barreres d'entrada per l'elevat cost dels prototipus (com és el cas del cinema comparativament amb el llibre). Pel contrari, s'ha de remarcar que aquestes observacions no són extrapolables a la resta de sectors culturals (arts plàstiques, arts interpretatives, patrimoni, etc.), en els que la lògica d'economies d'escala (i, per tant, la dimensió dels mercats) no té un impacte tan directe sobre el seu desenvolupament

Finalment, cal assenyalar que, en general, els països de l'Europa de l'est compten amb una excel lent tradició de formació artística clàssica (en arts musicals, escèniques, etc.). Aquest fet, associat als baixos costos de la mà d'obra d'aquests estats en relació a la UE, proporciona un elevat grau de competitivitat laboral en certes activitats culturals. Tot i això, la manca de recursos per al finançament d'aquestes activitats, condiciona en bona mesura el seu desenvolupament.

Quant al consum de productes culturals, hi ha tres qüestions a subratllar:

a. En primer lloc, les dades dels mercats culturals reflecteixen clarament el menor nivell de renda per càpita dels països candidats en general. Així, la despesa en cultura total (per exemple, en fonogrames) té uns valors molt inferiors en els estats de l'Europa de l'est, comparativament amb els que integren actualment la UE (veure Quadre 3).

b. Paral lelament, es constata un baix grau d'introducció de la tecnologia associada al consum cultural (aparells electrònics de reproducció): tant en el baix percentatge de CD venuts respecte als cassettes (veure Quadre 3) com de llars amb magnetoscopis de vídeo disponibles (veure Quadre 4). Aquest fet sembla que ha de ser extensible al parc de sales de cinema que, malgrat ser ampli a la majoria dels països candidats (veure Quadre 4), tot indica que necessitarà d'un important esforç de modernització.

c. Finalment, respecte les preferències en el consum cultural cal dir que no hi ha dades precises sobre aquesta qüestió a tots els països de la UE i als estats candidats: no existeixen estadístiques sobre hàbits i pràctiques culturals dels ciutadans comparables i disponibles per a tots els països.

   Tot i això, es constata que malgrat la baixa renda per càpita que caracteritza l'economia dels estats candidats, en alguns d'aquests hi ha un percentatge de despesa de les famílies en cultura força elevat (veure Quadre 5). En els casos de la República Txeca (11,0%), Eslovènia (8,8%) i la República Eslovaca, la proporció de la despesa en cultura de les llars respecte el seu consum total supera clarament la dada d'Espanya (6,2%). A la

franja baixa d'aquesta estadística hi ha Romania (2,6%), Bulgària (3,0%) i Lituània (3,5%).

D'aquestes dades cal remarcar-ne dues observacions bàsiques. Per un costat, que el desenvolupament cultural dels països candidats presenta força diferències entre si. Per un altre costat, que hi ha certs estats de l'est d'Europa en els que, tot i haver-hi una menor despesa cultura en termes absoluts respecte de la UE, les diferències no són tan accentuades en termes relatius. Aquest fet pot indicar que en aquests casos existeixen unes bones condicions per a un ràpid i intens creixement dels mercats culturals (en funció, és clar, de la velocitat de creixement econòmic general d'aquests països durant els propers anys).

Quadre 2.
Nombre de títols de llibres editats anualment als països de la UE i als estats candidat

	Títols de llibres	
	Nombre	**Any**
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	80.779	1.999
Àustria	6.487	1999
Bèlgica (en neerlandès)	9.816	1999
Dinamarca	14.455	1999
Espanya (1)	61.426	1999
Finlàndia	7.000	1999
França	49.808	1999
Grècia	5.914	1998
Holanda	17.235	1999
Irlanda	8.325	2000
Itàlia	52.262	1999
Luxemburg	878	1999
Portugal	9.196	1998
Regne Unit	110.155	1999
Suècia	12.547	1999
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	4.950	1998
Eslovènia	3.722	1998
Estònia	3.317	1997
Hongria	9.731	1999
Letònia	2.652	1999
Lituània	3.827	1997
Malta (2)	404	1995
Polònia	16.462	1998
Rep. Eslovaca (2)	3.800	1996

Rep. Txeca	11.965	1998
Romania (2)	7.199	1996
Xipre	n.d.	
C) Catalunya (1)	**23.723**	1999
En català	7.261	
En castellà	16.126	
Altres	336	

Fonts: UIE (2001), "Annual Book Title production, 1990-2000", Statistics on Publishing and Promotion of Book Trade. www.gremieditorscat.es. (1) Federación de Gremios Editores de España (2) UNESCO

Quadre 3.
Mercat fonogràfic als països membres de la UE i als estats candidats. Any 2000.

	Milions d'unitats de Cassetes	Milions d'unitats de CD	% CD s/ total unitats	Vendes al detall US$
A) Estats membres de la Unió Europea				
Alemanya	20,6	204,9	90,9	2.627,3
Àustria	0,6	19,1	97,0	289,1
Bèlgica	0,1	20,9	99,5	266,8
Dinamarca	0,2	18,7	98,9	233,3
Espanya	8,8	60,6	87,3	562,9
Finlàndia	0,5	10,7	95,5	115,8
França	8,8	110,4	92,6	1.694,7
Grècia	0,4	7,5	94,9	90,3
Holanda	0,3	34,1	99,1	455,0
Irlanda	0,8	8,0	90,9	142,2
Itàlia	8,9	35,2	79,8	532,2
Luxemburg	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Portugal	3,8	12,2	76,3	141,5
Regne Unit	11,4	201,6	94,6	2.828,7
Suècia	0,3	25,9	98,9	322,9
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea				
Bulgària	1,6	0,3	15,8	4,7
Eslovènia	0,6	1,1	64,7	18,0
Estònia	0,4	0,4	50,0	6,7
Hongria	3,4	4,1	54,7	57,0
Letònia	0,5	0,3	37,5	6,2
Lituània	0,5	0,7	58,3	3,7
Malta	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Polònia	14,2	20,2	58,7	156,5
Rep. Eslovaca	0,6	1,0	62,5	9,7
Rep. Txeca	2,1	4,8	69,6	40,5
Romania	15,6	0,2	1,3	29,6
Xipre	0,1	0,9	90,0	16,8

Font: IFPI (2001).

Quadre 4.
El mercat audiovisual als països membres de la UE i als estats candidats

	Penetració dels magnetoscopis a cases amb TV		Nombre total de films produïts (1)		Nombre de sales de cinema		Mitjana d'assistència anual a sala de cinema per habitant	
	Any	% de cases amb TV	Any	Nombre	Any	Nombre	Any	Entrades cinema / habitant
A) Estats membres de la Unió Europea								
Alemanya	1999	83,1	2000	75	1999	4.651	2000	1,86
Àustria	1999	80,1	1999	23	1999	524	2000	2,01
Bèlgica	1999	73,3	2000	12	1999	492	2000	2,17
Dinamarca	1999	85,2	2000	21	1999	345	2000	2,00
Espanya	1999	71,7	2000	98	1999	3.340	2000	3,43
Finlàndia	1999	77,9	2000	10	1999	362	2000	1,24
França	1999	83,5	2000	145	1999	4.971	2000	2,80
Grècia	1999	63,9	2000	18	1999	380	2000	1,28
Holanda	1999	71,1	2000	23	1999	461	2000	1,36
Irlanda	1999	75,9	2000	3	1999	299	2000	3,94
Itàlia	1999	65,8	2000	103	1999	4.200	2000	1,88
Luxemburg	1998	70,7	2000	8	1999	21	2000	3,12
Portugal	1999	57,1	1999	15	1999	584	1999	1,52
Regne Unit	1999	88,9	2000	90	1999	2.758	2000	2,39
Suècia	1999	83,4	2000	37	1999	1.132	2000	1,92
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea								
Bulgària	1999	37,0	2000	3	1999	208	2000	0,27
Eslovènia	1999	57,4	1999	3	1999	85	1999	1,00
Estònia	1999	33,4	2000	0	1999	174	2000	0,61
Hongria	1999	34,4	2000	21	1999	571	2000	1,24
Letònia	1999	41,1	2000	2	1999	115	1999	0,56
Lituània	1999	25,3	2000	2	1999	99	1999	0,48
Malta	1998	66,7		n.d.		n.d.		n.d.
Polònia	1999	63,3	2000	20	1999	860	2000	0,44
Rep. Eslovaca	1999	30,0	1999	3	1999	342	1999	0,56
Rep. Txeca	1999	61,6	1999	17	1999	740	2000	1,50
Romania	1998	32,2	2000	0	1999	316	2000	0,20
Xipre	1998	68,4	2000	1	1999	28	1999	1,12
Total països UE	1999	80,1	2000	604	1999	24.520	1999	2,16
Catalunya (2)	2001	85,1	2001	19	2001	717	2001	5,23

(1) En els casos que no produeix cap llargmetratge el darrer any del que es disposa d'estadístiques, no suposa que no se'n produeixin en altres anys
(tot i que, en la majoria dels casos es fa en una baixa quantitat).
(2) En el cas de Catalunya, la penetració dels magnetoscopis fa referència al total de les llars (i no només a les que disposen aparells de TV).
Fonts: Observatori Europeu de l'Audiovisual. Anuari Estadístic 2001 i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Quadre 5.
Percentatge de la despesa en consum cultural per llar respecte de la despesa total als estats membres de la UE i als estats candidats

	Any	% de la despesa en lleure i cultura
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	1999	11,9
Àustria	1999	12,3
Bèlgica	1999	10,7
Dinamarca	1999	11,2
Espanya	1999	6,2
Finlàndia	1999	10,7
França	1994	7,6
Grècia	1999	4,5
Holanda	1999	10,4
Irlanda (1)		n.d.
Itàlia	1999	6,3
Luxemburg	1999	8,7
Portugal	1994	3,7
Regne Unit	1999	13,4
Suècia	1999	14,6
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	1998	3,0
Xipre		n.d.
Rep. Txeca (2)	1998	11,0
Estònia	1998	7,5
Hongria	1998	6,7
Lituània	1998	3,5
Letònia	1998	5,6
Malta		n.d.
Polònia	1998	6,5
Romania	1998	2,6
Eslovènia	1997	8,8
Rep. Eslovaca	1998	8,2

(1) Provisional. (2) Estimacions basades en les classificacions nacionals dels 9 principals grups de despesa.
(3) Amb les dades disponibles, es pot estimar el percentatge de la despesa en lleure i cultura corresponent a Catalunya per sobre de la dada del total d'Espanya (al voltant del 7,0%). Veure www.ine.es
Font: Eurostat (2000): Consumers in Europe. Facts and figures.

C. Turisme

A partir de l'anàlisi de les dades generals sobre el turisme en els països de la UE (actual i ampliada) es poden assenyalar dues qüestions bàsiques (veure Quadre 6):

a. En primer lloc, que hi ha estats candidats que ja constitueixen importants àrees d'afluència de turisme: l'any 2000, Polònia i Hongria concentraren al voltant del 50% del total de turistes que viatjaren als futurs països membres de la UE.

b. En segon lloc, que hi ha un comportament molt "irregular" en l'evolució del turisme en aquests països. Els percentatges de creixement/ decreixement del nombre de turistes l'any 1999 respecte del 1995, indiquen importants variacions tant en un sentit positiu com negatiu. Davant d'això, sembla que cal preveure un desenvolupament "inestable" d'aquests mercats, mentre no existeixin unes condicions prou satisfactòries per a una òptima arribada de visitants turístics en els països candidats (de seguretat ciutadana, de disponibilitat d'infrastructures, etc.).

Hi ha previsions de l'Organització Mundial del Turisme (OMT) segons les quals es preveu un cert decantament del turisme de l'Europa Occidental als països de l'est. En aquest sentit, s'apunten els següents factors clau:

a. La diversitat i varietat de la seva oferta: són països que van des de les illes del Mediterrani, als estats bàltics i els països del centre d'Europa; i compten amb un notable llegat de cultura popular i tradicional, i de tradició clàssica en els camps de la música, la lírica i el teatre.

b. El preu: el turisme és una activitat intensiva en treball i per tant, amb salaris baixos, de manera que els estats candidats poden competir clarament en aquests mercats. No obstant, per a això cal que hi hagi personal qualificat (sobretot amb coneixements de llengües estrangeres) i infrastructures adequades (hotels, etc.).

Quadre 6.
Arribades de turistes estrangers per països de destí de la UE i dels països candidats

	Any	Turistes (nombre d'arribades)	% creixement 1999/1995
A) Estats membres de la Unió Europea			
Alemanya	2000	18.983	+ 3,6
Àustria	2000	17.982	+ 0,4
Bèlgica	2000	6.457	+ 3,5
Dinamarca	2000	2.088	- 1,2
Espanya	2000	48.201	+ 7,6
Finlàndia	2000	2.700	+ 8,4
França	2000	75.500	+ 5,0
Grècia	2000	12.500	+ 4,7
Holanda	2000	10.200	+ 10,7
Irlanda	2000	6.728	+ 7,4
Itàlia	2000	41.182	+ 4,1
Luxemburg	2000	807	+ 2,2
Portugal	2000	12.037	+ 5,1
Regne Unit	2000	25.191	+ 1,9
Suècia	2000	2.746	+ 3,0
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea			
Bulgària	2000	2.785	- 8,1
Xipre	2000	2.686	+ 3,8
Rep. Txeca	2000	5.700	+ 13,5
Estònia	2000	1.100	+ 15,7
Hongria	2000	15.571	- 7,4
Lituània	2000	1.226	+ 21,6
Letònia	1999	490	- 1,6
Malta	2000	1.216	+ 2,1
Polònia	2000	17.400	- 1,7
Romania	2000	3.274	+ 3,9
Eslovènia	2000	1.090	+ 4,8
Rep. Eslovaca	2000	1.053	+ 1,9
Resta d'Europa	**2000**	**66.410**	
Total Europa	**2000**	**403.303**	**+ 4,1**
Catalunya	**2000**	**12.368**	

Fonts: World Tourism Organisation - WTO i Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya.

D. Recerca i desenvolupament

Prenent com a indicador la Despesa Interna en Recerca i Desenvolupament (DIRD), es constata novament que hi ha notables diferències de situació entre els països candidats (veure Quadre 7). Aixi mateix, s'observa que, en termes relatius, la posició d'alguns d'aquests països no és massa distinta de la que hi ha en els estats membres.

Per a completar aquesta visió de la R-D en els estats candidats, cal fer les següents observacions:

a. Hi ha una elevada quantitat de personal investigador, fet que respon a l'elevat nivell educatiu de la major part d'aquests països. Malgrat això, s'ha d'assenyalar que aquest personal treballa majoritàriament a les administracions públiques.

b. Una de les principals diferències d'aquests estats, comparativament amb els membres de la UE, és la baixa participació de les empreses en el finançament i la realització de R-D.

Per tot això, pot afirmar-se que la situació de la R-D en els països candidats es caracteritza, en general, per una feble capacitat de generar i, sobretot, d'absorbir nou coneixement tecnològic.

Quadre 7.
Despesa interna total en Recerca-Desenvolupament (DIRD) en % del PIB als països membres de la UE, candidats a l'adhesió, Estats Units i Japó.

	Any	% DIRD sobre el PIB
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	2000	2,5
Àustria	2000	1,8
Bèlgica	1999	2,0
Dinamarca	1999	2,1
Espanya	2000	0,9
Finlàndia	2000	3,4
França	2000	2,2
Grècia	1999	0,7
Holanda	1999	2,0
Irlanda	2000	1,2
Itàlia	1999	1,0
Luxemburg	2000	n.d.
Portugal	2000	0,8
Regne Unit	2000	1,9
Suècia	1999	3,8
Total països membres de la Unió Europea		**1,9**
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	2000	0,6
Xipre	2000	0,3
Rep. Txeca	2000	1,2
Estònia	2000	0,8
Hongria	2000	0,7
Lituània	2000	0,6
Letònia	2000	0,4
Malta	2000	n.d.
Polònia	2000	0,8
Romania	2000	0,4
Eslovènia	2000	1,5
Rep. Eslovaca	2000	0,7
Estats Units	2000	**2,7**
Japó	2000	**3,0**
Catalunya	2000	**1,1**

Fonts: Direcció General de Recerca de la CE (2002) i Eurostat (2002)

II. Efectes de l'ampliació de la UE en l'esfera de les polítiques culturals

1. Efectes de l'ampliació per a cultura: elements institucionals

En primer lloc, s'analitza en quina mesura l'ampliació de la UE tindrà efectes sobre el seu marc institucional, és a dir, sobre les normes fonamentals que en regulen el seu funcionament. Respecte a aquest punt cal tractar, d'entrada, una de les principals qüestions que es deriven de la futura integració dels estats candidats a la Unió: el reconeixement de l'oficialitat de noves llengües. A continuació, es consideren els efectes que pot tenir l'ampliació sobre el marc institucional de la UE en els altres àmbits objecte del treball: la cultura, el turisme i la recerca.

A. Llengua

Actualment, la regulació institucional bàsica de la UE relativa a la llengua es pot resumir a dos nivells bàsics: d'una banda, els principis normatius fonamentals i, d'altra banda, la reglamentació del règim lingüístic.

a. Primerament, i en el terreny dels principis fonamentals, les bases jurídiques de la Unió Europea recullen de forma explícita el principi de la diversitat cultural i lingüística. Així per exemple, hi ha l'article 22 de la Carta Europea dels Drets Fonamentals, o bé la resolució del Parlament Europeu i del Consell Europeu relativa a l'Any Europeu de les llengües on s'afirma que "totes les llengües europees, en la seva forma oral i escrita, són iguals en valor i dignitat des del punt de vista cultural i formen part integral de les cultures i de la civilització europees". Sobre aquesta base, pot afirmar-se que el valor de la *igualtat* de totes les llengües de la Unió Europea té un cert reconeixement al nivell dels principis normatius de caràcter general.

b. En segon lloc, i en una esfera més pràctica, hi ha la regulació del règim lingüístic de la UE. En aquest àmbit cal fer esment dels conceptes de llengua oficial i de treball, que

van ser introduïts pel Reglament de règim lingüístic de l'any 1958. S'ha de tenir present que en els Tractats només es fa referència a la llengua de redacció d'aquests, i es determina que el Consell ha de fixar per unanimitat el règim lingüístic de la comunitat.

L'esmentat Reglament de règim lingüístic estableix, en els seus trets fonamentals, els següents principis:

- Per un costat, es considera que les llengües en què és redactat el Tractat són reconegudes com a llengües oficials, amb la sola excepció de l'irlandès. Aquestes llengües oficials s'empren en les comunicacions entre els ciutadans i les institucions. Així mateix, els reglaments, els textos d'abast general i el Diari Oficial es publiquen en aquestes llengües, per a respectar el principi de seguretat jurídica.

- Per un altre costat, tal com es preveu en l'esmentat reglament, les diferents institucions europees han desenvolupat i/o especificat les modalitats d'aplicació del règim lingüístic en el seu funcionament.

- Finalment, s'ha d'assenyalar que el Reglament de règim lingüístic de la UE disposa que, "en allò que concerneix als estats membres on hi ha diverses llengües oficials, l'ús de la llengua serà determinat, a petició de l'estat interessat, segons les regles generals que es desprenen de la legislació d'aquest estat".

En aquest marc normatiu general de la UE, la posició de la llengua catalana en l'actualitat és la següent:

a. Tot i que en el Reglament de règim lingüístic no s'estableix cap obstacle insalvable per a l'oficialitat a Europa d'aquelles llengües que només són oficials a una part del territori d'un estat membre, el Tractat d'adhesió d'Espanya a la Unió Europea no fa cap esment a cap altra llengua oficial en el territori de l'Estat més que al castellà. Des d'aleshores, el govern espanyol tampoc no ha intervingut de forma decisiva per a introduir millores en el tractament del català per part de la normativa comunitària.

b. L'any 1990, amb la Resolució 1235/90 del Parlament Europeu es va donar una resposta parcial a diferents resolucions dels Parlaments autonòmics de les Illes Balears i de Catalunya sobre la situació del català. Aquesta resolució es limitava a demanar al Consell i a la Comissió que adoptessin mesures que permetessin: publicar en català els tractats i els textos fonamentals de les Comunitats, difondre en català la informació pública relativa a les institucions de la UE als mitjans de comunicació, incloure el català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees, i utilitzar el català en les relacions orals i escrites amb el públic a l'Oficina o oficines de la Comissió de les Comunitats Europees a les Comunitats en qüestió. Malgrat la importància d'aquesta resolució, s'ha d'assenyalar que aquesta quedà lluny dels plantejaments fets des de Catalunya i les Illes Balears. A més a més, cal tenir en compte que encara hi ha casos en què no s'aplica plenament el contingut d'aquesta resolució. Per exemple, els projectes educatius en llengua catalana no poden accedir a ajuts del Programa Sòcrates, mentre que sí ho poden fer altres llengües "no oficials i de treball" com l'irlandès, el luxemburguès, o les dels països candidats a l'ampliació.

c. Per altra banda, també cal fer esment de l'antecedent que suposà l'aprovació l'any 1997 de la directriu europea relativa a l'etiquetatge dels productes comercials, segons la qual tan sols els estats poden regular l'ús de les llengües en l'etiquetatge i, a més, únicament les llengües oficials de la Unió poden tenir-hi cabuda (tot i que una sentència del Tribunal Constitucional espanyol havia reconegut a la Generalitat de Catalunya la facultat de regular l'ús de les llengües oficials en l'etiquetatge -STC 147/1996-). Per tant, tot i que el Govern de la Generalitat de Catalunya té competència en la regulació de la política lingüística relativa al català, l'ús públic i comercial d'aquesta llengua pot arribar a estar directament condicionat per la manca de reconeixement de la normativa comunitària de l'oficialitat de les llengües.

Com a conseqüència de les lògiques dificultats que comporta la situació de multilingüisme existent a la UE, la pràctica i els usos lingüístics operatius de les institucions comunitàries no responen de forma plena als principis bàsics establerts per les normes jurídiques que s'han

esmentat anteriorment. Més concretament, i sobre la base de l'experiència real del funcionament de la UE, cal fer les puntualitzacions següents:

a. En primer lloc, tot i que la normativa comunitària disposa el principi d'*igualtat* entre les llengües d'Europa, de fet hi ha una certa "estratificació jeràrquica" de les llengües en la comunitat:

   - Hi ha les onze llengües oficials i de treball: alemany, anglès, danès, espanyol, finlandès, francès, grec, italià, neerlandès, portuguès i suec (a les que el 2004 s'hi afegiran les nou llengües dels estats candidats: eslovac, eslovè, estonià, hongarès, letó, lituà, maltès, polonès i txec).

   - Existeix una llengua de tractat i de comunicació amb les institucions: l'irlandès.

   - Hi ha una llengua que, sense ser oficial, participa plenament en els programes de la UE com si fos llengua oficial: el luxemburguès.

   - Així mateix, existeixen les llengües que són oficials en el seu propi territori, sense que hi hagi un reconeixement per part de la UE: el català, la resta de llengües oficials d'Espanya, etc.

   - Finalment, cal fer referència a les altres llengües parlades històricament a la UE, sense cap tipus de reconeixement oficial.

   Davant d'aquesta complexa "estratificació jeràrquica" de les llengües europees que existeix de fet, cal fer dues observacions:

   - Per un costat, aquest fet suposa que el règim lingüístic de la UE no respecta plenament el principi fonamental de la igualtat lingüística: hi ha llengües que no tenen cap tipus de reconeixement "efectiu" per part de la UE, més enllà de la simple declaració del principi genèric del dret a la diversitat i a la igualtat.

- Per un altre costat, les dificultats (i els costos) que comporta el multilingüisme a Europa, tendeixen a resoldre's (de forma implícita o explícita) mitjançant un sistema amb diferents "graus" de reconeixement dels drets lingüístics: llengua de tractat, llengua oficial, llengua de treball, llengua de comunicació, llengua amb dret a participació en programes europeus, etc.

b. En segon lloc, per a garantir la seguretat jurídica dels ciutadans es recorre al que es pot denominar com el principi de suficiència (front al d'igualtat). És a dir, es considera suficient que la UE publiqui les seves disposicions en alguna llengua que sigui oficial a tot el territori de cada estat per tal que la seguretat jurídica dels ciutadans quedi garantida. Darrera d'aquest principi hi ha la idea del "nombre mínim de llengües oficials", que acaba convertint-se en un principi d'exclusió per a fixar el "nombre màxim admissible de llengües oficials" (com s'ha posat clarament de manifest en el cas de l'etiquetatge dels productes comercials en català, esmentat anteriorment).

c. Finalment, i en tercer lloc, es constata que a la pràctica no existeix un multilingüisme "integral". Deixant de banda l'exigència que les comunicacions entre les institucions i els ciutadans, i els textos jurídics es facin en totes les llengües oficials, en la regulació del règim lingüístic no s'especifiquen la resta de funcions de les llengües de treball.

Així doncs, ja en l'actual UE (no ampliada), hi ha una clara tendència al reconeixement del principi de *simplificació* de les llengües de treball en el màxim nombre de comunicacions, especialment a nivell intern[4]: existeixen uns costos econòmics i unes enormes dificultats logístiques i operatives per a la posta en pràctica d'un multilingüisme integral. Davant d'això, tot indica que es tendeix cap a la utilització d'una (-es) única (poques) llengua (-es) franca (-es) de comunicació, essent l'anglès (i el francès) les llengües més utilitzades en els treballs interns de la UE. Així, per exemple,

[4] Cal tenir present que aquesta simplificació es dóna tant en relació a la reducció de les llengües de treball en els usos interns no sotmesos al principi de seguretat jurídica, com en la reducció de les llengües de treball en els organismes europeus que no es consideren estrictament "institucions"

l'any 2001, el 56,8% dels originals traduïts eren en anglès, el 29,8% en francès, el 4,3% en alemany i el 8,8% restant en la resta de les llengües oficials.

En aquest escenari, el règim lingüístic de la UE davant del procés d'ampliació sembla que podrà desenvolupar-se en el marc dels següents eixos fonamentals:

a. D'entrada, cal preveure que a nivell formal es mantingui com a principi normatiu fonamental el valor de la *igualtat* entre les llengües. En principi, sembla lògic preveure que tots els estats vetllaran per a que no es trenqui formalment aquest principi.

b. Paral·lelament, sembla previsible que s'accentuarà la necessitat d'augmentar l'eficiència dels processos de treball interns, en els que la tendència a la *simplificació* lingüística en el "treball" de la UE sembla inevitable. Per tant, difícilment es donarà en el futur una situació de "multilingüisme integral".

c. Davant d'això, cal contemplar la possibilitat que, com a conseqüència de l'ampliació de la UE, s'aprofundeixi en l'estratificació dels usos lingüístics, tot reconeixent-los a diferents graus. En aquest sentit, podria avançar-se cap a una distinció entre llengua oficial i de treball, qüestió que podria regular-se implícitament, o bé aplicar-se de forma explícita:

   - Una aplicació implícita d'aquesta solució sembla més "fàcil", ja que suposa el manteniment de la situació actual, en la que aparentment es reconeix una plena igualtat entre les llengües oficials, sense que aquest multilingüisme existeixi de forma integral. Aquesta situació afavoriria els estats amb les llengües majoritàriament emprades en el treball de la UE, i atorgaria el màxim grau de protecció "formal" de la resta de llengües (amb un estatut d'aparent igualtat respecte les altres oficials que s'utilizarien com a llengües de treball). Així, a la pràctica, hi hauria grans diferències en els usos lingüístics per part de les institucions europees.

   - Explicitar una solució de la qüestió ofereix unes majors garanties democràtiques i d'igualtat però, sens dubte, requereix d'un important esforç de negociació en el que la major part dels estats (membres de la UE i candidats) haurien de cedir en el

reconeixement dels seus drets lingüístics front a unes poques llengües de treball que esdevindrien instruments estandaritzats de comunicació interna.

d. En l'escenari d'una "estratificació jeràrquica" implícita de les llengües, caracteritzat pel manteniment de la situació actual, és previsible la continuïtat del principi de suficiència de cara a garantir la seguretat jurídica dels ciutadans (i, sobretot, per a justificar l'existència d'un nombre mínim –o màxim admissible- de llengües oficials). En canvi, amb una regulació explícita de la qüestió, els efectes econòmics i logístics d'un increment de les llengües podrien limitar-se pel propi sistema d'estratificació dels usos lingüístics (sense necessitat de recórrer a l'esmentat principi de suficiència).

Aquest escenari que s'acaba de descriure contempla tant la possibilitat (més fàcil) de mantenir l'actual règim lingüístic de la UE a nivell formal (mentre aquest evolucionaria de fet cap una major *simplificació* en l'apartat de les llengües de treball), com de modificar-lo tot definint explícitament una estratificació dels drets lingüístics (l'opció més difícil).

Davant d'això, les perspectives de reconeixement del català son, certament, millors en el segon dels supòsits plantejats que no pas en el primer. Tot i que la resposta a aquesta qüestió està fortament condicionada pel desenllaç que tindran els processos d'ampliació i de formulació de la futura Constitució Europea.

B. La cultura, el turisme i la recerca i desenvolupament

No es preveuen canvis significatius en el marc institucional de la UE relatiu a la resta d'àmbits objecte d'aquest treball: la cultura[5], el turisme[6], i la recerca i desenvolupament[7]. Per

[5] Segons la normativa vigent de la UE, la cultura és una àrea que correspon a la sobirania estatal, de manera que l'acció de la Unió té una incidència indirecta en aquest àmbit. El Tractat estableix que la Comunitat contribuirà al desenvolupament de les cultures dels Estats membres, afavorirà la cooperació entre aquests i, si fos necessari, donarà suport i completarà l'acció d'aquests en els següents àmbits: la millora del coneixement i la difusió de la cultura dels pobles d'Europa, la conservació i protecció del patrimoni cultural, els intercanvis culturals no comercials, i la creació artística i literària, inclòs el sector audiovisual. La Comunitat també contribuirà a fomentar les relacions de cooperació cultural amb tercers països i organismes internacionals.

tant, les polítiques de la UE es mantindran essencialment amb els mateixos continguts que en l'actualitat, que són els establerts en el seu Tractat Constitutiu.

a. A aquest nivell, tan sols hi ha un aspecte que pot experimentar un canvi substancial com a conseqüència de l'ampliació de la UE: el procés de presa de decisions sectorials en les institucions comunitàries. En aquest sentit, cal preveure la possibilitat que s'introdueixin mecanismes que alleugereixin aquests processos.

2. Impacte de l'ampliació sobre les polítiques culturals

En principi, no hi ha previst cap canvi d'especial rellevància en el contingut de les polítiques culturals com a conseqüència de l'ampliació de la Unió Europea. Tot indica que l'ampliació apareix "com un factor poc determinant a l'hora de dissenyar els programes futurs de suport a la cultura en l'àmbit de la UE". Atès que els temes d'identitat i culturals queden fora de l'esfera de la intervenció de la UE, i que aquests corresponen principalment als estats, sembla que "l'àmbit de la cultura serà testimoni de canvis menys substancials que no d'altres en l'adveniment de l'Europa ampliada. És en els fons estructurals o en la legislació de mercat on es lliuraran batalles".[ii]

Els principals efectes de l'ampliació en l'àmbit de les polítiques culturals comunitàries es dóna, sobretot, en el nivell de la seva aplicació i, més concretament, en la quantitat de recursos econòmics disponibles per als programes europeus d'ajut. En principi, un augment

[6] La referència en el Tractat al turisme afirma que l'acció de la Comunitat implicarà, en les condicions i segons el ritme previstos en el Tractat, mesures (entre altres) en l'àmbit del turisme. Malgrat tot, s'ha de dir que no hi ha una política comuna en aquest camp que vagi més enllà de treballs o ajuts d'abast molt limitat (com, per exemple, el suport per a l'elaboració d'estudis, etc.).

[7] Quant a la R-D, el principal marc de referència també són els estats. En aquest cas, però, el Tractat disposa que la Comunitat i els estats coordinaran la seva acció en matèria de R-D per tal de garantir la coherència recíproca de les polítiques nacionals i la política comunitària. L'objectiu principal de la política de la UE en aquest camp és enfortir les bases científiques i tecnològiques de la seva indústria, per a afavorir el desenvolupament de la seva competitivitat a escala internacional. Per això, s'articulen diferents accions: execució de programes de recerca i desenvolupament tecnològic, promoció de la cooperació entre empreses, centres de recerca i universitats, promoció de la cooperació internacional en matèria de recerca, difusió i explotació dels resultats de la R-D, i estímul de la formació i mobilitat dels investigadors.

dels estats membres suposa l'existència d'una major quantitat de potencials beneficiaris d'aquests ajuts. Aleshores, si no hi ha un increment de les dotacions financeres dels programes, les oportunitats d'accés dels agents culturals de Catalunya a les línies de suport financer de la UE per a les activitats culturals podrien reduir-se. Aquest fet pot tenir una especial incidència en aquells programes europeus que els ajuts es reparteixen tot recorrent principalment al criteri d'equitat entre estats.

Actualment, la major part dels programes comunitaris ja estan oberts a la participació dels països candidats (almenys formalment, tot i que aquesta participació no s'ha fet efectiva en tots els casos), de manera que l'impacte de l'ampliació de la UE que s'acaba d'esmentar ja pot tenir efectes reals. Davant d'això, cal fer les següents puntualitzacions:

a. Per un costat, cal fer referència als efectes derivats d'una major o menor capacitat de liderat dels agents culturals catalans per a promoure projectes europeus en aquest nou escenari. Per a il lustrar aquesta qüestió hi ha el cas del Programa Cultura 2000, en el que es requereix la participació d'almenys 3 estats (en projectes anuals) i un mínim de 5 (en els de més durada). En tots els casos, però, existeix una organització lidera el projecte (fet que li atorga certes prerrogatives en la definició dels objectius, etc.).

   Al llarg dels darrers 3 anys d'existència d'aquest programa, els catalans han rebut una quota relativament estable d'ajuts, ja que la seva participació s'ha mantingut al voltant de l'11% i el 13%. Tanmateix, només en un 10% dels casos els agents catalans han liderat el projecte. Paral lelament, es constata que el liderat dels projectes recau, principalment, als països centreuropeus. Amb l'obertura l'any 2001 del Programa Cultura 2000 als operadors dels països candidats a l'adhesió, s'observa una forta tendència a la cooperació cultural amb aquests "nous" països. Així, el 2002, quasi la meitat dels programes anuals comptaven amb presència d'agents culturals dels països candidats (i un 12% eren liderats per aquests països). La major part dels projectes multianuals (19 d'un total de 24) compten amb la participació de països candidats.

   Davant d'això, cal advertir d'un risc potencial derivat de l'ampliació: que els promotors de projectes a escala de la UE (encapçalats, com s'ha dit, pels estats centreueropeus),

desplacin la seva preferència per a treballar amb agents culturals de l'àrea del sud-mediterrani a favor dels estats de l'est. Per a fer front a aquesta situació, cal capacitat de liderat (com ho ha fet Itàlia el 2002, que va ser el país que va encapçalar més projectes del Programa Cultura 2000).

b. Per un altre costat, aquest impacte de l'ampliació sobre les oportunitats dels catalans per accedir als recursos financers de la UE, pot tenir una incidència desigual segons la naturalesa i característiques de cadascun dels Programes. En aquest sentit, cal remarcar les dues observacions següents:

   - D'una banda, hi ha certs programes europeus que estan oberts a la participació dels països candidats, sempre que aquests contribueixin al seu finançament. Aquest és el cas, per exemple del Programa Media, respecte al qual es disposa que cada nou país participant aportarà una contribució financera al programa (en part del seu pressupost nacional, i la resta per la via del Programa PHARE).

   - El febrer de 2003, ja hi ha set candidats que han signat el *Memorandum* d'acord amb la Comissió Europea per a formar part del Programa Media: Polònia, Letònia, Estònia, República Txeca, Bulgària, Lituània i República Eslovaca.

   - D'altra banda, s'ha de tenir present que el criteri d'equitat territorial no té la mateixa importància relativa en totes les línies de finançament comunitari. Així, per exemple, per a l'assignació de recursos europeus per al foment de la R-D, està condicionada per la dotació de recursos econòmics, tècnics i d'infrastructures que cada país pot aportar.

Fetes aquestes consideracions generals sobre l'impacte de l'ampliació en l'aplicació de les polítiques comunitàries, a continuació s'assenyalen certes qüestions d'interès específic dels diferents àmbits objecte del present treball:

A. Llengua

Com s'ha dit, a la major part dels programes europeus es contempla la possibilitat de participació dels països candidats. Això suposa que en els programes amb contingut lingüístic (com l'Acció Lingua del Programa Sócrates, o la Línia 2 del Programa eContent, per a la producció de continguts multilingües i multiculturals), contemplen el finançament de projectes destinats al foment de les llengües d'aquests països.

Davant d'això s'ha d'assenyalar que les perspectives d'ampliació de la UE no han suposat un procés de plena equiparació de la llengua catalana a les llengües oficials de la comunitat. Així, hi ha el cas de l'Acció Lingua del Programa Sócrates 2 (2000-2006) destinada a la promoció de l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües, que es circumscriu a totes les llengües oficials de la UE, més l'irlandès, el luxemburguès, i les llengües nacionals dels països candidats (i de tots els països membres de l'EFTA). Així, tot i la importància d'aquest projecte (el Programa Sócrates té una dotació total de 1.850 milions d'Euros per al període de 7 anys), continua sense complir-se la resolució 1235/90 del Parlament Europeu que disposava la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees.

En el cas que el marc institucional de la UE opti per definir de forma explícita una estratificació dels drets reconeguts a les llengües (tot determinant, per raó del principi de simplificació, un nombre limitat de llengües de treball), cal contemplar la possibilitat que les altres llengües oficials de la UE ("excloses" com a llengües de treball) puguin ser objecte d'un tracte compensatori en tots els programes europeus amb implicacions lingüístiques. De fet, alguns d'aquests programes ja tenen criteris de preferència a favor de les llengües menys difoses. Davant la aquesta possibilitat, cal que aquestes mesures no quedin limitades a les llengües "oficials" (com ja passa avui amb el Programa Sócrates), i que es fixi la via per a la inclusió del català en aquestes polítiques.

B. Política cultural

Hi ha una certa tendència a que les relacions culturals internacionals i, per tant, les polítiques culturals a l'exterior, evolucionin cap al reconeixement d'un protagonisme creixent dels estats (front a la davallada de la importància relativa d'organitzacions multilaterals, fundacions i altres entitats). Aquest fet pot suposar un risc per a la cultura (i la llengua) catalana, que pot veure afeblida la seva capacitat d'incidència a nivell dels organismes comunitaris. Així, per exemple, les propostes de millora del Programa Cultura s'encaminen cap a un reforç de les agències estatals encarregades difusió de la informació cultural. En concret, es fa referència als Punts de Contacte Cultural que, en el cas d'Espanya —i a diferència d'altres països— aquesta funció s'ha centralitzat en un únic organisme: la Direcció General de Cooperació i Comunicació Cultural del Ministeri d'Educació i Cultura.

C. Turisme

Tot i que no hi ha una important política comunitària comuna en matèria de turisme, si que hi ha moltes qüestions que hi tenen una incidència indirecta (transports, medi ambient, noves tecnologies, higiene alimentària, energia, fiscalitat, etc.). Així, s'ha de tenir en compte que certs fons comunitaris destinats a aquests estats poden contribuir a millorar les infrastructures turístiques i els entorns urbans dels països de l'ampliació, fet que tindrà una incidència sobre el desenvolupament del seu turisme cultural.

III. Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats

1. Efectes de la integració dels estats candidats a la UE sobre les seves polítiques culturals

L'anàlisi de les perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats és una qüestió complexa, sobretot si es té en compte que la realitat cultural, política i econòmica d'aquests estats presenta notables diferències entre sí. Donat l'objecte del present document, a continuació es tracten els efectes de la integració d'aquests estats a la UE sobre les seves polítiques culturals. A l'apartat següent, s'apunten els principals reptes i característiques de les polítiques culturals d'aquests països que s'han identificat durant l'elaboració de l'estudi.

La diversitat dels països candidats, com també els diferents graus d'evolució dels seus sistemes polítics i econòmics, ha fet necessari establir uns requisits mínims a complir abans de fer possible l'adhesió. Aquests requisits, que van establir-se al Consell Europeu de Copenhaguen el mes de juny del 1993, abarquen qüestions de naturalesa política (garantir la democràcia, l'estat de dret, els drets humans i el respecte i la protecció de les minories), econòmica (gaudir d'una economia de mercat capaç de fer front a la pressió competitiva i les forces de mercat dins la Unió), i també totes aquelles que fan referència a la capacitat del candidat d'assumir el cabal comunitari.

En l'àmbit de la cultura, l'objectiu del procés d'adhesió recau, sobretot, en assegurar que es compleixen els requisits establerts per part de les institucions europees de cara a l'ingrés a la UE. Tal com es reflecteix en els Informes de progrés realitzats per a cadascun dels països candidats, les principals qüestions relatives a la cultura i a la recerca que tenen un caràcter "decisiu" en aquest procés són les següents:

a. D'una banda, es requereix un treball d'harmonització de les legislacions de cada país a la normativa comunitària:

   - En primer lloc, per la seva importància, hi ha l'àmbit de la radiodifusió i la teledifusió, en que es requereix la ratificació de la Convenció del Consell d'Europa de televisió transfonterera, l'adaptació de la legislació sobre els *media*, l'harmonització a la directiva "Televisió sense fronteres", etc.

     D'aquesta manera es tracta d'assegurar que els *media* dels països candidats respectin certs drets reconeguts a les persones (protecció de menors, protecció per excés de violència, codis de conducta en matèria de programació i de publicitat, etc.), garantir que hi hagi una harmonització legal en aspectes com la definició d'obres europees, la promoció d'obres independents, les limitacions de la presència de capital estranger en les cadenes de TV, etc.

   - En la resta d'àmbits de la política cultural, així com en la política de recerca i ciència, no s'estableix cap requisit especialment rellevant a nivell d'harmonització legal.

b. D'altra banda, es promou el reforçament de les estructures administratives de cara a garantir l'aplicabilitat de la normativa comunitària. Amb això es tracta de garantir que la participació d'aquests països als programes comunitaris sectorials es realitzi amb el suport d'una capacitat administrativa i judicial suficient. En aquest apartat, es poden assenyalar les següents accions:

c. Creació d'oficines per a participar en les accions comunitàries. Per exemple, d'un Punt de Contacte Cultural que faciliti la participació del país en els programes comunitaris de cultura. En l'àmbit de recerca, també es requereix de l'existència d'un Punt Nacional de Contacte.

d. Disposar d'organismes de regulació i control: sobretot del sector audiovisual, amb els recursos humans, tècnics i econòmics necessaris i suficients, i amb la transparència requerida.

El procés de negociació en cultura i política audiovisual (Capítol 20) i en Ciència i Recerca (Capítol 17) ja s'ha tancat en els 10 països candidats per al 2004 (a data del mes de desembre del 2002), i està provisionalment tancat amb Bulgària i Romania.

No obstant això, s'ha de dir que el compliment dels requisits formals mínims per a la integració constitueix una condició necessària, però no suficient, per a la participació plena dels programes comunitaris. En molts casos, el problema clau és que aquests països no disposen sempre de la capacitat per a portar-los a la pràctica (*implementing capacity*). Això s'ha posat de manifest, per exemple, en el decurs del V Programa Marc de Recerca –al que ja podien participar els estats candidats- i també en el vigent VI Programa Marc de Recerca –que és per al període 2002-2006-.

Davant d'això, l'intercanvi d'informacions i experiències per a crear un context favorable per a la integració i, més endavant, el progrés social, polític econòmic de cada país són factors que afavoriran de forma progressiva una participació més activa dels futurs estats membres de la UE en aquests àmbits.

2. Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats

Des d'una perspectiva general, i com a conseqüència de la poca importància que la cultura té respecte el conjunt del procés d'ampliació, en alguns d'aquests països sembla existir una certa tendència a la "marginació" de les seves polítiques culturals (sobretot en relació a la quantitat de recursos pressupostaris públics assignats a aquestes activitats).

En aquest escenari, també s'ha d'indicar que importants fundacions i organitzacions multilaterals (com la Fundació *Soros* o l'*Open Society Institute*) tendeixen a retirar les seves aportacions de fons a aquests països, amb els que fins ara s'havien realitzat importants operacions de cooperació cultural i de manteniment d'institucions.

Davant d'això, és clar que l'esforç d'adaptació i modernització de les polítiques culturals haurà de ser gran, ja que hi ha importants reptes a assolir de cara a una integració plenament

efectiva a la UE. En aquest sentit, i des d'una perspectiva general, poden assenyalar-se algunes de les principals qüestions identificades durant l'elaboració del present informe:

a. Els països candidats hauran d'afrontar un intens procés d'ensenyament i aprenentatge de llengües: només el 26% de la població d'aquests estats declara parlar algun dels idiomes oficials de la UE. En aquest sentit, destaca, en primer lloc, la necessitat de formació de l'anglès: el 86% de la població dels països candidats declara d'utilitat aquesta llengua, essent només el 15% de la població que afirma poder mantenir una conversa en aquest idioma. A un segon nivell hi ha l'alemany (declarat d'utilitat pel 58% de la població, i parlat pel 4%) i el francès (un 17% i un 10% respectivament). El castellà és considerat com a llengua "útil" per tan sols el 2% de la població dels països candidats.

b. En l'esfera de les polítiques culturals, cal fer les consideracions següents:

   - En general, són països amb una forta tradició centralista. Per tant, tenen plantejat el repte de la descentralització de les polítiques i serveis culturals, qüestió que ja s'ha començat a afrontar en alguns estats aquests darrers anys.

   - Sembla que en alguns àmbits dels països candidats existeix una certa tensió entre el món rural i el món urbà. Així, per exemple, hi ha mostres d'enfortiment de la centralitat de les grans ciutats. En aquests casos, des del món rural es tendeix a veure amb més recel el procés d'ampliació, i sovint es considera que la caiguda del mur ha afavorit més les ciutats que el camp. Per tant, i davant d'això, cal plantejar-se la importància d'articular unes polítiques culturals amb una vocació d'equilibri territorial.

   - També des d'una òptica general, s'observa que el teixit cívic i associatiu dels estats candidats és relativament feble, hereu de centralisme i d'estructures polítiques molt jerarquitzades. Tot i això, sembla que des de la dècada dels 90 han aparegut algunes iniciatives privades sense ànim de lucre que, donada la migradesa de recursos a escala nacional, busquen suport a institucions

internacionals. Per tant, caldran igualment polítiques orientades a la vertebració del teixit cívic-cultural dels estats candidats.

- La situació de les indústries i mercats culturals d'aquests estats també presenta molts dèficits: tant per la capacitat de finançament de produccions culturals competitives en el mercat "obert" de la UE, com pels esforços de modernització (sobretot en la tecnologia que requereixen aquests sectors). El camí d'una economia centralitzada cap a una economia de mercat, i els efectes de la creixent mundialització de les indústries culturals (amb un clar predomini de la cultura dels Estats Units), també constitueixen un repte per als sectors culturals. En conseqüència, és necessari el disseny de polítiques públiques que permetin fer front a aquesta situació dels mercats culturals dels països candidats.

- En molts dels països candidats s'ha fet una opció força clara per una política cultural en l'àmbit del patrimoni cultural i dels monuments artístics. Aquest fet respon, en bona part, a les expectatives existents en relació al turisme (a més de ser un instrument que contribueix, entre altres, a enfortir els símbols d'identitat nacional).

- Finament, hi ha altres àmbits temàtics que poden ser igualment d'interès preferent per part dels governs d'aquests països com, per exemple, les polítiques de foment i preservació de la diversitat lingüística, la relació entre cultures tradicionals i cultura contemporània, l'establiment de sistemes de finançament públic de les manifestacions culturals artesanals (música en viu, arts escèniques, etc.), etc.

c. En l'esfera de la cooperació cultural i del turisme, s'observa l'existència de certes àrees geogràfiques en les que ja s'estableixen intenses relacions i fluxos (que molt probablement s'incrementaran). Aquesta tendència a la consolidació (o recuperació) d'espais de cooperació cultural entre diferents països, i amb un notable dinamisme del turisme entre ells es posa de manifest, per exemple, en les següents casos:

- Entre les tres repúbliques ex-Soviètiques bàltiques, els països escandinaus (Finlàndia, Dinamarca, Suècia) i part d'Alemanya.

- L'espai central d'Europa: Àustria, Itàlia, Eslovènia, la República Txeca, Alemanya, etc.

d. En relació a les polítiques en R-D, aquestes hauran d'afrontar la situació d'aquestes activitats en els països candidats que, com s'ha dit, es caracteritza per una feble capacitat de generar i, sobretot, d'absorbir nou coneixement tecnològic. En concret, els principals reptes en aquest sentit són els següents:

   - Tractar de mantenir (i en la mesura del possible, incrementar) la Despesa interna total en R-D en termes absoluts i en termes relatius respecte del PIB.

   - Aprofitar les oportunitats que suposa l'existència d'una elevada quantitat de personal investigador (que majoritàriament treballa a les administracions públiques).

   - Estimular la participació de les empreses en el finançament i la realització de R-D, que se situa a uns nivells molt inferiors als que hi ha en el conjunt de la UE.

   En definitiva, es tracta de polítiques a llarg termini i amb objectius clarament definits, que fomentin una transformació radical dels protagonistes dels respectius sistemes nacionals d'innovació: empreses, administracions públiques, els centres de recerca depenents d'elles, i les universitats.

IV. Reptes de l'ampliació sobre els mercats i les polítiques culturals catalanes

L'impacte de l'ampliació de la UE en el camp de la cultura incideix en quatre grans àmbits o eixos (veure Esquema 1):

a. Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE.

b. Augment de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE.

c. Augment de la diversitat cultural i lingüística de la UE.

d. Augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres de la UE.

En funció d'aquests quatre eixos, poden identificar-se els principals efectes generats per l'ampliació de la UE a dos nivells diferenciats:

a. Els mercats culturals (veure Esquema 2).

b. Les polítiques culturals (veure Esquema 4).

Sobre aquesta base, i per aquests dos nivells, es defineixen els efectes i els reptes més rellevants de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya (veure Esquemes 3 i 5).

Esquema 1.
Principals eixos de l'impacte de l'ampliació en els sectors culturals de la UE.

Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE

- Creixerà la dimensió territorial de la UE per l'àrea de l'Est, de manera que el centre econòmic de la UE (l'Europa "Central") tendirà a enfortir la seva posició, tot incrementant-se la centralitat dels estats ubicats en aquesta posició.

Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE

- Es passarà de la UE-15 amb 11 llengües oficials, a la UE-25 amb 20 llengües oficials.

Augment de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE

- L'increment del nombre d'estats membres a la UE té una incidència a un doble nivell:
  a) Econòmic: suposarà la possibilitat de generar unes majors economies d'escala en el futur mercat interior, la (re-) localització d'inversions dins de la UE, etc.
  b) Polític: sobre la definició del sistema de presa de decisions a les institucions comunitàries (nombre de vots dels estats, decisions per unanimitat o per majoria qualificada, etc.), sobre el repartiment de fons comunitaris, etc.

Augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres UE

- Les diferències econòmiques a la UE s'incrementaran: el perfil dels estats candidats, en comparació amb els estats membres de la UE, es caracteritza per tenir una menor renda per càpita, uns costos de la mà d'obra inferiors, unes infrastructures tecnològiques menys avançades, una menor dotació de recursos públics, etc.
- Al mateix temps, es preveu que els mercats de consum cultural i de lleure en els països candidats creixeran de forma notable. Així, l'obertura del comerç en aquests estats constitueix una oportunitat de negoci per a les indústries culturals.

Esquema 2.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	**Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE**
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Enfortiment de les llengües oficials majoritàries de la UE com a estàndards de comunicació (sobretot l'anglès, i també el francès i l'alemany). • La resta de llengües tendiran a ocupar una posició més perifèrica dins de la UE.	• Tendència dels territoris a l'especialització de l'activitat econòmica: polarització de les activitats generadores de més valor afegit en certes regions. • Els factors clau de competitivitat en les economies més avançades es centraran en l'excel lència de la producció, la capacitat d'innovar, i la qualitat de les infrastructures. En les economies menys avançades, ho seran, sobretot, el baixos costos de producció.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• La llengua (i, en part, la cultura) són barreres per a la "unificació" efectiva de certs mercats culturals a escala de la UE. • En les àrees culturals/lingüístiques de major dimensió de la UE, les indústries culturals podran ser generadores d'unes majors economies d'escala. Això tendeix a enfortir el liderat dels estats més grans en el procés de configuració del mercat cultural unificat	• En un mercat més ampli, la millora de la competitivitat econòmica dels territoris requerirà d'estratègies conjuntes dels agents polítics, empresarials i socials del territori: la "qualitat" de les relacions entre aquests és un factor clau de desenvolupament en certs sectors d'activitat com la cultura i la recerca. • En aquest sentit, tenen una gran importància les estratègies (públiques + privades) de promoció cultural a l'exterior, que fomentin la capacitat de liderat d'iniciatives de cooperació i intercanvi.

Esquema 3.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	**Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE**
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Efecte: Es tendeix a accentuar la posició relativament perifèrica de les llengües castellana i catalana en el context de la UE. • Repte: Calen estratègies i recursos per a assolir un desenvolupament cultural en català i, també, en castellà en el marc del mercat interior de la UE.	• Efecte: L'activitat cultural i de recerca de Catalunya resta en una posició "intermèdia" a la Unió: no es preveu un desplaçament significatiu d'aquestes activitats del país cap als estats candidats; paral lelament, es manté "la distància" respecte les regions més avançades de la UE. • Repte: Cal una aposta ferma per que Catalunya millori en els factors clau de competitivitat propis de les economies més avançades: l'excel lència, la innovació, la qualitat, les infrastructures, etc. La cultura i la recerca poden contribuir decisivament a assolir aquest objectiu.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• Efecte: És més "costós" participar en les relacions econòmiques i culturals entre els estats membres de la UE des d'un territori amb llengües "perifèriques". El domini del castellà permet tenir uns sectors culturals amb una balança comercial molt favorable amb Llatinoamèrica, però (tant) no amb la resta de la UE. • Repte: Cal abaratir els costos de transacció lingüística (enginyeria lingüística, aprenentatge/formació, etc.), per posicionar la producció cultural de Catalunya a la UE, i garantir la difusió dels productes de la UE en la llengua pròpia de Catalunya.	• Efecte: Atès que no es preveuen canvis substancials en la competència de les activitats culturals i de recerca de Catalunya en el marc de la UE, cal avaluar i millorar en tot el necessari les estratègies desplegades fins ara en aquests camps. • Repte: L'ampliació de la UE hauria d'estimular un rellançament de les estratègies conjuntes entre els agents empresarials, polítics i socials de Catalunya per a millorar la competitivitat del país en els camps cultural i de recerca. Sobretot, aquelles que proporcionin capacitat de liderat de projectes a escala europea, tot innovant permanentment per a corregir les deficiències actuals i aprofitar les oportunitats existents.

Esquema 4.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Davant l'augment de la complexitat del règim lingüístic de la UE, sembla que es tendirà cap a una "estratificació" dels drets de les llengües (de forma implícita o explícita), que suposarà una simplificació de les llengües de treball a la UE. • Aleshores, es podria arribar a establir un sistema de "compensacions" a favor de les llengües "oficials" no incloses com a llengües de treball.	• Les polítiques públiques (europees, centrals i regionals) poden tenir un paper bàsic per ajudar a corregir els desequilibris territorials existents, incloent les que fomentin els sectors clau de modernització de l'economia (com la recerca, la cultura, etc.). • Davant d'això, es podrien plantejar mecanismes de solidaritat en favor de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• Davant aquesta complexitat, el més probable és que s'opti per mantenir l'aplicació del principi de suficiència (nombre mínim – o màxim admissible- de llengües oficials que garanteixin la seguretat jurídica dels ciutadans). • Aleshores, tot i el principi de la igualtat de les llengües, es mantindrien els dèficits ja existents avui respecte dels drets de les llengües "no oficials" (fins i tot en el cas en què són llengües oficials en el seu territori, al costat de la llengua majoritària de l'Estat).	• En una UE ampliada, pot accentuar-se la tendència de reforçament del paper dels estats en les decisions de les polítiques comunitàries i en les relacions internacionals dins de la UE. • Tot i això, també cal preveure un possible augment de les relacions "internacionals" entre els agents públics subcentrals (regionals, locals, etc.) i privats (lucratius i no lucratius). Aquest fet demana una gran capacitat d'innovació de les estratègies de promoció a l'exterior.

Esquema 5.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Efecte: l'ampliació de la UE (i la Convenció Europea) suposa una "oportunitat" de negociació del reconeixement del català per part de la UE. Sobretot si s'explicita una "estratificació" dels drets de les llengües (de treball, oficials, de comunicació, etc.). • Repte: Tornar a presentar una proposta de negociació que estableixi "l'estrat" dels drets lingüístics del català a la UE: dret a comunicar-se amb les institucions de la UE, a participar en programes d'ajut en l'àmbit lingüístic, consideració del català en les normes comunitàries que incideixen en el règim lingüístic de Catalunya –com l'etiquetatge de productes- etc.	• Efecte: Amb la UE ampliada, la reivindicació d'un suport a les indústries culturals de les àrees lingüístiques minoritàries (tant d'abast estatal, com de les identitats culturals sense estat), poden tenir un major legitimitat (i, potser, reconeixement). • Repte: Davant d'això, es podrien plantejar mecanismes de solidaritat en favor del desenvolupament de les indústries culturals de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• Efecte: Políticament, augmenta la "legitimitat" de la reivindicació del dret del català a ser reconegut per part de la UE: és una llengua utilitzada per una xifra d'habitants superior a moltes de les "noves" llengües que esdevindran "oficials" amb el procés d'ampliació. • Repte: La manca d'aquest reconeixement del català podria tenir un cost d'oportunitat (polític, social i cultural) en el país.	• Efecte: Enfortiment del govern central espanyol en les relacions culturals internacionals a la UE i amb els òrgans comunitaris. • Repte: Implicar el govern central d'Espanya en l'estratègia de reconeixement dels drets de la llengua catalana a la UE. • Efecte: Desenvolupament progressiu de nous espais de cooperació cultural (comercial i no comercial) dins de la UE amb la participació de governs subcentrals i d'agents privats. • Repte: Innovar en les estratègies de promoció exterior, integrant-hi agents privats i públics, per a compensar la feble presència de la cultura catalana en la política exterior del govern d'Espanya.

L'anàlisi d'aquests efectes i reptes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya es pot sistematitzar en els cinc apartats següents:

a. Evolució dels reptes que les activitats culturals i de recerca tenen plantejats actualment davant les perspectives d'ampliació de la UE.

b. Els fluxos econòmics i culturals de Catalunya amb la Unió Europea ampliada.

c. El reconeixement de la llengua catalana en la Unió Europea.

d. Els desequilibris en el desenvolupament de les diferents cultures d'Europa: la solidaritat amb les àrees culturals /lingüístiques de menor dimensió.

e. Les polítiques de promoció exterior de la cultura.

A. Evolució dels reptes que les activitats culturals i de recerca tenen plantejats actualment davant les perspectives d'ampliació de la UE

En paraules d'Ezequiel Baró, la preocupació principal de Catalunya davant del procés d'ampliació de la UE hauria de ser, sobretot, "millorar la seva posició relativa respecte de les regions dels actuals estats membres. Els riscos principals no provenen tant dels hipotètics efectes de l'adhesió de nous països, com de les mancances" que ja tenen avui els sectors culturals i de recerca a Catalunya

No obstant això, i en la mesura que la competitivitat de Catalunya en el mercat únic ampliat no dependrà tant del cost dels factors de producció (sobretot del treball), sinó del "valor afegit" de les activitats que s'hi localitzen, cal considerar els sectors culturals, el turisme de qualitat (inclòs el cultural) i la R-D dins del conjunt d'activitats que poden tenir un paper clau per a posicionar el país entre les economies més avançades de la Unió (veure Esquema 3. Columna "Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE").

Per tant, pot afirmar-se que el procés d'ampliació de la UE –en la mesura que constitueix una fase més del procés de mundialització de l'economia-, té un efecte directe sobre l'orientació i

el valor (en termes d'importància i d'urgència) de les estratègies de desenvolupament econòmic, social i cultural de Catalunya. Més concretament, la capacitat de donar resposta als principals reptes que ja té actualment plantejats Catalunya en els àmbits de la cultura, la R-D, i el turisme cultural i de qualitat, pot contribuir clarament a afrontar el repte d'enfortir el lloc de Catalunya entre les regions capdavanteres de la Unió.

L'anàlisi dels quatre punts que es tracten a continuació respon, principalment, a la necessitat de destacar certes qüestions que poden contribuir a la consecució d'aquest objectiu. Aquests no són uns "efectes nous" que emergeixin com a conseqüència exclusiva de l'ampliació de la UE, sinó que són "reptes" que amb aquest procés haurien de recuperar (si és que l'han perdut o l'han arribat a tenir mai) un lloc destacat en l'agenda dels agents culturals del país: ja sigui per raons d'oportunitat (com en el cas de la llengua o en relació a les estratègies de projecció en els nous mercats emergents a la UE), com per la importància que poden tenir de cara al futur desenvolupament cultural de Catalunya.

És clar que els reptes del país en els camps de la cultura i de la recerca no s'esgoten en aquestes quatre qüestions. Els documents dels experts disponibles a Internet així ho reflecteixen. Ara bé, tot i tractar-se de qüestions igualment rellevants per al desenvolupament cultural de Catalunya, són temes que, en general, fan referència a les polítiques i estratègies d'àmbit "intern" del país i, per tant, no s'han inclòs en aquest apartat del treball.

B. Els fluxos econòmics i culturals de Catalunya amb la UE ampliada

Com a conseqüència de l'augment de la dimensió territorial i de l'escala dels mercats culturals de la UE, com també del canvi del seu eix de centralitat geogràfica, es configura un nou escenari per al desplegament dels fluxos culturals de Catalunya amb l'exterior. Sobre aquest punt, hi ha dues qüestions a plantejar-se:

a. D'una banda, l'augment de la competència en l'obtenció de recursos públics entre estats i regions, així com en la participació en els projectes internacionals de cooperació: l'ampliació de la UE requerirà, per tant, enfortir la capacitat de liderat dels agents culturals de Catalunya en les seves relacions internacionals.

b. D'altra banda, l'augment de les oportunitats, però també de la competència, en els fluxos econòmics i comercials: l'ampliació de la UE és una oportunitat per als agents culturals de Catalunya d'obrir-se a nous mercats (per exportar productes, per a realitzar inversions, etc.) i, al mateix temps, suposa el risc d'un increment de la competència en mercat interior (per la importació de productes, pel desplaçament d'activitats als països candidats, o per la immigració de treballadors qualificats).

Els efectes de l'ampliació de la UE sobre la distribució dels recursos econòmics comunitaris en els camps de la cultura i la recerca és una primera qüestió a considerar. En l'esfera dels fons específicament destinats a aquestes activitats (Programa Cultura 2000, Programa Media, etc.) s'ha de tenir present que en l'escenari de l'ampliació de la UE s'accentua la posició perifèrica de Catalunya respecte l'eix de centralitat de la Unió. D'això en pot derivar un increment de la competència entre els agents culturals de la Unió.

Fins al moment present, i en general, Catalunya ha tingut una participació notable en els projectes d'abast europeu. No obstant això, en la majoria dels casos aquesta participació ha estat subsidiària de la iniciativa d'un agent cultural de l'exterior. Per tant, cal que Catalunya tendeixi a guanyar una posició de liderat (o de coliderat) dels processos de cooperació a escala internacional. Davant d'aquest repte, cal fer les tres observacions següents:

a. Per un costat, la dimensió dels agents pot tenir efectes sobre la capacitat de liderat d'iniciatives de cooperació internacional. En els sectors culturals de Catalunya, les grans corporacions empresarials es concentren principalment en el sector de llibre. En conseqüència, s'ha de tenir en compte que la major part dels agents són de dimensió petita o mitjana. No obstant això, s'ha de remarcar que alguns d'aquests estan consolidant -de forma progressiva- la seva capacitat de projectar-se a l'exterior. Donada aquesta situació, calen polítiques que fomentin el creixement de les empreses i, també, el suport a la internacionalització dels agents de petita i mitjana dimensió.

   En l'àmbit de la recerca, la grandària dels agents també té efectes sobre la seva capacitat de participació en projectes de cooperació internacional. Així, es planteja la necessitat de disposar de centres de recerca capaços de competir a escala internacional, sobretot en

aquelles àrees que prioritza el VIè Pla Marc de Recerca de la UE. En aquest sentit, una participació més activa de les empreses en R-D (que fins ara ha estat feble a Catalunya), i una major descentralització de la despesa del govern central per aquest concepte a Catalunya (actualment molt centralitzada a Madrid), aportarien una major quantitat de recursos i enfortiria els centres de recerca del país.

b. Per un altre costat, cal tenir en compte la naturalesa i característiques singulars de les activitats culturals de cooperació internacional. La presència a l'exterior en cultura no consisteix, tan sols, en l'exportació de mercaderies o en la realització d'inversions a l'exterior. En certs sectors (com l'audiovisual, la recerca, etc.) té una importància clau la presència a fires o congressos, el desenvolupament de projectes conjunts de coproducció o cooperació (tot complementant recíprocament serveis i línies de producció), la difusió intel lectual i artística etc.

   A més a més, aquestes actuacions no consisteixen sempre en la realització d'accions comercials en un país o ciutat concreta, sinó que suposen un desplegament més ampli en termes geogràfics. Per exemple: la realització d'acords en els que es requereix la participació d'agents de més d'un estat (cooperació en recerca, coproduccions artístiques o audiovisuals, etc.), la comercialització de drets de difusió d'obres culturals en àrees lingüístiques d'abast supraestatal (i que requereixen una única operació de traducció o doblatge de les obres), etc.

c. La progressiva vertebració de xarxes artístiques i de recerca en cultura (amb una participació activa per part de la societat civil) té una importància creixent en el desenvolupament de la cooperació internacional. La major part d'aquestes entitats estan localitzades en el centre d'Europa (França, Bèlgica, i els Països Baixos concentren més de la meitat de les entitats associades al Fòrum de Xarxes Culturals Europees), i tenen una presència creixent en l'àmbit dels països candidats. Així, també cal un suport actiu per a la fomentar la presència i liderat d'agents culturals en aquest àmbit.

Per a cloure aquest punt cal referir-se als efectes que l'ampliació de la UE pot tenir sobre l'obtenció, per part de Catalunya (i Espanya), de fons estructurals i que, encara que en una

part marginal, es destinen a projectes culturals. La incidència d'aquest procés sobre el finançament públic de la cultura de Catalunya pot donar-se a un doble nivell:

a. Per la pèrdua de recursos localitzats a Catalunya, procedents dels fons estructurals i assignats a cultura.

b. Per la pèrdua d'aquests fons invertits a la resta d'Espanya en el camp cultural. Així, i encara que indirectament, pot augmentar la tensió entre comunitats autònomes en la localització de despesa en cultura i recerca del govern central d'Espanya.

En segon lloc, hi ha l'augment de les oportunitats, però també de la competència, en els fluxos econòmics i comercials. Partint de les principals característiques dels països candidats a l'ampliació descrites a l'apartat I d'aquesta segona part de l'informe, cal fixar l'atenció sobre els següents punts:

a. D'una banda, els estats candidats són països on el cost de la mà d'obra (i, en general, dels factors de producció) tendeixen a ser inferiors que a Catalunya. A més a més, en aquests estats hi ha treballadors amb un elevat nivell formatiu (encara que, en molts casos, requereixen d'un reciclatge formatiu dels seus coneixements en certs aspectes, com la tecnologia, l'habilitat per a operar en una economia de mercat, etc.). Davant d'això, cal plantejar-se fins a quin punt pot donar-se un desplaçament de les inversions en activitats culturals de Catalunya a aquests països, o bé pot haver-hi una migració de persones d'aquests països cap a Catalunya (professionals que augmentin l'oferta de treball en certs segments especialitzats dels sectors culturals del país, estudiants que vinguin a Catalunya per a formar-se, etc.).

b. D'altra banda, els mercats dels països candidats es caracteritzen per tenir uns consumidors potencials amb una reduïda renda per càpita (en comparació amb UE actual, tot i que és previsible un creixement més o menys ràpid d'aquesta magnitud econòmica). S'ha de tenir en compte, a més a més, que en certs estats candidats a l'adhesió hi ha una elevada preferència pel consum cultural (igual o superior a la mitjana de la UE). En conseqüència, hi ha l'expectativa d'un creixement notable del

consum cultural en alguns d'aquests territoris, fet que els converteix en mercats relativament atractius per a la comercialització de les obres culturals de Catalunya.

c. Finalment, davant les perspectives de creixement del turisme en els països candidats a l'ampliació, cal plantejar-se fins a quin punt aquest fet pot tenir una incidència en el desenvolupament d'aquest sector d'activitat a Catalunya.

Respecte al primer dels punts esmentats, Lluís Bonet afirma que "el desplaçament d'activitats econòmiques cap a països amb un cost de la mà d'obra inferior probablement només es donarà marginalment en el camp de les indústries culturals" Certament, la proximitat al talent creatiu (els autors i les empreses de producció cultural) és un factor determinant per a la localització de les empreses de serveis auxiliars en aquestes activitats (com, per exemple, les arts gràfiques, els laboratoris i estudis de postproducció, etc.). Tot i que algunes d'aquestes activitats auxiliars puguin desplaçar-se a l'Europa de l'est, no sembla previsible que aquest fet hagi de tenir un impacte massa significatiu. Per això, cal que a Catalunya s'enforteixi el teixit empresarial cultural, i es fomenti una formació de qualitat en el camps de les arts i de la cultura. En el país, tot i alguns desequilibris interns (gran fortalesa del sector del llibre i feblesa relativa de l'audiovisual, encara que aquest darrer mostra una quota de creixement econòmic superior a la del primer) hi ha una aglomeració considerable d'aquestes activitats, sobretot a la ciutat de Barcelona.

En canvi, hi ha més dubtes sobre el risc de desplaçament d'empreses del sector de la producció d'aparells electrònics per al consum cultural (aparells de TV, reproductors de so, ordinadors, etc.). En aquests casos, la proximitat al talent creatiu que elabora els prototipus culturals ja no és determinant per a la ubicació de les empreses del sector. Per contra, la recerca i desenvolupament en aquestes tecnologies, la capacitat d'innovar en la millora de la productivitat de les fàbriques, constitueixen factors clau en aquest sentit.

Quant a la possibilitat d'immigració de treballadors procedents dels estats candidats cap a Catalunya, cal tenir en compte la importància de les barreres lingüístiques en els sectors culturals. Per tant, no sembla que aquesta mobilitat es pugui donar de forma significativa,

excepte en el cas de certes activitats musicals, com la música clàssica o la lírica, àmbits en els que aquest procés de migració de treballadors ja es dóna d'uns anys ençà.

Així mateix, hi ha la possibilitat que persones procedents dels països de l'Europa de l'Est es desplacin a Catalunya per formar-se en certs àmbits de la creació i la gestió cultural, sobretot en els que els centres d'ensenyament catalans compten d'un notable prestigi internacional (llibre, etc.).

Respecte a l'oportunitat de comercialització de les obres culturals de Catalunya en els mercats emergents dels estats candidats, s'ha d'assenyalar que el grau d'internacionalització i projecció exterior de la producció cultural catalana en aquests països és molt escassa. En aquest sentit, l'Europa no comunitària representa escassament el 2,8% de les importacions espanyoles en els sectors culturals, i el 4,5% de les exportacions, amb una taxa de cobertura del 175%.[8] La major part del comerç exterior dels sectors culturals d'Espanya es concentra (per sobre del 80%) en dues regions geogràfiques: la resta de la UE actual i Amèrica Llatina. Amb la primera àrea el saldo és negatiu, amb una taxa de cobertura del 74%, mentre que Espanya obté amb Llatinoamèrica un gran superàvit comercial amb una taxa de cobertura del 2.031%. Davant d'això, i respecte al conjunt d'Espanya, cal remarcar que aquest saldo negatiu amb la resta de països de la UE reflecteix la posició relativament perifèrica de l'estat en el mercat interior de la cultura. Aquest fet, que es compensa gràcies al comerç amb l'Amèrica Llatina, requereix de la necessitat de millorar la projecció dels agents culturals a la Unió.

Les dades disponibles referides específicament al comerç exterior de Catalunya mostren igualment la reduïda importància de les relacions culturals amb els estats candidats a l'ampliació. Tant les importacions i les exportacions del sector del llibre amb l'Europa no comunitària, com les representacions fetes per part de les companyies de teatre i dansa de Catalunya a aquesta l'àrea de l'Europa oriental, representen percentatges inferiors al 3%.

Davant d'això, cal dir que l'ampliació constitueix una oportunitat d'equilibrar (o augmentar, segons el cas) el saldo del comerç cultural amb la UE.

En tercer lloc, cal referir-se a l'impacte de l'ampliació sobre el turisme de Catalunya. Aquesta activitat té una importància cabdal en l'economia catalana. Tanmateix, ja fa temps que es planteja la necessitat de millorar la qualitat de l'oferta turística del país, ja que la seva "especialització" en els segments de sol, platja i preus baixos suposa una amenaça per al seu futur desenvolupament. En aquest apartat, el turisme cultural hauria de tenir un lloc destacat en les estratègies del sector, sobretot per l'atractiu que tenen a escala internacional alguns delss grans monuments i equipaments culturals de Barcelona i de la resta del país. Davant d'això, com manifesten Jordi Baltà i Eduard Delgado, "no és l'acció comunitària el que més influirà en la viabilitat del turisme cultural a Catalunya, l'èxit del qual depèn més de factors i estratègies endògens i dels triomfs de la competència que no de la política i el finançament comunitaris".

Resulta difícil preveure l'impacte que pot tenir l'ampliació de la UE sobre aquestes activitats. Sembla que els efectes de l'ampliació de la UE poden tenir una importància desigual segons el segment del mercat turístic. Així, per exemple, hi ha previsions de creixement (a mig/llarg termini) en el turisme de reunions i congressos als països candidats a la UE, fet que podria tenir una incidència sobre aquestes activitats a Catalunya. En general, i per raons de proximitat, també sembla que l'ampliació pot tenir efectes sobre el comportament del turisme procedent dels països de l'Europa central. Aleshores, tot i que aquest escenari no sembla que hagi de tenir un impacte a curt termini, podria modificar-se l'entrada de turistes procedents d'aquests països.

Davant d'aquestes perspectives, creix la necessitat d'implementar accions que fomentin un turisme de qualitat i, en aquest sentit, de turisme cultural. Cal el disseny d'estratègies integrades entre turisme i cultura, que permetin dinamitzar aquesta esfera del turisme en el país: elaboració d'itineraris temàtics, formació del personal (en llengües i en el coneixement de la realitat cultural de Catalunya), innovació de la imatge del país a l'exterior (mitjançant accions de comunicació internacional i de marketing a operadors), etc. La posició d'avantatge de Catalunya en conjunt de la UE (actual i ampliada) és clara en el cas de sector turístic: per la

possibilitat de combinar un turisme tradicional i un turisme cultural, per la qualitat i quantitat de les infrastructures, per l'experiència i la projecció de la imatge internacional acumulades, etc.

Finalment, aquest apartat s'ha de cloure amb una breu referència als efectes que pot tenir en el camp de la llengua un augment dels fluxos econòmics i culturals amb els països candidats a la UE. Sobre aquest punt, hi hà dues qüestions a remarcar:

1. En l'àmbit de les polítiques locals d'acolliment a la immigració, caldran programes de formació en llengua per a facilitar la integració d'aquestes persones a Catalunya.

2. En l'esfera de les relacions comercials, educatives i potser turístiques, podria augmentar la demanda de serveis d'aprenentatge d'idiomes i de serveis de traducció en les llengües dels països candidats.

C. El reconeixement de la llengua catalana en la UE

En l'escenari descrit a l'apartat 3.1. d'aquest document, relatiu als "Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la UE", s'han contemplat diferents alternatives d'evolució del règim lingüística de la UE: des de la possibilitat (més fàcil) de mantenir formalment l'actual sistema (mentre aquest evolucionaria de fet cap una major *simplificació* en l'apartat de les llengües de treball), fins a la seva modificació tot definint explícitament una estratificació dels drets lingüístics (l'opció més difícil). Les perspectives de desenvolupament d'aquesta qüestió estan fortament condicionades pel desenllaç definitiu que tindran els processos d'ampliació i de formulació de la futura Constitució Europea.

A continuació es fan certes indicacions relatives al repte que suposa el reconeixement del català per part de la UE, i a alguns delss principals factors que condicionen les possibilitats d'una evolució favorable d'aquesta qüestió:

a. D'entrada, és cert que la "justificació" del dret a millorar el reconeixement del català a la UE guanya "legitimitat política" com a conseqüència de l'ampliació de la Unió:

moltes de les noves llengües oficials tenen unes dimensions demogràfiques més reduïdes que la catalana. Ara bé, tot i que aquest és un argument cabdal favorable al canvi de la situació actual, per si sol no constitueix un factor decisiu per al canvi.

b. Un major reconeixement del català en el context de la UE requereix, principalment, d'una intervenció activa de l'Estat espanyol en aquesta direcció. Mentre la política espanyola a nivell comunitari no aposti fermament per al reconeixement del principi d'igualtat de les llengües oficials del seu territori a nivell de la UE, existiran difícils obstacles per a una plena "normalització" del català a Europa.

   Difícilment la resta d'estats membres de la UE (com tampoc els candidats) intervindran en afers "interns" d'un tercer estat membre (tot i que, com s'ha dit, amb l'ampliació poden donar-se unes condicions d'opinió política més favorables). Per tant, cal que aquesta qüestió assoleixi el grau de consens necessari tant a nivell de la política catalana com –i sobretot- espanyola.

   En el cas que no s'evolucioni en aquesta direcció, els efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya en el camp de la llengua es donarien principalment (o quasi exclusivament) en l'esfera del debat polític "intern" a Catalunya i a Espanya. Aleshores, i en paraules d'Isidor Marí, "si la UE no reconeix a les comunitats lingüístiques amb poders subestatals les mateixes facultats de regulació del multilingüisme que als estats sobirans, sembla confirmar que és imprescindible un procés d'independència política per aconseguir una posició equitativa entre les cultures del món. És aquest, realment, el missatge que la UE i l'Estat espanyol ens volen transmetre?".

En conclusió, assolir un elevat grau de consens a Catalunya i a Espanya en el reconeixement dels legítims drets del català per part de la legislació europea suposaria haver incidit en el factor clau per al canvi. L'ampliació de la UE, i el procés constituent en curs, obren les portes a un clima de negociació de la qüestió que constitueix una oportunitat "històrica" que difícilment tornarà a plantejar-se en un futur a mig termini. En el cas que no s'assoleixi aquest consens, els efectes de l'ampliació podrien concentrar-se en un augment de la polarització del

debat polític i lingüístic a Catalunya i a Espanya, amb efectes –majors o menors, segons com evolucioni la situació política- sobre la cohesió social del país.

Així doncs, tant per l'oportunitat de negociació que es dóna avui a escala europea, com pel cost d'oportunitat (polític, social i cultural) que podria tenir no fer-ho, cal treballar en l'elaboració d'una proposta "raonable" de negociació que estableixi "l'estrat" de reconeixement dels drets lingüístics del català a la UE, tot avaluant-ne el seu cost econòmic i articulant-ne les vies de finançament corresponents. Si els "petits" estats candidats poden finançar les versions oficials de la legislació comunitària en les seves respectives llengües, sembla que també s'ha de poder fer en relació a la llengua catalana (amb la cooperació de els comunitats autònomes on aquesta n'és llengua oficial, l'Estat espanyol i la UE).

D. Els desequilibris en el desenvolupament de les diferents cultures d'Europa: la solidaritat amb les àrees culturals/lingüístiques de menor dimensió

Amb la industrialització i mercantilització de la cultura, el desenvolupament cultural i lingüístic dels pobles està fortament condicionat per la lògica econòmica de les economies d'escala. Aquest fet suposa que la dimensió de les àrees culturals determina, en bona mesura, les potencialitats de creixement d'aquestes activitats i que, per tant, aquelles àrees que són d'una grandària superior tenen una posició d'avantatge respecte de les menors.

Davant d'això, és clar que les polítiques de suport a les "identitats minoritàries" per a afavorir l'existència de la diversitat cultural i lingüística a Europa resulten clarament insuficients si es limiten a un reconeixement formal de la seva existència, i a fomentar la formació i l'aprenentatge de les respectives llengües. Per a garantir una diversitat cultural i lingüística a la UE, cal que hi hagi un "normal" desenvolupament del conjunt de les indústries de la cultura i la comunicació en totes les identitats culturals existents a la Unió. L'experiència de Catalunya aquests darrers anys és clarament il lustrativa de la importància (i la dificultat) que suposa aquest repte (considerant, a més a més, que en aquest cas es tracta d'una societat bilingüe, amb les avantatges i desavantatges que això suposa).

L'ampliació de la UE està orientada, en la seva fase actual, a corregir els principals desequilibris econòmics i territorials que hi ha entre els estats membres i els candidats a l'adhesió a la Unió (com es constata en la importància que té la negociació dels fons estructurals i altres qüestions similars en aquest procés).

Atès que els desequilibris dins de la UE en l'esfera del desenvolupament cultural són importants (i previsiblement ho continuaran essent), cal contemplar la necessitat (o la demanda) que la UE defineixi en el futur una política de "reequilibri" en aquest camp mitjançant, per exemple, un hipotètic fons de solidaritat europeu per al desenvolupament de les cultures minoritàries de la Unió. Davant d'aquest repte, sembla que pot haver-hi una convergència d'interessos entre Catalunya i els petits estats de la UE (ampliada o actual).

Certament, una proposta d'aquestes característiques requeriria d'un gran esforç de negociació política a nivell de la UE. Tot i la complexitat de la qüestió, cal valorar-ne la necessitat d'avançar en el seu estudi (la definició dels criteris que regulessin les fórmules de finançament, l'assignació dels recursos, etc.), així com l'oportunitat de plantejar-la a les instàncies corresponents.

E. Les polítiques de promoció exterior de la cultura

Els efectes de l'ampliació de la UE sobre les polítiques de promoció de la cultura a l'exterior incideixen tant a nivell de la definició d'estratègies, com respecte l'estructura organitzativa i els recursos disponibles per a portar-les a la pràctica.

Quant al primer punt, les estratègies de promoció de la cultura catalana a l'exterior davant del procés d'ampliació de la UE han de donar resposta a dues qüestions:

1. D'una banda, millorar el coneixement de la cultura catalana en els estats candidats a l'ampliació.

2. D'altra banda, fomentar els fluxos i les relacions culturals entre els agents culturals de Catalunya i els d'aquests països.

D'entrada, i en general, cal assenyalar que el coneixement de la cultura catalana en els estats candidats és molt marginal. Tan sols alguns experts o elits especialitzades són coneixedors d'aquesta realitat cultural llunyana, situada a l'altre extrem geogràfic del territori de la UE. No obstant això, hi ha alguns elements de referència que poden tenir un cert atractiu per a una gran part de la ciutadania d'aquests països com, per exemple, la ciutat de Barcelona que -des de principis de la dècada dels noranta- gaudeix d'un prestigi creixent i constitueix un dels actius principals de Catalunya a l'exterior.

Davant d'aquesta situació, és clar que un dels reptes que planteja l'ampliació de la UE per a la cultura catalana és donar-se a conèixer. Aquest objectiu constitueix un dels pilars tradicionals de tota política de promoció exterior de la cultura. Per això, i en paraules de Francesc Puértolas, s'ha de tenir en compte que amb aquestes estratègies "no n'hi ha prou en presentar-ne l'especificitat cultural [de Catalunya], sinó que s'ha de fer un esforç per a identificar-ne i destacar-ne els aspectes universals o universalitzables". En aquesta línia, caldria programar accions orientades a difondre la cultura catalana als estats candidats mitjançant una difusió dels seus elements d'identitat bàsics com, per exemple, la llengua o manifestacions de la seva cultura tradicional i, també aquells referents d'excel lència cultural i artística que puguin suscitar un major interès en els estats candidats. Així mateix, es podrien impulsar activitats culturals de continguts no només "catalans", sinó que contribuïssin a la sensibilització en temes com la diversitat cultural i les llengües minoritàries.

Aquestes actuacions poden consistir en el tradicional desplegament de serveis de formació per a aprendre el català en aquests països, de serveis d'informació sobre la realitat cultural catalana (mitjançant centres o oficines al propi territori, i/o a través d'Internet), la promoció i celebració d'esdeveniments culturals i artístics, etc.

Paral lelament, cal destacar que l'interès d'aquests estats per Catalunya pot anar més enllà d'aquestes accions de promoció general de la cultura. L'experiència de Catalunya els darrers anys (de transició a la democràcia, d'autogovern, d'integració a la UE, de política lingüística, etc.) pot ser de gran interès per als responsables de les polítiques culturals en els estats candidats. Una intervenció decidida en aquesta direcció, mitjançant intercanvis i acords de cooperació, pot facilitar l'establiment de relacions estables amb els governs (centrals i

subcentrals) d'aquests estats. Més concretament, algunes de les qüestions que poden ser d'interès especial per al desenvolupament de les polítiques culturals en els països candidats són les següents:

a. La descentralització de les polítiques culturals: aquest és un dels reptes que s'ha d'afrontar als estats candidats, ja que majoritàriament són països amb una diversitat cultural interna a nivell regional, i amb estructures polítiques força centralitzades.

b. La superació dels dèficits acumulats en les polítiques culturals: en aquests països cal fer un gran esforç de modernització i creació d'infrastructures i serveis culturals, per a assolir el nivell de desenvolupament de les polítiques culturals que hi ha actualment en els estats membres de la UE. Certament, aquest escenari presenta molts paral lelismes amb la situació de les polítiques culturals existents a Catalunya a principis de la dècada dels vuitanta.

c. Les polítiques de foment de la identitat cultural i de la cohesió social: en general, hi ha la imatge que les polítiques culturals catalanes han tingut una notable capacitat d'equilibri entre aquests dos valors. Així, i per exemple, l'intercanvi d'experiències i de coneixements en l'àmbit de les polítiques lingüístiques pot ser de gran interès per a aquests estats.

d. Les polítiques de desenvolupament equilibrat de la tradició i l modernitat cultural: els reptes que planteja el procés de modernització de les activitats culturals als països candidats, juntament amb el de "revitalització" de la tradició cultural també tenen certs paral lelismes amb l'esforç que ha hagut de fer Catalunya aquestes últimes dècades.

El segon punt assenyalat fa referència a la necessitat de fomentar els fluxos entre Catalunya i aquests països. Com s'ha dit, hi ha una gran distància entre Catalunya i els estats candidats, tant en termes geogràfics com històrics, culturals i lingüístics. El suport dels poders públics al progressiu desenvolupament de relacions culturals comercials, d'acords de cooperació i intercanvi d'experiències, de coproduccions artístiques, etc., pot contribuir a la creació de relacions estables entre els agents culturals de Catalunya i els d'aquests estats. Aquesta és,

actualment, la línia d'actuació que pot aconseguir un major coneixement de la cultura catalana arreu i a llarg termini.

Per això, i donada la situació econòmica d'aquests estats, cal que Catalunya afronti aquest procés amb capacitat de liderat. És a dir, prenent la iniciativa en l'establiment de les relacions de cooperació a múltiples nivells, i fomentant la presència de la cultura dels països candidats a Catalunya. Per exemple, mitjançant l'oferta de facilitats per a l'aprenentatge de les llengües d'aquests estats a Catalunya, promovent la presència d'artistes d'aquests països en la programació i els festivals de Catalunya, etc. D'aquesta manera, es pot facilitar una progressiva reciprocitat en la vertebració d'unes relacions culturals entre Catalunya i els estats candidats.

La consecució d'aquest objectiu requereix, però, considerar dues qüestions fonamentals:

1. Per un costat, promoure la realització d'un estudi sistemàtic sobre la realitat i els recursos culturals d'aquests estats, per tal de definir les possibles línies de cooperació amb cadascun d'ells, i determinar quins àmbits de la seva activitat cultural poden ser objecte d'interès per a Catalunya.

2. Per un altre costat, incorporar aquest objectiu de la política exterior en l'àmbit de la política cultural interna. És a dir, que la política cultural catalana a l'interior ofereixi un tracte "preferent" a aquests països al moment de definir les seves actuacions. Per exemple, donant-los una participació destacada en festivals (de música, d'estiu, etc.), en certàmens o fires (mercats del llibre, de teatre, de música en viu, etc.) o a través de l'organització d'exposicions. Al mateix temps, aquest pot ser un mitjà per donar a conèixer a la ciutadania de Catalunya la realitat cultural dels nous països membres de la UE l'any 2004

Tot indica que iniciar l'establiment de relacions culturals entre Catalunya i els nous estats candidats amb iniciatives en aquest sentit, pot arribar a ser -fins i tot- més fructífer (i econòmic) que no pas amb les estratègies "tradicionals" de promoció unilateral a l'exterior. Així, l'esforç de creació de centres a l'exterior, la celebració de "setmanes catalanes", etc. pot

desenvolupar-se en una segona fase, quan ja hi hagi un marc d'una reciprocitat d'interessos liderat per Catalunya.

Un cop analitzades les estratègies de promoció exterior de la cultura, cal fer referència als efectes que l'ampliació de la UE pot tenir al nivell instrumental de les polítiques de promoció exterior. Sobre aquest punt, hi ha les dues consideracions següents a fer:

a. Les relacions internacionals culturals són protagonitzades principalment pels estats. Això s'explica, en bona part, per la seva major capacitat organitzativa i de recursos, fet que es reflecteix en la fortalesa dels respectius Instituts: *British Council*, *Goethe Institut*, *Institut Français*, *Instituto Cervantes*, etc. El protagonisme creixent de les instàncies estatals en les relacions de cooperació cultural dins de la UE podria arribar, fins i tot, a que aquests esdevinguin els punts d'informació i de gestió de fons dels futurs programes de cultura.

   En aquest escenari, l'espai d'intervenció de la Generalitat de Catalunya (i dels governs subcentrals en general, que no compten amb el reconeixement d'atributs d'estat en l'escenari internacional) està fortament condicionada. Davant d'això, cal aprofitar (i fomentar) el desenvolupament de totes les plataformes disponibles que permetin introduir-se en les "escletxes" de protagonisme a escala internacional que puguin aparèixer. En paraules d'Eduard Delgado i Jordi Baltà, "moltes d'aquestes oportunitats només es poden aprofitar en base a una profunda complicitat entre els sector públics, privats i associatius. És en aquest pacte per la internacionalització i la globalització conscient que els sector culturals de Catalunya podrien trobar espais de consens i capacitat de reacció davant déls reptes actuals." Més concretament, "una de les conclusions plausibles de tota aquesta reflexió és la necessitat d'un nou "Pacte Cultural", que cal concretar en un instrument que podria anomenar-se "Consell Català de Cooperació Cultural". Un instrument que, malgrat les dificultats institucionals que subsisteixen en l'accés català als àmbits de decisió internacionals, garanteixi l'aprofitament dels fluxos globals en la cultura catalana i la seva presència en els processos que conformen les decisions més significatives en la regulació mundial del tràfic cultural".

b. Les accions de política cultural a l'exterior de Catalunya es canalitzen a través de diferents instàncies: el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC), el recentment creat Institut Ramon Llull, la Institució de les Lletres Catalanes, l'Institut Català de les Indústries Culturals, la Comissió de Lectorats (que ara forma part de l'Institut Ramon Llull), la Secretaria de Relacions Exteriors del Departament de Presidència, l'Institut Europeu de la Mediterrània (hereu de l'Institut Català de la Mediterrània), i altres missions promogudes pel Departament Presidència. Per tant, cal una bona coordinació entre aquestes instàncies per tal que la política de promoció exterior de la cultura en els països candidats sigui eficient i eficaç.

   Atès que els recursos públics disponibles en aquest camp són limitats, caldria prendre en consideració les qüestions següents:

   - D'una banda, es podria establir un pressupost extraordinari per a l'endegament de la cooperació amb els països candidats. Els grans instituts estatals ja han començat el seu desplegament en els països candidats i, per tant, cal que Catalunya comenci a definir una intervenció especial en aquest sentit.

   - D'altra banda, continuar treballant en la línia de màxim aprofitament dels recursos disponibles en l'acció a l'exterior. Tant de la pròpia Generalitat de Catalunya, com de l'*Instituto Cervantes* (que ja té centres a Bucarest i Varsòvia, i aules a tres ciutats dels futurs estats membres de la Unió -Praga, Sofia i Budapest- a les que s'hi afegiran aviat Lubliana i Riga).

V. Conclusions

Per a l'anàlisi de la incidència de l'ampliació europea sobre Catalunya en l'àmbit cultural, s'han considerat els quatre grans àmbits següents: el canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE, el creixement de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE, l'increment de la diversitat cultural i lingüística de la UE i, finalment, l'augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres de la UE.

Sobre la base d'aquests quatre grans eixos, els reptes que poden derivar-se de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya, es poden resumir en els següents cinc punts:

a. En primer lloc, i des d'una perspectiva general, s'ha de remarcar que la preocupació fonamental de Catalunya davant del procés d'ampliació de la UE hauria de ser millorar la seva posició relativa respecte de les regions dels actuals estats membres. Els riscos principals no provenen tant dels hipotètics efectes de l'adhesió de nous països, com de les "mancances" que ja tenen avui els sectors culturals i de recerca a Catalunya, en comparació amb les àrees més "avançades" de la Unió.

b. A un nivell més concret, caldrà fer un seguiment de l'evolució els fluxos econòmics i culturals entre Catalunya i la Unió Europea ampliada. Sobre aquest punt hi ha tres qüestions a destacar:

   - Per un costat, tot indica que els agents culturals de Catalunya hauran de fer un esforç per a enfortir la seva capacitat de lideratge de projectes i altres iniciatives culturals a escala europea (per a no perdre posicions en les oportunitats de percebre fons financers de la UE, etc.).

   - Donada la feblesa dels fluxos de cooperació i intercanvi cultural que, en general, hi ha actualment entre Catalunya i els estats candidats, i tot considerant el grau de desenvolupament dels mercats culturals d'aquests països, l'ampliació de la Unió

constitueix una oportunitat per a millorar la projecció cultural de Catalunya a l'exterior.

- Finalment, no es preveuen grans canvis en la presència de la cultura o d'agents culturals dels estats candidats a l'interior de Catalunya com a conseqüència de l'ampliació (a banda d'alguna excepció puntual com, per exemple, el cas dels intèrprets musicals).

c. En tercer lloc, l'ampliació hauria de permetre assolir un major reconeixement de la llengua catalana en el marc de la UE. Certament, l'ampliació de la UE, i el procés constituent en curs, obren les portes a un clima de negociació de la qüestió que és una oportunitat "històrica" (la qual difícilment tornarà a plantejar-se en un futur a mig termini). Si no s'assoleix un consens sobre l'afer (sobretot amb els representants del govern espanyol), els efectes de l'ampliació podrien concentrar-se en un augment de la polarització del debat polític i lingüístic a Catalunya i a Espanya, amb efectes –majors o menors, segons com evolucioni la situació política- sobre la cohesió social del país.

   Així doncs, tant per l'oportunitat de negociació que es dóna avui a escala europea, com pel cost d'oportunitat (polític, social i cultural) que podria tenir no fer-ho, cal treballar en l'elaboració d'una proposta de negociació que estableixi "l'estrat" de reconeixement dels drets lingüístics del català a la UE, tot avaluant-ne el seu cost econòmic i articulant-ne les vies de finançament corresponents.

d. El procés d'ampliació de la UE està orientat prioritàriament a corregir els principals desequilibris econòmics i territorials que hi ha entre els estats membres i els candidats a l'adhesió a la Unió. Donat que els desequilibris dins de la UE en l'esfera del desenvolupament cultural també són importants (i que previsiblement ho continuaran essent), cal contemplar la necessitat que la UE defineixi en el futur una política de "reequilibri" en aquest camp mitjançant, per exemple, un hipotètic fons de solidaritat europeu per al desenvolupament de les cultures minoritàries de la Unió. En altres paraules, es tractaria d'articular polítiques de foment de les cultures / llengües minoritàries de la UE, que anessin més enllà del "simple" reconeixement al seu dret a existir. Davant

d'aquest repte, és clar que pot haver-hi una convergència d'interessos entre Catalunya i els petits estats de la UE.

e. Finalment, cal fer referència a l'esfera de les polítiques de promoció exterior de la cultura catalana. Davant l'ampliació, aquestes polítiques hauran de ser el mitjà per donar a conèixer la cultura catalana a aquests països, ja que actualment aquesta és molt llunyana i desconeguda per a la major part de la seva població. A més a més, la política de promoció exterior de la cultura també ha de tenir com a objectiu prioritari l'establiment de relacions entre els agents culturals de Catalunya i els dels països candidats (intercanvis comercials, cooperació cultural, etc.). Per a aconseguir aquests objectius cal:

   - Reforçar la capacitat de lideratge dels agents culturals catalans a escala internacional.

   - Integrar esforços en les estratègies de projecció a l'exterior de la cultura catalana per part dels diferents nivells de govern que hi intervenen (central, autonòmic i local), i també entre els agents públics i els privats.

   - Innovar en els continguts dels programes de desplegament de les polítiques de promoció cultural a l'exterior, així com dotar-los de més recursos econòmics.

VI. Propostes del sector cultural.

1. Propostes d'actuació per als sectors culturals de Catalunya

A. Desenvolupament de mitjans i recursos per a reduir els costos de transacció lingüística a la UE

Àmbit: Efectes de l'ampliació de la UE sobre el multilingüisme en el mercat i en les institucions europees.

Conclusió: Augmenta el nombre de llengües oficials dins de la UE i, per tant, calen estratègies, recursos i mitjans per a reduir els costos lingüístics a la UE.

Repte per a Catalunya: Catalunya té una àmplia experiència en el multilingüisme, fet que pot ser d'utilitat per a aconseguir un abaratiment dels costos de transacció lingüística dins de la UE: mitjançant el desenvolupament de l'enginyeria lingüística, la millora dels processos d'aprenentatge/formació de les llengües, etc.

Proposta d'actuació: Donar suport a la recerca i el desenvolupament d'iniciatives (productes i serveis) de Catalunya orientats a millorar l'eficiència dels processos d'aprenentatge i traducció de llengües. Aquestes activitats han de donar resposta a les necessitats lingüístiques que es plantegin tant a nivell intern (fonamentalment en relació al català i al castellà), com a l'exterior per a la seva exportació (altres llengües de la UE).

B. El reconeixement de la llengua catalana per part de les institucions europees

Àmbit: La posició de la llengua catalana a la UE ampliada.

Conclusió: amb l'ampliació de la UE es poden plantejar reformes del marc constituent de la Unió. En aquest escenari, haurà augmentat la "legitimitat" política de la reivindicació del dret del català a ser reconegut per part de la UE: és una llengua utilitzada per una xifra d'habitants superior a moltes de les "noves" llengües que esdevindran "oficials" amb el procés d'ampliació.

Repte per a Catalunya: l'ampliació de la UE (i la Convenció Europea) suposa una "oportunitat" de negociació del reconeixement de l'oficialitat del català per part de la UE.

Proposta d'actuació: Tornar a presentar una proposta de negociació que estableixi "l'estrat" dels drets lingüístics del català a la UE: dret a comunicar-se amb les institucions de la UE, a participar en programes d'ajut en l'àmbit lingüístic, consideració del català en les normes comunitàries que incideixen en el règim lingüístic de Catalunya –com l'etiquetatge de productes- etc. Aquesta proposta ha de basar-se en un acurat estudi del cost econòmic de la proposta, i de les vies de finançament corresponents.

C. La participació dels agents culturals en programes d'abast europeu

Àmbit: Efectes de l'ampliació de la UE sobre la participació dels agents culturals de Catalunya en els programes de finançament de la UE i altres iniciatives a escala comunitària.

Conclusió: augmentarà la competència per accedir als projectes de cooperació cultural finançats per la UE.

Repte per a Catalunya: estimular un re-llançament de les estratègies conjuntes entre els agents empresarials, polítics i socials de Catalunya per a millorar la competitivitat del país en els camps cultural i de recerca. Sobretot, aquelles que proporcionin capacitat de lideratge de projectes a escala europea, tot innovant permanentment per a corregir les deficiències actuals i aprofitar les oportunitats existents.

Proposta d'actuació: intensificar la presència dels agents culturals catalans (públics i privats) a les xarxes culturals i artístiques europees, tot donant suport i estimulant la seva internacionalització.

D. La solidaritat a favor de les cultures "minoritaries" de la UE

Àmbit: El suport a les indústries culturals de les àrees lingüístiques / culturals minoritàries.

Conclusió: Amb la UE ampliada, la reivindicació d'un suport a les indústries culturals de les àrees lingüístiques / culturals minoritàries (tant d'abast estatal, com de les identitats culturals sense estat), pot tenir un major legitimitat (i, potser, reconeixement).

Repte per a Catalunya: assegurar un òptim desenvolupament de la cultura catalana en un escenari de globalització que, en part, suposa fer front a un procés d'estandardització creixent de l'oferta de productes culturals a escala mundial.

Proposta d'actuació: Promoure l'estudi de mecanismes de solidaritat en favor del desenvolupament de les indústries culturals de les àrees lingüístiques / culturals de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals, etc.).

E. L'enfortiment del paper dels estats en les relacions internacionals dins de la UE

Àmbit: Efectes de l'ampliació sobre les relacions culturals internacionals a l'interior de la UE.

Conclusió: Sembla existir una tendència a l'enfortiment dels governs centrals en les relacions culturals internacionals a la UE (tant entre els estats membres, com amb els òrgans comunitaris).

Repte per a Catalunya: Implicar el govern central d'Espanya en l'estratègia de reconeixement dels drets de la llengua catalana a la UE, així com també en la difusió i promoció de les activitats culturals catalanes a l'exterior.

Proposta d'actuació: Aprofundir en els acords amb les instàncies i organismes del govern espanyol que poden contribuir a assolir una major eficàcia i eficiència en les accions de promoció de la cultura catalana a l'exterior: molt especialment, la col laboració entre l'Institut Ramon Llull i l'Instituto Cervantes.

F. La innovació en el desenvolupament de les relacions internacionals dins de la UE

Àmbit: Efectes de l'ampliació sobre les relacions culturals internacionals a l'interior de la UE.

Conclusió: la tendència d'enfortiment dels governs centrals en les relacions culturals internacionals a la UE i amb els òrgans comunitaris, suposa que el govern de Catalunya té una posició de relativa feblesa en l'escenari internacional.

Repte per a Catalunya: A més a més del necessari reconeixement de la competència del govern de la Generalitat de Catalunya per a establir plenes relacions culturals internacionals amb altres instàncies públiques de la UE, cal fer un esforç permanent per a obris nous espais de cooperació cultural (comercials i no comercials) dins de la Unió. Per això, cal comptar amb la participació de totes les instàncies governamentals (autonòmica, local, etc.) i dels agents privats de Catalunya (tant de caràcter no lucratiu com lucratiu), ja que tots ells poden tenir un paper més o menys destacat en l'establiment de relacions culturals dins de la UE.

Proposta d'actuació: Innovar en les estratègies de promoció exterior, integrant-hi els agents públics i privats, per tal de compensar la feble presència de la cultura catalana en la política exterior del govern d'Espanya. Així mateix, cal avançar vers una major assignació de recursos públics en aquest àmbit de la política cultural, així com en una millora de l'eficàcia dels programes que s'hi desenvolupen.

2. Proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment en el futur dels efectes de l'ampliació

Els documents elaborats pels diferents experts consultats per a la realització d'aquest estudi contenen, en el seu apartat de conclusions, un ampli ventall de propostes d'indicadors (quantitatius i qualitatius), per al seguiment dels efectes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya. S'ha d'assenyalar que aquesta és una relació força exhaustiva d'indicadors, una part dels quals no estan disponibles i, per tant, requeriran d'un treball d'elaboració de la informació.

A continuació es presenta una síntesi d'aquests pels diferents àmbits objecte d'estudi.

A. Llengua

1. Seguiment del ple compliment de la resolució 1235/90 del Parlament Europeu, que fins ara no ha estat plenament aplicada pel Consell i la Comissió. Aquest seguiment s'ha de fer sobretot respecte de la participació del català en els programes d'ajuts (educatius, etc.) de la UE

2. Seguiment dels treballs per a la definició d'una proposta de negociació per al reconeixement de la llengua catalana a la UE. Respecte a aquesta qüestió cal considerar les possibles fases del procés: acord polític (entre les forces polítiques catalanes i amb el govern central espanyol), elaboració d'un estudi de viabilitat (jurídica i econòmica), etc.

3. Seguiment de l'evolució del règim lingüístic actual per part de les institucions europees davant de l'ampliació.

4. Seguiment del possible nou tractament del règim lingüístic de la UE segons avancin els treballs de la reforma institucional de la UE.

5. Seguiment de l'evolució de les polítiques de suport a la demanda de serveis lingüístics "nous" a Catalunya com a conseqüència de l'ampliació: formació per immigrants, formació i serveis de traducció per a relacions econòmiques, comercials i culturals, etc.

6. Seguiment de la presència de la llengua catalana en els nous països de la UE: creació de nuclis d'aprenentatge i difusió de la llengua, etc. (qüestió que es tracta amb més detall a l'apartat de promoció exterior).

B. Polítiques culturals

1. Nombre total de projectes i recursos obtinguts amb liderat català sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000, Media, etc.).

2. Nombre total de projectes i recursos obtinguts amb participació catalana sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura.

3. Nombre de projectes amb participació catalana, segons el sector cultural - artístic, sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura.

4. Nombre de projectes on col laborin conjuntament operadors catalans i dels nous Estats membres de la UE sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (segons sector artístic i evolució).

5. Participació d'experts catalans als grups d'avaluació de projectes presentats a Cultura 2000 o a d'altres programes comunitaris de suport a la cultura.

6. Seguiment de les noves prioritats temàtiques o sectorials en futures edicions de Cultura 2000 o en d'altres programes comunitaris de suport a la cultura que es creïn.

7. Seguiment dels possibles canvis en la forma de gestió i l'atribució de responsabilitats que es desprenguin de la reforma del programa Cultura 2000 a partir de 2005, especialment si aquests canvis suposen un reforçament de les estructures estatals a l'hora de difondre informació i de contribuir a la gestió de recursos i l'avaluació de projectes.

8. Seguiment dels treballs per a l'elaboració d'una proposta per a una eficaç política de la UE en l'àmbit del foment de la diversitat cultural, mitjançant el desenvolupament d'un instrument de suport financer a les cultures de menor dimensió de la UE. Respecte a aquest punt, també cal considerar les possibles fases del procés: acord polític (a Catalunya, Espanya i altres regions o estats de la UE), elaboració d'un estudi de viabilitat (jurídica i econòmic), etc.

9. Participació d'entitats o persones catalanes als debats, organitzats per institucions comunitàries, per d'altres administracions públiques o per organitzacions i xarxes artístiques, que se celebrin per analitzar els canvis en els fluxos culturals a Europa com a conseqüència de l'ampliació.

10. Peticions d'informació, provinents d'operadors culturals dels nous Estats membres de la UE, rebudes pel Patronat Català Pro Europa i per altres entitats catalanes que vehiculen la informació comunitària.

11. Seguiment i estudi de l'acció realitzada per les delegacions i instituts culturals dels actuals Estats comunitaris (Goethe Institut, British Council, Institut Français, Instituto Cervantes, etc.) a l'Europa central i oriental destinada a afavorir els intercanvis culturals.

12. Recopilació d'informació i estudi de la realitat cultural dels països candidats, per a proposar possibles línies de cooperació i intercanvi amb aquests.

C. Polítiques de promoció exterior de la cultura

1. Seguiment general de les accions realitzades pels diferents òrgans públics catalans responsables de l'acció i promoció culturals a l'exterior (principalment el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura –COPEC- i l'Institut Ramon Llull) als nous Estats membres de la UE.

2. Seguiment dels estudis de catalanística i l'ensenyament de la llengua catalana en les seccions de filologia romànica o d'hispanística en els nous estats membres de la UE.

3. Seguiment dels nous lectorats de català en els estats candidats.

4. Seguiment dels ajuts a les associacions de catalanística i als lectors de català, i de les activitats culturals que aquests realitzen (nombre de conferències, lectures dramatitzades, recitals i concerts de petit format, etc.).

5. Seguiment dels intercanvis a nivell acadèmic i professional amb agents dels nous estats membres.

6. Seguiment del programa "l'escriptor convidat" de la Institució de les Lletres Catalanes en els països candidats, fent-lo extensiu a altres disciplines artístiques

7. Seguiment de la presència catalana en els fòrums de reflexió i en els programes europeus i mundials relacionats amb la diversitat cultural i les llengües i cultures minoritàries.

8. Seguiment de la dotació de recursos públics destinats a les polítiques de promoció i cooperació exterior de la cultura en general, i molt especialment en els països candidats (tot avaluant la proposta d'assignar un pressupost "extraordinari" per a l'establiment de relacions amb aquests països).

9. Seguiment de la col laboració entre la Generalitat de Catalunya i l'Institut Ramon Llull amb l'Instituto Cervantes en les actuacions en els països candidats.

D. Mercats culturals

1. Seguiment del comerç exterior de béns culturals amb la UE, i molt especialment amb els estats candidats (llibre, audiovisual, fonogrames, obres plàstiques, etc.).

2. Presència de manifestacions culturals dels països candidats en la programació i difusió cultural a Catalunya, i molt especialment de la producció cultural contemporània (nombre de representacions, d'exposicions, de participacions en festivals, etc.).

3. Seguiment de les inversions d'empreses catalanes als països de la UE actual i ampliada (creació d'empreses, participació a empreses, etc.).

4. Seguiment de les coproduccions internacionals, pels diferents subsectors de la cultura

5. Presència d'estudiants procedents dels estats candidats en els cursos d'ensenyament universitari (o altres especialitzats en els camps culturals) realitzats a Catalunya, i d'estudiants catalans a centres de formació dels futurs nous països de la UE.

E. Turisme cultural

1. Seguiment de les estadístiques generals del turisme en els països de la UE, per a avaluar l'evolució d'aquest sector a Catalunya i en els països candidats a l'ampliació (nombre de turistes, nombre i categoria dels hotels, llits i pernoctacions, etc.).

2. Seguiment de l'evolució del nombre de visitants a les principals institucions culturals i artístiques de Catalunya, com a mesura útil per a avaluar l'impacte del turisme cultural al país.

3. Seguiment de l'obertura de seus de promoció turística dels països del centre i l'est d'Europa a Catalunya i a la resta del territori comunitari.

4. Seguiment de l'atenció que les guies internacionals de viatges dispensen a les destinacions turístiques de l'Europa central i oriental (així com la que es dóna de Catalunya a l'exterior).

5. Seguiment de les noves candidatures presentades pels estats de la UE a les llistes de Patrimoni Mundial i d'Obres Mestres del Patrimoni Oral i Intangible que elabora la UNESCO.

F. Recerca i desenvolupament

1. Seguiment de les principals variables d'aquesta activitat, tant a nivell de Catalunya, com dels estats candidats i del conjunt de la UE: la despesa interior en recerca i desenvolupament, del nombre de personal investigador, nombre de patents, etc.

2. Seguiment dels centres de recerca susceptibles de competir a escala internacional, i/o que poden cooperar amb els de Catalunya.

3. Seguiment de la participació dels agents catalans i del conjunt de la UE en el Pla de Recerca de la UE (especialment, en les línies d'interès preferents establertes en aquest).

4. Seguiment de la participació del sector de les empreses en la recerca a Catalunya.

5. Seguiment de la despesa pública en R-D del govern central de l'Estat espanyol a Catalunya.

Patronat Català Pro Europa
Fundació Jaume Bofill

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya

Àmbit Societat

Document de síntesi

Primer esborrany. 3 de Març de 2003

Albert Serra

amb la col·laboració d'Àlex Ruiz i Alícia Xalabarder

INDEX

1. Introducció 4

L'anàlisi dels impactes socials 6

2. Objectius, metodologia i continguts 8

2.1. Els objectius 8

2.2. Metodologia 9

2.3. Continguts 10

3. Demografia i immigració 11

3.1. Estat de la qüestió 11

3.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic 19

3.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic 21

3.4. El factor immigratori en l'anàlisi dels impactes socials de l'ampliació de la UE sobre Catalunya 22

4. Estructura social 23

4.1. Estat de la qüestió 23

4.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'estructura social de Catalunya 25

4.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'estructura social de Catalunya 28

5. Ensenyament 30

5.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament 32

5.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament 32

6. Habitatge 34

6.1. Estat de la qüestió 34

6.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge 48

6.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge 49

7. Seguretat ciutadana 50

7.1. Estat de la qüestió 51

7.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat 52

7.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat 56

8. Serveis bàsics de protecció, promoció i benestar social 58

8.1. Estat de la qüestió 58

8.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials 63

8.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials 64

9. Conclusions provisionals 66

9.1. Conseqüències de l'ampliació sobre la societat catalana: efectes directes 66

9.2. L'ampliació en clau d'oportunitat 69

10. ANNEX ESTADÍSTIC 71

1. INTRODUCCIÓ

A la cimera de la Unió Europea celebrada del 13 al 15 de desembre de 2002 celebrada a Copenhagen es va ratificar l'admissió d'Eslovàquia, Eslovènia, la República Txeca, Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, Hongria, Malta i Xipre a la Unió Europea. L'u de juny de 2004 s'hauran d'haver ratificat els tractats d'adhesió i aquests 10 països seran ja membres de ple dret de la Unió Europea. Queden fora d'aquesta fase d'ampliació Romania, Bulgària i, en una situació més complicada, Turquia. Els tres països mantenen encara diferents nivells d'incompliment de criteris bàsics per la plena incorporació.

Aquesta incorporació ha tingut com a base l'assoliment de posicions comunes, negociades individualment segons acord adoptat en el Consell d'Helsinki de desembre de 1999. En el Consell de Niça, de desembre de 2000, s'acorda integrar en la negociació les diferents demandes de **mesures transitòries**, entre les que destaquen les relatives a la lliure circulació de persones, tema que genera fortes preocupacions des del punt de vista dels moviments migratoris en els països de la Unió fronterers amb els països candidats (especialment Alemanya i Àustria) i també s'acorda tancar un calendari de negociacions que asseguri la finalització de la negociació per adoptar el cabal comunitari estructurat en 31 capítols. El desembre de 2002. a Copenhagen, es confirma que estan tancades totes les negociacions dels 31 capítols i s'acorda l'adhesió dels 10 nous membres de la Unió. L'ampliació és ja, per tant, un fet irreversible, que no vol dir que la integració sigui una realitat assolible a curt termini. El procés intern de cada país s'ha de fer. El concepte de "mesures transitòries" pot allargar aspectes concrets de la incorporació efectiva. Finalment, la construcció d'una "unió europea" real és un procés complex i fins i tot amb un final incert. La crisi europea front el tema d'Iraq, i en el seu marc, la posició de l'eix franco-alemany d'una part i la posició de Gran Bretanya, Espanya i Itàlia, a partir de l'anècdota de la "carta del 8" i les conseqüències que comencen a percebre's com possibles a partir d'aquests fets, creen un escenari força imprevisible. Sembla aparèixer un possible horitzó de posicionaments de geometria variable o, deixant l'eufemisme de banda, de geometria confusa i canviant, que pot complicar significativament el procés de construcció de la Unió. L'aparició d'una posició

netament favorable a la política dels USA per una part significativa dels països candidats en la crisi d'Iraq pot afectar decisivament aquest procés d'integració, que pot adquirir un caire més aviat tortuós i lent.

Tot i així, l'ampliació i la consolidació de la Unió semblen objectius plenament assumits per tots els implicats. Això, però, no significa que la trencadissa atlàntica, ja irreversible i amb serioses possibilitats d'empitjorar en els propers mesos i anys, no afecti als processos que han de concretar l'ampliació i, fins i tot a la pròpia naturalesa del procés de construcció europeu. L'aparició de formulacions com "cooperació reforçada en l'àmbit Euro" o els poc disimulats disgustos d'Alemanya i França amb Espanya, de Gran Bretanya amb Alemanya i França o de França i Alemanya amb els països candidats semblen obrir la porta a un procés de desenvolupament de la Unió ben diferent al que es preveia al desembre de 2002.

En aquest escenari europeu i internacional, en el que els jocs d'alineament basats en posicions unilateralistes es confronten, cada cop més obertament, amb la construcció sempre lenta i complexa de polítiques multilateralistes, el procés d'ampliació, amb la incorporació de 10 països a la "xarxa multilateral europea", la perspectiva de noves incorporacions (Romania i Bulgària) i la perspectiva de la negociació amb Turquia, un repte en aquest cas si que plenament multilateral i multicultural, i sobretot el procés constituent en realització en el marc de la Convenció, fan cada cop més evident que la construcció de la Unió Europea i la seva ampliació es configuren com una realitat i una perspectiva de futur que exemplifica amb precisió, en un moment molt oportú encara que extraordinàriament complex, el que significa la cooperació, el multilateralisme i una determinada manera d'entendre la globalització. La visualització del procés de creixement de la Unió Europea com una forma concreta i estructurada de gestionar la globalització aporta una resposta, encara regional, però clarament positiva i netament diferenciada del "model americà" de globalització, del que sembla resultar-ne una creixent desestructuració econòmica, social i política de les regions que operen sota les seves "regles del joc" com Llatinoamèrica, Àfrica o Orient Mitjà. Evidentment, no tots els països europeus ni tots els seus dirigents tenen aquesta visió de les coses, com ho demostra el "cas Iraq", però, segurament això succeeix perquè les regles de joc del incipient model multilateralista i multicultural europeu ho fan possible i, fins i tot, inevitable.

Aquesta complexa i imprevisible situació, però, no ha d'amagar que la hipòtesi de partida d'aquest informe, que es que l'ampliació és un fet altament positiu per el conjunt d'Europa i també per Catalunya, sembla plenament confirmada com es podrà comprovar al llarg de l'informe, al menys pel que fa a l'àmbit social. I això amb independència de quins siguin els reptes concrets que puguin plantejar-se-li a Catalunya a partir de l'ampliació.

Aquests elements del model europeu, que l'ampliació fan més visibles i tangibles que mai, afecten a moltes dimensions de la societat europea, però, són sobretot i de forma especial en aquests moments, un fet de molt fort impacte social en sentit estricte. L'ampliació aporta, intrínsecament, una ampliació de l'espai econòmic europeu i, també, una manera concreta d'entendre la societat i la convivència. I aquesta aportació, i el corresponent impacte que pot tenir a Catalunya, és el factor més rellevant i significatiu a considerar.

L'anàlisi dels impactes socials

El focus d'anàlisi d'aquest apartat de l'informe sobre els impactes de l'ampliació de la Unió per Catalunya que ha promogut el Patronat Català Pro Europa, és l'àmbit que s'ha definit com "societat". En aquest àmbit s'hi han integrat dos grans blocs d'anàlisi. En primer lloc s'ha considerat l'anàlisi dels impactes sobre l'estructura demogràfica i l'estructura sociològica entesa, aquesta darrera, com el marc de relacions socials, dels models de convivència i dels models d'organització social. En segon lloc s'ha considerat l'anàlisi dels principals àmbits de construcció del capital social i de desenvolupament de les polítiques públiques de benestar social: ensenyament, habitatge, sanitat i protecció social i seguretat de desenvolupament personal.

L'abordatge d'aquest anàlisi s'ha realitzat prenen en consideració tres restriccions que caldrà tenir en compte, al menys, durat el procés de realització del treball i fins arribar a la plena integració de les seves diferents parts (economia, marc polític i institucional, societat i cultura). En primer lloc, s'ha pres en consideració la dificultat d'establir les interactivitats, evidentment intenses i rellevants, entre els diferents àmbits considerats en aquesta primera fase del treball. En aquest sentit s'ha optat per centrar l'anàlisi en els **impactes directes** que afecten als àmbits analitzats. No

s'ha intentat, per tant, identificar els impactes socials indirectes que puguin provocar, per exemple, els canvis en l'activitat econòmica que generi l'ampliació. Aquest nivell d'anàlisi queda pendent per ser realitzat en la fase d'integració dels diferents àmbits estudiats.

En segon lloc, s'ha assumit la restricció de les fortes debilitats informatives encara existents per a realitzar treballs d'anàlisi sobre l'Europa 25. Sovint no es disposa d'informació comparable, tot i l'important esforç que han fet les institucions europees i, especialment Eurostat i els òrgans responsables de la gestió de l'ampliació, en aquest camp.

En tercer lloc, s'ha hagut d'assumir, en la fase final d'aquesta part del treball, l'escenari d'incertesa descrit més amunt i que s'ha definit a partir de la crisi d'Iraq. Resulta difícil centrar-se en la realització d'anàlisis de tipus prospectiu en un entorn tan poc previsible i crític com ho és l'actual.

2. OBJECTIUS, METODOLOGIA I CONTINGUTS

2.1. Els objectius

En el marc d'anàlisi descrit, els objectius d'aquest apartat del projecte són els següents:

1- Situar l'escenari social europeu a 25 i ubicar Catalunya en aquest marc.

2- Identificar els impactes que pot produir l'ampliació sobre l'estructura social de Catalunya en els seus nivells més estructurals.

3- Analitzar els impactes que pot produir l'ampliació en els àmbits de construcció de capital social i de les polítiques públiques de protecció, promoció i benestar social.

4- Identificar, a partir de l'anàlisi anterior, els principals reptes a abordar en el marc d'una estratègia de sosteniment i reforçament de la cohesió social de Catalunya en el marc d'una Europa ampliada i més diversificada en tots els àmbits.

Com ja s'ha indicat anteriorment aquests objectius només es podran assolir plenament un cop s'hagin pogut integrar els diferents treballs parcials que conformen aquest estudi. Aquí tan sols es presentaran el que anomenem "impactes social directes" de l'ampliació. Caldrà, més endavant, identificar els impactes indirectes que es puguin derivar dels altres àmbits analitzats. Finalment, cal ressaltar que en aquest treball tan sols es treballa en el nivell dels impactes que pot generar l'ampliació europea i, en cap cas, es pretén ampliar aquesta òptica a l'anàlisi dels impactes i efectes que pot tenir per Catalunya el desenvolupament global de la Unió en totes les seves altres vessants i, menys encara, serà objecte d'aquest anàlisi els impactes que es puguin derivar de l'actual conjuntura internacional sobre el mateix procés de construcció europea i sobre Catalunya tot i que, molt probablement, els esdeveniments internacionals de finals de 2002 i prinicpis de 2003 poden ser molt més rellevants per el procés de construcció europea que la mateixa ampliació.

2.2. Metodologia

La metodologia emprada per a la realització d'aquest primer informe sobre els impactes de l'ampliació en l'àmbit social és la mateixa que la dissenyada per al conjunt del treball. En base a informes parcials realitzats per especialistes temàtics de reconeguda solvència, es realitza una primera síntesi de la que es sorgeix aquest informe. De la posterior síntesi d'aquest informe sobre els aspectes socials amb els informes sobre impactes culturals, econòmics i institucionals i polítics, en sortirà l'informe definitiu que integrarà les aportacions parcials aportades i identificarà les possibles interaccions entre els diferents àmbits tractats.

Els informes en els que s'ha basat aquesta síntesi sobre l'àmbit societat han estat els següents.

1- Efectes demogràfics de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya. Andreu Domingo i Valls i Jordi Bayona i Carrasco

2- Política de migracions: Andreu Olesti Rayo

3- L'ampliació de la Unió Europea cap a Centre, Est i Sud-est: Impacte en l'estrucutra social i el sistema d'ensenyament de Catalunya: Xavier Matheu i Bernat Albaigés. Fundació Cirem.

4- Repercusions de l'ampliació de la Unió Europea en el sector de l'habitatge a Catalunya: Carme Trilla.

5- Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea per a Catalunya. La seguretat ciutadana. La seguretat ciutadana: Jaume Curbet.

6- Realitats i expectatives de la política social europea: Ricard Gomà i Quim Brugué.

A més d'aquest material bàsic, que forma part intrínseca d'aquest informe, per a la realització d'aquest primer document de síntesi, s'han utilitzat fonts addicionals d'informació aparegudes al llarg del procés de treball i s'han aportat elements d'anàlisi destinats a cobrir, en la mesura de lo possible, els inevitables *gaps* que el treball compartimentat hagi pogut ocasionar. En qualsevol cas, la responsabilitat sobre aquest document de síntesi només és imputable al seus redactors.

2.3. Continguts

El document de síntesi sobre els impactes socials per a Catalunya de l'ampliació de la Unió Europea s'estructura en tres blocs. En el primer d'ells es recullen algunes dades bàsiques, les que s'han pogut trobar per a tots els països i per Catalunya i que eren raonablement comparables, que permeten posicionar i dimensionar Catalunya respecte els actuals 15 membres de la Unió i els deu que s'incorporen amb l'ampliació. En el segon bloc s'analitzen les dades demogràfiques bàsiques, el fluxos migratoris actuals i les tendències esperables de modificació d'aquest fluxos a partir de l'ampliació, i els possibles impactes directes que pugui produir l'ampliació sobre l'estructura social de Catalunya. En el tercer bloc s'analitzen el que s'ha anomenat àmbits de construcció el capital social i polítiques públiques de protecció, promoció i benestar social. En aquests darrer bloc s'ha treballat sobre l'àmbit educatiu, l'habitatge, la política social i la seguretat.

Per a cada un d'aquests àmbits s'han intentat identificar l'estat de la qüestió i els possibles efectes, tant positius com negatius, que es puguin derivar del procés d'ampliació per a Catalunya.

3. DEMOGRAFIA I IMMIGRACIÓ

De la lectura dels informes previs abans citats i que han servit de base per a la redacció d'aquesta síntesi, se'n desprèn un element que impregna tota l'anàlisi sobre els efectes de l'ampliació per a Catalunya: els moviments migratoris se situen en el centre de quasi totes les preocupacions tal i com ja va succeir en les anteriors ampliacions de la Unió, i molt especialment en el moment de la incorporació d'Espanya, Portugal i Grècia sense que, en aquell moment, no s'acabés d'aclarir quina era la direcció dels fluxos migratoris que es podia convertir en preocupant.

La centralitat que atorguen els documents previs als moviments migratoris és el que ha fet recomanable explicitar clarament que en l'àmbit demogràfic el fet, pràcticament exclusiu, que el vincula a l'ampliació, és el fet migratori. Cal afegir, com s'anirà posant de manifest progressivament, que també és el fet migratori el que genera les principals preocupacions en els altres capítols d'anàlisi.

3.1. Estat de la qüestió

La població de la Unió Europea a l'any 2000 era de 377,1 milions d'habitants. Catalunya tenia, en aquesta data, 6,36 milions d'habitants. El 10 països candidats a l'ampliació aporten 75,1 milions d'habitants. Romania (22,4) Bulgària (8,3) i Turquia (67,5) en sumen 98,2 més.

Catalunya representa l'1,7% de la població de UE-15; l'1,4% de la UE-25 i representaria, si el projecte europeu actualment previsible s'assoleix, i *caeteris paribus* amb la situació actual, l'1,2% de la Unió Europea a 28.

Les taxes de fecunditat se situen, per als 28 països, amb l'única excepció de Turquia (2,50) per sota de dos i en força casos per sota d'1,5, sent més baixes les dels països de l'ampliació que les dels 15. Catalunya se situa aquí en un punt baix (1,31) inferior a la mitjana del UE-15 (1,53) i molt propera a la de tots els països de l'ampliació, excepció feta de Xipre i Malta (1,80 i 1,50 respectivament). Pel que fa a la taxa de naixements per cada mil habitants, Catalunya, amb 10,3 supera a tots els països de l'ampliació, excepte Xipre, i està per sota dels 15 amb excepció d'Alemanya, Àustria, Grècia i Itàlia.

Pel que fa a l'esperança de vida la de Catalunya és la més alta dels 28 països igualada amb la de Itàlia, Espanya i França.

Es desprèn d'aquestes dades que la homogeneïtat en les dinàmiques demogràfiques dels tots els països, amb l'excepció de Turquia, és molt alta. Les diferències són poc significatives en comparació amb d'altres àrees continentals i, quan n'hi ha, no apunten a una situació que pugui fer pensar en cap desbordament demogràfic ja que les taxes de creixement dels països de l'ampliació són, en general, menors que les dels UE-15.

Pel que fa als moviment migratoris, tal i com ja s'ha avançat, les coses són més complicades. Abans d'entrar a analitzar la situació cal aclarir que la disponibilitat de dades en aquest camp es poc adequada. La velocitat, especialment en el cas espanyol, amb el que s'estan modificant les dinàmiques migratòries, fan que un o dos anys de retard informatiu sigui molt de temps, cosa que no succeeix amb les dades demogràfiques bàsiques. Les dades recents de Barcelona ciutat, per exemple, mostren un creixement de la població estrangera a la ciutat de quasi bé el 100 % en dos anys (Gener 2001: 74.019; 4,9%. Gener 2003: 163.046; 10,7%). La informació disponible per a tot l'àmbit europeu és de l'any 2000, i en comptades ocasions del 2001. D'altra banda, aquest tema té un gran forat negre, la immigració irregular, respecte del que no es pot fer altra cosa que especular. Caldrà, per tant, tenir en compte aquestes dues greus limitacions de l'anàlisi en la seva valoració.

Dels 377 milions d'habitants de la Unió a 1 de gener de 2000, 18,5 milions tenien nacionalitat estrangera. D'aquests, 13 milions eren extracomunitaris als que caldria incloure els irregulars, tots ells, òbviament, també extracomunitaris. Del total d'aquesta població estrangera a la Unió residien a Catalunya 214.990 estrangers que representaven un total d'1,16% sobre el total d'estrangers de la Unió Europea.

Dels estrangers registrats a Catalunya a 1 de gener, només un 1,6% provenia dels països candidats, lluny dels grans receptors com Alemanya (els nacionals dels candidats són el 35% dels estrangers), Dinamarca (18,5%) o els Països Baixos (17%).

Durant la dècada dels noranta, es varen produir 3.289 altes de ciutadans amb nacionalitat d'algun dels països candidats, que representaven un 2% de les altes d'estrangers als municipis catalans entre 1991 i 2000. Destaquen tres períodes que

marquen una creixent acceleració, de 1991 a 1996, de 1997 a 1999, i l'any 2000. Si durant els sis anys corresponents al primer període s'enregistraren només 426 altes, al segon, en la meitat de temps es comptabilitzaren una mica més del doble d'entrades, per a constatar que només el darrer any 2000, les 1.916 altes doblen els tres anys anteriors.

El canvi que es produeix a partir de l'any 1996 fa pensar que, a part de l'increment real dels fluxos, la llei de bases de règim local aprovada el 1996, que fa de l'empadronament un dret i un deure independent de la situació legal al país, ha incidit en l'augment de les altes.

Pel que fa a l'estructura per sexe i edat, el perfil d'aquests immigrants és el de treballadors, amb màxims per als grups joves en edat activa, amb més efectius d'homes que de dones, i amb una minsa presència de menors.

D'aquestes altes, el 69% procedien directament de l'estranger. Les primeres nacionalitats són de països de l'ampliació, Polònia amb un 19,5% i els dos següents són els dos països candidats exclosos encara de l'ampliació: Romania i Bulgària amb un 46,5%, i un 11% respectivament del total d'altes dels països candidats. Els municipis de les províncies de Barcelona i de Tarragona són les destinacions més representades, amb gairebé el 80% de les altes.

Les darreres dades disponibles per Catalunya mostren una evolució significativa en termes relatius tot i que els estrangers nacionals del països de l'ampliació i candidats segueixen sent clarament minoritaris. Al 2002 hi havia empadronades a Catalunya 280.167 persones de nacionalitat estrangera, que representaven el 4,4% de la població total.

Per grans orígens continentals, les 111.106 persones procedents de l'Àfrica representaven la majoria amb el 39,7% del total d'estrangers, mentre que el conjunt de les 4.545 persones dels tretze països candidats només en representaven l'1,6%, i encara entre aquests les diferències eren prou notables: Romania, amb 2.094 persones, representa per ella sola el 44% del total d'empadronats dels països candidats, seguida per Polònia amb 861 persones (el 18,2%), i Bulgària amb 656 persones (el 13,8%). Cal tornar a recordar que d'aquests candidats tan sols Polònia participa de la propera ampliació.

Pel que fa al conjunt d'Espanya, a Catalunya hi residia la quarta part de tots els estrangers amb permís de residència a Espanya, percentatge que s'ha anat incrementant any rera any.

Evolució del nombre de residents estrangers a Catalunya i a Espanya. 1990-2002

	Catalunya	% Catalunya / total Espanya	Espanya
1990	65.990	16,2	407.647
1991	60.800	16,9	360.655
1992	72.291	18,4	393.100
1993	76.244	17,7	430.422
1994	83.296	18,1	461.364
1995	106.809	21,4	499.773
1996	114.264	21,2	538.984
1997	124.550	20,4	609.813
1998	148.803	20,7	719.647
1999	183.736	22,9	801.332
2000	214.990	24,0	895.720
2001	280.167	25,3	1.109.060

Font: Ministerio del Interior

D'altra banda, la comparació entre els permisos de residència en vigor a 31 de desembre de l'any 2000 i les persones empadronades a 1 de gener de 2001 per aquestes mateixes nacionalitats, ens fa creure que la irregularitat era molt més elevada entre els immigrants procedents de Romania i Bulgària que no pas en el cas polonès.

Les dades de la ciutat de Barcelona, prou significatives per al conjunt de Catalunya, estan ja actualitzades a gener de 2003 i ens poden ajudar a visualitzar la dinàmica d'evolució del conjunt de la immigració i de la dels països candidats en conjunt. El Padró continu de Barcelona a 1 de gener de 2001 mostra que el municipi de Barcelona aplegava la quarta part de tots els residents de Catalunya procedents dels països candidats. D'un any a l'altre s'ha doblat la població, passant de 1.168 a 2.366 persones, essent aquest creixement especialment significatiu per a Romania, Bulgària i Lituània. Les dades per a gener de 2003, també per al cas del municipi de Barcelona, mostren un nou creixement espectacular en termes relatius i un cert increment del pes en el conjunt de la immigració dels països de l'ampliació i candidats.

Evolució del nombre de residents estrangers a Barcelona ciutat per continent. 1996-2003

	1996 (Març)	1999 (Març)	2000 (Març)	2001 (Gener)	2002 (Gener)	2003 (Gener)	Taxa de creixement
Total estrangers	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809	163.046	43,3
% sobre tota la població	1,9	2,7	3,5	4,9	7,6	10,7	
Europa	9.407	11.289	13.316	16.286	22.924	33.111	44,4
Àsia	5.576	7.164	9.326	12.175	17.934	26.412	47,3
Àfrica	4.044	6.365	8.181	10.044	13.893	17.002	22,4
Amèrica	10.213	15.972	22.488	35.378	58.944	86.364	46,5
Oceania	76	81	85	99	114	157	37,7
Apàtrides	38	32	32	37	(*)	(*)	

(*) No comptabilitzats

Evolució de la població estrangera a la ciutat de Barcelona segons procedència. 1996-2003

	1996	1999	2000	2001	2002	2003
Total població estrangera	**29.354**	**40.903**	**53.428**	**74.019**	**113.809**	**163.046**
Unió Europea	**8.412**	**9.851**	**11.185**	**12.712**	**16.211**	**21.873**
	28,7	*24,1*	*20,9*	*17,2*	*14,2*	*13,4*
Alemanya	1.824	1.962	2.102	2.269	2.593	3.225
Àustria	124	139	170	191	237	301
Bèlgica	204	274	332	377	460	640
Dinamarca	77	92	110	128	159	212
Finlàndia	37	51	54	69	100	134
França	1.961	2.278	2.618	2.943	3.684	4.709
Grècia	67	81	96	103	121	176
Irlanda	83	112	137	165	207	292
Itàlia	1.901	2.225	2.581	3.142	4.572	7.013
Luxemburg	5	7	7	7	8	9
Països Baixos	376	443	535	613	754	980
Portugal	531	782	868	949	1.104	1.291
Regne Unit	1.094	1.267	1.406	1.558	1.936	2.473
Suècia	128	138	169	198	276	418
Països candidats	**278**	**461**	**674**	**1.168**	**2.366**	**4.509**
	0,9	*1,1*	*1,3*	*1,6*	*2,1*	*2,8*
Països de l'ampliació	**123**	**243**	**302**	**429**	**641**	**1.016**
Eslovènia	2	11	10	11	14	20
Estònia		2	2	9	13	21
Hongria	21	20	24	40	78	95
Letònia		5	8	13	18	34
Lituània		9	12	19	41	73
Malta	1	1	1	1	1	2
Polònia	79	158	198	234	323	543
República Eslovaca	6	9	13	35	57	91
República Txeca	10	24	31	63	90	130
Xipre	4	4	3	4	6	7
Països pendents	**155**	**218**	**372**	**739**	**1.725**	**3.493**
Bulgària	35	60	121	253	536	1.063
Romania	78	114	185	392	1.079	2.288
Turquia	42	44	66	94	110	142
Resta del món	**20.664**	**30.591**	**41.569**	**60.139**	**95.232**	**136.664**
	70,4	*74,8*	*77,8*	*81,2*	*83,7*	*83,8*

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

Quant a l'assentament territorial de la població immigrada dels països candidats, es produeixen algunes concentracions aleatòries típiques dels processos migratoris en la mesura que les primeres migracions acostumen a construir xarxes de relacions que, sense necessitat d'estructures mafioses al darrera, articulen fluxos territorialment orientats d'immigració que creen pautes diferenciades d'implantació territorial, vinculades a especialitzacions productives i laborals. Si ens fixem en la distribució territorial de les tres primeres nacionalitats (Romania, Polònia i Bulgària), veiem que les pautes són força diferenciades: a la presència destacada de romanesos a municipis de les comarques del sud, a part de Barcelona, probablement relacionada amb activitats agrícoles, es contraposa la pauta dels polonesos, amb una distribució molt concentrada al Barcelonès i Osona. Per últim el 38% dels búlgars es concentra a Barcelona, tenint la resta presència a municipis de la costa o a capitals comarcals. De tota manera, en el marc d'aquesta dinàmica normal d'assentament heterogeni i amb certes concentracions, tan sols es presenten alguns casos especialment extrems en les comarques del Montsià, les Garrigues, la Terra Alta i el Baix Ebre.

Població amb nacionalitat d'algun país candidat empadronada a 1 de gener de 2001 a Catalunya, segons la nacionalitat i la comarca.

	Romania	Polònia	Bulgària	Rep. Txeca	Turquia	Eslovàquia	Hongria	Lituània	Letònia	Eslovènia	Estònia	Malta	Xipre	Total països candidats (1)		Total estrangers (2)	(1)/(2)
Alt Camp	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	*0,1*	782	*0,5*
Alt Empordà	29	34	30	13	0	1	11	5	0	0	1	0	0	124	*2,6*	9.876	*1,3*
Alt Penedès	7	26	11	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	45	*0,9*	2.574	*1,7*
Alt Urgell	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	725	*1,7*
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	*0,0*	48	*0,0*
Anoia	4	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	8	*0,2*	1.579	*0,5*
Bages	10	5	0	2	1	0	2	1	0	0	0	0	0	21	*0,4*	2.772	*0,8*
Baix Camp	42	9	16	12	4	3	1	0	0	0	0	0	0	87	*1,8*	5.831	*1,5*
Baix Ebre	48	12	4	7	0	10	2	12	0	0	0	0	0	95	*2,0*	1.938	*4,9*
Baix Empordà	27	16	23	21	1	1	1	2	3	0	0	2	1	98	*2,1*	9.196	*1,1*
Baix Llobregat	172	45	27	42	29	5	26	7	3	5	1	1	0	363	*7,7*	21.705	*1,7*
Baix Penedès	26	33	2	20	5	0	0	0	0	1	0	0	0	87	*1,8*	3.188	*2,7*
Barcelonès	483	266	267	66	100	45	41	18	13	13	9	2	5	1.328	*28,0*	91.457	*1,5*
Berguedà	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	*0,2*	535	*1,7*
Cerdanya	1	0	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	*0,1*	444	*1,6*
Conca de Barberà	2	6	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	287	*4,2*
Garraf	15	25	19	10	6	4	4	0	2	0	0	0	0	85	*1,8*	4.925	*1,7*
Garrigues	118	0	2	0	0	5	0	1	0	0	0	0	0	126	*2,7*	636	*19,8*
Garrotxa	10	1	0	1	1	0	3	0	0	0	0	1	0	17	*0,4*	1.805	*0,9*
Gironès	33	9	11	4	3	1	4	0	4	0	0	0	0	69	*1,5*	6.004	*1,1*
Maresme	81	43	8	28	16	6	12	2	4	0	0	2	0	202	*4,3*	16.475	*1,2*
Montsià	503	19	2	39	0	36	1	29	34	0	0	0	0	663	*14,0*	2.897	*22,9*
Noguera	6	12	2	0	0	0	2	0	0	2	0	0	1	25	*0,5*	737	*3,4*
Osona	11	79	30	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	122	*2,6*	6.728	*1,8*
Pallars Jussà	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	*0,0*	254	*0,8*
Pallars Sobirà	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	107	*0,9*
Pla d'Urgell	18	29	3	2	0	7	0	4	0	0	0	0	0	63	*1,3*	917	*6,9*
Pla de l'Estany	8	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	12	*0,3*	1.688	*0,7*
Priorat	6	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	0	10	*0,2*	173	*5,8*
Ribera d'Ebre	4	0	1	3	0	16	0	12	0	0	0	0	0	36	*0,8*	382	*9,4*
Ripollès	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	463	*0,2*
Segarra	6	5	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	36	*0,8*	832	*4,3*
Segrià	59	25	7	8	2	1	5	4	0	0	1	0	0	112	*2,4*	3.679	*3,0*
Selva	91	39	60	24	3	25	9	3	7	3	0	0	0	264	*5,6*	7.965	*3,3*
Solsonès	5	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9	*0,2*	411	*2,2*
Tarragonès	67	11	45	19	7	3	2	11	0	1	0	0	0	166	*3,5*	6.338	*2,6*
Terra Alta	19	0	8	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31	*0,7*	94	*33,0*
Urgell	13	4	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	22	*0,5*	1.314	*1,7*
Val d'Aran	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	227	*0,4*
Vallès Occidental	115	42	20	17	14	2	6	1	1	2	2	5	1	228	*4,8*	16.796	*1,4*
Vallès Oriental	49	46	21	8	4	5	3	2	0	2	0	0	0	140	*3,0*	9.507	*1,5*
Catalunya	**2.094**	**861**	**656**	**361**	**198**	**177**	**139**	**118**	**74**	**30**	**14**	**13**	**8**	**4.743**	***100,0***	**244.291**	***1,9***

Font: Padró continu de població, a 1 de gener de 2001, a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Elaboració C.E.D.

Vistes aquestes dades i resumint l'anàlisi que s'ha sintetitzat aquí i que es pot ampliar en detall en els document de base del informe, es poden extreure algunes conclusions principals:

1- El pes relatiu de la immigració procedent dels països candidats sobre el total de la població immigrada és molt baix. En la darrera dada disponible per Catalunya tenim 4.545 estrangers procedents dels països candidats sobre un total de 280.167 que representa l'1,6% del total d'estrangers i el 0,07% sobre el total de la població. Segons les dades, més recents, disponibles per a la ciutat de Barcelona, tenim dels 163.046 estrangers de la ciutat, un 2,7% són procedents dels països candidats, inclosos Bulgària, Romania i Turquia.

2- L'increment del fluxos immigratoris procedents del països candidats és alt. En alguns casos i especialment per al període 2001-2003, són aquests fluxos migratoris els que registren un creixement més ràpid. La minsa dimensió, però, de la base de creixement fa que aquest creixement tingui una significació molt relativa. Alguns casos extrems de grans creixements percentuals sense cap significació són, per exemple, haver passat de 2 a 20 eslovens residents a Barcelona; de 0 a 73 lituans; o de 0 a 21 estonis. Fins i tot, però, en els tres casos en què s'ha produït, també a Barcelona, un veritable i significatiu creixement, immigració procedent de Polònia, Romania i Bulgària, s'ha passat de 192 residents l'any 1996 a 3.894 a gener de 2003. Cal recordar que només entre 2002 i 2003 s'han incorporat a Barcelona 3.832 pakistanesos, 4.969 argentins i 8.916 equatorians. I destacar, finalment, que una part de l'increment d'immigració es deu més a la dinàmica dels processos de regularització dels darrers anys que als mateixos fluxos migratoris.

3- Les característiques de la immigració dels països candidats presenta uns perfils força diferenciats i extrems entre els diferents països. Hi ha un nombre important de persones altament qualificades i hi ha, també, col·lectius molt empobrits en el seu desenvolupament personal, especialment entre la immigració romanesa i búlgara. Dit això, però, es tracta de poblacions tipològicament menys diferenciades dels autòctons que les procedents d'Àsia o Àfrica. Fins i tot, excepció feta de la llengua, en molts casos presenten una

tipologia sociocultural més propera a l'autòctona que algunes poblacions llatinoamericanes, cosa que facilita la incorporació social.

4- L'estructura dels assentaments territorials conté alguna dinàmica de concentració territorial que, en una primera aproximació, pot semblar excessiva. La vinculació, però, d'aquestes dinàmiques d'assentament a l'activitat econòmica en redueixen la seva rellevància social.

5- Finalment ressaltar que si es diferencia entre països candidats i països de l'ampliació actual, dos dels tres principals aportadors de fluxos migratoris, Romania i Bulgària, han de ser exclosos de l'anàlisi, al menys a curt termini.

A partir d'aquestes conclusions es proposa una anàlisi valorativa sobre la temàtica tractada respecte l'impacte de l'ampliació sobre Catalunya en l'àmbit demogràfic.

3.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic

L'homogeneïtat de les dinàmiques demogràfiques dels països candidats, amb la permanent excepció de Turquia, i el volum migratori poc significatiu respecte del total, fan que no es percebi cap impacte negatiu específic pel fet que els immigrants actualment residents, procedents dels països de l'ampliació, passin a tenir plena ciutadania a Catalunya.

Tampoc sembla que hagi de preocupar que l'ampliació comporti un canvi radical en les actuals dinàmiques migratòries i que aquestes puguin adquirir un caràcter invasor, dinàmica que, si es produeix, afectarà abans a països fronterers (Alemanya, Àustria, Nòrdics, Itàlia,...) que lògicament establiran mecanismes de regulació tal i com ja està previst en el marc de les mesures transitòries. De fet, sembla lògic esperar el contrari, al igual que va succeir amb els casos d'Espanya, Grècia i Portugal, i que la incorporació a la Unió aporti una capacitat de desenvolupament i creixement endogen que no faci tan necessària l'emigració.

Finalment cal ressaltar que si es manté una certa dinàmica immigratòria similar a l'actual que tendeix a adquirir la lògica de l'increment de la mobilitat en l'espai europeu ampliat en lloc de la lògica de la immigració econòmica forçada, aquesta

mobilitat migratòria caldrà considera-la, com així es fa, com un dels actius de l'ampliació.

De fet, la base motivacional de la immigració desencadenada per la penúria econòmica irresoluble en el lloc d'origen, és el principal factor de risc que pot aportar l'ampliació, si aquesta motivació persisteix i es dóna en un marc de lliure circulació de les persones. Aquest és, però, un escenari que, tot i que es pot donar, no sembla el més previsible ja que si es produeix significarà, probablement, que tot el procés europeu pateix de problemes estructurals i els impactes negatius vindran per altres vies ben diferents de l'ampliació en si mateixa.

Així doncs, es pot afirmar que els impactes negatius que pot desencadenar l'ampliació de la Unió des del punt de vista social depenen més de la capacitat genèrica de gestionar la immigració, que en el cas de la que procedeix dels països de l'ampliació, és de les que presenta menys complicacions que no pas de la ampliació de la UE. De fet, la introducció de mesures transitòries en els tractats d'adhesió, que poden permetre la regulació de la lliure circulació de les persones durant un període màxim de 7 anys a partir de l'entrada en vigor del tractat d'adhesió de cada país, aporten un instrument ordenat per la regulació dels fluxos migratoris que tant de bo estigués disponible per a tots els països.

Si incloem en l'anàlisi la immigració procedent dels països candidats (Romania i Bulgària, ja que cal recordar que els residents turcs a Barcelona a gener de 2003 són 142) no inclosos en l'ampliació en curs, poden aparèixer algunes complicacions addicionals atès que es tracta d'una immigració més marginal i amb un fort component d'irregularitat, especialment en el cas dels romanesos. Cal assenyalar, però, que aquest és un impacte que es deriva de la "no ampliació" i no pas de l'ampliació. Tampoc és un impacte generat per l'ampliació que es puguin produir problemes locals en aquells àmbits territorials en els que s'han establert concentracions fortes de població de la mateixa procedència, cosa que pot succeir si l'evolució econòmica altera l'estructura actual del mercat de treball. La problemàtica que es derivi d'aquestes possibles evolucions tindrà a veure amb els ajustos i desajustos del mercat de treball i amb la necessitat i disponibilitat de mà d'obra estrangera sigui aquesta dels països de l'ampliació o de països tercers.

De fet, vistes les reduïdes dinàmiques de mobilitat entre Catalunya i els països de l'ampliació i l'estructura d'estocs i de creixement demogràfic del països implicats, tan sols des d'una posició obertament contrària a la immigració, i fins i tot, a la mobilitat de les persones, és possible identificar impactes negatius específicament derivats de l'ampliació en l'àmbit demogràfic, a l'espera de com evolucionin les relacions amb Romania i Bulgària, que com és evident són casos una mica més complicats com ho demostra el fet que s'hagin quedat fora de l'actual ampliació.

3.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit demogràfic

La UE-25, i també la UE-28, obren un espai globalitzat que s'acosta als 500 milions de persones amb llibertat de circulació de les persones, amb estructures demogràfiques nacionals o regionals similars, amb estructures socials tendents a convergir i amb cultures i tipologies poblacionals, sovint complementàries. Aquesta aportació ordenada a la globalització i a la multiculturalitat és el principal impacte que es deriva de l'ampliació actual i d'ampliacions futures, i és un impacte clarament positiu per a tota Europa i també per a Catalunya.

L'ampliació aporta, en si mateixa, una clarificació rotunda del dret de ciutadania dels estrangers pertanyents a països que s'incorporen i que ja resideixen entre nosaltres i aquest es també un impacte que es pot qualificar de positiu com ho ha sigut per a tots els nacionals de la UE-15.

Finalment, el possible increment de la mobilitat interna en l'espai europeu, si es produeix com a resultat de la construcció d'aquest mateix espai i no com a derivada d'un fracàs en el desenvolupament endogen dels nous membres, ajudarà a construir la societat diversa a què apunta inevitablement el model europeu de desenvolupament compactant amb uns efectius poblacionals que poden ajudar a la societat catalana a viure la diversitat com a tal i no com a diferència. La diversificació d'orígens en l'estructuració d'una societat diversa, quan alguns d'aquests orígens comparteixen, a més, alguns elements identitaris (proximitat geogràfica, història i referents culturals, models formatius, color, etc.) fan més fàcil percebre el concepte de diversitat, mentre que societats diverses construïdes sobre pocs orígens i molt

distanciats en el temps, en l'espai o en la cultura, tendeixen a constituir-se en societats escindides i diferenciades més que no pas diverses. La presència a Catalunya de nacionals dels països de l'ampliació complementa i matisa positivament la creixent diversitat de Catalunya, clarament dominada encara pels orígens nordafricans i llatinoamericans.

3.4. El factor immigratori en l'anàlisi dels impactes socials de l'ampliació de la UE sobre Catalunya

Abans d'entrar en l'anàlisi de la resta de temàtiques enunciades al principi de l'informe, referides a possibles impactes de l'ampliació de la Unió Europea sobre altres àmbits de la societat catalana, és necessari situar un element molt rellevant per a aquesta anàlisi que és la posició central que ocupa la immigració (a partir de la signatura dels tractats d'adhesió, mobilitat interna i lliure circulació de les persones enlloc d'immigració) en totes les temàtiques analitzades en els informes previs a la redacció d'aquesta síntesi.

A la vista de les aportacions dels experts, i des del punt de vista social, quasi es pot afirmar que tots els impactes detectats, d'altra banda relativament pocs, es deriven del fet immigratori amb tan sols un parell d'excepcions (política social europea i seguretat ciutadana).

A aquesta constatació cal afegir-hi que, lògicament, si l'impacte migratori presenta pocs impactes negatius i és l'element central del canvi social que es pot derivar de l'ampliació, ja es pot avançar com a conclusió principal d'aquest informe que els impactes de l'ampliació són pocs i poc negatius.

És rellevant avançar aquí aquesta conclusió per orientar la lectura de la resta de l'informe des d'aquest element central en què es configura el fet immigratori en el marc de l'ampliació. També és rellevant indicar que queda pendent de rellegir aquestes conclusions provisionals a la llum de les aportacions que es facin des de l'anàlisi de la dimensió econòmica i de la possible evolució del mercat de treball.

4. ESTRUCTURA SOCIAL

S'analitzen a continuació l'estat de situació i els impactes que pot plantejar l'ampliació de la Unió Europea en l'àmbit social. Com s'ha dit amb anterioritat, s'intentaran identificar aquí els impactes directes que pot generar l'ampliació en l'estructura social de Catalunya. No s'entrarà a analitzar aquells imactes que es poden derivar de canvis que es puguin produir en l'àmbit econòmic, cultural o institucional.

4.1. Estat de la qüestió

Els eixos bàsics que ordenen, articulen i estratifiquen la societat catalana, com en general succeeix en el conjunt de la societat europea, s'estructuren al voltant del treball que es configura com el principal factor de socialització i de posicionament social, i són els següents:

1- La disponibilitat d'ocupació: activitat, ocupació i atur

2- Les condicions d'ocupació: estabilitat i precarietat

3- La qualificació de l'ocupació: qualificació, no qualificació

4- Classe social: treballadors, classes mitjanes, bloc alt

5- Edat

6- Gènere

7- Origen

8- Distribució de la renda

9- Estructura familiar

10-Estructura territorial

En el document de base d'aquest informe destinat a l'anàlisi de l'estructura social s'hi pot trobar un retrat detallat de l'estructura social de Catalunya referida a la majoria d'aquests eixos als que s'hi ha afegit la consideració específica de l'estructura familiar i el model d'assentament territorial, de caràcter inequívocament urbà.

Com s'observa en aquesta acurada descripció, en les darreres dècades s'ha produït un fort canvi a Catalunya en la seva estructura social, que molt resumidament, es pot sintetitzar en els següents elements:

1- Increment notori de les taxes d'activitat i ocupació i reducció de les taxes d'atur, mantenint-se encara un diferencial significatiu de gènere i edat (joves i majors de 45 anys).

2- Tendència a la precarització del mercat de treball especialment pels joves. Inseguretat de la relació laboral i degradació de la situació de treball. Recentment aquesta tendència s'està concretant en un increment perceptible de la sinistralitat laboral.

3- Tendència a la dualització del mercat de treball des del punt de vista de la qualificació. En aquest terreny la immigració no qualificada juga un paper especialment rellevant.

4- Tendència a la millora general de les condicions socioeconòmiques del conjunt de la població acompanyada de processos puntuals de fort enriquiment i, també, de marginació extrema. Formació d'una classe mitjana de molt ampli espectre i, al mateix temps, molt heterogènia.

5- Fort envelliment de la població en base a un important increment de l'esperança de vida i una molt baixa natalitat.

6- Irrupció significativa de la dona en l'escena social i laboral, tot i mantenint-se encara forts nivells de desigualtat de gènere, i aparició de conflictes puntuals, però, molt rellevants (divorcis i separacions, discriminació en el mercat de treball, problemes en la distribució del temps i en l'assignació de les tasques de reproducció i treball domèstic, episodis de violència domèstica greus,....) que manifesten les dificultats d'adaptació de la societat a determinats requeriments de les dones i a l'aparició de noves formes d'estructuració dels cicles vitals i de les biografies personals.

7- Increment molt ràpid de la diversitat social amb una forta incidència en aquest canvi dels processos migratoris encara que aquest no sigui l'únic factor de diversificació social.

8- Diversificació de les estructures familiars clàssiques. Aparició generalitzada de discontinuïtats en les histories personals i familiars i estructuració de noves tipologies de formes de convivència. Increment de la soledat i de les famílies monoparentals. Reducció de la grandària de les llars.

9- Plena urbanització de la societat i estructuració d'una xarxa urbana que redueix les diferències entre gran ciutat i ciutats mitjanes i petites.

Estem davant, per tant, d'un marc social plenament europeïtzat que ha incorporat les característiques bàsiques que defineixen les societats desenvolupades, cosmopolites, connectades i raonablement preparades per adaptar-se a un món obert i divers, tot i que encara quedin adherències històriques que calgui superar.

En aquest marc social l'ampliació europea i la incorporació al mateix espai comú dels països candidats pot plantejar les conseqüències que s'apunten a continuació per a Catalunya.

4.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'estructura social de Catalunya

Com ja s'ha apuntat, no sembla percebre's cap altra font d'impactes directes i significatius que es derivin de l'ampliació que no procedeixin de la possible variació de les dinàmiques migratòries, que no sembla, d'altra banda, que estiguin abocades a grans canvis pel que fa a Catalunya.

Des d'aquesta perspectiva hi ha dues hipòtesis de treball sobre els efectes de l'ampliació pel que fa a l'estructura social de Catalunya: la hipòtesi de la substitució d'immigrants i la hipòtesi de l'acumulació.

En la **hipòtesi de la substitució** d'immigrants, els treballadors que vénen dels nous Estats membres presentarien un qualificació de nivell baix i mitjà i estarien disponibles com a resultat dels excedents de mà d'obra generats per les polítiques d'ajust macroeconòmic. Probablement serien joves i el seu nivell de formació seria relativament satisfactori. No es pot descartar que l'evolució d'aquest joves respongués a l'anomenat "efecte sifó": els joves, amb formació i sense experiència,

s'incorporarien a les empreses pels nivells baixos de qualificació i categoria professional. No obstant això, la seva formació de base facilitaria que experimentessin una ràpida promoció laboral a mesura que explotessin les seves potencials competències.

La **hipòtesi d'acumulació** implicaria que, a banda de l'actual immigració en la franja baixa de qualificació, les necessitats de contractació de les empreses en les franges més altes requerissin fluxos de treballadors amb capacitació mitjana i alta. Partint del fet que aquests països disposen d'un estoc significatiu, però limitat, de persones amb aquestes característiques, l'atracció d'aquests treballadors es faria en competència amb d'altres destinacions comunitàries.

Les conseqüències que es derivarien de la plasmació real d'aquestes dues hipòtesis serien les següents:

Escenari de substitució

Si el recurs d'incorporar persones que provenen de mercats de treball externs s'orienta cap a la recerca de mà d'obra barata (com s'ha vingut fent fins ara amb la immigració extracomunitària), aquest fet podria estar connectat amb la inseguretat que es percep en sectors de la classe treballadora del país, en incidir aquest factor en el conjunt dels salaris, tot pressionant-los a la baixa. L'argument de què els immigrants realitzen feines que no volen realitzar els nacionals el que realment pot indicar és que hi ha empresaris que opten per estratègies empresarials de reducció de costos laborals enfront d'altres alternatives basades en l'augment de la productivitat i l'elevació de salaris fins a condicions acceptables.

Les necessitats de les empreses de persones amb qualificació mitjana i alta es veuria satisfeta principalment amb les persones que provenen de l'expansió educativa. Les persones que provenen dels nous membres de la Unió tendirien a substituir a treballadors extracomunitaris.

Escenari d'acumulació

Si del que es tracta és de cobrir les necessitats de les empreses catalanes en les franges mitja i alta de qualificació i competència professionals, l'arribada de treballadors comunitaris (fruït de l'ampliació) vindria a reforçar el potencial de creixement de l'economia catalana, tot aportant un valor important de coneixement a

la seva producció. Si la taxa de població en atur (franja de qualificació baixa) i el diferencial entre població potencialment activa i població activa efectiva no es redueix, això no tindria relació directa amb la lliure circulació des dels nous Estats membres, sinó que estaria en relació amb l'ocupabilitat d'aquests sectors, les condicions d'accés a l'ocupació (incloent-hi la persistència d'un mercat de treball irregular) i el grau de desenvolupament de la política de benestar.

Pel que fa al mercat de treball, la pressió a la baixa dels salaris es veuria aleshores ampliada a les franges mitja i alta de qualificació, produint-se un efecte pinça tant pels sectors autòctons amb formació secundària i superior com pels que no completen satisfactòriament la secundària. Tot i així, el nombre de persones que provenen d'aquestes franges mitjana o alta seria petit (tendiria més aviat cap a d'altres mercats europeus amb millors nivells de retribució d'aquests sectors), per la qual cosa l'impacte sobre els salaris, per la banda alta, seria força limitat.

D'aquesta anàlisi se'n deriven dues conclusions inicials. En primer lloc, la via d'impacte social que es preveu com a més factible es derivaria de la immigració i del sistema productiu, tema aquest que s'incorporarà de forma més estructurada en l'informe a partir de l'anàlisi de l'àmbit econòmic. En segon lloc, es pot afirmar que, fins i tot l'impacte derivat de l'evolució del sistema econòmic i del subsistema del mercat de treball es preveu de baixa intensitat i amb rellevants aspectes positius.

Es pot afirmar, per tant, que no es percep la possible aparició d'impactes negatius per l'estructura social de Catalunya que puguin derivar-se, directament des de l'àmbit social, de l'ampliació de la Unió Europea. Aquesta visió positiva de l'ampliació en l'àmbit de l'estructura social es basa en els següents tres arguments principals:

1- Les dinàmiques migratòries, actuals i previsibles, procedents del països candidats difícilment tindran una dimensió que pugui arribar a constituir-se en un "factor de risc" específic en cap àmbit de la vida social. Altres dinàmiques migratòries plantegen reptes, quantitatius i qualitatius, molt més complexes que les que s'originen en els països candidats.

2- L'estructura social de Catalunya és ja prou madura i està prou internacionalitzada com per poder assumir poblacions estrangeres en peu d'igualtat respecte dels autòctons i relacions estructurals intenses amb nous països sense patir especials dificultats. Tan sols cal comptar amb les dificultats

que pot plantejar, per a la incorporació d'aquestes poblacions, les mesures transitòries que s'acordin fins arribar a la plena integració i que poden plantejar millors condicions de ajust, però, també algunes tensions per els residents nacionals dels nous països membres que viuran aquest període de transició amb indubtables incomoditats subjectives, i probablement també objectives, i potser també en situacions "d'irregularitat transicional" amb solució temporal garantida.

3- La diversitat de models de vida, la diversitat d'estructures socials i familiars i la maduresa del mercat de treball combinats amb una considerable homogeneïtat entre aquestes formes bàsiques d'organització social que caracteritzen Catalunya i les expectatives i valors dominants en les societats que s'integren al projecte europeu, permeten esperar una acomodació relativament fàcil de la societat catalana al nou escenari UE-25 o UE-27, així com una possibilitat clara d'incorporar ciutadans procedents dels països candidats, que en la dimensió esperable en què es pot xifrar aquesta incorporació, difícilment plantejarà cap problema especialment crític.

Tampoc en aquest àmbit, per tant, s'identifiquen impactes negatius significatius desencadenats per l'ampliació de la Unió Europea.

4.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'estructura social de Catalunya

L'ampliació de la Unió és, en si mateixa, un pas amb conseqüències econòmiques i polítiques eminentment positives. Ho és per al conjunt de la Unió, tot i que pugui comportar costos d'incorporació per a alguns dels 15 membres actuals o per a algunes regions dels països de la UE-15. Ho és, també, per als països que s'incorporen a la Unió tot i els esforços que l'assumpció del cabal comunitari els hi hagi pogut plantejar. També des del punt de vista social, i més encara en un entorn tan incert com el que s'està vivint al final de 2002 i principi de 2003, la perspectiva de l'ampliació de la Unió aporta un valor social significatiu per al conjunt de les societats implicades que també afecta a Catalunya que, a més, ha de suportar pocs costos associats a aquest benefici social de pertànyer a una comunitat internacional

creixentment integrada i cada cop més ample territorialment, econòmica i demogràfica.

L'impacte social directe més esperable, la incorporació de ciutadans dels nous països membres, té també una clara vessant positiva ja que ajuda en la configuració d'una societat diversa sense plantejar especials problemes de confrontació cultural, social, econòmica, demogràfica ni tampoc, un cop aprovats els pactes d'adhesió i superades els mesures transitòries que puguin afectar a la lliure circulació de les persones, de drets de ciutadania en un marc de diversitat.

5. ENSENYAMENT

5.1. Estat de la qüestió

Un cop més, l'impacte de l'ampliació sobre un aspecte central de l'estructura social catalana com ho és un dels principals sistemes de formació del capital social, l'ensenyament i el sistema educatiu, es deriva directament i exclusiva del fet immigratori i, de forma molt més indirecte i circumstancial, de la possible modificació, incorporació o ampliació d'algunes, per raó de les necessitats del països de l'ampliació, de les polítiques comunitàries, que en aquest camp podrien centrar-se en l'adequació, a través de la formació dels recursos humans, a les noves condicions dels mercats de treball o a la potenciació de polítiques actives d'ocupació basades també en polítiques formatives.

Pel que fa al primer aspecte i com ja s'ha assenyalat, les dimensions de la immigració procedent dels països de l'ampliació no és la primera font de preocupació de les polítiques d'incorporació de fills d'immigrants al sistema educatiu. D'altra part, i tot que es tracta d'una immigració amb diferencia lingüística alta, el grau de diferenciació global cultural és molt menor que el que presenten els immigrants procedents d'Àfrica o Àsia, i en alguns aspectes, fins i tot menor que el dels immigrants llatinoamericans.

En aquest sentit és important posar de manifest que el nivell formatiu dels immigrants procedents, en general dels països de l'est, és el més alt després dels nacionals procedents de la UE-15 i de la resta de l OCDE. Les xifres orientatives més recents disponibles, que són sobre el municipi de Barcelona de gener de 2003, mostren un 43,3% dels immigrants amb estudis primaris; un 26,8% amb estudis secundaris i un 28,9% amb estudis superiors. Els titulats mitjos i superiors per les àrees del Magrib i l'Àfrica subsahariana són, respectivament, 15,1% i 8,2% per al Magrib i 20,1 i 9,5 per a l'Àfrica subsahariana. És molt probable, encara que no es disposa d'aquesta informació amb data recent per països, que aquestes dades siguin encara més bones per als deu països de l'ampliació ja que la situació pitjor es dóna a Romania i Bulgària.

Nivell d'estudis de la població estrangera de 16 anys i més a la ciutat de Barcelona. Gener 2003

	Població estrangera	% Estudis primaris	% Estudis secundaris	% Estudis superiors	% No consta
TOTAL	138.782	45,5	25,9	27,1	1,6
Homes	73.927	49,0	24,2	25,3	1,5
Dones	64.855	41,5	27,8	29,1	1,6
Àfrica del nord i Magrib	12.014	75,5	15,1	8,2	1,2
Homes	8.328	74,8	15,4	8,7	1,0
Dones	3.686	76,9	14,5	6,9	1,7
Àfrica subsahariana	2.354	68,8	20,1	9,5	1,7
Homes	1.586	68,8	18,9	10,8	1,5
Dones	768	68,8	22,5	6,8	2,0
Amèrica del sud	62.355	41,0	31,8	25,4	1,8
Homes	28.273	41,1	32,4	24,6	1,9
Dones	34.082	41,0	31,2	26,1	1,6
Europa central i oriental	9.070	43,3	26,8	28,9	4,1
Homes	4.741	48,7	28,0	22,2	1,1
Dones	4.329	37,4	25,4	36,2	1,1
Unió Europea	19.824	24,5	25,2	49,0	1,2
Homes	10.774	23,0	25,3	50,6	1,2
Dones	9.050	26,0	25,2	47,5	1,3

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

De fet, el primer informe de la Comissió Europea sobre les polítiques d'ocupació dels països candidats situa, pel que fa a la implicació de les empreses en la formació professional continua, a la República Txeca, Estònia, Letònia, Eslovènia, Lituània, Polònia i Hongria per davant d'Espanya, que, en l'Europa dels 25, només supera a Bulgària, Portugal, Grècia i Romania en aquest àmbit formatiu. Pel que fa als treballadors contractats implicats en aquests processos formatius, Espanya se situa només per darrera de la República Txeca i Eslovènia, amb prop del 25%.

Aquestes dades signifiques que l'aportació de capital social dels països de l'ampliació té una considerable qualificació i, també, una més que respectable capacitat formativa, el que millora sensiblement la seva capacitat d'acomodació i de generació d'entorns familiars i formatius forts per als seus descendents.

Sens dubte, les diferències lingüístiques, i aquest 43% de població amb només estudis primaris, requereixen d'un esforç addicional per part del sistema educatiu per a una incorporació plena d'aquesta població. La seva proximitat cultural, una estructura de valors molt sòlida al voltant de la rellevància social i personal de l'educació i un entorn grupal amb un nivell alt de formació, fan molt menys dificultós el procés d'adaptació i aprenentatge.

5.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament

Un cop més, sembla evident que no es poden detectar especials impactes negatius per al sistema educatiu derivats ni de la immigració de l'Est ni de l'ampliació de la Unió a 25. Tan sols la incorporació de Romania i Bulgària, avui per avui excloses de l'ampliació, amb una immigració més nombrosa i menys qualificada, podrien generar algunes tensions significatives en el sistema educatiu i sempre menors que les que plantegen altres col·lectius d'immigrants.

Els dispositius previstos en el sistema educatiu, com el Pla d'Acollida dels Centres Docents, per fer front a la necessitat d'incorporació ràpida de la població immigrada al procés formatiu, troben una població relativament fàcil d'incorporar en els nacionals del països de l'ampliació. Cal, finalment recordar que el nivell de demanda d'educació infantil d'aquesta població, adaptada a baixes taxes de natalitat en els seus països d'origen és també menor que les d'altres col·lectius.

Des del punt de vista de la incorporació al mercat de treball, tot i que aquest ja no és un tema que correspongui tractar en aquest informe, sí és rellevant posar de manifest dos possibles problemes específics que pot generar a Catalunya la població provinent dels països de l'ampliació. En primer lloc, es pot assenyalar la problemàtica, força comú, que pot provocar la sobrequalificació en un mercat de treball que sovint buscar en l'immigrant mà d'obra no qualificada. En segon lloc, i també com a conseqüència d'aquest alta qualificació, especialment tècnica, pot aparèixer una certa competència directe amb els autòctons per l'accés a llocs de treball de mitja i alta qualificació, sobretot en moments en els que es produeixin tensions en el mercat de treball.

5.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'ensenyament

Un cop més cal repetir que, pel que fa a l'impacte directe de l'ampliació de la Unió, generat principalment per la immigració o la lliure circulació de les persones, pel que fa al sistema educatiu i a l'ensenyament no es troben indicis d'impactes positius

remarcables. La minsa quantitat d'efectius immigratoris presents fa difícil que alguns elements qualitatius puguin tenir un impacte rellevant.

Si la massa crítica assolís una certa dimensió es podrien produir potser dos efectes positius sobre el sistema d'ensenyament a Catalunya:

1- En un marc de forta immigració, la presència en el sistema educatiu i d'ensenyament d'estrangers amb una diferenciació cultural considerable, sobretot pel que fa a l'idioma, però, en canvi amb proximitats culturals i hàbits i valors educatius similars, pot aportar un valor de enllaç i normalització dels factors diferencials entre els autòctons i altres immigrants molt més diferenciats que els nacionals dels països de l'ampliació.

2- El considerable nivell formatiu aportat pels nacionals dels principals països de l'ampliació, especialment en l'àmbit dels ensenyaments tècnics i professionals, que converteix els seus països amb competidors clars de Catalunya en l'atracció d'inversions, especialment industrials, com s'ha pogut comprovar ja en un parell d'experiències així com la seva alta competitivitat en el propi mercat de treball de Catalunya, poden incentivar la millora dels sistemes d'ensenyaments professionals, sempre menystinguts en el nostre sistema educatiu.

3- Com ja s'ha apuntat amb anterioritat, l'obertura al mercat dels països de l'ampliació a partir d'estructures productives molt envellides pot comportat la necessitat de polítiques actives d'ocupació que puguin arribar a tenir alguna dimensió comunitària que pot arribar a impacte positivament en el nostre entorn.

6. HABITATGE

6.1. Estat de la qüestió

En els darrers vint anys, de forma paral·lela a la progressiva obertura de les polítiques d'habitatge al lliure funcionament dels mercats, han anat prenent cos en el sí d'Europa un conjunt de problemàtiques d'habitatge que es mostren resistents a les mesures internes dels països, bé sigui per insuficiència dels recursos esmerçats, bé per la inadequació dels instruments. Assenyalem com a més rellevants i més comunes, les problemàtiques d'accés a un habitatge per part dels joves, la caiguda de l'oferta d'habitatge de lloguer (especialment el social), la inadequació dels habitatges dels parcs existents per a la gent gran i per a les persones amb disminució que els ocupen, el malbaratament de recursos que suposa la presència abundant —i molt elevada en algunes zones— d'habitatges desocupats permanentment, la degradació de determinats barris antics, conseqüència i causa, alhora, de processos d'exclusió social, la degradació de barris de construcció intensiva i de baixa qualitat (pública i privada) en els anys 60 i 70, que no han seguit, a més, programes de manteniment, el creixement del nombre de persones sense sostre, la presència creixent de persones immigrades mal tolerades, des del punt de vista de l'habitatge, per part de propietaris i veïns, o la proliferació de situacions abusives en la contractació d'allotjament per a col·lectius amb menys recursos i amb menys capacitat de negociació.

Atès que el finançament és una peça clau en aquest sector, es podria pensar que la forta integració dels mercats financers a nivell europeu propiciaria que els mercats d'habitatge s'anessin igualant, però, de moment, la constatació és que els tipus d'interès hipotecaris, les condicions dels préstecs i els preus dels habitatges segueixen pautes diferents en cada país i comporten així nivells diferents de problemàtiques a resoldre.

El programa URBAN, que la UE va posar en marxa l'any 1994, va ser un primer reconeixement de les dificultats que algunes ciutats trobaven per fer front amb els seus propis recursos als processos de degradació de barris, que és una de les problemàtiques abans esmentades. La prolongació en el programa URBAN II (any

2000) per al període 2002-2007, confirma aquesta necessitat. Els programes URBAN, concebuts però des d'una òptica urbanística i social, o els programes EQUAL (INTEGRA) de lluita contra la discriminació i les desigualtats en el mercat de treball, o els INTERREG, per a la integració territorial harmònica, no tenen el seu origen en competències en matèria d'habitatge, les quals no formen part de les responsabilitats directes de la UE, però tenen, indubtablement, una incidència directa i clara en l'àmbit que ens ocupa, ja que no es concep un procés de regeneració urbà, o un procés d'integració social, sense afectar de ple la situació en la que es troben els habitatges: com diu FEANTSA[1], "l'accés a l'habitatge és la clau principal de la inclusió social".

La tendència que s'està seguint a Europa en el camp de l'habitatge s'orienta cap a una forta obertura de la provisió d'habitatges al mercat lliure i a una reducció de la intervenció pública i a la liberalització dels circuits, amb la conseqüent pèrdua de la tradicional cobertura universal que caracteritzava la majoria de sistemes d'habitatge europeus. Es podria dir que Europa es va aproximant a una estructura més pròpia dels sistemes liberals o dels mediterranis, entre els quals figura Catalunya.

Malgrat aquesta tendència, però, les diferències entre els parcs d'habitatge i els sistemes d'habitatge europeus i el català són encara molt notables. A manera d'aproximació s'apunten aquí cinc grans trets que diferencien avui encara de manera clara el parc d'habitatge de Catalunya del europeu.

1- Dimensionament del sector públic respecte del privat. A Catalunya, el parc públic suposa un 3,5% del total i la nova oferta anual no arriba a 0,2 habitatges per 1.000 habitants, mentre que la mitjana de la Unió europea es situa en un 18% d'habitatge de lloguer social (bàsicament públic) i en 81 habitatges per cada 1.000 habitants.

2- El segon tret diferencial és la inexistència de parcs de lloguer privats però convinguts amb l'administració pública, amb l'objectiu de complementar l'oferta pública directa.

[1] FEANTSA: Federació Europea de les Organitzacions que treballen amb persones sense sostre.

3- Un tercer tret diferencial de l'habitatge a Espanya és l'atomització del parc de lloguer privat en una proliferació de petits propietaris i una molt reduïda presència d'operadors de dimensió mitjana o gran, que fa molt difícil de dirigir-lo cap a objectius socialment necessaris.

4- Absència, a Espanya i a Catalunya, d'un sistema d'ajut al pagament dels lloguers, com existeix a tots els països europeus (llevat dels mediterranis), que permeti trobar un punt d'equilibri, tant en els parcs públics, com en els convinguts, com en els privats, entre el cost de promoció, gestió i manteniment dels habitatges i el preu màxim que una llar pot satisfer en funció del seu nivell d'ingressos i de les característiques familiars.

5- Manca d'una provisió suficient d'habitatge de protecció oficial per a la venda.

És important posar de manifest aquestes diferències que confegeixen una evident feblesa a la política d'habitatge catalana des del punt de vista social, molt especialment en uns moments en què en la majoria de països europeus s'alcen veus contra la liberalització i els perills que està comportant des del punt de vista de la polarització social, l'increment de la marginació de capes i col·lectius amb menors recursos, i el risc d'exclusió.

Segons fonts europees, els països de la UE destinen, com a mitjana, el 28% del PIB a la protecció social (oscil·lant entre el 16% i el 35%) però els pagaments destinats específicament a cobrir despeses d'habitatge no arriben al 5%[2] i, segons un estudi realitzat per FEANTSA[3], a la UE hi havia, l'any 1998, 3 milions de persones sense habitatge propi i uns 15 milions de persones que vivien en condicions d'infrahabitatge i de sobreocupació.

La forta correlació entre habitatge i integració social –i la seva recíproca, entre manca d'habitatge digne i exclusió social- és admesa universalment i no cal dir que el cas de Catalunya, amb un molt menor pes específic de parcs públics, l'escassa representació del mercat del lloguer – i aquest encara, a més, sotmès a les lleis lliures del mercat- i la pràctica absència d'oferta d'habitatge de compra protegit,

[2] En el cas de Catalunya el percentatge es mou al voltant del 0,5%.

[3] FEANTSA, 1998.

s'arrenglera entre els països amb més dificultats per fer front a aquestes realitats d'exclusió descrites tant obertament per la Comissió.

És a dins d'aquest context que cal situar la propera ampliació de la UE amb els països del centre i est d'Europa (República Txeca, Hongria, Estònia, Lituània, Letònia, Polònia, Eslovàquia, Eslovènia, Malta i Xipre), i és només dins d'aquest context que es pot valorar la incidència que l'ampliació podrà tenir sobre el sector de l'habitatge a Catalunya.

Es poden identificar tres tipus de repercussions de l'ampliació sobre el mercat de l'habitatge a Catalunya:

1- Augment de la demanda d'habitatge via immigració o via mobilitat de capitals dels països de l'ampliació, facilitada per la moneda única.

2- Obertura o eixamplament dels mercats d'inversió per al sector de la construcció català, relacionada amb el fort dèficit de construcció i de rehabilitació que caracteritza aquests països. Òbviament, es tracta d'un impacte netament econòmic.

3- La tercera línia possible de repercussió és indirecta, i es produirà en la mesura que la particular situació de gravetat en les problemàtiques d'habitatge en els països candidats pugui ser un detonant que acabi de convèncer les altes instàncies europees de la necessitat d'intervenció i de la necessitat d'adopció d'una estratègia europea per a l'habitatge.

No hi ha dubte, que l'habitatge és un element clau en el procés d'integració social, però també és clar que les repercussions identificades, pel que fa a la primera línia de repercussió i vistos els volums migratoris i la tipologia de les migracions procedents dels països candidats que són esperables, l'ampliació, com a tal, tindrà una incidència marginal en la, d'altra part ja prou greu problemàtica de l'habitatge a Catalunya, que està molt més afectada per altres col·lectius immigrants tan en termes quantitatius com qualitatius (especialment si considerem a Romania i Bulgària excloses de l'actual ampliació) i fins i tot per una part important de la població autòctona. Pel que fa a l'impacte en el mercat de l'habitatge a través d'un increment de la mobilitat de capitals que es puguin orientar cap el mercat català de l'habitatge procedents dels països de l'ampliació es tracta d'una possibilitat que en qualsevol cas

serà, també, inevitablement marginal si considerem la situació dels mercats nacionals d'habitatge de cada un dels països de l'ampliació tal que es pot valorar a través de les taules adjuntes aportades per l'informe de base sobre aquest tema i que fan preveure, en una primera etapa, una forta tendència al consum intern en el mercat de l'habitatge. D'altra part, l'evolució, brutalment inflacionària del mercat català i espanyol de l'habitatge, fan que estigui deixant de ser una alternativa inversora gaire atractiva i sobre tot poc assequible per a països amb rendes per càpita properes a la meitat de la renda per càpita catalana i en alguns inferior a la meitat.

Pel que fa a la segona línia de repercussió, i vista l'evolució del mercat català i espanyol de l'habitatge i com es pot veure nítidament a través de l'informe de base sobre el tema, és clarament possible que els mercats interiors de la construcció i l'habitatge dels països de l'ampliació sigui altament atractiu per a les empreses catalanes i espanyoles del sector de la construcció. Aquesta és, però, una línia d'anàlisi que s'incorporarà a l'informe final a través de l'informe sobre les repercussions econòmiques de l'ampliació.

La tercera línia de repercussió identificada a l'informe de base se centra en l'efecte que pot tenir la penosa situació del parc d'habitatges dels països de l'ampliació sobre les polítiques comunitàries en el sentit de modificar les prioritats d'aquestes polítiques fins el punt d'avançar cap a la construcció d'una política forta d'habitatge d'àmbit comunitari que no seria possible sense la inclusió en ella dels actuals 15. En aquesta possible direcció sembla que apunta la creixent rellevància de les polítiques urbanes davant la degradació generalitzada en la s'estan sumint els barris perifèrics, receptors principals de la immigració, d'una bona part de les ciutats europees.

En conseqüència, les altes instàncies europees han inclòs la "qüestió urbana" com un dels elements importants en el terreny de la lluita contra els desequilibris econòmics i socials. En el *segon Informe de la Comissió sobre la Cohesió Econòmica i Social*[4] s'assenyalen dues dimensions en relació a aquest objectiu: la persistència de desequilibris territorials, i el paper de les zones urbanes com a centres de creixement per assolir un desenvolupament policèntric, però en les que es concentren bosses de gran pobresa. En el primer aspecte, l'Informe reconeix que els desequilibris

[4] COM (2001) 24 final.

territorials que eren ja a la base de la Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial (PEOT) de 1999, adquiriran una dimensió addicional amb l'ampliació. En el segon, comenta que les zones urbanes de la Unió presenten les disparitats socials i econòmiques més marcades i que a alguns barris existeixen nivells de pobresa i d'exclusió molt elevats i que, també aquí, l'ampliació engendrarà un important augment de les disparitats socials, econòmiques i territorials.

La "qüestió urbana", situada en el centre del canvi econòmic, social i territorial, és considerada una de les prioritats futures per a la cohesió econòmica i social: "*moltes disparitats es concentren a les ciutats, on les zones amb problemes d'exclusió i pobresa són molt pròximes a les de gran prosperitat*". En aquest sentit, com ja apuntava la Comunicació de la CE "Towards an Urban Agenda in the European Union"[5], la UE, tot i no tenir un mandat explícit per desenvolupar polítiques urbanes, "*hauria de jugar un paper complementari en la direcció de projectes urbans, en la mesura que té responsabilitat política en molts sectors que tenen una relació directa amb el desenvolupament i la qualitat de la vida en les àrees urbanes*".

Un dels primers programes concrets que van reconèixer la necessitat d'una iniciativa comunitària relativa a la regeneració econòmica i social de les ciutats i dels barris en crisi, amb la finalitat de fomentar un desenvolupament urbà sostenible, va ser el URBAN, de l'any 1994, per al període 94-99, que va ser complementat durant el mateix període per projectes pilot urbans (PPU), amb càrrec a dons del Fons Europeu de Desenvolupament Regional FEDER. L'any 1998 la Comissió va reconèixer l'eficàcia d'aquest programes[6], cosa que va donar peu a la seva prorroga a través del programa URBAN II[7], l'any 2000, per al període 2000-2006.

El nou programa té dos objectius principals:

a) Fomentar l'elaboració i l'aplicació d'estratègies especialment innovadores a favor d'una regeneració econòmica i social sostenible de les ciutat petites i mitjanes o dels barris en crisi de les grans aglomeracions; i

---

[5] Comunicació de la Comissió COM (97) 197.

[6] COM (1998) 605 final.

[7] URBAN II, Comunicació de la Comissió als Estats membres, de 28 d'abril de 2000

b) Millorar i intercanviar els coneixements i les experiències sobre la regeneració i el desenvolupament urbà sostenible a la Unió Europea.

La iniciativa URBAN II es concentra al voltant de setanta zones urbanes amb més de 10.000 habitants, repartides en tot el territori de la Unió de la manera següent: Alemanya 12; Estat espanyol, Itàlia i Regne Unit 10; França 9; Bèlgica, Grècia, Portugal i Holanda 3; Àustria i Finlàndia 2; i Dinamarca, Irlanda i Suècia 1.

La previsió de canalització de fons FEDER cap a Catalunya, a través del programa URBAN II ha estat extremadament restrictiva[8], cosa que pot conduir a la situació descrita per M. Barnier[9] "*com un risc de manca de cobertura europea per a les regions que actualment constitueixen Objectiu 1 i que deixaran de ser-ho sense haver completat el procés de convergència previst*".

De cara al futur, i en un context de la Unió ampliada, s'enduriran més encara les possibilitats d'accés a fons europeus per les raons ja exposades en els apartats anteriors, i això afectarà sens dubte, de forma negativa, les necessitats de remodelació urbana de moltes ciutats grans i mitjanes de Catalunya.

Com reconeix D. Dujols, referint-se a la situació de la xarxa d'habitatge social a França i el paper que pot exercir en la millora de la convivència i la integració social en els barris, "*per primera vegada els reglaments dels fons estructurals integren explícitament la dimensió urbana, cosa que és una innovació, però sabem que de*

---

[8] El 14 de gener de 2002, la Comissió Europea va aprovar el programa per a la regeneració urbana de Sant Adrià del Besòs, centrat en el barri de la Mina. L'ajut comunitari per al període 2000-2006 serà de 12,3 M EUROS. Aquest programa, que va ser presentat pel Consorci de la Mina, en el qual participen l'Ajuntament de la població, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, té com a prioritats la promoció de les noves tecnologies, la millora de l'entorn empresarial, l'accés de grups desafavorits al mercat laboral i la millora de l'entorn urbà.

[9] M. Barnier, Comissari europeu, responsable de la Política regional i de la Reforma de les Institucions, a la conferència "Ciutats i cohesió. Lliçons apreses de la iniciativa comunitària URBAN", a Londres, juliol 2002.

cara al futur la competència serà molt dura ja que no està previst que els fons creixin al mateix ritme que el nombre d'habitants, amb l'ampliació europea"[10].

No obstant això, en aquest camp, en el que, com s'ha dit, les mancances dels països candidats no són tan diferents de les de molts barris de les ciutats de la Unió actual, l'ampliació pot obligar a un canvi de perspectiva en els diagnòstics de la Comissió i a posar en evidència la necessitat d'incrementar els esforços col·lectius per assegurar un tractament més igualitari entre zones amb problemàtiques semblants, cosa que podria suposar una recuperació de fons cap a determinades destinacions de Catalunya.

Ratificant el que diu Dujols, "*donar una oferta d'igual qualitat per a tots, és també un mitjà molt potent per fer efectius els tractats que parlen de lluita contra la discriminació i a favor de la inclusió: les condicions de l'hàbitat, el fet d'oferir a tothom un habitatge de qualitat i ben localitzat que permeti la millor integració, que permeti l'accés als serveis, prop d'una escola amb oportunitats veritables, és com a mínim tan eficaç com mantenir determinades accions de recolzament per ajudar l'integració de les persones. Per aquesta raó cal convèncer les altes instàncies de la conveniència de canalitzar fons cap a l'habitatge, encara que la Comunitat no hi tingui competències predeterminades*".

[10] D. Dujols, Directora de les relacions institucionals i del partenariat de la Unió nacional HLM, a les Jornades sobre "Renovació urbana: construir el vostre futur, mitjançant l'ajut dels fons estructurals 2002-2006", Paris, març 2001.

Àmbits	Sectors catalans implicats	Situació i tendències actuals		Paper actual UE	Activitats vinculables a l'ampliació	Impactes per a Catalunya	
		UE	PECO			Directes	Indirectes
Producció d'habitatges	Indústria de la construcció	Creixement baix de noves necessitats. Moderació en la nova construcció.	Dèficits històrics d'habitatge. Insuficiència de nova producció.	Directives sobre control de l'edificació. Directives sobre seguretat en la construcció. Directives sobre competències professionals (arquitectes).	Construcció a l'interior de Catalunya. Construcció als PECO	Increment demanda d'habitatge per immigració. Increment demanda d'habitatges per mobilitat de capitals. Obertura de mercats de construcció als PECO. Per dèficits de producció interna.	Reforçament de normatives de control, del procés constructiu.
Mercat de l'habitatge	Sector immobiliari Sector financer	Privatització dels parcs públics. Disminució dels parcs de lloguer Augment de la compra d'habitatges. Liberalització i obertura dels mercats financers. Increment dels mercats hipotecaris. Inflació preus. Tendència a l'homologació de les condicions financeres: tipus interès baixos. Fortes discrepàncies fiscals entre països.	Insuficiència d'oferta. Privatització dels parcs públics, radical o gradual, segons els països. Inflació de preus. Tipus d'interès alts. Dificultats de la normalització fiscal i jurídica de la titularitat dels habitatges.	Directives sobre comitè consultiu i informació estadística en els àmbits econòmic i social. Directives sobre mercat hipotecari. Directives sobre harmonització fiscal. Directives sobre garanties dels consumidors	Habitatge necessari (residència habitual) de població immigrada dels PECO. Habitatge com segona residència de ciutadans PECO. Habitatge com inversió de ciutadans PECO.	Increment d'inversió estrangera (PECO). Increment de demanda hipotecària. Increment demanda de serveis immobiliaris (intermediació i administració)	Reforçament de directives sobre garanties dels mercats hipotecaris. Reforçament de directives sobre homogeneïtzació fiscal. Reforçament de normatives sobre garanties dels consumidors.

Àmbits	Sectors catalans implicats	Situació i tendències actuals		Paper actual UE	Activitats vinculables a l'ampliació	Impactes per a Catalunya	
		UE	PECO			Directes	Indirectes
Distribució equitativa dels habitatges	Serveis socials. Habitatge Social	Reducció de la provisió pública d'habitatge. Reducció de les subvencions genèriques per l'accés a l'habitatge Reforçament dels ajuts a les persones i famílies en funció dels ingressos. Reforç dels ajuts per a la compra d'habitatge. Polarització social: - creixement del nombre de persones excloses del mercat, - creixement del nombre de llars mal allotjades.	Reducció de l'oferta pública d'habitatge (radical en alguns casos). Ajuts per a la compra d'habitatge. Manca de provisió d'habitatge social de lloguer.	Directives sobre integració dels joves. Directives sobre lluita contra la discriminació Directives per a la lluita contra l'exclusió.	Ajuts generals per l'accés a l'habitatge, població immigrada PECO. Polítiques específiques per a població immigrada exclosa del mercat.	Increment demanda habitatge social d'immigració amb rendes baixes. Increment demanda prestacions econòmiques relacionades amb habitatge per part de població amb rendes baixes. Disminució de la dotació de Fons Socials.	Increment de les pressions per aconseguir una Intervenció directa de la UE en la promulgació de normatives sobre habitatge social.
Parcs d'habitatge i ciutats	Urbanisme i Rehabilitació	Creixement del pes de la rehabilitació en el PIB. Degradació de barris i segregació social. Estímuls al manteniment i recuperació dels nuclis històrics. Estímuls a la rehabilitació i regeneració de parcs públics.	Parcs degradats Insuficiència d'inversió en rehabilitació	Directives sobre desenvolupament harmoniós i equilibrat del territori europeu. Directives sobre desenvolupament urbà sostenible. Programes i Fons de desenvolupament urbà.	Ajuts a la rehabilitació d'habitatges de població immigrada PECO. Rehabilitació habitatges i edificis als PECO Rehabilitació de nuclis històrics i barris degradats als PECO.	Obertura de mercats per rehabilitació dels parcs d'habitatge als PECO. Increment de la demanda d'obres de rehabilitació. Increment de demanda d'ajuts per a la rehabilitació per part de població amb rendes baixes. Disminució de la dotació de Fons Estructurals per programes (URBAN/EQUAL).	Increment de recomanacions UE per al desenvolupament sostenible.

Taula 1. Parcs d'habitatge i població.

2001	Població	Llars	Parc total	Superàvit/Dèficit d'habitatges	Habitatges/ 1.000 habitants
Hongria	10.005.300	3.700.000	4.080.000	**380.000**	407,8
Txèquia*	10.266.500	4.500.000	4.369.000	**-671.000**	425,6
Polònia	38.644.200	12.600.000	11.900.000	**-700.000**	307,9
Eslovàquia	5.402.500	1.900.000	1.682.200	**-217.800**	311,4
Letònia	2.366.100	1.000.000	956.000	**-44.000**	404,0
Lituània	3.692.600	1.400.000	1.360.000	**-40.000**	368,3
Estònia	1.366.700	600.000	623.000	**23.000**	455,8
Xipre	759.300	184.000	275.200	**91.200**	362,4
Eslovènia	1.990.100	nd	694.700	**nd**	349,1
Malta**	391.400	nd	130.000	**nd**	332,1
PECO	**74.884.700**	**25.884.000**	**26.070.100**	**-1.178.600**	**348,1**
Unió Europea	377.026.200	152.210.300	170.012.000	**17.801.700**	450,9
Catalunya	6.361.000	2.300.000	2.600.000	**300.000**	408,7

* el parc d'habitatges principals és de 3.829.000.

** parc d'habitatges estimat

Font: Euroconstruct, ONU, Eurostat.

Taula 2. Construcció de nous habitatges

2001	Població	Habitatges acabats	Habitatges acabats/1.000 habitants
Hongria	10.005.300	28.100	2,8
Txèquia	10.266.500	24.800	2,4
Polònia	38.644.200	106.100	2,7
Eslovàquia	5.402.500	10.300	1,9
Letònia	2.366.100	956	0,4
Lituània	3.692.600	4.463	1,2
Estònia	1.366.700	623	0,5
Xipre	759.300	5.083	6,7
Eslovènia	1.990.100	6.000	3,0
Malta	391.400	nd	nd
PECO	**74.884.700**	**186.425**	**2,5**
Unió Europea	377.026.200	2.000.000	5,3
Catalunya	6.361.000	56.515	8,9

Font: Euroconstruct, ONU, Eurostat.

Taula 3. Crèdit hipotecari, tipus d'interès i preus dels habitatges a Europa.

	Tipus d'interès hipotecaris %	Préstecs hipotecaris concedits (Nos. Índex 100= 1990)	Preus dels habitatges (Nos. Índex 100= 1990)
Alemanya	6,4	401	115
Espanya	4,3	229	140
França	5,7	104	nd
Irlanda	4,4	510	227
Holanda	5,8	592	216
Dinamarca	7	656	142
Suècia	6,3	122	117
Regne Unit	6,5	187	134

Font: C.Trilla. "La Política d'habitatge en una perspectiva comparada".

Gràfic 1. Evolució de la inversió estrangera en immobles a Espanya
Milers d'euros constants 2002

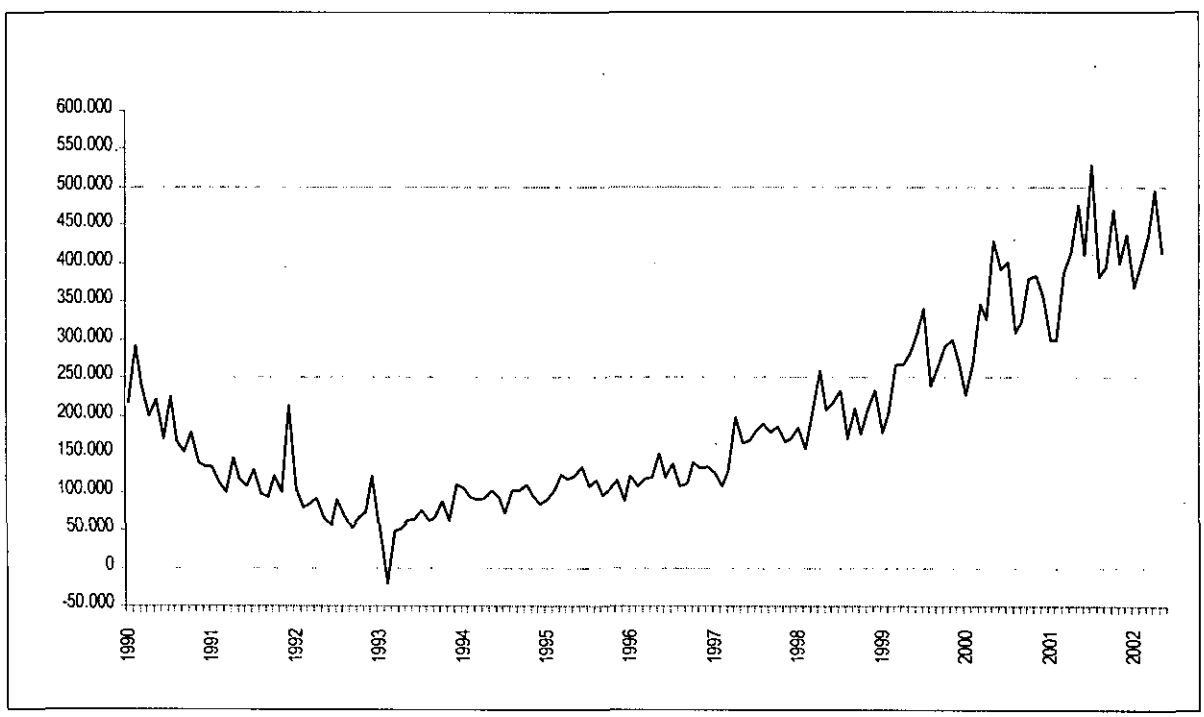

Font: Butlletí Estadístic del Banc d'Espanya. Central de Balanços (sèries temporals completes)

Taula 4. habitatges de propietat a les principals ciutats del Centre i Est d'Europa

Ciutats	% habitatges de propietat
Praga	12
Riga	23
Barcelona	*75*
Budapest	75
Liubliana	76
Vilnius	85
Belgrad	85
Zagreb	90
Tallinn	92
Sofia	93
Tirana	95

Font: UN-Habitat, segons S. Tsenkova.
Barcelona, estimació pròpia

Taula 5. Participació pública en la nova construcció d'habitatges. Milers d'habitatges

1998	Públic	Privat	Total	%públic
Letònia	0	1,4	1,4	**0,0**
Hongria	0,3	19,9	20,2	**1,5**
Xipre	0,4	6,2	6,6	**6,1**
Polònia	6,3	74,3	80,6	**7,8**
Estònia	0,1	1,1	1,2	**8,3**
Lituània	0,5	3,7	4,2	**11,9**
Eslovènia	0,8	5,3	6,1	**13,1**
Eslovàquia	1,4	6,8	8,2	**17,1**
Txèquia	6,3	16,3	22,6	**27,9**
Mitjana PECO	**16,1**	**135**	**151,1**	**10,7**
Unió Europea				14,3
Catalunya	1	49	50	2

Font: elaboració pròpia amb dades ONU, Euroconstruct i DGAiH de la Generalitat de Catalunya.

Taula 6. Habitatge social a la Unió Europea

	lloguer social%
Holanda	35
Alemanya	26
Regne Unit	24
Àustria	23
Suècia	22
Dinamarca	19
Noruega	18
Mitjana UE	**18**
França	17
Finlàndia	14
Irlanda	11
Bèlgica	7
Itàlia	6
Portugal	4
Catalunya	**3,5**
Suïssa	3
Espanya	2
Luxemburg	2
Grècia	0

Font: C.Trilla "La política d'habitatge en una perspectiva europea comparada".

Col.lecció Estudis Socials, nº 9, Fundació "La Caixa".

6.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge

L'ampliació de la UE, de forma indirecta, pot repercutir de diferents formes en l'habitatge a Catalunya i algunes d'elles poden posar més pressió a un mercat ja molt pressionat i inflacionari.

La primera d'aquestes pressions es la que poden generar els immigrants nacionals dels països de l'ampliació o dels països candidats, que serà evidentment proporcional als moviment migratoris procedents d'aquests països. La baixa presència a Catalunya d'efectius d'aquests països fa preveure que l'impacte serà relativament poc significatiu, encara que en un mercat tan "estressat" com el de l'habitatge qualsevol petita pressió pot ser molt rellevant. A més de la poca dimensió quantitativa la proximitat ètnica i cultural, molt important en aquest mercat, especialment en l'àmbit del lloguer de preu baix, disminueix el risc de tensions socials en aquest camp.

Una segon font de pressions addicionals sobre el mercat de l'habitatge prové del tipus de demanda que poden manifestar els immigrants procedents dels països de l'ampliació. Si bé és cert que una part d'aquests immigrants canalitzarà la seva necessitat d'habitatge a través del mercat lliure, molt probablement una altra part important s'adreçarà a l'oferta d'habitatge social de Catalunya per raó del nivell d'ingressos o per raó de manca de regularització de la seva situació laboral. Aquests casos suposaran un increment de demanda, o bé de provisió d'habitatge públic, o bé d'ajuts socials o prestacions econòmiques relacionades amb l'habitatge (avals, subvencions per al pagament de lloguers, etc.). Això pot comportar una competència entre els ciutadans autòctons i la població immigrada per l'accés a uns recursos públics molt escassos encara que aquesta serà una competència compartida amb tota la resta de la població immigrada i amb una part important dels autòctons (joves especialment).

Aquest increment de demanda pot venir, a més, acompanyat d'una major dificultat per accedir a recursos comunitaris en els àmbits de la intervenció urbana i social, tot i que l'actual posició de Catalunya, ja exclosa d'alguns d'aquests fons, fa pensar que

aquestes possibles modificacions dels criteris d'assignació a mig termini dels fons estructurals tinguin pocs efectes.

6.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en l'àmbit de l'habitatge

En aquests darrers temps, resulta difícil trobar cap mena d'element positiu en el mercat i en la política d'habitatge des del punt de vista social. La construcció i l'habitatge quasi bé sempre només aporten bones noticies des del punt de vista econòmic. Així és també des del punt de vista que centra l'atenció d'aquest informe. La situació deficitària i caracteritzada per la degradació, dels parcs d'habitatge dels països de l'ampliació poden ser una magnífica oportunitat de negoci per el potent sector de la construcció espanyol i català. Aquesta serà, però, una reflexió que s'aprofundirà en l'apartat econòmic d'aquest informe.

A banda d'aquesta conseqüència, l'ampliació pot evidenciar la necessitat d'algun nivell d'harmonització en el mercat de l'habitatge. Els camps més propicis a aquesta perspectiva poden ser l'àmbit tècnic, l'àmbit financer i l'àmbit fiscal. Podria ser que aquesta dinàmica s'amplies a algunes àrees de la política social d'habitatge tot i que es fa difícil imaginar que els estats nacionals estiguin disposat s a compartir a curt termini una política pública tan cara i tan sensible socialment i econòmica.

7. SEGURETAT CIUTADANA

La seguretat, en sentit ampli (seguretat personal i seguretat ciutadana), s'ha situat en el centre del debat social i polític actual fins el punt que comença a plantejar-se una perspectiva de futur en la que apareix el repte d'haver d'escollir entre llibertat i seguretat com opcions centrals i incompatibles del model social. La inseguretat ciutadana de la qüotidianeïtat; el Crim Global Organitzat (CGO) vinculat a la corrupció, el narcotràfic i el tràfic d'armes; el terrorisme, l'11 de setembre de 2001; les crisis d'Iraq i de Corea del Nord i la reacció estratègica de l'administració Bush davant tot plegat, entre d'altres factors, semblen acostar a la societat global cap aquest dilema. L'impacte social d'aquesta dinàmica es obvia. I la vinculació d'una part d'aquesta preocupació creixent per la seguretat està vinculada al fet migratori i, especialment encara que de forma menys explícita, a la lliure circulació de les persones i la desaparició de les fronteres. L'especial significació que han adquirit en alguns d'aquests àmbits de preocupació els països de l'est europeu, amb especial intensitat en el cas de Rússia, han construït un imaginari social que vincula als països de l'est i als seus nacionals amb les màfies russes i el CGO. Tenint en compte que la percepció de seguretat o inseguretat és un factor element central en la construcció del model de convivència social és inevitable plantejar-se la identificació, anàlisi, avaluació i, en la mesura del possible, desenvolupament de suggeriments i propostes d'actuació, de les conseqüències que es pot preveure que tindrà per a Catalunya el procés d'ampliació de la Unió Europea en aquest camp que planteja quatre qüestions principals:.

La primera de les qüestions a tractar té a veure amb la necessitat d'esbrinar l'impacte de la desaparició i allunyament de les fronteres exteriors i el seu impacte en la seguretat interior.

La segona qüestió ens durà a intentar reformular "el problema de la inseguretat ciutadana" en aquest nou context.

La tercera qüestió se centra en la necessitat de revisar l'eficàcia global del model tradicional de control policial de la delinqüència, en un context de degradació del servei públic de seguretat i amb una particular consideració a les disfuncions pròpies del model policial existent a Espanya i, específicament, a Catalunya.

Finalment, procurarem identificar la situació actual de la inseguretat ciutadana a Catalunya en el context del procés d'integració europea i, en la perspectiva de l'ampliació projectada de la UE, les tendències que, presumiblement, marcaran la seva evolució en els propers anys.

7.1. Estat de la qüestió

A Catalunya el problema de la inseguretat ciutadana s'ha incrementat en els darrers anys. Així, l'índex global de victimització ha passat de 12,84 al 1998 a 14,92 al 2000; la ràtio global de multivictimització de 1998 era 1,48 i al 2000 s'incrementava fins a 1,61; i, finalment, l'índex global de fets delictius passava de 19,07 al 1998 a 24,07 al 2000.

Al costat d'aquesta dinàmica s'ha de situar la dinàmica global del CGO i el seu impacte a Catalunya. D'acord amb els càlculs més prudents, l'any 1993, només els *beneficis* (que no pas els ingressos) generats pel conjunt de les activitats criminals en el món ja superaven el bilió anual de dòlars, equiparant-se així al total del pressupost federal dels Estats Units per a aquest mateix any. Una altra dada significativa és que només el tràfic mundial de drogues va superar, l'any 1994, els 500.000 milions de dòlars, és a dir, un volum de diner superior al generat pel comerç mundial de petroli aquest mateix any.

Les xarxes flexibles del crim, poden aprofitar, cada cop més, les avantatges competitives pròpies de la nova economia global: d'una banda, uns entorns locals propicis –dominats tradicionalment per les màfies– i, de l'altra, una prodigiosa capacitat de les xarxes globals del crim per eludir les regulacions nacionals i els burocratitzats procediments de la col·laboració policial internacional.

A Catalunya, el Departament d'Interior té coneixement de l'existència d'almenys 70 (unes 200 a tota Espanya) bandes de delinqüents integrades per ciutadans de fins a quaranta nacionalitats distintes, que estan dedicades professionalment, al blanqueig de diners, el tràfic de cocaïna i hatxís o la falsificació de documents, però també al tràfic de persones, de dones en particular, els atracaments, el robatori o el tràfic de vehicles de gran cilindrada. Entre aquestes bandes s'hi troben les tríades xineses (dedicades a la immigració il·legal i l'extorsió), les diferents famílies de la màfia

italiana (amb les seves ocupacions tradicionals), els càrtels colombians (que darrerament han estès les seves activitats a l'atracament de joieries), la yakuza japonesa (que segueix amb el tràfic de drogues, la prostitució i, darrerament, també la falsificació de rellotges de luxe), la màfia russa (instal·lada a Catalunya sobretot per a viure-hi i dirigir els seus negocis), els "nigerians" (especialitzats en prostitució), els "albanesos i kosovars" (que prefereixen els robatoris de naus industrials –una dada significativa: 10 accions l'any 1995 i més de 2.000 durant l'any 2000-), etc. Situació aquesta que ve a acreditar, a casa nostra, els vincles existents entre les bandes locals de delinqüents i les xarxes que constitueixen el fenomen del Crim Organitzat Global.

Tot i el convenciment generalitzat que les principals formes de delinqüència organitzada, el terrorisme o el frau ja no es poden tractar eficaçment únicament en un marc i que la lletra dels Tractats permetria un enfocament globalitzat del tema, no es pot parlar amb propietat de l'existència d'un autèntic ordre públic europeu basat en la lluita unificada contra el terrorisme, el tràfic de drogues i el Crim Organitzat Global.

7.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat

En aquest escenari els principals efectes negatius que pot aportar l'ampliació de la Unió i que, d'alguna ,manera poden afectar a Catalunya, són tres:

1- El repte de les noves fronteres exteriors.
2- La crisi del control policial de la delinqüència
3- La percepció sobre l'assignació de responsabilitats a l'augment de la inseguretat ciutadana.

Una de les bases principals que suporten el projecte de la Unió Europea és la **desaparició de les fronteres interiors i en el reforçament de les fronteres exteriors** i del control de les migracions i dels drets d'asil.

En la perspectiva de l'ampliació de la Unió Europea, la seguretat de les fronteres exteriors esdevé, encara més, un tema essencial. No pas sense raó, si es té en compte que a l'horitzó –si s'hi acaben integrant els actuals tretze països candidats–, la Unió ampliada acabarà tenint fronteres amb Bielorússia, Ucraïna, Moldàvia, Geòrgia, Armènia, Iran, Iraq o Síria. Els futurs Estats membres esdevindran responsables de la seguretat interior de la Unió alhora que estaran sota l'efecte d'un procés de transició econòmica i social. El cert és, però, que les actuals fronteres exteriors de la Unió europea constitueixen una anella feble de protecció que amenaça el nivell de seguretat interior dels Estats membres, especialment en un espai sense fronteres interiors: a la UE hi ha actualment, segons estimacions impossibles de comprovar, uns tres milions d'immigrants clandestins, però anualment entren mig milió més. En aquest sentit es manifestà, el desembre de 2001, el Consell europeu de Laekenen en una de les seves conclusions: «Una millor gestió del control a les fronteres exteriors de la Unió contribuirà a lluitar contra el terrorisme, les xarxes d'immigració il·legal i comerç d'éssers humans».

Són, justament, els nous desafiaments a la seguretat interior els qui pressionen a una Unió europea en procés d'ampliació a considerar les fronteres exteriors com a una qüestió prioritària. En aquest context, li és imprescindible a la Unió abordar, almenys, quatre qüestions principals:

- Assegurar la confiança mútua entre els Estats membres.
- Millorar l'eficàcia de la lluita contra la immigració clandestina, contra el comerç d'éssers humans i contra els tràfics relligats a la criminalitat organitzada i a la droga.
- Donar-se els mitjans per a lluitar contra totes les formes d'amenaces interiors i exteriors que el terrorisme fa pesar damunt els Estats membres i la seguretat de les persones.
- Garantir un nivell elevat de seguretat a l'interior de la Unió europea després de la seva ampliació, en particular després que els nous Estats membres hagin estat autoritzats a aplicar el bloc de Schengen.

La percepció de la ciutadania, altament subjectiva en aquest tema, no és homogènia i això és un risc afegit al tractament d'aquestes quatres prioritats. Un sondeig

realitzat per la Comissió Europea i difós recentment (juliol 2002) mostra que els joves centren les seves preocupacions en problemes com l'atur, la pobresa i l'exclusió (els tres assumptes prioritaris per al 79% dels enquestats), els drets humans i la democràcia (74%) o la protecció de la naturalesa (71%). Aquestes dades contrasten dràsticament amb allò que exigeixen els adults a les institucions europees. Per a ells, la prioritat màxima és preservar la pau i la seguretat (la preocupació primera per al 91% dels enquestats), seguida de la lluita contra l'atur (90%) i el crim organitzat o el tràfic de drogues (89%). El medi ambient figura en sisè lloc, i en el setè, el respecte dels valors democràtics i dels drets humans.

La **degradació que ve patint el servei públic de seguretat,** en el context de la reducció de la capacitat efectiva de l'Estat per generar béns públics, sembla indubtable que facilita l'extensió d'una cultura de la impunitat que permet atemptats generalitzats contra els drets de la persona i que deixa al ciutadà ordinari, que no es pot pagar seguretat privada, en una situació de creixent indefensió i, per tant, amb un inquietant sentiment d'inseguretat.

No és, doncs, estrany que al llarg dels darrers vint anys la privatització de la seguretat hagi experimentat també un creixement espectacular, fins al punt que, en alguns països europeus, els efectius policials dirigits per companyies privades ja igualen (és el cas de Dinamarca, Luxemburg, Suècia o el Regne Unit) i fins i tot superen la força pública (a Polònia i Hongria, la proporció entre policies privats i públics és de 2 a 1). A Espanya, el total dels efectius de la policia pública, 179.400 l'any 1999, contempla des del seu estancament l'augment constant dels efectius privats, que es van situar en 71.500 persones aquest mateix any, és a dir, una xifra superior a la de la Guàrdia Civil, a la del Cos Nacional de Policia i, és clar, a la del total de les policies locals (Ocqueteau, 2000). L'Estat debilitat per l'impuls globalitzador i fins i tot capturat pel Crim Organitzat Global obre les portes a un creixement continuat de la inseguretat i a una tendència a la restitució forçada a la societat del recurs a la violència com a forma de relació entre els ciutadans.

Espanya, convertida en extraradi i frontera sud de la Unió Europea amb un continent africà agonitzant, no podia eludir el qüestionament de l'eficàcia d'un model policial forjat en el franquisme, que no ha completat la seva transició a la democràcia i que

es veu creixentment confrontat amb la necessitat d'atendre noves i cada cop més exigents demandes socials de seguretat.

En canvi, el debat i la percepció social sobre al inseguretat no consideren rellevants aquestes limitacions i troben un altra cap de turc a qui responsabilitzar de la falta de seguretat. **La inseguretat ciutadana sembla tenir als sectors socials marginats o exclosos i, més recentment, als immigrants, com actors principals** que es converteixen així en el fàcil boc expiatori d'un dels problemes més greus i complexes que vénen patint les societats occidentals.

Convé, doncs, tenir present que a Espanya, en els quatre primers mesos de l'any 2002, les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat van detenir a 10.984 estrangers per no tenir permís de residència i a 8.600 més per entrada il·legal (en pastera per exemple). En total van ser 19.585, gairebé el doble dels 10.417 detinguts per aquests conceptes en el mateix període de 2001. La xifra representa el 41% de tots els estrangers detinguts, inclosos aquells que ho van ser per presumptes delictes o faltes, que ascendiren a 46.678, un 42% més que entre gener i abril de 2001. No s'ha d'oblidar tampoc que, a diferència dels espanyols, que només poden ser detinguts quan hi ha indicis que han comès algun delicte o falta, els estrangers, gràcies a la Llei d'Estrangeria, poden ser duts a comissaria només per no tenir la documentació en regla, la qual cosa suposa simplement una infracció administrativa (com conduir a més velocitat de la permesa). El passat mes d'abril, el llavors ministre de l'Interior Mariano Rajoy, en un dels seus múltiples intents de relacionar delinqüència i immigració, va sostenir al Congrés que dels 313.956 detinguts (espanyols i estrangers) registrats en tot 2001, 116.139 eren forans, però va ometre que gairebé la meitat (44.139) ho van ser per trobar-se en situació administrativa irregular sense que estiguessin acusats d'haver comès cap mena d'infracció penal. Curiosament, a les planes d'economia de la mateixa edició del diari que informava d'aquesta situació (El País, 12 juliol 2002), s'hi podia trobar una altra dada referida als immigrants: de juny de 2001 a juny de 2002, la Seguretat Social va acollir a 462.983 nous cotitzants, dels quals un 47,8% eren estrangers (un 44,5% a Catalunya, el gener de 2002).

A la vista d'aquesta reflexió es pot concloure que relacionar seriosament la inseguretat ciutadana amb la immigració com factor principal és el resultat d'una

visió fàcil i còmode del problema i un missatge amb certa rendibilitat per all desenvolupament de determinades polítiques socials i migratòries. La possibilitat de fer-ne responsable a la immigració dels països vinculats a l'ampliació és encara més forçada, tot i que si és cert que hi ha dos factors que poden afectar a Catalunya des del fet de l'ampliació:

1- La lliure circulació associada a la desaparició de les fronteres interiors pot facilitar que el CGO vinculat als països de l'est europeu, sobretot a les màfies russes i exjugoeslaves, utilitzi a nacionals dels nous països membres amb majors facilitats.

2- El menor desenvolupament social i econòmic dels nous responsables de les fronteres exteriors de la Unió i la presència de models de desenvolupament generadors de sectors públics amb alts nivells de corrupció poden ajudar a fer més permeables les noves fronteres de la Unió al CGO.

Catalunya té una posició geoestratègica que no és central però si rellevant en els circuits del CGO i, des d'aquesta posició pot veure's afectada per algun dels riscos mencionats. Sembla, en canvi, més producte dels mitjans de comunicació i de percepcions poc fonamentades que la immigració econòmica dels països de l'ampliació, considerant la seva petita dimensió i deixant clar que en cap cas es pot identificar aquesta immigració amb el CGO, pugui plantejar especials problemes de inseguretat ciutadana. En tot cas, dependrà de la capacitat que tingui el sistema polític de regular adequadament els mercats de treball, els fluxos migratoris i la seva gestió social que, finalment, la immigració, de l'est o d'on sigui, hagi de recórrer a la petita delinqüència o es vegi implicada en delictes administratius per sobreviure.

7.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en la seguretat

L'ampliació pot aportar majors cotes de seguretat de les actualment existents i implicar a més països en la recerca d'un espai comú segur per a tothom ja que l'ampliació constitueix una oportunitat per a l'estabilitat política d'Europa en promoure l'ampliació de la zona de pau que representa avui dia la Unió a territoris que sovint han estat escenari de guerres i on han sorgit infinitat de conflictes. En un

món sotmès a divisions i turbulències, el procés d'ampliació pot permetre avançar cap a la unitat i l'estabilitat a Europa i, d'aquesta manera, aportar una contribució important a l'estratègia global de prevenció dels conflictes. Des d'aquest punt de vista, l'ampliació pot aportar un escenari de pacificació ampliat que conforma la primera base per la seguretat.

L'ampliació està provocant ja una segona dinàmica que pot derivar en un impacte altament positiu per la seguretat comuna: la introducció en l'agenda política del debat sobre el sistema comú de seguretat exterior e interior que pot permetre alguns avenços en la millora i modernització del mateix concepte de seguretat i de la seva gestió global.

Finalment, l'ampliació aporta la regularització automàtica, després de les transicions que s'acordin del que ara poden ser "estrangers" i fins i tot irregulars. En paraules del Conseller d'Interior de la generalitat de Catalunya, Xavier Pomès: «Com més reduïm el període d'incertesa dels immigrants, com més puguem reduir la "il·legalitat" sobrevinguda, com més reduïm la possibilitat de construcció i/o aparició de *guettos* internament uniformes racialment, religiosament o culturalment, més "problemes" ens estalviarem». L'ampliació resol aquest problema, i en la mesura que els fluxos migratoris procedents dels nous països membres no es disparin fins a límits no absorbibles, cosa que com ja s'ha pogut veure sembla altament improbable, l'ampliació es constitueix aquí en un factor netament positiu.

8. SERVEIS BÀSICS DE PROTECCIÓ, PROMOCIÓ I BENESTAR SOCIAL

En aquest apartat es pretenen revisar els elements d'impacte que pot produir l'ampliació en alguns del sistemes bàsics de protecció, promoció i benestar social. Entre aquests sistemes considerem inclosos el sistema sanitari, el sistema de serveis socials, els sistemes locals de socialització i promoció social (cultura, esports, serveis comunitaris,...) i els sistemes de protecció monetaritzats més bàsics: pensions, atur i rendes mínimes d'inserció.

Aquests sistemes, conjuntament amb el sistema educatiu i les polítiques d'habitatge, configuren les bases dels moderns estats europeus del benestar i n'estructuren els seus eixos d'intervenció pública. En aquest anàlisi, i d'acord amb les orientacions que han proporcionat els informes previs, ha semblat necessari, per la seva rellevància, tractar específicament els àmbits de l'habitatge i l'ensenyament, així com el de la seguretat. Els temes que abordarem ara aquí, en canvi, a banda de compartir situacions similars amb els sectors ja analitzats, presenten suficients homogeneïtats internes i estan, a més, relativament poc afectats per el procés d'ampliació vist des de l'angle social, com per poder fer-ne una anàlisi integrat que se centrarà en els efectes que pot tenir l'ampliació de la Unió sobre els sistemes de protecció, promoció i benestar social de caràcter públic.

8.1. Estat de la qüestió

Com és prou conegut, el marc de les polítiques socials comunitàries té poc de comunitari i molt de nacional. La Unió Europea s'ha caracteritzat per la seva orientació econòmica i, en els darrers temps, fins i tot sembla, a la pràctica que s'enforteix aquesta orientació. Les fases d'aquest procés (Gomà 2001) recollides en l'informe previ corresponent, han estat les següents:

1957-1972: mercat comú sense agenda social. Durant la primera etapa del projecte d'integració europea no existeix pràcticament política social. La creació dels Fons Social Europeu (FSE) en el Tractat de Roma y la seva primera reglamentació

(1960-71) representen les úniques incursions de la Comunitat en el terreny de les polítiques socials.

1973-1980: aparició del règim de benestar comunitari. Els anys 70s s'inicien amb una aproximació més activa a la política social, la qual ha estat sovint relacionada amb l'ampliació del 1973 (Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca). També, durant aquesta dècada, les posicions dels governs socialdemòcrates alemanys (Brandt i Schmidt) i britànics (Wilson i Callaghan) s'imposen en l'encara feble estratègia neoliberal. Així, a la cimera de Paris (1972) es produeix un primer gir social i es proposa a la Comissió el disseny d'un Programa d'Acció Social (PAS) per la fase 1974-1980. Les polítiques socials europees inicien el seu camí en 4 grans àmbits:

- Es concreta el I Programa d'Acció contra la Pobresa.
- Es regulen certs aspectes del mercat laboral: les directives de salut laboral i de protecció dels treballadors en cas de regulació de l'ocupació, fallida o canvis de propietat.
- S'adopten tres directives bàsiques respecte la igualtat de gènere: respecte els salaris, les condicions laborals i la seguretat social.
- Finalment, el nou reglament dels FSE (1971) reforça la lògica de la concentració territorial de les actuacions.

1980-1988: pressions neoliberals i paràlisi social. Durant els anys 80s s'imposa la nova hegemonia programàtica neoliberal i euroescèptica liderada pel govern Thatcher i, per tant, el fràgil desenvolupament de la política social europea pateix fortes pressions. En el sentit contrari, també durant aquest període figures polítiques com Mitterrand i Delors aposten per la creació d'un espai social europeu. S'imposa la lògica de percebre la política social com un complement -necessari però subordinat- al desplegament del Mercat Únic.

- S'aprova el Programa Pobresa II.
- S'aprova el I Programa sobre Igualtat d'Oportunitats i s'adopta el principi d'acció positiva (1984).

- Entre 1980 i 1987 el Consell paralitza totes les propostes de directives en l'àmbit social.

Finalment, l'aprovació del Programa d'Acció sobre el creixement de l'ocupació (1986), proposat per Gran Bretanya, suposa la incorporació a escala europea de la posició neoliberal que connecta l'ocupació a la desregulació del mercat laboral i al retall de les despeses en protecció social.

1988-1991: la agenda social del mercat únic. L'Acta Única Europea (AUE) no introdueix canvis efectius en l'àmbit social, tot i que sí es produeixen algunes transformacions de caràcter simbòlic i programàtic. Els estats membres amb l'excepció de Gran Bretanya, donen suport el 1989 a la Carta Social de Drets Socials Fonamentals dels Treballadors (la *Carta Social Europea*). Per altra banda, des del punt de vista programàtic, es produeix la primera reforma important dels Fons Estructurals i s'aprova el Programa d'Acció Social pel període 1989-1994.

1992-1995: política social europea i crisi pos-Maastricht. El Tractat de Maastricht tampoc incorpora millores significatives per l'àmbit social, sinó que més aviat consolida l'asimetria entre la potent europeïtzació monetària i la feble europeïtzació social. Només l'Acord de Política Social, aprovat sense Gran Bretanya com a protocol annex al Tractat de Maastricht, suposa un tímid avenç. Aquest Acord, junt amb el PAS (1989-94), genera unes regles de joc més favorables per la política social, ja que trenca el principi de la unanimitat i introdueix selectivament la co-decisió parlamentària.

Junt amb l'anterior, cal fer esment a dos iniciatives que complementen el desenvolupament de la dimensió social europea durant aquest període:

- L'aprovació al 1993 del Llibre Blanc sobre Creixement, Competitivitat i Ocupació, el qual representa haver assumit el fracàs de les posicions neoliberals en el terreny de l'ocupació.
- Un segon punt d'inflexió en les polítiques europees de cohesió el trobem en la segona reforma dels Fons Estructurals (1994), on s'amplien els recursos disponibles i s'intensifica la dimensió europea de les polítiques de cohesió.

1996-1998. Tracta d'Amsterdam i política comú d'ocupació. El Tractat d'Amsterdam incorpora un nou marc *constitucional* per la UE i suposa avenços desiguals per la dimensió social:

D'entrada, l'antic Protocol Social és acceptat pel laboristes britànics i s'incorpora al redactat del Tractat, incorporant també un capítol d'ocupació. També s'amplia l'agenda comunitària contra la discriminació.

Per altra banda, es produeix una nova modificació en els processos formals de decisió: s'estén el mecanisme de la co-decisió, però no avança la regla de la majoria qualificada.

Finalment, la resta d'assumptes de l'agenda comunitària de benestar s'agrupen entorn al nou PAS (1998-2000)

1999-2001: llums i ombre entorn l'Agenda 2000. Després de la crisi de la Comissió Santer, el nomenament d'Anna Diamantopoulou com a responsable de la cartera de Treball i Assumptes Socials suposa una revitalització, no sense complicacions, de l'espai social europeu:

- Es consolida el procés de Luxemburg amb l'aprovació de les directives sobre l'ocupació i amb el Pacte Europeu per l'Ocupació de Colònia de 1999.
- Aquest procés, però, s'insereix en un escenari de polítiques macroeconòmiques restrictives fixades en el Pacte pel Creixement i l'Estabilitat de 1997 i en l'anomenat Procés de Cardiff de 1998.
- La irrupció de la nova economia també té efectes sobre la política social europea: el Consell de Lisboa de 2000 aposta per les noves tecnologies de la informació i la comunicació.
- El període es caracteritza per retallades financeres.
- Finalment, cal destacar la no incorporació de la Carta Europea de Drets Fonamentals al Tractat de Niça.

La principal conclusió que es pot treure d'aquesta trajectòria és que la política social segueix estan, en lo fonamental, en mans dels estats nacionals i que no hi ha política social europea forta, ni tan sols harmonització de les polítiques nacionals.

En aquest escenari, i tenint en compte que l'impacte estructural principal i directe que pot produir l'ampliació està vinculat al fet migratori i que Catalunya ocupa una posició receptora d'immigració respecte dels països de l'ampliació, es pot concloure que el sistema de benestar i protecció social de Catalunya haurà d'afrontar la inclusió d'aquests contingents immigrants en el seu sistema de benestar, i a partir de la aprovació dels tractats d'adhesió ho haurà de fer en les mateixes condicions que són vigents pels nacionals.

Aquest repte, però, no presenta, a la pràctica, especials elements de diferenciació respecte de la problemàtica que planteja la resta de la immigració, que un cop assentada, també accedeix en condicions d'igualtat als sistemes de benestar social quedant les diferències entre comunitaris i no comunitaris, pràcticament recloses a l'àmbit dels drets de ciutadania política.

Podem afirmar doncs que els impactes derivats pròpiament de l'ampliació en aquest camp són inexistents i si hi ha canvis, i molt rellevants, derivats de la conversió d'Espanya i de Catalunya en país receptor d'immigració. Tot i que, per tant, aquests canvis no són imputables a l'ampliació, però, si poden afectar als ciutadans dels nous països membres se'n fa un breu repàs en el ben entès que, probablement siguin els nacionals dels països de l'ampliació els que tinguin menys pes, sobretot respecte llatinoamericans, africans, i fins i tot, algunes nacionalitats asiàtiques (xinesos, pakistanesos,...).

Les principals conseqüències que es deriven de la posició de país receptor d'immigració de països amb baix nivell de desenvolupament econòmic i culturalment fortament diferenciats (llengua, cultura, ètnies, religió,...) per les polítiques socials públiques i per les societats receptores són els següents:

1- Increment intensiu de la demanda de serveis públics e benestar social degut a què tota la nova població es situa en el quintil més baix de l'escala social.

2- Risc de competència per els recursos públics en benestar social sempre escassos, i en qualsevol cas, limitats, entre autòctons amb nivell de renda baixa i immigrants, amb la possibilitat que aquesta competència desencadeni confrontacions racistes i/o xenòfobes.

3- Necessitat, per tant, d'ampliar els recursos públics destinats a despesa en benestar i protecció social. Cal considerar que la incorporació d'aquest capital humà difícilment es pot realitzar sense alguna inversió addicional.

4- Necessitat d'adaptació a situacions de diversitat cultural del sistema de serveis públics que es veu confrontat amb usuaris adaptats a pràctiques diferents i que requereixen d'informació addicional o de tractament diferent dels autòctons (alimentació, condicions d'atenció, llengua, formació, comprensió d'un sistema social de benestar democràtic i no autoritari, etc.).

Aquests són alguns dels reptes que li planteja a la política social la condició de país receptor d'immigració. L'ampliació, en el cas que suposi un increment dels actuals fluxos migratoris procedents del països de l'est, provocarà un increment en la dimensió d'aquests reptes, que, en tot cas, seran menors i menys complexos d'abordar que els que estan plantejant altres contingents immigratoris.

8.2. Possibles efectes negatius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials

Els possibles efectes negatius que pot provocar l'ampliació en el camp de les polítiques socials considerades en aquest apartat ja s'han apuntat en l'anàlisi precedent i estan directament vinculats a l'increment d'immigració que pugui provocar l'ampliació en si mateixa, que ja s'ha establert com poc significatiu, i al conseqüent increment de demanda i complexificació d'aquesta demanda en raó de les diferències culturals. De tota manera, caldrà matisar la qualificació "d'impacte negatiu" a aquesta modificació i increment de la demanda de bens socials, ja que si aquesta demanda ve acompanyada d'una aportació neta al sistema productiu i al sistema social a través d'una incorporació, fins i tot qualificada, dels contingents immigratoris al mercat de treball, caldrà considerar que aquesta incorporació al sistema de benestar social és positiva i aporta un saldo net, ja que el cost de inversió per a la construcció d'aquest "capital social productiu" ha esta inexistent. Aquesta hipòtesi positiva ha de venir acompanyada, i això és molt important per Catalunya, de les aportacions pressupostàries que corresponguin i que hauran de ser proporcionals a la major recepció immigratòria de Catalunya.

El segon efecte negatiu, en aquest cas indirecte, que pot ocasionar l'ampliació és que, davant els greus reptes socials dels països de l'ampliació, el conjunt de l'Unió opti, una vegada més, pel **debilitament** de les polítiques socials comunitàries i aposti per una nova reducció i "nacionalització" de les polítiques socials, tendència aquesta ja subjacent a les actuals perspectives financeres 2000-2006. Així, la continuïtat del procés d'ajust a la baixa en el nou període 2007-2012 pel que fa a la cohesió social es veuria agreujada per la dificultat de conciliar la gran diversitat social entre els antics i els nous Estats candidats

8.3. Possibles efectes positius derivats del procés d'ampliació de la UE en les polítiques socials

Els aspectes positius de l'ampliació de la Unió pel que fa a les polítiques socials internes són inexistents. A tot estirar es podrien identificar elements de suport a un aprenentatge relativament més còmode que el que poden demandar altres col·lectius respecte el tractament de la diversitat en l'àmbit públic. Pel que fa a la política social comunitària si es podria produir aquí la concreció de la hipòtesi contraria al debilitament de les polítiques comunitàries. Aquesta hipòtesi és la que s'anomena en l'informe previ a aquesta síntesi la **d'intensificació**. Aquesta hipòtesi sobre la possible evolució de les polítiques socials comunitàries es basa en l'evidència històrica segons la qual anteriors processos d'ampliació han conduït a millores en el camp de la política de cohesió social, encara que sigui únicament com a compensació per a les regions que menys es beneficiaran de l'eixamplament dels mercats i per l'intent de situar les polítiques socials lluny del nivell nacional en un moment de crisi del concepte d'Estat del benestar.

Considerant aquesta hipòtesi, i tenint en compte les tres principals restriccions que patirà la política social europea:

- major diversitat dels règims de benestar als Estats de la UE ampliada;
- limitació de la despesa pel sostre de les perspectives financeres;
- i dificultats en el procés de construcció de la política per les complexitats dels procediments comunitari

Les dues vies més factibles d'intensificació de la política social comunitària són:

- El major desenvolupament de les estratègies europees d'ocupació i d'inclusió.
- L'avanç en els àmbits de salut laboral, igualtat i lluita contra la discriminació.

Aquestes dues àrees de millora tindrien un efecte positiu, tot i que moderat per a Catalunya.

Per contra, cal esperar que no es produeixin millores significatives en matèria de:

- Regulacions laborals vinculants.
- Polítiques estructurals i de cohesió.

En aquest cas la valoració de l'impacte és diferent. En el cas de les regulacions laborals es pot esperar un efecte negatiu ja que poden prosperar situacions de dumping social contra Catalunya que es podrien evitar en cas de la vinculació d'aquestes regulacions laborals. Pel contrari, i atenent a la baixa importància dels fons estructurals, dels de cohesió i de les iniciatives comunitàries, Catalunya no sortirà més que marginalment afectada per les probables restriccions d'aquests instruments comunitaris.

9. CONCLUSIONS PROVISIONALS

9.1. Conseqüències de l'ampliació sobre la societat catalana: efectes directes

De la lectura dels anteriors llistats d'efectes positius i negatius en els diferents àmbit sembla derivar-se que els impactes directes de l'ampliació en la vessant social no són d'enorme magnitud.

Pel que fa a la societat, la línia principal d'impacte de l'ampliació que caldria esperar, i que preocupa al gruix de la ciutadania, és el derivat del moviment de persones. Si l'adhesió dels nous Estats candidats comportés una forta pressió migratòria cap als actuals Estats membres i les seves regions, entre elles Catalunya, aquest fet se superposaria a les dificultats actuals per integrar i gestionar els fluxos migratoris que es donen en el present. En el cas del nostre país, els fluxos que provenen del Magrib i de l'Àfrica Subsahariana i d'Amèrica Llatina. Així mateix, aquest hipotètic flux tensionaria l'actual model d'Estat del benestar que opera a Catalunya, pressionant sobre diferents àmbits d'actuació que actualment es poden considerar en situació de major exigència. Es tractaria, concretament, dels àmbits que en l'apartat anterior s'han revisat i que es corresponen amb els informes individuals de la segona part del present estudi.

D'entrada, un increment significatiu del moviment migratori comportaria canvis en l'estructura demogràfica de Catalunya i afectaria als eixos de vertebració social que determinen l'estructura social catalana. En particular, la principal via d'impacte podria ser sobre el mercat de treball. A la vegada, aquest augment dels nacionals dels països candidats pressionaria sobre l'habitatge, intensificaria els problemes actuals de l'ensenyament, comportaria una major grau de dificultat pel que fa a la seguretat ciutadana i exigiria adaptacions dels serveis socials i les polítiques de benestar.

Tot i que la lògica del raonament és bona, la baixa incidència del moviment de persones implica que la intensitat de l'impacte demogràfic s'ha de considerar reduïda, en termes del conjunt de Catalunya. Aquest és un missatge fonamental del present estudi, ja que hauria de desarmar la principal inquietud de l'opinió pública:

no hi haurà cap allau migratori que acabarà de desballestar els eixos i els àmbits d'intervenció social més febles.

Aquesta conclusió no implica que alguns dels efectes detectats no tinguin una importància, si més no qualitativa i amb tota probabilitat per la seva capacitat per generar efectes indirectes. Es bo recordar els que segurament són més significatius.

No hi haurà un allau migratori ...

El col·lectiu d'immigrants procedents dels països candidats serà relativament petit, tot i el caràcter creixent d'algunes nacionalitats. Tanmateix, la tendència a la localització geogràfica que mostra la seva distribució territorial i la concentració en nacionals de Bulgària i Romania (que no s'integraran a la UE almenys fins al 2007) pot comportar situacions no desitjades en determinades localitats que requereixin d'intervenció pública.

Respecte als determinants últims dels fluxos migratoris, val la pena destacar que seran fortament dependents de les condicions en què s'estableixi la adhesió dels nous membres, i en particular de les condicions específiques pel que fa al moviment de persones, i de les expectatives de creixement econòmic.

Pel que fa als fluxos regulars, les condicions de l'adhesió comportaran que, un cop finalitzats els períodes transitoris en els quals la lliure circulació de persones no s'aplicarà plenament, els nacionals dels nous Estats membres gaudeixin del principi d'igualtat de tracte tant en l'accés com en l'exercici d'una activitat econòmica.

... ni efectes remarcables sobre la demografia catalana

Des d'un punt de vista estrictament demogràfic els efectes d'aquestes migracions sobre l'estructura de la població, la fecunditat, la mortalitat o la nupcialitat serà molt limitada.

En conjunt, la pressió sobre el mercat de treball i l'estructura social serà limitada

Els resultats pel que fa a l'estructura social poden ser sensiblement diferents en funció del tipus de relació que s'estableixi entre aquests nous residents i els anteriors. Teòricament es poden donar dos escenaris, de substitució dels residents extracomunitaris per residents dels nous Estats membres o d'acumulació dels dos

col·lectius. A la pràctica el més probable és que, tot i que possiblement a curt termini es produirà una certa substitució de nacionals d'Estats extracomunitaris residents a Catalunya per nacionals dels nous candidats, la situació es revertirà a mig termini, dominant, per tant, l'escenari d'acumulació.

Els efectes d'aquesta acumulació, un altre cop teòrics, serien el reforçament del potencial de creixement de l'economia catalana, mitjançant la millora de l'oferta de capital humà de capacitació mitjana i alta, i certa pressió salarial en aquestes categories professionals. Tanmateix, cal recordar que el reduït volum del flux d'immigrants redueix fortament aquests impactes a la pràctica, tot i que per certs sectors o especialitats professionals poden tenir importància.

En referència als fluxos de caràcter irregular, cal esperar que l'adhesió comportarà una menor pressió d'aquesta modalitat de moviments de persones dels països candidats. Tanmateix, al menor nombre d'irregulars dels nous països comunitaris caldrà contraposar els possibles problemes de permeabilitat de les noves fronteres exteriors de la UE. Tot i que es preveu que l'eliminació dels controls interns als candidats no es faci efectiva fins que transcorrin varis anys des de l'adhesió, aquesta qüestió vindrà supeditada al problema general de la manca de modernització administrativa dels candidats.

Incidència lleugerament negativa sobre la seguretat ciutadana

La qüestió del control de les fronteres exteriors també afecta a l'àmbit de la seguretat ciutadana. En la mesura que una part del recent augment de la inseguretat ciutadana a Catalunya deriva dels processos de globalització del crim, que tenen el seu principal exponent en l'augment del nombre de bandes organitzades multinacionals, cal entendre que la major porositat exterior de la UE pot incrementar marginalment aquesta tendència de major criminalitat.

La desvinculació de la política social catalana de la comunitària fa preveure pocs impactes en aquest àmbit

Pel que fa a les polítiques socials catalanes, la seva vinculació, i per tant dependència, de la reduïda política social europea és escassa. El principal impacte possible —la reducció dels fons estructurals i de cohesió— no tindrà excessives repercussions des del moment que el seu volum ha estat relativament reduït a la

nostra Comunitat. Altres canvis en la política social europea, com ara la major importància de l'estratègia europea d'ocupació, tindran efectes indirectes positius, tot i que limitats.

Quant a l'habitatge, es produiran les pressions lògiques de la recepció d'immigrants tot i que aquesta pressió té poc a veure amb l'ampliació en si mateixa, excepció feta que l'ampliació, en contra del que es preveu, desencadeni un allau immigratori.

En l'àmbit de l'ensenyament, la presència d'immigrants a les escoles amb nivells intermedis de diferenciació respecte dels autòctons (sovint només la llengua encara que aquesta sigui una diferència principal) pot aportar un element de trencament de la confrontació entre col·lectius molt més diferenciats ajudant a introduir el concepte de diferència sense necessitat de confondre'l amb la confrontació cultural.

9.2. L'ampliació en clau d'oportunitat

D'aquesta enumeració d'efectes directes, com s'ha comentat anteriorment, es deriva la idea que l'impacte de l'ampliació de la Unió sobre l'àmbit social de Catalunya és moderat per no dir directament baix en termes de dificultats o amenaces. L'ampliació no representa un problema per a Catalunya. Aquesta idea, tanmateix, pot tenir l'efecte contraproduent de no aprofitar les oportunitats que representa el procés d'adhesió dels nous Estats membres.

Tots els informes sectorials recollits en la segona part de l'estudi i que es refereixen a àmbits d'intervenció pública (...) acaben "convergint" en la constatació que les polítiques públiques que operen són marcadament millorables. La diagnosi de la insuficiència dels instruments d'intervenció pel que fa a habitatge, serveis socials o seguretat ciutadana, per citar només tres exemples, són diversos i no són objecte del present estudi. Amb tot, l'ampliació de la UE representa una bona oportunitat per aprofundir en les reformes necessàries.

Finalment, i davant l'absència d'impactes negatius significatius derivats del procés d'ampliació de la Unió Europea, cal concloure que l'ampliació de l'espai europeu ha de ser qualificat d'excel·lent noticia per Catalunya, al menys en l'àmbit social, ja que en permet la incorporació a un escenari culturalment divers, econòmicament

consistent i socialment més equilibrat que qualsevol altra espai globalitzat del conjunt del planeta.

10. ANNEX ESTADÍSTIC

País	Escons Parlament	Població (milers hab.)	Superfície milers Km²	Densitat hab. / Km²	Esperança de vida Homes	Esperança de vida Dones	Taxa de fecunditat	Naixements x 1.000 hab.	Defuncions x 1.000 hab.
Alemanya	99	82.071	356,9	229,95	-	-	1,34	8,8	10,2
Àustria	17	8.072	83,8	96,27	-	-	1,32	9,6	9,2
Bèlgica	22	10.200	30,5	334,12	74,9	81,4	1,65	11,0	10,4
Dinamarca	13	5.357	43,1	124,31	-	-	1,76	11,9	10,9
Espanya	50	39.290	504,8	77,84	75,5	82,7	1,22	10,4	9,2
Finlàndia	13	5.158	337,0	15,31	74,1	81,0	1,73	10,6	9,4
França	72	60.982	551,0	110,68	75,2	82,7	1,89	12,9	8,9
Grècia	22	10.504	132,0	79,60	75,5	80,6	1,30	9,0	9,4
Irlanda	12	3.620	70,3	51,50	73,9	79,1	1,89	14,8	7,7
Itàlia	72	57.640	301,2	191,35	76,2	82,6	1,25	9,6	9,9
Luxemburg	6	430	2,6	166,28	-	-	1,78	11,9	8,3
Països Baixos	25	15.800	41,5	380,48	75,3	80,6	1,72	12,5	8,8
Portugal	22	9.930	92,1	107,84	-	-	1,54	10,7	10,4
Regne Unit	72	59.113	244,8	241,45	-	-	1,64	11,2	10,2
Suècia	18	8.911	449,9	19,80	77,4	82,0	1,54	10,6	10,6
UE-15	**535**	**377.078**	**3.241,6**	**116,3**	**75,3**	**81,5**	**1,53**		
CATALUNYA	-	6.361	31,9	199,4	76,0	82,6	1,31	10,3	9,2
Bulgària	17	8.279	110,9	74,6	68,0	75,0	1,20	8,3	13,9
Eslovènia	7	1.989	20,3	98,1	72,0	80,0	1,22	8,7	9,1
Estònia	6	1.412	45,3	31,2	65,0	76,0	1,34	9,7	13,6
Hongria	20	10.076	93,0	108,3	67,0	76,0	1,32	9,5	13,0
Letònia	8	2.389	64,6	37,0	65,0	77,0	1,24	8,5	13,8
Lituània	12	3.682	65,3	56,4	66,0	77,0	1,25	8,7	11,8
Malta	5	386	0,3	1.221,5	74,7	80,0	1,50	9,6	7,7
Polònia	50	38.740	312,7	123,9	70,0	78,0	1,29	9,1	9,2
República Eslovaca	13	5.382	49,0	109,8	69,0	77,0	1,21	9,3	9,6
República Txeca	20	10.262	78,8	130,1	72,0	78,0	1,14	9,0	10,5
Romania	33	22.402	238,4	94,0	68,0	75,0	1,20	9,3	12,0
Xipre	6	778	9,2	84,1	75,0	80,0	1,80	10,8	6,4
12 Estats	**197**	**105.777**	**1.087,8**	**97,2**					
Turquia		67.546	769,6	87,8	66,0	71,0	2,50		

País	Conseqüències personals de l'ampliació de la UE		
	Bones	Dolentes	NS / NC
Alemanya	70,0	25,0	5,0
Àustria	76,0	20,0	4,0
Bèlgica	65,0	32,0	3,0
Dinamarca	59,0	33,0	8,0
Espanya	74,0	22,0	4,0
Finlàndia	61,0	30,0	9,0
França	71,0	26,0	3,0
Grècia	81,0	16,0	3,0
Irlanda	78,0	19,0	3,0
Itàlia	80,0	18,0	2,0
Luxemburg	54,0	36,0	10,0
Països Baixos	37,0	62,0	2,0
Portugal	73,0	27,0	0,0
Regne Unit	69,0	25,0	5,0
Suècia	73,0	20,0	7,0
UE-15	**71,0**	**25,0**	**4,0**
Bulgària	99,0	1,0	0,0
Eslovènia	92,0	3,0	5,0
Estònia	88,0	8,0	4,0
Hongria	97,0	3,0	0,0
Letònia	87,0	13,0	0,0
Lituània	98,0	0,0	2,0
Malta	90,0	6,0	4,0
Polònia	88,0	10,0	2,0
República Eslovaca	97,0	3,0	0,0
República Txeca	94,0	5,0	1,0
Romania	93,0	5,0	3,0
Xipre	96,0	4,0	0,0

País	% despesa per llar		Despesa en R+D (% PIB)	I.D.H.	% de llars amb accés a Internet	PIB / càpita (EU15=100)	Taxa d'atur	% desocupats de llarga durada
	Alimentació	Educació						
Alemanya	11,1	0,5	2,5	0,925	37,9	104,10	8,4	4,0
Àustria	13,4	0,3	1,8	0,933	46,2	111,70	4,1	0,8
Bèlgica	13,3	0,5	2,0	0,923	34,7	105,00	7,5	3,2
Dinamarca	13,1	0,4	2,1	0,905	58,9	118,60	-	0,9
Espanya	18,3	1,4	0,9	0,894	23,4	83,30	11,8	3,9
Finlàndia	14,2	0,2	3,4	0,913	48,1	103,00	8,9	2,4
França	16,2	0,5	2,2	0,918	26,2	100,10	8,8	3,1
Grècia	16,6	2,4	0,7	0,867	11,7	69,00	-	5,4
Irlanda	15,2	1,4	1,2	0,900	46,2	119,10	4,4	1,3
Itàlia	19,0	0,8	1,0	0,900	32,9	104,60	-	5,8
Luxemburg	10,1	0,1	-	0,902	43,6	188,50	2,6	0,5
Països Baixos	10,5	1,2	2,0	0,921	58,5	111,50	-	0,9
Portugal	21,2	1,3	0,8	0,858	23,4	72,50	5,1	1,5
Regne Unit	10,5	1,3	1,9	0,918	46,5	101,70	-	1,3
Suècia	15,4	0,1	3,8	0,923	64,3	104,20	5,0	1,0
UE-15			**1,9**		**36,1**	**100,00**	**7,7**	**3,1**
CATALUNYA	17,2	1,7	1,1	0,899	29,9	84,87	8,7	3,0
Bulgària	46,5	0,6	0,6	0,772	-	31,37	16,4	12,6
Eslovènia	26,1	0,7	1,5	0,861	24,0	69,56	7,0	3,7
Estònia	35,7	1,2	0,8	0,801	9,8	44,63	13,7	6,2
Hongria	28,9	0,4	0,7	0,817	-	51,57	6,4	2,6
Letònia	42,1	1,0	0,4	0,771	2,0	32,18	14,6	7,4
Lituània	48,1	0,3	0,6	0,789	3,2	36,11	16,0	8,1
Malta	-	-	-	0,865	-	-	4,5	2,9
Polònia	35,1	1,3	0,8	0,814	7,7	37,17	16,1	7,4
República Eslovaca	33,0	0,5	0,7	0,825	-	49,11	18,6	11,3
República Txeca	25,2	0,6	1,2	0,843	11,0	59,77	8,8	4,3
Romania	55,3	0,6	0,4	0,770	-	25,46	7,1	3,3
Xipre	-	-	0,3	0,886	20,0	-	3,4	1,2
12 Estats			**0,7**			**46,17**		
Turquia				0,732		25,53	6,6	2,4

Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea el 2004 sobre els sectors culturals de Catalunya

Patronat Català Pro Europa

Fundació Jaume Bofill

Barcelona, febrer de 2003

Patronat Català Pro Europa

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea el 2004 sobre els sectors culturals de Catalunya

Patronat Català Pro Europa
Fundació Jaume Bofill
Barcelona, febrer de 2003

Autors:
Xavier Cubeles (Direcció)
Emma Rué

BCF CONSULTORS

Índex

pàgines

1. Introducció 1

1.1. Objectius 2
1.2. Contingut, metodologia i estructura 4
A. Contingut 4
B. Metodologia 6
C. Estructura 6

2. Característiques generals dels sectors culturals dels països candidats a l'ampliació de la UE 8

2.1. Perfils dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els estats membres de la Unió Europea 9
A. Llengua 10
B. Mercats culturals 12
C. Turisme 19
D. Recerca i desenvolupament 21

3. Efectes de l'ampliació en l'esfera de les polítiques culturals de la UE 23

3.1. Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la Unió Europea 24
A. Llengua 24
B. La cultura, el turisme i la recerca i desenvolupament 31
3.2. Impacte de l'ampliació sobre les polítiques culturals de la Unió Europea 33
A. Llengua 36
B. Política cultural 37
C. Turisme 37

4. Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats 38

4.1. Efectes de la integració dels estats candidats a la UE sobre les seves polítiques culturals 39
4.2. Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats 42

5. Reptes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques Culturals de Catalunya ... 46

5.1. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya ... 47
A. Evolució dels reptes que les activitats culturals i de recerca tenen plantejats actualment davant les perspectives d'ampliació de la UE ... 54
B. Els fluxos econòmics i culturals de Catalunya amb la Unió Europea ampliada ... 55
C. El reconeixement de la llengua catalana a la Unió Europea ... 61
D. Els desequilibris en el desenvolupament de les diferents cultures d'Europa: la solidaritat amb les àrees culturals/ lingüístiques de menor dimensió ... 63
E. Les polítiques de promoció exterior de la cultura ... 65

5.2. Proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment en el futur dels efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya ... 71
A. Llengua ... 71
B. Polítiques Culturals ... 72
C. Polítiques de promoció exterior de la cultura ... 73
D. Mercats culturals ... 75
E. Turisme cultural ... 75
E. Recerca i desenvolupament ... 76

Annexes ...

1. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: les polítiques culturals ...
2. Les indústries culturals catalanes enfront l'ampliació de la Unió Europea ...
3. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: La llengua ...
4. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: la promoció cultural a l'exterior ...
5. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: el turisme culturals ...
6. Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre la recerca i el desenvolupament (R-D) a Catalunya ...

1.) Introducció

1.1.) Objectius

- L'objectiu del present apartat de l'estudi promogut pel Patronat Català Pro Europa i encarregat per la Fundació Jaume Bofill, es centra en els efectes que pot tenir l'ampliació de la Unió Europea l'any 2004 sobre Catalunya en l'àmbit de la Cultura.

  Certament, l'anàlisi de les conseqüències que pot tenir la futura adhesió de nous països a la UE per als sectors i les polítiques culturals de Catalunya és una qüestió complexa. En aquest sentit, i només a títol introductori, poden assenyalar-se les següents observacions:

  a) D'una banda, l'elaboració d'aquest treball ha requerit recopilar informació sobre uns països que constitueixen unes realitats socials, econòmiques i culturals molt distintes (i llunyanes) a la de Catalunya. En aquesta mateixa direcció, també s'ha d'assenyalar que la situació i les característiques dels estats candidats no són homogènies entre si, ja que hi ha importants diferències entre ells.

  b) D'altra banda, s'ha de tenir en compte que hi ha múltiples incerteses respecte del futur desenvolupament d'aquest procés. Tant pel que fa referència al conjunt de la mateixa Unió Europea (que, com és sabut, es troba en un procés de redefinició del seu marc constituent), com respecte de les perspectives d'evolució futura dels estats candidats (són economies en transició, que han d'adaptar-se als valors i al marc normatiu de la Unió Europea).

  Paral·lelament, també s'ha de tenir en compte que la integració de Catalunya a la UE té un sentit dinàmic: tot i haver-se produït formalment ja fa anys, en la pràctica avança de manera progressiva. Així, hi ha molts processos d'aquesta integració que estan en constant evolució. Conseqüentment, els reptes d'adaptació i millora de la posició dels agents culturals del país en un escenari ampli i obert com ho és la UE, es renoven permanentment en funció del desenvolupament del propi país i del context general de la Unió.

En aquest escenari, els reptes que Catalunya ja té plantejats avui per a millorar dia rera dia la seva posició en els mercats culturals d'abast europeu, i en el marc polític i institucional comunitari, constitueixen els punts de partida bàsics d'aquest estudi.

- Aquest treball s'ha elaborat a partir dels següents objectius fonamentals:

a) En primer lloc, recopilar informació bàsica sobre l'estructura dels mercats i les polítiques culturals en els països candidats, per a poder avaluar de la manera més ajustada possible els efectes de l'ampliació. Cal dir que aquesta aportació al coneixement dels futurs "nous" estats de la UE també pot ser d'utilitat per al disseny d'estratègies de cooperació cultural i d'intercanvi comercial des de Catalunya amb els nous estats membres de la Unió.

Sobre aquest punt, cal assenyalar que es preveu l'entrada a la UE l'any 2004 dels següents 10 països: Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, República Eslovaca, República Txeca, i Xipre. Tot i que s'ha postposat per més endavant l'adhesió de Bulgària i Romania, aquests països s'han mantingut en l'objecte d'estudi de la major part dels apartats d'aquest treball.

b) En segon lloc, identificar i analitzar quins són els principals efectes que l'ampliació pot tenir en l'àmbit de la cultura sobre el conjunt de la Unió Europea, tant en relació a les seves polítiques sectorials, com respecte l'estructura i desenvolupament dels mercats culturals.

c) En tercer lloc, identificar i analitzar els efectes més destacables d'aquest procés sobre els sectors culturals de Catalunya, tot tractant de comparar la posició que ocupa actualment Catalunya en el marc de la UE (dels 15), i el lloc que pot ostentar en la UE ampliada (dels 25).

d) Finalment, i sobre la base dels punts anteriors, definir els principals reptes de Catalunya en l'àmbit cultural davant l'ampliació, i proposar uns indicadors de seguiment del procés.

1.2. Contingut, metodologia i estructura

A. Contingut

- L'objecte del present treball es defineix segons els següents criteris fonamentals:

a) Per un costat, l'anàlisi s'ha centrat en l'estudi dels sectors culturals. Aquestes activitats s'han delimitat tot focalitzant l'estudi en els subsectors del patrimoni artístic i històric, les arts plàstiques, les arts interpretatives (musicals i escèniques) i les indústries culturals (llibre, fonogrames, audiovisual, etc.). És a dir, tots els tipus d'activitat de creació i difusió artística, que comprenen des de les expressions qualificades d'excel·lència artística, fins a les manifestacions de cultura popular de masses. La complexitat d'aquests sectors ha requerit tractar de forma diferenciada l'esfera de la intervenció pública en cultura (les polítiques culturals), de la privada (els mercats culturals), tot posant una atenció especial a les estratègies de promoció exterior de la cultura.

b) Atesa la seva importància com a mitjà d'expressió cultural d'una col·lectivitat, aquest treball també ha analitzat els efectes de l'ampliació en l'àmbit de la llengua. En general, totes les llengües incorporen –a més a més de la seva funció instrumental com a eines de comunicació entre les persones-, altres valors de naturalesa simbòlica (com els valors de llegat, d'identitat col·lectiva, etc.). Ja fa anys que hi ha un debat sobre el reconeixement del català en la normativa i les actuacions de la UE i, per tant, és una qüestió que ocupa una posició central en el present estudi.

c) Per un altre costat, s'ha considerat específicament el sector del turisme i la seva relació amb les activitats culturals. Tot i que aquesta activitat no forma part dels sectors culturals en un sentit estricte, s'ha de tenir en compte que una part important dels recursos econòmics de certes activitats culturals procedeixen del turisme i, paral·lelament, el turisme dit "cultural" constitueix una de les esferes estratègicament clau d'aquest

sector en l'actualitat. La riquesa i varietat del patrimoni cultural de Catalunya, i la fortalesa del seu sector turístic, justifiquen la importància d'aquestes activitats en el país, tant en el moment present com en relació a les seves expectatives de futur.

d) Finalment, s'ha contemplat el sector de la recerca i desenvolupament (R-D), que habitualment no s'inclou en l'esfera de les activitats culturals. Malgrat això, és clar que aquesta activitat té un impacte directe sobre el desenvolupament cultural del país. En concret, R-D es pot definir com els treballs de creació que es realitzen sistemàticament per tal d'augmentar el fons de coneixements (inclòs el coneixement de l'home, de la cultura i de la societat) i també l'ús d'aquest fons per a noves aplicacions. Aquesta activitat té una gran importància per a assolir un major creixement i competitivitat econòmica, sempre que existeixi capacitat de transformar aquests nous coneixements en innovació. L'amplitud temàtica de la qüestió ha requerit limitar l'anàlisi feta en aquest document als processos de R-D, tot considerant la innovació com un apartat que forma part de l'estudi dels efectes de l'ampliació de la UE en l'àmbit de l'Economia de Catalunya. [1]

[1] L'estudi dels efectes de l'ampliació de la UE sobre l'economia de Catalunya correspon a l'apartat elaborat per l'IESE.

B. Metodologia

- Per a la realització del present treball, s'ha comptat amb la col·laboració de persones expertes en les matèries següents:

  a) Les polítiques culturals: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

  b) La producció cultural: Lluís Bonet (Universitat de Barcelona).

  c) La promoció cultural a l'exterior: Francesc Puértolas (Instituto Cervantes).

  d) El turisme cultural: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

  e) La llengua: Isidor Marí (Universitat Oberta de Catalunya).

  f) La recerca i el desenvolupament (R-D): Ezequiel Baró (BCF Consultors).

Aquest treballs constitueixen la principal font d'informació utilitzada en aquest document de síntesi de l'estudi, i es recopilen en forma d'annex. La lectura d'aquests textos proporciona, per tant, una visió detallada i aprofundida dels efectes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya en cadascun dels apartats considerats.

C. Estructura

- El present document d'estructura en els tres grans blocs següents, que contenen els apartats que s'indiquen en cadascun d'ells:

  a) Característiques generals dels sectors culturals dels països candidats a l'ampliació de la UE:

  - Perfil dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els estats membres de la Unió Europea.

b) Efectes de l'ampliació en l'esfera de les polítiques culturals de la UE:

- Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la Unió Europea en l'àmbit cultural.
- Impacte de l'ampliació sobre les polítiques culturals de la Unió Europea.

c) Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats:

- Efectes de la integració dels estats candidats a la UE sobre les seves polítiques culturals.
- Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats.

d) Reptes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya:

- Efectes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya.
- Proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment en el futur dels efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya.

- Finalment, aquest document conté, com s'ha dit, els diferents documents elaborats pels experts consultats.

2.) Característiques generals dels sectors culturals dels països candidats a l'ampliació de la UE

2.1. Perfil dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els estats membres de la Unió Europea

- Prèviament a l'anàlisi dels efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya, és necessari definir de forma general les característiques dels estats candidats a l'adhesió.

  D'aquesta manera, es fa una breu introducció amb la finalitat de conèixer com són els sectors culturals dels països candidats i, consegüentment, es dibuixa el futur "perfil" que aquestes activitats tindran en el conjunt de la UE ampliada. Aquest esbós dels sectors culturals a la futura Europa dels 25, constitueix una primera aproximació al "nou" marc de referència del desenvolupament cultural de Catalunya de cara als propers anys.

  Concretament, en aquest apartat es fa una breu exposició i anàlisi de certes dades estadístiques bàsiques relatives als següents punts:

  a) La llengua.

  b) Els mercats culturals.

  c) El turisme.

  d) La recerca i desenvolupament.

A. Llengua

- Els països candidats es caracteritzen per formar part d'àrees lingüístiques de reduïda dimensió, si es comparen amb els principals estats que avui integren la UE. Aquest fet té dues conseqüències a destacar (veure Quadre 1):

    a) D'una banda, s'incrementarà la diversitat lingüística i cultural entre els països membres de la Unió Europea a partir del 2004: cadascun dels estats candidats té una llengua pròpia diferent de les actualment existents a la UE (excepte el cas del grec a Xipre).

    b) D'altra banda, hi haurà una major presència d'estats amb àrees lingüístiques i culturals de petita dimensió. Així, a l'extrem superior, només Polònia (i el polonès) té una dimensió superior als 30 milions d'habitants. A l'extrem inferior, la major part dels estats candidats (i les respectives llengües) tenen una dimensió inferior en termes de població a l'àrea del català (tant respecte dels habitants de l'àrea lingüística del català, com dels habitants que entenen i/o parlen aquesta llengua): Eslovàquia, Lituània, Letònia, Eslovènia, Estònia, Xipre i Malta són comunitats lingüístiques amb una població de menys de 6 milions d'habitants.

Quadre 1.
Dimensió de les àrees lingüístiques de la UE i dels estats candidats

	Milions d'habitants	Estats on és llengua oficial
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemany	90,2	Alemanya, Àustria i Luxemburg
Francès	62,7	França, part de Bèlgica i Luxemburg
Anglès	62,2	Regne Unit i Irlanda
Italià	57,4	Itàlia
Espanyol	39,8	Espanya
Neerlandès	21,2	Països Baixos i part de Bèlgica
Grec	10,6	Grècia
Portuguès	9,8	Portugal
Suec	9,3	Suècia i part de Finlàndia
Danès	5,2	Dinamarca
Finès	5,1	Finlàndia
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Polonès	38,7	Polònia
Romanès	22,5	Romania
Hongarès	10,5	Hongria
Txec	10,3	República Txeca
Búlgar	8,3	Bulgària
Eslovac (1)	5,4	Eslovàquia
Lituà (1)	3,7	Lituània
Letó (1)	2,4	Letònia
Eslovè	2,0	Eslovènia
Estonià (1)	1,4	Estònia
Grec	0,8	Xipre
Maltès	0,4	Malta
C) Català		
Població de l'àrea lingüística	10,8	Catalunya, Illes Balears i Comunitat Valenciana
Entenen la llengua	9,8	
Parlen la llengua	7,2	

Notes:

(1) No tota la població sap parlar la llengua oficial de l'estat.

Font: Dades obtingudes de l'opuscle "El català, llengua d'Europa".

B. Mercats culturals

- Tot i que no es disposa d'informació estadística per a totes les activitats que configuren els mercats culturals (ja que les estadístiques d'abast internacional es circumscriuen, en general, als àmbits de les indústries culturals: llibre, fonogrames i audiovisuals), poden destacar-se certs aspectes de rellevància relatius als dos punts següents:

    a) La producció de béns i serveis culturals.

    b) El consum de productes culturals.

- En general, tot indica que els estats candidats tenen una capacitat de produir béns culturals en els àmbits industrials menor que els estats més grans de la UE (Alemanya, França, Regne Unit, Itàlia, etc.): tant en termes de nombre de llibres editats (veure Quadre 2) com de pel·lícules realitzades (veure Quadre 4). Aquesta situació s'explica, principalment, pel fet que la dimensió d'aquests "nous" estats (o àrees culturals/lingüístiques) limita les possibilitats de generació d'economies d'escala en les activitats culturals industrials. Aquest condicionant també es dóna en el cas de Catalunya (sobretot respecte de la producció cultural en llengua catalana), i en altres països "petits" de l'actual UE.

  A més a més, s'ha de tenir igualment en compte que aquest fet té una major incidència en el desenvolupament dels productes culturals on hi ha unes majors barreres d'entrada per l'elevat cost dels prototipus (com és el cas del cinema comparativament amb el llibre). [2]

  Finalment, cal assenyalar que, en general, els països de l'Europa de l'est compten amb una excel·lent tradició de formació artística clàssica (en arts musicals, escèniques, etc.). Aquest fet, associat als baixos costos de la mà d'obra d'aquests estats en relació a la UE, proporciona un elevat grau de competitivitat laboral en

[2] S'ha de remarcar que aquestes observacions no són extrapolables a la resta de sectors culturals (arts plàstiques, arts interpretatives, patrimoni, etc.), en els que la lògica d'economies d'escala (i, per tant, la dimensió dels mercats) no té un impacte tan directe sobre el seu desenvolupament.

certes activitats culturals. Tot i això, la manca de recursos per al finançament d'aquestes activitats, condiciona en bona mesura el seu desenvolupament.

- Quant al consum de productes culturals, hi ha tres qüestions a subratllar:

  a) En primer lloc, les dades dels mercats culturals reflecteixen clarament el menor nivell de renda per càpita dels països candidats en general. Així, la despesa en cultura total (per exemple, en fonogrames) té uns valors molt inferiors en els estats de l'Europa de l'est, comparativament amb els que integren actualment la UE (veure Quadre 3).

  b) Paral·lelament, es constata un baix grau d'introducció de la tecnologia associada al consum cultural (aparells electrònics de reproducció): tant en el baix percentatge de CD venuts respecte als cassettes (veure Quadre 3) com de llars amb magnetoscopis de vídeo disponibles (veure Quadre 4). Aquest fet sembla que ha de ser extensible al parc de sales de cinema que, malgrat ser ampli a la majoria dels països candidats (veure Quadre 4), tot indica que necessitarà d'un important esforç de modernització.

  c) Finalment, respecte les preferències en el consum cultural cal dir que no hi ha dades precises sobre aquesta qüestió a tots els països de la UE i als estats candidats: no existeixen estadístiques sobre hàbits i pràctiques culturals dels ciutadans comparables i disponibles per a tots els països.

     Tot i això, es constata que malgrat la baixa renda per càpita que caracteritza l'economia dels estats candidats, en alguns d'aquests hi ha un percentatge de despesa de les famílies en cultura força elevat (veure Quadre 5). En els casos de la República Txeca (11,0%), Eslovènia (8,8%) i la República Eslovaca, la proporció de la despesa en cultura de les llars respecte el seu consum total supera clarament la dada d'Espanya (6,2%). A la franja baixa d'aquesta estadística hi ha Romania (2,6%), Bulgària (3,0%) i Lituània (3,5%).

D'aquestes dades cal remarcar-ne dues observacions bàsiques. Per un costat, que el desenvolupament cultural dels països candidats presenta força diferències entre si. Per un altre costat, que hi ha certs estats de l'est d'Europa en els que, tot i haver-hi una menor despesa cultura en termes absoluts respecte de la UE, les diferències no són tan accentuades en termes relatius. Aquest fet pot indicar que en aquests casos existeixen unes bones condicions per a un ràpid i intens creixement dels mercats culturals (en funció, és clar, de la velocitat de creixement econòmic general d'aquests països durant els propers anys).

Quadre 2.
Nombre de títols de llibres editats anualment als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació.

	Títols de llibres	
	Nombre	Any
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	80.779	1.999
Àustria	6.487	1999
Bèlgica (en neerlandès)	9.816	1999
Dinamarca	14.455	1999
Espanya (1)	61.426	1999
Finlàndia	7.000	1999
França	49.808	1999
Grècia	5.914	1998
Holanda	17.235	1999
Irlanda	8.325	2000
Itàlia	52.262	1999
Luxemburg	878	1999
Portugal	9.196	1998
Regne Unit	110.155	1999
Suècia	12.547	1999
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	4.950	1998
Eslovènia	3.722	1998
Estònia	3.317	1997
Hongria	9.731	1999
Letònia	2.652	1999
Lituània	3.827	1997
Malta (2)	404	1995
Polònia	16.462	1998
Rep. Eslovaca (2)	3.800	1996
Rep. Txeca	11.965	1998
Romania (2)	7.199	1996
Xipre	nd	
C) Catalunya (1)	**23.723**	1999
En català	7.261	
En castellà	16.126	
Altres	336	

Fonts: UIE (2001), "Annual Book Title production, 1990-2000", Statistics on Publishing and Promotion of Book Trade. www.gremieditorscat.es. (1) Federación de Gremios Editores de España (2) UNESCO

Quadre 3.
El mercat fonogràfic als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació. Any 2000.

	Milions d'unitats de Cassetes	Milions d'unitats de CD	% CD s/ total unitats	Vendes al detall US$
A) Estats membres de la Unió Europea				
Alemanya	20,6	204,9	90,9	2.627,3
Àustria	0,6	19,1	97,0	289,1
Bèlgica	0,1	20,9	99,5	266,8
Dinamarca	0,2	18,7	98,9	233,3
Espanya	8,8	60,6	87,3	562,9
Finlàndia	0,5	10,7	95,5	115,8
França	8,8	110,4	92,6	1.694,7
Grècia	0,4	7,5	94,9	90,3
Holanda	0,3	34,1	99,1	455,0
Irlanda	0,8	8,0	90,9	142,2
Itàlia	8,9	35,2	79,8	532,2
Luxemburg	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Portugal	3,8	12,2	76,3	141,5
Regne Unit	11,4	201,6	94,6	2.828,7
Suècia	0,3	25,9	98,9	322,9
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea				
Bulgària	1,6	0,3	15,8	4,7
Eslovènia	0,6	1,1	64,7	18,0
Estònia	0,4	0,4	50,0	6,7
Hongria	3,4	4,1	54,7	57,0
Letònia	0,5	0,3	37,5	6,2
Lituània	0,5	0,7	58,3	3,7
Malta	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Polònia	14,2	20,2	58,7	156,5
Rep. Eslovaca	0,6	1,0	62,5	9,7
Rep. Txeca	2,1	4,8	69,6	40,5
Romania	15,6	0,2	1,3	29,6
Xipre	0,1	0,9	90,0	16,8

Font: IFPI (2001).

Quadre 4.
El mercat audiovisual als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació.

	Penetració dels magnetoscopis a cases amb TV		Nombre total de films de llargmetratge produïts (1)		Nombre de sales de cinema		Mitjana d'assistència anual a sala de cinema per habitant	
	Any	% de cases amb TV	Any	Nombre de llargmetratges	Any	Nombre	Any	Entrades cinema / habitant
A) Estats membres de la Unió Europea								
Alemanya	1999	83,1	2000	75	1999	4.651	2000	1,86
Àustria	1999	80,1	1999	23	1999	524	2000	2,01
Bèlgica	1999	73,3	2000	12	1999	492	2000	2,17
Dinamarca	1999	85,2	2000	21	1999	345	2000	2,00
Espanya	1999	71,7	2000	98	1999	3.340	2000	3,43
Finlàndia	1999	77,9	2000	10	1999	362	2000	1,24
França	1999	83,5	2000	145	1999	4.971	2000	2,80
Grècia	1999	63,9	2000	18	1999	380	2000	1,28
Holanda	1999	71,1	2000	23	1999	461	2000	1,36
Irlanda	1999	75,9	2000	3	1999	299	2000	3,94
Itàlia	1999	65,8	2000	103	1999	4.200	2000	1,88
Luxemburg	1998	70,7	2000	8	1999	21	2000	3,12
Portugal	1999	57,1	1999	15	1999	584	1999	1,52
Regne Unit	1999	88,9	2000	90	1999	2.758	2000	2,39
Suècia	1999	83,4	2000	37	1999	1.132	2000	1,92
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea								
Bulgària	1999	37,0	2000	3	1999	208	2000	0,27
Eslovènia	1999	57,4	1999	3	1999	85	1999	1,00
Estònia	1999	33,4	2000	0	1999	174	2000	0,61
Hongria	1999	34,4	2000	21	1999	571	2000	1,24
Letònia	1999	41,1	2000	2	1999	115	1999	0,56
Lituània	1999	25,3	2000	2	1999	99	1999	0,48
Malta	1998	66,7		n.d.		n.d.		n.d.
Polònia	1999	63,3	2000	20	1999	860	2000	0,44
Rep. Eslovaca	1999	30,0	1999	3	1999	342	1999	0,56
Rep. Txeca	1999	61,6	1999	17	1999	740	2000	1,50
Romania	1998	32,2	2000	0	1999	316	2000	0,20
Xipre	1998	68,4	2000	1	1999	28	1999	1,12
Total països UE	1999	80,1	2000	604	1999	24.520	1999	2,16
Catalunya (2)	2001	85,1	2001	19	2001	717	2001	5,23

Notes:

(1) En els casos que no produeix cap llargmetratge el darrer any del que es disposa d'estadístiques, no suposa que no se'n produeixin en altres anys

(tot i que, en la majoria dels casos es fa en una baixa quantitat).

(2) En el cas de Catalunya, la penetració dels magnetoscopis fa referència al total de les llars (i no només a les que disposen aparells de TV).

Fonts: Observatori Europeu de l'Audiovisual. Anuari Estadístic 2001 i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Quadre 5.
Percentatge de la despesa en consum per llar respecte de la despesa total en els estats membres de la UE i de en els candidats a l'ampliació

	Any	% de la despesa en Lleure i cultura
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	1999	11,9
Àustria	1999	12,3
Bèlgica	1999	10,7
Dinamarca	1999	11,2
Espanya	1999	6,2
Finlàndia	1999	10,7
França	1994	7,6
Grècia	1999	4,5
Holanda	1999	10,4
Irlanda (1)		n.d.
Itàlia	1999	6,3
Luxemburg	1999	8,7
Portugal	1994	3,7
Regne Unit	1999	13,4
Suècia	1999	14,6
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	1998	3,0
Xipre		n.d.
Rep. Txeca (2)	1998	11,0
Estònia	1998	7,5
Hongria	1998	6,7
Lituània	1998	3,5
Letònia	1998	5,6
Malta		n.d.
Polònia	1998	6,5
Romania	1998	2,6
Eslovènia	1997	8,8
Rep. Eslovaca	1998	8,2

Notes:

(1) Provisional. (2) Estimacions basades en les classificacions nacionals dels 9 principals grups de despesa.

(3) Amb les dades disponibles, es pot estimar el percentatge de la despesa en lleure i cultura corresponent a Catalunya per sobre de la dada del total d'Espanya (al voltant del 7,0%). Veure www.ine.es

Font: Eurostat (2000): Consumers in Europe. Facts and figures.

C. Turisme

- A partir de l'anàlisi de les dades generals sobre el turisme en els països de la UE (actual i ampliada) es poden assenyalar dues qüestions bàsiques (veure Quadre 6):

    a) En primer lloc, que hi ha estats candidats que ja constitueixen importants àrees d'afluència de turisme: l'any 2000, Polònia i Hongria concentraren al voltant del 50% del total de turistes que viatjaren als futurs països membres de la UE.

    b) En segon lloc, que hi ha un comportament molt "irregular" en l'evolució del turisme en aquests països. Els percentatges de creixement/ decreixement del nombre de turistes l'any 1999 respecte del 1995, indiquen importants variacions tant en un sentit positiu com negatiu. Davant d'això, sembla que cal preveure un desenvolupament "inestable" d'aquests mercats, mentre no existeixin unes condicions prou satisfactòries per a una òptima arribada de visitants turístics en els països candidats (de seguretat ciutadana, de disponibilitat d'infrastructures, etc.).

- Hi ha previsions de l'Organització Mundial del Turisme (OMT) segons les quals es preveu un cert decantament del turisme de l'Europa Occidental als països de l'est. En aquest sentit, s'apunten els següents factors clau:

    a) La diversitat i varietat de la seva oferta: són països que van des de les illes del Mediterrani, als estats bàltics i els països del centre d'Europa; i compten amb un notable llegat de cultura popular i tradicional, i de tradició clàssica en els camps de la música, la lírica i el teatre.

    b) El preu: el turisme és una activitat intensiva en treball i per tant, amb salaris baixos, de manera que els estats candidats poden competir clarament en aquests mercats. No obstant, per a això cal que hi hagi personal qualificat (sobretot amb coneixements de llengües estrangeres) i infrastructures adequades (hotels, etc.).

Quadre 6.
Arribades de turistes estrangers per països de destí de la Unió Europea i dels països candidats

	Any	Turistes (nombre d'arribades)	% creixement 1999/1995
A) Estats membres de la Unió Europea			
Alemanya	2000	18.983	+ 3,6
Àustria	2000	17.982	+ 0,4
Bèlgica	2000	6.457	+ 3,5
Dinamarca	2000	2.088	- 1,2
Espanya	2000	48.201	+ 7,6
Finlàndia	2000	2.700	+ 8,4
França	2000	75.500	+ 5,0
Grècia	2000	12.500	+ 4,7
Holanda	2000	10.200	+ 10,7
Irlanda	2000	6.728	+ 7,4
Itàlia	2000	41.182	+ 4,1
Luxemburg	2000	807	+ 2,2
Portugal	2000	12.037	+ 5,1
Regne Unit	2000	25.191	+ 1,9
Suècia	2000	2.746	+ 3,0
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea			
Bulgària	2000	2.785	- 8,1
Xipre	2000	2.686	+ 3,8
Rep. Txeca	2000	5.700	+ 13,5
Estònia	2000	1.100	+ 15,7
Hongria	2000	15.571	- 7,4
Lituània	2000	1.226	+ 21,6
Letònia	1999	490	- 1,6
Malta	2000	1.216	+ 2,1
Polònia	2000	17.400	- 1,7
Romania	2000	3.274	+ 3,9
Eslovènia	2000	1.090	+ 4,8
Rep. Eslovaca	2000	1.053	+ 1,9
Resta d'Europa	**2000**	**66.410**	
Total Europa	**2000**	**403.303**	**+ 4,1**
Catalunya	**2000**	**12.368**	

Fonts: World Tourism Organisation - WTO i Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya.

D. Recerca i desenvolupament

- Prenent com a indicador la Despesa Interna en Recerca i Desenvolupament (DIRD), es constata novament que hi ha notables diferències de situació entre els països candidats (veure Quadre 7). Així mateix, s'observa que, en termes relatius, la posició d'alguns d'aquests països no és massa distinta de la que hi ha en els estats membres.

  Per a completar aquesta visió de la R-D en els estats candidats, cal fer les següents observacions:

  a) Hi ha una elevada quantitat de personal investigador, fet que respon a l'elevat nivell educatiu de la major part d'aquests països. Malgrat això, s'ha d'assenyalar que aquest personal treballa majoritàriament a les administracions públiques.

  b) Una de les principals diferències d'aquests estats, comparativament amb els membres de la UE, és la baixa participació de les empreses en el finançament i la realització de R-D.

  Per tot això, pot afirmar-se que la situació de la R-D en els països candidats es caracteritza, en general, per una feble capacitat de generar i, sobretot, d'absorbir nou coneixement tecnològic.

Quadre 7.
Despesa interna total en Recerca - Desenvolupament (DIRD) en % del PIB als països membres de la Unió Europea, candidats a l'adhesió, Estats Units i Japó.

	Any	% DIRD sobre el PIB
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	2000	2,5
Àustria	2000	1,8
Bèlgica	1999	2,0
Dinamarca	1999	2,1
Espanya	2000	0,9
Finlàndia	2000	3,4
França	2000	2,2
Grècia	1999	0,7
Holanda	1999	2,0
Irlanda	2000	1,2
Itàlia	1999	1,0
Luxemburg	2000	n.d.
Portugal	2000	0,8
Regne Unit	2000	1,9
Suècia	1999	3,8
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	2000	0,6
Xipre	2000	0,3
Rep. Txeca	2000	1,2
Estònia	2000	0,8
Hongria	2000	0,7
Lituània	2000	0,6
Letònia	2000	0,4
Malta	2000	n.d.
Polònia	2000	0,8
Romania	2000	0,4
Eslovènia	2000	1,5
Rep. Eslovaca	2000	0,7
Total països membres de la Unió Europea		**1,9**
Estats Units	2000	**2,7**
Japó	2000	**3,0**
Catalunya	2000	**1,1**

Fonts: Direcció General de Recerca de la CE (2002) i Eurostat (2002)

3.) Efectes de l'ampliació en l'esfera de les polítiques culturals de la UE

3.1. Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la Unió Europea

- En primer lloc, s'analitza en quina mesura l'ampliació de la UE tindrà efectes sobre el seu marc institucional, és a dir, sobre les normes fonamentals que en regulen el seu funcionament. Respecte a aquest punt cal tractar, d'entrada, una de les principals qüestions que es deriven de la futura integració dels estats candidats a la Unió: el reconeixement de l'oficialitat de noves llengües. A continuació, es consideren els efectes que pot tenir l'ampliació sobre el marc institucional de la UE en els altres àmbits objecte del treball: la cultura, el turisme i la recerca.

  Prèviament, però, s'ha de remarcar que l'evolució del marc institucional de la UE presenta importants incerteses com a conseqüència del procés de revisió de les seves normes fonamentals endegat recentment, i que pot culminar amb la redacció d'una Constitució Europea. Tot i que aquests treballs s'inicien, en part, com a conseqüència de les perspectives d'ampliació de la UE, en el moment actual es desconeix quin pot ser el seu abast i, més concretament, el seu impacte sobre Catalunya.

A) Llengua

- Actualment, la regulació institucional bàsica de la UE relativa a la llengua es pot resumir a dos nivells bàsics: d'una banda, els principis normatius fonamentals i, d'altra banda, la reglamentació del règim lingüístic.

  a) Primerament, i en el terreny dels principis fonamentals, les bases jurídiques de la Unió Europea recullen de forma explícita el principi de la diversitat cultural i lingüística. Així per exemple, hi ha l'article 22 de la Carta Europea dels Drets Fonamentals, o bé la disposició del Parlament Europeu relativa a l'Any Europeu de les llengües on s'afirma que "totes les llengües europees, en la seva forma oral i escrita, són iguals en valor i dignitat des del punt de vista cultural i formen part integral de les cultures i de la civilització europees". Sobre aquesta base, pot afirmar-se

que el valor de la *igualtat* de totes les llengües de la Unió Europea té un cert reconeixement al nivell dels principis normatius de caràcter general.

b) En segon lloc, i en una esfera més pràctica, hi ha la regulació del règim lingüístic de la UE. En aquest àmbit cal fer esment dels conceptes de llengua oficial i de treball, que van ser introduïts pel Reglament de règim lingüístic de l'any 1958. S'ha de tenir present que en els Tractats només es fa referència a la llengua de redacció d'aquests, i es determina que el Consell ha de fixar per unanimitat el règim lingüístic de la comunitat.

   L'esmentat Reglament de règim lingüístic estableix, en els seus trets fonamentals, els següents principis:

   - Per un costat, es considera que les llengües en què és redactat el Tractat són reconegudes com a llengües oficials. Aquestes llengües oficials s'empren en les comunicacions entre els ciutadans i les institucions. Així mateix, els reglaments, els textos d'abast general i el Diari Oficial es publiquen en aquestes llengües, per a respectar el principi de seguretat jurídica.

   - Per un altre costat, tal com es preveu en l'esmentat reglament, les diferents institucions europees han desenvolupat i/o especificat les modalitats d'aplicació del règim lingüístic en el seu funcionament.

   - Finalment, s'ha d'assenyalar que el Reglament de règim lingüístic de la UE disposa que, "en allò que concerneix als estats membres on hi ha diverses llengües oficials, l'ús de la llengua serà determinat, a petició de l'estat interessat, segons les regles generals que es desprenen de la legislació d'aquest estat".

- En aquest marc normatiu general de la UE, la posició de la llengua catalana en l'actualitat és la següent:

  a) Tot i que en el Reglament de règim lingüístic no s'estableix cap obstacle insalvable per a l'oficialitat a Europa d'aquelles llengües que només són oficials a una part del territori d'un estat membre, el Tractat d'adhesió d'Espanya a la Unió Europea no fa cap esment a cap altra llengua oficial en el territori de l'Estat més que al castellà. Des d'aleshores, el govern espanyol tampoc no ha intervingut de forma decisiva per a introduir millores en el tractament del català per part de la normativa comunitària.

  b) L'any 1990, amb la Resolució 1235/90 del Parlament Europeu es va donar una resposta parcial a diferents resolucions dels Parlaments autonòmics de les Illes Balears i de Catalunya sobre la situació del català. Aquesta resolució es limitava a demanar al Consell i a la Comissió que adoptessin mesures que permetessin: publicar en català els tractats i els textos fonamentals de les Comunitats, difondre en català la informació pública relativa a les institucions de la UE als mitjans de comunicació, incloure el català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees, i utilitzar el català en les relacions orals i escrites amb el públic a l'Oficina o oficines de la Comissió de les Comunitats Europees a les Comunitats en qüestió.

     Malgrat la importància d'aquesta resolució, s'ha d'assenyalar que aquesta quedà lluny dels plantejaments fets des de Catalunya i les Illes Balears. A més a més, cal tenir en compte que encara hi ha casos en que no s'aplica plenament el contingut d'aquesta resolució. [3]

  c) Per altra banda, també cal fer esment de l'antecedent que suposà l'aprovació l'any 1997 de la directriu europea relativa a l'etiquetatge dels productes comercials, segons la qual tan sols els estats poden regular l'ús de les llengües en l'etiquetatge i, a més, únicament les llengües oficials de

[3] Per exemple, els projectes educatius en llengua catalana no poden accedir a ajuts del Programa Sòcrates, mentre que sí ho poden fer altres llengües "no oficials i de treball" com l'irlandès, el luxemburguès, o les dels països candidats a l'ampliació.

la Unió poden tenir-hi cabuda (tot i que una sentència del Tribunal Constitucional espanyol havia reconegut la facultat de regular l'ús de les llengües oficials en l'etiquetatge -STC 147/1996-). Per tant, tot i que el Govern de la Generalitat de Catalunya té competència en la regulació de la política lingüística relativa al català, l'ús públic i comercial d'aquesta llengua pot arribar a estar directament condicionat per la manca de reconeixement de la normativa comunitària de l'oficialitat de les llengües.

- Com a conseqüència de les lògiques dificultats que comporta la situació de multilingüisme existent a la UE, la pràctica i els usos lingüístics operatius de les institucions comunitàries no responen de forma plena als principis bàsics establerts per les normes jurídiques que s'han esmentat anteriorment. Més concretament, i sobre la base de l'experiència real del funcionament de la UE, cal fer les puntualitzacions següents:

  a) En primer lloc, tot i que la normativa comunitària disposa el principi d'*igualtat* entre les llengües d'Europa, de fet hi ha una certa "estratificació jeràrquica" de les llengües en la comunitat:

     - Hi ha les onze llengües oficials i de treball: alemany, anglès, danès, espanyol, francès, grec, irlandès, italià, neerlandès i portuguès (a les que el 2004 s'hi afegiran les sis llengües dels estats candidats: eslovac, eslovè, estonià, hongarès, letó, lituà, maltès i polonès).

     - Existeix una llengua de tractat i de comunicació amb les institucions: l'irlandès.

     - Hi ha una llengua que, sense ser oficial, participa plenament en els programes de la UE com si fos llengua oficial: el luxemburguès.

     - Així mateix, existeixen les llengües que són oficials en el seu propi territori, sense que hi hagi un reconeixement per part de la UE: el català, la resta de llengües oficials d'Espanya, etc..

- Finalment, cal fer referència a les altres llengües parlades històricament a la UE, sense cap tipus de reconeixement oficial.

Davant d'aquesta complexa "estratificació jeràrquica" de les llengües europees que existeix de fet, cal fer dues observacions:

- Per un costat, aquest fet suposa que el règim lingüístic de la UE no respecta plenament el principi fonamental de la *igualtat* lingüística: hi ha llengües que no tenen cap tipus de reconeixement "efectiu" per part de la UE, més enllà de la simple declaració del principi genèric del dret a la diversitat i a la igualtat.

- Per un altre costat, les dificultats (i els costos) que comporta el multilingüisme a Europa, tendeixen a resoldre's (de forma implícita o explícita) mitjançant un sistema amb diferents "graus" de reconeixement dels drets lingüístics: llengua de tractat, llengua oficial, llengua de treball, llengua de comunicació, llengua amb dret a participació en programes europeus, etc..

b) En segon lloc, per a garantir la seguretat jurídica dels ciutadans es recorre al que es pot denominar com el principi de *suficiència* (front al d'*igualtat*). És a dir, es considera suficient que la UE publiqui en alguna llengua que sigui oficial a tot el territori de cada estat per tal que la seguretat jurídica dels ciutadans quedi garantida. Darrera d'aquest principi hi ha la idea del "nombre mínim de llengües oficials", que acaba convertint-se en un principi d'exclusió per a fixar el "nombre màxim admissible de llengües oficials" (com s'ha posat clarament de manifest en el cas de l'etiquetatge dels productes comercials en català, esmentat anteriorment).

c) Finalment, i en tercer lloc, es constata que a la pràctica no existeix un multilingüisme "integral". Deixant de banda l'exigència que les comunicacions entre les institucions i els ciutadans, i els textos jurídics es facin en totes les llengües oficials, en la regulació del règim lingüístic no s'especifiquen la resta de funcions de les llengües de treball.

Així doncs, ja en l'actual UE (no ampliada), hi ha una clara tendència al reconeixement del principi de *simplificació* de les llengües de treball en el màxim nombre de comunicacions, especialment a nivell intern: existeixen uns costos econòmics i unes enormes dificultats logístiques i operatives per a la posta en pràctica d'un multilingüisme integral. Davant d'això, tot indica que es tendeix cap a la utilització d'una (-es) única (poques) llengua (-es) franca (-es) de comunicació, essent l'anglès (i el francès) les llengües més utilitzades en el treballs interns de la UE. [4]

- En aquest escenari, el règim lingüístic de la UE davant del procés d'ampliació sembla que podrà desenvolupar-se en el marc dels següents eixos fonamentals:

  a) D'entrada, cal preveure que a nivell formal es mantingui com a principi normatiu fonamental el valor de la *igualtat* entre les llengües. En principi, sembla lògic preveure que tots els estats vetllaran per a que no es trenqui formalment aquest principi.

  b) Paral·lelament, sembla previsible que s'accentuarà la necessitat d'augmentar l'eficiència dels processos de treball interns, en els que la tendència a la *simplificació* lingüística en el "treball" de la UE sembla inevitable. Per tant, difícilment es donarà en el futur una situació de "multilingüisme integral".

  c) Davant d'això, cal contemplar la possibilitat que, com a conseqüència de l'ampliació de la UE, s'aprofundeixi en l'estratificació dels drets lingüístics, tot reconeixent-los a diferents graus. En aquest sentit, podria avançar-se cap a una distinció entre llengua oficial i de treball, qüestió que podria regular-se implícitament, o bé aplicar-se de forma explícita:

     - Una aplicació implícita d'aquesta solució sembla més "fàcil", ja que suposa el manteniment de la situació actual, en la que aparentment es reconeix una plena igualtat entre les llengües

[4] Així, per exemple, l'any 2001, el 56,8% dels originals traduïts eren en anglès, el 29,8% en francès, el 4,3% en alemany i el 8,8% restant en la resta de les llengües oficials.

oficials, sense que aquest multilingüisme existeixi de forma integral. Aquesta situació afavoriria els estats amb les llengües majoritàriament emprades en el treball de la UE, i atorgaria el màxim grau de protecció –encara que amb un estatut d'aparent igualtat- a la resta de llengües.

- Explicitar una solució de la qüestió ofereix unes majors garanties democràtiques i d'igualtat però, sens dubte, requereix d'un important esforç de negociació en el que la major part dels estats (membres de la UE i candidats) haurien de cedir en el reconeixement dels seus drets lingüístics front a unes poques llengües de treball que esdevindrien instruments estandaritzats de comunicació interna.

d) En l'escenari d'una "estratificació jeràrquica" implícita de les llengües, caracteritzat pel manteniment de la situació actual, és previsible la continuïtat del principi de *suficiència* de cara a garantir la seguretat jurídica dels ciutadans (i, sobretot, per a justificar l'existència d'un nombre mínim –o màxim admissible- de llengües oficials). En canvi, amb una regulació explícita de la qüestió, els efectes econòmics i logístics d'un increment de les llengües podrien limitar-se pel propi sistema d'estratificació dels drets lingüístics (sense necessitat de recórrer a l'esmentat principi de *suficiència*).

- Aquest escenari que s'acaba de descriure contempla tant la possibilitat (més fàcil) de mantenir l'actual règim lingüístic de la UE a nivell formal (mentre aquest evolucionaria de fet cap una major *simplificació* en l'apartat de les llengües de treball), com de modificar-lo tot definint explícitament una estratificació dels drets lingüístics (l'opció més difícil).

- Davant d'això, les perspectives de reconeixement del català son, certament, millors en el segon dels supòsits plantejats que no pas en el primer. Tot i que la resposta a aquesta qüestió està fortament condicionada pel desenllaç que tindran els processos d'ampliació i de formulació de la futura Constitució Europea.

B) La cultura, el turisme i la recerca i desenvolupament

- No es preveuen canvis significatius en el marc institucional de la UE relatiu a la resta d'àmbits objecte d'aquest treball: la cultura [5], el turisme [6], i la recerca i desenvolupament [7]. Per tant, les polítiques de la UE es mantindran essencialment amb els mateixos continguts que en l'actualitat, que són els establerts en el seu Tractat Constitutiu.

- A aquest nivell, tan sols hi ha un aspecte que pot experimentar un canvi substancial com a conseqüència de l'ampliació de la UE: el procés de presa de decisions sectorials en les institucions comunitàries. En aquest sentit, cal preveure la possibilitat que s'introdueixin mecanismes que alleugereixin aquests processos. Respecte a aquest punt, cal recordar que l'actual règim que regula aquest qüestió en els àmbits objecte del present treball és el següent:

    a) En cultura, les decisions del Consell i de la Comissió s'adopten per unanimitat.

---

[5] Segons la normativa vigent de la UE, la cultura és una àrea que correspon a la sobirania estatal, de manera que l'acció de la Unió té una incidència indirecta en aquest àmbit. El Tractat estableix que la Comunitat contribuirà al desenvolupament de les cultures dels Estats membres, afavorirà la cooperació entre aquests i, si fos necessari, donarà suport i completarà l'acció d'aquests en els següents àmbits: la millora del coneixement i la difusió de la cultura dels pobles d'Europa, la conservació i protecció del patrimoni cultural, els intercanvis culturals no comercials, i la creació artística i literària, inclòs el sector audiovisual. La Comunitat també contribuirà a fomentar les relacions de cooperació cultural amb tercers països i organismes internacionals.

[6] La referència en el Tractat al turisme afirma que l'acció de la Comunitat implicarà, en les condicions i segons el ritme previstos en el Tractat, mesures (entre altres) en l'àmbit del turisme. Malgrat tot, s'ha de dir que no hi ha una política comuna en aquest camp que vagi més enllà de treballs o ajuts d'abast molt limitat (com, per exemple, el suport per a l'elaboració d'estudis, etc.).

[7] Quant a la R-D, el principal marc de referència també són els estats. En aquest cas, però, el Tractat disposa que la Comunitat i els estats coordinaran la seva acció en matèria de R-D per tal de garantir la coherència recíproca de les polítiques nacionals i la política comunitària. L'objectiu principal de la política de la UE en aquest camp és enfortir les bases científiques i tecnològiques de la seva indústria, per a afavorir el desenvolupament de la seva competitivitat a escala internacional. Per això, s'articulen diferents accions: execució de programes de recerca i desenvolupament tecnològic, promoció de la cooperació entre empreses, centres de recerca i universitats, promoció de la cooperació internacional en matèria de recerca, difusió i explotació dels resultats de la R-D, i estímul de la formació i mobilitat dels investigadors.

b) En turisme, les mesures es regeixen per la regla de la unanimitat dels estats membres.

c) En R-D, es disposa que el Consell estableixi un Programa Marc plurianual, que s'executa mitjançant programes específics. Els programes específics són adoptats pel Consell per majoria, a proposta de la Comissió i prèvia consulta al Parlament Europeu i al Comitè Econòmic i Social.

3.2. Impacte de l'ampliació sobre les polítiques culturals de la Unió Europea

- En principi, no hi ha previst cap canvi d'especial rellevància en el contingut de les polítiques culturals com a conseqüència de l'ampliació de la Unió Europea. Tot indica com assenyalen Eduard Delgado i Jordi Baltà, que l'ampliació apareix "com un factor poc determinant a l'hora de dissenyar els programes futurs de suport a la cultura en l'àmbit de la UE". Atès que els temes d'identitat i culturals queden fora de l'esfera de la intervenció de la UE, i que aquests corresponen principalment als estats, sembla que "l'àmbit de la cultura serà testimoni de canvis menys substancials que no d'altres en l'adveniment de l'Europa ampliada. És en els fons estructurals o en la legislació de mercat on es lliuraran batalles." [8]

- Els principals efectes de l'ampliació en l'àmbit de les polítiques culturals comunitàries es dóna, sobretot, en el nivell de la seva aplicació i, més concretament, en la quantitat de recursos econòmics disponibles per als programes europeus d'ajut. En principi, un augment dels estats membres suposa l'existència d'una major quantitat de potencials beneficiaris d'aquests ajuts. Aleshores, si no hi ha un increment de les dotacions financeres dels programes, les oportunitats d'accés dels agents culturals de Catalunya a les línies de suport financer de la UE per a les activitats culturals podrien reduir-se. Aquest fet pot tenir una especial incidència en aquells programes europeus que els ajuts es reparteixen tot recorrent principalment al criteri d'equitat entre estats.

  Actualment, la major part dels programes comunitaris ja estan oberts a la participació dels països candidats (almenys formalment, tot i que aquesta participació no s'ha fet efectiva en tots els casos), de manera que l'impacte de l'ampliació de la UE que s'acaba d'esmentar ja pot tenir efectes reals. Davant d'això, cal fer les següents puntualitzacions:

  a) Per un costat, cal fer referència als efectes derivats d'una major o menor capacitat de lideratge dels agents culturals catalans per a promoure projectes europeus en aquest nou escenari. Per a il·lustrar aquesta qüestió

[8] Veure el document annex "Efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya: les polítiques culturals".

hi ha el cas del Programa Cultura 2000, en el que es requereix la participació d'almenys 3 estats (en projectes anuals) i un mínim de 5 (en els de més durada). En tots els casos, però, existeix una organització lidera el projecte (fet que li atorga certes prerrogatives en la definició dels objectius, etc.).

Al llarg dels darrers 3 anys d'existència d'aquest programa, els catalans han rebut una quota relativament estable d'ajuts, ja que la seva participació s'ha mantingut al voltant de l'11% i el 13%. Tanmateix, només en un 10% dels casos els agents catalans han liderat el projecte. Paral·lelament, es constata que el lideratge dels projectes recau, principalment, als països centreuropeus.

Amb l'obertura l'any 2001 del Programa Cultura 2000 als operadors dels països candidats a l'adhesió, s'observa una forta tendència a la cooperació cultural amb aquests "nous" països. Així, el 2002, quasi la meitat dels programes anuals comptaven amb presència d'agents culturals dels països candidats (i un 12% eren liderats per aquests països). La major part dels projectes multianuals (19 d'un total de 24) compten amb la participació de països candidats.

Davant d'això, cal advertir d'un risc potencial derivat de l'ampliació: que els promotors de projectes a escala de la UE (encapçalats, com s'ha dit, pels estats centreueropeus), desplacin la seva preferència per a treballar amb agents culturals de l'àrea del sud-mediterrani a favor dels estats de l'est. Per a fer front a aquesta situació, cal capacitat de lideratge (com ho ha fet Itàlia el 2002, que va ser el país que va encapçalar més projectes del Programa Cultura 2000).

b) Per un altre costat, aquest impacte de l'ampliació sobre les oportunitats dels catalans per accedir als recursos financers de la UE, pot tenir una incidència desigual segons la naturalesa i característiques de cadascun dels Programes. En aquest sentit, cal remarcar les dues observacions següents:

- D'una banda, hi ha certs programes europeus que estan oberts a la participació dels països candidats, sempre que aquests contribueixin al seu finançament. Aquest és el cas, per exemple del Programa Media, respecte al qual es disposa que cada nou país participant aportarà una contribució financera al programa (en part del seu pressupost nacional, i la resta per la via del Programa PHARE).

  El febrer de 2003, ja hi ha set candidats que han signat el *Memorandum* d'acord amb la Comissió Europea per a formar part del Programa Media: Polònia, Letònia, Estònia, República Txeca, Bulgària, Lituània i República Eslovaca.

- D'altra banda, s'ha de tenir present que el criteri d'equitat territorial no té la mateixa importància relativa en totes les línies de finançament comunitari. Així, per exemple, per a l'assignació de recursos europeus per al foment de la R-D, està condicionada per la dotació de recursos econòmics, tècnics i d'infrastructures que cada país pot aportar.

- Fetes aquestes consideracions generals sobre l'impacte de l'ampliació en l'aplicació de les polítiques comunitàries, a continuació s'assenyalen certes qüestions d'interès específic dels diferents àmbits objecte del present treball:

A) Llengua

a) Com s'ha dit, a la major part dels programes europeus es contempla la possibilitat de participació dels països candidats. Això suposa que en els programes amb contingut lingüístic (com l'Acció Lingua del Programa Sócrates, o la Línia 2 del Programa eContent, per a la producció de continguts multilingües i multiculturals), contemplen el finançament de projectes destinats al foment de les llengües d'aquests països.

Davant d'això s'ha d'assenyalar que les perspectives d'ampliació de la UE no han suposat un procés de plena equiparació de la llengua catalana a les llengües oficials de la comunitat. Així, hi ha el cas de l'Acció Lingua del Programa Sócrates 2 (2000-2006) destinada a la promoció de l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües, que es circumscriu a totes les llengües oficials de la UE, més l'irlandès, el luxemburguès, i les llengües nacionals dels països candidats. Així, tot i la importància d'aquest projecte (el Programa Sócrates té una dotació total de 1.850 milions d'Euros per al període de 7 anys), continua sense complir-se la resolució 1235/90 del Parlament Europeu que disposava la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees.

b) En el cas que el marc institucional de la UE opti per definir de forma explícita una estratificació dels drets reconeguts a les llengües (tot determinant, per raó del principi de simplificació, un nombre limitat de llengües de treball) [9], cal contemplar la possibilitat que les altres llengües oficials de la UE ("excloses" com a llengües de treball) puguin ser objecte d'un tracte compensatori en tots els programes europeus amb implicacions lingüístiques. De fet, alguns d'aquests programes ja tenen

[9] Veure l'anterior apartat d'aquest document.

criteris de preferència a favor de les llengües menys difoses. Davant la aquesta possibilitat, cal que aquestes mesures no quedin limitades a les llengües "oficials" (com ja passa avui amb el Programa Sócrates), i que es fixi la via per a la inclusió del català en aquestes polítiques.

B) Política Cultural

c) Hi ha una certa tendència a que les relacions culturals internacionals i, per tant, les polítiques culturals a l'exterior, evolucionin cap al reconeixement d'un protagonisme creixent dels estats (front a la davallada de la importància relativa d'organitzacions multilaterals, fundacions i altres entitats). Aquest fet pot suposar un risc per a la cultura (i la llengua) catalana, que pot veure afeblida la seva capacitat d'incidència a nivell dels organismes comunitaris. [10]

C) Turisme

d) Tot i que no hi ha una important política comunitària comuna en matèria de turisme, si que hi ha moltes qüestions que hi tenen una incidència indirecta (transports, medi ambient, noves tecnologies, higiene alimentària, energia, fiscalitat, etc.). Així, s'ha de tenir en compte que certs fons comunitaris destinats a aquests estats poden contribuir a millorar les infrastructures turístiques i els entorns urbans dels països de l'ampliació, fet que tindrà una incidència sobre el desenvolupament del seu turisme cultural.

[10] Així, per exemple, les propostes de millora del Programa Cultura s'encaminen cap a un reforç de les agències estatals encarregades difusió de la informació cultural. En concret, es fa referència als Punts de Contacte Cultural que, en el cas d'Espanya –i a diferència d'altres països- aquesta funció s'ha centralitzat en un únic organisme: la Direcció General de Cooperació i Comunicació Cultural del Ministeri d'Educació i Cultura.

4.) Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats

4.1. Efectes de la integració dels estats candidats a la UE sobre les seves polítiques culturals

- L'anàlisi de les perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats és una qüestió complexa, sobretot si es té en compte que la realitat cultural, política i econòmica d'aquests estats presenta notables diferències entre sí. Donat l'objecte del present document, a continuació es tracten els efectes de la integració d'aquests estats a la UE sobre les seves polítiques culturals. A l'apartat següent, s'apunten els principals reptes i característiques de les polítiques culturals d'aquests països que s'han identificat durant l'elaboració de l'estudi.

- La diversitat dels països candidats, com també els diferents graus d'evolució dels seus sistemes polítics i econòmics, ha fet necessari establir uns requisits mínims a complir abans de fer possible l'adhesió. Aquests requisits, que van establir-se al Consell Europeu de Copenhaguen el mes de juny del 1993, abarquen qüestions de naturalesa política (garantir la democràcia, l'estat de dret, els drets humans i el respecte i la protecció de les minories), econòmica (gaudir d'una economia de mercat capaç de fer front a la pressió competitiva i les forces de mercat dins la Unió), i també totes aquelles que fan referència a la capacitat del candidat d'assumir el cabal comunitari.

- En l'àmbit de la cultura, l'objectiu del procés d'adhesió recau, sobretot, en assegurar que es compleixen els requisits establerts per part de les institucions europees de cara a l'ingrés a la UE. Tal com es reflecteix en els Informes de progrés realitzats per a cadascun dels països candidats, les principals qüestions relatives a la cultura i a la recerca que tenen un caràcter "decisiu" en aquest procés són les següents:

    a) D'una banda, es requereix un treball d'harmonització de les legislacions de cada país a la normativa comunitària:

        - En primer lloc, per la seva importància, hi ha l'àmbit de la radiodifusió i la teledifusió, en que es requereix la ratificació de la Convenció del Consell d'Europa de televisió transfonterera,

l'adaptació de la legislació sobre els *media*, l'harmonització a la directiva "Televisió sense fronteres", etc.

D'aquesta manera es tracta d'assegurar que els *media* dels països candidats respectin certs drets reconeguts a les persones (protecció de menors, protecció per excés de violència, codis de conducta en matèria de programació i de publicitat, etc.), garantir que hi hagi una harmonització legal en aspectes com la definició d'obres europees, la promoció d'obres independents, les limitacions de la presència de capital estranger en les cadenes de TV, etc..

- En la resta d'àmbits de la política cultural, així com en la política de recerca i ciència, no s'estableix cap requisit especialment rellevant a nivell d'harmonització legal.

b) D'altra banda, es promou el reforçament de les estructures administratives de cara a garantir l'aplicabilitat de la normativa comunitària. Amb això es tracta de garantir que la participació d'aquests països als programes comunitaris sectorials es realitzi amb el suport d'una capacitat administrativa i judicial suficient. En aquest apartat, es poden assenyalar les següents accions:

- Creació d'oficines per a participar en les accions comunitàries. Per exemple, d'un Punt de Contacte Cultural que faciliti la participació del país en els programes comunitaris de cultura. En l'àmbit de recerca, també es requereix de l'existència d'un Punt Nacional de Contacte.

- Disposar d'organismes de regulació i control: sobretot del sector audiovisual, amb els recursos humans, tècnics i econòmics necessaris i suficients, i amb la transparència requerida.

El procés de negociació en cultura i política audiovisual (Capítol 20) i en Ciència i Recerca (Capítol 17) ja s'ha tancat en els 10 països candidats per al 2004 (a data del mes de desembre del 2002), i està provisionalment tancat amb Bulgària i Romania.

No obstant això, s'ha de dir que el compliment dels requisits formals mínims per a la integració constitueix una condició necessària, però no suficient, per a la participació plena dels programes comunitaris. En molts casos, el problema clau és que aquests països no disposen sempre de la capacitat per a portar-los a la pràctica (*implementing capacity*). Això s'ha posat de manifest, per exemple, en el decurs del V Programa Marc de Recerca –al que ja podien participar els estats candidats- i també en el vigent VI Programa Marc de Recerca –que és per al període 2002-2006-.

Davant d'això, l'intercanvi d'informacions i experiències per a crear un context favorable per a la integració i, més endavant, el progrés social, polític econòmic de cada país són factors que afavoriran de forma progressiva una participació més activa dels futurs estats membres de la UE en aquests àmbits.

4.2. Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats

- Des d'una perspectiva general, i com a conseqüència de la poca importància que la cultura té respecte el conjunt del procés d'ampliació, en alguns d'aquests països sembla existir una certa tendència a la "marginació" de les seves polítiques culturals (sobretot en relació a la quantitat de recursos pressupostaris públics assignats a aquestes activitats).

  En aquest escenari, també s'ha d'indicar que importants fundacions i organitzacions multilaterals (com la Fundació *Soros* o l'*Open Society Institute*) tendeixen a retirar les seves aportacions de fons a aquests països, amb els que fins ara s'havien realitzat importants operacions de cooperació cultural i de manteniment d'institucions.

- Davant d'això, és clar que l'esforç d'adaptació i modernització de les polítiques culturals haurà de ser gran, ja que hi ha importants reptes a assolir de cara a una integració plenament efectiva a la UE. En aquest sentit, i des d'una perspectiva general, poden assenyalar-se algunes de les principals qüestions identificades durant l'elaboració del present informe:

  a) Els països candidats hauran d'afrontar un intens procés d'ensenyament i aprenentatge de llengües: només el 26% de la població d'aquests estats declara parlar algun dels idiomes oficials de la UE. En aquest sentit, destaca, en primer lloc, la necessitat de formació de l'anglès: el 86% de la població dels països candidats declara d'utilitat aquesta llengua, essent només el 15% de la població que afirma poder mantenir una conversa en aquest idioma. A un segon nivell hi ha l'alemany (declarat d'utilitat pel 58% de la població, i parlat pel 4%) i el francès (un 17% i un 10% respectivament). El castellà és considerat com a llengua "útil" per tan sols el 2% de la població dels països candidats.

  b) En l'esfera de les polítiques culturals, cal fer les consideracions següents:

- En general, són països amb una forta tradició centralista. Per tant, tenen plantejat el repte de la descentralització de les polítiques i serveis culturals, qüestió que ja s'ha començat a afrontar en alguns estats aquests darrers anys.

- Sembla que en alguns àmbits dels països candidats existeix una certa tensió entre el món rural i el món urbà. Així, per exemple, hi ha mostres d'enfortiment de la centralitat de les grans ciutats. En aquests casos, des del món rural es tendeix a veure amb més recel el procés d'ampliació, i sovint es considera que la caiguda del mur ha afavorit més les ciutats que el camp. Per tant, i davant d'això, cal plantejar-se la importància d'articular unes polítiques culturals amb una vocació d'equilibri territorial.

- També des d'una òptica general, s'observa que el teixit cívic i associatiu dels estats candidats és relativament feble, hereu de centralisme i d'estructures polítiques molt jerarquitzades. Tot i això, sembla que des de la dècada dels 90 han aparegut algunes iniciatives privades sense ànim de lucre que, donada la migradesa de recursos a escala nacional, busquen suport a institucions internacionals. Per tant, caldran igualment polítiques orientades a la vertebració del teixit cívic-cultural dels estats candidats.

- La situació de les indústries i mercats culturals d'aquests estats també presenta molts dèficits: tant per la capacitat de finançament de produccions culturals competitives en el mercat "obert" de la UE, com pels esforços de modernització (sobretot en la tecnologia que requereixen aquests sectors). El camí d'una economia centralitzada cap a una economia de mercat, i els efectes de la creixent mundialització de les indústries culturals (amb un clar predomini de la cultura dels Estats Units), també constitueixen un repte per als sectors culturals. En conseqüència, és necessari el disseny de polítiques públiques que permetin fer front a aquesta situació dels mercats culturals dels països candidats.

- En molts dels països candidats s'ha fet una opció força clara per una política cultural en l'àmbit del patrimoni cultural i dels monuments artístics. Aquest fet respon, en bona part, a les expectatives existents en relació al turisme (a més de ser un instrument que contribueix, entre altres, a enfortir els símbols d'identitat nacional).

- Finament, hi ha altres àmbits temàtics que poden ser igualment d'interès preferent per part dels governs d'aquests països com, per exemple, les polítiques de foment i preservació de la diversitat lingüística, la relació entre cultures tradicionals i cultura contemporània, l'establiment de sistemes de finançament públic de les manifestacions culturals artesanals (música en viu, arts escèniques, etc.), etc..

c) En l'esfera de la cooperació cultural i del turisme, s'observa l'existència de certes àrees geogràfiques en les que ja s'estableixen intenses relacions i fluxos (que molt probablement s'incrementaran). Aquesta tendència a la consolidació (o recuperació) d'espais de cooperació cultural entre diferents països, i amb un notable dinamisme del turisme entre ells es posa de manifest, per exemple, en les següents casos:

   - Entre les tres repúbliques ex-Soviètiques bàltiques, els països escandinaus (Finlàndia, Dinamarca, Suècia) i part d'Alemanya.

   - L'espai central d'Europa: Àustria, Itàlia, Eslovènia, la República Txeca, Alemanya, etc.

d) En relació a les polítiques en R-D, aquestes hauran d'afrontar la situació d'aquestes activitats en els països candidats que, com s'ha dit, es caracteritza per una feble capacitat de generar i, sobretot, d'absorbir nou coneixement tecnològic. En concret, els principals reptes en aquest sentit són els següents:

- Tractar de mantenir (i en la mesura del possible, incrementar) la Despesa interna total en R-D en termes absoluts i en termes relatius respecte del PIB.

- Aprofitar les oportunitats que suposa l'existència d'una elevada quantitat de personal investigador (que majoritàriament treballa a les administracions públiques).

- Estimular la participació de les empreses en el finançament i la realització de R-D, que se situa a uns nivells molt inferiors als que hi ha en el conjunt de la UE.

En definitiva, es tracta de polítiques a llarg termini i amb objectius clarament definits, que fomentin una transformació radical dels protagonistes dels respectius sistemes nacionals d'innovació: empreses, administracions públiques, els centres de recerca depenents d'elles, i les universitats.

5.) Reptes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya

5.1.) Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya.

- L'impacte de l'ampliació de la UE en el camp de la cultura incideix en quatre grans àmbits o eixos (veure Esquema 1):

    a) Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE.

    b) Augment de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE.

    c) Augment de la diversitat cultural i lingüística de la UE.

    d) Augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres de la UE.

- En funció d'aquests quatre eixos, poden identificar-se els principals efectes generats per l'ampliació de la UE a dos nivells diferenciats:

    a) Els mercats culturals (veure Esquema 2).

    b) Les polítiques culturals (veure Esquema 4).

  Sobre aquesta base, i per aquests dos nivells, es defineixen els efectes i els reptes més rellevants de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya (veure Esquemes 3 i 5).

Esquema 1.

Principals eixos de l'impacte de l'ampliació en els sectors culturals de la UE.

Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE

- Creixerà la dimensió territorial de la UE per l'àrea de l'Est, de manera que el centre econòmic de la UE (l'Europa "Central") tendirà a enfortir la seva posició, tot incrementant-se la centralitat dels estats ubicats en aquesta posició.

Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE

- Es passarà de la UE-15 amb 11 llengües oficials, a la UE-25 amb 22 llengües oficials.

Augment de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE

- L'increment del nombre d'estats membres a la UE té una incidència a un doble nivell:

  a) Econòmic: suposarà la possibilitat de generar unes majors economies d'escala en el futur mercat interior, la (re-) localització d'inversions dins de la UE, etc..

  b) Polític: sobre la definició del sistema de presa de decisions a les institucions comunitàries (nombre de vots dels estats, decisions per unanimitat o per majoria qualificada, etc.).

Augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres UE

- Les diferències econòmiques a la UE s'incrementaran: el perfil dels estats candidats, en comparació amb els estats membres de la UE, es caracteritza per tenir una menor renda per càpita, uns costos de la mà d'obra inferiors, unes infrastructures tecnològiques menys avançades, una menor dotació de recursos públics, etc.

- Al mateix temps, es preveu que els mercats de consum cultural i de lleure en els països candidats creixeran de forma notable. Així, l'obertura del comerç en aquests estats constitueix una oportunitat de negoci per a les indústries culturals.

Esquema 2.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Enfortiment de les llengües oficials majoritàries de la UE com a estàndards de comunicació (sobretot l'anglès, i també el francès i l'alemany). • La resta de llengües tendiran a ocupar una posició més perifèrica dins de la UE.	• Tendència dels territoris a l'especialització de l'activitat econòmica: polarització de les activitats generadores de més valor afegit en certes regions. • Els factors clau de competitivitat en les economies més avançades es centraran en l'excel·lència de la producció, la capacitat d'innovar, i la qualitat de les infrastructures. En les economies menys avançades, ho seran, sobretot, el baixos costos de producció.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• La llengua (i, en part, la cultura) són barreres per a la "unificació" efectiva de certs mercats culturals a escala de la UE. • En les àrees culturals/lingüístiques de major dimensió de la UE, les indústries culturals podran ser generadores d'unes majors economies d'escala. Això tendeix a enfortir el lideratge dels estats més grans en el procés de configuració del mercat cultural unificat .	• En un mercat més ampli, la millora de la competitivitat econòmica dels territoris requerirà d'estratègies conjuntes dels agents polítics, empresarials i socials del territori: la "qualitat" de les relacions entre aquests és un factor clau de desenvolupament en certs sectors d'activitat com la cultura i la recerca. • En aquest sentit, tenen una gran importància les estratègies (públiques + privades) de promoció cultural a l'exterior, que fomentin la capacitat de lideratge d'iniciatives de cooperació i intercanvi.

Esquema 3.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• *Efecte*: Es tendeix a accentuar la posició relativament perifèrica de les llengües castellana i catalana en el context de la UE. • *Repte*: Calen estratègies i recursos per a assolir un desenvolupament cultural en català i, també, en castellà en el marc del mercat interior de la UE.	• *Efecte*: L'activitat cultural i de recerca de Catalunya resta en una posició "intermèdia" a la Unió: no es preveu un desplaçament significatiu d'aquestes activitats del país cap als estats candidats; paral·lelament, es manté "la distància" respecte les regions més avançades de la UE. • *Repte*: Cal una aposta ferma per que Catalunya millori en els factors clau de competitivitat propis de les economies més avançades: l'excel·lència, la innovació, la qualitat, les infrastructures, etc.. La cultura i la recerca poden contribuir decisivament a assolir aquest objectiu.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• *Efecte*: És més "costós" participar en les relacions econòmiques i culturals entre els estats membres de la UE des d'un territori amb llengües "perifèriques". El domini del castellà permet tenir uns sectors culturals amb una balança comercial favorable amb Llatinoamèrica, però no amb la resta de la UE. • *Repte*: Cal abaratir els costos de transacció lingüística (enginyeria lingüística, aprenentatge/formació, etc.), per posicionar la producció cultural de Catalunya a la UE, i garantir la difusió dels productes de la UE en la llengua pròpia de Catalunya.	• *Efecte*: Atès que no es preveuen canvis substancials en la competència de les activitats culturals i de recerca de Catalunya en el marc de la UE, cal avaluar i millorar en tot el necessari les estratègies desplegades fins ara en aquests camps. • *Repte*: L'ampliació de la UE hauria d'estimular un rellançament de les estratègies conjuntes entre els agents empresarials, polítics i socials de Catalunya per a millorar la competitivitat del país en els camps cultural i de recerca. Sobretot, aquelles que proporcionin capacitat de lideratge de projectes a escala europea, tot innovant permanentment per a corregir les deficiències actuals i aprofitar les oportunitats existents.

Esquema 4.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Davant l'augment de la complexitat del règim lingüístic de la UE, sembla que es tendirà cap a una "estratificació" dels drets de les llengües (de forma implícita o explícita), que suposarà una *simplificació* de les llengües de treball a la UE. • Aleshores, es podria (?) arribar a establir un sistema de "compensacions" a favor de les llengües "oficials" no incloses com a llengües de treball.	• Les polítiques públiques (europees, centrals i regionals) poden tenir un paper bàsic per ajudar a corregir els desequilibris territorials existents, incloent les que fomentin els sectors clau de modernització de l'economia (com la recerca, la cultura, etc.). • Davant d'això, es podrien (?) plantejar mecanismes de solidaritat en favor de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• Davant aquesta complexitat, es podria (?) optar per mantenir l'aplicació del principi de suficiència ("nombre màxim de llengües" oficials que garanteixin la seguretat jurídica dels ciutadans). • Aleshores, tot i el principi de la igualtat de les llengües, es mantindrien els dèficits ja existents avui respecte dels drets de les llengües "no oficials" (sobretot en àrees bilingües on aquestes coexisteixen amb llengües "oficials" de la UE).	• En una UE ampliada, pot accentuar-se la tendència de reforçament del paper dels estats en les decisions de les polítiques comunitàries i en les relacions internacionals dins de la UE. • Tot i això, també cal preveure un possible augment de les relacions "internacionals" entre els agents públics subcentrals (regionals, locals, etc.) i privats (lucratius i no lucratius). Aquest fet demana una gran capacitat d'innovació de les estratègies de promoció a l'exterior.

Esquema 5.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• *Efecte*: l'ampliació de la UE (i la Convenció Europea) suposa una "oportunitat" de negociació del reconeixement del català per part de la UE. Sobretot si s'explicita una "estratificació" dels drets de les llengües (de treball, oficials, de comunicació, etc.). • *Repte*: Tornar a presentar una proposta de negociació que estableixi "l'estrat" dels drets lingüístics del català a la UE: dret a comunicar-se amb les institucions de la UE, a participar en programes d'ajut en l'àmbit lingüístic, consideració del català en les normes comunitàries que incideixen en el règim lingüístic de Catalunya –com l'etiquetatge de productes- etc..	• *Efecte*: Amb la UE ampliada, la reivindicació d'un suport a les indústries culturals de les àrees lingüístiques minoritàries (tant d'abast estatal, com de les identitats culturals sense estat), poden tenir un major legitimitat (i, potser, reconeixement). • *Repte*: Davant d'això, es podrien (?) plantejar mecanismes de solidaritat en favor del desenvolupament de les indústries culturals de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• *Efecte*: Políticament, augmenta la "legitimitat" de la reivindicació del dret del català a ser reconegut per part de la UE: és una llengua utilitzada per una xifra d'habitants superior a moltes de les "noves" llengües que esdevindran "oficials" amb el procés d'ampliació. • *Repte*: La manca d'aquest reconeixement del català podria (?) tenir un cost d'oportunitat (polític, social i cultural) en el país.	• *Efecte*: Enfortiment del govern central espanyol en les relacions culturals internacionals a la UE i amb els òrgans comunitàris. • *Repte*: Implicar el govern central d'Espanya en l'estratègia de reconeixement dels drets de la llengua catalana a la UE. • *Efecte*: Desenvolupament progressiu de nous espais de cooperació cultural (comercial i no comercial) dins de la UE amb la participació de governs subcentrals i d'agents privats. • *Repte*: Innovar en les estratègies de promoció exterior, integrant-hi agents privats i públics, per a compensar la feble presència de la cultura catalana en la política exterior del govern d'Espanya.

- L'anàlisi d'aquests efectes i reptes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya es pot sistematitzar en els cinc apartats següents

    a) Evolució dels reptes que les activitats culturals i de recerca tenen plantejats actualment davant les perspectives d'ampliació de la UE.

    b) Els fluxos econòmics i culturals de Catalunya amb la Unió Europea ampliada.

    c) El reconeixement de la llengua catalana en la Unió Europea.

    d) Els desequilibris en el desenvolupament de les diferents cultures d'Europa: la solidaritat amb les àrees culturals /lingüístiques de menor dimensió.

    e) Les polítiques de promoció exterior de la cultura.

A) Evolució dels reptes que les activitats culturals i de recerca tenen plantejats actualment davant les perspectives d'ampliació de la UE.

- En paraules d'Ezequiel Baró, la preocupació principal de Catalunya davant del procés d'ampliació de la UE hauria de ser, sobretot, "millorar la seva posició relativa respecte de les regions dels actuals estats membres. Els riscos principals no provenen tant dels hipotètics efectes de l'adhesió de nous països, com de les mancances" que ja tenen avui els sectors culturals i de recerca a Catalunya. [11]

  No obstant això, i en la mesura que la competitivitat de Catalunya en el mercat únic ampliat no dependrà tant del cost dels factors de producció (sobretot del treball), sinó del "valor afegit" de les activitats que s'hi localitzen, cal considerar els sectors culturals, el turisme de qualitat (inclòs el cultural) i la R-D dins del conjunt d'activitats que poden tenir un paper clau per a posicionar el país entre les economies més avançades de la Unió (veure Esquema 3. Columna "Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE").

  Per tant, pot afirmar-se que el procés d'ampliació de la UE –en la mesura que constitueix una fase més del procés de mundialització de l'economia-, té un efecte directe sobre l'orientació i el valor (en termes d'importància i d'urgència) de les estratègies de desenvolupament econòmic, social i cultural de Catalunya. Més concretament, la capacitat de donar resposta als principals reptes que ja té actualment plantejats Catalunya en els àmbits de la cultura, la R-D, i el turisme cultural i de qualitat, pot contribuir clarament a afrontar el repte d'enfortir el lloc de Catalunya entre les regions capdavanteres de la Unió.

- L'anàlisi dels quatre punts que es tracten a continuació respon, principalment, a la necessitat de destacar certes qüestions que poden contribuir a la consecució d'aquest objectiu. Aquests no són uns "efectes nous" que emergeixin com a conseqüència exclusiva de l'ampliació de la UE, sinó que són "reptes" que amb aquest procés haurien de recuperar (si és que l'han perdut o l'han arribat a tenir mai) un lloc destacat en l'agenda dels agents culturals del país: ja sigui per raons d'oportunitat

[11] Veure el document annex "Els Efectes de l'ampliació de la UE sobre la recerca i el desenvolupament (R-D) a Catalunya"

(com en el cas de la llengua o en relació a les estratègies de projecció en els nous mercats emergents a la UE), com per la importància que poden tenir de cara al futur desenvolupament cultural de Catalunya.

És clar que els reptes del país en els camps de la cultura i de la recerca no s'esgoten en aquestes quatre qüestions. Els documents dels experts adjuntats en forma d'annex a aquest document així ho reflecteixen. Ara bé, tot i tractar-se de qüestions igualment rellevants per al desenvolupament cultural de Catalunya, són temes que, en general, fan referència a les polítiques i estratègies d'àmbit "intern" del país i, per tant, no s'han inclòs en aquest apartat del treball.

B) Els fluxos econòmics i culturals de Catalunya amb la Unió Europea ampliada.

- Com a conseqüència de l'augment de la dimensió territorial i de l'escala dels mercats culturals de la UE, com també del canvi del seu eix de centralitat geogràfica, es configura un nou escenari per al desplegament dels fluxos culturals de Catalunya amb l'exterior. Sobre aquest punt, hi ha dues qüestions a plantejar-se:

    a) D'una banda, l'augment de la competència en els projectes de cooperació, que requerirà enfortir la capacitat de lideratge dels agents culturals de Catalunya en les seves relacions internacionals.

    b) D'altra banda, l'augment de les oportunitats, però també de la competència, en els fluxos econòmics i comercials: l'ampliació de la UE és una oportunitat per als agents culturals de Catalunya d'obrir-se a nous mercats (per exportar productes, per a realitzar inversions, etc.) i, al mateix temps, suposa el risc d'un increment de la competència en mercat interior (per la importació de productes, pel desplaçament d'activitats als països candidats, o per la immigració de treballadors qualificats).

- En primer lloc, i com s'ha assenyalat anteriorment (veure Esquema 3. Columna "Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE"), en l'escenari de l'ampliació de la UE s'accentua la posició perifèrica de Catalunya respecte l'eix de centralitat de la Unió. D'això en pot derivar un increment de la competència entre els agents culturals de la Unió.

  Fins al moment present, i en general, Catalunya ha tingut una participació notable en els projectes d'abast europeu. No obstant això, en la majoria dels casos aquesta participació ha estat subsidiària de la iniciativa d'un agent cultural de l'exterior. Per tant, cal que Catalunya tendeixi a guanyar una posició de lideratge (o de colideratge) dels processos de cooperació a escala internacional. Davant d'aquest repte, cal fer les tres observacions següents:

  a) Per un costat, la dimensió dels agents pot tenir efectes sobre la capacitat de lideratge d'iniciatives de cooperació internacional. En els sectors culturals de Catalunya, les grans corporacions empresarials es concentren principalment en el sector de llibre. En conseqüència, s'ha de tenir en compte que la major part dels agents són de dimensió petita o mitjana. No obstant això, s'ha de remarcar que alguns d'aquests estan consolidant -de forma progressiva- la seva capacitat de projectar-se a l'exterior. Donada aquesta situació, calen polítiques que fomentin el creixement de les empreses i, també, el suport a la internacionalització dels agents de petita i mitjana dimensió.

     En l'àmbit de la recerca, la grandària dels agents també té efectes sobre la seva capacitat de participació en projectes de cooperació internacional. Així, es planteja la necessitat de disposar de centres de recerca capaços de competir a escala internacional, sobretot en aquelles àrees que prioritza el VIè Pla Marc de Recerca de la UE. En aquest sentit, una participació més activa de les empreses en R-D (que fins ara ha estat feble a Catalunya), i una major descentralització de la despesa del govern central per aquest concepte a Catalunya (actualment molt centralitzada a Madrid), aportarien una major quantitat de recursos i enfortiria els centres de recerca del país.

b) Per un altre costat, cal tenir en compte la naturalesa i característiques singulars de les activitats culturals de cooperació internacional. La presència a l'exterior en cultura no consisteix, tan sols, en l'exportació de mercaderies o en la realització d'inversions a l'exterior. En certs sectors (com l'audiovisual, la recerca, etc.) té una importància clau la presència a fires o congressos, el desenvolupament de projectes conjunts de coproducció o cooperació (tot complementant recíprocament serveis i línies de producció), la difusió intel·lectual i artística etc..

   A més a més, aquestes actuacions no consisteixen sempre en la realització d'accions comercials en un país o ciutat concreta, sinó que suposen un desplegament més ampli en termes geogràfics. Per exemple: la realització d'acords en els que es requereix la participació d'agents de més d'un estat (cooperació en recerca, coproduccions artístiques o audiovisuals, etc.), la comercialització de drets de difusió d'obres culturals en àrees lingüístiques d'abast supraestatal (i que requereixen una única operació de traducció o doblatge de les obres), etc..

c) La progressiva vertebració de xarxes artístiques i de recerca en cultura (amb una participació activa per part de la societat civil) té una importància creixent en el desenvolupament de la cooperació internacional. La major part d'aquestes entitats estan localitzades en el centre d'Europa (França, Bèlgica, i els Països Baixos concentren més de la meitat de les entitats associades al Fòrum de Xarxes Culturals Europees), i tenen una presència creixent en l'àmbit dels països candidats. Així, també cal un suport actiu per a la fomentar la presència i lideratge d'agents culturals en aquest àmbit

- En segon lloc, hi ha l'augment de les oportunitats, però també de la competència, en els fluxos econòmics i comercials. Partint de les principals característiques dels països candidats a l'ampliació descrites a l'apartat 2 d'aquest document, cal fixar l'atenció sobre els següents punts:

  a) D'una banda, els estats candidats són països on el cost de la mà d'obra (i, en general, dels factors de producció) tendeixen a ser inferiors que a

Catalunya. A més a més, en aquests estats hi ha treballadors amb un elevat nivell formatiu (encara que, en molts casos, requereixen d'un reciclatge formatiu dels seus coneixements en certs aspectes, com la tecnologia, l'habilitat per a operar en una economia de mercat, etc.). Davant d'això, cal plantejar-se fins a quin punt pot donar-se un desplaçament de les inversions en activitats culturals de Catalunya a aquests països, o bé pot haver-hi una migració de professionals d'aquests països cap a Catalunya (augmentant l'oferta de treball en certs segments especialitzats dels sectors culturals del país).

b) D'altra banda, els mercats dels països candidats es caracteritzen per tenir uns consumidors potencials amb una reduïda renda per càpita (en comparació amb UE actual, tot i que és previsible un creixement més o menys ràpid d'aquesta magnitud econòmica). S'ha de tenir en compte, a més a més, que en certs estats candidats a l'adhesió hi ha una elevada preferència pel consum cultural (igual o superior a la mitjana de la UE). En conseqüència, hi ha l'expectativa d'un creixement notable del consum cultural en alguns d'aquests territoris, fet que els converteix en mercats relativament atractius per a la comercialització de les obres culturals de Catalunya.

c) Finalment, davant les perspectives de creixement del turisme en els països candidats a l'ampliació, cal plantejar-se fins a quin punt aquest fet pot tenir una incidència en el desenvolupament d'aquest sector d'activitat a Catalunya.

- Respecte al primer dels punts esmentats, Lluís Bonet afirma que "el desplaçament d'activitats econòmiques cap a països amb un cost de la mà d'obra inferior probablement només es donarà marginalment en el camp de les indústries culturals" Certament, la proximitat al talent creatiu (els autors i les empreses de producció cultural) és un factor determinant per a la localització de les empreses de serveis auxiliars en aquestes activitats (com, per exemple, les arts gràfiques, els laboratoris i estudis de postproducció, etc.). Tot i que algunes d'aquestes activitats auxiliars puguin desplaçar-se a l'Europa de l'est, no sembla previsible que aquest fet hagi de tenir un impacte massa significatiu. Per això, cal que a Catalunya s'enforteixi el teixit

empresarial cultural, i es fomenti una formació de qualitat en el camps de les arts i de la cultura. En el país, tot i alguns desequilibris interns (gran fortalesa del sector del llibre i feblesa relativa de l'audiovisual, encara que aquest darrer mostra una quota de creixement econòmic superior a la del primer) hi ha una aglomeració considerable d'aquestes activitats, sobretot a la ciutat de Barcelona.

En canvi, hi ha més dubtes sobre el risc de desplaçament d'empreses del sector de la producció d'aparells electrònics per al consum cultural (aparells de TV, reproductors de so, ordinadors, etc.). En aquests casos, la proximitat al talent creatiu que elabora els prototipus culturals ja no és determinant per a la ubicació de les empreses del sector. Per contra, la recerca i desenvolupament en aquestes tecnologies, la capacitat d'innovar en la millora de la productivitat de les fàbriques, constitueixen factors clau en aquest sentit.

Quant a la possibilitat d'immigració de treballadors procedents dels estats candidats cap a Catalunya, cal tenir en compte la importància de les barreres lingüístiques en els sectors culturals. Així, no sembla que aquesta mobilitat es pugui donar de forma significativa, excepte en el cas de certes activitats musicals, com la música clàssica o la lírica, àmbits en els que aquest procés de migració de treballadors ja es dóna d'uns anys ençà.

- Respecte a l'oportunitat de comercialització de les obres culturals de Catalunya en els mercats emergents dels estats candidats, s'ha d'assenyalar que el grau d'internacionalització i projecció exterior de la producció cultural catalana en aquests països és molt escassa. En aquest sentit, l'Europa no comunitària representa escassament el 2,8% de les importacions espanyoles en els sectors culturals, i el 4,5% de les exportacions, amb una taxa de cobertura del 175%. [12] La major part del comerç exterior dels sectors culturals d'Espanya es concentra (per sobre del 80%) en dues regions geogràfiques: la resta de la UE actual i Amèrica Llatina. Amb la primera àrea el saldo és negatiu, amb una taxa de cobertura del 74%, mentre que Espanya obté amb Llatinoamèrica un gran superàvit comercial amb una taxa de cobertura del 2.031%. Davant d'això, i respecte al conjunt d'Espanya, cal remarcar que aquest saldo negatiu amb la resta de països de la UE reflecteix la posició

[12] Veure el document annex "Les indústries culturals catalanes enfront l'ampliació de la Unió Europea".

relativament perifèrica de l'estat en el mercat interior de la cultura. Aquest fet, que es compensa gràcies al comerç amb l'Amèrica Llatina, requereix de la necessitat de millorar la projecció dels agents culturals a la Unió.

Les dades disponibles referides específicament al comerç exterior de Catalunya mostren igualment la reduïda importància de les relacions culturals amb els estats candidats a l'ampliació. Tant les importacions i les exportacions del sector del llibre amb l'Europa no comunitària, com les representacions fetes per part de les companyies de teatre i dansa de Catalunya a aquesta l'àrea de l'Europa oriental, representen percentatges inferiors al 3%.

Davant d'això, cal dir que l'ampliació constitueix una oportunitat d'equilibrar (o augmentar, segons el cas) el saldo del comerç cultural amb la UE.

- En tercer lloc, cal referir-se a l'impacte de l'ampliació sobre el turisme de Catalunya. Aquesta activitat té una importància cabdal en l'economia catalana. Tanmateix, ja fa temps que es planteja la necessitat de millorar la qualitat de l'oferta turística del país, ja que la seva "especialització" en els segments de sol, platja i preus baixos suposa una amenaça per al seu futur desenvolupament. En aquest apartat, el turisme cultural hauria de tenir un lloc destacat en les estratègies del sector, sobretot per l'atractiu que tenen a escala internacional alguns dels grans monuments i equipaments culturals de Barcelona i de la resta del país. Davant d'això, com manifesten Jordi Baltà i Eduard Delgado, "no és l'acció comunitària el que més influirà en la viabilitat del turisme cultural a Catalunya, l'èxit del qual depèn més de factors i estratègies endògens i dels triomfs de la competència que no de la política i el finançament comunitaris." [13]

  Resulta difícil preveure l'impacte que pot tenir l'ampliació de la UE sobre aquestes activitats. Sembla que els efectes de l'ampliació de la UE poden tenir una importància desigual segons el segment del mercat turístic. Així, per exemple, hi ha previsions de creixement (a mig/llarg termini) en el turisme de reunions i congressos als països candidats a la UE, fet que podria tenir una incidència sobre aquestes activitats a Catalunya. En general, i per raons de proximitat, també sembla que l'ampliació pot tenir efectes sobre el comportament del turisme procedent dels

[13] Veure el document annex "Efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya: el turisme cultural".

països de l'Europa central. Aleshores, tot i que aquest escenari no sembla que hagi de tenir un impacte a curt termini, podria modificar-se l'entrada de turistes procedents d'aquests països.

Davant d'aquestes perspectives, creix la necessitat d'implementar accions que fomentin un turisme de qualitat i, en aquest sentit, de turisme cultural. Cal el disseny d'estratègies integrades entre turisme i cultura, que permetin dinamitzar aquesta esfera del turisme en el país: elaboració d'itineraris temàtics, formació del personal (en llengües i en el coneixement de la realitat cultural de Catalunya), innovació de la imatge del país a l'exterior (mitjançant accions de comunicació internacional i de marketing a operadors), etc. La posició d'avantatge de Catalunya en conjunt de la UE (actual i ampliada) és clara en el cas de sector turístic: per la possibilitat de combinar un turisme tradicional i un turisme cultural, per la qualitat i quantitat de les infrastructures, per l'experiència i la projecció de la imatge internacional acumulades, etc..

- Finalment, aquest apartat s'ha de cloure amb una breu referència als efectes que pot tenir en el camp de la llengua un augment dels fluxos econòmics i culturals amb els països candidats a la UE. Sobre aquest punt, hi ha dues qüestions a remarcar:

    a) En l'àmbit de les polítiques locals d'acolliment a la immigració, caldran programes de formació en llengua per a facilitar la integració d'aquestes persones a Catalunya.

    b) En l'esfera de les relacions comercials, educatives i potser turístiques, podria augmentar la demanda de serveis d'aprenentatge d'idiomes i de serveis de traducció en les llengües dels països candidats.

C) El reconeixement de la llengua catalana en la Unió Europea.

- En l'escenari descrit a l'apartat 3.1. d'aquest document, relatiu als "Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la UE", s'han contemplat diferents alternatives d'evolució del règim lingüística de la UE: des de la possibilitat (més fàcil) de mantenir formalment l'actual sistema (mentre aquest evolucionaria de fet cap una major *simplificació* en l'apartat de les llengües de treball), fins a la seva modificació tot

definint explícitament una estratificació dels drets lingüístics (l'opció més difícil). Les perspectives de desenvolupament d'aquesta qüestió estan fortament condicionades pel desenllaç definitiu que tindran els processos d'ampliació i de formulació de la futura Constitució Europea.

A continuació es fan certes indicacions relatives al repte que suposa el reconeixement del català per part de la UE, i a alguns dels principals factors que condicionen les possibilitats d'una evolució favorable d'aquesta qüestió:

a) D'entrada, és cert que la "justificació" del dret a millorar el reconeixement del català a la UE guanya "legitimitat política" com a conseqüència de l'ampliació de la Unió: moltes de les noves llengües oficials tenen unes dimensions demogràfiques més reduïdes que la catalana. Ara bé, tot i que aquest és un argument cabdal favorable al canvi de la situació actual, per si sol no constitueix un factor decisiu per al canvi.

b) Un major reconeixement del català en el context de la UE requereix, principalment, d'una intervenció activa de l'Estat espanyol en aquesta direcció. Mentre la política espanyola a nivell comunitari no aposti fermament per al reconeixement del principi d'igualtat de les llengües oficials del seu territori a nivell de la UE, existiran difícils obstacles per a una plena "normalització" del català a Europa.

   Difícilment la resta d'estats membres de la UE (com tampoc els candidats) intervindran en afers "interns" d'un tercer estat membre (tot i que, com s'ha dit, amb l'ampliació poden donar-se unes condicions d'opinió política més favorables). Per tant, cal que aquesta qüestió assoleixi el grau de consens necessari tant a nivell de la política catalana com –i sobretot- espanyola.

   En el cas que no s'evolucioni en aquesta direcció, els efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya en el camp de la llengua es donarien principalment (o quasi exclusivament) en l'esfera del debat polític "intern" a Catalunya i a Espanya. Aleshores, i en paraules d'Isidor

> Marí, "si la UE no reconeix a les comunitats lingüístiques amb poders subestatals les mateixes facultats de regulació del multilingüisme que als estats sobirans, sembla confirmar que és imprescindible un procés d'independència política per aconseguir una posició equitativa entre les cultures del món. És aquest, realment, el missatge que la UE i l'Estat espanyol ens volen transmetre?". [14]

- En conclusió, assolir un elevat grau de consens a Catalunya i a Espanya en el reconeixement dels legítims drets del català per part de la legislació europea suposaria haver incidit en el factor clau per al canvi. L'ampliació de la UE, i el procés constituent en curs, obren les portes a un clima de negociació de la qüestió que constitueix una oportunitat "històrica" que difícilment tornarà a plantejar-se en un futur a mig termini. En el cas que no s'assoleixi aquest consens, els efectes de l'ampliació podrien concentrar-se en un augment de la polarització del debat polític i lingüístic a Catalunya i a Espanya, amb efectes –majors o menors, segons com evolucioni la situació política- sobre la cohesió social del país.

  Així doncs, tant per l'oportunitat de negociació que es dóna avui a escala europea, com pel cost d'oportunitat (polític, social i cultural) que podria tenir no fer-ho, cal treballar en l'elaboració d'una proposta "raonable" de negociació que estableixi "l'estrat" de reconeixement dels drets lingüístics del català a la UE, tot avaluant-ne el seu cost econòmic i articulant-ne les vies de finançament corresponents. Si els "petits" estats candidats poden finançar les versions oficials de la legislació comunitària en les seves respectives llengües, sembla que també s'ha de poder fer en relació a la llengua catalana (amb la cooperació de els comunitats autònomes on aquesta n'és llengua oficial, l'Estat espanyol i la UE).

D) Els desequilibris en el desenvolupament de les diferents cultures d'Europa: la solidaritat amb les àrees culturals /lingüístiques de menor dimensió.

- Amb la industrialització i mercantilització de la cultura, el desenvolupament cultural i lingüístic dels pobles està fortament condicionat per la lògica econòmica de les economies d'escala. Aquest fet suposa que la dimensió de les àrees culturals

[14] Veure el document annex "Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya. La llengua catalana".

determina, en bona mesura, les potencialitats de creixement d'aquestes activitats i que, per tant, aquelles àrees que són d'una grandària superior tenen una posició d'avantatge respecte de les menors.

Davant d'això, és clar que les polítiques de suport a les "identitats minoritàries" per a afavorir l'existència de la diversitat cultural i lingüística a Europa resulten clarament insuficients si es limiten a un reconeixement formal de la seva existència, i a fomentar la formació i l'aprenentatge de les respectives llengües. Per a garantir una diversitat cultural i lingüística a la UE, cal que hi hagi un "normal" desenvolupament del conjunt de les indústries de la cultura i la comunicació en totes les identitats culturals existents a la Unió. L'experiència de Catalunya aquests darrers anys és clarament il·lustrativa de la importància (i la dificultat) que suposa aquest repte (considerant, a més a més, que en aquest cas es tracta d'una societat bilingüe, amb les avantatges i desavantatges que això suposa).

- L'ampliació de la UE està orientada, en la seva fase actual, a corregir els principals desequilibris econòmics i territorials que hi ha entre els estats membres i els candidats a l'adhesió a la Unió (com es constata en la importància que té la negociació dels fons estructurals i altres qüestions similars en aquest procés).

  Atès que els desequilibris dins de la UE en l'esfera del desenvolupament cultural són importants (i previsiblement ho continuaran essent), cal contemplar la necessitat (o la demanda) que la UE defineixi en el futur una política de "reequilibri" en aquest camp mitjançant, per exemple, un hipotètic fons de solidaritat europeu per al desenvolupament de les cultures minoritàries de la Unió. Davant d'aquest repte, sembla que pot haver-hi una convergència d'interessos entre Catalunya i els petits estats de la UE (ampliada o actual).

  Certament, una proposta d'aquestes característiques requeriria d'un gran esforç de negociació política a nivell de la UE. Tot i la complexitat de la qüestió, cal valorar-ne la necessitat d'avançar en el seu estudi (la definició dels criteris que regulessin les fórmules de finançament, l'assignació dels recursos, etc.), així com l'oportunitat de plantejar-la a les instàncies corresponents.

E) Les polítiques de promoció exterior de la cultura.

- Els efectes de l'ampliació de la UE sobre les polítiques de promoció de la cultura a l'exterior incideixen tant a nivell de la definició d'estratègies, com respecte l'estructura organitzativa i els recursos disponibles per a portar-les a la pràctica.

- Quant al primer punt, les estratègies de promoció de la cultura catalana a l'exterior davant del procés d'ampliació de la UE han de donar resposta a dues qüestions:

    a) D'una banda, millorar el coneixement de la cultura catalana en els estats candidats a l'ampliació.

    b) D'altra banda, fomentar els fluxos i les relacions culturals entre els agents culturals de Catalunya i els d'aquests països.

- D'entrada, i en general, cal assenyalar que el coneixement de la cultura catalana en els estats candidats és molt marginal. Tan sols alguns experts o elits especialitzades són coneixedors d'aquesta realitat cultural llunyana, situada a l'altre extrem geogràfic del territori de la UE. No obstant això, hi ha alguns elements de referència que poden tenir un cert atractiu per a una gran part de la ciutadania d'aquests països com, per exemple, la ciutat de Barcelona que -des de principis de la dècada dels noranta- gaudeix d'un prestigi creixent i constitueix un dels actius principals de Catalunya a l'exterior.

  Davant d'aquesta situació, és clar que un dels reptes que planteja l'ampliació de la UE per a la cultura catalana és donar-se a conèixer. Aquest objectiu constitueix un dels pilars tradicionals de tota política de promoció exterior de la cultura. Per això, i en paraules de Francesc Puértolas, s'ha de tenir en compte que amb aquestes estratègies "no n'hi ha prou en presentar-ne l'especificitat cultural [de Catalunya], sinó que s'ha de fer un esforç per a identificar-ne i destacar-ne els aspectes universals o universalitzables". [15] En aquesta línia, caldria programar accions orientades a difondre la cultura catalana als estats candidats mitjançant una difusió

[15] Veure el document annex "Efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya: la promoció cultural a l'exterior".

dels seus elements d'identitat bàsics com, per exemple, la llengua o manifestacions de la seva cultura tradicional i, també aquells referents d'excel·lència cultural i artística que puguin suscitar un major interès en els estats candidats. Així mateix, es podrien impulsar activitats culturals de continguts no només "catalans", sinó que contribuïssin a la sensibilització en temes com la diversitat cultural i les llengües minoritàries.

Aquestes actuacions poden consistir en el tradicional desplegament de serveis de formació per a aprendre el català en aquests països, de serveis d'informació sobre la realitat cultural catalana (mitjançant centres o oficines al propi territori, i/o a través d'Internet), la promoció i celebració d'esdeveniments culturals i artístics, etc..

Paral·lelament, cal destacar que l'interès d'aquests estats per Catalunya pot anar més enllà d'aquestes accions de promoció general de la cultura. L'experiència de Catalunya els darrers anys (de transició a la democràcia, d'autogovern, d'integració a la UE, de política lingüística, etc.) pot ser de gran interès per als responsables de les polítiques culturals en els estats candidats. Una intervenció decidida en aquesta direcció, mitjançant intercanvis i acords de cooperació, pot facilitar l'establiment de relacions estables amb els governs (centrals i subcentrals) d'aquests estats. Més concretament, algunes de les qüestions que poden ser d'interès especial per al desenvolupament de les polítiques culturals en els països candidats són les següents:

a) La descentralització de les polítiques culturals: aquest és un dels reptes que s'ha d'afrontar als estats candidats, ja que majoritàriament són països amb una diversitat cultural interna a nivell regional, i amb estructures polítiques força centralitzades.

b) La superació dels dèficits acumulats en les polítiques culturals: en aquests països cal fer un gran esforç de modernització i creació d'infrastructures i serveis culturals, per a assolir el nivell de desenvolupament de les polítiques culturals que hi ha actualment en els estats membres de la UE. Certament, aquest escenari presenta molts paral·lelismes amb la situació de les polítiques culturals existents a Catalunya a principis de la dècada dels vuitanta.

c) Les polítiques de foment de la identitat cultural i de la cohesió social: en general, hi ha la imatge que les polítiques culturals catalanes han tingut una notable capacitat d'equilibri entre aquests dos valors. Així, i per exemple, l'intercanvi d'experiències i de coneixements en l'àmbit de les polítiques lingüístiques pot ser de gran interès per a aquests estats.

d) Les polítiques de desenvolupament equilibrat de la tradició i l modernitat cultural: els reptes que planteja el procés de modernització de les activitats culturals als països candidats, juntament amb el de "revitalització" de la tradició cultural també tenen certs paral·lelismes amb l'esforç que ha hagut de fer Catalunya aquestes últimes dècades.

- El segon punt assenyalat fa referència a la necessitat de fomentar els fluxos entre Catalunya i aquests països. Com s'ha dit, hi ha una gran distància entre Catalunya i els estats candidats, tant en termes geogràfics com històrics, culturals i lingüístics. El suport dels poders públics al progressiu desenvolupament de relacions culturals comercials, d'acords de cooperació i intercanvi d'experiències, de coproduccions artístiques, etc., pot contribuir a la creació de relacions estables entre els agents culturals de Catalunya i els d'aquests estats. Aquesta és, actualment, la línia d'actuació que pot aconseguir un major coneixement de la cultura catalana arreu i a llarg termini.

  Per això, i donada la situació econòmica d'aquests estats, cal que Catalunya afronti aquest procés amb capacitat de lideratge. És a dir, prenent la iniciativa en l'establiment de les relacions de cooperació a múltiples nivells, i fomentant la presència de la cultura dels països candidats a Catalunya. Per exemple, mitjançant l'oferta de facilitats per a l'aprenentatge de les llengües d'aquests estats a Catalunya, promovent la presència d'artistes d'aquests països en la programació i els festivals de Catalunya, etc.. D'aquesta manera, es pot facilitar una progressiva reciprocitat en la vertebració d'unes relacions culturals entre Catalunya i els estats candidats.

  La consecució d'aquest objectiu requereix, però, considerar dues qüestions fonamentals:

a) Per un costat, promoure la realització d'un estudi sistemàtic sobre la realitat i els recursos culturals d'aquests estats, per tal de definir les possibles línies de cooperació amb cadascun d'ells, i determinar quins àmbits de la seva activitat cultural poden ser objecte d'interès per a Catalunya.

b) Per un altre costat, incorporar aquest objectiu de la política exterior en l'àmbit de la política cultural interna. És a dir, que la política cultural catalana a l'interior ofereixi un tracte "preferent" a aquests països al moment de definir les seves actuacions. Per exemple, donant-los una participació destacada en festivals (de música, d'estiu, etc.), en certàmens o fires (mercats del llibre, de teatre, de música en viu, etc.) o a través de l'organització d'exposicions. Al mateix temps, aquest pot ser un mitjà per donar a conèixer a la ciutadania de Catalunya la realitat cultural dels nous països membres de la UE l'any 2004

Tot indica que iniciar l'establiment de relacions culturals entre Catalunya i els nous estats candidats amb iniciatives en aquest sentit, pot arribar a ser -fins i tot- més fructífer (i econòmic) que no pas amb les estratègies "tradicionals" de promoció unilateral a l'exterior. Així, l'esforç de creació de centres a l'exterior, la celebració de "setmanes catalanes", etc. pot desenvolupar-se en una segona fase, quan ja hi hagi un marc d'una reciprocitat d'interessos liderat per Catalunya.

- Un cop analitzades les estratègies de promoció exterior de la cultura, cal fer referència als efectes que l'ampliació de la UE pot tenir al nivell instrumental de les polítiques de promoció exterior. Sobre aquest punt, hi ha les dues consideracions següents a fer:

  a) Les relacions internacionals culturals són protagonitzades principalment pels estats. Això s'explica, en bona part, per la seva major capacitat organitzativa i de recursos, fet que es reflecteix en la fortalesa dels respectius Instituts: *British Council*, *Goethe Institut*, *Institut Français*, *Instituto Cervantes*, etc. El protagonisme creixent de les instàncies estatals en les relacions de cooperació cultural dins de la UE podria arribar, fins i tot, a

que aquests esdevinguin els punts d'informació i de gestió de fons dels futurs programes de cultura.

En aquest escenari, l'espai d'intervenció de la Generalitat de Catalunya (i dels governs subcentrals en general, que no compten amb el reconeixement d'atributs d'estat en l'escenari internacional) està fortament condicionada. Davant d'això, cal aprofitar (i fomentar) el desenvolupament de totes les plataformes disponibles que permetin introduir-se en les "escletxes" de protagonisme a escala internacional que puguin aparèixer. En paraules d'Eduard Delgado i Jordi Baltà, "moltes d'aquestes oportunitats només es poden aprofitar en base a una profunda complicitat entre els sector públics, privats i associatius. És en aquest pacte per la internacionalització i la globalització conscient que els sector culturals de Catalunya podrien trobar espais de consens i capacitat de reacció davant dels reptes actuals." Més concretament, "una de les conclusions plausibles de tota aquesta reflexió és la necessitat d'un nou "Pacte Cultural", que cal concretar en un instrument que podria anomenar-se "Consell Català de Cooperació Cultural". Un instrument que, malgrat les dificultats institucionals que subsisteixen en l'accés català als àmbits de decisió internacionals, garanteixi l'aprofitament dels fluxos globals en la cultura catalana i la seva presència en els processos que conformen les decisions més significatives en la regulació mundial del tràfic cultural." [16]

b) Les accions de política cultural a l'exterior de Catalunya es canalitzen a través de diferents instàncies: el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC), el recentment creat Institut Ramon Llull, la Institució de les Lletres Catalanes, l'Institut Català de les Indústries Culturals, la Comissió de Lectorats (que ara forma part de l'Institut Ramon Llull), la Secretaria de Relacions Exteriors del Departament de Presidència, l'Institut Europeu de la Mediterrània (hereu de l'Institut Català de la Mediterrània), i altres missions promogudes pel Departament Presidència. Per tant, cal una bona coordinació entre

[16] Veure el document annex "Efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya: les polítiques culturals".

aquestes instàncies per tal que la política de promoció exterior de la cultura en els països candidats sigui eficient i eficaç.

Donat que els recursos públics disponibles en aquest camp són limitats, caldria prendre en consideració les qüestions següents:

- D'una banda, es podria establir un pressupost extraordinari per a l'endegament de la cooperació amb els països candidats. Els grans instituts estatals ja han començat el seu desplegament en els països candidats i, per tant, cal que Catalunya comenci a definir una intervenció especial en aquest sentit.

- D'altra banda, continuar treballant en la línia de màxim aprofitament dels recursos disponibles en l'acció a l'exterior. Tant de la pròpia Generalitat de Catalunya, com de l'*Instituto Cervantes* (que ja té centres a Bucarest i Varsòvia, i aules a tres ciutats dels futurs estats membres de la Unió -Praga, Sofia i Budapest- a les que s'hi afegiran aviat Lubliana i Riga).

5.2. Proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment en el futur dels efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya.

- Els documents elaborats pels diferents experts consultats per a la realització d'aquest estudi contenen, en el seu apartat de conclusions, un ampli ventall de propostes d'indicadors (quantitatius i qualitatius), per al seguiment dels efectes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya. S'ha d'assenyalar que aquesta és una relació força exhaustiva d'indicadors, una part dels quals no estan disponibles i, per tant, requeriran d'un treball d'elaboració de la informació.

  A continuació es presenta una síntesi d'aquests pels diferents àmbits objecte d'estudi.

A. Llengua

1. Seguiment del ple compliment de la resolució 1235/90 del Parlament Europeu, que fins ara no ha estat plenament aplicada pel Consell i la Comissió. Aquest seguiment s'ha de fer sobretot respecte de la participació del català en els programes d'ajuts (educatius, etc.) de la UE

2. Seguiment dels treballs per a la definició d'una proposta de negociació per al reconeixement de la llengua catalana a la UE. Respecte a aquesta qüestió cal considerar les possibles fases del procés: acord polític (entre les forces polítiques catalanes i amb el govern central espanyol), elaboració d'un estudi de viabilitat (jurídica i econòmica), etc..

3. Seguiment de l'evolució del règim lingüístic actual per part de les institucions europees davant de l'ampliació.

4. Seguiment del possible nou tractament del règim lingüístic de la UE segons avancin els treballs de la reforma institucional de la UE.

5. Seguiment de l'evolució de les polítiques de suport a la demanda de serveis lingüístics "nous" a Catalunya com a conseqüència de l'ampliació: formació per immigrants, formació i serveis de traducció per a relacions econòmiques, comercials i culturals, etc.

6. Seguiment de la presència de la llengua catalana en els nous països de la UE: creació de nuclis d'aprenentatge i difusió de la llengua, etc. (qüestió que es tracta amb més detall a l'apartat de promoció exterior).

B. Polítiques culturals

7. Nombre total de projectes i recursos obtinguts amb lideratge català sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000, Media, etc.).

8. Nombre total de projectes i recursos obtinguts amb participació catalana sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura.

9. Nombre de projectes amb participació catalana, segons el sector cultural - artístic, sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura.

10. Nombre de projectes on col·laborin conjuntament operadors catalans i dels nous Estats membres de la UE sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (segons sector artístic i evolució).

11. Participació d'experts catalans als grups d'avaluació de projectes presentats a Cultura 2000 o a d'altres programes comunitaris de suport a la cultura.

12. Seguiment de les noves prioritats temàtiques o sectorials en futures edicions de Cultura 2000 o en d'altres programes comunitaris de suport a la cultura que es creïn.

13. Seguiment dels possibles canvis en la forma de gestió i l'atribució de responsabilitats que es desprenguin de la reforma del programa Cultura 2000 a partir de 2005, especialment si aquests canvis suposen un reforçament de les estructures estatals a l'hora de difondre informació i de contribuir a la gestió de recursos i l'avaluació de projectes.

14. Seguiment dels treballs per a l'elaboració d'una proposta per a una eficaç política de la UE en l'àmbit del foment de la diversitat cultural, mitjançant el desenvolupament d'un instrument de suport financer a les cultures de menor dimensió de la UE. Respecte a aquest punt, també cal considerar les possibles fases del procés: acord polític (a Catalunya, Espanya i altres regions o estats de la UE), elaboració d'un estudi de viabilitat (jurídica i econòmic), etc..

15. Participació d'entitats o persones catalanes als debats, organitzats per institucions comunitàries, per d'altres administracions públiques o per organitzacions i xarxes artístiques, que se celebrin per analitzar els canvis en els fluxos culturals a Europa com a conseqüència de l'ampliació.

16. Peticions d'informació, provinents d'operadors culturals dels nous Estats membres de la UE, rebudes pel Patronat Català Pro Europa i per altres entitats catalanes que vehiculen la informació comunitària.

17. Seguiment i estudi de l'acció realitzada per les delegacions i instituts culturals dels actuals Estats comunitaris (Goethe Institut, British Council, Institut Français, Instituto Cervantes, etc.) a l'Europa central i oriental destinada a afavorir els intercanvis culturals.

18. Recopilació d'informació i estudi de la realitat cultural dels països candidats, per a proposar possibles línies de cooperació i intercanvi amb aquests.

C. Polítiques de promoció exterior de la cultura

19. Seguiment general de les accions realitzades pels diferents òrgans públics catalans responsables de l'acció i promoció culturals a l'exterior (principalment

el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura –COPEC- i l'Institut Ramon Llull) als nous Estats membres de la UE.

20. Seguiment dels estudis de catalanística i l'ensenyament de la llengua catalana en les seccions de filologia romànica o d'hispanística en els nous estats membres de la UE.

21. Seguiment dels nous lectorats de català en els estats candidats.

22. Seguiment dels ajuts a les associacions de catalanística i als lectors de català, i de les activitats culturals que aquests realitzen (nombre de conferències, lectures dramatitzades, recitals i concerts de petit format, etc.).

23. Seguiment dels intercanvis a nivell acadèmic i professional amb agents dels nous estats membres.

24. Seguiment del programa "l'escriptor convidat" de la Institució de les Lletres Catalanes en els països candidats, fent-lo extensiu a altres disciplines artístiques

25. Seguiment de la presència catalana en els fòrums de reflexió i en els programes europeus i mundials relacionats amb la diversitat cultural i les llengües i cultures minoritàries.

26. Seguiment de la dotació de recursos públics destinats a les polítiques de promoció i cooperació exterior de la cultura en general, i molt especialment en els països candidats (tot avaluant la proposta d'assignar un pressupost "extraordinari" per a l'establiment de relacions amb aquests països).

27. Seguiment de la col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i l'Institut Ramon Llull amb l'Instituto Cervantes en les actuacions en els països candidats.

D. Mercats culturals

28. Seguiment del comerç exterior de béns culturals amb la UE, i molt especialment amb els estats candidats (llibre, audiovisual, fonogrames, obres plàstiques, etc.).

29. Presència de manifestacions culturals dels països candidats en la programació i difusió cultural a Catalunya, i molt especialment de la producció cultural contemporània (nombre de representacions, d'exposicions, de participacions en festivals, etc.).

30. Seguiment de les inversions d'empreses catalanes als països de la UE actual i ampliada (creació d'empreses, participació a empreses, etc.).

31. Seguiment de les coproduccions internacionals, pels diferents subsectors de la cultura

E. Turisme cultural

32. Seguiment de les estadístiques generals del turisme en els països de la UE, per a avaluar l'evolució d'aquest sector a Catalunya i en els països candidats a l'ampliació (nombre de turistes, nombre i categoria dels hotels, llits i pernoctacions, etc.).

33. Seguiment de l'evolució del nombre de visitants a les principals institucions culturals i artístiques de Catalunya, com a mesura útil per a avaluar l'impacte del turisme cultural al país.

34. Seguiment de l'obertura de seus de promoció turística dels països del centre i l'est d'Europa a Catalunya i a la resta del territori comunitari.

35. Seguiment de l'atenció que les guies internacionals de viatges dispensen a les destinacions turístiques de l'Europa central i oriental (així com la que es dóna de Catalunya a l'exterior).

36. Seguiment de les noves candidatures presentades pels estats de la UE a les llistes de Patrimoni Mundial i d'Obres Mestres del Patrimoni Oral i Intangible que elabora la UNESCO.

F. Recerca i desenvolupament

37. Seguiment de les principals variables d'aquesta activitat, tant a nivell de Catalunya, com dels estats candidats i del conjunt de la UE: la despesa interior en recerca i desenvolupament, del nombre de personal investigador, nombre de patents, etc.

38. Seguiment dels centres de recerca susceptibles de competir a escala internacional, i/o que poden cooperar amb els de Catalunya.

39. Seguiment de la participació dels agents catalans i del conjunt de la UE en el Pla de Recerca de la UE (especialment, en les línies d'interès preferents establertes en aquest).

40. Seguiment de la participació del sector de les empreses en la recerca a Catalunya.

41. Seguiment de la despesa pública en R-D del govern central de l'Estat espanyol a Catalunya.

Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea el 2004 sobre els sectors culturals de Catalunya
Document de principals conclusions

Patronat Català Pro Europa
Fundació Jaume Bofill

Barcelona, febrer de 2003

Patronat Català Pro Europa

FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Els efectes de l'ampliació de la Unió Europea el 2004 sobre els sectors culturals de Catalunya
Document de principals conclusions

Patronat Català Pro Europa
Fundació Jaume Bofill
Barcelona, febrer de 2003

Autors:
Xavier Cubeles (Direcció)
Emma Rué

BCF CONSULTORS

1.1.) Objectius

- L'objectiu del present apartat de l'estudi promogut pel Patronat Català Pro Europa i encarregat per la Fundació Jaume Bofill, es centra en els efectes que pot tenir l'ampliació de la Unió Europea l'any 2004 sobre Catalunya en l'àmbit de la Cultura.

  Certament, l'anàlisi de les conseqüències que pot tenir la futura adhesió de nous països a la UE per als sectors i les polítiques culturals de Catalunya és una qüestió complexa. En aquest sentit, i només a títol introductori, poden assenyalar-se les següents observacions:

  a) D'una banda, l'elaboració d'aquest treball ha requerit recopilar informació sobre uns països que constitueixen unes realitats socials, econòmiques i culturals molt distintes (i llunyanes) a la de Catalunya. En aquesta mateixa direcció, també s'ha d'assenyalar que la situació i les característiques dels estats candidats no són homogènies entre si, ja que hi ha importants diferències entre ells.

  b) D'altra banda, s'ha de tenir en compte que hi ha múltiples incerteses respecte del futur desenvolupament d'aquest procés. Tant pel que fa referència al conjunt de la mateixa Unió Europea (que, com és sabut, es troba en un procés de redefinició del seu marc constituent), com respecte de les perspectives d'evolució futura dels estats candidats (són economies en transició, que han d'adaptar-se als valors i al marc normatiu de la Unió Europea).

  Paral·lelament, també s'ha de tenir en compte que la integració de Catalunya a la UE té un sentit dinàmic: tot i haver-se produït formalment ja fa anys, en la pràctica avança de manera progressiva. Així, hi ha molts processos d'aquesta integració que estan en constant evolució. Conseqüentment, els reptes d'adaptació i millora de la posició dels agents culturals del país en un escenari ampli i obert com ho és la UE, es renoven permanentment en funció del desenvolupament del propi país i del context general de la Unió.

En aquest escenari, els reptes que Catalunya ja té plantejats avui per a millorar dia rera dia la seva posició en els mercats culturals d'abast europeu, i en el marc polític i institucional comunitari, constitueixen els punts de partida bàsics d'aquest estudi.

- Aquest treball s'ha elaborat a partir dels següents objectius fonamentals:

  a) En primer lloc, recopilar informació bàsica sobre l'estructura dels mercats i les polítiques culturals en els països candidats, per a poder avaluar de la manera més ajustada possible els efectes de l'ampliació. Cal dir que aquesta aportació al coneixement dels futurs "nous" estats de la UE també pot ser d'utilitat per al disseny d'estratègies de cooperació cultural i d'intercanvi comercial des de Catalunya amb els nous estats membres de la Unió.

     Sobre aquest punt, cal assenyalar que es preveu l'entrada a la UE l'any 2004 dels següents 10 països: Eslovènia, Estònia, Hongria, Letònia, Lituània, Malta, Polònia, República Eslovaca, República Txeca, i Xipre. Tot i que s'ha postposat per més endavant l'adhesió de Bulgària i Romania, aquests països s'han mantingut en l'objecte d'estudi de la major part dels apartats d'aquest treball.

  b) En segon lloc, identificar i analitzar quins són els principals efectes que l'ampliació pot tenir en l'àmbit de la cultura sobre el conjunt de la Unió Europea, tant en relació a les seves polítiques sectorials, com respecte l'estructura i desenvolupament dels mercats culturals.

  c) En tercer lloc, identificar i analitzar els efectes més destacables d'aquest procés sobre els sectors culturals de Catalunya, tot tractant de comparar la posició que ocupa actualment Catalunya en el marc de la UE (dels 15), i el lloc que pot ostentar en la UE ampliada (dels 25).

  d) Finalment, i sobre la base dels punts anteriors, definir els principals reptes de Catalunya en l'àmbit cultural davant l'ampliació, i proposar uns indicadors de seguiment del procés.

2.) Contingut, metodologia i estructura

A. Contingut

- L'objecte del present treball es defineix segons els següents criteris fonamentals:

    a) Per un costat, l'anàlisi s'ha centrat en l'estudi dels sectors culturals. La complexitat d'aquests sectors ha requerit tractar de forma diferenciada l'esfera de la intervenció pública en cultura (les polítiques culturals), de la privada (els mercats culturals), tot posant una atenció especial a les estratègies de promoció exterior de la cultura.

    b) Atesa la seva importància com a mitjà d'expressió cultural d'una col·lectivitat, aquest treball també ha analitzat els efectes de l'ampliació en l'àmbit de la llengua.

    c) Per un altre costat, s'ha considerat específicament el sector del turisme cultural.

    d) Finalment, s'ha contemplat el sector de la recerca i desenvolupament (R-D), que habitualment no s'inclou en l'esfera de les activitats culturals. Malgrat això, és clar que aquesta activitat té un impacte directe sobre el desenvolupament cultural del país.

B. Metodologia

- Per a la realització del present treball, s'ha comptat amb la col·laboració de persones expertes en les matèries següents:

  a) Les polítiques culturals: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

  b) La producció cultural: Lluís Bonet (Universitat de Barcelona).

  c) La promoció cultural a l'exterior: Francesc Puértolas (Instituto Cervantes).

  d) El turisme cultural: Jordi Baltà i Eduard Delgado (Fundació Interarts).

  e) La llengua: Isidor Marí (Universitat Oberta de Catalunya).

  f) La recerca i el desenvolupament (R-D): Ezequiel Baró (BCF Consultors).

Aquest treballs constitueixen la principal font d'informació utilitzada en aquest document de síntesi de l'estudi, i es recopilen en forma d'annex. La lectura d'aquests textos proporciona, per tant, una visió detallada i aprofundida dels efectes de l'ampliació de la UE sobre els sectors culturals de Catalunya en cadascun dels apartats considerats.

C. Estructura

- El document de l'informe s'estructura en els tres grans blocs següents, que contenen els apartats que s'indiquen en cadascun d'ells:

  a) Característiques generals dels sectors culturals dels països candidats a l'ampliació de la UE:

  - Perfil dels sectors culturals dels països candidats en relació amb els estats membres de la Unió Europea.

  b) Efectes de l'ampliació en l'esfera de les polítiques culturals de la UE:

- Efectes de l'ampliació sobre el marc institucional de la Unió Europea en l'àmbit cultural.
- Impacte de l'ampliació sobre les polítiques culturals de la Unió Europea.

c) Perspectives de desenvolupament de les polítiques culturals dels països candidats:

- Efectes de la integració dels estats candidats a la UE sobre les seves polítiques culturals.
- Principals reptes i característiques de les polítiques culturals dels països candidats.

d) Reptes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya:

- Efectes de l'ampliació de la UE sobre els mercats i les polítiques culturals de Catalunya.
- Proposta d'indicadors d'avaluació i seguiment en el futur dels efectes de l'ampliació de la UE sobre Catalunya.

- Finalment, el document conté, com s'ha dit, els diferents documents elaborats pels experts consultats.

3.) Principals conclusions

Esquema 1. Principals eixos de l'impacte de l'ampliació en els sectors culturals de la UE.

Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE

- Creixerà la dimensió territorial de la UE per l'àrea de l'Est, de manera que el centre econòmic de la UE (l'Europa "Central") tendirà a enfortir la seva posició, tot incrementant-se la centralitat dels estats ubicats en aquesta posició.

Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE

- Es passarà de la UE-15 amb 11 llengües oficials, a la UE-25 amb 22 llengües oficials.

Augment de la dimensió territorial i de l'escala del mercat interior de la UE

- L'increment del nombre d'estats membres a la UE té una incidència a un doble nivell:

  a) Econòmic: suposarà la possibilitat de generar unes majors economies d'escala en el futur mercat interior, la (re-) localització d'inversions dins de la UE, etc..

  b) Polític: sobre la definició del sistema de presa de decisions a les institucions comunitàries (nombre de vots dels estats, decisions per unanimitat o per majoria qualificada, etc.).

Augment de les diferències territorials i econòmiques entre els estats membres UE

- Les diferències econòmiques a la UE s'incrementaran: el perfil dels estats candidats, en comparació amb els estats membres de la UE, es caracteritza per tenir una menor renda per càpita, uns costos de la mà d'obra inferiors, unes infrastructures tecnològiques menys avançades, una menor dotació de recursos públics, etc.

- Al mateix temps, es preveu que els mercats de consum cultural i de lleure en els països candidats creixeran de forma notable. Així, l'obertura del comerç en aquests estats constitueix una oportunitat de negoci per a les indústries culturals.

Esquema 2.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Enfortiment de les llengües oficials majoritàries de la UE com a estàndards de comunicació (sobretot l'anglès, i també el francès i l'alemany). • La resta de llengües tendiran a ocupar una posició més perifèrica dins de la UE.	• Tendència dels territoris a l'especialització de l'activitat econòmica: polarització de les activitats generadores de més valor afegit en certes regions. • Els factors clau de competitivitat en les economies més avançades es centraran en l'excel·lència de la producció, la capacitat d'innovar, i la qualitat de les infrastructures. En les economies menys avançades, ho seran, sobretot, el baixos costos de producció.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• La llengua (i, en part, la cultura) són barreres per a la "unificació" efectiva de certs mercats culturals a escala de la UE. • En les àrees culturals/lingüístiques de major dimensió de la UE, les indústries culturals podran ser generadores d'unes majors economies d'escala. Això tendeix a enfortir el lideratge dels estats més grans en el procés de configuració del mercat cultural unificat .	• En un mercat més ampli, la millora de la competitivitat econòmica dels territoris requerirà d'estratègies conjuntes dels agents polítics, empresarials i socials del territori: la "qualitat" de les relacions entre aquests és un factor clau de desenvolupament en certs sectors d'activitat com la cultura i la recerca. • En aquest sentit, tenen una gran importància les estratègies (públiques + privades) de promoció cultural a l'exterior, que fomentin la capacitat de lideratge d'iniciatives de cooperació i intercanvi.

Esquema 3.
Principals efectes de l'ampliació en els mercats culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències econòmiques entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• *Efecte*: Es tendeix a accentuar la posició relativament perifèrica de les llengües castellana i catalana en el context de la UE. • *Repte*: Calen estratègies i recursos per a assolir un desenvolupament cultural en català i, també, en castellà en el marc del mercat interior de la UE.	• *Efecte*: L'activitat cultural i de recerca de Catalunya resta en una posició "intermèdia" a la Unió: no es preveu un desplaçament significatiu d'aquestes activitats del país cap als estats candidats; paral·lelament, es manté "la distància" respecte les regions més avançades de la UE. • *Repte*: Cal una aposta ferma per que Catalunya millori en els factors clau de competitivitat propis de les economies més avançades: l'excel·lència, la innovació, la qualitat, les infrastructures, etc.. La cultura i la recerca poden contribuir decisivament a assolir aquest objectiu.
Augment de l'escala del mercat interior de la UE	• *Efecte*: És més "costós" participar en les relacions econòmiques i culturals entre els estats membres de la UE des d'un territori amb llengües "perifèriques". El domini del castellà permet tenir uns sectors culturals amb una balança comercial favorable amb Llatinoamèrica, però no amb la resta de la UE. • *Repte*: Cal abaratir els costos de transacció lingüística (enginyeria lingüística, aprenentatge/formació, etc.), per posicionar la producció cultural de Catalunya a la UE, i garantir la difusió dels productes de la UE en la llengua pròpia de Catalunya.	• *Efecte*: Atès que no es preveuen canvis substancials en la competència de les activitats culturals i de recerca de Catalunya en el marc de la UE, cal avaluar i millorar en tot el necessari les estratègies desplegades fins ara en aquests camps. • *Repte*: L'ampliació de la UE hauria d'estimular un rellançament de les estratègies conjuntes entre els agents empresarials, polítics i socials de Catalunya per a millorar la competitivitat del país en els camps cultural i de recerca. Sobretot, aquelles que proporcionin capacitat de lideratge de projectes a escala europea, tot innovant permanentment per a corregir les deficiències actuals i aprofitar les oportunitats existents.

Esquema 4.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• Davant l'augment de la complexitat del règim lingüístic de la UE, sembla que es tendirà cap a una "estratificació" dels drets de les llengües (de forma implícita o explícita), que suposarà una *simplificació* de les llengües de treball a la UE. • Aleshores, es podria (?) arribar a establir un sistema de "compensacions" a favor de les llengües "oficials" no incloses com a llengües de treball.	• Les polítiques públiques (europees, centrals i regionals) poden tenir un paper bàsic per ajudar a corregir els desequilibris territorials existents, incloent les que fomentin els sectors clau de modernització de l'economia (com la recerca, la cultura, etc.). • Davant d'això, es podrien (?) plantejar mecanismes de solidaritat en favor de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• Davant aquesta complexitat, es podria (?) optar per mantenir l'aplicació del principi de suficiència ("nombre màxim de llengües" oficials que garanteixin la seguretat jurídica dels ciutadans). • Aleshores, tot i el principi de la igualtat de les llengües, es mantindrien els dèficits ja existents avui respecte dels drets de les llengües "no oficials" (sobretot en àrees bilingües on aquestes coexisteixen amb llengües "oficials" de la UE).	• En una UE ampliada, pot accentuar-se la tendència de reforçament del paper dels estats en les decisions de les polítiques comunitàries i en les relacions internacionals dins de la UE. • Tot i això, també cal preveure un possible augment de les relacions "internacionals" entre els agents públics subcentrals (regionals, locals, etc.) i privats (lucratius i no lucratius). Aquest fet demana una gran capacitat d'innovació de les estratègies de promoció a l'exterior.

Esquema 5.
Principals efectes de l'ampliació en les polítiques culturals de la UE sobre Catalunya.

	Augment de la diversitat cultural i lingüística a la UE	Augment de les diferències territorials entre els estats membres UE
Canvi de l'eix de centralitat geogràfica a la UE	• *Efecte*: l'ampliació de la UE (i la Convenció Europea) suposa una "oportunitat" de negociació del reconeixement del català per part de la UE. Sobretot si s'explicita una "estratificació" dels drets de les llengües (de treball, oficials, de comunicació, etc.). • *Repte*: Tornar a presentar una proposta de negociació que estableixi "l'estrat" dels drets lingüístics del català a la UE: dret a comunicar-se amb les institucions de la UE, a participar en programes d'ajut en l'àmbit lingüístic, consideració del català en les normes comunitàries que incideixen en el règim lingüístic de Catalunya –com l'etiquetatge de productes- etc..	• *Efecte*: Amb la UE ampliada, la reivindicació d'un suport a les indústries culturals de les àrees lingüístiques minoritàries (tant d'abast estatal, com de les identitats culturals sense estat), poden tenir un major legitimitat (i, potser, reconeixement). • *Repte*: Davant d'això, es podrien (?) plantejar mecanismes de solidaritat en favor del desenvolupament de les indústries culturals de les cultures / àrees lingüístiques de menor dimensió (per a compensar les seves limitacions de generació d'economies d'escala en els mercats culturals).
Augment de la dimensió territorial de la UE	• *Efecte*: Políticament, augmenta la "legitimitat" de la reivindicació del dret del català a ser reconegut per part de la UE: és una llengua utilitzada per una xifra d'habitants superior a moltes de les "noves" llengües que esdevindran "oficials" amb el procés d'ampliació. • *Repte*: La manca d'aquest reconeixement del català podria (?) tenir un cost d'oportunitat (polític, social i cultural) en el país.	• *Efecte*: Enfortiment del govern central espanyol en les relacions culturals internacionals a la UE i amb els òrgans comunitàris. • *Repte*: Implicar el govern central d'Espanya en l'estratègia de reconeixement dels drets de la llengua catalana a la UE. • *Efecte*: Desenvolupament progressiu de nous espais de cooperació cultural (comercial i no comercial) dins de la UE amb la participació de governs subcentrals i d'agents privats. • *Repte*: Innovar en les estratègies de promoció exterior, integrant-hi agents privats i públics, per a compensar la feble presència de la cultura catalana en la política exterior del govern d'Espanya.

Annex 1.)

Taules estadístiques

Quadre 1.
Dimensió de les àrees lingüístiques de la UE i dels estats candidats

	Milions d'habitants	Estats on és llengua oficial
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemany	90,2	Alemanya, Àustria i Luxemburg
Francès	62,7	França, part de Bèlgica i Luxemburg
Anglès	62,2	Regne Unit i Irlanda
Italià	57,4	Itàlia
Espanyol	39,8	Espanya
Neerlandès	21,2	Països Baixos i part de Bèlgica
Grec	10,6	Grècia
Portuguès	9,8	Portugal
Suec	9,3	Suècia i part de Finlàndia
Danès	5,2	Dinamarca
Finès	5,1	Finlàndia
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Polonès	38,7	Polònia
Romanès	22,5	Romania
Hongarès	10,5	Hongria
Txec	10,3	República Txeca
Búlgar	8,3	Bulgària
Eslovac (1)	5,4	Eslovàquia
Lituà (1)	3,7	Lituània
Letó (1)	2,4	Letònia
Eslovè	2,0	Eslovènia
Estonià (1)	1,4	Estònia
Grec	0,8	Xipre
Maltès	0,4	Malta
C) Català		
Població de l'àrea lingüística	10,8	Catalunya, Illes Balears i Comunitat Valenciana
Entenen la llengua	9,8	
Parlen la llengua	7,2	

Notes:

(1) No tota la població sap parlar la llengua oficial de l'estat.

Font: Dades obtingudes de l'opuscle "El català, llengua d'Europa".

Quadre 2.
Nombre de títols de llibres editats anualment als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació.

	Títols de llibres	
	Nombre	Any
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	80.779	1.999
Àustria	6.487	1999
Bèlgica (en neerlandès)	9.816	1999
Dinamarca	14.455	1999
Espanya (1)	61.426	1999
Finlàndia	7.000	1999
França	49.808	1999
Grècia	5.914	1998
Holanda	17.235	1999
Irlanda	8.325	2000
Itàlia	52.262	1999
Luxemburg	878	1999
Portugal	9.196	1998
Regne Unit	110.155	1999
Suècia	12.547	1999
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	4.950	1998
Eslovènia	3.722	1998
Estònia	3.317	1997
Hongria	9.731	1999
Letònia	2.652	1999
Lituània	3.827	1997
Malta (2)	404	1995
Polònia	16.462	1998
Rep. Eslovaca (2)	3.800	1996
Rep. Txeca	11.965	1998
Romania (2)	7.199	1996
Xipre	nd	
C) Catalunya (1)	**23.723**	1999
En català	7.261	
En castellà	16.126	
Altres	336	

Fonts: UIE (2001), "Annual Book Title production, 1990-2000", Statistics on Publishing and Promotion of Book Trade. www.gremieditorscat.es. (1) Federación de Gremios Editores de España (2) UNESCO

Quadre 3.
El mercat fonogràfic als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació. Any 2000.

	Milions d'unitats de Cassetes	Milions d'unitats de CD	% CD s/ total unitats	Vendes al detall US$
A) Estats membres de la Unió Europea				
Alemanya	20,6	204,9	90,9	2.627,3
Àustria	0,6	19,1	97,0	289,1
Bèlgica	0,1	20,9	99,5	266,8
Dinamarca	0,2	18,7	98,9	233,3
Espanya	8,8	60,6	87,3	562,9
Finlàndia	0,5	10,7	95,5	115,8
França	8,8	110,4	92,6	1.694,7
Grècia	0,4	7,5	94,9	90,3
Holanda	0,3	34,1	99,1	455,0
Irlanda	0,8	8,0	90,9	142,2
Itàlia	8,9	35,2	79,8	532,2
Luxemburg	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Portugal	3,8	12,2	76,3	141,5
Regne Unit	11,4	201,6	94,6	2.828,7
Suècia	0,3	25,9	98,9	322,9
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea				
Bulgària	1,6	0,3	15,8	4,7
Eslovènia	0,6	1,1	64,7	18,0
Estònia	0,4	0,4	50,0	6,7
Hongria	3,4	4,1	54,7	57,0
Letònia	0,5	0,3	37,5	6,2
Lituània	0,5	0,7	58,3	3,7
Malta	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Polònia	14,2	20,2	58,7	156,5
Rep. Eslovaca	0,6	1,0	62,5	9,7
Rep. Txeca	2,1	4,8	69,6	40,5
Romania	15,6	0,2	1,3	29,6
Xipre	0,1	0,9	90,0	16,8

Font: IFPI (2001).

Quadre 4.
El mercat audiovisual als països membres de la Unió Europea i als estats candidats a l'ampliació.

	Penetració dels magnetoscopis a cases amb TV		Nombre total de films de llargmetratge produïts (1)		Nombre de sales de cinema		Mitjana d'assistència anual a sala de cinema per habitant	
	Any	% de cases amb TV	Any	Nombre de llargmetratges	Any	Nombre	Any	Entrades cinema / habitant
A) Estats membres de la Unió Europea								
Alemanya	1999	83,1	2000	75	1999	4.651	2000	1,86
Àustria	1999	80,1	1999	23	1999	524	2000	2,01
Bèlgica	1999	73,3	2000	12	1999	492	2000	2,17
Dinamarca	1999	85,2	2000	21	1999	345	2000	2,00
Espanya	1999	71,7	2000	98	1999	3.340	2000	3,43
Finlàndia	1999	77,9	2000	10	1999	362	2000	1,24
França	1999	83,5	2000	145	1999	4.971	2000	2,80
Grècia	1999	63,9	2000	18	1999	380	2000	1,28
Holanda	1999	71,1	2000	23	1999	461	2000	1,36
Irlanda	1999	75,9	2000	3	1999	299	2000	3,94
Itàlia	1999	65,8	2000	103	1999	4.200	2000	1,88
Luxemburg	1998	70,7	2000	8	1999	21	2000	3,12
Portugal	1999	57,1	1999	15	1999	584	1999	1,52
Regne Unit	1999	88,9	2000	90	1999	2.758	2000	2,39
Suècia	1999	83,4	2000	37	1999	1.132	2000	1,92
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea								
Bulgària	1999	37,0	2000	3	1999	208	2000	0,27
Eslovènia	1999	57,4	1999	3	1999	85	1999	1,00
Estònia	1999	33,4	2000	0	1999	174	2000	0,61
Hongria	1999	34,4	2000	21	1999	571	2000	1,24
Letònia	1999	41,1	2000	2	1999	115	1999	0,56
Lituània	1999	25,3	2000	2	1999	99	1999	0,48
Malta	1998	66,7		n.d.		n.d.		n.d.
Polònia	1999	63,3	2000	20	1999	860	2000	0,44
Rep. Eslovaca	1999	30,0	1999	3	1999	342	1999	0,56
Rep. Txeca	1999	61,6	1999	17	1999	740	2000	1,50
Romania	1998	32,2	2000	0	1999	316	2000	0,20
Xipre	1998	68,4	2000	1	1999	28	1999	1,12
Total països UE	1999	80,1	2000	604	1999	24.520	1999	2,16
Catalunya (2)	2001	85,1	2001	19	2001	717	2001	5,23

Notes:

(1) En els casos que no produeix cap llargmetratge el darrer any del que es disposa d'estadístiques, no suposa que no se'n produeixin en altres anys

(tot i que, en la majoria dels casos es fa en una baixa quantitat).

(2) En el cas de Catalunya, la penetració dels magnetoscopis fa referència al total de les llars (i no només a les que disposen aparells de TV).

Fonts: Observatori Europeu de l'Audiovisual. Anuari Estadístic 2001 i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Quadre 5.
Percentatge de la despesa en consum per llar respecte de la despesa total en els estats membres de la UE i de en els candidats a l'ampliació

	Any	% de la despesa en Lleure i cultura
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	1999	11,9
Àustria	1999	12,3
Bèlgica	1999	10,7
Dinamarca	1999	11,2
Espanya	1999	6,2
Finlàndia	1999	10,7
França	1994	7,6
Grècia	1999	4,5
Holanda	1999	10,4
Irlanda (1)		n.d.
Itàlia	1999	6,3
Luxemburg	1999	8,7
Portugal	1994	3,7
Regne Unit	1999	13,4
Suècia	1999	14,6
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	1998	3,0
Xipre		n.d.
Rep. Txeca (2)	1998	11,0
Estònia	1998	7,5
Hongria	1998	6,7
Lituània	1998	3,5
Letònia	1998	5,6
Malta		n.d.
Polònia	1998	6,5
Romania	1998	2,6
Eslovènia	1997	8,8
Rep. Eslovaca	1998	8,2

Notes:

(1) Provisional. (2) Estimacions basades en les classificacions nacionals dels 9 principals grups de despesa.

(3) Amb les dades disponibles, es pot estimar el percentatge de la despesa en lleure i cultura corresponent a Catalunya per sobre de la dada del total d'Espanya (al voltant del 7,0%). Veure www.ine.es

Font: Eurostat (2000): Consumers in Europe. Facts and figures.

Quadre 6.
Arribades de turistes estrangers per països de destí de la Unió Europea i dels països candidats

	Any	Turistes (nombre d'arribades)	% creixement 1999/1995
A) Estats membres de la Unió Europea			
Alemanya	2000	18.983	+ 3,6
Àustria	2000	17.982	+ 0,4
Bèlgica	2000	6.457	+ 3,5
Dinamarca	2000	2.088	- 1,2
Espanya	2000	48.201	+ 7,6
Finlàndia	2000	2.700	+ 8,4
França	2000	75.500	+ 5,0
Grècia	2000	12.500	+ 4,7
Holanda	2000	10.200	+ 10,7
Irlanda	2000	6.728	+ 7,4
Itàlia	2000	41.182	+ 4,1
Luxemburg	2000	807	+ 2,2
Portugal	2000	12.037	+ 5,1
Regne Unit	2000	25.191	+ 1,9
Suècia	2000	2.746	+ 3,0
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea			
Bulgària	2000	2.785	- 8,1
Xipre	2000	2.686	+ 3,8
Rep. Txeca	2000	5.700	+ 13,5
Estònia	2000	1.100	+ 15,7
Hongria	2000	15.571	- 7,4
Lituània	2000	1.226	+ 21,6
Letònia	1999	490	- 1,6
Malta	2000	1.216	+ 2,1
Polònia	2000	17.400	- 1,7
Romania	2000	3.274	+ 3,9
Eslovènia	2000	1.090	+ 4,8
Rep. Eslovaca	2000	1.053	+ 1,9
Resta d'Europa	**2000**	**66.410**	
Total Europa	**2000**	**403.303**	**+ 4,1**
Catalunya	**2000**	**12.368**	

Fonts: World Tourism Organisation - WTO i Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya.

Quadre 7.
Despesa interna total en Recerca - Desenvolupament (DIRD) en % del PIB als països membres de la Unió Europea, candidats a l'adhesió, Estats Units i Japó.

	Any	% DIRD sobre el PIB
A) Estats membres de la Unió Europea		
Alemanya	2000	2,5
Àustria	2000	1,8
Bèlgica	1999	2,0
Dinamarca	1999	2,1
Espanya	2000	0,9
Finlàndia	2000	3,4
França	2000	2,2
Grècia	1999	0,7
Holanda	1999	2,0
Irlanda	2000	1,2
Itàlia	1999	1,0
Luxemburg	2000	n.d.
Portugal	2000	0,8
Regne Unit	2000	1,9
Suècia	1999	3,8
B) Estats candidats a l'ampliació de la Unió Europea		
Bulgària	2000	0,6
Xipre	2000	0,3
Rep. Txeca	2000	1,2
Estònia	2000	0,8
Hongria	2000	0,7
Lituània	2000	0,6
Letònia	2000	0,4
Malta	2000	n.d.
Polònia	2000	0,8
Romania	2000	0,4
Eslovènia	2000	1,5
Rep. Eslovaca	2000	0,7
Total països membres de la Unió Europea		**1,9**
Estats Units	2000	**2,7**
Japó	2000	**3,0**
Catalunya	2000	**1,1**

Fonts: Direcció General de Recerca de la CE (2002) i Eurostat (2002)

EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA SOBRE CATALUNYA

Societat i cultura

LA LLENGUA CATALANA*

Isidor Marí
Universitat Oberta de Catalunya

* Aquest text és deutor dels treballs i debats desenvolupats en el marc del grup Europa Diversa (v. Annex 5). D'una manera especial vull agrair les observacions que m'ha fet a una primera redacció el meu company Miquel Strubell. Els eventuals errors són meus.

1. La situació actual de la llengua catalana en el marc de la UE

Les estimacions globals més recents sobre la població de llengua catalana[1] situen les dimensions de la nostra comunitat lingüística entre els 11.381.851 habitants del territori en què es parla el català i les 7.187.303 persones que declaren saber parlar el català. Una xifra intermèdia digna de consideració és la del nombre de persones --9.844.805-- que entenen la llengua catalana i, per tant, participen encara que sigui receptivament en les activitats comunicatives que es fan en la nostra llengua (v. Taula I).

Taula I: El coneixement de català per territoris (1996)

TERRITORI	POBLACIÓ	EL PARLEN	L'ENTENEN
Andorra	64.311	49.519 (77%)	62.381 (97%)
Catalunya	6.090.040	4.506.512 (75,3%)	5.683.237 (95%)
Illes Balears	760.379	473.322 (66,7%)	629.641 (88,8%)
Comunitat Valenciana	4.009.329	1.969.703 (50,6%)	3.199.085 (82,1%)
Franja d'Aragó	50.000	45.000 (90%)	47.250 (94,5%)
Catalunya Nord (França)	369.476	125.622 (34%)	203.211 (55%)
L'Alguer (Sardenya)	38.316	17.625 (46%)	20.000 (52,2%)
TOTAL	**11.381.851**	**7.187.303 (63,1%)**	**9.844.805 (86,5%)**

FONT: Per a Catalunya, IDESCAT. Per a les Illes Balears i la Comunitat Valenciana, cens lingüístic de 1991 i població de 1996. Per a Andorra, enquesta del Govern, 1994. Per a l'Aragó i l'Alguer, estimacions. Per a la Catalunya Nord, enquesta Média-Pluriel (1997).

Així doncs, des d'un punt de vista demolingüístic, la valoració del pes relatiu de la llengua catalana en el conjunt de la població de l'actual Europa dels 15 –que era de 379.600.700 habitants l'1 de gener de 2002[2]-- oscil·la entre el 2 i el 3%.

Segons aquestes dades, la posició del català entre les onze llengües oficials avui a la UE se situa entre el 7è lloc –en termes de població—i el desè –si sols comptem les persones que declaren saber-lo parlar. V. Taula II. Hi ha, per tant, dos estats membres amb una població inferior a la del conjunt dels catalanoparlants, quatre amb una població inferior al nombre de persones

[1] Recollides a l'opuscle *El català, llengua d'Europa*, editat conjuntament pel Govern de les Illes Balears i la Generalitat de Catalunya (2001). Es pot localitzar a l'adreça http://www.caib.es/conselleries/educacio/dgpoling/user/catalaeuropa/catala/sumaricat.htm i n'hi ha versions en diverses llengües a l'adreça http://www.caib.es/conselleries/educacio/dgpoling/user/catalaeuropa/catalaeuropa.htm#inici.

[2] *European Population Trends in 2001.* News Release 95/2002. Eurostat. 7 agost 2002.

que entenen el català i cinc amb menys població que el territori de llengua catalana[3].

Taula II. El català entre les llengües ara oficials a la UE

LLENGUA	POBLACIÓ
Alemany	90,2 M
Francès	62,7 M
Anglès	62,2 M
Italià	57,4 M
Espanyol	39,8 M
Neerlandès	21,2 M
Català (població del territori)	**10,8 M**
Grec	10,6 M
Català (l'entenen)	**9,84 M**
Portuguès	9,8 M
Suec	9,3 M
Català (el parlen)	**7,18 M**
Danès	5,2 M
Finès	5,1 M

Elaboració pròpia a partir de les dades de l'opuscle *El català, llengua d'Europa.*

Al costat de les consideracions demogràfiques, cal tenir present que la llengua catalana ha estat vehicle d'importants aportacions a la civilització europea, des del segle XIII fins a l'actualitat, i que tant el seu estat de codificació com la vitalitat del seu ús públic són també equiparables als de les altres llengües europees: és la llengua en què diversos parlaments[4] debaten i aproven lleis en exercici de competències exclusives; l'usen tots els nivells de l'administració, des de la perifèrica de l'Estat fins a la local; és vehicle de l'ensenyament des de les edats preescolars fins a les universitats –en moltes de les quals té un ús majoritari[5]; compta amb diversos canals de televisió complets, amb nombroses emissores de ràdio, amb diversos diaris i moltes revistes periòdiques; s'usa en el teatre i en el cinema original, doblat i subtitulat; s'hi editen milers de llibres cada any[6], en tots els camps del coneixement; es troba entre les llengües més traduïdes i entre les més usades a Internet; és utilitzada pràcticament en totes les activitats professionals i té una presència rellevant en tots els àmbits de la vida econòmica i social[7]. Cal destacar, encara, que en tota la Unió Europea no hi

[3] Si comptem Luxemburg, serien tres, cinc i sis, respectivament.

[4] Els de Catalunya, les Illes Balears i la Comunitat Valenciana, deixant de banda l'estat d'Andorra, extern a la UE.

[5] L'any 2001, els estudiants han utilitzat el català en el 92,1% de les proves d'accés a la Universitat.

[6] Concretament, 7.795 l'any 2000.

[7] Se'n pot veure el detall, entre altres fonts, a l' *Informe sobre política lingüística. Any 2001.* Direcció General de Política Lingüística. Generalitat de Catalunya, 2002. O pel que fa a les

ha cap altra ciutat de les dimensions de Barcelona amb una llengua pròpia que no sigui oficial del seu Estat i de la Unió.

Tanmateix, el català és l'única llengua oficial del petit estat d'Andorra i és oficial, al costat del castellà, per a més de 10 milions de ciutadans de la UE, a Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià[8]. A cadascun d'aquests territoris hi ha lleis lingüístiques que en garanteixen l'ús oficial i públic a tots els ciutadans.

Quan el Regne d'Espanya va negociar el seu accés a la Unió Europea, no va tenir en compte aquestes circumstàncies. El Tractat d'Adhesió d'Espanya i Portugal[9] no fa cap esment a cap altra llengua oficial en el territori de l'Estat més que al castellà, tot i que –com veurem més endavant—l'article 8 del Reglament núm. 1 del Consell, de 1958, referent al règim lingüístic de les institucions europees, donava peu a fer-ho.

Aquesta omissió deixava el català en una situació que la nostra societat no va trigar a percebre com a radicalment anòmala. Una àmplia mobilització social, promoguda per la *Crida a la Solidaritat en defensa de la llengua, la cultura i la nació catalanes* el 1986 va culminar en les resolucions del Parlament de les Illes Balears d'11 de novembre de 1987 i del Parlament de Catalunya de 10 de febrer de 1988, que reclamaven als respectius governs autònoms, al Govern de l'Estat i al Parlament Europeu que el català esdevingués llengua oficial a les institucions europees[10].

La petició, però, només fou parcialment atesa en la *Resolució núm. 1235/90 del Parlament Europeu sobre la situació de les llengües a la Comunitat i la de la llengua catalana,* la qual recorda que correspon al Consell per unanimitat d'establir el règim lingüístic de les institucions europees (art. 3), i es limita a demanar al Consell i a la Comissió *"que adoptin mesures que permetin aconseguir els objectius següents:*

- *la publicació en català dels tractats i dels textos fonamentals de les Comunitats;*

Balears, a la *Memòria de la Direcció General de Política Lingüística 2001.* Govern de les Illes Balears, 2002.

[8] En aquests tres darrers territoris, en virtut dels respectius Estatuts d'Autonomia, de 1979, 1982 i 1983. Cal reconèixer que la denominació de *valencià* utilitzada per l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana per referir-se a la llengua catalana dóna peu a nombroses ambigüitats i tergiversacions polítiques que no sols dificulten extraordinàriament l'ús social del valencià o la comunicació normal entre els valencians i la resta de catalanoparlants, sinó també la projecció i el reconeixement internacional de la nostra llengua.

[9] Signat el 12 de juny de 1985, és recollit al DOCE L 302, de 15 de novembre de 1985 i, com és sabut, va entrar en vigor el dia 1 de gener de 1986.

[10] Podeu veure una detallada descripció del procés al llibre *El català reconegut pel Parlament Europeu.* Generalitat de Catalunya, 1991. En realitat, es pot dubtar si va ser un error estratègic adreçar la petició al Parlament Europeu, essent que la decisió corresponia al Consell.

- *la difusió en català de la informació pública relativa a les institucions europees per tots els mitjans de comunicació;*
- *la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees;*
- *la utilització del català en les relacions orals i escrites amb el públic a l'oficina o les oficines de la Comissió de les Comunitats Europees a les Comunitats Autònomes en qüestió."*[11]

Des de la perspectiva actual, cal reconèixer que aquella Resolució no sols va quedar molt lluny de les peticions parlamentàries i de les reivindicacions socials que l'havien promogut, sinó que ni tan sols ha tingut gaire efectivitat davant del Consell i la Comissió en el punt de més interès pràctic: la inclusió del català en els programes elaborats per la Comissió per a l'aprenentatge i el perfeccionament de les llengües europees.

És cert que s'han publicat en català els tractats constitutius de la Unió Europea[12] i que el català ha estat usat en la documentació, en les activitats informatives i en algunes reunions de la UE que han tingut lloc en territori català. Però un exemple del poc cas que el Consell i la Comissió han fet de la recomanació del Parlament Europeu el tenim en el programa Sòcrates, el de més envergadura en l'àmbit educatiu. A més de les llengües oficials de la UE, hi poden participar l'irlandès i el luxemburguès, i també les llengües nacionals dels països de l'EFTA/EEA i les dels països que negocien el seu accés a la Unió. En canvi, resulta incomprensible que no hi tingui una participació normal la llengua catalana, que és la de milions de ciutadans de la mateixa Unió Europea[13].

No és estrany que, davant d'aquesta situació, tant el Parlament de Catalunya[14] com el de les Illes Balears[15] hagin reiterat de nou la seva petició d'oficialitat per a la llengua catalana, arran de la conjuntura de l'Any Europeu

---

[11] La Resolució recorda així mateix que el català ja podia ser utilitzat en el Tribunal de Justícia si els testimonis i experts no es podien expressar d'una manera convenient en una altra de les llengües de procediment (art. 5), demana a la Mesa del mateix Parlament Europeu que adopti les decisions adequades sobre aquesta matèria (art. 6) i encarrega finalment al seu president que traslladi la mateixa Resolució al Consell i a la Comissió.

[12] Per exemple, *Tractat de la Unió Europea: textos consolidats dels tractats constitutius de les Comunitats Europees.* Luxemburg : Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, 1998. O més recentment: *Unió Europea. Textos consolidats dels tractats constitutius.* Luxemburg : Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, 2002.

[13] Vegeu la informació general a l'adreça http://www.europa.eu.int/comm/education/socrates/comenius/activities/actfields.htm#language_learning. El mateix formulari de la candidatura de lectorats de llengües de l'acció Comenius inclou l'islandès, el noruec, el búlgar, el txec, l'estonià, el letó, el lituà, l'hongarès, el maltès, el polonès, el romanès, l'eslovè i l'eslovac. Però no el català.

[14] *Resolució 774/VI del Parlament de Catalunya, sobre l'Any Europeu de les Llengües i el reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea.* Publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* núm. 202, de 25 de juny de 2001. V. Annex 2.

[15] *RGE núm. 359/02, de 16 d'abril de 2002, relativa a oficialitat de la llengua catalana a la Unió Europea.* Publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de les Illes Balears* el 26 d'abril de 2002. V. Annex 3.

de les Llengües, 2001, i en la perspectiva de l'ampliació, que representarà la incorporació de nombroses llengües oficials a la UE, moltes d'elles de dimensions demogràfiques més reduïdes que la catalana.

2. El règim lingüístic actual de la UE[16].

Els tractats constitutius

Les primeres disposicions de caràcter lingüístic de les comunitats europees es proposaven establir quines serien les versions lingüístiques vàlides dels tractats i el procediment per a establir el règim lingüístic per al funcionament d'aquestes institucions. L'interès primordial d'aquestes disposicions era assegurar l'eficiència i la seguretat jurídica de les normes i actes de la Comunitat.

Així, el Tractat de la Unió Europea[17] especifica en el seu article 53 (antic article S):

> *El present Tractat, redactat en un exemplar únic, en llengües alemanya, anglesa, danesa, espanyola, francesa, grega, irlandesa, italiana, neerlandesa i portuguesa, els textos de les quals són igualment fefaents, serà dipositat en als arxius del Govern de la República Italiana, que n'ha de remetre una còpia certificada i conformada a cada un dels governs dels altres estats signataris.*
>
> *En virtut del Tractat d'adhesió de 1994, també són autèntiques les versions del present Tractat en llengües finesa i sueca.*

De manera semblant, l'article 314 del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea (antic article 248) deixa constància de les versions autèntiques en què és signat[18]:

> *El present Tractat, redactat en un exemplar únic, en llengua alemanya, en llengua francesa, en llengua italiana i en llengua neerlandesa, els textos de les quals són igualment fefaents, serà dipositat a l'arxiu del Govern de la República Italiana, que n'ha de remetre una còpia certificada i conformada a cada un dels governs dels altres estats signataris.*
>
> *En virtut dels Tractats d'adhesió, també són autèntiques les versions del present Tractat en llengües danesa, espanyola, finesa, grega, anglesa, irlandesa, portuguesa i sueca.*

---

[16] En aquest apartat em baso àmpliament en el treball que vam fer fa poc conjuntament amb Miquel Strubell, *The linguistic regime of the European Union: Prospects in the face of enlargement.*

[17] Versió consolidada, que reflecteix els canvis introduïts pel Tractat d'Amsterdam, signat el 2 d'octubre de 1997 (Diari Oficial C 340 de 10.11.1997, pp. 145-172). http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/selected/livre1_c.html. Vegeu també http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/treaties_en.pdf. *Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1999 ISBN 92- 824- 1661- 5 European Communities, 1999.*

[18] http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/selected/livre258.html

És també el mateix tractat, en l'article 290 (antic article 217 del Tractat de Roma[19]), el que estableix les previsions per al futur règim lingüístic:

> *Sens perjudici de les disposicions previstes en el reglament del Tribunal de Justícia, el Consell ha de fixar, per unanimitat, el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat.*

Més endavant, el mateix Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea[20] concretarà les llengües en què els ciutadans poden comunicar-se amb les institucions i organismes comunitaris, en el tercer paràgraf de l'article 21 (antic article 8 D):

> *Tot ciutadà de la Unió es pot adreçar per escrit a qualsevol de les institucions o organismes que preveuen el present article o l'article 7*[21] *en una de les llengües esmentades a l'article 314 i rebre'n resposta en aquesta mateixa llengua.*

En aquests articles es troba l'origen del concepte de *llengües de tractat*, que s'usa sovint per a referir-se a les llengües esmentades en els articles 53 del Tractat de la Unió Europea i 314 del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea. Notem, però, que el gaèlic irlandès no és sols llengua de tractat, sinó que qualsevol ciutadà té el dret d'adreçar-s'hi a les institucions europees i rebre'n una resposta en la mateixa llengua –exerceixi o no aquest dret.

Val la pena observar, així mateix, que el concepte de llengua oficial de la UE no apareix en el text dels tractats, sinó que va ser introduït pel Reglament de règim lingüístic, que comentarem a continuació.

El Reglament de règim lingüístic

El règim lingüístic actual va ser fixat, en aplicació del que avui és l'article 290, pel Reglament núm. 1 del Consell, de 15 d'abril de 1958[22], tant per a la Comunitat Econòmica Europea com també per a la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica, i ha estat esmenat successivament per a incloure-hi les llengües dels nous estats membres a mesura que accedien a l'Europa comunitària.

L'exposició de motius d'aquest reglament, després de recordar que correspon al Consell per unanimitat fixar el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat (sens perjudici del reglament del Tribunal de Justícia), aclareix que

---

[19] Aquesta fou, en realitat, la primera decisió explícita relativa al règim lingüístic, ja que el Tractat de París no hi feia cap referència.

[20] Versió consolidada, que reflecteix els canvis introduïts pel Tractat d'Amsterdam, signat el 2 d'octubre de 1997 (Diari Oficial C 340 de 10.11.1997, pp. 173-308). Aquest text correspon a l'art. 8 del Tractat d'Amsterdam.

[21] L'article 7 es refereix al Parlament Europeu, la Comissió, el Consell, el Tribunal de Justícia i el Tribunal de Comptes. Els paràgrafs anteriors del mateix article 21 fan esment del Parlament Europeu i el Defensor del Poble.

[22] OJ 017 06.10.1958 p.385 (CEE) i p. 401 (CEEA). Vegeu Annex 1.

és *"considerant que les (...) llengües en què el Tractat és redactat són reconegudes com a llengües oficials cadascuna en un o diversos estats membres de la Comunitat"*, la raó per la qual s'estableix quines són les llengües oficials i llengües de treball de les institucions de la Comunitat (contingut de l'art. 1).

Els articles 2 i 3 especifiquen les llengües que s'han d'usar en les comunicacions entre els ciutadans i les institucions: els ciutadans podran usar qualsevol de les llengües oficials i rebran la resposta en la mateixa llengua. Les institucions, quan s'adrecin a persones o entitats d'un Estat membre, han d'usar la llengua oficial respectiva.

Els articles 4 i 5 estableixen que els reglaments, els textos d'abast general i el Diari Oficial es publicaran en totes les llengües oficials –com a garantia de seguretat jurídica.

Els articles 6 i 7 remeten a les diverses institucions europees la facultat d'especificar les modalitats d'aplicació d'aquest règim lingüístic –i reserven al reglament de procediment del Tribunal de Justícia la facultat d'establir un règim propi.

Finalment, l'article 8 estableix, literalment: *"En allò que concerneix els estats membres on hi ha diverses llengües oficials, l'ús de la llengua serà determinat, a petició de l'estat interessat, segons les regles generals que es desprenen de la legislació d'aquest estat."*

Notem, en primer lloc, que la raó per la qual les llengües esdevenen oficials i de treball a les institucions europees és per la seva oficialitat ***"en un o diversos estats membres"***. En cap cas s'afirma que hagin de ser oficials **en la totalitat del territori d'un estat membre**, com més endavant s'ha tendit a interpretar, restrictivament[23]. Així doncs, el reglament no estableix cap obstacle insalvable per a l'oficialitat a la Unió Europea d'aquelles llengües que només són oficials en una part del territori del corresponent Estat membre, com és el cas del català.

La interpretació restrictiva –que sols les llengües oficials en tot el territori d'un Estat membre poden esdevenir oficials a la UE— procedeix segurament d'una curiosa interpretació inversa de les condicions de seguretat jurídica, que potser val la pena aclarir. És cert que, ja que la legislació europea és directament aplicable als ciutadans, els principis de seguretat jurídica i publicitat de les lleis exigeixen que aquesta legislació els sigui accessible en una llengua coneguda. Per tant, és **suficient** que la legislació europea es promulgui en alguna llengua que sigui oficial en tot el territori de cada Estat membre perquè la seguretat

[23] Aquest argument va ser usat en l'*Informe sobre la situació de les llengües en les Comunitats Europees i la de la llengua catalana* (v. *El català reconegut pel Parlament Europeu*, p. 47). També l'hem trobat citat com a motiu d'exclusió d'altres llengües al preàmbul del programa Sòcrates de 1995–continuador del Lingua (1989)—, com a intent de justificar la inclusió en aquest cas del luxemburguès.

jurídica de tots els ciutadans quedi garantida, amb el nombre mínim necessari de llengües oficials[24].

Ara bé, aquest **principi de suficiència**, que pot ser vàlid per a determinar **el nombre mínim necessari** de llengües oficials, es converteix de manera abusiva en un **principi d'exclusió** quan es fa servir per a fixar **el nombre màxim admissible** de llengües oficials. La interpretació encara és menys elegant si tenim en compte que també s'utilitza per a excloure moltes llengües europees de la participació en programes lingüístics de la Unió Europea –una decisió que ja no té res a veure amb la seguretat jurídica de les llengües, ni tan sols amb l'oficialitat[25].

D'altra banda, la identificació restrictiva dels conceptes de 'llengües europees', 'llengües comunitàries' o 'llengües de la UE' amb la noció de 'llengües oficials de la UE' no sembla sostenible, ni compatible amb l'afirmació que es fa en el punt 4 de la Decisió núm. 1934/2000/EC del Parlament Europeu i el Consell, de 17 de juliol de 2000, sobre l'Any Europeu de les Llengües[26], que afirma:

> *"Totes les llengües europees, en la seva forma oral i escrita, són iguals en valor i dignitat des del punt de vista cultural i formen una part integral de les cultures i de la civilització europees."*

No hi ha dubte que la manca d'interès de l'Estat en el moment de negociar les condicions d'accés és l'explicació principal de l'exclusió completa del català en el règim lingüístic de la UE. El cas del gaèlic irlandès resulta il·lustratiu: l'irlandès no fou pres en consideració entre les llengües oficials a l'Europa comunitària, però sí que fou una de les llengües en què es va redactar el Tractat, i els ciutadans poden usar-la –com hem vist abans— en les relacions amb les institucions europees. Irlanda va negociar-ho així en el seu tractat d'accés a la Comunitat[27].

En qualsevol cas, la situació de la llengua irlandesa demostra, com diu Milian[28],

---

[24] Així ho entén, per exemple, A. Milian, *Le principe d'égalité au sein des institutions de l'UE et dans le droit communautaire*. Workshop del Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2001. Milian creu que els sis estats fundadors no van reconèixer altres llengües parlades històricament en els seus territoris perquè no era necessari per a garantir la seguretat jurídica, perquè els costos haurien estat excessius, perquè eren llengües amb poc parlants i perquè aleshores (1958) no hi havia gaire interès polític per les llengües dites regionals. La situació actual és ben diferent, ja que algunes d'aquestes llengües han esdevingut oficials en el seu territori.

[25] Notem, a més, que el Reglament núm. 1 es limita a especificar quines són les llengües oficials i de treball **de les institucions**, i que res no permet inferir-ne que les altres llengües hagin de ser excloses dels programes.

[26] Ref. 300D1934, *Official Journal* L 232, 14/09/2000, p. 1-5.

[27] V. *Act concerning the conditions of accession and the adjustments to the treaties*, art. 155, *O. J.* Spec. Ed. (L 73) 56 (1972). Milian (op. cit.) considera que aquesta renúncia és una falla important en el principi segons el qual tota llengua oficial en tot el territori d'un estat membre esdevé llengua oficial de la Comunitat, però la justifica pel fet que l'irlandès, a diferència de l'anglès, no era conegut pel conjunt de la població d'Irlanda.

[28] Op. cit.

que hi ha estatuts lingüístics possibles, diferents de la condició de llengua oficial i de treball. Per tant, conclou Milian, el model lingüístic europeu pot evolucionar en funció de les demandes dels Estats.

Un altre cas digne de comentari, en aquest sentit, és el del luxemburguès, que després d'esdevenir oficial a tot el territori del seu estat[29] tampoc no ha passat a ser oficial a la UE, perquè no ho ha reclamat el Luxemburg, però en canvi ha aconseguit una participació equiparable a la de les llengües oficials en els programes de naturalesa lingüística. Res no impedia –ni impedeix encara—als representants espanyols negociar un estatus semblant per al català i les altres llengües espanyoles d'oficialitat territorial.

En definitiva, com explica Milian, el règim lingüístic actual de la UE dóna lloc a una estratificació jeràrquica de les llengües europees:

a) Les onze llengües oficials i de treball
b) L'irlandès, llengua de tractat i de comunicació dels ciutadans amb les institucions
c) El luxemburguès, que participa plenament en els programes com les llengües oficials i de tractat
d) Les llengües que, com el català, són oficials en el seu territori
e) Les altres llengües parlades històricament en el si de la UE

Llengües oficials i llengües de treball

Hem vist que l'article 1 del Reglament de règim lingüístic identifica la condició de llengua oficial i la de llengua de treball a les institucions europees. Tot i això, el reglament dóna poques instruccions concretes respecte a les funcions en què cal fer ús de les llengües oficials com a llengües de treball. En realitat, a part de les comunicacions entre les institucions i els ciutadans (art.2 i 3) i dels textos jurídics (art. 4 i 5), la resta de funcions de les llengües de treball no queden especificades.

Ara bé, al costat de les exigències de seguretat jurídica, la UE ha de tenir en compte la necessitat d'establir un sistema de representació i participació política basat en criteris d'estricta igualtat: els ciutadans de cada Estat membre i els seus representants s'han de trobar en igualtat de condicions, tant des del punt de vista del reconeixement simbòlic de la seva identitat lingüística[30] com, en el terreny pràctic, en les formes de deliberació democràtica que tenen lloc en el si de les institucions. Aquest darrer aspecte és especialment rellevant per als representants polítics i per al personal tècnic que intervé en les deliberacions en nom d'un Estat membre. No és estrany, doncs, que sobretot el Parlament Europeu hagi proclamat en diverses ocasions la necessitat de mantenir una estricta igualtat en l'ús de les llengües oficials: així ho va fer el 14 d'octubre de 1982, amb la *Resolució sobre el multilingüisme a la Comunitat*

[29] Llei de 24 de febrer de 1984 sobre el règim de les llengües.
[30] Si més no, al mateix nivell que als respectius Estats membres.

Europea[31] i així ho va reiterar temps després (el 20 de gener de 1995) amb la *Resolució sobre l'ús de les llengües oficials a les institucions de la Unió Europea*[32], davant la possibilitat que hom volgués reduir a 5 el nombre de les llengües de treball.

Però ens equivocaríem si pensàvem que es practica un multilingüisme integral generalitzat en totes les comunicacions de totes les institucions de la Unió. Hi ha molts casos en què el nombre de llengües de treball es veu considerablement reduït, sigui de dret, en virtut de regulacions explícites, sigui de fet[33]. La reducció del nombre de llengües de treball respecte a les onze llengües oficials s'empara en dues distincions que val la pena comentar punt per punt:

a) la diferenciació entre les institucions de la UE, en sentit estricte, i els altres organismes o agències, que no estarien subjectes al Reglament 1/58.
b) la distinció que fan diversos reglaments (*rules of procedure*) de les institucions entre les llengües internes de treball i les llengües de comunicació externa.

Pel que fa a la primera distinció, n'és un bon exponent el Reglament del Consell sobre la marca comunitària de 20 de desembre de 1993[34], que declara que les llengües de l'Oficina d'Harmonització del Mercat Interior (marques, dissenys i models) són cinc, i que malgrat el dret del ciutadà a presentar els documents en qualsevol de les onze llengües oficials, ha de triar una de les cinc llengües de l'Oficina per a qualsevol litigi posterior.

A més de les protestes que ha suscitat entre diversos parlamentaris, el tema ha arribat fins al Tribunal Europeu de Primera Instància, amb el cas Christina Kik v Office for Harmonisation in the Internal Market[35].

La sentència sobre aquest cas puntualitza (punt 58) que el Reglament núm. 1

---

[31] Consultable a http://www.troc.es/ciemen/mercator/ue23-ct.htm (2002).
[32] Consultable a http://www.troc.es/ciemen/mercator/ue28-ct.htm (2002).
[33] Com recorda N. Nic Shuibhne (*Language rules, language rights and the EC administration.* Draft paper. EUI Workshop, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 12-13 nov. 2001), el mateix Tribunal de Justícia, en el cas ACF Chemiefarma v. Comissió, ha arribat a decidir que una irregularitat o incompliment del Reglament 1/58 no és motiu per anul·lar un acte administratiu, si no es demostra que hi ha hagut conseqüències perjudicials i diferents a causa d'aquell incompliment.
[34] Ref: 394R0040. Council Regulation (EC) No 40/94 of 20 December 1993 on the Community trade mark. *Official Journal* L 011, 14/01/1994 p. 1-36. http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31994R0040&model=guichett.
[35] 61999A0120 Judgment of the Court of First Instance (Fourth Chamber, extended composition) of 12 July 2001. Christina Kik v Office for Harmonisation in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM). Case T-120/99. European Court reports 2001 Page II-02235. http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=61999A0120&model=guichett

"is merely an act of secondary law" i afegeix:

> *"Article 217 of the Treaty enables the Council, acting unanimously, to define and amend the rules governing the languages of the institutions and to establish different language rules. That Article does not provide that once the Council has established such rules they cannot subsequently be altered."*

Per tant, segons el Tribunal, no es pot considerar que el Reglament 1/58 estableixi *"a specific Community law principle of equality between languages".*

A l'espera del resultat de l'apel·lació, cal dir que les implicacions d'aquesta interpretació –si es confirma— poden ser molt profundes, ja que no sols avala la reducció de llengües de treball en organismes que no siguin estrictament institucions (les esmentades als articles 7 i 21 del Tractat Constitutiu de la CE: vegeu la nota 19), sinó que obre la porta a una modificació del règim lingüístic que podria prescindir del principi d'igualtat entre les llengües oficials –limitant-se a complir amb els requisits mínims de seguretat jurídica.

És cert que la limitació del nombre de llengües de treball no és encara un criteri generalitzat entre els organismes comunitaris que no figuren a la llista d'institucions de l'article 21 del Tractat. Així, per exemple, l'article 17 del Reglament que crea l'Agència europea per a la seguretat i la salut en el treball[36] estableix que *"S'aplicarà a l'Agència el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat."* Però la tendència és prou clara, com revela la resposta[37] de la Comissió a l'eurodiputada Rosa Miguélez Ramos (PSE) arran d'una pregunta escrita (22 de febrer de 2002) sobre la suposada discriminació de la majoria de les llengües oficials davant l'avenç de l'anglès[38]:

> *La Commission rappelle à ce sujet sa pratique qui veut que:*
> *- les documents destinés à l'extérieur sont soumis dans les langues officielles des Communautés lorsqu'il s'agit d'actes de portée générale et pour les autres, celles de leurs destinataires;*
> *- les documents destinés à l'usage interne sont établis dans les langues correspondant aux besoins effectifs de la Commission et de ses services afin d'en assurer l'efficacité opérationnelle.*

---

[36] Reglament (CE) N° 2062/94 del Consell, de 18 de juliol de 1994 pel qual es crea l'Agència europea per a la seguretat i la salut en el treball. http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=ES&numdoc=31994R2062&model=guichett

[37] Ref. E-0615/02FR. Resposta de R. Prodi, no publicada (2 de maig de 2002). http://www2.europarl.eu.int/omk/OM-Europarl?PROG=WQA&L=EN&PUBREF=-//EP//NONSGML+WQA+E-2002-0615-N+0+DOC+WORD+V0//FR&LEVEL=3&NAV=S&SAME_LEVEL=1

[38] Written question E-0615/02 by Rosa Miguélez Ramos (PSE) to the Commission (22 February 2002). Encara no publicada (2 de maig de 2002). Subject: Discriminatory treatment of official languages. http://www2.europarl.eu.int/omk/OM-Europarl?PROG=WQ&L=EN&PUBREF=-//EP//TEXT+WQ+E-2002-0615+0+DOC+SGML+V0//EN&LEVEL=3&NAV=S

La distinció entre llengües internes de treball i llengües de comunicació externa apareix sovint en els reglaments de règim interior (*rules of procedure*) de les institucions europees. Pel que fa al **Consell**, l'actual Reglament intern, de 5 de juny de 2000 (2000/396/CE, CECA, Euratom)[39], preveu al seu article 14 la reducció excepcional de les llengües de treball:

> ***Deliberacions i decisions basades en documents i projectes establerts en les llengües previstes pel règim lingüístic en vigor***
>
> *1. Llevat de decisió en contra adoptada pel Consell per unanimitat i motivada per la urgència, el Consell deliberarà i decidirà únicament sobre la base de documents i de projectes establerts en les llengües previstes pel règim lingüístic en vigor.*
> *2. Qualsevol membre del Consell podrà oposar-se a la deliberació si el text de les eventuals esmenes no s'ha establert en aquelles de les llengües indicades a l'apartat 1 que ell designi.*

El Reglament intern de la **Comissió**, de 29 de novembre de 2000[40], fa poques referències a les llengües de treball (als articles 6[41], 12[42], 18[43] i 25), però

---

[39] OJ L149, 23/6/2000, p- 21-35.
[40] OJ L 308, 8.12.2000.
[41] L'article 6 estableix: *"L'ordre del dia i els documents de treball necessaris s'hauran de comunicar als membres de la Comissió dins dels terminis i en les llengües de treball fixats per aquesta, d'acord amb el que disposa l'article 25."*
[42] L'article 12, en referir-se a les propostes que es presentin a la Comissió, disposa: *"el text de la proposta serà comunicat per escrit a tots els membres de la Comissió, en les llengües que aquesta determini, d'acord amb l'article 25, juntament amb el termini fixat per a donar a conèixer les reserves o les esmenes a què pugui donar lloc l'esmentada proposta."* [...]
[43] L'article 18, més extens, especifica: *"Els actes adoptats a la reunió s'adjuntaran, de manera indissociable, en la llengua o llengües que siguin autèntiques, a la nota recapitulativa elaborada al final de la reunió de la Comissió durant la qual s'hagin adoptat. Els actes esmentats seran autenticats mitjançant les signatures del President i del Secretari General, que s'estamparan a l'última pàgina de la nota recapitulativa esmentada."*
Els actes adoptats mitjançant procediment escrit s'adjuntaran, de manera indissociable, en la llengua o llengües que siguin autèntiques, a la nota diària a què es refereix l'article 12. Els actes esmentats seran autenticats mitjançant la signatura del Secretari General, que s'estamparà a l'última pàgina de la nota diària.
Els actes adoptats mitjançant procediment d'habilitació s'adjuntaran, de manera indissociable, en la llengua o llengües que siguin autèntiques, a la nota diària a què es refereix l'article 12. Els actes esmentats seran autenticats mitjançant la signatura del Secretari General, que s'estamparà a l'última pàgina de la nota diària.
Els actes adoptats mitjançant procediment de delegació, o per subdelegació d'acord amb el paràgraf tercer de l'article 13, s'adjuntaran, de manera indissociable en la llengua o llengües que siguin autèntiques, a la nota diària a què es refereix l'article 15. Els actes esmentats seran autenticats mitjançant una declaració de conformitat signada pel mateix Director General o Cap de Servei.
Als efectes del present Reglament, s'entendrà per "actes" els actes que revesteixin una de les formes contemplades a l'article 14 del Tractat CECA, l'article 249 del Tratado CE i l'article 161 del Tractat Euratom.

presenta una enorme discrecionalitat per a l'ús efectiu d'unes poques llengües entre les oficials de la UE.

En efecte, l'article 25 –al qual remeten en definitiva les altres disposicions sobre les llengües de treball—confereix una àmplia llibertat en l'ús lingüístic intern de la Comissió, entre les mesures complementàries relatives al seu funcionament:

> *"La Comissió establirà, en la mesura necessària, les disposicions d'aplicació del present Reglament.*
> *"La Comissió podrà adoptar mesures complementàries relatives al funcionament de la Comissió i dels seus serveis, que s'adjuntaran al present Reglament."*

De fet, és públicament reconegut que no totes les llengües oficials tenen el mateix ús com a llengües de treball i que no tots els documents es tradueixen a totes les llengües. Així ho reconeix un opuscle informatiu del mateix Servei de Traducció de la Comissió[44]: *"Equal status for the official languages does not mean that all texts are translated into all the official languages."*

El mateix treball ens informa que l'any 2001 els originals traduïts eren 1.268.255 pàgines, el 56,8% de les quals eren en anglès, el 29,8% en francès, el 4,3% en alemany i el 8,8% en la resta de llengües oficials en conjunt[45]. Pel que fa a la llengua de destinació, l'alemany predominava amb el 13% de les pàgines traduïdes, seguit del francès amb el 12,7% i de l'anglès amb l'11,6%. L'explicació d'aquestes diferències ens la dóna Kristina Cunningham, traductora d'aquest servei[46]:

> *Contrary to popular belief, however, we do not translate ALL documents into ALL the official languages. Certainly, all laws and many outgoing documents have to be translated into eleven languages because they are of general application and have to be published. But the situation is different for incoming documents like reports from Member States and correspondence from national authorities and individuals, sent for processing within the institutions. It may be sufficient to translate these into one language purely for information purposes (and that is usually English or French, since more people in-house have those as at least their second languages than any other). Common sense dictates that translations should only be produced if they are needed.*

Als efectes del present Reglament, s'entendrà per "llengües autèntiques" totes les llengües oficials de les Comunitats, quan es tracti d'actes d'abast general, i, en els altres casos, les de llurs destinataris.

[44] *Translating for a Multilingual Community.* Translation Service of the European Commission. Febrer 2002. p. 3.

[45] P. 8. Notem que els originals en castellà representaven un 1,6% del total.

[46] Cunningham, Kristina: *Translating for a larger Union – can we cope with more than 11 languages?* http://europa.eu.int/comm/translation/en/eyl/

El **Tribunal de Justícia** també disposa del seu reglament[47], amb referències específiques a l'ús lingüístic als articles 22, 27.4, 37, 104, 110, 123a, 123b, 127 i, sobretot, al Capítol 6 –art.29-31. Qualsevol de les llengües oficials –més l'irlandès— pot ser usada com a llengua de procediment. Hi ha ocasions en què es pot autoritzar l'ús d'una llengua oficial diferent de la de procediment. Els testimonis i experts, d'altra banda, poden ser autoritzats a usar un altre idioma si no dominen prou una d'aquelles llengües. Les publicacions del Tribunal s'han de fer en totes les llengües oficials de la UE (art. 30.2), però hi ha sentències que sols han aparegut en la llengua de procediment[48], especialment si es refereixen a assumptes de personal[49].

La Decisió del **Defensor del Poble** per la qual s'adopten normes d'execució[50] també fa referència, en un article (el 14) al règim lingüístic. En síntesi, s'hi estableix que els documents públics del Defensor del Poble es faran en totes les llengües oficials de la UE, i que s'hi poden presentar reclamacions en qualsevol d'aquestes llengües, però el procediment se seguirà en una sola llengua oficial.

Pel que fa al **Tribunal de Comptes**, el seu règim interior[51] és poc explícit respecte a l'ús de les llengües oficials. A l'article 30 es limita a especificar:

> *"1. The reports, opinions, observations and statements of assurance shall be drafted in the eleven official languages.*
> *2. The documents referred to in paragraph 1 above shall be authenticated by the apposition of the President's signature on the eleven language versions."*

La pàgina web d'aquesta institució[52] ens proporciona, però, altres informacions interessants: els documents que s'han de publicar al Diari Oficial o han de tenir una circulació general es tradueixen a totes les llengües oficials. Ara bé:

> *For internal purposes (Court and audit group meetings), the European Court of Auditors has adopted a pragmatic solution as far as languages are concerned, i.e. to use three working languages (English, French and, to a lesser extent, German).*

En general, doncs, en aquestes institucions les llengües de treball internes són el francès, l'anglès i, a vegades, l'alemany. Els textos resultants es tradueixen i

---

[47] Text actualitzat l'1 de juny de 2001 i publicat a OJ C 34 de 1.2.2001 amb una esmena publicada a OJ L 119 de 27.4.2001. V. http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/reg/en_register_014050.html.
[48] N. Nic Shuibhne, op. cit., nota 16.
[49] El **Tribunal de Primera Instància** té un reglament molt similar.
[50] http://www.euro-ombudsman.eu.int/lbasis/en/provis.htm. Revisió de data 11/09/2000.
[51] *Rules of procedure of the Court of Auditors of the European Communities*. Aprovades el 31 de gener de 2002.
[52] http://www.eca.eu.int/EN/enlargement/translation/multilingualism.htm

s'autentifiquen després en totes les llengües oficials de cara a la seva difusió[53].

El cas del **Parlament Europeu**, com apuntàvem abans, és sensiblement diferent. El seu Reglament[54] conté diferents referències a l'ús de les llengües (específicament, als articles 117, 121, 138, 151 i 174). Cal subratllar que no sols s'hi propugna i practica el multilingüisme integral, sinó que s'hi preveu l'ús ocasional d'altres llengües, a més de les oficials de la UE[55]. El servei de traducció del Parlament Europeu, per tal de garantir la interpretació entre totes les llengües oficials, disposa de 250 intèrprets permanents i recorre a una reserva auxiliar d'un miler d'intèrprets externs, entre els quals sol seleccionar-ne entre 200 i 500 els dies de sessions[56].

Totes aquestes institucions disposen de serveis de traducció propis, entre els quals sobresurten de molt els de la Comissió, que és sens dubte l'organisme de traducció més gran del món, amb més de 1200 traductors[57]. Podeu consultar-ne les dades concretes per a l'any 2000 a la Taula III.

Taula III: El personal de traducció a les institucions europees (any 2000)[58].

INSTITUCIÓ	TRADUCCIÓ	INTERPRETACIÓ	TOTAL
Parlament	583	258	841
Consell	641	--	641
Comissió	1.332	529	1.903*
Tribunal de Justícia	265	40	305
Tribunal de Comptes	63	--	63
Comitè Econòmic i Social	140	--	140
Comitè de les Regions	58	--	58
TOTAL	**3.082**	**827**	**3.951***

FONT: pressupost general (OJ L40 14.02.2000).
* inclou 42 juristes-lingüistes

Els serveis de traducció de les altres agències i organismes de la UE –18 en total— són atesos pel *Translation Centre for the Bodies of the European*

[53] V. Niamh Nic Shuibhne, *Language rules, language rights and the EC administration*. Draft paper. EUI Workshop, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 12-13 nov. 2001.
[54] 14a edició, Juny 1999 *OJ* L 202, 2.8.1999. Podeu consultar-lo a http://www2.europarl.eu.int/omk/sipade2?PUBREF=-//EP//TEXT+RULES-EP+19990720+TOC+DOC+XML+V0//EN
[55] Curiosament, però, la nota interpretativa de l'art. 117 permet que el President arribi a decidir que la versió vàlida d'una intervenció no és la de la llengua oficial en què s'ha pronunciat, si les versions en les altres llengües difereixen de l'original.
[56] *Quelles langues pour l'Europe de demain?*
[57] V. *Translating for a Multilingual Community.*
[58] Extret de *The Translation Service of the European Commission*. Opuscle actualitzat en data 21/11/01. El mateix fullet indica que aleshores, en el conjunt del personal administratiu de la UE, un de cada vuit treballava als serveis lingüístics.

Union, que el 2001 comptava amb 139 traductors[59], que van traduir 287.937 pàgines, amb un increment del 10% respecte a l'any anterior, el 70% de les quals procedien de l'Oficina d'Harmonització del Mercat Interior[60].

Els enormes volums de textos traduïts i la multitud de professionals implicats donen una idea de la complexitat de la tasca. No és estrany, doncs, que –ja en les condicions actuals— es manifesti la tendència a la simplificació del nombre de llengües de treball en el màxim nombre possible de comunicacions, especialment internes. Dos tipus d'arguments avalen aquesta tendència: el cost econòmic que representa el multilingüisme integral i les enormes dificultats logístiques i operatives que comporta. La perspectiva de l'ampliació de la UE amb almenys 10 nous estats membres i 9 noves llengües oficials[61] obliga a tenir molt en compte tots aquests factors.

Els costos del multilingüisme

Les xifres de personal i de pàgines traduïdes que acabem de presentar són prou eloqüents: els costos del multilingüisme a les institucions europees són molt elevats. El càlcul més exacte i més recent de què disposem és el que es va donar a conèixer amb motiu de la pregunta escrita E 2239/99[62]. La resposta, de 19 de gener de 2000[63], valora el cost total en 685,9 milions d'euros. Vegeu-ne el detall a la Taula IV.

Taula IV: Cost del multilingüisme a la UE (1999), en M€.

INSTITUCIÓ	TRADUCCIÓ	INTERPRETACIÓ	TOTAL
Parlament	103,1	61,1	164,2
Consell	131	46	177
Comissió	218,7	42,5	261,2
Tribunal de Justícia	37,6	4,9	42,5
Tribunal de Comptes	8,2	0,4	8,6
Comitè Econòmic i Social	--	6	6
Comitè de les Regions	--	2,3	2,3
Estructura organitzativa comuna	24,1	--	24,1
TOTAL	**522,7**	**163,2**	**685,9**

[59] *Informations statistiques sur le personnel.* Centre de Traduction des Organes de l'Union Européenne. 2001.

[60] *Feuille d'Information nº 26.* Centre de Traduction des Organes de l'Union Européenne. 1r trimestre 2002.

[61] Aquesta era la hipòtesi de treball de la Comissió a *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Activities and Human Resources of the Commission in the Enlarged European Union.* CEE document COM(2002) 311 final. Brussel·les, 5 juny 2002. Romania i Bulgària estan força endarrerides en les seves negociacions. Turquia ni tan sols les ha iniciat.

[62] OJ C 219 E, 01/08/2000 (p. 128).

[63] OJ C 219 E, 01/08/2000 (p. 129).

Curiosament, les valoracions que es fan d'aquests costos són ambivalents: per una banda, fa anys que es diu que són desorbitats i representen un 30 o 40% del pressupost administratiu de la UE; per contra, a vegades es relativitza la importància d'aquestes xifres dient que, en realitat, el pressupost administratiu representa tan sols el 5% del pressupost total de la UE[64] o que el pressupost dels serveis lingüístics no és més que el 0,8% del pressupost total de la UE[65] i que el multilingüisme, dividit entre els 370 milions de ciutadans de la Unió, tan sols implica un cost de menys de 2€ per persona, que és poc més que el preu d'un refresc[66]. Així doncs, quan es planteja la inclusió d'una llengua com la catalana entre les oficials de la UE, es recorre a l'argument que els costos serien prohibitius, mentre que en parlar de l'ampliació de la UE amb una desena de noves llengües oficials, les despeses poden semblar perfectament assumibles.

En qualsevol cas, cal tenir en compte que els costos no sols són elevats, sinó que creixeran de manera vertiginosa a mesura que s'incrementi el nombre de llengües de treball: el nombre de parells de llengües en les traduccions es calcula amb la fórmula $\mathbf{p = n(n - 1)}$. Amb les onze llengües actuals el nombre de parells ja és de 110. Tan sols amb cinc llengües de treball més, els parells ja serien 240, més del doble. És possible que els costos siguin assumibles, però fins i tot en aquest cas, cal tenir en compte altres dificultats logístiques i operatives difícilment superables amb un increment de pressupost.

Les dificultats operatives del multilingüisme

Al costat dels costos que comporta, el multilingüisme de les institucions europees presenta una sèrie de dificultats d'altra naturalesa, que no poden ser ignorades i que esmentarem breument:

a) **El temps.** La preparació de les versions en totes les llengües no pot ser immediata. Els traductors han de treballar de pressa, però alhora han de fer una feina acurada, ja que sovint les versions tindran efectes legals directes i seran considerades textos autèntics. No es pot sacrificar la precisió a la rapidesa. Com és lògic, els processos de treball es dilaten en el temps a causa del multilingüisme. L'ajut important que representen els sistemes automatitzats de traducció no poden resoldre tots aquests casos.

b) **La disponibilitat de traductors experts i terminologia fiable.** Cada vegada és més difícil trobar traductors experts i terminologia fiable en tots els camps i per a tots els parells de llengües (grec-finès, per exemple) a causa de la diversitat i l'especialització dels assumptes que es tracten a les institucions. La selecció i la formació del personal que ha de treballar a les diferents institucions de la Comunitat ha esdevingut un

---

[64] Knox, Susan R.: *Multiplicity of Languages in the European Union: Problems and Proposals.*

[65] *The Translation Service of the European Commission.* Aquest fullet ens indica que el pressupost de 1999 per al conjunt de la UE era de € 85 557 738 703.

[66] Cunningham, Kristina: *Translating for a larger Union.*

repte molt exigent.

c) **El cas especial de la interpretació.** La dificultat esdevé encara més aguda en el cas de la interpretació simultània, que no permet més que una certa preparació prèvia dels assumptes que s'han de tractar en les sessions.[67] La impossibilitat de fer una interpretació directa des d'alguna de les llengües oficials (finès o grec, per exemple) a totes les altres a la vegada, ha calgut recórrer al sistema anomenat de relleu o de llengua pivot: es fa la interpretació a alguna llengua àmpliament coneguda (llengua pivot: preferiblement a dues llengües pivot, almenys) i des d'aquesta es fa la interpretació de relleu a les altres.

d) **L'autenticitat dels textos oficials.** En les condicions de treball que hem exposat breument, no és estrany que, fins i tot amb el personal més ben preparat, es produeixin dificultats serioses en l'autenticitat dels textos. S'han identificat cinc tipus de problemes[68]:

1) Una versió diu alguna cosa diferent de les altres.
2) Una versió usa un mot de sentit incert on les altres n'usen un de clar.
3) Una versió usa el mateix mot amb diversos sentits, mentre que les altres tenen un mot diferent en cada cas.
4) El mot usat en una versió té un sentit més ampli que el mot corresponent de les altres.
5) Una versió usa una categoria que no figura en les altres.

La confluència d'aquestes dificultats origina problemes interpretatius de difícil solució –quan els textos, en teoria, són igualment autèntics— i, cosa especialment greu, compromet la seguretat jurídica per a la qual –recordem-ho—s'havia establert el mateix règim de multilingüisme.

3. La llengua catalana en la futura Unió Europea ampliada

L'ampliació de la Unió Europea comporta en primer lloc un increment de la població total, que podria créixer al final del procés en 174.305.000 habitants[69] --quan tots els països candidats, Turquia inclosa, hi hagin accedit, fins a un total de 553.905.700 habitants. Això comportaria un augment de població del 45,91% sobre la població actual. En aquest cas, el pes relatiu de la població dels territoris de llengua catalana sobre el total es reduiria a un 2% del total, i el dels catalanoparlants a un 1,3%.

En el cas que l'ampliació, en una primera fase, no inclogui Turquia, ni tampoc inicialment Bulgària i Romania, l'increment total de població seria de 74.809.200 habitants (prop d'un 20% sobre la població actual), fins a un total

[67] Això sense tenir en compte situacions de confidencialitat en què és difícil acceptar la intervenció de traductors intermediaris, o les maniobres dilatòries que poden produir-se reclamant les versions en totes les llengües oficials abans de prendre un determinat acord.
[68] V. Susan R. Knox, op. cit.
[69] Segons dades de *European Population Trends in 2001.*.

de 454.409.900 habitants. Sobre aquest total, la població de l'àrea catalana representa un 2,5% i els catalanoparlants un 1,6%.

En canvi, la posició del català entre les noves llengües oficials es pot veure clarament reforçada, ja que móltes d'aquestes noves llengües tenen unes dimensions demogràfiques més reduïdes que la catalana. V. Taula V.

Taula V: El català entre les futures llengües oficials dels nous Estats membres de la UE

LLENGUA	**POBLACIÓ***
Polonès	38,7 M
Romanès	22,5 M
Català (població del territori)	**10,8 M**
Hongarès	10,5 M
Txec	10,3 M
Català (l'entenen)	**9,84 M**
Búlgar	8,3 M
Català (el parlen)	**7,18 M**
Eslovac	5,4 M
Lituà	3,7 M
Letó	2,4 M
Eslovè	2,0 M
Estonià	1,4 M
Maltès	0,4 M

Elaboració pròpia a partir de les dades de l'opuscle
El català, llengua d'Europa.
* població de l'Estat en què la llengua respectiva és oficial.

Tal com podem apreciar, 6 de les noves llengües oficials dels futurs Estats membres compten amb una població inferior al nombre de catalanoparlants, 7 tenen una població que no arriba al nombre dels qui entenen el català i 9 tenen una població inferior a la del territori en què es parla la llengua catalana.

Una altra dada qualitativa mereix ser tinguda en compte addicionalment: 6 d'aquestes noves llengües oficials pertanyen a Estats que han accedit a la independència política durant els darrers anys: la República Txeca, Eslovàquia, Lituània, Letònia, Eslovènia i Estònia. En alguns casos, a més – singularment Letònia i Estònia--, són Estats que han emprès fa poc una

decidida política lingüística per tal d'estendre el coneixement de la llengua oficial a la importants contingents de la població que no la parlen i per tal de generalitzar-ne l'ús en tots els àmbits de la societat, després d'una llarga etapa d'intensa russificació[70].

La mentalitat multilingüe de la UE ampliada es veurà probablement reforçada amb l'entrada d'aquests Estats, que sovint tenen una experiència històrica –més recent o més llunyana-- de subordinació política, cultural i lingüística a una majoria estatal i que encara tenen una composició social multilingüe i multicultural. El respecte de les minories internes ha estat un dels punts en què els països candidats han hagut d'ajustar les seves polítiques i els marcs jurídics en el curs de les negociacions per a accedir a la UE. Per contra, s'ha de tenir present que la concepció dominant de la ciutadania en els països del centre i de l'est d'Europa és marcadament diferent de l'habitual en els països de l'Europa occidental.

Ara bé, els efectes més fàcilment previsibles de la nova composició lingüística de la UE sobre la nostra societat són els que es deriven de l'increment de les relacions interlingüístiques.

D'una banda, perquè la lliure circulació dels ciutadans europeus farà que augmenti l'arribada de nous contingents migratoris procedents dels nous Estats membres[71]. Aquests contingents no són grans en termes absoluts –ni es preveu que ho siguin en un termini immediat--, però tendeixen a concentrar-se territorialment i professionalment. Això reclamarà probablement unes polítiques locals d'acolliment –amb el corresponent vessant lingüístic i educatiu. Polítiques locals que reclamaran un marc general de mesures de suport.

Les relacions comercials, educatives, culturals i potser turístiques entre Catalunya i els nous Estats membres experimentaran també un creixement més o menys acusat, que donarà lloc a noves demandes d'aprenentatge dels respectius idiomes i de traducció –en les seves diverses modalitats: oficial, comercial, tècnica, doblatge, etc.—entre les noves llengües de l'espai comunitari i les llengües oficials a Catalunya. Els centres d'idiomes, els serveis de traducció i els centres de formació de traductors hauran de fer les oportunes previsions. I els organismes polítics encarregats d'aquestes àrees hauran de procurar que les noves demandes puguin ser ateses fàcilment per la via de la llengua oficial pròpia, el català, ja que altrament es pot tendir des de l'inici a l'adopció del castellà com a llengua habitual en aquests contactes interlingüístics.

---

[70] Podeu obtenir informació detallada sobre la situació sociolingüística als països candidats a l'informe de Strubell, Miquel (coord.): *Lesser-used languages in states applying for EU membership (Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovenia).* 2001. Complementàriament, vegeu J. Leclerc, *Europe,* a http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/europeacc.htm i, pel que fa a qüestions de dret lingüístic, *Mercator. Dret i legislació lingüístics.* http://www.troc.es/ciemen/mercator/.

[71] Vegeu l'apartat d'aquest mateix informe dedicat als *Efectes demogràfics* de l'ampliació.

En l'àmbit més específicament cultural, cal tenir en compte l'existència en els països candidats de nombroses universitats en què els estudis de llengua i cultura catalana tenen arrelament. El recent Institut Ramon Llull hi comptarà probablement per a potenciar-ne la funció de projecció cultural i de ponts de relació entre les respectives llengües i cultures.

No podem menystenir tampoc altres canvis d'equilibri en la futura composició lingüística de la Unió Europea:

a) La complexitat lingüística esdevé més elevada: al costat de les llengües oficials romàniques (francès, italià, espanyol, portuguès), germàniques (alemany, anglès, neerlandès i escandinaves –danès i suec) i del finès, llengua finoúgrica, apareixerà un nombre important de llengües eslaves (polonès, txec, búlgar, eslovac, eslovè), dues llengües bàltiques (letó i lituà), una de semítica (maltès), una nova llengua romànica (romanès) i la família finoúgrica es veurà augmentada per l'hongarès i l'estonià. El búlgar, a més, incorporarà un nou alfabet: el ciríl·lic.
   Les situacions de contacte lingüístic i de minorització de grups lingüístics també seran molt més variades i en algun cas delicades –com el cas esmentat de la població russòfona o el del turc a Xipre.

b) Els coneixements d'idiomes entre la població varien substancialment. El 1999, 45% de la població de la UE actual declarava poder mantenir una conversa en algun idioma a part de la seva llengua materna, sobretot en anglès, llengua que deia conèixer un 31% de la població, a més dels qui la tenen com a materna[72]. Els percentatges en què els enquestats valoraven les dues llengües més útils eren el 69% l'anglès, el 37% el francès, el 26% l'alemany i el 15% l'espanyol[73]. El 2001, el percentatge dels qui podien conversar en un idioma havia ascendit al 47%, el 32% dels quals en anglès[74]. Les llengües considerades més útils eren l'anglès (69%), el francès (37%), l'alemany (23%) i l'espanyol (19%)[75].
   Pel que fa als països candidats[76], la proporció dels qui poden parlar en un idioma diferent del matern encara és més alta (48%), però només el 26% parlen algun dels idiomes de la UE: la resta s'expliquen per l'existència de

[72] *Eurobarometer 50.* Comissió Europea. Març 1999. Un 12% declaraven poder conversar en francès, un 8% en alemany i un 4% en espanyol, a més del qui tenen aquests idiomes com a llengua materna. Només a França l'espanyol és el segon idioma estranger més conegut (per un 11% de la població, però aquest percentatge havia baixat un punt des de 1990).
[73] Només a França l'espanyol apareixia en segon lloc, amb un 37%, després de l'anglès (88%).
[74] *Eurobarometer 55.* Comissió Europea. Octubre 2001. Els percentatges per a les altres llengües en què saben conversar els europeus (a part de la materna) eren: francès 11%, alemany 8%, espanyol, 5%. L'espanyol apareix de nou només en segon lloc a França, amb un 10% (encara un punt menys).
[75] Com veiem, la posició de l'alemany ha baixat i la de l'espanyol ha millorat. De totes formes, només a França és l'idioma valorat en segon lloc per un 39%, enfront de l'anglès, preferit per un 84%.
[76] Candidate Countries Eurobarometer 2001. Comissió Europea. Març 2002.

països plurilingües i pel coneixement d'altres llengües eslaves. Els idiomes de la UE que més saben parlar són l'anglès (15%), l'alemany (10%) i el francès (4%). El rus el parla el 14%. Entre les llengües considerades més útils, l'anglès ocupa el primer lloc, amb el 86%, seguida de l'alemany (58%), el francès (17%), el rus (6%), l'àrab (4%), l'italià (3%) i l'espanyol (2%)[77].

c) Es comparteix la temença per l'homogeneïtzació lingüística de la UE. Una proporció considerable dels ciutadans dels països candidats (38%) temen que l'accés a la UE farà que la seva llengua s'usi cada vegada menys (entre els actuals països membres, el percentatge és del 42%). Aquesta temença reforça la necessitat d'una política activa de preservació de la diversitat lingüística per a la nova UE ampliada. Aquesta és també la primera recomanació de l'informe de la Comissió sobre el balanç del programa europeu MLIS (*Multilingual Information Society*), centrat en la importància de les tecnologies de la llengua per al futur de la societat europea[78].

4. L'evolució del règim lingüístic de la UE.

Malgrat els dubtes que s'havien suscitat sobre la sostenibilitat del règim lingüístic de la UE davant de l'ampliació, i malgrat els rumors que en diversos moments han circulat sobre la possibilitat d'un acord polític per a la reducció del nombre de llengües de treball, la posició oficial de les institucions europees respecte al futur és de ratificar la voluntat de mantenir el règim lingüístic actual, almenys en els seus aspectes formals[79].

Davant la hipòtesi de treball que l'ampliació comportarà almenys 9 noves llengües oficials, la Comissió[80] expressa la clara consciència que l'impacte més fort de l'ampliació tindrà lloc en l'àmbit lingüístic i que caldrà adoptar sistemes millorats de treball, una combinació millor de recursos interns i externs i estendre l'ús de mitjans informàtics, però considera que amb un increment de 1578 FTE[81] (un 41%) els serveis lingüístics podran continuar assegurant el multilingüisme. Qualsevol nova llengua que s'incorpori requerirà 200 FTE addicionals[82].

---

[77] Amb l'ampliació, l'anglès i l'alemany es veuran molt reforçats com a llengües internacionals. A més, la valoració del coneixement d'idiomes en els països candidats és elevadíssima, gairebé mítica: el 82% creu que el grup social que més avantatges tindrà a la UE serà el dels que saben idiomes, i el 37% creu que els qui no en saben són els que tindran més desavantatges.

[78] V. *COMMUNICATION...* COM(2001) 276 final.

[79] Aquesta és la posició dels documents que he pogut consultar de la Comissió [COM(2002) 311 final], del Consell [Council Report 19.03.02] i del Parlament [PE 167.299/rev.1].

[80] Document COM(2002) 311 final.

[81] *Full Time Equivalent*, és a dir, equivalent de persona contractada a temps complet.

[82] Amb l'ampliació d'Espanya i Portugal, van caldre 150 lingüistes per estat; en la d'Àustria, Finlàndia i Suècia, 110.

El Consell situa les seves necessitats de nou personal lingüístic en 165 FTE (35 dels quals juristes-lingüistes), que el 2004 ascendirien a 180[83]. El Parlament calcula que necessitarà 740 traductors addicionals, però es veurà obligat a fer modificacions radicals en els sistemes d'interpretació, ja que el seu edifici actual no disposa de sales prou grans per a instal·lar-hi 21 cabines (una per cada llengua oficial)[84].

En efecte, caldrà adoptar mesures de procediment molt dràstiques per tal de preservar el multilingüisme sense que els costos esdevinguin insostenibles[85]. Recordem que per a 20 llengües (les 11 actuals + 9 de noves), el nombre de parells possibles en la traducció/interpretació serà de 380.

En síntesi, es tractarà de mesures de modernització, millor planificació i coordinació entre els serveis lingüístics i amb els seus clients, un ús més eficaç del personal de suport i dels recursos externs, l'extensió dels mitjans informàtics i la reducció de la traducció als documents finals. Els casos en què s'aplicarà la traducció o la interpretació seran seleccionats molt restrictivament[86]. Es requerirà que els textos originals siguin més breus i clars. També serà imprescindible l'ús de la traducció amb llengües relleu o pivot i potser de la interpretació asimètrica (traduir des de cadascuna de les llengües oficials a un nombre més reduït de llengües de recepció). Els professionals hauran de fer traducció i interpretació cap a altres llengües a més de la seva materna. Potser caldrà recórrer fins i tot a la interpretació a distància (fora de la sala de reunió). És fàcil imaginar les pressions que tot aquest nou sistema representa per als professionals de la traducció i la interpretació: al costat dels articles en què els més responsables es mostren optimistes davant dels nous reptes[87], no manquen tampoc les reclamacions i reivindicacions professionals[88]. Caldrà veure, doncs, com evoluciona a la pràctica aquest voluntariós manteniment del règim lingüístic –subratllem-ho, sols des d'un punt de vista formal.

De fet, com hem vist, la utilització de les llengües oficials com a llengües de treball dista molt de ser equivalent i desmenteix la suposada igualtat formal entre les llengües oficials i de treball. La tendència a reduir el nombre de llengües de treball –que hem constatat en els reglaments de règim interior, en la regulació dels organismes no assimilables a institucions i, en general, en

---

[83] Council Report 19.03.02.

[84] *Quelles langues pour l'Europe de demain?*

[85] Aquest és l'objectiu anunciat per Romano Prodi: v. nota de premsa IP/01/1869, de 20 de desembre de 2001.

[86] En una entrevista al butlletí *C4 en direct* (núm. 217, 12-18 octubre 2001), Marco Benedetti, cap de servei al SCIC, distingia les reunions del Parlament o del Consell de Ministres, en què calia interpretar totes les llengües, i les de tècnics o d'ambaixadors (com el COREPER) en què tres llengües són suficients. D'una banda reiterava que els costos no superarien els 3 € per ciutadà, però de l'altra manifestava dubtes seriosos sobre la disponibilitat de traductors i intèrprets per a segons quines llengües i especialitats.

[87] V. Cunningham o Clarke.

[88] Podeu trobar-ne amb profusió a la web de l'AIIC (Associació Internacional d'Intèrprets de Conferència): http://www.aiic.net.

la pràctica interna de treball— es farà cada vegada més forta i més general. Unes poques llengües oficials –l'anglès, el francès, potser l'alemany, difícilment l'espanyol—, que són també les segones llengües més conegudes dels actuals ciutadans de la UE, són les llengües que més possibilitats tenen de consolidar-se com a llengües internes de treball de les institucions i organismes de la Unió[89].

Sembla difícil que aquesta evolució no aboqui a l'acceptació oberta, explícita i formal de la distinció entre llengua oficial i llengua de treball i a la reforma del règim lingüístic. La distinció entre llengües oficials i llengües de treball permetria augmentar l'eficiència dels processos de treball interns, sense sacrificar la igualtat entre les llengües oficials, que podrien ser mantingudes en totes les funcions de participació democràtica igualitària[90], en les comunicacions externes amb els ciutadans[91] i en la difusió dels textos que han de satisfer les garanties de seguretat jurídica[92].

Aquesta perspectiva permetria probablement ampliar el nombre de les llengües oficials, incorporant-hi l'irlandès, el luxemburguès i totes aquelles altres llengües que tenen estatus d'oficials en el seu territori, encara que aquest sigui inferior a l'extensió del corresponent Estat[93]. Així es donaria efectivitat real al principi que proclama l'article 22 de la Carta de Drets Fonamentals: *The Union shall respect cultural, religious and linguistic diversity.*

En aquest procés, caldrà estudiar minuciosament les modalitats d'aplicació del nou règim lingüístic i consensuar una sèrie de compensacions que satisfacin els Estats membres que veuran com la seva llengua oficial deixa de tenir alhora el caràcter de llengua de treball (encara que ara mateix aquest caràcter sigui més formal que real). És cert que es tracta d'una qüestió políticament complicada i tècnicament complexa, però precisament per això seria inadmissible que la Unió Europea no obrís un debat ordenat i serè sobre aquesta reforma i que les seves institucions pretenguessin arribar subreptíciament, per la via dels fets consumats, a una situació en què acabessin d'imposar-se dues o tres llengües de treball. L'absència de debat

---

[89] Recordem també, almenys de passada, el conegut debat entre Dieter Grimm i Jürgen Habermas (1995) sobre la necessitat o no d'una llengua comuna per arribar a tenir una esfera pública compartida per tots els europeus, susceptible de donar entitat al *demos* en què es fonamenti la democràcia d'Europa. No és tan sols a les institucions, sinó en el conjunt de la societat, que es manifesta la tendència a unes poques llengües d'intercomunicació (o una sola?). V. A. Nicolau (ed.), *Europa diversa.*

[90] En el cas del Parlament, per exemple, on l'extensió del sistema de llengües relleu o pivot en la interpretació podria facilitar l'ús de qualsevol llengua oficial, en cas d'incomprensió.

[91] Tal com estableix l'article 21 del Tractat Constitutiu de la CE.

[92] Com la publicació de la legislació comunitària.

[93] Les altres llengües històricament parlades a la UE haurien de ser acceptades almenys receptivament en les relacions dels ciutadans amb les institucions comunitàries, tal com preveu l'article 10 de la *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries* per a altres nivells de l'administració. L'experiència de l'ús de l'irlandès en aquestes comunicacions – probablement escàs i poc costós—hauria d'impulsar una solució generosa envers les altres llengües europees.

sobre aquest punt, i més en general, sobre el conjunt de la política lingüística de la UE, esdevé cada vegada més preocupant, a mesura que s'acosta l'ampliació de la Comunitat i la reforma de les institucions.

5. Cap a una (nova) política lingüística europea?

A l'hora de cercar solucions i compensacions, és necessari tenir en compte el conjunt de la política lingüística europea. La importància del **règim lingüístic** de la Unió Europea està fora de tot dubte: l'oficialitat de les llengües i el seu ús com a llengües de treball i de comunicació administrativa constitueixen la cara més visible i simbòlicament rellevant de la política lingüística de la Unió, però no l'única, ni potser tampoc la més important a efectes pràctics.

Hem de tenir en compte, en segon lloc, l'acceptació o l'exclusió de les llengües –de la nostra llengua—en els **programes** i accions que disposen de finançament comunitari, especialment en camps com l'educació, la cultura, l'audiovisual o l'enginyeria lingüística. La transcendència d'aquest segon aspecte no és inferior a la del règim lingüístic de la Unió[94].

Evidentment, la reducció de les llengües de treball i l'ampliació de les llengües oficials *han de tenir conseqüències sobre la participació en els programes* europeus: les llengües oficials que deixarien de ser llengües de treball haurien de rebre un tracte compensatori en tots els programes europeus amb implicacions lingüístiques –de fet, ja actualment alguns d'aquests programes recullen criteris de preferència per a les llengües oficials menys difoses. Les poques llengües que esdevindrien llengües de treball serien òbviament les més conegudes i difoses. Per tant, en realitat no necessitarien cap suport addicional per part dels fons comunitaris[95].

I sobretot, la reducció de les llengües de treball i l'ampliació de les llengües oficials ha de permetre que el català participi normalment –com moltes altres llengües ara excloses— en tots els programes europeus en què la llengua sigui rellevant[96].

---

[94] Dónall Ó Riagáin (2002) va fer una detinguda anàlisi dels programes lingüísticament més rellevants i de les possibilitats que tenen les llengües europees no oficials de participar-hi. Se'n dedueix la necessitat d'impulsar decididament des de totes les institucions catalanes la presentació i l'admissió de projectes centrats en la llengua catalana a tots aquests programes.

[95] Paradoxalment, en algunes ocasions (n'és un exemple el treball esmentat de Susan R. Knox) es tendeix a interpretar que els primers beneficiaris del costós règim de multilingüisme integral són (els membres de) les comunitats lingüístiques més petites. Cal matisar aquest punt de vista: d'una banda, és gairebé segur que els ciutadans d'aquestes petites comunitats lingüístiques han après alguna de les llengües més difoses, amb la corresponent inversió de recursos públics i privats (una despesa que els parlants de les llengües més difoses normalment no han fet per a aprendre altres idiomes): d'altra banda, els costos de traducció –tant en les activitats d'importació com en les d'exportació—també són probablement més elevats en aquestes petites comunitats que en les que comparteixen una llengua de difusió internacional.

[96] En rigor, com apuntàvem abans, no seria imprescindible que el català esdevingués llengua oficial a la UE perquè pogués participar normalment en tots els programes. Seria suficient

Però encara hi ha un tercer apartat --molt més imperceptible que els anteriors, però d'importància cabdal per al futur de qualsevol idioma: **la subsidiarietat en la regulació de l'ús públic i comercial de les llengües** en la legislació comunitària, dels estats membres i dels poders subestatals. Òbviament, que una comunitat lingüística disposi o no d'aquesta facultat d'ordenació lingüística de l'espai públic és vital per a la transmissió i la reproducció social de la seva llengua.

La legislació europea estableix determinades condicions lingüístiques –o accepta que les estableixin els poders estatals o subestatals— per a la lliure circulació dels productes comercials (com en l'etiquetatge), dels professionals (requisits de competència lingüística per a l'exercici de determinades professions) i dels productes culturals (doblatge, exhibició, etc.)[97]. I no sols això, sinó que Europa, de portes enfora, defensa l'especificitat dels productes culturals en la negociació dels acords mundials de comerç (com també ha fet la recent Declaració de la UNESCO sobre diversitat cultural).

Cal recordar controvèrsies recents com les que es van produir arran de la tramitació de la Llei de política lingüística de Catalunya entorn de l'etiquetatge dels productes comercials o els doblatges cinematogràfics: són una bona mostra que aquestes qüestions no estan resoltes. Les comunitats lingüístiques que no disposin de prou competències polítiques per establir un cert ajust lingüístic i cultural dels seus respectius espais públics, tindran serioses dificultats per a sobreviure en el nou context europeu –i mundial.

Una Unió Europea que defensi la diversitat cultural i la subsidiarietat ha de facilitar la resolució d'aquest problema amb una correcta distribució de les competències entre els diferents nivells polítics. Actualment no hi ha cap garantia que ni tan sols els poders subestatals que disposen de competències legislatives sobre una llengua oficial específica vegin reconeguda la seva facultat de regular la presència de les llengües en l'espai públic, en termes equivalents als que s'han reconegut als poders estatals. La posició de la Unió Europea en el cas de l'etiquetatge comercial és prou explícita en aquest sentit. Quan el mateix Tribunal Constitucional espanyol havia reconegut a la Generalitat de Catalunya la facultat de regular l'ús de les llengües oficials en l'etiquetatge (STC 147/1996), l'any 1997 va ser modificada la directriu europea sobre aquest punt de tal manera que tan sols els estats poden regular l'ús de les llengües en l'etiquetatge i, a més, únicament les llengües oficials de la Unió poden tenir-hi cabuda.

És un bon indici –malgrat les dificultats que ja ha trobat a la Convenció Europea—que l'informe del Parlament Europeu sobre l'aplicació de la

---

que l'Estat espanyol negociés per al català un estatus com el que té actualment el luxemburguès.

[97] V. Niamh Nic Shuibhne (2002).

subsidiarietat en la futura UE[98] es refereixi a casos com el nostre en termes ben clars (p. 24-25):

> *"the forthcoming enlargement of the Union to include many small countries may raise political difficulties for large regions in the existing Member States. This is because it will create a situation in which entities with a few thousand inhabitants are entitled to be represented as such in the Union, each one having a minister and a right to vote in every formation of the Council, one Commissioner, a quota of Commission staff, and members of the European Parliament, as well as having its language recognised as an official language of Europe, whereas historic regions with several million inhabitants, which make a major contribution to the economic dynamism of the Union and to the funding of its budget would still be unrecognised by the European treaties.*
>
> *Hence the Union should be receptive to proposals from the Member States which are designed to ensure that their respective territorial entities are more closely involved in the drafting (and, where appropriate, the transposition) of EU rules with due respect for the constitutions of those States. The Committee on Constitutional Affairs should draw up a special report on the subject, taking into account the opinion expressed by the Committee of the Regions."*

Certament, sembla que no hauria de ser imprescindible esdevenir entitats políticament sobiranes, perquè les comunitats lingüístiques puguin ser plenament reconegudes i puguin organitzar l'ús de les llengües en el propi espai públic. Tenir competències legislatives i una llengua diferenciada haurien de ser prou motius. Si la Unió Europea no reconeix a les comunitats lingüístiques amb poders subestatals les mateixes facultats de regulació del multilingüisme que als estats sobirans, sembla confirmar que és imprescindible un procés d'independència política per aconseguir una posició equitativa entre les cultures del món. És aquest, realment, el missatge que la Unió Europea i l'Estat espanyol ens volen transmetre?

5. Els tres escenaris europeus més probables i les seves implicacions per al multilingüisme

Al llarg d'aquest apartat de l'informe hem presentat diversos suggeriments sobre les estratègies que més poden afavorir el ple reconeixement de la llengua catalana en el context de la UE ampliada. En farem una recapitulació final en el capítol de conclusions i propostes. Però és obvi que aquestes estratègies s'hauran d'exercir en un context molt més ampli, dins el qual hauran de trobar una articulació coherent que els doni sentit i força. Per això ens ha semblat indispensable fer una aproximació a les tres concepcions predominants sobre la construcció de la Unió Europea i els avantatges i

[98] *Report on the division of competences between the European Union and the Member States.* Parlament Europeu. 24 d'abril de 2002. Preparat pel diputat Alain Lamassoure.

inconvenients que cadascun d'aquests models representa per als diversos règims lingüístics possibles[99].

Podem considerar que les posicions davant del futur del multilingüisme europeu són bàsicament quatre:

a) ampliar-lo perquè inclogui més llengües –entre elles el català[100].
b) aplicar el multilingüisme actual més a fons i plenament (sense consentir en el predomini d'algunes llengües).
c) mantenir el statu quo actual de fet, tal com l'hem descrit.
d) reduir el nombre de llengües oficials i de treball (a unes poques o a una, a l'extrem).

Aquestes quatre possibilitats es poden posar en relació amb els tres conceptes predominants respecte al model que s'ha de seguir en la construcció europea com a entitat supranacional:

1) Una unió entre Estats –una Europa confederal entesa com un instrument dels estats-nació (l'*Europe des patries* de De Gaulle). El supranacionalisme seria entès com a concertació dels nacionalismes d'estat.

2) Una Europa federal, com un nou superestat nacional en construcció que vulgui generar un nacionalisme europeu. El supranacionalisme s'entendria com a nou nacionalisme.

3) Un nou model d'organització política internacional a diversos nivells, substancialment diferent de l'estat-nació, a partir de l'estat xarxa de què ha parlat Manuel Castells. El supranacionalisme seria més aviat un postnacionalisme, en un sistema de lleialtats múltiples en què la nacionalitat i la ciutadania serien independents (la primera referida a una comunitat de cultura, la segona a una comunitat política)[101].

La combinació d'aquestes dues dimensions ens ofereix un quadre de possibilitats que, segons V. Mamadouh, donaria les perspectives següents (Taula VI):

- En una Europa dels Estats-nació, el primer objectiu de la política lingüística serà preservar el predomini de les llengües d'Estat, i l'ordenament lingüístic intern de cada Estat. Ampliar el nombre de

[99] Em baso per a fer-ho en un suggerent article de Virginie Mamadouh (1999), encara que no comparteixo algunes de les seves valoracions de detall.
[100] Així ho entén també, significativament, V. Mamadouh.
[101] Mamadouh afegeix que els tres models es poden identificar en l'entorn de les institucions europees: el primer és pròxim a les posicions del Consell i els representants estatals; el segon, més acostat al Parlament; el tercer té com a valedors la "comitologia" de la Comissió, els poders regionals i locals i molts moviments polítics i ONGs.

llengües no és compatible perquè qüestiona el statu quo intern dels Estats. Les altres opcions són compatibles, però el més probable és que s'accepti la reducció de les llengües de treball amb compensacions (financeres, simbòliques, etc.) i es mantingui la igualtat formal entre les llengües oficials.

Taula VI. Les quatre opcions principals per al règim lingüístic de les institucions de la UE i les tres visions ideals típiques del futur d'Europa (segons V. Mamadouh).

	Nacionalisme **Confederació de nacions-estat (velles nacions)**	***Supernacionalisme*** **Europa Superestat (nova nació)**	***Postnacionalisme*** **Estat xarxa (nacions entre altres grups)**
Incloure més llengües	No compatible	Compatible Apropiat Factible però improbable	Compatible Apropiat No factible
Aplicar un multilingüisme complet	Compatible No apropiat Factible però improbable	Compatible Apropiat Factible però improbable	Compatible Apropiat No factible
Status quo actual	Compatible Apropiat Factible i probable	Compatible Molt apropiat Factible i probable	Compatible Apropiat Factible però improbable
Reduir el nombre de llengües oficials o de treball	Compatible Molt apropiat Factible i probable	Compatible Molt apropiat Factible i probable	Compatible Apropiat Factible i probable

- En la construcció d'una Europa com a superestat nacional, la política lingüística tindria la màxima importància per a aconseguir la identificació dels ciutadans. Totes les opcions són compatibles. Teòricament, es podria mantenir el statu quo o fins i tot ampliar el multilingüisme, amb un criteri de subsidiarietat per a les llengües territorials (predominants en els seus espais), però el més probable és que es tendís a la reducció de les llengües de treball i a afavorir una llengua comuna.

- En una Europa postnacional, l'accent de la política lingüística es posaria en la facilitat de la intercomunicació i el règim lingüístic s'enfocaria com una qüestió tècnica. Probablement hi hauria una preservació activa de

la diversitat lingüística, però sense càrrega simbòlica o ideològica: en cada àmbit de comunicació podria haver-hi una llengua més apropiada. Això probablement conduiria a una interllengua general (l'anglès) i a una homogeneïtzació lingüística gradual. L'optimització dels recursos probablement afavoriria la reducció de les llengües de treball.

Sembla evident, doncs, que les concepcions de la construcció europea que segueixen un model federal o postnacional són les que poden resultar un marc més favorable a la diversitat lingüística i, per consegüent, al reconeixement equitatiu de la llengua catalana. Naturalment, res no ens serà donat gratuïtament, ningú s'esforçarà per a trobar solucions a la situació de la llengua catalana si nosaltres mateixos no sabem fer evident que és anòmala, injusta i problemàtica. L'ampliació de la Unió Europea i la reforma constitucional ens brinden una nova oportunitat per a fer-ho.

6. Conclusions i propostes

I. L'exclusió de la llengua catalana de l'oficialitat i dels programes de la UE constitueix una greu anomalia, si es té en compte que el català és parlat per més de 7 milions d'europeus i té un ús, una vitalitat i un patrimoni cultural equiparable al dels altres pobles d'Europa.

II. La Resolució 1235/90 del Parlament Europeu sobre el català no ha estat aplicada degudament pel Consell i la Comissió. Hi ha llengües de països externs a la UE que participen normalment en programes educatius dels quals el català és exclòs.

III. La situació d'exclusió es farà encara més escandalosa amb l'ampliació de la UE, quan moltes comunitats lingüístiques de demografia més reduïda –algunes de les quals han accedit fa poc a la independència política— veuran reconeguda l'oficialitat de la seva llengua.

IV. Si Eslovènia, Letònia, Lituània i Estònia poden costejar amb la UE les versions oficials de la legislació comunitària en les seves respectives llengües, no sembla desproporcionat aspirar a aconseguir que les comunitats autònomes de llengua oficial catalana amb el suport de l'Estat espanyol i de la UE puguin fer altre tant en català. Altrament es posarà en evidència que el català no té cap Estat que li doni suport.

V. La inhibició de l'Estat espanyol en el reconeixement de la llengua catalana arran del Tractat d'Adhesió (1985) no impedeix que a partir d'ara negociï un estatus satisfactori per a la nostra llengua, en virtut de l'article 8 del Reglament núm. 1/1958 del Consell. En les condicions actuals, aquest estatus no hauria de ser inferior al de la llengua luxemburguesa i podria ser equivalent al de l'irlandès. En el moment de l'ampliació, el català hauria de tenir el mateix estatus que les llengües dels nous Estats membres.

VI. Les peticions recents dels parlaments de Catalunya i de les Illes Balears i la declaració de l'Institut d'Estudis Catalans sobre la situació del català a la UE mereixen el més ampli suport polític i social per tal d'aconseguir que l'Estat espanyol reclami per al català l'oficialitat, la participació normal en els programes de la UE i el respecte de les competències lingüístiques autonòmiques d'acord amb els criteris de subsidiarietat.

VII. La ratificació del règim lingüístic actual per part de les institucions europees davant de l'ampliació no pot ocultar la tendència evident a la reducció de les llengües de treball. Aquesta evolució no hauria d'emparar una política de fets consumats en la qual s'evités tractar de manera oberta i transparent de la futura política lingüística de la UE.

VIII. En el marc de la reforma institucional de la UE, el Consell, per unanimitat, pot modificar el règim lingüístic actual i adequar-lo a la situació de fet, en què no totes les llengües oficials són alhora llengües de treball en peu d'igualtat —suposant que vulgui mantenir els conceptes de llengües oficials i de treball, que no han estat introduïts per cap Tractat, sinó per un Reglament.

IX. En la construcció de la Unió Europea, el predomini de la concepció nacionalista de l'Europa dels Estats representa una amenaça important per a la diversitat lingüística i específicament per al futur de la llengua catalana. Cal propiciar models que distingeixin la ciutadania política i la nacionalitat cultural com a sistemes complementaris i compatibles de pertinença. L'Europa federal dels ciutadans i sobretot una Europa postnacionalista que es concebi com una forma nova d'organització política supraestatal són marcs més favorables a una política equitativa de diversitat lingüística en la qual el futur de la llengua catalana es jugui en igualtat de condicions amb qualsevol altra llengua europea.

X. En la nova política lingüística europea, la reforma del règim lingüístic de la UE podria consistir substancialment en el manteniment de l'ús igualitari de totes les llengües oficials en les funcions de representació i participació democràtica, en la difusió dels textos jurídics aplicables als ciutadans i en les comunicacions directes amb aquests; la reducció de les llengües de treball ha de permetre ampliar el nombre de llengües oficials de la UE almenys a totes les que gaudeixen d'oficialitat en el seu respectiu territori, com és el cas del català. Totes aquestes llengües han de tenir accés als programes de la UE, en els quals caldrà arbitrar mesures compensatòries per a les que no seran llengües de treball –de la mateixa manera que ara ja s'apliquen a les llengües oficials menys difoses. La legislació comunitària, en la línia del *Report* del Parlament Europeu de 24 d'abril de 2002, ha de protegir, amb mecanismes específics de defensa jurídica, les competències de les regions amb poders legislatius per tal que mantinguin la facultat d'ordenar l'ús públic de les llengües en el seu espai en condicions equivalents als Estats membres.

XI. Els efectes més directes de l'ampliació sobre la nostra societat són els que es deriven del previsible increment de les relacions interlingüístiques amb els nous Estats membres. L'augment probable de la immigració procedent d'aquests països i la seva concentració geogràfica i professional recomanen polítiques locals d'acolliment social, educatiu i lingüístic alhora, per tal de facilitar l'adequada inserció sociocultural dels nous ciutadans. Una política general catalana d'acolliment i de relació intercultural ha de fer de marc i de suport a aquestes actuacions locals. D'altra banda, l'augment de les relacions econòmiques i culturals donarà lloc a demandes d'aprenentatge de les noves llengües oficials de la UE i de traducció entre aquestes i les oficials a Catalunya. Els centres d'idiomes, els serveis de traducció i els centres de formació de traductors hauran de fer les oportunes previsions. Les institucions polítiques hauran de preveure al seu torn una política adequada de promoció del català com a llengua primordial d'interrelació en aquests nous contactes.

XII. L'Institut Ramon Llull ha de tendir lògicament a potenciar els nuclis d'aprenentatge i difusió de la llengua i la cultura catalana existents en els països candidats i fer-ne ponts d'interrelació cultural.

Referències

Accession negociations: state of play. Comissió Europea. 30 juliol 2002.

Candidate Countries Eurobarometer 2001. Comissió Europea. Març 2002.

CLARKE, A.: *EU enlargement and its implications for the Translation Service.* "Language Matters", setembre 2000. http://europa.eu.int/comm/translation/bulletins/matters/2/index.htm

COM(2001) 276 final: *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the final evaluations of the multi-annual programme to stimulate the development of a European multimedia content industry and to encourage the use of multimedia content in the emerging information society (INFO2000) and of the multi-annual programme to promote the linguistic diversity of the Community in the information society (MLIS).* CEE document COM(2001) 276 final. Brussel·les, 28 maig 2001.

COM(2002) 311 final: *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Activities and Human Resources of the Commission in the Enlarged European Union.* CEE document COM(2002) 311 final. Brussel·les, 5 juny 2002.

Council Report 19.03.02: *Report on the administrative consequences for the General Secretariat of the Council of the enlargement of the European Union.* Consell de la Unió Europea, Brussel·les, 19 març 2002.

CUNNINGHAM, Kristina: *Translating for a larger Union – can we cope with more than 11 languages?* Setembre 2001. http://europa.eu.int/comm/translation/en/eyl/

El català, llengua d'Europa, opuscle editat conjuntament pel Govern de les Illes Balears i la Generalitat de Catalunya (2001).

El català reconegut pel Parlament Europeu. Generalitat de Catalunya, 1991. V. també *OJ C* 19, 28/01/1991.

Eurobarometer 50. Comissió Europea. Març 1999.

Eurobarometer 55. Comissió Europea. Octubre 2001.

European Population Trends in 2001. News Release 95/2002. Eurostat. 7 agost 2002.

GRIMM, Dieter: "Does Europe need a constitution?", *European Law Journal,* 1, pp.282-302. 1995.

HABERMAS, Jürgen: "Remarks on Dieter Grimm's 'Does Europe need a constitution?'". *European Law Journal,* 1, pp. 303-307.

Informe sobre política lingüística. Any 2001. Direcció General de Política Lingüística. Generalitat de Catalunya, 2002.

Key data on Candidate Countries. Eurostat Memo 10/99. 7 desembre 1999.

Key data on the Candidate Countries. News Release No 129/2001. Eurostat. 13 desembre 2001.

KNOX, Susan R.: *Multiplicity of Languages in the European Union: Problems and Proposals.* Harvard Law School. Academy of European Law online. Advanced Issues in Law and Policy. Jean Monnet seminar.1998. http://www.law.harvard.edu/Programs/JeanMonnet/seminar/dpapers/draft15.html

Languages in an enlarged Europe. "Enlargement weekly" 7 gener 2002.

LECLERC, Jacques: *Europe,* a *L'aménagement linguistique dans le monde,* Québec, TLFQ, Université Laval, http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/europeacc.htm (setembre 2002).

Making a success of enlargement. Consell de la Unió Europea. Brussel·les, 16 novembre 2001.

MAMADOUH, Virginie: *Beyond nationalism: Three visions of the European Union and their implications for the linguistic regime of its institutions.* "GeoJournal" **48:** 133–144, 1999.

MARÍ, Isidor & STRUBELL, Miquel: *The linguistic regime of the European Union: Prospects in the face of enlargement.* Ponència presentada a les jornades 'Linguistic Proposals fot the Future of Europe', organitzades per Europa Diversa el 31 de maig i 1 de juny de 2002. Consultable a http://www.eblul.org/futurum/pajenn.asp?ID=26

Memòria de la Direcció General de Política Lingüística 2001. Govern de les Illes Balears, 2002.

Mercator. Dret i legislació lingüístics. http://www.troc.es/ciemen/mercator/ (setembre 2002).

MILIAN, Antoni: *Le principe d'égalité au sein des institutions de l'UE et dans le droit communautaire.* Workshop del Robert Schuman Centre for Advanced Studies. 2001.

NIC SHUIBHNE, Niamh: *Language rules, language rights and the EC administration.* Draft paper. EUI Workshop, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 12-13 nov. 2001.

NIC SHUIBHNE, Niamh: *The EC, the distribution of powers and the determination of language policy: unwrapping a multi-layered paradigm.* Ponència presentada a les jornades 'Linguistic Proposals fot the Future of Europe', organitzades per Europa Diversa el 31 de maig i 1 de juny de 2002.

NICOLAU, Agustí (ed.): *Europa diversa.* Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2001.

Ó RIAGÁIN, Dónall: *The lesser used languages of Europe and theit participation in the programmes of the European Union.* Ponència presentada a les jornades 'Linguistic Proposals fot the Future of Europe', organitzades per Europa Diversa el 31 de maig i 1 de juny de 2002.

PE 167.299/rev.1: *The institutional aspects of enlargement of the European Union.* Briefing nº 15. European Parliament, PE 167.299/rev.1. Luxemburg, 21 juny 1999.

Quelles langues pour l'Europe de demain? "Eurinfo" núm. 260. Brussel·les, novembre 2001.

Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the state of the internal market for services. Document COM(2002) 441 final. Brussel·les, 30 juliol 2002.

Report on the division of competences between the European Union and the Member States. Parlament Europeu. 24 abril 2002.

Resolució núm. 1235/90 del Parlament Europeu sobre la situació de les llengües a la Comunitat i la de la llengua catalana. 11 de desembre de 1990. Consultable a http://www.troc.es/ciemen/mercator/ue20-ct.htm

STRUBELL, Miquel (coord.): *Lesser-used languages in states applying for EU membership (Cyprus, Czech Republic, Estonia, Hungary, Poland and Slovenia).* European Parliament, EDUC 106 EN Rev. 1. 2001.

The Translation Service of the European Commission. Opuscle actualitzat en data *21/11/01.*

Tractat de la Unió Europea: textos consolidats dels tractats constitutius de les Comunitats Europees. Luxemburg : Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, 1998.

Translating for a Multilingual Community. Translation Service of the European Commission. Febrer 2002.

Treaty [...] concerning the accession of the Kingdom of Spain and the Portuguese Republic to the European Economic Community and to the European Atomic Energy Community. Official Journal L 302 , 15/11/1985.

Unió Europea. Textos consolidats dels tractats constitutius. Comissió Europea i Parlament de Catalunya. Patronat Català Pro Europa: Barcelona, 2002.

Algunes adreces web d'interès

Comissió Europea

SCIC: Service Commun Interprétation-Conférences
http://europa.eu.int/comm/scic/

Service de traduction
http://europa.eu.int/comm/dgs/translation/index_fr.htm

Parlament Europeu

Direction de l'Interprétation
http://www.europarl.eu.int/interp/public/default_fr.htm
http://www.europarl.eu.int/interp/online/lf99_one/archive/archive.htm

Traducció i ampliació

http://europa.eu.int/translation_enlargement/index_en.htm

Translation Centre for the Bodies of the European Union

http://www.cdt.eu.int

Human Language Technologies Central

http://www.hltcentral.org

ANNEXOS

1. Reglament 1/1958 del Consell pel qual es fixa el règim lingüístic de les institucions, de 15 d'abril de 1958.

EL CONSELL DE LA COMUNITAT ECONÒMICA EUROPEA, Vist l'article 217 del Tractat, segons el qual el Consell ha d'establir, per unanimitat, el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat, sense perjudici de les disposicions previstes al reglament del Tribunal de Justícia,

Atès que les quatre llengües en les quals ha estat redactat el Tractat són reconegudes com a llengües oficials en un o més Estats membres de la Comunitat,

ADOPTA EL PRESENT REGLAMENT

Article 1

Les llengües oficials i les llengües de treball de les institucions de la Comunitat són l'alemany, el francès, l'italià i el neerlandès.

Article 2

Els textos que en un Estat membre o una persona sota la jurisdicció d'un Estat membre enviï a les institucions, s'han de redactar, segons esculli el remitent, en una de les llengües oficials. La resposta s'ha de redactar en aquella mateixa llengua.

Article 3

Els textos que les Institucions enviïn a un Estat membre o a una persona sota la jurisdicció d'un Estat membre s'han de redactar en la llengua de l'esmentat Estat.

Article 4

Els reglaments i els altres textos d'abast general s'han de redactar en les quatre llengües oficials.

Article 5

El Diari Oficial de la Comunitat s'ha de publicar en les quatre llengües oficials.

Article 6

Les Institucions poden determinar les modalitats d'aplicació d'aquest règim lingüístic en els seus reglaments interns.

Article 7

El règim lingüístic de procediment del Tribunal de Justícia s'ha de determinar en el seu reglament de procediment.

Article 8

Pel que fa als Estats membres amb diverses llengües oficials, l'ús d'una llengua s'ha de regir, a petició de l'Estat interessat, segons les normes generals de la legislació de l'esmentat Estat.

Aquest reglament és obligatori en tots els seus elements i directament aplicable a cada Estat membre.

2. Resolució 774/VI del Parlament de Catalunya, sobre l'Any Europeu de les Llengües i el reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea[102]

Tram. 250-01387/06

Adopció: Comissió Permanent de Legislatura sobre la Unió Europea i d'Actuacions Exteriors, Cooperació i Solidaritat

Sessió núm. 9, 05.06.2001, DSPC-C 200

COMISSIÓ PERMANENT DE LEGISLATURA SOBRE LA UNIÓ EUROPEA I D'ACTUACIONS EXTERIORS, COOPERACIÓ I SOLIDARITAT

La Comissió Permanent de Legislatura sobre la Unió Europea i d'Actuacions Exteriors, Cooperació i Solidaritat, en sessió tinguda el dia 5 de juny de 2001, ha estudiat el text de la Proposició no de llei sobre l'any europeu de les llengües i el reconeixement de l'oficialitat del català a la Unió Europea (tram. 250-01387/06), *presentada pel G. P. de Convergencia i Unió.*

Finalment, d'acord amb l'article 135 del Reglament, ha adoptat la següent

RESOLUCIÓ

El Parlament de Catalunya:

a) Constata que la diversitat lingüística és una riquesa d'Europa que cal respectar, protegir i promoure amb el reconeixement de totes les llengües parlades als diversos territoris de la Unió Europea, amb independència de llur caràcter de llengües oficials o no oficials de la Unió.

b) Mostra la seva satisfacció per la Decisió 1934/2000/CE, adoptada pel Parlament Europeu i pel Consell de Ministres el dia 17 de juliol de 2000, per la qual designa l'any 2001 Any Europeu de les Llengües, tot i que lamenta la manca de reconeixement oficial efectiu de la llengua catalana, que és oficial a tres comunitats autònomes de l'Estat espanyol i és parlada i compresa per més de deu milions d'europeus.

c) Insta el Govern a tenir en compte aquesta decisió i a promoure, dins l'any 2001, activitats que tinguin per objectiu la sensibilització sobre la riquesa de la diversitat lingüística de la Unió Europea i la importancia de la llengua catalana en el context europeu, i també de la situació de l'aranès, modalitat de la llengua occitana pròpia de la Vall d'Aran.

---

[102] Publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya* núm. 202, de 25 de juny de 2001.

d) Insta el Govern a demanar al Govern de l'Estat que sol·liciti al Consell Europeu l'estatut de llengua oficial de la Unió per a la llengua catalana, amb independència que aquesta tingui o no tingui la consideració de llengua de treball, i a vetllar d'una manera especial perquè, en el procés d'ampliació europea cap als països de l'Est, el català no tingui un tractament oficial menys favorable que les llengües dels estats candidats a la integració que tenen un nombre menor de parlants.

Palau del Parlament, 5 de juny de 2001

El secretari
Jordi Ausàs i Coll

El president de la Comissió
Joan Maria Pujals i Vallvé

3. *Resolució del Parlament de les Illes Balears RGE núm. 359/02, de 16 d'abril de 2002, relativa a oficialitat de la llengua catalana a la Unió Europea*[103].

El Ple del Parlament, en sessió de dia 16 d'abril del 2002, procedí a debatre el text de la Proposició no de llei RGE núm. 359/02, relativa a oficialitat de la llengua catalana a la Unió Europea, i quedà aprovada per unanimitat la següent:

RESOLUCIÓ

"1. El Parlament de les Illes Balears insta el Govern de l'Estat espanyol que sol·liciti al Consell de la Unió Europea la plena oficialitat de la llengua catalana en les institucions comunitàries europees.

2. El Parlament de les Illes Balears acorda d'adreçar-se al Consell, a la Comissió i al Parlament europeu demanant que el català sigui llengua plenament oficial de les institucions comunitàries, en el marc de la introducció de noves llengües oficials per a la nova fase de l'ampliació de la Unió Europea.

3. El Parlament de les Illes Balears acorda d'adreçar-se al Parlament de Catalunya i al Parlament del País Valencià perquè promoguin les accions necessàries de cara a aconseguir la plena oficialitat del català a les institucions comunitàries."

A la seu del Parlament, 17 d'abril del 2002.

El secretari:
Joan Buades i Beltran.

El president:
Maximilià Morales i Gómez.

[103] Publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de les Illes Balears* el 26 d'abril de 2002.

4. La llengua catalana a la Unió Europea.

Manifest aprovat pel Ple de l'Institut d'Estudis Catalans el 8 d'abril de 2002.

I. El sentit de la Unió Europea

1. Des del seu origen, la Unió Europea (UE) ha aplicat una política lingüística fonamentada en el reconeixement plural i igualitari de la diversitat lingüística en el si de les seves institucions. Els tractats de la UE són clars i inequívocs quant a aquest reconeixement. L'article 22 de la Carta de Drets Fonamentals declara específicament i explícitament el respecte a la pluralitat lingüística, que hi és ressaltada com una riquesa que cal mantenir i envigorir.

2. La creació d'un marc social, polític, administratiu i econòmic que abraci els països del Vell Continent és viable en la mesura que suposi el respecte més estricte i rigorós a la diversitat lingüisticocultural de cadascun d'aquests països, basat en la solidaritat entre les parts.

3. La marginació o el menysteniment de qualsevol idioma comportaria una lesió, inacceptable des de cap punt de vista, de la integritat de tots els pobles que constitueixen la UE.

4. Tot i que és comprensible la voluntat de la UE d'establir un nombre reduït de llengües franques i que el criteri de selecció es basi en factors demogràfics i polítics, fóra del tot rebutjable que aquesta solució pragmàtica induís a discriminar llengües i cultures. Totes mereixen la mateixa consideració, al marge de qüestions quantitatives.

5. Altrament, si hom es basa en criteris d'ordre polític, no pot sinó caure en una actitud inexcusablement injusta, que comporta la prepotència d'uns territoris i de llurs llengües damunt els altres, i la manca de tractament igualitari, és a dir, democràtic, de la varietat dels països. Les ciències humanes i socials consideren unànimement que ni cap llengua ni cap cultura són superiors a cap altres.

II. La llengua catalana en el context de la Unió Europea

1. D'antuvi, és deplorable que la llengua catalana no tingui caràcter oficial sense restriccions a la UE, tot i que és parlada a tres dels estats membres: l'espanyol, el francès i l'italià.

2. La pròxima incorporació de nous estats com a membres de la UE implicarà l'acollença en el seu si d'un bon nombre de noves llengües oficials.

3. Per bé que no hi ha res a objectar a l'atorgament de la condició d'oficialitat a aquests idiomes, si que és condemnable la negativa a reconèixer aquesta oficialitat a la llengua catalana.

4. La transcendència de les llengües no es pot mesurar amb arguments quantitatius, si no és des d'una visió centrada en la voluntat de domini dels uns sobre els altres. Tampoc no es pot valorar amb arguments polítics: un principi fonamental de respecte als drets humans és que totes les llengües i totes les cultures constitueixen igualitàriament el patrimoni de la humanitat.

5. Tanmateix, no és sobrer remarcar algunes característiques històriques, demogràfiques i jurídiques de la llengua catalana.

   5.1. Entre les noves llengües que tindran carta d'oficialitat a la UE, solament el polonès i el romanès superen el català en nombre de parlants; l'eslovac, el lituà, el letó, l'eslovè, l'estonià i el maltès són idiomes propis de països que tenen menys de sis milions d'habitants.

   5.2. Si s'ordenava el català entre les onze llengües oficials de la UE d'acord amb el nombre d'habitants de les àrees geogràfiques on són pròpies, ocuparia la setena posició.

   5.3. Pel que fa al nombre d'usuaris, la llengua catalana és equiparable al suec, al grec i al portuguès, i supera el danès i el finès. Entre totes les llengües denominades «regionals», el català és l'única llengua parlada per més de set milions de persones.

   5.4. La llengua catalana posseeix una varietat estàndard unificada, amb una normativa gramatical, lèxica i terminològica sòlida i reconeguda per tots els parlants.

   5.5. Des de l'any 1907 la llengua catalana disposa d'una acadèmia: l'Institut d'Estudis Catalans.

   5.6. Fora de l'àmbit estricte dels territoris on és la llengua pròpia, el català s'ensenya a setanta-sis universitats d'Europa i d'Amèrica.

   5.7. Com a demostració que és una llengua adaptada a la societat actual, disposa de nombrosos mitjans de comunicació (canals de televisió i emissores de ràdio) i és la dinovena llengua del món amb més presència a l'espai cibernètic d'Internet.

   5.8. Des del punt de vista historicocultural, el català és una llengua romànica, els orígens de la qual es remunten al segle IX.

   5.9. Catalunya, a l'època medieval, fou una nació independent, que tenia com a llengua oficial el català; solament la coerció i,

fins i tot, la repressió politicoculturals de determinats règims de govern als segles XVIII i XX li negaren aquesta condició.

5.10. La literatura en llengua catalana ha donat autors de renom internacional, com ara Ramon Llull, Ausiàs March, Bernat Metge, Joanot Martorell, Jacint Verdaguer, Carles Riba, Mercè Rodoreda, Salvador Espriu, etc.

6. Així doncs, solament el fet que els territoris de llengua i cultura catalanes no tinguin un estat propi és el pretext perquè es negui l'oficialitat del català en el si de la UE.

7. Aquesta actitud és inadmissible, perquè la nova Europa no ha d'ésser exclusivament la dels estats, sinó, sense excepció, la de tots els pobles que la configuren.

8. Altrament, el criteri d'haver de tenir estat propi com a pas previ per al reconeixement de l'oficialitat de les llengües no tan sols és obsolet, sinó sobretot injust, perquè implica l'escapçament del patrimoni europeu amb un argument que no té res a veure amb la salvaguarda de la diversitat com a riquesa del Vell Continent.

9. L'arbitrarietat d'aquest criteri és palesa si hom té en compte que Andorra és un estat sobirà que té la llengua catalana com a única llengua oficial.

III. L'actitud de l'Estat espanyol respecte al reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana a la UE

1. Dels tres estats membres de la UE on és parlada la llengua catalana, només a l'Estat espanyol té el reconeixement de llengua oficial en algunes de les seves comunitats autònomes. Aquesta situació li atribueix una responsabilitat més gran pel que fa a la promoció externa d'aquesta llengua.

2. La Constitució espanyola del 1978 fa un reconeixement explícit de la pluralitat lingüística existent a l'interior de l'Estat, i els diversos estatuts d'autonomia i altres lleis emanades dels parlaments autonòmics fixen un règim de cooficialitat territorial per a les llengües de les nacionalitats.

3. No obstant això, el Govern de l'Estat espanyol no fa res per promoure el reconeixement de l'oficialitat a la UE de cap llengua que no sigui la castellana i cerca permanentment els mitjans per tal de frenar qualsevol iniciativa que s'oposi a la seva voluntat. Aquesta actitud és contrària, no solament als principis democràtics d'igualtat, sinó també a la lletra de la Constitució espanyola.

4. Aquest capteniment de l'Estat espanyol ha de provocar, sens dubte, perplexitat entre els membres de la UE, si més no, en el sentit de discernir-hi l'oposició entre allò que desitja el Govern d'Espanya i allò que, en canvi, manifesta una comunitat quant a la consideració de la llengua pròpia.

5. Cap estat democràtic no té el dret de desdenyar la llengua i la cultura d'una comunitat, i molt menys té el dret d'estendre'n un menysteniment més enllà de les seves fronteres; ans al contrari, té l'obligació de defensar íntegrament i igualitàriament el patrimoni lingüisticocultural dels territoris que el componen.

IV. Conclusions

Tenint en compte les reflexions plantejades en aquest text, el Ple de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), en la sessió ordinària del 8 d'abril de 2002, aprova per unanimitat les conclusions següents:

1. D'acord amb les funcions establertes en els seus Estatuts, l'IEC té el deure ineludible de denunciar i de procurar impedir qualsevol situació que fereixi o amenaci la integritat de la llengua catalana i, doncs, la seva consideració igualitària com a llengua de cultura.

2. Aquest deure és singularment reforçat pel reconeixement de la institució i de les seves funcions pel Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre.

3. L'IEC considera greu l'actitud del Govern espanyol de no promoure l'atorgament del caràcter oficial a la llengua catalana per part de la UE.

4. Resulta com a mínim estrany que el govern d'un estat no promogui el dret a l'oficialitat d'una llengua dels seus territoris, com una aportació essencial més al patrimoni lingüisticocultural d'Europa, o no doni suport a les iniciatives que tenen aquest objectiu.

5. L'IEC insta el Govern de l'Estat espanyol a remoure els obstacles que dificulten el reconeixement de l'oficialitat de la llengua catalana a la UE, a abandonar definitivament qualsevol posició que en pugui provocar la marginació i a adoptar la defensa de la diversitat lingüisticocultural dels seus territoris, com a patrimoni de la humanitat. L'IEC considera que aquesta és una incumbència constitucional i moral del Govern de l'Estat espanyol.

6. L'IEC reclama al Parlament i al Govern de la Generalitat de Catalunya, al Parlament i al Govern de les Illes Balears, i a les Corts i al Govern de la Generalitat Valenciana que se solidaritzin activament amb aquestes peticions i que actuïn políticament prop del Govern espanyol, prop de les institucions de la UE i prop dels ciutadans i les ciutadanes per tal que s'accepti l'oficialitat plena de la llengua catalana en el si de la UE.

7. Semblantment, l'IEC demana també que, des del Congrés dels Diputats i des del Senat de l'Estat espanyol, s'adoptin posicions inequívoques a favor de l'oficialitat de ple dret de la llengua catalana a la UE.

8. L'IEC s'adreça al Parlament Europeu i a la Comissió Europea perquè iniciïn els processos conduents al reconeixement del català com a llengua oficial de la UE.

9. Així mateix, l'IEC requereix de totes les institucions nacionals, estatals i internacionals, especialment de les europees, dels àmbits acadèmic, cultural i polític, la solidaritat amb les reivindicacions suara expressades.

10. L'IEC reclama, en definitiva, amb la fermesa que atorguen les consideracions més elementals quant al tractament just i democràtic de la diversitat lingüísticocultural, que la llengua catalana esdevingui, sense més dilacions i de ple dret, llengua oficial de la UE.

Traducció no oficial[104]

5. DOCUMENT QUE EL GRUP EUROPA DIVERSA APORTA A LA CONVENCIÓ SOBRE EL FUTUR DE LA UNIÓ EUROPEA "PROPOSTES LINGÜÍSTIQUES PER AL FUTUR D'EUROPA"

Versió de l'original en anglès: 16 de juliol de 2002

La Fundació Jaume Bofill, els Estudis d'Humanitats i Filologia de la Universitat Oberta de Catalunya, l'Institut Europeu de la Mediterrània, Intercultura – Centre pel Diàleg Intercultural de Catalunya, i l'Institut Linguapax del Centre Unesco de Catalunya comparteixen una preocupació sobre el futur de la diversitat cultural i lingüística a Europa, i han reunit els seus recursos per tal de treballar en aquest tema, sota la denominació d' ***Europa Diversa***.

Els dies 31 de maig i 1 de juny de 2002, en el marc de l'Eurocongrés 2000, i amb el suport de del Patronat Català pro Europa, varen convidar una sèrie d'experts, vinguts de molts països diferents d'Europa, a un seminari celebrat a la seu de la Fundació Jaume Bofill[i] a Barcelona, on el tema a debatre era "**Propostes lingüístiques per al futur d'Europa**".

Tres ponències, distribuïdes amb anterioritat, varen ser àmpliament comentades i debatudes a la reunió.

1. "*El règim de les llengües oficials i de treball de les institucions de la Unió Europea, i perspectives davant de l'ampliació*" d'Isidor Marí i Miquel Strubell;

2. "*Les llengües menys difoses i la seva participació en els programes de la Unió Europea*" de Dónall Ó Riagáin[ii]; i

3. "*La Comunitat Europea, la distribució de competències i la determinació de la política lingüística: Desxifrant un paradigma pluridimensional*" de Niamh Nic Shuibhne.

Les organitzacions convocants han recollit l'àmplia gamma d'opinions i propostes expressades a la reunió, i presenten aquest document a la **Convenció sobre el futur de la Unió Europea.**

La Fundació Jaume Bofill, els Estudis d'Humanitats i Filologia de la Universitat Oberta de Catalunya, Eurocongrés 2000 i l'Institut Linguapax

[104] Traducció a càrrec de Sergi Vilaró (cdoc@ciemen.org)

de Centre Unesco de Catalunya, agrupats sota la denominació d'***Europa Diversa***,

- acollint amb satisfacció l'oportunitat que la Convenció sobre el futur d'Europa ens brinda per proposar idees sobre la política lingüística de la Comunitat Europea;
- acollint amb satisfacció la propera ampliació de la Unió;
- preocupats per la necessitat d'afrontar el règim lingüístic global de la Unió, que es va dissenyar pels i per als sis Estats membres fundadors;
- profundament conscients de l'amenaça a la diversitat lingüística i cultural que planteja la globalització arreu del món;
- sensibles al fet que els drets lingüístics formen un part integral del drets humans;
- orgullosos del valuós patrimoni lingüístic i cultural d'Europa;
- conscients de la nostra obligació a les generacions futures per conservar aquesta part intrínseca del nostre patrimoni comú;
- tenint present l'article 22 de la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea[iii], que obliga la Unió a respectar la diversitat lingüística;
- recordant declaracions recents relacionades amb diferents aspectes de la diversitat lingüística, fetes pel Consell[iv], el Comitè de les Regions[v], el Parlament[vi] i la Unesco[vii];
- recordant la declaració d'EBLUL "sobre la diversitat lingüística i el futur de la Unió Europea", de Ljouwert;[viii]

Proposem el següent a la Convenció sobre el futur d'Europa, les institucions de la Comunitat Europea i els governs dels estats membres:

1. Incloure en el Tractat que estableix la Comunitat Europea un article sobre la salvaguarda i la promoció de la diversitat lingüística i cultural a Europa. Podria ser un article de redactat completament nou, o una versió esmenada i ampliada de l'actual article 151[ix] (Cultura). Faria més explícits el compromís envers la diversitat tant lingüística com cultural, així com la necessitat d'una política activa en aquest camp.
2. Esmenar l'article 13 del Tractat que estableix la Comunitat Europea per tal d'incloure-hi la discriminació basada en la llengua.
3. Posar en marxa una Acció comunitària multianual per donar suport i promoure la diversitat lingüística. Aquest programa donaria efecte pràctic als principis consagrats en l'article proposat (vegeu el punt 1, més amunt).

4. Obrir tots els programes comunitaris actuals dedicats a llengües, i les accions que són específiques a les llengües, perquè contemplin totes les llengües autòctones d'Europa.

5. Establir un debat públic per a la reforma del règim lingüístic de les institucions de la Comunitat, i integrant les provisions generals en un article del Tractat, (autoritzant, a més, cadascuna d'elles a establir la seva pròpia normativa lingüística), de manera que s'asseguri l'eficiència i una substancial redistribució del pressupost molt gran de l'actual sistema.

6. Assegurar que el principi de subsidiarietat es reflecteix en matèria de política lingüística, per tal que tots els nivells de l'administració treballin conjuntament, amb prou recursos, per salvaguardar la diversitat lingüística.

TEXT EXPLICATIU DE LES PROPOSTES

1. Incloure en el Tractat que estableix la Comunitat Europea un article sobre la salvaguarda i la promoció de la diversitat lingüística i cultural a Europa. Podria ser un article de redactat completament nou, o una versió esmenada i ampliada de l'actual article 151[x] (Cultura). Faria més explícits el compromís envers la diversitat tant lingüística com cultural, així com la necessitat d'una política activa en aquest camp.

L'entorn lingüístic i cultural del món es troba fins i tot més amenaçat que el seu medi natural. Molts científics creuen que el 50%, i potser fins i tot el 90%, de les c. 6.000 llengües que es parlen en l'actualitat podrien deixar de parlar-se abans de la fi del segle XXI. D'aquestes, només una petita fracció correspon a llengües europees. N'hi ha que es fan servir arreu del món com a mitjà de comunicació internacional així com moltes altres de menys difoses[xi]. Les darreres inclouen algunes de les llengües vernacles més antigues que es parlen al món occidental, de les quals moltes tenen una rica tradició literària i popular. A la vegada que respecta els drets i obligacions dels estats membre en aquest sentit, la Comunitat Europea té el deure de prendre-hi partit per dret propi, i de recolzar els esforços que els governs dels estats membre i els poders regionals facin per tal de conservar i promoure el patrimoni lingüístic d'Europa.

Un article com aquest faria realitat el compromís de respectar la diversitat lingüística, expressat en l'article 22 de la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea.

2. Esmenar l'article 13 del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea per tal d'incloure-hi la discriminació basada en la llengua.

D'acord amb el que estipula l'article 13[xii], el Consell "pot" adoptar les accions oportunes per a combatre la discriminació per motius de sexe, d'origen racial o ètnic, religió o conviccions, discapacitat, edat o orientació sexual. No es fa cap referència a la llengua.

Tanmateix, l'article 6 del Tractat de la Unió Europea fa referència al Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals. El seu 14è article afirma que els drets i les llibertats establerts a la Convenció s'haurien de "*garantir sense discriminació per motius com el sexe, la raça, el color, la llengua, la religió, les opinions polítiques o d'altre tipus, l'origen ètnic o social, l'associació amb una minoria nacional, la propietat, el naixement o qualsevol altra situació*[xiii]". L'article ha estat ratificat per tots els estats membre de la UE.

De manera semblant, l'article 21 de la Carta de Drets Fonamentals, sobre la no discriminació, estableix que "*es prohibeix tota discriminació, i en*

particular l'exercida per raó de sexe, raça, color, orígens ètnics o socials, característiques genètiques, llengua, religió o conviccions, opinions polítiques o de qualsevol altre tipus, pertinença a una minoria nacional[xiv], *patrimoni, naixement, discapacitat, edat o orientació sexual*" .

Atès que els drets lingüístics són part integral dels drets humans[xv], fóra doncs convenient que la discriminació per raó de llengua fos inclosa dins d'aquest article. Proposem, de fet, que així s'esmeni l'article 13 per tal d'incloure-hi tots els casos enumerats a l'article 14 de la Convenció Europea i a l'article 21 de la Carta Europea, i que, a més, la paraula "podrà" de l'actual text sigui substituïda en el nou text del Tractat per l'imperatiu, per tal de comprometre la Unió a adoptar una positura proactiva en aquest camp.

3. Posar en marxa una Acció comunitària multianual per donar suport i promoure la diversitat lingüística. Aquest programa donaria efecte pràctic als principis consagrats en l'article proposat [vegeu punt 1, més amunt]

Aquest programa contindria una sèrie d'accions adreçades a promoure la comprensió i el respecte cap a la diversitat lingüística a Europa, així com mesures pràctiques de suport a la diversitat lingüística i l'aprenentatge de llengües.

Algunes d'aquestes accions es dirigirien específicament a les llengües menys difoses, moltes de les quals necessiten urgentment suport si es vol que pervisquin i se'n surtin. Les accions podrien incloure projectes pilot, la promoció d'intercanvis d'informació, la cooperació transfronterera i el foment de "bones pràctiques" en l'ensenyament de llengües, l'educació en general, els mitjans de comunicació i l'administració pública. Aquestes accions garantirien també la reinstauració del suport de la Comissió en aquest àmbit, per ordre del Parlament Europeu, durant gairebé 20 anys, el qual va arribar a uns €4 milions l'any.

Aquest programa preveuria també el suport a iniciatives tant a nivell estatal, regional o local, dirigides a facilitar l'aprenentatge, per part dels immigrants i refugiats, de les llengües apropiades als territoris on resideixin, i al manteniment de les seves llengües i cultures.

4. Obrir tots els programes comunitaris actuals dedicats a llengües, i les accions que són específiques a les llengües, perquè contemplin totes les llengües autòctones d'Europa

En la 2391ª trobada del Consell, realitzada a Brussel·les el 29 de novembre de 2001[xvi], es va destacar que "totes les llengües són iguals en valor i dignitat des d'un punt de vista cultural i formen part integral de la cultura i civilització europees". Caldria, doncs, donar-li un efecte pràctic a aquest concepte.

Hi ha actualment una sèrie de programes i accions de la CE que, tot i ser específics per a llengües, estan redactats de manera que exclouen algunes llengües europees. L'acció Lingua del programa Socrates n'és l'exemple més obvi, però no l'únic. El fet que l'article 290 (ex article 217)[xvii] de les versions consolidades del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea afirmi que "*el Consell ha de fixar [...] el règim lingüístic de les institucions de la Comunitat*", no té, segons el nostre parer, cap relació amb els programes i accions dedicats específicament a les llengües, sinó únicament amb l'administració interna de les institucions.

La totalitat dels programes i accions que tinguin a veure amb llengües haurien de restar oberts a totes les llengües europees. A més, s'haurien de contemplar, quan calgués, accions i/o projectes que satisfessin les necessitats de les llengües menys difoses quan les disposicions més generals no puguin atendre de manera idònia aquestes necessitats.

Aquesta recomanació s'hauria de fer extensiva als programes establerts per a estimular les noves democràcies a l'Europa central i de l'est (com, per exemple, Phare i Tacis). Malgrat la insistència del Consell Europeu en la seva reunió a Copenhaguen, els dies 21 i 22 de juny de 1993, per tal que els estats candidats garantissin "*els drets humans i el respecte i la protecció de les minories*", això no s'ha reflectit de manera adequada a través de programes com ara Phare i Tacis.

5. Establir un debat públic per a la reforma del règim lingüístic de les institucions de la Comunitat i integrant les provisions generals en un article del Tractat, (autoritzant, a més, cadascuna d'elles a establir la seva pròpia normativa lingüística), de manera que s'asseguri l'eficiència i una substancial redistribució del pressupost molt gran de l'actual sistema

Les normes que regeixen les llengües de les institucions de la Comunitat foren establertes pel Consell l'any 1958, i no han estat canviades des d'aleshores. Mentrestant, el nombre d'estats membre ha crescut de 6 a 15, i ben aviat sobrepassarà de llarg la vintena. Actualment hi ha a la Comunitat un nombre molt més alt de llengües de treball que no pas a cap altra organització internacional (com el Consell d'Europa, l'OTAN, les Nacions Unides o l'OSCE). La complexitat lingüística que comporta aquest increment de membres no pot ser bandejada gaire temps més, i ha de ser afrontada. Tots els objectius i consideracions en competència, com ara l'obertura i la inclusivitat, el funcionament eficient de les institucions de la CE, l'ús rendible de recursos escassos i, per damunt de tot, els principis democràtics que sostenen la Comunitat Europea, han de ser conciliats i tinguts en consideració.

El text del Tractat tampoc s'ocupa prou del tema de la validesa jurídica, ja que l'única referència que se'n fa és en l'article 53 del TEU[xviii] i l'article 314

del Tractat de la CE[xix], en els quals les referències són tan sols als propis textos dels Tractats.

A més, l'ampliació de la UE comportarà sens dubte un increment en les despeses d'interpretació i traducció, tot i que els estalvis que resultessin de l'ús d'un nombre restringit de llengües internes de treball hauria de cobrir les despeses addicionals resultants de l'augment de la inclusivitat en qüestions lingüístiques. De les conseqüències conjuntes d'aquesta proposta en resultaria una Comunitat més eficient, i a la vegada més inclusiva i democràtica.

Segons el nostre parer, la qüestió del règim lingüístic de les institucions no pot continuar resolent-se de manera idònia per mitjà del mer atorgament, a totes elles[xx], d'un estatus equivalent a "llengües oficials i de treball" en un reglament del Consell.

Nosaltres creiem que cadascuna de les institucions de la Comunitat han de tenir dret a elaborar les seves pròpies normes de règim lingüístic, en lloc de la situació actual, en què el règim, d'acord amb el que disposa l'article 290 del Tractat de la CE (antic article 217)[xxi], ha de ser fixat pel Consell. Per tant, aquest article hauria de ser esmenat.

La naturalesa i conseqüències de les funcions lingüístiques a les institucions de la Unió Europea són variades. Caldrà que cadascuna d'elles es dugui a terme, o bé pugui dur-se a terme, en tantes llengües com sigui necessari en cada cas. Tot això mereix un debat públic, dirigit per un comitè format per especialistes, funcionaris i polítics, per tal que elaborin una solució funcional i factible per a cada funció.

Atès que tots aquests són assumptes d'una importància cabdal, mereixerien més aviat ser abordats apropiadament pel propi text del Tractat, més que deixar-los per un reglament del Consell.

Entre els criteris que caldria considerar hi ha els següents:

a. Validesa jurídica. Tots aquells documents importants els quals contenen decisions que són susceptibles de ser impugnats o citats en un judici en qualsevol dels estats membre es publicaran en tantes llengües com requereixin les institucions de cada estat membre.

b. Accessibilitat a la ciutadania. Els documents comunitaris i d'altres accions (com ara campanyes publicitàries) que informin els ciutadans europeus, o que afectin les seves vides quotidianes, estaran disponibles almenys en totes les llengües amb les quals els ciutadans tinguin el dret jurídic d'adreçar-se a les seves autoritats regionals i/o nacionals, i preferentment en totes les llengües europees amb parlants que hi estiguin alfabetitzats. La documentació presentada en qualsevol d'aquestes llengües per part de ciutadans europeus hauria de ser admeses i rebre resposta en la mateixa llengua (en la línia de l'actual article 21, par. 3 del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea[xxii]).

c. Representativitat democràtica. Els representants dels ciutadans europeus elegits o designats políticament, i de manera especial els diputats del Parlament Europeu, haurien de disposar de tot el suport tècnic que els sigui necessari per tal de garantir que puguin desenvolupar adequadament les seves tasques, tant expressant-se lliurement en qualsevol que sigui la seva pròpia llengua europea (independentment del seu estatus dins de la Unió Europea) com tenint accés, en un nombre limitat de llengües, a les intervencions dels seus col·legues d'arreu d'on siguin.

d. Redacció interna. La redacció dels documents elaborats per funcionaris de la Comunitat haurà de ser feta en un ventall de llengües tan limitat com sigui factible (però no en menys de tres), en interès de la conveniència i l'eficiència. Els llocs de treball dins de les institucions requeriran el coneixement d'almenys dues d'aquestes, a més de la llengua pròpia del candidat/a; caldrà també garantir l'existència de prou personal competent que cobreixi moltes, si no totes, les necessitats pel que fa a les relacions amb les institucions externes i els ciutadans en tots els estats membre de la UE. En el cas que un funcionari d'un estat membre, en la seva relació amb les institucions de la Comunitat, no domini satisfactòriament alguna d'aquestes llengües, serà responsabilitat de l'estat membre trobar i finançar les solucions pertinents, per tal de no augmentar el volum de feina dels serveis lingüístics de la Comunitat.

e. Respecte territorial. Les institucions de la Comunitat sempre hauran d'incloure entre les seves llengües internes la llengua oficial (o llengües oficials) del lloc on tinguin la seva seu. De manera semblant, sempre s'assegurarà que en les reunions dels organismes comunitaris, els participants que siguin del lloc que els aculli es puguin expressar lliurement en la llengua (o llengües) del lloc en qüestió.

f. Suport institucional. En el mateix esperit que les repetides declaracions de la Comunitat sobre la igualtat de la dignitat de totes les llengües europees[xxiii], es tindrà en compte el grau de suport intern que en la pràctica s'ofereix, directa o indirectament, al nombre reduït de llengües de redacció interna a l'hora de salvaguardar la diversitat lingüística i/o promoure el multilingüisme i la diversitat lingüística. Aquestes llengües de redacció interna, en tant que han estat triades en base al seu gran nombre de parlants i pel fet de gaudir d'una posició privilegiada en el mercat, no caldria per tant que se les inclogui entre les llengües europees sobre les que s'apliquin mesures especials de suport en forma de programes compensatoris projectats per a promoure i salvaguardar la diversitat lingüística a Europa.

L'aplicació d'aquests criteris comportaria lògicament uns requisits lingüístics diferents en cadascun dels tres àmbits principals d'ús lingüístic:

1. Les llengües internes de treball de les institucions de la Unió. S'establiria, en tot cas, un nombre reduït de llengües, tal com disposa més

amunt el criteri 4 ("redacció interna") . L'objectiu principal seria l'eficiència. A ningú, fora d'aquests cercles administratius no li caldria saber en quina llengua/es es treballa. Això és, poc o molt, el que ja succeeix a la pràctica, tot i que sense que hi hagi hagut una acceptació formal i pública d'aquesta realitat.

2. Documentació vinculant i representació política. Es faran servir tantes llengües com sigui necessari per tal de determinar els textos vinculants jurídicament en cada estat membre (com, per cas, els reglaments del Consell, les Decisions Comunitàries així com les sentències del Tribunal Europeu, essent-hi aquestes últimes a causa de les conseqüències del dret comunitari en els tribunals estatals). Res no impediria als estats membre traduir i publicar aquests documents en altres llengües per compte i iniciativa pròpies.

Altra documentació oficial com ara les resolucions del Parlament Europeu, l'Informe Anual de la Comissió Europea, les notes informatives i els formularis de sol·licitud, així com altres documents pertinents, es traduirien en aquestes llengües tot i no ser de naturalesa vinculant. La llengua (o llengües) de la versió original seria citada en les versions traduïdes.

En segon lloc, tots els càrrecs polítics han de disposar d'un servei per a la traducció dels seus textos orals i/o escrits a una sèrie limitada d'altres llengües, així com per poder rebre textos orals i/o escrits traduïts a una d'entre unes quantes llengües. Cal considerar la flexibilitat i la viabilitat com a principis d'orientació. Caldria facilitar els serveis d'interpretació necessaris perquè l'ús d'aquestes llengües sigui possible al Parlament Europeu, el Comitè de les Regions i al Comitè Econòmic i Social, especialment com a llengües d'entrada. Les intervencions orals en les sessions plenàries es podrien regir pel mateix principi que es fa servir a l'Assemblea General de les Nacions Unides, on la interpretació es fa tan sols cap a un nombre reduït de llengües. En cas d'adoptar aquest criteri, es podria contemplar l'ús de qualsevol "llengua de servei" (vegeu avall).

3. Les llengües de servei als ciutadans d'Europa. Les institucions han de disposar d'un sistema que garanteixi que els ciutadans de qualsevol llengua europea puguin escriure'ls-hi en qualsevol de les llengües que, amb finalitats semblants, aquests puguin fer servir per a comunicar-se amb les autoritats locals i/o regionals, i puguin rebre una resposta en la mateixa llengua sense retards indeguts. De manera semblant, la informació d'utilitat per al públic en general i per als especialistes, incloent-hi, per exemple, els Llibres Verds de la Comissió i les Conclusions del Consell, també serien posats a disposició pública, sota demanda, en el major nombre de llengües possible. Així, moltes de les anomenades llengües "regionals" o "minoritàries" també podrien ser utilitzades.

L'actual llistat de l'article 21, paràgraf 3, del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea[xxiv], s'eixamplaria per tal d'incloure les llengües referides en l'últim paràgraf, és a dir les llengües menys difoses que hagin

estat reconegudes, per part dels estats membre de la UE, a la Carta Europea per a les Llengües Regionals o Minoritàries o bé en altres instruments, d'acord amb l'esperit del redactat de la Decisió sobre l'Any Europeu de les Llengües[xxv].

La millor manera de garantir els serveis de traducció necessaris podria ser a traves d' agències basades en l'àmbit regional, designades oficialment per la CE d'acord amb les administracions pertinents dels estats membre.

6. Assegurar que el principi de subsidiarietat es reflecteix en matèria de política lingüística, per tal que tots els nivells de l'administració treballin conjuntament, amb prou recursos, per salvaguardar la diversitat lingüística.

En una distribució general de poders i de competències en la que es fes valer la subsidiarietat, els poders subestatals -regionals o locals-, que es corresponen sovint a comunitats lingüístiques, han de tenir competències en la regulació pròpia de les llengües. El model reglamentari respecte a la subsidiarietat, inclòs en el Tractat de la CE, s'atura al nivell de l'estat, tot i que molts estats membre han transferit competències importants als poders regionals. Malgrat el que disposa l'article 151, par. 4, del Tractat de la CE, la Comunitat Europea sembla fer cas omís a les implicacions de caire lingüístic que comporten inevitablement certes mesures de la CE a nivell regional.

Aquest problema es podria resoldre mitjançant l'esmena de l'article 5 i/o reflectint les consideracions lingüístiques de manera global en les decisions i regulacions potencialment pertinents del Consell.

Cal, a més, fer una distinció clara entre les directives relacionades amb temes lingüístics - que la Unió només poders per fixar en el si de les seves competències sectorials -, i els programes d'incentiu i de suport relacionades amb les llengües, duts a terme en anys passats per part de la Comunitat i als quals s'hauria de continuar promovent en el futur.

---

[i] Carrer de Provença, 234, principal, 08037 Barcelona (Tel. 00 34 93 458 87 00 / Fax 00 34 93 458 87 08)

[ii] Vegeu també, de Dónall Ó Riagáin, The European Union and Lesser Used Languages, *MOST Journal on Multicultural Societies*, vol. 3, no. 1, Lesser Used Languages and the Law in Europe, ISSN 1564-4901, © UNESCO, 2001
http://www.unesco.org/most/vl3n1ria.htm

[iii] Carta Europea de Drets Fonamentals (versió en castellà):
http://db.consilium.eu.int/df/default.asp?lang=es

[iv] Resolució del Consell, de 14 de febrer de 2002, sobre la promoció de la diversitat lingüística i l'aprenentatge de llengües en el marc de la realització dels objectius de l'Any Europeu de les Llengües 2001. Diari Oficial núm. C 050 de 23/02/2002 p.0001-0002: podeu trobar-ne una versió no oficial en català dins de l'actual Butlletí-Mercator.

[v] Doc. COM-7/030. Brussel·les, 27 de juny de 2001. DICTAMEN del Comitè de les Regions de 13 de juny de 2001 sobre la Promoció i la Protecció de les llengües regionals i minoritàries.
http://www.troc.es/ciemen/mercator/48-2.htm (versió no oficial en català)
http://www.toad.cor.eu.int/cdropinions/scripts/viewdoc.asp?doc=\\cdr86-2001_fin_ac.doc&lang=EN&terms (versió oficial en anglès)

[vi] Resolució del Parlament Europeu sobre les llengües europees regionals i menys emprades, de 13 de desembre de 2001: http://www.troc.es/ciemen/mercator/48-4.htm (versió en català) / http://www3.europarl.eu.int/omk/omnsapir.so/pv2?PRG=CALDOC&FILE=011213&LANGUE=EN&TPV=DEF&SDOCTA=31&TXTLST=1&Type_Doc=FIRST&POS=1 (versió provisional en anglès) Refs. B5-0770, 0811, 0812, 0814 i 0815/2001.

[vii] Declaració universal sobre la diversitat cultural. Aprovada durant la 31 Conferència General de la Unesco. Paris, Novembre de 2002: http://www.troc.es/ciemen/mercator/50-8.htm (versió en català) / http://www.unesco.org/culture/pluralism/diversity/html_eng/index_en.shtml (versió en anglès)

[viii] 15 de juny de 2002: http://www.eblul.org/pajenn.asp?ID=80&yezh=saozneg

[ix] Article 151 de la versió consolidada del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea: http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre234.html (versió oficial en castellà)

[x] Vegeu peu de pàgina 9

[xi] Regional/Minoritària/Minoritzada

[xii] http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre202.html (versió oficial en castellà)

[xiii] El subratllat és nostre: http://conventions.coe.int/treaty/en/WhatYouWant.asp?NT=005 Un nou Protocol (núm.12) a la Convenció per a la Protecció dels Drets Humans i les Llibertats Fonamentals, el qual estableix la prohibició general sobre la no discriminació independentment dels drets establerts per la pròpia Convenció, va ser adoptada pel Comitè de Ministres el juny de 2000, i va restar oberta a la signatura el novembre del *mateix any. L'article 1 del text diu el següent:*

1. El gaudi de tot dret previst per llei restarà garantit, sense cap discriminació, per raó de sexe, raça, color, llengua, opinió política o d'altra, de religió, origen nacional o social, associació amb una minoria nacional, característica, naixement o altre estatus.
2. Ningú podrà ser objecte de discriminació per part de cap autoritat pública per cap de les raons esmentades en el paràgraf 1. (el subratllat és nostre)

[xiv] El subratllat és nostre: http://www.europarl.eu.int/charter/pdf/text_es.pdf (versió oficial en castellà)

[xv] Aquest punt és explicat clarament pel Dr. Fernand de Varennes a 'Language Rights as an Integral Part of Human Rights' dins del *UNESCO MOST Journal on Multicultural Societies Vol.3, No.1.* http://www.alltheweb.com/go/1/H/web/http/www.unesco.org/most/vl3n1var.htm

[xvi] Afers Educatius i de Joventut. http://db.consilium.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?MAX=1&BID=92&DID=69170&LANG=1

[xvii] http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre257.html

[xviii] "El present Tractat, redactat en un exemplar únic, en llengües alemanya, anglesa, danesa, espanyola, francesa, grega, irlandesa, italiana, neerlandesa i portuguesa, els textos de les quals són igualment fefaents, serà dipositat als arxius del Govern de la República Italiana, que n'ha de trametre una còpia certificada i conformada a cada un dels governs dels altres estats signataris.
En virtut del Tractat d'adhesió de 1994, també són autèntiques les versions del present Tractat en llengües finesa i sueca." (http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre109.html - versió en castellà)

[xix] http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre258.html (versió en castellà)

[xx] Tret de l'irlandès, el qual té un estatus especial: en tant que "llengua del tractat", se la inclou en els programes de promoció de llengües de la Comunitat (com ara l'acció Lingua dins de Socrates) i, tot i no tractar-se d'una llengua oficial ni de treball, els ciutadans tenen dret, d'acord amb l'article 21, paràgraf 3 del Tractat CE, a adreçar-se en irlandès a les institucions de la Comunitat.

[xxi] "El règim lingüístic de les institucions de la Comunitat serà fixat pel Consell, per unanimitat, sens perjudici de les disposicions previstes en el reglament del Tribunal de Justícia."

http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre257.html (versió en castellà)

[xxii] Article 21:

"Tot ciutadà de la Unió es pot adreçar per escrit a qualsevol de les institucions o organismes que preveuen el present article o l'article 7 en una de les llengües esmentades a l'article 314 i rebre'n resposta en aquesta mateixa llengua" (versió en castellà: ".

http://europa.eu.int/eur-lex/es/treaties/selected/livre203.html

[xxiii] Vegeu el peu de pàgina 14. També, per exemple, el Considerand 4 de la Decisió sobre l'Any Europeu de les Llengües, "Totes les llengües europees, tant en la seva forma oral com escrita, són, des d'un punt de vista cultural, iguals en valor i dignitat i formen part integral de les cultures i de la civilització europees". Decisió Núm. 1934/2000/EC del Parlament Europeu i del Consell sobre el any Europeu de les llengües 2001, de 17juliol del 2000. Diari Oficial L 232, 14/09/2000, p 1-5.

http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=ES&numdoc=32000D1934&model=guichett (versió oficial en castellà)

http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_232/l_23220000914en00010005.pdf

[xxiv] Vegeu peu de pàgina 21

[xxv] Vegeu peu de pàgina 22. Article 1.2: "[...] Aquestes mesures estaran dirigides a les llengües oficials de la Comunitat, juntament amb la irlandesa, la luxemburguesa i altres llengües determinades pels Estats membre a efectes de l'aplicació de la present Decisió." (el subratllat és nostre)

ELS EFECTES DE L'AMPLIACIÓ EUROPEA SOBRE LA RECERCA I EL DESENVOLUPAMENT (R-D) A CATALUNYA

Ezequiel Baró

Barcelona, desembre de 2002

Presentació

És difícil avaluar els efectes que pot tenir la propera ampliació de la Unió Europea (UE) sobre les activitats de R-D a Catalunya. Ultra la precarietat de la informació amb que es compta sobre l'esforç en aquesta mena d'activitats en els països candidats i la seva organització, es plantegen també moltes incògnites sobre la pròpia estratègia europea en l'àmbit de la recerca pels propers anys.

Raonablement, la preocupació principal de Catalunya en aquestes qüestions hauria de ser, més aviat, la de millorar la seva posició relativa respecte a les regions dels actuals Estats membres de la UE. Els riscos principals – com es conclou en aquest article – no provenen tant dels hipotètics efectes de l'adhesió de nous països, com de les mancances que aquest sector de R-D té a Catalunya .

El present article està estructurat en set apartats. En el primer es recorda l'abast de les activitats de R-D, i la seva importància creixent en una economia basada en el coneixement. En el segon i en el tercer apartats es descriu el retard d'Europa en matèria de R-D respecte als seus dos principals competidors: els Estats Units i el Japó, i la organització de la recerca a la UE, respectivament. En el quart apartat es fan algunes consideracions sobre l'estat actual de la R-D en els països candidats. Seguidament, en el cinquè apartat, es fa el mateix respecte al cas de Catalunya. En el sisè apartat es comenta l'estratègia cap a un Espai Europeu de Recerca iniciada després de la cimera de Lisboa, el març de 2000. Finalment, en el darrer apartar, s'apunten algunes indicacions per enfortir les activitats de R-D a Catalunya.

1. La R-D: un sector clau en una economia basada en el coneixement

Segons el Manual de Frascati, "la recerca i el desenvolupament experimental (R-D) engloben els treballs de creació que duen a terme de manera sistemàtica per tal d'augmentar el fons de coneixements (inclòs el coneixement de l'home, de la cultura i de la societat) i també l'ús d'aquest fons per noves aplicacions".

"Dins de la R-D – afegeix aquest manual- hi ha un element de novetat no menyspreable i la dissipació d'una incertesa científica i/o tecnològica". Aquest element de novetat – la solució d'un problema que no és evident a qualsevol que comparteix o té accés al cabal de coneixements i tècniques bàsics propi de l'àrea considerada- és el criteri que permet distingir la R-D de moltes altres activitats connexes que també poden estar basades en la ciència o la tecnologia[1].

El desenvolupament progressiu d'una societat basada, cada cop més, en el coneixement com l'actiu més decisiu ha fet que la R-D hagi esdevingut una activitat – i, en molts casos, un sector específic- d'una importància cabdal per garantir el creixement i la competitivitat del conjunt d'una economia.

No obstant, cal insistir en aquest sentit que la R-D si bé és un factor necessari per fomentar aquest creixement no n'és el factor suficient. L'efecte de la R-D sobre el creixement d'una economia depèn de la capacitat d'aquesta de transformar els nous

[1] Tot i que es basa en una distinció que ha estat, sovint, objecte de crítica, el terme R-D abasta tres tipus d'activitats: a) La recerca bàsica, que consisteix en treballs teòrics o experimentals que es duen a terme, principalment, amb la intenció d'adquirir nous coneixements sobre els fonaments dels fenòmens i dels fets observables, sense pensar en una aplicació o una utilització particular, més o menys immediata; b) La recerca aplicada, que consisteix, així mateix, en treballs originals que permeten obtenir nous coneixements, però que, en aquest cas, estan orientats a una finalitat pràctica determinada; i c) Finalment, el desenvolupament experimental està constituït per treballs sistemàtics que, basant-se en coneixements preexistents (obtinguts de la recerca i/o de l'experiència pràctica), estableixen les condicions de factibilitat de la fabricació de nous materials, productes o dispositius, d'endegament de nous (o millors) procediments, sistemes o serveis a escala empresarial.
Aquesta distinció tripartida del camp de la R-D és la que s'utilitza en les estadístiques habituals d'aquest àmbit. Tanmateix, en ocasions també s'utilitzen altres criteris de classificació, com el que distingeix R-D per usos militars i la R-D per usos civils, o també la que demarca la recerca estratègica (és a dir, la que un país considera prioritària pel desenvolupament estratègic d'alguns sectors d'activitats o de la seva pròpia base científico-tècnica) de la recerca no estratègica.

coneixements (científics i tecnològics) en innovació. És la innovació (tant en nous productes com en processos de producció més eficaços) el que permet a les empreses assolir i mantenir un avantatge competitiu en els mercats. I aquests processos d'innovació fan intervenir tota mena d'activitats científiques, tecnològiques però també organitzatives, financeres i comercials. De fet aquella capacitat de transformar els nous coneixements en innovacions depèn, de manera crucial, de l'adequada sincronia de totes aquestes activitats i, per tant, de les relacions de les persones i institucions que les duen a terme.

La R-D només és una d'aquestes activitats, tot i ser, molt probablement, una de les més rellevants. La R-D és un ingredient essencial per la innovació: sigui directament com a font (interna) de coneixements nous que la fonamenten i, sovint, l'esperonen; sigui de manera indirecta subministrant a les empreses aquell coneixement i aquelles competències que són indispensables per saber explotar els avenços científics i les noves tècniques que provenen del exterior.

2. El retard d'Europa en matèria de R-D

La major part dels indicadors – tant els que fan referència al volum dels recursos esmerçats, com els que es refereixen als resultats obtinguts – mostren que l'àrea de la Unió Europea (UE) té, actualment, un retard important respecte als seus dos principals competidors, els Estats Units i el Japó, pel que fa a les activitats de R-D.

La despesa interna en R-D (DIRD), expressada en percentatge de PIB, fou, l'any 2000, d'un 3% al Japó, d'un 2,7% als Estats Units i només d'un 1,9% al conjunt de la UE. L'any anterior, la DIRD per habitant havia estat de 896,3 dòlars (en paritat de poder adquisitiu, PPA) als Estats Units, de 750,6 dòlars al Japó i de 418,2 dòlars a la UE. A més, aquesta distància en la magnitud de la despesa en R-D s'ha anat ampliant en el decurs dels darrers anys: mentre que als Estats Units la DIRD va créixer d'un 2,4% a un 2,7% entre l'any 1994 i el 2000, a la UE aquell percentatge d'un 1,9% del PIB gairebé no s'ha modificat en els darrers deu anys.

Això ha fet que la diferència entre el volum de recursos destinats pels Estats Units a la R-D i els que ha destinat la UE a aquesta mateixa finalitat assolis l'any 2000 una quantitat propera als 124 mil milions d'Euros, una xifra que (a preus constants) era dues vegades més gran que la que s'havia enregistrat sis anys abans, l'any 1994.

Les diferències són també notables pel que fa al nombre d'investigadors (equivalents a temps complet) per cada 1000 actius. L'any 1998, el Japó en tenia 9,26, els Estats Units 8,08 i la UE només 5,28. Així mateix, la taxa de creixement d'aquest indicador (des de 1995) ha estat molt més elevada als Estats Units (un 6,21%) que a la UE (un 2.89%) i, també en aquest cas, que al Japó (un 2,57%).

La distribució per sectors d'aquests investigadors és també força diferent en aquestes tres àrees. La concentració d'investigadors en el sector empreses és molt més gran als

Estats Units (el 83,3% del total) i al Japó (el 65,8%) que a la UE (que és només del 50%). En contrapartida, la presència d'investigadors a les universitats i al sector públic és més alta a la UE.

La major part dels indicadors de resultats científics (el nombre de publicacions científiques o el nombre de publicacions més citades), com també els indicadors de resultats tecnològics (el nombre de sol·licituds de patents) i els indicadors de resultats d'innovació (la quota de mercat de les exportacions de productes *high-tech* o el pes relatiu d'aquests productes en el volum total del comerç exterior) confirmen, així mateix, la superioritat actual dels Estats Units en comparació a la UE.

L'any 2001, el nombre de publicacions científiques per milió d'habitants als Estats Units fou de 926, front a 818 a la UE i 648 al Japó. El percentatge de publicacions més citades (respecte al total de publicacions científiques) va ser, aquest mateix any, de 1,6% als Estats Units, de 0,59% al Japó i només de 0,25% a la UE.

El nombre patents d'alta tecnologia sol·licitades l'any 1999 front a l'Oficina Europea de Patents (OEP)[2] foren 17,9 (per cada milió d'habitants) a l'àrea de la UE, una xifra inferior a les 29,5 als Estats Units i les 27,4 del Japó. Aquesta diferència encara s'accentua més si es considera el nombre de les sol·licituds de patents també d'alta tecnologia presentades a l'Oficina de Patents i Marques dels Estats Units (USPTO)[3]: en aquest cas, l'any 1998, els Estats Units en presentaren 84,3 (per milió d'habitants), el Japó 80,2 i els països de la UE només 11,1.

Finalment, la quota del mercat mundial de les exportacions de l'UE de productes d'alta tecnologia era d'un 17.6% l'any 2000; aquest mateix any, la quota dels Estats Units era d'un 21,7% i la del Japó d'un 13,3%. Així mateix, les exportacions de productes *high-*

[2] Els grups de patents d'alta tecnologia inclouen els medicaments, la biotecnologia, les tecnologies de la informació i el sector aeroespacial..
[3] Els grups de patents d'alta tecnologia en el registre de la Oficina de Patents i Marques dels Estats Units (USPTO, *US Patent and Trade Mark Office*) són els mateixos que els de l'Oficina Europea de Patents (OEP).

tech representaven el 20% del total d'exportacions de l'UE, front a un 30% en el cas dels Estats Units i un 27% en el cas del Japó.

Aquest menor esforç d'inversió en R-D, que ha dut a terme l'UE respecte als seus competidors, ha tingut, sense dubte, unes repercussions negatives; en particular, ha contribuït, parcialment, a que el guanys de productivitat del treball fossin inferiors des de mitjans de la dècada dels 90 (i per primer cop en les darreres tres dècades) als esdevinguts en els Estats Units: a l'àrea de l'UE, el creixement anual mitjà del PIB per ocupat en el període 1995-2001 a l'àrea de l'UE fou d'un 1,3%, mentre que als Estats Units fou d'un 2,5%. L'any 2001, la productivitat del treball a l'UE era 27 punts percentuals més baixa que als Estats Units.

Molts experts consideren que una de les principals raons d'aquesta menor *performance* de la UE en l'àmbit de la R-D rau en la menor implicació que, en aquesta àrea, té el sector empresarial, en comparació als Estats Units i al Japó. Tot i que, per descomptat, l'existència d'una base científica eficient és un factor fonamental per garantir el ritme i la continuïtat dels processos innovadors, sense un sector empresarial dinàmic, dotat d'una bona capacitat d'absorció dels avenços científics i tecnològics, la disposició a innovar s'acaba per esmorteir. L'empresa està, doncs, en el cor del procés d'innovació i, per tant , les activitats de R-D que duu a terme el sector empresarial ocupen un lloc privilegiat en el conjunt del sistema de recerca i innovació d'un àrea econòmica determinada.

Al respecte, el sector empreses de la UE palesa una clara inferioritat pel que fa a la xifra de despesa en R-D que s'executa en el propi sector: l'any 2000, als Estats Units aquesta despesa equivalia al 2% del seu PIB, i el 2.15% al Japó; en canvi, a la UE aquest percentatge era només del 1.25%. Per altra banda, la R-D que finançaven les empreses dels Estats Units equivalia, aquest mateix any, a un 2,1% de la seva xifra de vendes, el

L'evolució de la despesa empresarial en R-D a la UE al llarg de la dècada dels anys 90 ha anat força per sota de la dels Estats Units

Molt probablement, aquesta disparitat en el comportament de les empreses respon, en gran mesura, a diferències en la estructura industrial d'aquestes tres àrees. Als Estats Units aquesta estructura està més especialitzada en els sectors d'alta tecnologia que en el cas de la UE: així, segons dades del quadre d'indicadors de la innovació de l'any 2001 – que preparen els serveis de la Comissió Europea[4]- el percentatge del valor afegit de l'economia que representaven aquest any els sectors d'alta tecnologia era d'un 25,8% en el cas dels Estats Units, del 13,8% en el cas del Japó i d'un 8,2% en el cas de l'àrea de la UE.

Una gran part de les diferències entre els Estats Units i la UE en matèria de R-D prové del diferent pes que en ambdues àrees tenen la indústria de defensa i el sector de les tecnologies de la informació i de les comunicacions (TIC)[5]. Tanmateix, aquesta diferència en el pes relatiu d'aquestes indústries molt intensives en tecnologia no explica íntegrament la distància que hi ha en l'esforç en R-D de la UE d'ambdues àrees: en la major part dels sectors, inclosos els sectors industrials d'intensitat tecnològica mitjana o feble i els sectors terciaris, les empreses europees inverteixen menys en R-D en proporció a la seva xifra de negoci que els seus homòlegs nord-americans. Això significa que les empreses de l'UE tenen la tendència a especialitzar-se en productes i serveis tecnològicament menys elaborats. Així mateix, l'evidència indica que les petites i

[4] Veure: Comisión de las Comunidades Eruopeas, *Documento de Trabajo de los Servicios de la Comisión. Cuaderno de Indicadores de la Innovación 2001*, SEC (2001) 1414, Brussel les, 14.9.2001.

[5] Els crèdits pressupostaris assignats per l'Estat a la R-D del sector de defensa són cinc vegades menors a la UE que als Estats Units (al voltant de 10 mil milions i de 50 mil milions d'Euros, respectivament). L'augment del pressupost de defensa que es planteja el govern nord-americà durà la xifra anterior als 54 mil milions d'Euros l'any 2003; això augmentarà encara més la distància en aquest àmbit. D'altra banda; la despesa en R-D en el sector de les TIC és tres vegades superior als Estats Units que a Europa. El retard d'Europa es palesa en el fet que el 52% del conjunt de les inversions dels països de l'OCDE en la recerca sobre les TIC es concentra als Estats Units, front al 22% al Japó i només el 15% a la UE.

mitjanes empreses europees inverteixen relativament menys en R-D que les empreses nord-americanes del mateix rang[6].

Una altra tendència inquietant en aquest sentit és la orientació creixent de les despeses en R-D de les empreses transnacionals cap als Estats Units, circumstància que palesa una persistent disminució del poder d'atracció global de la UE com a lloc d'implantació per aquestes activitats. Per il·lustrar aquesta tendència, cal remarcar que, l'any 1991, els Estats Units i els tres principals estats membres de la UE (Alemanya, França i Gran Bretanya) varen atreure al voltant del 45% del conjunt de les inversions transnacionals de les empreses de la zona OCDE. L'any 1998, aquests tres països europeus només varen atreure el 35% d'aquelles inversions, mentre que la part dels Estats Units havia pujat fins al 55%[7].

[6] Veure: Comission Européenne, *Troisième rapport sur les indicateurs scientifiques et techniques*, 2002.
[7] Veure: OCDE (2001), *Mésurer la mondialisation. Le poids des multinationales dans les économies de l'OCDE.*

3. L'organització de la recerca a la Unió Europea

La insuficiència de recursos financers no és l'única font de febleses de la UE en l'àmbit de la R-D, altres importants mancances deriven de la forma en que està organitzada la recerca en aquesta àrea.

El principal marc de referència de les activitats de R-D a Europa és nacional. Els mitjans que es destinen a les diferents iniciatives de cooperació científica i tecnològica europees, comunitàries i intergovernamentals no superen el 17% del conjunt de la despesa pública civil dedicada a la recerca a la UE. "Avui en dia – assenyalava ja la Comissió Europea el gener del 2000[8]- l'esforç de recerca europeu no és realment sinó la simple addició dels esforços dels 15 estats membres de la Unió. La fragmentació dels esforços, l'aïllament i la compartimentació dels sistemes nacionals de recerca i la disparitat dels règims reglamentaris i administratius tenen conseqüències que agreugen els efectes de la menor inversió total en coneixement".

Cal assenyalar, en primer lloc, que els 15 estats membres actuals de la UE destinen una quantitat de recursos molt desigual als seus respectius sectors de R-D. Mentre que hi ha països en els quals la DIRD (en percentatge del PIB) superava, l'any 2000, la dels propis Estats Units i del Japó – és el cas de Suècia (3,8%) i Finlàndia (3,4%)- , en altres països aquests recursos no arribaven a l'1% – és el cas de Grècia (0,7%), Portugal (0,8%) i Espanya (0,9%)-; veure el gràfic 1. Així mateix, certs Estats membres de la UE, en particular alguns dels països nòrdics, mostren uns indicadors de *performance* del seu esforç en R-D millors que els que s'obtenen als Estats Units i al Japó.

[8] Veure: Comisión de las Comunidades Europeas, *Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones. Hacia un espacio europeo de investigación*, COM (2000) 06, Bruxelles, 18.1.2000.

Gràfic 1. Despesa interna total en R-D (DIRD), en percentatge del PIB dels Estats membres de la Unió Europea(1), dels Estats Units i del Japó: darrer any disponible(2)

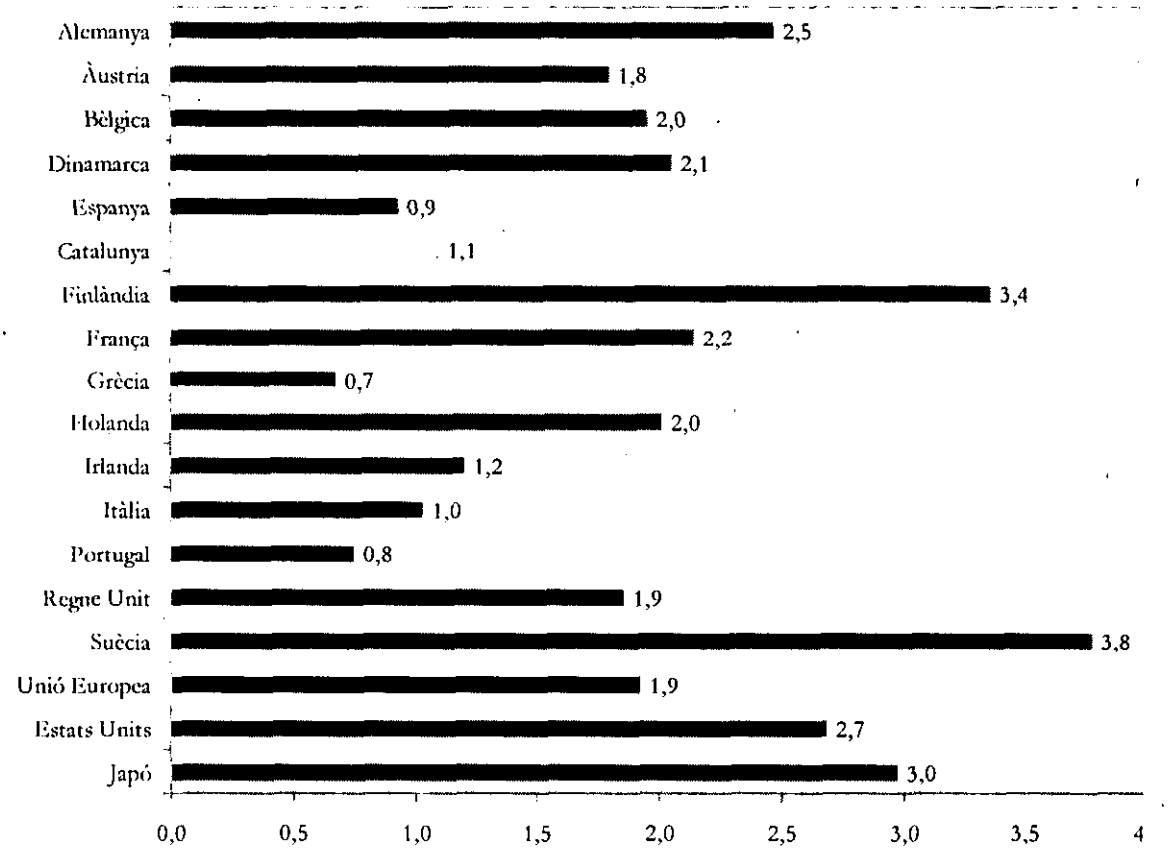

Notes:
(1) La dada general corresponent a la Unió Europea és una estimació de l'Eurostat, sense incloure Luxemburg.
(2) Bèlgica, Dinamarca, Grècia, Holanda, Itàlia, Suècia: any 1999; la resta de països: any 2000.
Font: Direcció General de Recerca de la CE (2002): *Towards a European Research Area. Key Figures 2002.*

Aquesta disparitat la inversió en R-D és encara més gran a nivell regional. Les deu regions europees que destinen una part més gran del seu PIB a la despesa en R-D estan localitzades només en quatre dels quinze països que té actualment la UE; aquests països són: Alemanya amb cinc regions (Braunschweig, Stuttgart, Oberbayern, Tübingen i Rheinhessen-Pfalz), Finlàndia amb dues regions (Pohjois-Suomi i Uusimaa), França amb altres dues regions (Midi-Pyrenées i Île de France) i el Regne

Unit amb una regió (Eastern). En totes aquestes regions, els anys 1997 i 1998, la DIRD superava de molt el 3% del seu PIB – veure el quadre 1. L'any 1997, 28 regions sobre 211 realitzaven el 50% del total de la despesa de la UE[9]. En valors absoluts, una única regió - la regió francesa de l'Île de France - concentrava l'any 1999 el 9% de tota aquesta despesa.

Quadre 1. Les deu regions europees amb una major intensitat de despesa en R-D

Regions	Any	DIRD en % del PIB
Braunschweig (Alemanya)	1997	4,84
Sttutgart (Alemanya)	1997	4,79
Oberbayern (Alemanya)	1997	4,38
Tübingen (Alemanya)	1997	4,05
Pohjois-Suomi (Finlàndia)	1998	3,82
Vusimaa (Finlàndia)	1998	3,73
Midi-Pyrinées (França)	1998	3,70
Eastern (Regne Unit)	1998	3,64
Rheinhessen-Pfala (Alemanya)	1997	3,50
Île de France (França)	1998	3,43

Font: Eurostat

En comparació a aquests percentatges, l'any 1998, de les 17 Comunitats Autònomes espanyoles, en només tres d'elles la despesa total en R-D (en percentatge del PIB respectiu) superava l'1%: Madrid (1,61%), el País Basc (1,24%) i Catalunya (1,09%)[10]. Des de 1984, el principal instrument amb que compta la UE per definir les prioritats en matèria de recerca a nivell europeu son els Programes Marc de Recerca (PMR), de

[9] En matèria de patents la concentració regional a l'UE és encara més gran. Segons dades de l'Eurostat, de només 21 de les 211 regions de l'UE han procedit més de la meitat de les demandes de patents dipositades a l'Oficina Europea de Patents, i de només 13 regions, més de la meitat de les demandes de patents d'alta tecnologia.

[10] L'entrada a la UE dels països candidats accentuarà encara més aquesta desigualtat territorial de la R-D. Tot i que no hi ha informació sobre la DIRD de les regions d'aquests països que permeti estimar en quina mesura pot augmentar el grau de polarització geogràfica de les activitats de R-D a la UE un cop s'hagi produït la seva adhesió, cal recordar que, de totes elles, només la regió de Praga supera, actualment, el PIB per càpita català. Per tant, és molt probable que la despesa en R-D de les regions de tots aquests països no sigui tampoc superior, en cap cas, a la de Catalunya.

caràcter plurianual. Aquests programes estan concebuts com un complement de la inversió (pública i privada) que realitzen els Estats membres, a la qual no pretenen substituir. Per aquest motiu, l'orientació bàsica dels PMR és la de finançar només la recerca pre-competitiva en cadascun dels àmbits que es consideren prioritaris, fomentar dins d'ells la multidisciplinarietat i estimular la cooperació entre *partners* públics (universitats i centres públics de recerca) i privats (empreses). D'aquesta manera, els PMR tracten d'actuar com a catalitzadors de moltes iniciatives i projectes de recerca a nivell europeu, i també com a palanca per influir en l'orientació de la inversió en aquest camp. Així, si bé el pressupost de l'actual VIè PMR (2002-2006) – uns 17.5 milers de milions d'Euros – només representa al voltant del 5,5% de l'esforç financer públic total dels quinze Estats membres actuals de l'UE, el PMR pretén ser una eina que ajudi a arrossegar altres inversions (públiques i privades) en R-D i que mobilitzi i posi en contacte a la comunitat investigadora europea[11].

A més dels recursos que es dediquen als PMR, cal considerar també una segona font de recursos destinats, en aquest cas, al finançament d'infrastructures per la recerca i per la formació de personal investigador, amb una important repercussió a les regions amb un nivell econòmic (totalment o parcial) inferior a la mitjana de la UE: es tracta dels recursos que provenen dels Fons Estructurals i de Cohesió.

[11] En canvi, "es troben a faltar mecanismes, en forma de pressupostos adequats, en innovació (a part de la petita quantitat que destina el propi PMR) i en educació superior. Tant la innovació com l'educació superior estan en mans del governs que , d'altra banda, no estan disposats a renunciar ni a una engruna de sobirania en aquests camps en favor de la integració". Veure: E. Banda: "Ciencia, Tecnología e Innovación. ¿Puede España converger con Europa?", *Papeles de Economía Española*, 91, 2002, p. 101.

4. La situació de la R-D als països candidats

En conjunt, el volum de recursos financers que els països candidats a l'adhesió a la UE destinen a la R-D equival només al 1,7% del total de la despesa que realitzen el quinze Estats membres actuals en aquest tipus d'activitats. Aquesta xifra mostra, amb claredat, el retard considerable d'aquests països. Cap d'ells s'apropa a la mitjana de la DIRD (en percentatge respecte al PIB) de la UE (l'1,9%): només les DIRD de dos d'ells, Eslovènia (amb un 1,51%) i la República Txeca (amb un 1,24%) superen actualment, el llindar de l'1%. Un segon grup de països - Polònia (0,75%), Estònia (0,75%), Hongria (0,69%) i la República Eslovaca – fan un esforç financer en R-D semblant al dels dos Estats membres actuals més endarrerits en aquest camp, Portugal (0,8%) i Grècia (0,7%). La resta de països candidats tenen encara una DIRD més baixa: Lituània (0,6%, Bulgària (0,57%), Letònia (0,41%), Romania (0,4%) i Xipre (0,25%) – veure el gràfic 2.

Gràfic 2. Despesa interna total en R-D (DIRD), en percentatge del PIB a la Unió Europea (mitjana)(1) i als països candidats: any 1999

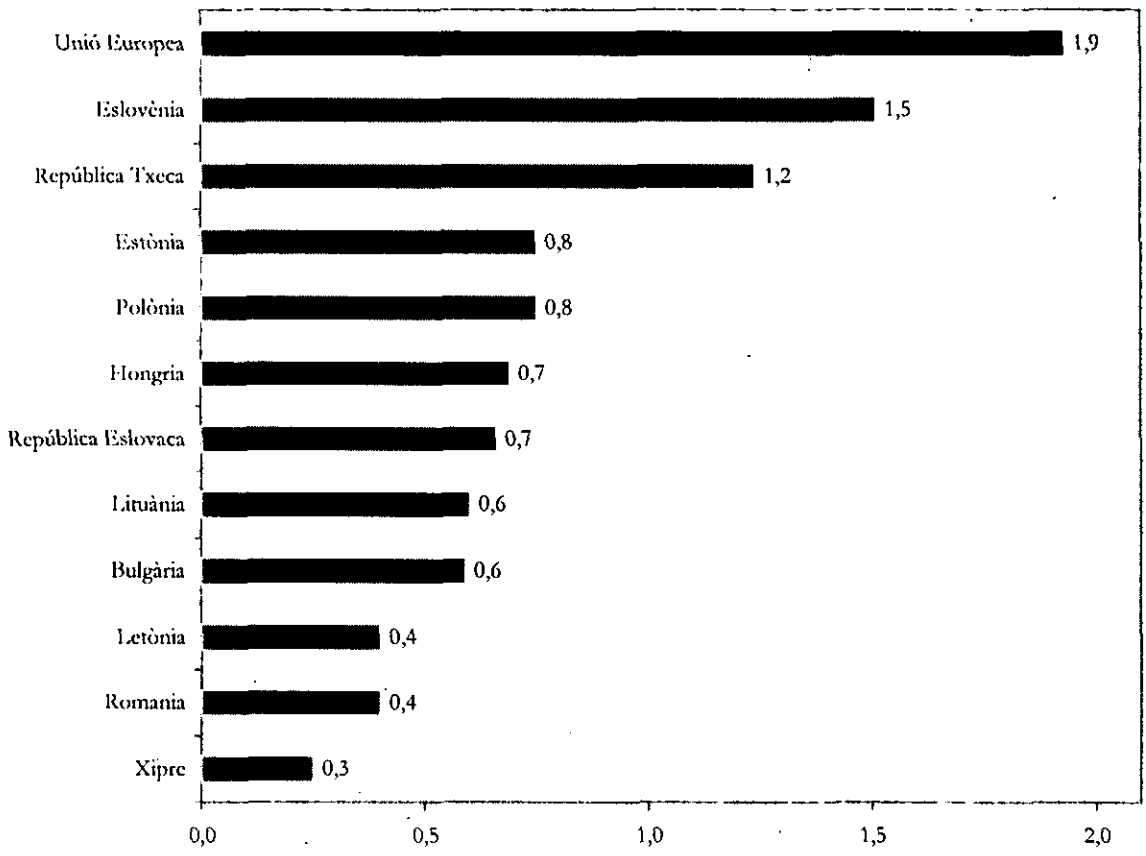

Notes:
(1) Estimació de l'Eurostat; no inclou Luxemburg.
Font: Eurostat (2002): *R-D and Innovation Statistics in Candidate Countries and the Russian Federation. Data 1990-99.*

Tanmateix, cal destacar que la situació dels països candidats en termes de recursos humans dedicats a la R-D és, aparentment, més favorable. En efecte, tal com mostra el quadre 2, en conjunt aquests països disposen de gairebé 144 mil investigadors (ocupats a temps complet), un nombre que representa el 15,6% del total d'investigadors que hi ha, actualment, en tot l'àmbit de la UE. Aquesta abundància de personal investigador respon, en part, al bon nivell educatiu que ha assolit la població en molts d'aquests països candidats, circumstància que repercuteix en la disposició d'una xifra relativament elevada de titulats en disciplines científiques i tècniques.

Una característica d'aquests països és que , en la major part d'ells, el percentatge de la despesa en R-D que finança el sector empreses és més baix que el mateix percentatge en el conjunt de l'àrea de la UE que era d'un 56,3% , l'any 1999, Aquest mateix any, només un dels països candidats superava aquell percentatge: es tracta d'Eslovènia (amb un 56,9%). Al voltant de la cota del 50%, només se situaven altres tres països. La República Txeca (52,6%), Romania (50,2%) i la República Eslovaca (49,9%). En la resta de països, aquest percentatge era molt més baix.

El repartiment dels investigadors entre els diferents sectors institucionals respon, lògicament, a la mateixa pauta. Així, mentre a la UE el 50% del personal investigador treballa en el sector empreses, aquest percentatge és notablement inferior en tots els països candidats (excepte Romania). En contrapartida, la proporció dels investigadors que treballen en institucions dependents de les Administracions públiques i a les universitats es força més alt que a la UE.

Quadre 2. Resultats econòmics, científics i tecnològics dels països candidats en comparació amb la Unió Europea

	DIRD	DIRD		Nombre	Investigadors per sector		
	DIRD (%PIB)	Finançada per les AAPP	Finançada per les empreses	Nombre d'Investi-gadors	AAPP (%)	Empreses (%)	Educació Superior (%)
Bulgària	0,57	69,7	22,8	10.580	66,7	11,8	20,9
Eslovènia	1,51	36,8	56,9	4.427	34,1	34,8	29,5
Estònia	0,75	64,8	24,2	3.002	20,7	12,6	66,3
Hongria	0,69	53,2	38,5	12.579	36,2	25,9	37,9
Letònia	0,41	55,6	15,7	2.626	28,6	7,3	64,1
Lituània	0,60	-	-	7.777	32,9	3,7	63,4
Polònia	0,75	58,5	38,1	56.433	19,2	18,3	62,5
Romania	0,40	46,7	50,2	23.473	24,3	65,8	9,9
Rep. Eslovaca	0,66	47,9	49,9	9.204	26,4	27,4	46,2
Rep. Txeca	1,24	42,6	52,6	13.535	31,6	42,9	25,0
Xipre	0,25	68,5	17,4	278	29,7	23,1	42,7
Unió Europea	**1,93**	**34,2**	**56,3**	**919.796**	**14,2**	**50,0**	**34,3**

Font: Direcció General de Recerca de la CE (2002): *Towards a European Research Area, Key Figures 2002.*

Aquest poc protagonisme (en esforç financer i en recursos humans) del sector empreses dels països candidats en les activitats de R-D és, molt probablement, la seva principal mancança en aquest camp. L'escàs desenvolupament d'una R-D *in house* en aquest sector és el resultat del retard dels processos de privatització i de modernització de l'aparell productiu d'aquests països i, simultàniament, del retard també en la creació i difusió d'institucions de salvaguarda dels drets de propietat intel·lectual.

Tot plegat, repercuteix en una pobra *performance* en la capacitat de generar i, sobretot, d'absorbir nou coneixement tecnològic. El nombre molt reduït de sol·licituds de patents per part d'aquests països candidats és un indicador clar d'aquesta feblesa. Com hom pot veure en el quadre 3, Eslovènia – el país que l'any 1999 va presentar més sol·licituds de patents front la OEP – en va presentar 22 (per milió d'habitants), una xifra molt allunyada de la mitjana de l'àrea de la UE que fou, aquell mateix any, de 126. També el nivell de la quota d'exportacions de productes *high-tech* en el conjunt de les exportacions d'aquests països roman per sota de la quota (mitjana) del conjunt de la UE. Només en el cas d'Hongria (amb un 22,9%), d'Estònia (amb un 21,7%) i de Malta (amb un 64,4%) aquest percentatge és més alt, molt probablement com a resultat del fort flux d'inversió directa estrangera que han rebut en alguns sectors d'alta tecnologia. Aquest capacitat exportadora depèn, doncs, més del resultats de la R-D realitzada en els països d'on provenen aquestes inversions directes que no pas de l'esforç autòcton en aquestes activitats.

Quadre 3. Resultats econòmics, científics i tecnològics dels països candidats en comparació amb la Unió Europea

	PIB per càpita (2001)[1]	Creixement anual PIB (1995-2000)	Patents per milió d'habitants (1999)[2]	Publicacions per milió d'habitants (1999)[3]	Exportacions "high tech" en % del total de les exportacions (2000)[4]
Bulgària	6.510	-0.83	3	185	2.3[6]
Eslovènia	15.970	4.34	22	577	3.7[7]
Estònia	9.820	4.90	2	330	21.7
Hongria	11.880	4.02	12	370	22.9
Letònia	7.710	5.28	3	143	2.2
Lituània	8.730	3.,33	1	127	2.7
Malta	-	4.37	5	67	64.4[7]
Polònia	9.210	5.14	1	221	2.1[7]
Romania	5.860	-1.33	1	70	4.5
Rep. Eslovaca	11.060	3.78	-	293	4.1[7]
Rep. Txeca	13.280	1.22	10[5]	352	7.8
Xipre	18.460	3.78	7	170	2.7
Unió Europea	**23.200[8]**	**2.63**	**126**	**755**	**19.7[9]**

Notes:
(1) En PPS a preus corrents.
(2) Patents europees.
(3) Publicacions en 11 camps científics i tecnològics.
(4) Indústria aerospacial, ordinadors i maquinària d'oficina, electrònics, instrumental de precisió, indústria farmacèutica, maquinària elèctrica, química, maquinària no elèctrica i armament.
(5) Les dades de la República Txeca i Eslovaca no es poden separar.
(6) 1997
(7) 1999
(8) Estimació
(9) Comerç fora de l'UE.

Font: Direcció General de Recerca de la CE (2002): *Towards a European Research Area,* Key Figures 2002.

No obstant, no cal menystenir les potencialitats d'aquests països candidats en el camp de la recerca en un futur que no serà pas immediat. Com s'ha dit, aquests països disposen d'una base de personal investigador d'una certa entitat. Això es reflecteix en uns indicadors de producció científica (nombre de publicacions) relativament bons; és el cas – tal com mostra el quadre 3- d'Eslovènia i, en menor mesura, d'Hongria, de la

República Txeca i d'Estònia. Però, per mobilitzar aquestes potencialitats calen, per suposat, més recursos, i sobretot una transformació radical de les relacions que actualment mantenen els principals protagonistes dels respectius sistemes nacionals d'innovació (les empreses, les administracions públiques i els centres públics de recerca que depenen d'elles i les universitats) que asseguri una major fluïdesa (i eficàcia en la coordinació) dels esforços en matèria de R-D. Molt probablement, el desenvolupament d'una infraestructura de recerca rellevant en aquests països serà – tot i els avantatges que poden obtenir en aquest camp de l'adhesió a la UE – qüestió de força temps i de molta lucidesa.

5. La situació actual de la R-D a Catalunya

Qualsevol anàlisi de la situació actual de la R-D a Catalunya es presta a una certa ambivalència. Si les dades dels indicadors habituals – d'esforç financer i humà en R-D i de resultats obtinguts d'ell – es comparen amb la dels països candidats (i de les seves regions) la nostra posició és, en la major part dels casos, avantatjosa. El mateix succeeix si la comparació s'estableix amb el conjunt de l'Estat espanyol (o de la majoria de les seves comunitats autònomes). Però, la nostra referència no pot ser aquesta. El nostre mirall ha de ser el conjunt de l'actual UE i, en particular, els Estats membres (i les regions europees) capdavanters en aquest camp. Molt més si es té en compte que, com s'ha dit, la R-D és una peça clau en la potenciació de la productivitat i de la competitivitat de la nostra economia i, en conseqüència, del benestar econòmic del país.

L'any 2000, Catalunya va destinar poc més de 1262 milions d'Euros a R-D. Aquesta quantitat equivalia a un 1,11% del PIB i a un 22,1% de la despesa total en R-D en el conjunt de l'Estat espanyol. Si bé aquest esforç financer ha augmentat, en termes nominals, en un 73,4% des de 1987, es manté molt per sota de la mitjana del conjunt de l'àrea de la UE que – com s'ha dit abans- era d'un 1,9% l'any 2000. En comparació amb els països candidats la DIRD catalana (en percentatge del PIB) és només inferior a la d'Eslovènia i a la de la República Txeca[12].

Els recursos humans dedicats a la R-D segueixen una pauta semblant. L'any 1997, a Catalunya hi havia 3,3 d'investigadors ocupats a temps complet (per cada 1000 actius), una xifra inferior també a la mitjana de la UE (5,3) i lluny de la dels països capdavanters a nivell mundial[13].

[12] La DIRD de Catalunya (en termes del PIB) és infeior també a la de dues Comunitats autònomes espanyoles: Madrid (1,67%) i el País Basc (1,2%).

[13] En aquest mateix any, el Japó disposava de 9,2 investigadors (per cada 1000 actius), Suècia (8,6), Finlàndia (8,4), Dinamarca (6,1), França (6,0) i Alemanya (5,9).

Tanmateix, la productivitat científica per càpita és relativament satisfactòria a Catalunya. El nombre de publicacions científiques per investigador era de 0,41, l'any 1997, un nombre superior, en aquest cas, a la mitjana de la UE, que fou de 0,30, i a la alguns països que inverteixen més que nosaltres en el camp de la recerca[14].

Aquests resultats, fins a cert punt sorprenents, s'expliquen – almenys en part – pel nombre relativament baix a Catalunya d'investigadors que es dediquen al desenvolupament tecnològic, els quals acostumen a publicar menys que els investigadors que fan recerca més bàsica.

Per altra banda, si s'analitzen els indicadors de qualitat de les publicacions dels investigadors catalans, els resultats no són ja tant destacats. El factor d'impacte d'aquestes publicacions (el nombre total de citacions en relació al nombre de publicacions) era inferior a la mitjana de la UE: 2,42 front a 2,83, respectivament, l'any 1998[15]. Tanmateix, l'evolució d'aquest indicador ha estat ascendent a Catalunya des de finals dels anys 80. Aquest creixement, de l'ordre d'un 50% - del quinquenni de 1988-1992 fins al quinquenni 1994-1999 – ha estat molt superior a l'experimentat en el conjunt de la UE, que fou en aquest mateix període al voltant del 25%.

Tampoc els indicadors de *performance* tecnològica són, comparativament, massa satisfactoris. És cert que Catalunya és la Comunitat autònoma espanyola que té el nombre més elevat de sol·licituds de patents front a l'OEP: 51,3 (per milió d'habitants), l'any 2000 (un nombre superior a les presentades per la Comunitat de Madrid que foren 37,1). Però aquesta xifra és molt més baixa que la mitjana de l'àrea de la UE (140,7). A més la xifra absoluta de sol·licituds de patents presentades per

[14] És el cas de Dinamarca (amb 0,39 publicacions per investigador), Suècia (0,37), França (0,29) o Alemanya (0,25).

[15] Una xifra també allunyada del factor d'impacte de les publicacions científiques a altres països com els Estats Units (3,78), Holanda (3,44), Dinamarca (3,37), Suècia (3,34), Bèlgica (3,22), Regne Unit (3,21), Finlàndia (3,15), Alemanya (3,13) o França (2,89).

Catalunya – 305 – és també força més baixa que el nombre presentat per cadascuna de les regions , així mateix, líders de vuit dels quinze Estats membres de la UE[16].

Hi ha dues raons principals del nostre retard en matèria de R-D: la estructura del seu finançament i els defectes i insuficiències del marc competencial.

En relació a la primera d'aquestes raons, cal destacar la encara feble aportació del sector empreses en aquest camp. L'any 2000, aquest sector va destinar uns 850 milions d'Euros a R-D, una xifra que equival al 0,75 del PIB català. Aquest percentatge, si bé supera la mitjana de l'Estat espanyol (0,51%) roman molt per sota que la mitjana de la UE (1,25%). Significativament, l'esforç del sector empreses català en R-D és inferior també al que realitzen dues altres Comunitats autònomes espanyoles: el País Basc (0,94%) i Madrid (0,91%).

Aquests recursos procedents de les empreses representen el 67,4% del total de la despesa en R-D, una proporció molt propera de la que destina aquest sector en el conjunt de la UE. Però aquesta xifra es enganyosa perquè amaga una altra característica negativa de la inversió en R-D a Catalunya: el pes molt escàs que té la contribució de les administracions publiques. Deixant de banda les universitats catalanes, que mobilitzaren l'any 2000 més de 304 milions d'Euros (xifra equivalent al 0,27% del PIB), l'aportació de les administracions publiques fou només de 94,4 milions (un 0,08% del PIB català). Aquesta magnitud representa només el 7,5% del total de la despesa en R-D, un percentatge molt per sota de la mitjana espanyola de la contribució de les administracions publiques que és d'un 15,8% - veure el gràfic 3. Això respon, en gran mesura, a la forta centralització de la despesa pública en R-D a Espanya i a la seva concentració a la Comunitat de Madrid, on tenen la seu els principals Organismes Públics de Recerca. A aquesta comunitat es destinaren, l'any 2000, prop de 478 milions

[16] Île de France , a França, en presentà 3424, Oberbayern (Alemanya) 3092, Noord Brabant (Holanda) 1575, Llombardia (1371), Estocolm (Suècia) 1038, Dinamarca 903, Uusimaa (Finlàndia) 806 i East Anglia (Regne Unit) 682 .

d'Euros, xifra equivalent al 0,46% del seu PIB i a un 27,6% del total de la despesa en R-D realitzada, aquest mateix any, en aquest territori.

Gràfic 3. Despesa interna total en R-D a Catalunya i a Espanya per sectors d'ocupació: any 2000 (en percentatges del total)

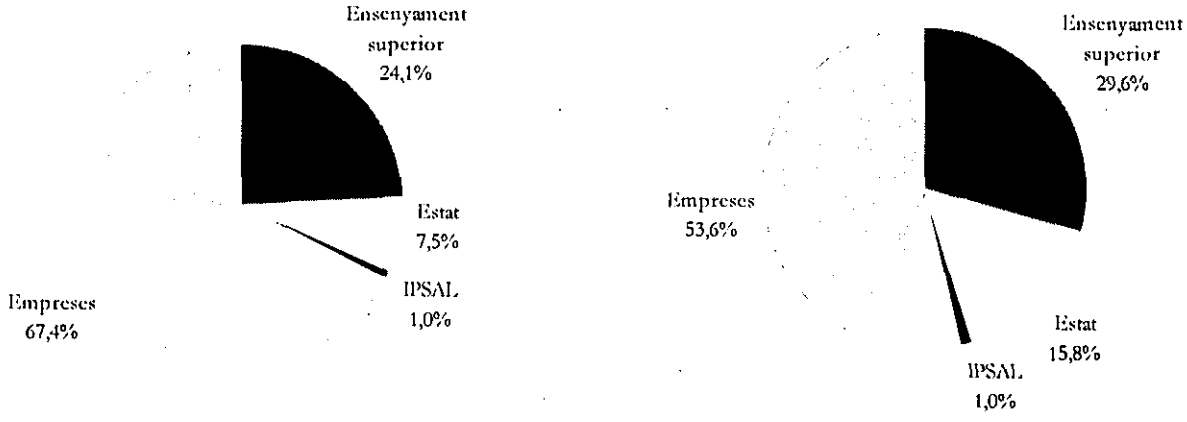

Font: IDESCAT

Aquesta inferioritat en l'aportació pública a la R-D a Catalunya respon també a la segona de les febleses esmentades més amunt: les insuficiències del marc competencial en matèria de recerca.

D'acord amb l'article 9.7 de l'Estatut d'Autonomia, la Generalitat de Catalunya té competències exclusives en l'àmbit de la recerca, sense perjudici de les competències que l'article 149.1.15 de la Constitució Espanyola confereix al Govern de l'Estat amb relació a la organització i a la coordinació general de la investigació científica i tècnica. "Tanmateix, com assenyala el text del III Pla de Recerca de Catalunya 2001-2004[17], el traspàs de recursos de recerca des de l'Administració central a la Generalitat no s'ha produït, com a conseqüència de la interpretació que el Govern de l'Estat va fer de

[17] Veure: *III Pla de Recerca de Catalunya 2001-2004.*

l'esmentat article 149.1.15 de la Constitució i de la desestimació, l'any 1992, del recurs d'inconstitucionalitat que el Govern de la Generalitat va presentar contra el contingut de la *Ley de Fomento y Coordinación General de la Investigación Científica y Técnica*, també coneguda com a Llei de la Ciència."

Com a conseqüència d'això, ni els centres del CSIC ubicats a Catalunya, ni els recursos per finançar la recerca duta a terme a les universitats públiques catalanes no han estat transferits, la qual cosa condiciona notablement l'establiment d'una política de recerca pròpia per part del Govern de la Generalitat.

Atès aquest marc competencial, la Generalitat ha tractat de dotar-se d'instruments propis per intervenir en el camp de la R-D, en particular la creació (l'any 1980) i la ulterior reorganització de la Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)[18], la constitució, l'any 1992, del Comissionat per a Universitats i Recerca i la posta en marxa, aquest mateix any, dels Plans de Recerca quadrienals per tal d'estimular i coordinar els esforços i actuacions en el camp de la recerca i de la innovació tecnològica. Més recentment, les funcions del Comissionat han estat transferides al nou Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (DURSI).

En aquest context, el Pla de Recerca (i, en especial, el tercer actualment vigent) pretén tenir un caràcter dinamitzador en l'àmbit de la R-D i de contribuir a rendibilitzar els recursos que obtinguin els diferents grups de recerca a les convocatòries del *Plan Nacional de Investigación y Desarrollo* i del Pla Marc de Recerca de la UE[19].

[18] La CIRIT és un organ col.legiat del Govern de la Generalitat que té la responsabilitat de coordinar les diverses activitats d'R-D que duen a terme els diferents Departaments de l'administració autonòmica catalana.

[19] Aixi mateix, el III Pla de Recerca estarà complementat pel Pla d'Innovació que elabora el Departament de Treball, Indústria, Comerç i Turisme de la Generalitat de Catalunya, i que gestiona el CIDEM.

6. Invertir la tendència a Europa: cap a un Espai Europeu de Recerca.

El mes de març del 2000, a la cimera europea de Lisboa, els caps d'Estat i de govern de la UE varen fixar un objectiu ambiciós per aquesta àrea, que calia assolir durant la dècada present: transformar la UE en "l'economia del coneixement més competitiva i més dinàmica del món, capaç de garantir un creixement econòmic durador acompanyat d'una millora quantitativa i qualitativa de l'ocupació i d'una cohesió social més gran". En aquest context, calia desenvolupar un Espai Europeu de la Recerca (EER) com una de les etapes essencials per encaminar la Unió cap aquell objectiu.

"Obrir i integrar millor l'espai científic i tecnològic europeu - es diu en la Comunicació de la Comissió *Cap a un Espai Europeu de Recerca*[20] de gener del 2000- és una condició indispensable per a donar un nou impuls a la recerca a Europa. Es necessari avançar des de l'actual estructura estàtica de *15+1* cap a una configuració més dinàmica, basada en una execució més coherent de les accions realitzades pels Estats membres a nivell nacional, per la Unió amb el seu Programa Marc i altres instruments i per les organitzacions intergovernamentals de cooperació". "Avui no es pot dir que existeixi una política europea de recerca perquè les polítiques nacionals i de la Unió es juxtaposen sense formar un conjunt coherent. Per progressar encara més cal un enfocament més ampli que el que s'ha seguit fins ara i la propera ampliació de la Unió reforça la seva necessitat a d'obrir la perspectiva d'una Europa de 25 o 30 països, que no podrà funcionar amb els nivells emprats fins ara".

El projecte d'Espai Europeu de Recerca (EER) combina tres objectius complementaris[21]:

[20] Veure: Comisión de las Comunidades Europeas, Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones. Hacia un espacio europeo de investigación, COM (2000) 06, Bruxelles, 18.1.2000, p. 7 i 8.
[21] Veure: Commission des Communautés Européennes, *L'Espace Européen de la Recherche: un nouvel élan. Renforcer, réorienter, ouvrir de nouvelles perspectives*, COM (2000) 565 final, Bruxelles, 16-10-2002, p.4.

- La creació d'un "mercat interior" de la recerca, d'un espai per la lliure circulació dels coneixements, dels investigadors i de les tecnologies, que serveixi per estimular la cooperació i la competència entre els països i les regions i permetre una millor assignació dels recursos en aquest àmbit.
- Un esforç d'estructuració i d'integració del teixit de la recerca europea; en particular una millor coordinació de les activitats i les polítiques nacionals de recerca que representen, com s'ha dit, la part essencial de la recerca duta a terme a la UE.
- El desenvolupament d'una política europea de recerca que, més enllà dels aspectes lligats al finançament de les activitats de recerca, abasti tots els elements que influeixen i condicionen la R-D des de les altres polítiques públiques, tant a nivell europeu, com a nivell nacional.

En síntesi, el projecte d'EER ha de permetre reunir la *massa crítica* suficient en els grans àmbits de progrés del coneixement, aprofitar economies d'escala, , assignar millor els recursos i reduir els efectes externs negatius derivats, en particular, de la insuficient mobilitat dels factors (especialment, els investigadors) i de la mala (o desigual) informació dels agents (les administracions públiques, les empreses i, també, els centres o departaments de recerca).

Gairebé tres anys després del seu llançament, el projecte de constitució d'un EER ha donat pas a moltes iniciatives, d'entitat molt variada. Els resultats assolits fins ara han estat, així mateix, molt desiguals.

L'objectiu a mig termini més important que es planteja la Unió és sense dubte, tractar d'eliminar el retard que duu aquesta àrea pel que fa al volum de recursos esmerçats en les activitats de R-D respecte als Estats Units i al Japó. En aquest sentit, el Consell Europeu de Barcelona de març del 2002 va establir com a fita

per l'any 2010 assolir un increment de les inversions en R-D en el conjunt de la UE que permeti que aquestes assoleixin un nivell equivalent al 3% del seu PIB.

Naturalment, no tots els Estats membres de la UE, actuals i futurs (Espanya entre ells), es poden comprometre a arribar a aquesta xifra de despesa en R-D en aquest període de temps, però sí que tots han de contribuir a aquest esforç.

Una condició necessària (i essencial) per fer factible aquesta perspectiva rau en augmentar de manera significativa el grau de participació de les empreses en el finançament de la R-D; per això el Consell Europeu de Barcelona va considerar que aquesta proporció hauria de créixer del 56% actual al 66% l'any 2010 (cal recordar que és, en aquest percentatge, que contribueixen actualment les empreses nord-americanes al finançament de la DIRD del seu país).

"El principal desafiament per suscitar un creixement de la inversió privada en R-D es diu en una comunicació recent de la Comissió Europea[22]- consisteix en fer que la inversió en aquestes activitats sigui més atractiva i més rendible per a les empreses dins de l'EER". Això exigeix la mobilització d'un ample ventall de polítiques de les quals cal destacar les destinades, específicament, a consolidar una bona base de recerca pública i a afermar els lligams entre ella i el sector empresarial.

En aquest context, el VIè PMR que estarà vigent de 2002 a 2006 és, sense dubte, una eina important per avançar en l'horitzó de crear un EER. . Aquest Programa Marc té tres objectius bàsics:

- La promoció de la excel·lència en la recerca i la coordinació més eficient dels centres de referència a nivell europeu (amb el foment de xarxes de centres

[22] Veure: Commission des Communautés Européennes, *Plus de recherche pour l'Europe. Objectif: 3% du PIB*, COM (2002) 499 final, Bruxelles, 11.9.2002, p. 5.

d'excel·lència) camps prioritaris de recerca on l'actuació de la UE pugui un valor afegit.

- La potenciació de projectes de recerca que garanteixin una massa crítica adequada (d'investigadors i altres recursos) que permetin un aprofitament eficient d'economies d'escala; en particular, la definició de les diferents accions de manera que puguin exercir un efecte més vertebrador en les activitats de recerca realitzades a Europa, gràcies a una relació més intensa amb les iniciatives nacionals i regionals i amb la resta de les iniciatives europees[23].
- L'estímul de la mobilitat dels investigadors i del personal en formació i, en general, l'obertura de l'EER a tot el món.

[23] Aquest és el propòsit dels anomenats projectes integrats i de la participació de la UE (en virtud de l'article 169 del Tractat) en programes de recerca executats conjuntament per diversos Estats membres.

7. Algunes indicacions per enfortir el sector de la R-D a Catalunya

En aquesta perspectiva cap a la constitució d'un EER, els riscos principals per a Catalunya no provenen dels hipotètics efectes de l'adhesió dels països candidats en el propi sector d'R-D. El perill principal prové de les pròpies mancances que té, actualment, aquest sector en el Principat; mancances que no són, exclusivament de recursos, sinó també de caràcter organitzatiu i institucional.

En aquest context, es poden individualitzar cinc línies bàsiques d'actuació:

- Una política de personal investigador que garanteixi una ampliació (i una renovació generacional) adequada del col·lectiu actual d'investigadors. Això suposa, essencialment, actuar en dues direccions: reformar el sistema de contractació d'aquest personal i fomentar la seva mobilitat[24].
- La promoció de centres de recerca susceptibles de competir a escala internacional. En aquest sentit, el III Pla de Recerca de Catalunya inclou, com un dels seus objectius principals, la creació i potenciació de centres de referència que tinguin una dimensió suficient i amb ambició d'excel·lència. Al mateix temps, cal ser presents a les grans àrees de coneixement (especialment, les que identifica el VIè PMR europeu) i potenciar en elles tota iniciativa que pugui arribar a ser competitiva.
- El foment d'una participació més activa del sector empreses en la recerca a Catalunya. Per això, cal desplegar un sistema adequat d'incentius[25] que faciliti el compromís continuat de les empreses en el camp de la R-D. En aquesta direcció, millorar el sistema de relació entre elles i els centres i institucions públics d recerca n'és un element cabdal.

[24] L'estructura contractual dels investigadors a Catalunya (i a Espanya) està dualitzada. Una gran part d'ells estan integrats en una estructura funcionalrial excessivament rídida, i una altra part (els més joves o de més recent incorporació) tenen una adscripció precària (mitjançant contractes temporals). Cal substituir aquesta estructura dual per una perspectiva clara de carrera professional (mitjançant una contractació més estable i preferentment de caràcter no funcionarial).

[25] En aquest cas, un sistema d'incentius indirecte – de caràcter fiscal- sol ser més eficient que un sistema de subvencions directes.

- La pressió per aconseguir una major descentralització de la despesa pública en R-D a nivell de l'Estat espanyol: reclamar la progressiva substitució de l'actual sistema "hipercentralitzat" (en el qual els grans centres i infraestructures públiques de recerca estan concentrades molt majoritàriament a la Comunitat de Madrid) per un model policèntric més semblant a l'alemany.
- Finalment, contribuir a canviar l'actitud de la societat catalana envers la ciència i la tècnica. Com assenyalava recentment el Conseller del DURSI Mas Colell[26], "una estructura científica vibrant només és possible si la societat la vol; la societat ha de creure que la inversió privada en recerca és important i ha d'estimular-la i celebrar-la. I la societat també ha d'estar convençuda que la recerca – a voltes abstracta i d'aparença esotèrica – ha de ser receptora , de vegades privilegiada, de fons públics."

[26] Veure: Andreu Mas Colell: *Els camins europeus de Catalunya: la recerca*, coneferència pronunciada al Museu de la Ciència de Barcelona.

EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA
SOBRE CATALUNYA

Societat i Cultura

La promoció cultural a l'exterior

per Francesc Puértolas

ÍNDEX

	PÀG
Introducció	3
La percepció cultural de Catalunya a l'estranger	5
Els estats de l'ampliació	7
El discurs de la diversitat cultural	10
Mesures de projecció cultural exterior	12
Els models clàssics	12
La Unió Europea	13
El Consell d'Europa	14
Espanya	15
Catalunya	16
El Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC)	17
La Institució de les Lletres Catalanes	18
La comissió de lectorats	19
L'Institut Català de les Indústries Culturals	20
L'Institut Europeu de la Mediterrània	21
La Secretaria de Relacions Exteriors	21
L'Institut Ramon Llull	22
El Centre Unesco de Catalunya	25
Conclusions	26
Propostes	29
Bibliografia	33

Introducció

Parlar de la promoció exterior de la cultura té com a primer problema la confusió eterna associada al terme "cultura". Mentre uns entenen la cultura com un sector econòmic relacionat amb la formació i el lleure, altres la veuen com el conjunt de trets distintius d'una societat en concret. Hi ha qui li veu una dimensió simbòlica i identitària, altres la circumscriuen a un conjunt de produccions artístiques d'una determinada "qualitat", mentre altres, i podríem continuar, l'associen a categories de refinament i prestigi. ¿És la cultura un fi en sí mateixa? ¿S'ha d'explicar com un fet instrumental per assolir cohesió i benestar?

Com no hi ha cap resposta clara a aquestes qüestions, els responsables de les polítiques de promoció cultural exterior han hagut de tenir en compte criteris qualitatius, territorials, d'especificitat cultural, interessos industrialistes i de prestigi polític, per al fi decidir els continguts a promoure i l'estratègia a seguir. El que és indiscutible és que les institucions que han liderat durant molts anys la política cultural internacional com el Goethe-Institut, l'Institut Français o el British Council, han establert en el públic cultural un alt nivell d'expectatives amb el qual mesurar tota acció oficial de cultural a l'exterior. Quan es parla d'una presència oficial de cultura estrangera, tothom s'imagina, a banda de l'ensenyament de la llengua i els serveis de documentació, uns programes culturals selectes, en equilibri exquisit entre la "cultura oficial" i les tendències més innovadores i independents.

No centrem, doncs, aquest capítol en l'exportació de productes culturals, perquè els criteris comercials no sempre són els adequats quan ens referim a la projecció cultural a l'exterior. De la imatge que es transmet a través de la

cultura es beneficia no només el sector específicament cultural, sinó el conjunt del país. Les activitats del sector que generen economies d'escala i poden suposar guanys significatius a través de la exportació, com les indústries audiovisuals i editorials, han de ser un camp més dins d'una política exterior global. La política cultural exterior ha de ser sensible als interessos de les indústries culturals i a la producció cultural en viu, a les expressions culturals de masses i a les minoritàries. D'aquesta manera respondrà a les expectatives internacionals en matèria de política cultural a l'exterior.

En el cas de Catalunya, les accions de política cultural exterior s'han canalitzat a través del Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC). També destinen recursos a l'acció exterior la Institució de les Lletres Catalanes, el recentment creat Institut Català de les Indústries Culturals, la Comisssió de Lectorats (que passa a formar part de les tasques de l'encara més recent Institut Ramon Llull), el Departament de la Presidència a través de la Secretaria de Relacions Exteriors i altres accions puntuals vinculades a missions i visites coordinades des de Presidència, així com l'Institut Europeu de la Mediterrània (hereu de l'Institut Català de la Mediterrània).

Aquesta és la situació quan es perfila en l'horitzó del 2004 l'ampliació de la Unió Europea amb 10 estats i 9 llengües més, de les quals 7 corresponen a estats-nació amb menys població que Catalunya. Al mateix temps acaba de néixer un nou organisme de promoció cultural exterior, l'Institut Ramon Llull, fundat per la Generalitat de Catalunya i el Govern Balear, en el qual participa l'Instituto Cervantes. Tot plegat, una bona ocasió per analitzar críticament aquest entramat d'accions i organismes i plantejar-se, amb l'esperit renovat, l'adequació d'un tema tant complex i sensible com la projecció cultural exterior a la nova realitat europea.

Les accions de promoció cultural exterior tenen sentit en la mesura que aconsegueixen donar a conèixer continguts de la cultura promoguda i alteren

positivament la percepció de la mateixa. Per això parlarem en primer lloc de la percepció general de la cultura catalana a Europa i al món.

La majoria dels països de l'ampliació es trobaven fins no fa gaire darrere el teló d'acer i uns quants d'ells ni tan sols existien com a estats independents. Donat que el coneixement de la cultura catalana en aquests estats és pràcticament nul, provarem de descriure el clima social en el qual es viu en aquests països la futura ampliació, com a terreny sensible en el qual s'han de desenvolupar les polítiques culturals de la UE i en particular la catalana.

Per tal d'obtenir una percepció fundada i positiva d'una cultura petita en un públic ampli no n'hi ha prou amb presentar-ne l'especifitat cultural, sinó que s'ha de fer l'esforç d'identificar-ne i destacar-ne els aspectes universals o universalitzables. Per això hem dedicat un apartat al discurs de la diversitat cultural, que pren una especial actualitat en el nou entorn de l'Europa dels 25, i en el qual l'exemple català pot tenir molta validesa.

A continuació fem un repàs de les polítiques de projecció cultural exterior, tant a Catalunya com a fora, per acabar amb una sèrie de conclusions i propostes.

La percepció cultural de Catalunya a l'estranger

Per a la percepció general de Catalunya a l'exterior, la importància de la cultura és determinant. I no ens referim, òbviament, a la cultura com a sector econòmic. La cultura catalana és, en el seu sentit més ampli, tot allò que fa als catalans sentir-se tributaris d'una percepció diferenciada. I les accions culturals exteriors són la millor carta de visita per presentar-se a fora i fer-se comprendre com a poble.

El coneixement de la realitat cultural catalana a l'exterior presenta un llarg dèficit històric. Això s'explica per l'educació que han rebut tradicionalment els

alumnes de la major part dels sistemes educatius d'arreu, basada en la història dels "estats-nació" de l'era moderna. Començant pel propi estat, al qual es dedica naturalment la major atenció, i reduint de forma esquemàtica tot el relatiu a l'exterior. L'estat-nació homogeneïtza culturalment cap a dintre i es distingeix culturalment cap a fora, i té com a un dels postulats fonamentals la correspondència d'un estat, una cultura i una llengua. No cal dir que això simplifica molt les coses, i que els éssers humans fugim de la complexitat, de les ambigüitats i dels matisos. Per això podem dir que, en general, no només s'ignoren les cultures minoritàries o sense estat, sinó que la informació sobre la seva existència es veu sovint com una amenaça de l'ordre mental sòlidament establert i compartit.

A això caldria afegir, referint-nos a la Unió Europea, la por i el rebuig generalitzats vers les idees nacionalistes, el fantasma del separatisme, l'angoixa del pensament pràctic davant la babèlia lingüística, el cost econòmic lligat al multilingüisme, etc.

Contra aquests arguments discriminadors de la cultura catalana s'ha fet molt al llarg de la història i les accions s'han intensificat els darrers 20 anys, des del restabliment de les llibertats i les institucions autonòmiques. En un món regit pels mass-media, les grans figures associades a Catalunya com Gaudí o Miró i els grans fenòmens de massa com el turisme, les Olimpíades o el Barça han ajudat força a difondre una noció vaga de Catalunya. Però això no és prou per donar una idea de la dimensió cultural catalana i la realitat social subjacent. Al públic exterior li calen informació objectiva i ben fonamentada, emocions artístiques i discurs intel lectual. Per aprendre a estimar una cultura "nova" necessita, en resum, pedagogia cultural. Sense ella, el risc de ser apressadament encasellats com a raretat anacrònica és gran.

I és que, llevat d'un segment de les élites culturals que, en gran part gràcies als esforços de persones i institucions catalanes, en té notícia més o menys fidel,

la percepció més general és la d'una cultura secundària, subordinada. Això contrasta amb l'atractiu inqüestionat de Barcelona com a destí de turisme cultural, com a ciutat per estudiar o per instal·lar-s'hi a viure. L'ascensió del prestigi de Barcelona, que no ha parat des de començaments dels 90, és segurament el millor actiu cultural que té Catalunya vers l'exterior.

Els Estats de l'ampliació

No podem oblidar que, fins fa molts pocs anys, la major part d'ells vivien rera el teló d'acer i la imatge que tenien de l'occident europeu era difusa i basada en uns pocs estereotips. Sobre la diversitat cultural d'occident sabien tan poc com nosaltres sobre la dels països de l'est. De la cultura i la llengua catalana, llevat d'alguns cercles filològics, el coneixement era nul. Per una banda, la nova situació porta els nous estats, per petits que siguin, a mesurar-se amb els que consideren els seus referents i models, els estats de l'oest, i no les regions, per molt que afirmin tenir una cultura pròpia i diferent, que siguin més grans en població o tinguin més pes econòmic. Per altra banda, les reticències comprensibles vers l'imperialisme cultural d'occident, encara molt visibles a l'antiga RDA i que comparteixen solidàriament amplis sectors de les societats excomunistes, les susceptibilitats i amargures que provoca ja el procés d'integració i que previsiblement augmentaran (per la reducció dels fons de cohesió i les subvencions agrícoles, pels terminis escalonats, molt més lents, d'aplicació, pel possible retard general del calendari), fan que la marginalitat de la cultura catalana i la seva manca de protagonisme directe en la política de desacceleració del procés europeu que practiquen actualment els grans, siguin factors que puguin ajudar, conjuntament amb una decidida acció cultural, a crear una imatge favorable, al menys en termes comparatius.

El procés d'ampliació presenta percepcions molt diferents a l'est i a l'oest europeu. Mentre els països de l'oest centren la seva atenció principalment en la complexitat tècnica del propi procés, els països de l'est li donen molt més un

sentit de "acte de justícia històrica" o el veuen com el reconeixement d'un deure moral vers pobles que van haver de suportar mig segle de règims comunistes. Entre les poblacions de l'est i l'oest d'Europa regna una gran incomprensió, agreujada per malentesos puntuals, greuges històrics i prejudicis col lectius, que només es poden corregir i encaminar positivament mitjançant una renovació del diàleg i un millor coneixement de l'altre.

Catalunya, geogràficament llunyana d'aquesta sagnant frontera, pot aportar una vasta experiència de diàleg, reivindicacions i assoliments culturals. Els nous estats necessiten, a més de modernització estructural i econòmica, bàlsam que els faci sentir-se menys inferiors i menys exclosos. En aquesta tasca, socis inesperats i llunyans com Catalunya poden jugar un paper considerable, ajudant a donar sentit a la "dimensió cultural europea" en la que tots participem en igualtat de drets.

Com exemple posarem el cas de Polònia. El futur sisè estat de la UE, amb els seus 38 milions d'habitants, és més gran que tots els demés països candidats junts. Els anys següents a la caiguda del mur, aquest gegant va mostrar un comportament exemplar, sense una crisi monetària com a la República Txeca i a Hongria, amb un creixement record de l'economia i la més forta inversió estrangera de tota l'àrea. Actualment, la taxa d'atur a Polònia és del 20%, arribant al 40% entre els joves i en determinades zones rurals. Les enquestes més recents donen com a resultat que el 50% dels polonesos prefereixen l'antiga República Popular a l'actual sistema. Dos terços de la població estan convençuts de que en la nova UE seran ciutadans de segona.

L'escletxa apareguda amb la caiguda del mur entre els guanyadors de la ciutat i els perdedors del camp es fa cada vegada més gran. Camperols, sindicalistes i nacional-catòlics, que en altre temps protagonitzaren la resistència contra el comunisme, són avui els tres pilars de l'oposició contra Europa. Els governants post-comunistes, en canvi, vinculen la seva sort amb el sí a la UE i han endegat

una gegantina campanya publicitària a favor de la Unió. Als pagesos, però, se'ls fa insalvable el munt de paperassa que han d'omplir i els riscos financers que han d'afrontar per adequar-se a les mesures preparatòries dels fons estructurals de la UE. Molts camperols senten nostàlgia dels anys setanta, quan podien fer-se una casa i comprar-se un cotxe. No hem d'oblidar, d'altra banda, que Polònia acaba de signar, amb el protocol de col laboració en els àmbits de justícia i interior, la vigilància dels 1.200 kms. de frontera europea que li corresponen, la més extensa de la UE. Alemanya queda així alliberada d'aquesta "feina bruta", que a més significarà la fi d'un mercadeig transfronterer precari del qual es nodreixen moltes llars poloneses de les zones limítrofes orientals.

Polònia torna a ser altra vegada sentida com a hostatge de les grans potències europees, i el tancament en la vella però coneguda política nacional sembla per a molts polonesos el refugi més segur per a la seva butxaca i per a la seva dignitat.

Aquests sentiments són compartits, enllà de les notables diferències culturals, per tots els nous estats de l'ampliació cap a l'est. Els actuals membres de la UE, en canvi, es mostren insensibles a aquestes pors i desconfiances, convençuts que són ells els qui fixen unilateralment l'agenda de l'ampliació, de la qual els nous beneficiaris només en trauran profit. En el sector agrícola en general i en els actuals països perceptors nets d'ajuts s'estén la resistència a compartir o fins i tot a perdre aquests ajuts a favor dels nous Estats.

El poc pes polític que li ha correspost a Catalunya, per les circumstàncies administratives que li són donades, en la construcció i ara en l'ampliació de la UE, es poden contrarestar, al menys en part, en el terreny cultural. En cultura ningú no pot qüestionar la legitimitat de la cultura catalana com a peça imprescindible, fins i tot paradigmàtica, del *puzzle* europeu.

El discurs de la diversitat cultural

Encara que les bases jurídiques de la Unió Europea recullen clara i explícitament el discurs de la diversitat cultural i lingüística (art. 22 de la Carta Europea dels Drets Fonamentals), els recursos que la Unió destina actualment al foment i protecció de les llengües i cultures regionals o minoritàries és únicament de 2,5 M€ anuals. Altrament dit, en la pràctica s'ha considerat les minories ètniques i lingüístiques un afer intern de cada estat. Lluny estem de l'esperit del Tractat de Maastricht (1992), que veia en la diversitat cultural el principal exponent de la identitat europea i en la seva promoció una responsabilitat del conjunt de la Unió. En percebre els Estats una considerable pèrdua de poder per causa de la globalització econòmica d'una banda i de l'augment de competències de la Comissió Europea de l'altra, tant pel que fa a les polítiques comunes com a la distribució territorial dels recursos, els Estats han volgut restablir l'esquema intergovernamental, teòricament superat pel projecte europeu, mitjançant el reforçament del Consell de la Unió. Una maniobra que reflecteix l'augment de l'euroescepticisme, afebleix la legitimitat de la Comissió i el Parlament europeus i és vista pels europeistes més convençuts com una amenaça no només al compliment dels terminis, sinó al projecte en general.

Deixant però de banda les maniobres dels Estats, en la ciutadania europea s'ha anat instal lant, influïda per la globalització de la informació, la popularització dels viatges i l'augment de les migracions, una major sensibilitat per la diversitat cultural. També la veritable democratització de les societats i l'emancipació de l'individu influeixen en aquest procés, doncs el respecte i la salvaguarda dels valors culturals, tant els propis com els d'altri, són garantia de la llibertat i la creativitat individual. Una sensibilitat que comparteixen un segment de les élites culturals dels grans estats amb franges més amples de la

població dels països petits, les minories ètniques i els parlants de llengües minoritàries.

La idea de la diversitat no és nova per als ciutadans dipositaris de cultures petites com la catalana, sinó que, sigui per instint solidari, per tal de dotar els raonaments en defensa de la pròpia cultura d'una coherència universalitzable o per altres raons, els catalans sempre ens hem interessat per les cultures petites o desfavorides. Els nous estats de la Unió, sobretot els petits, estan abocats a compartir i defensar aquesta sensibilitat. La solidaritat que se'n desprèn és una molt bona base per a la comunicació intercultural i l'intercanvi. Els ciutadans dels nous estats de la Unió trobarien a Catalunya, segons això, una societat especialment acollidora i comprensiva amb les seves cultures i amb la idea de la diversitat cultural, la qual cosa afavoriria, per exemple, el flux d'intercanvis migratoris de mà d'obra qualificada, que és la que tria voluntàriament el seu destí migratori considerant altres aspectes que la imperiosa necessitat o el millor postor. Aquests fenòmens són sempre d'anada i tornada, particularment en els àmbits més cultivats, que són aquells en els quals la integració i el manteniment de la pròpia cultura no s'exclouen. Per això és important, quan es parla de projecció i intercanvi cultural, tenir molt en compte aquest grup d'individus, que fan de pont i de multiplicadors culturals. Fomentar l'intercanvi d'estudiants i joves professionals qualificats és una via molt eficient d'internacionalització cultural.

¿Cal esperar una bona acollida de la cultura catalana en els països de l'ampliació? Ens trobarem sovint que no acceptin com a igual un país que, a diferència del seu, no és Estat. Però la sensibilitat és un criteri auto-selectiu, que fa que les persones, davant d'una informació cultural o d'una manifestació artística, reaccionin d'una manera o d'una altra. Una bona promoció cultural exterior, contràriament a la propaganda, troba recepció entre les persones més cultes i sensibles. Aquestes persones solen ser també els més fiables multiplicadors. En cultura es compleix el conegut principi de marketing de la

piràmide: si es conquereix la cúspide cultural es pot ambicionar la base amb perspectives d'èxit, a l'inrevés no.

Per tot això, és molt encertat l'enfocament emprat el juny de 2002 per les autoritats culturals catalanes a Moscou, amb motiu de la primera activitat que promogué el nou Institut Ramon Llull. Segons el Conseller Vilajoana, "presentar la cultura catalana és també un acte a favor de la diversitat, en un context europeu amb 60 llengües".

Mesures de projecció exterior

Els models clàssics

Historicament, les polítiques culturals exteriors han estat dissenyades pels estats-nació, i el sintagma "una nació = una llengua = una cultura" s'ha revelat com la millor credencial per demostrar el poder central uniformador i acompanyar les estratègies més generals d'influència exterior, sobre tot en els àmbits econòmic i polític. Les excepcions a aquesta regla han anat proliferant. Citarem com exemples Pro Helvetia, que promou les cultures de Suïssa, el cas de Bèlgica, que té dos polítiques culturals exteriors separades, i el British Council, que ofereix freqüentment programes culturals gal lesos i escocesos. El cas de l'Instituto Cervantes mereix consideració apart, sobre tot per la seva incorporació al recentment creat Institut Ramon Llull, i el tractarem més endavant.

En els casos que ens són més propers: Goethe-Institut, Institut Français, British Council, etc., s'ha arribat a una certa fórmula de consens, que és la que s'associa comunament amb la idea de "institut de cultura estranger" i per extensió a totes les representacions culturals exteriors fora d'Ambaixades i Consulats. A més de l'ensenyament de l'idioma i el servei de biblioteca, aquests instituts practiquen una política cultural d'àmbit regional basada en la

col laboració i la coproducció amb els programadors culturals més importants de la zona. També impulsen l'intercanvi d'artistes i promouen beques d'estudi. Els continguts artístics que difonen o bé són prèviament definits per experts en cada disciplina, radicats a la seu del seu país, o són consensuats amb la demanda qualificada dels festivals i programadors culturals internacionals.

La Unió Europea

Malgrat que l'origen del projecte europeu en el que estem immersos va tenir volgudament un caràcter eminentment econòmic, el text constitutiu del Tractat de Roma de 1957, parlava ja de "desenvolupament econòmic, social i cultural" com aspiracions indissociables. Però no seria fins el Tractat de Maastricht, el 1992, que educació i cultura rebrien una base jurídica en els articles 126-128.
L'art. 126 (149 en la versió consolidada a Amsterdam el 1997) impulsa la cooperació educativa entre els Estats membres fent referència a la seva "diversitat cultural i lingüística", i l'art. 128 (després 151) parla del "respecte a la diversitat nacional i regional, posant de relleu al mateix temps el patrimoni cultural comú". La Carta dels Drets Fonamentals (desembre 2000) dedica l'article 22 al respecte a la "diversitat cultural, religiosa i lingüística".
Mentre els programes educatius (Socrates II, 1.850 M€ per 7 anys) i audiovisuals (Media+, 400 M€ per 5 anys) han estat relativament ben dotats pressupostàriament i han tingut, sobretot en el cas del popular Erasmus, uns efectes molt visibles i absolutament positius per fomentar la mobilitat i el coneixement intercultural europeu, pel que fa a l'acció cultural no es pot dir el mateix: el programa "Cultura 2000", per cinc anys i desenvolupat a partir dels antics programes "Caleidoscopi", "Ariane" i "Raphael" està dotat amb 167 M€, tot i que ha de ser accessible també per als països candidats a l'ampliació. Es cert que la UE dóna diners a la cultura a través d'altres Fons, com el Social i Regional o el de Noves Tecnologies, però no es pot dir que el "motor cultural" del qual parlava el Comisari Marcelino Oreja en el seu discurs de Viena, el març de 1997, hagi arrancat. Actualment la UE es pot considerar un gegant

econòmic i un nan polític. En aquestes circumstàncies, la política cultural europea és un "campi qui pugui".

Hi ha hagut iniciatives, sempre polèmiques, per fer confluir les cultures d'Europa en projectes comuns de gran volada, com la idea d'una història comuna d'Europa, impulsada per la comissària Viviane Reding (discurs "Vers une histoire européenne" pronunciat a Luxemburg el 5 de maig de 2000), que recorda molt el polèmic Decret d'Humanitats espanyol, o la idea alemanya de crear fora d'Europa centres culturals europeus. Ambdues idees han perdut dràsticament actualitat però poden, si avança el projecte europeu, retornar.

Com dèiem a l'apartat anterior, la situació del projecte europeu en aquest decisiu moment és preocupant, doncs els líders d'un bon nombre d'Estats de la Unió han deixat de ser clarament favorables al procés d'integració i ampliació, i semblen anteposar-hi els interessos nacionals i electorals.

El Consell d'Europa

A diferència de la UE, que té un origen bàsicament econòmic, el Consell d'Europa, fundat el 1949 com a hereu de les conferències de La Haia i de Lausana de 1948 i 1949 i que integra 48 estats europeus, va veure des del començament el valor de la cultura per a la superació de l'odi conseqüent de la segona guerra mundial i com a fonament d'una convivència harmònica a Europa. Pel que fa a les minories ètniques i les llengües minoritàries, el Consell d'Europa ha tingut una actitud molt activa, dintre de les seves possibilitats, especialment vers l'Europa de l'Est i en la difícil preparació de la ampliació europea que ara s'aproxima. El problema més important que ha patit aquest organisme és la manca d'assignacions pressupostàries (2002: 169 M €) per desenvolupar programes amb veritable pes social. No obstant això, la seva defensa explícita i activa de les cultures minoritàries fa del Consell d'Europa

una instància a tenir molt en compte en la promoció exterior de la cultura catalana, i molt especialment de cara als futurs estats membres de la UE, membres des de fa temps del Consell i molts dels quals comparteixen situacions i sensibilitats comparables a la catalana.

Espanya

L'Instituto Cervantes neix amb l'objectiu fonamental de difondre la llengua espanyola i la cultura d'Hispanoamèrica en el món. Es tracta d'un projecte molt ambiciós, recolzat al més alt nivell pel Govern de l'Estat i amb un producte cultural amb unes perspectives de futur úniques: la llengua espanyola. En aquest moment compta amb prop de 40 centres arreu del món, a més del centre virtual i les anomenades "aulas Cervantes", centres de recursos de l'espanyol integrats en les universitats d'una sèrie de ciutats. Entre les quatre aules actuals n'hi ha tres a capitals de futurs estats membres de la Unió: Praga, Sofia i Budapest, a les quals aviat s'afegiran Lubliana i Riga. A més existeix la figura dels "centres associats", o entitats d'ensenyament de l'espanyol a les quals es concedeix un segell que acredita oficialment un bon nivell de qualitat en l'ensenyament de la llengua. Una dada interessant és que del pressupost (48.219.201€ el 2001), el 27% correspon a ingressos propis generats amb l'activitat docent i cultural, mentre la resta són transferències de l'Estat. Un altre aspecte a tenir en compte és que, mentre els instituts de cultura amb més tradició com el Goethe-Institut, l'Institut Français i l'Istituto Italiano di Cultura veuen, per diferents motius, minvar els seus recursos i fins i tot tancar centres, l'Instituto Cervantes, a cavall del castellà, seguirà en el futur la seva expansió.

Les relacions de l'Instituto Cervantes amb la llengua i la cultura catalanes s'han produit fins ara, amb poques excepcions, d'una forma no planificada: quan els artistes convidats als programes culturals dels centres són catalans, quan el director d'un centre decideix oferir classes de català. En alguns centres

s'aprofita el fet que algun dels professors d'espanyol és català per oferir aquesta llengua, sempre que hi hagi demanda suficient. En l'actualitat s'imparteix català a set centres de l'Instituto Cervantes. La col laboració entre l'Instituto Cervantes i el COPEC o altres institucions culturals de Catalunya s'ha anat intensificant els darrers anys. Davant les preguntes parlamentàries que cada any es formulen al Congrés sobre les activitats culturals de l'Instituto a favor de les llengües co-oficials o, en general, en col laboració amb les Comunitats Autònomes, l'Instituto Cervantes ha pogut presentar un nombre creixent de col laboracions.

La participació de l'Instituto Cervantes en el patronat fundacional de l'Institut Ramon Llull suposa un salt qualitatiu inaudit en les relacions culturals entre Catalunya i Espanya. Suposa, per part d'un organisme del govern central, l'acceptació de responsabilitats explícites en la promoció exterior de la cultura catalana. Per part dels governs català i balear, significa també l'acceptació explícita d'aquesta representativitat. La participació de l'Instituto Cervantes a l'Institut Ramon Llull legitima al màxim nivell de l'Estat una iniciativa autonòmica d'acció cultural exterior, una altra feliç novetat.

Altres organismes espanyols de representació cultural exterior són l'Instituto de Cooperación con Iberoamérica, amb 15 centres culturals i de formació, i la Sociedad Española para la Acción Cultural Exterior (SEACEX,) creada a finals del 2000 per a la organització, gestió y celebració d'exposicions internacionals i activitats connexes.

Catalunya

La transferència, al llarg del procés autonòmic, de gran part de les competències educatives i culturals a la Generalitat de Catalunya va ser interpretada pel govern central i, en gran part, pel propi govern català, com un alliberament del primer de tota responsabilitat directa vers la llengua i cultura

catalanes, tant pel que fa a la resta de territori de l'Estat com a l'estranger. Aquest fet, fins a cert punt comprensible en el marc històric de recuperació cultural i política de Catalunya, ha tingut com a conseqüència que no s'hagi creat cap mecanisme, des del govern central, per difondre la idea i els continguts de la diversitat cultural de l'Estat, ni a Espanya ni a l'estranger, en contrast amb les polítiques actives, encara que pobres de recursos, de la Unió Europea, el Consell d'Europa i la Unesco a favor de les llengües minoritàries i la idea de la diversitat. La representació exterior espanyola, feu fins fa poc exclusiu del cos diplomàtic, no té una qualificació específica en la gestió cultural ni ha destacat per transmetre, amb lloables excepcions, la diversitat cultural d'Espanya.

El Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC)

El COPEC va néixer el 1991, inspirat en l'exemple del ja existent Consorci de Promoció Comercial de Catalunya (COPCA), per dotar Catalunya d'una representació cultural exterior sobre la base legal d'un consorci que agrupés les associacions sectorials de les anomenades indústries culturals. Això va permetre a la Generalitat crear una xarxa d'oficines a l'estranger per promoure l'oferta cultural de Catalunya en els àmbits professionals corresponents. L'autonomia de gestió del COPEC i l'empenta fundadora, que havien suscitat l'entusiasme del sector artístic, van decaure el 1995, quan el pressupost, que s'havia anat incrementant fins arribar el 1994 als 450 milions de ptes, es va reduir per establir-se al voltant dels 350 milions, l'organisme va passar a ser una espècie de divisió més de la Direcció General de Promoció Cultural, i les oficines, mancades de recursos per impulsar programes, es van haver de limitar a tasques informatives, amb la conseqüent desproporció entre el cost de manteniment de les estructures i les dotacions pressupostàries administrades.

Per tal de ser homologable a altres organismes culturals internacionals i respondre a les expectatives dels agents, la premsa i el públic culturals

estrangers, els criteris industrialistes amb que va néixer el COPEC van haver de conviure des del començament amb criteris de qualitat i prestigi i, per la circumstància particular catalana, amb criteris d'especificitat cultural.

L'Institut Ramon Llull ja ha anunciat que es servirà de la xarxa d'oficines del COPEC, "en la línia de sumar recursos ja existents i evitar duplicitats". Si això es tradueix en més recursos per a les oficines, una direcció coordinada i una imatge unitària de l'acció cultural exterior, pot significar un impuls molt necessari per a aquestes oficines, de les quals s' ha aprofitat fins ara molt poc el potencial.

La Institució de les Lletres Catalanes

La Institució de les Lletres Catalanes és un altre organisme autònom administratiu que actua a l'exterior. Entre les seves funcions figura la promoció del coneixement i la difusió de la literatura catalana "en altres àrees lingüístiques de dins i fora de l'estat", així com el foment de la relació dels escriptors en llengua catalana amb els escriptors en altres llengües. La ILC també dóna subvencions a la traducció. Un programa molt interessant per a la internacionalització de la cultura catalana es el programa "L'escriptor convidat", pel qual un escriptor d'un altre àmbit lingüístic resideix a Catalunya durant un període de temps que oscil la entre 1 i 2 mesos. L'escriptor pot continuar dedicat a la seva tasca de creació però se li facilita que mantingui contactes amb escriptors, professors, crítics i intel lectuals catalans i que faci alguna lectura pública, seminari o conferència. La finalitat de la campanya és fomentar el coneixement de Catalunya i de la seva literatura entre creadors estrangers i impulsar una xarxa de relacions internacionals basades en la coneixença personal d'autors i obres. La única crítica que li podem fer a aquest programa, comparant-lo amb altres similars a l'estranger, és que la durada d'1 o 2 mesos és curta per deixar traces significatives en l'escriptor i la seva obra.

La comissió de lectorats

Recentment integrada en l'Institut Ramon Llull, aquest organisme ha coordinat fins ara els 80 lectorats repartits per les universitats de fora de Catalunya i les 6 societats de Catalanística d'Estats Units, França, Gran Bretanya, Itàlia, Alemanya i Rússia, així com la resta de les 137 universitats estrangeres en les que es poden cursar estudis de català.

Pel que fa als països de la propera ampliació, només Polònia, República Txeca, Hongria i Eslovènia compten o han comptat en els darrers anys amb lectors de català. Als Països Bàltics, Eslovàquia, Malta i Xipre no ha existit mai res de català.

Polònia compta amb dos lectors de català, un a la Universitat Adam Mickiewicz de Poznan i un altre a la Universitat Jagelònica de Cracòvia. A Txèquia hi ha, a Praga, un lectorat de català finançat per una empresa andorrana i el Govern d'Andorra. A Hongria hi ha des de fa molts anys grans estudiosos del català a la Universitat Eötvos Lorand de Budapest, encapçalats pel Prof. Kálmán Faluba. A Eslovènia hi ha hagut durant molts anys un lector que compaginava classes a Ljubljiana i a Trieste.

Quan pensem el lloc que li pot correspondre al català i a la cultura del seu àmbit lingüístic en el mapamundi de les polítiques culturals exteriors, constatem l'evidència de què la llengua és la pedra angular que explica i justifica un tractament diferenciat i una política pròpia de promoció cultural exterior. Per tant, és coherent fer girar tota l'estratègia exterior al voltant de la llengua, com ha sabut veure la Generalitat de Catalunya amb la creació, juntament amb el Govern Balear, de l'Institut Ramon Llull. Donat que pretendre interessar el gran públic per l'aprenentatge del català és il lusori, s'hauria de concentrar esforços allà on al català li correspon indiscutiblement un lloc, és a dir en les universitats.

Per això és molt important el paper dels lectorats de català, doncs aquests actuen sobre un grup humà molt petit, però altament qualificat i motivat, que es converteix en un multiplicador important en el nivell acadèmic. Algunes universitats ofereixen català, altres co-financen un lector i en altres casos el lector està finançat exclusivament per la Generalitat o per una entitat de l'àmbit lingüístic català. En els tres casos, la despesa és molt petita per la importància de la labor que es realitza. Existeix un pressupost per realitzar activitats culturals en l'àmbit acadèmic, com, sobretot, convidar escriptors i lingüistes. Si es pogués facilitar als lectors una certa formació en gestió i promoció cultural, que els permetés sobrepassar ocasionalment l'àmbit universitari, els resultats podrien ser, tenint en compte la poca inversió necessària, molt positius.

El mateix es pot dir de les societats de catalanística, que solen reunir els especialistes en català d'un país o d'un àmbit lingüístic. Dotar aquestes societats de més recursos, condicionats a projectes concrets, seria sens dubte molt rendible, sobretot si es pot exercir un control qualificat dels projectes, la seva execució i els resultats assolits.

En els plans de l'Institut Ramon Llull figura incrementar la dotació pressupostària dels lectorats i proporcionar suport en línia a les tasques d'ensenyament del català. No podem sinó felicitar aquesta encertada orientació.

L'Institut Català de les Indústries Culturals

Aquest organisme, creat a finals del 2000, neix amb la vocació de promoure les indústries relacionades amb la cultura, especialment les indústries audiovisuals, i es dota d'un pressupost procedent, en part, de la Direcció General de Promoció Cultural, que cedeix també part de les seves funcions. Pel que fa a la promoció exterior, absorbeix l'unitat de promoció exterior de la delegació de

cinematografia i vídeo de la DGPC, que servia de plataforma de promoció a les produccions catalanes en les fires del sector més importants del món sota la marca "Catalan Films". El pressupost per al 2002 és de 11.278.081 €. El nou institut té també una línia de crèdits favorables, cedits per l'Institut Català de Finances, per a projectes sobretot audiovisuals. Entre les seves funcions figura "donar suport a les iniciatives empresarials de promoció de productes culturals i impulsar el consum interior, l'exportació, la difusió i la promoció en circuits internacionals d'aquests productes".

L'Institut Europeu de la Mediterrània

Hereu de l'Institut Català de la Mediterrània, ha estat refundat amb una amplia participació pública (de l'Ajuntament de Barcelona, la Generalitat de Catalunya i el MAE) i catorze patrons privats. L'Institut s'ocupa de dissenyar i portar a terme estratègies de desenvolupament general de l'espai mediterrani, entre les quals la cultura no hi queda, naturalment, exclosa. Una de les primeres activitats realitzades des de la refundació ha estat una exposició d'Antoni Tàpies a Rabat, Tànger i Casablanca.

La Secretaria de Relacions Exteriors del Departament de la Presidència

Aquesta dependència del Departament de la Presidència dedica un pressupost de gairebé 14 milions d'euros (previsió 2003) a accions anomenades culturals. Aquí topem amb una accepció tan amplia del concepte cultura que resulta difícilment operativa per a aquest estudi. La part més important, de 11 milions i escaig, són ajuts al Tercer Món a través de subvencions a ONG's i a associacions sense ànim de lucre "per promoure tant la cultura com la millora de les condicions de vida". Després d'analitzar la resta de partides pressupostàries, la única línia significativa en termes de pressupost que podríem considerar relacionada amb la promoció exterior de la cultura catalana

és la de subvencions a Casals Catalans (841.417 €). Aquestes associacions històriques (actualment 61), creades sobretot com a conseqüència de l'exili polític (anys 40-50) o de l'emigració laboral (50-70) han estat identificades de vegades, des de l'administració catalana, com a nuclis de promoció cultural catalana a l'exterior. Algunes d'elles promouen, amb gran dedicació i un nivell d'eficàcia professional, activitats que obtenen un reconeixement considerable en els seus països. Malgrat això, les activitats d'aquestes associacions no han de ser confoses amb accions de govern en el camp de la promoció cultural exterior. Com qualsevol altra entitat, un casal català pot accedir, per a activitats concretes, al suport de les institucions catalanes que actuen a l'estranger. Altres tipus de compromisos no semblen, des dels punts de vista tècnic i de imatge, aconsellables.

L'Institut Ramon Llull

El primer que cal destacar d'aquest nou organisme és que centra els seus objectius en la promoció dels aspectes culturals de dos territoris administrativament independents, Catalunya i Balears, amb una llengua comuna com a element distintiu, al voltant del qual giren tots els elements culturals propis d'un espai lingüístic desenvolupat.

Una segona novetat és la participació de l'Instituto Cervantes en el consorci. Novetat tant per haver-se demanat com per haver-se concedit, doncs per primera vegada es legitima institucionalment, des de Catalunya, Balears i Madrid, que la cultura catalana no és només un patrimoni i una responsabilitat de l'àmbit geogràfic en el qual aquesta es produeix, sinó del conjunt de l'Estat Espanyol.

Es preveu que el pressupost del Ramon Llull per a 2002 serà d'aproximadament cinc milions d'euros, uns 830 milions de pessetes, dels quals uns 400 seran aportats per l'Instituto Cervantes, en part com a

transferència corrent i en part com a aportació derivada de serveis que el Cervantes prestarà al Ramon Llull per a l'organització d'actes a l'exterior.

En la línia de "sumar recursos ja existents i evitar duplicitats", tindrà presència física a les ciutats del món amb les quals hi ha una major relació aprofitant, inicialment, les oficines actuals del COPEC, i col·laborarà amb els principals casals catalans (actualment són 61 els centres que tenen el reconeixement oficial com a casal català arreu del món) i balears. Ja hem expressat, en l'apartat anterior, la confusió que genera posar en un mateix enunciat les oficines pròpies de la Generalitat i les associacions de catalans a l'estranger.

També s'ha signat entre el Departament de Cultura i la Fundación Telefónica un acord per la posada en funcionament del Centre Virtual Ramon Llull, que s'adscriurà a l'Institut i es dedicarà a l'ensenyament i difusió de la llengua i cultura catalanes arreu del món.

El fet de compartir Catalunya i Balears una llengua pròpia des de gairebé vuit segles permet dotar el nou Institut d'unes línies de treball inequívoques, basades en tot allò que Catalunya i Balears comparteixen i que les distingeix de la resta del món. Això podria alliberar el nou nat de la responsabilitat administrativa territorial i, per tant, del conflicte, fins ara sempre mal resolt, de "quina" cultura cal prioritzar, referint-nos a la discriminació positiva que ha exercit el Govern de la Generalitat envers el català i les manifestacions culturals en aquesta llengua. Sense haver de resoldre aquest conflicte, qüestió que correspon a cada administració, l'Institut Ramon Llull en podria quedar sortosament al marge. Per això sorprèn l'apartat e) de l'article 5, punt 2, dels Estatuts, pel qual l'Institut s'obliga a "Promoure la projecció exterior de les manifestacions culturals produïdes en l'àmbit de les comunitats autònomes consorciades...". En parlar de "producció" en un àmbit geogràfic, l'Institut Ramon Llull sembla desaprofitar l'ocasió de desprendre's de tot allò que no li convé o que fins i tot pot desvirtuar la seva imatge i s'atorga totes les funcions

que, per Catalunya, exerceix ja el COPEC. Com s'enfrontarà la duplicitat d'aquestes dues estructures? Ja tractarem més endavant els desavantatges de la dispersió en la imatge internacional d'una cultura.

Un encert molt important dels estatuts de l'Institut Ramon Llull és donar una especial importància a la llengua i la literatura, doncs aquestes contenen, més que cap altre expressió artística, una especificitat cultural incontestable. En assumir la promoció del català a les universitats de fora del domini lingüístic de les administracions consorciades, l'Institut Ramon Llull assumeix les funcions de la Comissió de Lectorats i n'hi incrementa la dotació pressupostària. En aquests moments es poden cursar estudis de català a 137 universitats estrangeres. També es proposa elaborar un curs de català en línia. Pel que fa a la promoció de les traduccions a altres llengües, així com per a activitats literàries a l'estranger, l'Institut Ramon Llull fixarà "relacions de cooperació i col laboració estables" amb la Institució de les Lletres Catalanes (art. 5.4).

És molt afortunada l'elecció de Ramon Llull com a nom d'aquesta institució. Encara que poc conegut pel gran públic, la figura de Llull ocupa un lloc inqüestionable entre els grans savis de l'Edat Mitja, té importants centres d'estudis dedicats a Alemanya i a Brasil, i la seva obra és estudiada per científics dels cinc continents. Va ser el primer gran savi europeu que va utilitzar, a més del llatí i el àrab, una llengua del poble -el català- en textos filosòfics. Amb la seva Ars Magna perseguia la comunicació intercultural entre jueus, cristians i musulmans, i va proposar sistemes d'argumentació sobre una base comunicativa i no bèlica. Per tots aquests motius, Ramon Llull és la figura més universal de la cultura en català de tots els temps i el seu pensament conserva, a través dels segles, elements de sorprenent modernitat. Fomentar els estudis lul lians és, per a la cultura catalana, una oportunitat d'investir-se de la universalitat, el rigor científic i l'actitud oberta, viatgera i dialogant del doctor il luminat.

El centre Unesco de Catalunya

El Centre UNESCO de Catalunya, creat l'any 1984, és una associació constituïda per representants de la Fundació Catalunya, la Fundació Congrés de Cultura Catalana, la Fundació Enciclopèdia Catalana, la Fundació Jaume Bofill, la Fundació Joan Miró, la Fundació per la Pau i la Fundació Roca i Galès. Amb un pressupost aproximat d' un milió d'Euros, entre altres tasques es dedica a la coordinació i difusió a Catalunya dels programes de la UNESCO com el LINGUAPAX, que té com a objectiu promoure la cultura de pau a través de la valoració de la diversitat lingüística i de l'educació plurilingüe. Hem de destacar que el Centre UNESCO de Catalunya detenta la secretaria internacional d'aquest programa. La posició independent d'aquest centre, la seva vocació científica, les pròpies fundacions que el formen i l'organització mundial que l'avala i en dóna el nom fan el Centre Unesco de Catalunya una bona font de continguts científics i culturals catalans de rellevància internacional. Un exemple interessant n'era la revista bimensual *Catalònia Cultura*, que el centre editava fins a mitjans dels 90 en diferents idiomes.

Conclusions

Si ens demanem quin és l'impacte de l'ampliació de l'EU en la posició de la cultura catalana, la resposta immediata és òbviament: negatiu, doncs els nous països membres no coneixen millor aquesta cultura que els vells, i el volum d'accions que fins ara s'han realitzat quedarà més diluït en el futur. És a dir que per mantenir el nivell actual de la projecció exterior s'haurà d'invertir recursos proporcionals a l'increment demogràfic de la UE.

Però l'ampliació de la Unió Europea situa la cultura catalana en un nou escenari. El cas de la cultura catalana és paradigmàtic d'una cultura relativament forta, en qualsevol cas molt més forta que no pas es pensa a l'exterior, amb una salut econòmica bona i una indústria cultural important, sobretot si la comparem amb els nous estats que participaran en l'ampliació. La convulsa història de la cultura catalana des del seu renaixement el segle XIX la situa en una posició ideal per "liderar" el discurs de la diversitat en la nova Europa, en la mesura en que la majoria dels aspectes de la recuperació cultural catalana són universalitzables.

El que és important és determinar quin lloc i quin paper poden correspondre a la cultura catalana fora de les seves fronteres, no únicament des de la perspectiva política, que s'articula en termes de "voluntat", sinó també des d'una perspectiva raonada objectivament, que posi en relació els aspectes tangibles de la cultura catalana amb les altres cultures que es promouen internacionalment. Una vegada desvetllades aquestes incògnites, es podrà emprendre una estratègia amb més perspectives d'èxit a llarg termini que totes les accions realitzades fins ara.

És evident que l'actiu més important de la cultura catalana, al voltant del qual s'articula tot el sistema cultural català, és la llengua. Els estudis catalans haurien d'estar presents en el màxim d'universitats d'Europa i del món. S'hauria

de potenciar la figura del lector de català, integrat al màxim en el sistema acadèmic local, i dotar-lo de recursos per fer accions culturals en l'àmbit universitari i, ocasionalment, fora del mateix.

Com hem vist, les accions realitzades fins ara des de Catalunya han estat o bé molt puntuals (presentacions culturals vinculades generalment a missions polítiques i econòmiques) o bé poc significatives, com l'acció continuada d'unes oficines del COPEC sense recursos. És a dir, que no hi ha hagut una estratègia continuada de política cultural exterior dotada d'uns mitjans mínims per fer-se sentir.

La promoció cultural exterior de Catalunya ha patit sempre, a més de la pobresa de recursos, d'una manca d'unitat d'imatge, motivada per la multiplicitat d'institucions que operen a l'estranger de forma independent i, en definitiva, per una manca de visió estratègica.

La creació de l'Institut Ramon Llull és una gran oportunitat d'unificar, aquesta vegada amb un nom comprensible i ric de contingut, les accions culturals exteriors, a la manera dels instituts Goethe, Cervantes o Camoes. El segell de l'Institut Ramon Llull hauria de ser l'únic de la cultura catalana a l'exterior. Això no implica l'absorció o la desaparició de les altres entitats, difícil d'altra banda si tenim en compte que el nou Institut és una associació de dos comunitats autònomes.

El nom de Ramon Llull ofereix, a més, l'oportunitat d'emparar-se de molts aspectes de l'esperit lul·lià. El fet que Ramon Llull fou el primer en utilitzar una forma de llatí vulgar – el català – per a escrits filosòfics, dotant aquesta llengua d'una prosa culta i especialitzada, és una invitació a veure el català i la cultura que se'n serveix no només com un contingut a promoure, sinó també com a vehicle de pensaments universals. El diàleg i l'argumentació interculturals (entre jueus, musulmans i cristians) com a alternativa vàlida, tan aleshores com

avui, a la imposició i la guerra, són part del llegat lul lià. Per això, les institucions culturals exteriors i molt especialment l'Institut Ramon Llull haurien de donar a conèixer la figura de Llull i fomentar els estudis lul lians, intentant popularitzar al màxim aquesta figura i les seves idees de tolerància i respecte cultural.

L'Institut Ramon Llull, com a entitat supraregional, podria introduir criteris selectius en els continguts a promoure, molt més difícils de defendre des de la responsabilitat administrativa territorial, i no promoure sobretot la literatura i la creació escènica produïda en castellà, per a la qual existeixen ja altres mecanismes de promoció exterior. D'aquesta manera també s'afinen els contorns respecte a l'Instituto Cervantes, amb el qual les possibilitats de col laboració són molt importants. Anant més lluny, el nou Institut podria dissenyar programes raonats pedagògicament, basats en la llengua i la literatura catalanes i extenent-los a altres aspectes sociològics i de producció cultural.

Els nous Estats necessiten trobar en la pròpia cultura l'autoestima que els ha de permetre presentar-se com a membres de ple dret en l'Europa ampliada, atractius per a inversors i turistes que els alleugin de les mancances i dinamitzin les seves economies. Catalunya, rica en autoestima i marginal en la percepció dels futurs membres respecte a la temuda i odiada arrogància dels veïns de l'oest, pot ser un model positiu en el qual emmirallar-se.

Presentar la cultura catalana no només per sí mateixa, sinó en la seva qualitat d'exemple de la diversitat a Espanya, Europa i el món, és donar-li al discurs el gir intel lectual necessari per interessar el gran públic. Aquesta actitud, mostrada ja per la Generalitat el 2001 amb motiu de l'Any Europeu de les Llengües, s'hauria de mantenir i intensificar de forma permanent.

El desenvolupament del projecte polític europeu suposa forçosament un procés de democratització, basada en els principis de subsidiaritat i proporcionalitat. La realitat cultural catalana es veurà afavorida per aquest procés, doncs el protagonisme dels estats i la competència entre ells anirà perdent força i la idea de legitimitat no estarà tan mediatitzada. La tradicional vocació europeista catalana trobarà recompensa en aquest procés.

Propostes

- Reforçar els estudis de catalanística i l'ensenyament de la llengua catalana en les seccions de filologia romànica o d'hispanística de les universitats, tant a la resta d'Espanya com a l'estranger, i molt especialment en els nous estats membres de la UE.

- Promoure la creació de nous lectorats de català i reforçar els existents.

- Formar els lectors de català en la difusió cultural i la realització d'activitats culturals per a un públic no només universitari. Organitzar reunions periòdiques de formació.

- Concedir ajuts a les associacions de catalanística i als lectors de català per a la realització d'activitats culturals, prèvia valoració dels projectes presentats i mitjançant convenis de col laboració amb les universitats.

- Dissenyar programes i cicles en funció de les capacitats i possibilitats d'aquests nuclis universitaris. Conferències, lectures dramatitzades, recitals i concerts de petit format pensats per a un públic no només acadèmic.

- Impulsar activitats culturals de continguts no només catalans, sinó que contribueixin a la sensibilització en temes com la diversitat cultural i les llengües minoritàries.

- Fomentar a Catalunya l'estudi de les llengües i cultures dels nous estats membres, com a manera de correspondre lògicament a les expectatives de difusió de la cultura pròpia. També és la manera de formar i/o identificar especialistes en aquelles cultures, persones-pont indispensables per assegurar una projecció exterior de qualitat.

- Fomentar l'intercanvi acadèmic i professional amb els nous estats membres. Aprofitar els programes d'intercanvi de la UE i les beques d'estudi i formació professional d'altres instàncies públiques i privades, per augmentar el nombre d'estudiants, aprenents i professors que es desplacin temporalment en els dos sentits. La idea d'oferir des de l'oficina del COPCA (Consorci de Promoció Comercial de Catalunya) de Varsòvia els serveis d'una oficina de col locació professional és, en la mesura que els treballadors seleccionats siguin persones ben formades, i per tant portadors-receptors de continguts culturals, un bon exemple en aquest sentit.

- Reforçar el programa "l'escriptor convidat" de la Institució de les Lletres Catalanes, fent-lo extensiu a altres disciplines artístiques. Com a exemple a estudiar, entre els molts existents, proposaríem el "programa artístic berlinès" del servei alemany d'intercanvis acadèmics (DAAD).

- Augmentar la presència catalana en els fòrums de reflexió i en els programes europeus i mundials relacionats amb la diversitat cultural i les llengües i cultures minoritàries. La posició de la cultura catalana en aquest context fa pensar que podria exercir-ne el lideratge, amb el conseqüent guany per a aquestes idees i per a la projecció internacional de Catalunya.

- Aquest guany ho seria no només per a Catalunya, sinó també per a Espanya. A més de la indiscutible potència mundial que és el castellà, l'Instituto Cervantes i les demés institucions espanyoles que actuen a l'exterior tenen la gran oportunitat de presentar l'Espanya de la diversitat. Aquests dos discursos, els dos avalats per realitats molt vives, es complementen molt bé, podríem dir que es neutralitzen mútuament les febleses. L'agressivitat expansiva del castellà es veu suavitzada i compensada pel discurs de la diversitat i la defensa de la pluralitat cultural d'Espanya, mentre l'interès limitat de les llengües minoritàries es compensa amb l'enorme potencialitat de la llengua castellana. L'ingrés de l'Instituto Cervantes en el Consell de l'Institut Ramon Llull sembla indicar per fi traces de sensibilitat vers aquesta sinèrgia per part del Govern Central.

- Integrar la promoció de les indústries culturals en una estratègia global de projecció cultural exterior, donant suport als respectius sectors en fires i mercats internacionals. Per això ja existeixen exemples eficaços d'unitats de gestió sectorial, com el *Bureau de la Musique* francès o *Catalan Films*.

- Reforçar la producció escènica contemporània que no podria subsistir sense el mercat internacional. En aquest cas, paradoxalment, és el mercat exterior el que fa possible l'existència a Catalunya de grups i companyies de prestigi internacional.

- Establir una relació més racional entre les despeses estructurals i els programes d'ajuts i subvencions. La paradoxa d'una oficina del COPEC, el manteniment de la qual costa més diners que les accions que genera, és flagrant.

- En general, la política cultural exterior catalana s'hauria de distingir per utilitzar sempre les llengües dels nous estats en les seves comunicacions i publicacions, tant virtuals com convencionals. Aquest esforç, molt

considerable, seria també molt apreciat pels ciutadans dels nous estats de la UE. No hem d'oblidar que el cost de les traduccions en aquests països és molt competitiu, i encomanar traduccions des del català és una manera de generar ocupació cultural selectiva i recompensar les persones que s'han especialitzat en la nostra llengua.

- Establir una col laboració estable amb l'Instituto Cervantes, tant amb la seu de Madrid com amb els responsables dels centres, per assegurar la difusió continuada de la cultura catalana com a fruit de la col laboració de les dues administracions.

- S'ha de posar en primer terme el valor universal que rau en expressions culturals particulars com la catalana. Desenvolupar un discurs universalista i generós que acompanyi l'acció cultural exterior.

- Paral lelament a les accions de projecció cultural exterior, s'ha de continuar reclamant políticament, en els parlaments espanyol i europeu, que la informació sobre la llengua i la cultura catalana, com les d'altres realitats culturals històricament desfavorides, estigui present com mereix en els sistemes educatius de tota la Unió. De poc serveixen les accions de promoció cultural exterior si no troben un públic receptor informat de la diversitat cultural i conscient del valor positiu d'aquest patrimoni comú universal. Com sempre, la política educativa precedeix o hauria de precedir la política cultural.

Bibliografia

- Baró, E., Bonet, L., 1997: "Els problemes d'avaluació de l'impacte econòmic de la despesa cultural", Revista Econòmica de Catalunya, nº31.

- Beutler, Bernhard, 2001: "Europäische Kulturpolitik", Zeitschrift für Kulturaustausch 4/01

- COPEC, 2002: Pressupostos anuals 1992-2002

- Cubeles, X., Codinach, J.M., 1997: "Les indústries culturals a Catalunya", Revista Econòmica de Catalunya, nº31.

- DOGC 3304, 12.1.2000: Llei de creació de l'Insltitut Català de les Indústries Culturals

- DOGC 3369, 17.4.2001: Decret d'aprovació dels Estatuts de l'Institut Català de les Indústries Culturals.

- Generalitat de Catalunya, 2002: Resolució PRE/1128/2002 "Conveni entre la Generalitat de Catalunya i la Comunitat Autònoma de les Illes Balears sobre la constitució de l'Institut Ramon Llull" i "Estatuts de l'Institut Ramon Llull"

- Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Secretaria General, Gabinet Tècnic, 2001: "Catalunya/Europa. Projectes culturals de Catalunya als porgrames de la Unió Europea 1996-1999"

- Habbe, C., 2002: "Traum von Mitteleuropa", Spiegel Special 1/2002

- Haubrich, W., 2001: "Spanische Offensive" Zeitschrift für Kulturaustausch 4/01

- Martín, C., Herce, J.A., Sosvilla-Rivero, S. i Velázquez, F.J., 2002: "L'ampliació de la Unió Europea. Efectes sobre l'economia espanyola" Caixa d'Estalvis i Pensions e Barcelona, Col lecció Estudis Econòmics, Nº 27

- Reding, V., 2002: "L'Europe et la diversité culturelle", European Commission, speech/02/36, 31/01/2002

- Reding, V. 2000: "Vers une histoire européenne", European Commission, speech 05/05/2002

- Schmidt-Häuer, C., 2002: "Die Grenzwächter der Wohlstandsfeste", Die Zeit Nr. 33, 8/08/2002

- Schmidt-Klingenberg, M. I Schreiber, S., 2002: "Nationale Illusionen" Spiegel Special 1/2002

- Suteu, Corina, 2002: "central & eastern europe: Enlargement & Culture", policies for culture Journal, no. 2 - april 2002

- INTERARTS, 1999: "Fondos y Formas", Ed. Península

Altres fonts consultades:

Comissió Europea
Institut Català de les Indústries Culturals
Institut Ramon Llull
Secretaria de Relacions Exteriors, Departament de la Presidència

EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA SOBRE CATALUNYA

Societat i cultura

LES INDÚSTRIES CULTURALS CATALANES ENFRONT L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA

Lluís Bonet i Agustí

Universitat de Barcelona

1. Marc econòmic i cultural de l'ampliació

L'ampliació de la Unió Europea de quinze a vint-i-cinc estats d'Europa Central i Oriental representa un canvi d'escala i de complexitat no comparable amb les anteriors ampliacions. La major part de països que s'integren són economies en transició, amb dificultats per adaptar-se al conjunt de valors i marc normatiu comunitari. Si hom recorda el llarg període de negociació i de transició de la integració espanyola i portuguesa dels anys vuitanta, és evident que l'actual ampliació serà molt més traumàtica, tant pels països que s'integren com pels restants quinze estats. El pas d'un sistema totalitari, d'economia planificada i burocràtic a un de democràtic i amb economia de mercat ha implicat durant els darrers dotze anys un procés complex i no acabat. La integració representa per tots aquest països una garantia no menyspreable d'estabilitat i progrés, no exempta, tanmateix, de riscos. En l'àmbit de la cultura, el retrocés en volum de producció, qualitat i dependència no és justament esperançador.

La Unió passarà de 380 milions d'habitants a 454 milions, el que representa un increment del 20%, però el seu producte interior brut només augmentarà en un 5%, passant dels 8,8 bilions d'euros a 9,2 bilions. En conjunt, els deu països que s'integren tenen un PIB per càpita que se situa en un índex 23 respecte una mitjana 100 sobre el conjunt de l'actual Unió, malgrat que Xipre, Eslovènia i Malta gaudeixin d'un situació força millor. Lògicament, si hom pren com a magnitud comparada la producció valorada en termes de capacitat equivalent de compra, les diferències no són tan accentuades. No gens menys, el diferencial continua sent important i implicarà un gran esforç d'adequació i un repte gran pels programes i fons de cohesió, en un moment de crisi econòmica i de pocs plantejaments solidaris per part dels grans països comunitaris.

Quadre 1
Dades econòmiques i de desenvolupament bàsiques

	Població	PIB mM€	Índex SPC	Índex PIBpc	% Dipl. univ.**	Internautes*	cost ma d'obra
Any ref.	2001	2001	2000	2001	2001	2001	2000
Eslovènia	2,0	20,9	68	45	14,1	30	8,9
Estonia	1,4	6,2	40	19	29,4	30	3
Hongria	10,2	57,8	51	24	14	15	3,8
Letònia	2,4	8,5	31	15	18,1	7	2,4
Lituània	3,5	13,4	36	16		7	2,7
Malta	0,4	4,0	55	43		25	
Polònia	38,6	196,7	40	22	11,7	10	4,5
Rep. Eslovaca	5,4	22,8	46	18	10,7	17	3,1
Rep. Txeca	10,3	63,3	56	26	11,6	14	2,9
Xipre	0,8	10,2	78	55	26,8	22	10,7
TOTAL	75,0	403,8		23	14,3	13	4,2
UE 15	378,7	8.827,1	100	100	21,6	31	

* Nbre. per cada 100 hab.; ** % s/ pobl. entre 25 i 64 anys.
Font: EUROSTAT (2002), *Principales données structurelles sur les 10 pays en passe d'adhérer*, Communiqué de presse 143/2002, 5 dec.

En contrapartida, el cost comparat de la mà d'obra és molt competitiu, i en termes de formació i accés a les noves tecnologies, les diferències tendeixen a disminuir. La proporció de diplomats universitaris sobre la població entre 25 i 64 anys se situa de mitjana al 14,3% respecta una mitjana comunitària del 21,6%. En canvi, el diferencial d'internautes per cada 100 habitants és de 13 sobre 31.

En aquest context d'ampliació cap al centre i est d'Europa, la situació de Catalunya, i d'Espanya en el seu conjunt, tendeix a quedar relegada no només per la translació de l'eix geogràfic sinó també per la pèrdua de competitivitat en termes del cost de la mà d'obra i del suport institucional. A Catalunya el cost de la mà d'obra per hora treballada se situa en 14,5 €, mentre que la mitjana dels països de l'ampliació és de només de 4,2 €. Per altre cantó, les regions espanyoles menys desenvolupades, que fins ara han gaudit de forma privilegiada dels fons estructurals es veuran a mig termini amplament afectades, fet que repercutirà indirectament sobre l'economia espanyola i sobre la porció de recursos públics destinats a Catalunya.

En aquest context comparat, l'anàlisi específica de l'impacte de l'ampliació de la Unió sobre les indústries culturals catalanes ha de tenir en compte quatre grans aspectes clau, que integren factors econòmics i culturals:

- El valor i estructura comparada dels respectius mercats de consum cultural.
- La dimensió i estructura comparada de la capacitat de producció cultural.
- El grau d'internacionalització i projecció exterior de la producció cultural catalana.
- La competitivitat dels diferents factors productius (treball i capital), però molt especialment en relació al nivell de formació i adaptabilitat a un mercat integrat (i cada cop més globalitzat) de la mà d'obra especialitzada, així com el coneixement i domini empresarial sobre els canals de distribució especialitzats.

Anem a repassar ràpidament cada un d'aquests aspectes de la relació.

2. Valor i estructura comparada dels mercats culturals

La despesa en cultura i oci del ciutadans dels països de l'ampliació és força inferior al dels seus homònims occidentals, representant de mitjana el 7,1% de la despesa total de la llar sobre una mitjana comunitària del 10,6%. En termes absoluts la diferència és, lògicament, molt més notable. En contrapartida, la despesa relativa a alimentació i begudes sense alcohol és molt més gran, representant de mitjana sobre el pressupost familiar total el 34,1%, mentre que en els actuals quinze estats membres només significa el 14,2%. Evidentment,

la situació canvia força de país a país. En termes relatius, la despesa mitjana dels espanyols (un 6,2%) és inferior a la d'alguns dels països que s'integren, com és el cas de les Repúbliques Txeca i Eslovaca, Eslovènia, Estònia i fins i tot Hongria. Una altra cosa, ben diferent, és la despesa en valors absoluts, ja que la despesa per càpita espanyola és força superior.

Quadre 2
Estimació de l'estructura de la despesa en consum per llar comparada en alimentació, i lleure i cultura (% de la despesa total)

	Alimentació i begudes sense alcohol	Lleure i cultura
Alemanya	11,1	11,9
Àustria	13,4	12,3
Bèlgica	13,3	10,7
Dinamarca	13,1	11,2
Espanya	18,3	6,2
Finlàndia	14,2	10,7
França	16,2	7,6
Grècia	16,6	4,5
Holanda	10,5	10,4
Irlanda	15,2	nd
Itàlia	19,0	6,3
Luxemburg	10,1	8,7
Portugal	21,2	3,7
Regne Unit	10,5	13,4
Suècia	15,4	14,6
Eslovènia **	26,1	8,8
Estònia*	35,7	7,5
Hongria*	28,9	6,7
Letònia*	42,1	5,6
Lituània*	48,1	3,5
Polònia*	35,1	6,5
Rep. Eslovaca*	33,0	8,2
Rep. Txeca*	25,2	11,0
mitjana UE15	14,2	10,6
mitjana Ampl UE	34,1	7,1

*1998; **1997.
Font: EUROSTAT (2000), *Consumers in Europe. Facts and figures.*

Si hom compara el volum i estructura de la despesa estrictament cultural a l'interior de l'actual Unió s'observen clares característiques diferencials. Pel que respecta, en particular, al consumidor mig espanyol, la seva despesa en cultura representa tan sols el 3,3% del seu pressupost familiar total, uns 562 euros anuals, mentre que a Dinamarca i Suècia significa el 6,3% de la despesa total i suma 1.775 euros anuals. La despesa en cultura mitjana dels 13 països analitzats és del 4,7% sobre el total de la despesa de la llar, que correspon a

956 euros anuals. [1] No es disposen de dades equivalents pels deu països de l'ampliació, però és evident que la taula anterior mostra les dificultats per aproximar-se a la despesa mitjana dels seus veïns de l'oest.

Gràfic 1
Despesa cultural sobre el consum total de la llar a Espanya (cercle superior) i de mitjana a la Unió Europea* (cercle inferior), 1999 (%)

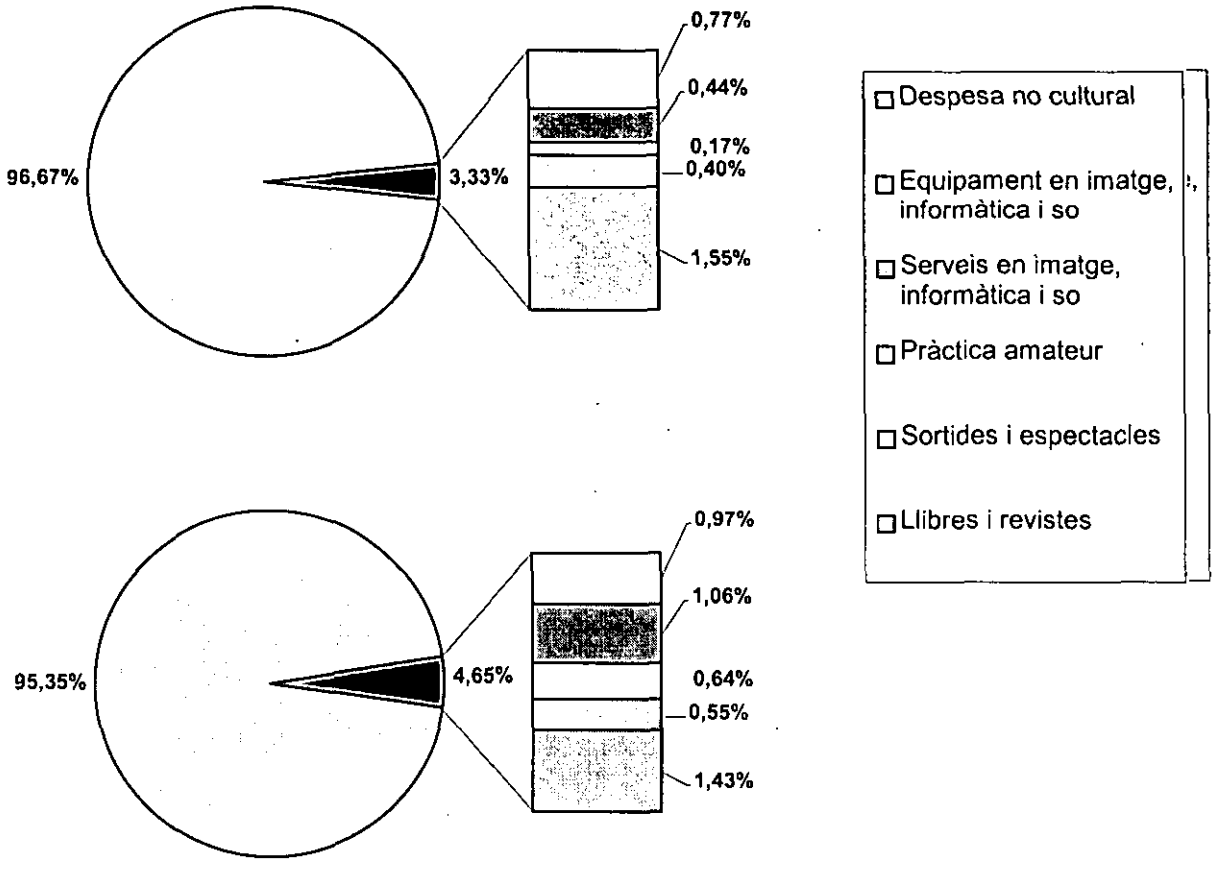

* Excepte França i Portugal.
Font: CARDONA, J. (2002), *Les statistiques culturelles européennes: Bilan et perspectives*, Colloque internacional sur les statistiques culturelles, UNESCO, Montréal, 21-23 octubre. Elaboració pròpia.

El gran diferencial entre els actuals països membres presenta, així mateix, una estructura interna extremadament diversa, com a resultat d'uns hàbits de consum i unes tradicions culturals diferents. Les despeses associades a la pràctica amateur representen tan sols el 0,17% de la despesa total a Espanya, mentre que la mitjana de la Unió se situa en 0,64%. En valors absoluts, el

[1] No es disposa de dades de França i Portugal.

diferencial és encara més gran, ja que en el primer cas significa 28 euros per llar i any, i en el segon 133. En alguns països amb una gran tradició de pràctica amateur, com el Regne Unit, les despeses associades a aquestes pràctiques arriba als 272 euros. L'altra gran partida amb un comportament clarament diferent, motivat pel diferencial de nivell de renda i pel desigual desenvolupament dels consums domèstics en l'àmbit de l'electrònica, és el conjunt de la despesa en equipament i serveis en imatge, so i informàtica. A Espanya, aquesta despesa representa l'1,21% de la despesa mitjana global d'una llar, l'equivalent a 205 euros anuals, mentre que la mitjana comunitària se situa en el 2,03% de la despesa total, xifra que supera els 417 euros per llar i any.

Quadre 3
Estimació de la despesa mitjana anual de les llars, 1999 (€)

	Despesa no cultural	Equipament en so, imatge informàtica	Serveis en so, imatge informàtica	Pràctica amateur	Sortides i espectacles	Llibres i revistes	Total Despesa Cultural
Bèlgica	27.187 €	170 €	418 €	196 €	117 €	405 €	1.305 €
Dinamarca	28.767 €	484 €	520 €	215 €	90 €	466 €	1.775 €
Alemanya	24.981 €	311 €	297 €	176 €	257 €	324 €	1.364 €
Grècia	19.134 €	71 €	111 €	20 €	45 €	262 €	509 €
Espanya	16.876 €	131 €	74 €	28 €	68 €	261 €	562 €
Irlanda	29.184 €	187 €	351 €	23 €	117 €	503 €	1.182 €
Itàlia	24.078 €	95 €	146 €	66 €	73 €	351 €	732 €
Luxemburg	44.597 €	419 €	274 €	209 €	161 €	547 €	1.610 €
Països Baixos	24.614 €	363 €	228 €	188 €	121 €	444 €	1.344 €
Àustria	28.150 €	288 €	327 €	144 €	105 €	445 €	1.309 €
Finlàndia	21.550 €	281 €	244 €	195 €	61 €	427 €	1.209 €
Suècia	28.861 €	426 €	391 €	231 €	89 €	639 €	1.775 €
Regne Unit	29.873 €	301 €	358 €	272 €	86 €	401 €	1.419 €
UE (13)	20.558 €	199 €	218 €	133 €	114 €	293 €	956 €

Font: CARDONA, J. (2002), *Les statistiques culturelles européennes: Bilan et perspectives*, Colloque internacional sur les statistiques culturelles, UNESCO, Montréal, 21-23 octubre. Elaboració pròpia.

No és disposa de dades equivalents relatives a Catalunya, malgrat que les estadístiques o estimacions existents en alguns sectors avaluen el consum cultural català al voltant del 20% del l'espanyol, o fins i tot superior, mentre que la població catalana és el 15,6 % de la de l'estat.[2] En termes generals, el consum cultural de Catalunya se situa lleugerament per sota de la mitjana comunitària actual, malgrat que després de l'ampliació, se superarà

[2] La recaptació de cinema a Catalunya representà de mitjana pel període 1994-2001 el 24,9% de la recaptació a Espanya. Tanmateix, cal tenir en compte la concentració de l'oferta en els grans centres urbans i comercials, mentre que a l'Espanya rural bona part del consum audiovisual es realitza a la llar. Pel que fa al llibre, Catalunya concentrà el 2000 el 24,7% de les vendes totals del mercat interior espanyol creixent respecte el 1996, quan se situava en el 22,8%. Font: Llibre Blanc de les indústries culturals de Catalunya (2002).

amplament. Així, doncs, la capacitat de consum cultural catalana, tot i no ser excepcional, és prou atractiva en termes de mercat per part dels sectors productius internacionals, i molt superior al de tots els països que s'integren.

3. Dimensió i estructura comparada de la capacitat de producció cultural

Una mirada comparada sobre la dimensió d'alguns mercats culturals és prou eloqüent. Per exemple, el valor del mercat fonogràfic del conjunt dels països de l'ampliació representa tan sols el 56% del mercat fonogràfic espanyol. Malgrat que el nombre de fonogrames per habitant venuts no és molt inferior, 1,5 sobre 1,8 en el cas espanyol, un 40% d'aquests són encara cassets. Per altre cantó, el fenomen de la pirateria es menja una proporció molt significativa del seu mercat potencial. En aquest sentit, l'empitjorament de la situació a Espanya (encara que de moment, força menys greu a Catalunya)[3] és un factor preocupant a tenir en compte, ja que el 2002 la piratería a Espanya ha augmentat fins al 30%.[4]

Quadre 4
Dimensió comparada del mercat fonogràfic, 2000

	Vendes $*	Nbre. Cassets*	Nbre. CD*	unitats/hab.	Repertori domèstic	Pirateria^
Eslovènia	18	0,6	1,1	0,9	28%	25-50%
Estonia	6,7	0,4	0,4	0,6	23%	> 50%
Hongria	57	3,4	4,1	0,8	65%	10-25%
Letònia	6,2	0,5	0,3	0,3	48%	> 50%
Lituània	3,7	0,5	0,7	0,3	57%	> 50%
Polònia	156,5	14,2	20,2	0,9	27%	25-50%
Rep. Eslovaca	9,7	0,6	1	0,3	31%	< 10%
Rep. Txeca	40,5	2,1	4,8	0,7	43%	10-25%
Xipre	16,8	0,1	0,9	1,3	61%	25-50%
TOTAL	315,1	22,4	33,5	1,5		
Espanya	562,9	8,8	60,6	1,8	39%	10-25%

*unitats en milions; ^ % estimat sobre el nombre d'unitats
Font: IFPI (2001), *The Recording Industry 2001 in Figures.* London: IFPI.

Pel que fa a la indústria del cinema, la situació d'Europa Central i Oriental en comparació a la dels seus homònims occidentals és molt més feble. Entre 1996 i el 2001, tan sols 42 films d'aquesta regió han assolit una distribució comercial en un, com a mínim, dels països de l'actual Unió Europea. Vint-i-nou d'aquestes pel·lícules corresponen a tres països: República Txeca, Polònia i

[3] Madrid i Andalusia concentren el 79,5% de la pirateria estimada a Espanya durant el primer trimestre de 2002. Al llarg d'aquest any s'han capturat a España 442 duplicadores i prop de 2,3 milions de CD il·legals; xifra que contrasta amb els 370.000 discos decomissats el 2001. Font: www.sgae.es
[4] IFPI (2002), *IFPI Music Piracy report 2002*, London: IFPI.

Hongria. En conjunt, aquests 42 llargmetratges assoliren 2,2 milions d'espectadors, el que representa una quota de mercat de només el 0,054%. Però el 63,5% d'aquests espectadors corresponen a una única pel lícula, coproducció entre la República Txeca, França i el Regne Unit. Els 5 primers llargmetratges per ordre d'espectadors a la Unió Europea s'endugueren el 85,4% de les entrades, i dels 20 primers llargmetratges, tan sols 6 no són en coproducció amb algun país d'Europa occidental.

Quadre 5
Nombre d'espectadors del 20 primers llargmetratges d'Europa Central i Oriental comercialitzats a la Unió Europea, 1996-2001

	Títol original	Títol anglès	Origen	Any producció	Espectadors UE15
1	Kolya	Kolya	CZ/FR/GB	1996	1.427.523
2	A napfény ize	Sunshine	HU/DE/AT/CA	1999	235.150
3	Hurà na medveda		CZ/DE	2000	98.750
4	Munk, Lemmy and cie		LV	1997	78.522
5	Historie Milosne		PL	1997	77.115
6	Animals		LV	2001	53.859
7	Terminus paradis	Terminus paradis	RO/FR	1998	35.878
8	Pan Tadeusz	Pan Tadeusz	PL/FR	1999	32.780
9	Ogniem i mieczem		PL	1999	32.542
10	Jezerni kralovna		CZ/DE	1998	22.733
11	Bandyta	Brute	PL/DE/FR	1997	18.634
12	Prea târziu	Too Late	RO/FR	1996	17.622
13	Ptak ohnivak		CZ/DE	1997	11.342
14	Lea		CZ/DE	1996	11.070
15	Navrat idiota		CZ/DE	1999	8.824
16	Ekspress, Ekspress		SI	1997	6.858
17	Spiklenci slasti		CZ/CH/GB	1996	6.238
18	Knoflikari		CZ	1997	5.894
19	Asfalt Tango	Asphalt Tango	RO/FR	1996	5.552
20	Marian, zigeunerleven		CZ/FR	1996	4.570

Font: LANGE, A.; NEWMAN-BAUDAIS, S. (2002) *Distribution of Third Party Country Films in the European Union between 1996 and 2001*, OBS, Press release (04/2002).

Alemanya i França són els països més involucrats en la coproducció amb les cinematografies d'Europa Central i Oriental. La presència britànica es redueix a dos films, però sobta que cap productora italiana o espanyola (països amb un volum de coproduccions internacionals notable) hagi participat en la coproducció d'un d'aquests llargmetratges, malgrat representar respectivament el 17,1% i 4,2% dels espectadors comunitaris d'aquestes pel lícules. Al nostre parer aquest és un clar indicador de l'escàs interès dels dos grans països meridionals pel potencial productiu i de mercat dels nous estats comunitaris.

Quadre 6
Nombre de films i d'espectadors dels 42 llargmetratges d'Europa Central i Oriental comercialitzats a la Unió Europea, 1996-2001

	Alemanya	Espanya	França	Itàlia	Regne Unit Irlanda	Resta UE	UE 15	Nbre. Films
Bulgària		3.001				0	3.001	1
Eslovènia	6.858					0	6.858	1
Estonia		200				0	200	1
Hongria	147.190		34.185	413	42.875	16.222	240.885	7
Letònia			131.873			1.409	133.282	3
Lituània			2.136			0	2.136	2
Polònia	17.787	32.542	47.023	94.952	2.108	0	194.412	9
Rep. Eslovaca			610			0	610	1
Rep. Txeca	764.731	51.993	170.402	273.162	146.630	196.455	1.603.373	13
Romania		5.703	37.382	15.615		360	59.060	4
TOTAL	936.566	93.439	423.611	384.142	191.613	214.446	2.243.817	42
%	41,7%	4,2%	18,9%	17,1%	8,5%	9,6%	100,0%	

Font: LANGE, A.; NEWMAN-BAUDAIS, S. (2002) *Distribution of Third Party Country Films in the European Union between 1996 and 2001*, OBS, Press release (04/2002). Elaboració pròpia.

Quadre 7
Nombre de films produïts, quota de mercat nacional, entrades venudes per habitant i llars amb magnetoscopi, 2000

	Nbre. Films	Films/ M.hab.	Quota mercat	Espectadors/hab.	% Llars magnest.
Eslovènia*	3	1,5	5,3	1,00	57,4
Estònia	0	0,0	0,7	0,75	33,4
Hongria	21	2,1	4,6	1,24	34,4
Letònia	2	0,8	-	0,56	41,1
Lituània	2	0,6	1,2	0,48	25,3
Malta	-	-	-	-	66,7
Polònia	20	0,5	9,1	0,44	63,3
Rep. Eslovaca*	3	0,6	-	0,56	30,0
Rep. Txeca*	17	1,7	-	1,50	61,6
Xipre	1	1,3	-	1,12	68,4
UE 15	604	1,6		2,24	80,1
Catalunya	21	3,5	0,8	5,09	
Espanya	98	2,5	10,0	3,43	71,70

OBSERVATOIRE EUROPÉEN DE L'AUDIOVISUEL (2001), *Annuaire statistique. Cinéma, télévision, vidéo et noveaux médias en Europe. Edition 2001*, Strasbourg: OEA. Elaboració pròpia.

Comparativament, la situació catalana amb una producció d'una vintena de llargmetratges anuals és similar a la dels grans països de l'ampliació (Hongria, Polònia i República Txeca), malgrat que en relació al pes demogràfic, grau

d'equipament de la llar i espectadors per habitant és francament millor. Tanmateix, pel cantó de l'oferta, amb una quota de mercat de les pel·lícules catalanes a Catalunya molt reduïda (de només l'1,3% de mitjana en el període 1994-2001), la precarietat de la situació és molt semblant a la dels països més febles de la regió, com són les tres repúbliques bàltiques. Malgrat tot, cal no confondre el cas català amb la d'aquests països, ja que la seva integració al sistema audiovisual espanyol i la fortalesa dels sistemes d'ajut governamental i televisiu, permet partir d'una situació força millor.

Finalment, l'altre gran indústria cultural tradicional, l'editorial, presenta a Catalunya una situació d'una fortalesa excepcional. Malgrat que és un mercat amb una facturació estancada, i que decreix l'aportació en termes de valor afegit brut en relació a altres indústries culturals més dinàmiques, les editorials del Gremi d'editors de Catalunya publicaren l'any 2001 25.628 títols, amb un tiratge mitjà de 4.212 exemplars, dels quals 8.015 títols foren en llengua catalana. El valor de les vendes de les editorials catalanes en el mercat interior espanyol fou aquest any de 1.446 milions d'euros, el 55,5% de les vendes totals a Espanya, amb sis empreses que facturen més de 60 milions d'euros. Un 29,1% de les empreses agremiades estan integrades en grans grups editors, i en la seva totalitat ocupen a 5.611 treballadors permanent i compten amb aproximadament 6.000 col·laboradors externs.[5]

Quadre 8
Nombre d'empreses agremiades a Catalunya, títols editats i vendes a Espanya en català i total, 2000.

	Nombre d'empreses		Títols		Vendes en milions € en el mercat interior[1]	
	En llengua catalana	Total Catalunya	En llengua catalana	Total Catalunya	En llengua catalana	Total Catalunya
Empreses grans *(vendes superiors 18 milions €)*	10	14	1.318	6.993	83,4	1.002,9
Empreses mitjanes – grans *(vendes de 6-18 milions €)*	16	22	2.479	5.390	85,9	209,0
Empreses mitjanes – mitjanes *(vendes de 2'4-5'99 milions €)*	18	31	212	3.585	5,5	112,2
Empreses mitjanes- petites *(vendes de 0'6-2'39 milions €)*	42	67	2.597	5.924	34,2	76,9
Empreses petites *(vendes inferiors 0'6 milions €)*	60	91	655	1.831	4,8	21,6
Total	**160**	**218**	**7.261**	**23.723**	**213,7**	**1.422,6**

1 Vendes al mercat interior espanyol a preu tapa més IVA, 1999.
Font: CUBELES, X; SALA, G. (2002), "Llibre", *Llibre Blanc de les indústries culturals de Catalunya*, Barcelona: Institut català de les indústries culturals/Universitat de Barcelona.

Agafant com a dada comparativa els valors de 1999, a Catalunya s'editen un 42,5% del conjunt de llibres publicats pels països que conformen l'ampliació,

[5] GREMI D'EDITORS DE CATALUNYA; PRECISA RESEARCH (2002), Informe de comercio interior 2001. Gremi d'editors de Catalunya.

volum que només és superat a l'Europa Occidental pel Regne Unit, Alemanya, Itàlia i França. Dels deu països de l'ampliació, només Polònia, la República Txeca i Hongria, i encara aquest darrer país amb un volum de la producció en disminució, disposen d'una indústria editorial mínimament competitiva.

Quadre 9
Nombre de títols de llibres publicats, 1999

Països de l'ampliació		Unió Europea 15	
Eslovènia*	3.722	Alemanya	80.779
Estònia'	3.317	Àustria	6.487
Hongria	9.731	Bèlgica (en neerlandès)	9.816
Letònia	2.652	Dinamarca	14.455
Lituània'	3.827	Espanya	61.426
Malta^	404	Finlàndia	7.000
Polònia*	16.462	França	49.808
Rep. Eslovaca"	3.800	Grècia	5.914
Rep. Txeca**	11.965	Irlanda**	8.325
TOTAL Ampliació	55.880	Itàlia	52.262
		Luxemburg	878
		Països Baixos	17.235
		Portugal	9.196
		Regne Unit	110.155
		Suècia	12.547
Catalunya	23.723	UE 15	446.283

^1995, "1996, '1997, *1998, **2000
Font: UIE (2001), "Annual Book Title production, 1990-2000", *Statistics on Publishing and Promotion of Book Trade*. www.gremieditorscat.es/

Tanmateix, en el seu conjunt, l'evolució durant els anys noranta del nombre d'ocupats i de l'aportació al PIB de les indústries culturals de Catalunya per subsectors permet posar de manifest alguns comportaments desiguals, que caldrà tenir en compte en relació al grau de competitivitat i creixement potencial. De 1994 a 1999, s'observa una lleugera davallada del pes econòmic del sector del llibre, fet que sembla reflectir l'elevada maduresa d'aquest mercat, i és preocupant atesa la importància relativa de la indústria del llibre en el futur desenvolupament de les indústries culturals de Catalunya. En canvi, el sector fonogràfic, fortament concentrat en mans de les *majors* residents a Madrid i en plena crisi pel creixement de la pirateria, mostra una evolució positiva notable, en especial en segments molt especialitzats de la música moderna. Finalment, el sector audiovisual està en plena oclusió, tant en termes de valor afegit brut com en ocupats; creixement especialment accentuat en els subsectors de la producció i la distribució audiovisual. Aquest fet reflecteix l'enfortiment de certes empreses que han nascut i crescut al llarg de la dècada dels 90 (moltes de les quals no existien el 1994, o bé eren d'una dimensió molt menor).

Quadre 10
Evolució del valor afegit brut i dels ocupats del sector del llibre, l'audiovisual i els fonogrames a Catalunya, 1994-1999.

		VAB*	Ocupats
LLIBRE	Edició	- 10,24%	+ 3,95%
	Distribució	- 4,02%	+ 6,01%
	Llibreries	+ 36,97%	+ 2,07%
	Total	**- 5,42%**	**+ 3,56%**
FONOGRAMES	Producció	+ 73,44%	+ 67,72%
	Distribució	+ 38,66%	+ 39,10%
	Comerç al detall	+ 0,19%	- 5,38%
	Total	**+ 35,07%**	**+ 15,48%**
AUDIOVISUAL	Producció	+ 76,80%	+ 173,45%
	Distribució	+ 288,73%	+ 133,55%
	Exhibició	+ 56,54%	+ 38,90%
	Vídeo	+ 61,02%	+ 5,56%
	Televisió	+ 2,43%	+ 27,16%
	Ràdio privada	+ 44,41%	- 14,08%
	Ràdio pública	+ 10,45%	+ 37,99%
	Total	**+ 53,31%**	**+ 37,00%**

*Evolució 1994-99 en % s/VAB al cost dels factors, calculat en pessetes constants de 1994.
Font: BARO, E. *et al.* (2001), Estimació de la dimensió econòmica dels sectors culturals de Catalunya (anys 1998-1999), Barcelona: Gabinet tècnic del Departament de Cultura.

Cal tenir en compte, però, que el ritme de creixement (taxa de variació interanual) del valor afegit brut en cultura i oci durant el període 1993-97 és força més gran a la Comunitat de Madrid (44,3%) que a Catalunya (15,5%).[6] Aquest menor dinamisme relatiu és resultat del gran pes de les principals empreses de l'audiovisual en el mateix, i de la creixent centralització dels principals centres de decisió empresarial a la capital de l'estat. Cal vetllar per a que aquesta pèrdua relativa de pes a l'interior d'Espanya no impliqui, també, un reducció del pes i de la competitivitat a escala europea.

4. Grau d'internacionalització i projecció exterior de la producció cultural catalana

El comerç exterior de béns culturals entre Espanya i el resta del món es concentra, per sobre d'un 80%, en dues regions geogràfiques: el resta de la Unió Europea i Amèrica Llatina. Però mentre amb la primera àrea el saldo és negatiu, amb una taxa de cobertura del 74%, amb Llatinoamèrica, Espanya obté un gran superàvit comercial i una taxa de cobertura del 2.031%. Així, doncs, malgrat que la balança comercial és també deficitària amb els Estats Units d'Amèrica i el resta de països del món, el superàvit amb Amèrica Llatina i l'Europa no comunitària permeten obtenir finalment un saldo positiu.

[6] GARCÍA, M.I.; FERNÁNDEZ, Y.; ZOFÍO, J.L. (2001), *La evolución de la industria de la cultura y el ocio en España por Comunidades Autónomas (1993-1997)*, Madrid: Fundación Autor.

Quadre 11
El comerç exterior de béns culturals espanyols per àrees geogràfiques, 1999 (milions d'Euros)

	Importacions	Exportacions	Saldo	Importacions	Exportacions	Taxa cobertura
Unió Europea	707,7	520,7	-187	77%	52%	74%
Resta d'Europa	25,4	44,4	19	3%	4%	175%
Estats Units	82,1	64,9	-17,2	9%	6%	79%
Llatinoamèrica	15,5	314,8	299,3	2%	31%	2031%
Resta del món	82,8	60,7	-22,1	9%	6%	73%
Total	913,5	1005,5	92	100%	100%	110%

Font: MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2002) *Las cifras de la cultura en España. Estadísticas e indicadores. Edición 2002*, Madrid: Secretaría General Técnica.

L'Europa no comunitària representa escassament el 2,8% de les importacions espanyoles, i el 4,5% de les exportacions, amb una tassa de cobertura agregada del 175%. Les importacions es concentren en arts plàstiques, amb una taxa de cobertura negativa del 31%, mentre que les exportacions se centren en llibres, fonogrames i, a més distància, premsa. En aquest context quasi marginal, el comerç de pel·lícules i, sorprenentment d'antiguitats (potser camuflades darrera les arts plàstiques), és quasi inexistent i amb un saldo negatiu.

Quadre 12
El comerç exterior de béns culturals entre Espanya i l'Europa no comunitària, 1999 (milions d'Euros)

	Importacions	Exportacions	Saldo	Importacions	Exportacions	Taxa cobertura
Pel·lícules	0,6	0,1	-0,5	2%	0%	17%
Fonogrames	4,9	13,6	8,7	19%	31%	278%
Llibres	4,6	17,3	12,7	18%	39%	376%
Premsa	3,7	6,8	3,1	15%	15%	184%
Arts plàstiques	9,1	2,8	-6,3	36%	6%	31%
Antiguitats	0,3	0,1	-0,2	1%	0%	33%
Instruments musicals	2,3	3,7	1,4	9%	8%	161%
TOTAL	25,5	44,4	18,9	100%	100%	174%

Font: MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2002) *Las cifras de la cultura en España. Estadísticas e indicadores. Edición 2002*, Madrid: Secretaría General Técnica.

Ara bé, si hom compara el nombre d'espectadors respectius de les pel·lícules espanyoles i d'Europa Central i Oriental a la regió homònima, el saldo és amplament favorable al cinema espanyol. Mentre que en el període 1996-2001 la cinematografia espanyola assolí un total d'1.439.194 espectadors als 20 països membres del Consell d'Europa que no ho són de la Unió Europea, el cinema de bona part d'aquests a Espanya (veure quadre 6), tan sols assolí

93.439 espectadors. Tanmateix, en termes generals, el pes del mercat no espanyol per a la producció realitzada a Espanya és força reduït i centrat als actuals membre de la Unió Europea, i en menor mesura als Estat Units (no es disposa d'informació precisa sobre el mercat llatinoamericà). De mitjana, en el període 1996-2001, la proporció d'espectadors de cinema espanyol a l'Europa no comunitària representa escassament l'1,5%, el que equivaldria a uns 240.000 espectadors anuals.

Gràfic 2
Estimació del nombre d'espectadors dels llargmetratges espanyols al mercat espanyol, europeu i nord-americà, 1996-2001 (%)

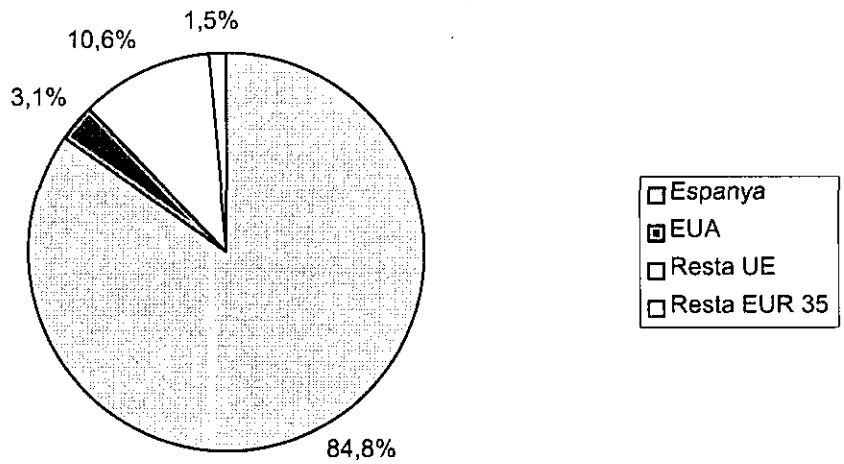

* Estimació realitzada sobre la informació disponible en la bases de dades Lumière. S'ha exclòs el film "Los Otros" i no es té informació sobre els espectadors obtinguts al resta del món.
Font: EUROPEAN AUDIOVISUAL OBSERVATORY (2002), *The Distribution of European Union Films in Europe Outside National Markets*, Strasbourg: OEA.. Elaboració pròpia

No es disposen de gaires dades estadístiques sobre el comerç exterior de productes culturals de Catalunya. Tanmateix, el sector de llibre, per la seva gran fortalesa interna i importància del seu mercat internacional disposa d'unes bones estadístiques sobre el mateix. El valor anual mitjà de les importacions en el període 1997-2001 és de 22,5 milions d'euros, i el de les exportacions de 239 milions, amb el que s'obté una taxa de cobertura mitjana envejable del 1.064%. La relació entre exportacions i importacions de llibres és a escala regional sempre positiva als interessos dels editors catalans. Ara bé, mentre que la taxa es extremadament positiva pel que respecte a Amèrica Llatina, és una mica més equilibrada en relació al resta de socis comunitaris. Pel que fa als països europeus no membres de la Unió, Catalunya disposa d'una taxa de cobertura mitjana del 1.383%, amb unes importacions mitjanes pel conjunt del

període analitzat de només 360 mil euros, mentre que les exportacions estan valorades en terme mig en quasi 5 milions d'euros.

Quadre 13
Comerç exterior del llibre de Catalunya per àrees geogràfiques, 1997-2001 (milions €)

IMPORTACIONS	1997	1998	1999	2000	2001	mitjana	%
Unió Europea	5,91	6,94	23,35	33,81	33,10	20,62	91,8%
Resta Europa	0,20	0,10	0,48	0,50	0,51	0,36	1,6%
Llatinoamèrica	0,44	0,52	0,56	0,59	0,60	0,54	2,4%
EUA	0,52	0,28	1,12	1,14	0,28	0,67	3,0%
Resta del món	0,11	0,05	0,44	0,39	0,43	0,28	1,3%
TOTAL	7,18	7,89	25,95	36,43	34,92	22,47	100,0%

EXPORTACIONS	1997	1998	1999	2000	2001	mitjana	%
Unió Europea	46,85	45,14	80,50	93,69	99,16	73,07	30,5%
Resta Europa	3,00	4,29	5,74	6,39	5,34	4,95	2,1%
Llatinoamèrica	143,61	140,59	117,37	140,17	164,11	141,17	59,0%
EUA	9,44	10,37	15,70	22,98	25,72	16,84	7,0%
Resta del món	1,61	1,77	2,95	4,42	5,19	3,19	1,3%
TOTAL	204,51	202,16	222,26	267,65	299,52	239,22	100,0%

TAXA COBERTURA	1997	1998	1999	2000	2001	mitjana
Unió Europea	792,7	650,4	344,8	277,1	299,6	354,3
Resta Europa	1.500,0	4.290,0	1.195,8	1.278,0	1.047,1	1.383,2
Llatinoamèrica	32.638,6	27.036,5	20.958,9	23.757,6	27.351,7	26.046,1
EUA	1.815,4	3.703,6	1.401,8	2.015,8	9.185,7	2.521,3
Resta del món	1.463,6	3.540,0	670,5	1.133,3	1.207,0	1.122,5
TOTAL	2.848,3	2.562,2	856,5	734,7	857,7	1.064,4

Font: GENERALITAT DE CATALUNYA. DEP. DE CULTURA (2002), *Estadístiques culturals de Catalunya*, Barcelona: Dep. Cultura. Elaboració pròpia.

Un altre sector emblemàtic per la seva capacitat de reconeixement internacional és el del teatre i la dansa. El seu mercat extern se centra, per raons geogràfiques, culturals i de mercat, als països de la Unió Europea, més propers i amb una major capacitat de compra o d'interès per la coproducció. També, però per raons lligades a la facilitat de comunicació lingüística i a l'existència de certs canals de reconeixement i subvenció, amb els països d'Amèrica Llatina. Tanmateix, aquesta darrera regió veu decréixer la seva presència els dos darrers anys de la sèrie, 1999 i 2000.

El conjunt de països inclosos en l'apartat Resta d'Europa representen de mitjana el 9,3% de les representacions a l'estranger de les companyies de teatre i dansa de Catalunya. No obstant això, si s'exclou Andorra d'aquest grup per raons òbvies, i a Suïssa per tal d'intentar aproximar-nos millor al que pot

significar per les companyies de teatre i dansa catalanes el mercat d'Europa Central i Oriental, la proporció de representacions a aquesta regió queda reduït al 2,8%.

Quadre 14
Representacions a l'estranger de les companyies de teatre i dansa de Catalunya, 1996-2000 (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	mitjana
Unió Europea	61,4	64,4	72,1	76,0	69,3	68,6
Resta d'Europa	9,5	5,9	4,4	11,7	14,8	9,3
Resta d'Europa*	2,8	1,7	1,1	5,7	2,8	2,8
Amèrica Llatina	19,0	21,9	20,0	8,5	4,4	14,8
EUA i Canadà	1,8	4,4	2,0	0,4	0,3	1,8
Resta del món	8,2	3,4	1,6	3,4	11,1	5,5
TOTAL	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* S'ha exclòs Andorra i Suïssa de Resta d'Europa per no distorsionar el pes dels països d'Europa Central i Oriental.
Font: GENERALITAT DE CATALUNYA. DEP. DE CULTURA (2002), *Estadístiques culturals de Catalunya*, Barcelona: Dep. Cultura. Elaboració pròpia.

Com s'ha pogut constatar, el grau d'internacionalització i projecció exterior de la producció cultural catalana en aquests països és molt escassa, així com la presència de la seva cultura a casa nostra. Caldria analitzar-ne les raons, però sobretot avaluar el diferent grau de complementarietat i competitivitat relativa, per tal de dissenyar estratègies que permetin corregir part d'aquest allunyament històric.

5. La competitivitat dels factors productius

L'ampliació de la Unió Europea envers països amb economies en transició i menor desenvolupament econòmic és vista en general, però sobretot des d'una perspectiva sindical, amb una certa preocupació malgrat representar una oportunitat de mercat alternativa. És evident que són, alhora, mercats addicionals a conquerir, però també disposats a produir, productes de preu i qualitat moderada, aquells en que s'ha especialitzat tradicionalment l'economia catalana i espanyola. De totes maneres, a excepció de Polònia, i en molta menor mesura d'Hongria i la República Txeca, la seva tan reduïda dimensió no esperona un desembarcarment inversor o comercial potent per part de l'empresa mitjana catalana. Per altra part, el gran diferencial en els costos de producció els converteix en un espai ideal on localitzar centres de producció intensius en factor treball.

El desplaçament d'activitats econòmiques cap a països amb un cost de la ma d'obra força inferior (veure el diferencial de cost en el quadre 1) probablement

només es donarà marginalment en el camp de les indústries culturals. En teoria, la competència hauria de ser més forta justament en aquelles activitats, com bona part de les culturals, especialment intensives en l'ús del factor treball. Tanmateix, la producció cultural es caracteritza per la seva singularitat. El valor afegit s'obté en el procés de disseny de la producció, que es manté força artesanal, i en la posterior campanya de comercialització i reconeixement. El talent creatiu està, en teoria, universalment distribuït, però la seva valoració per part dels agents, productors o programadors de referència en cada un dels mercats respon a lògiques relacionals i estètiques molt allunyades del cost mig de la mà d'obra de cada país. Per altre cantó, el conjunt de personal no artístic (editors, tècnics, comercials, etc.) requereixen també d'un alt nivell d'especialització en uns sectors en rapidíssima transformació. Finalment, l'elevat i creixent nivell de tecnificació de bona part de les indústries auxiliars, i la conseqüent reducció del pes del factor treball en la seva estructura de costos, així com les economies d'aglomeració amb el resta del procés de producció cultural, explica que indústries, com les d'arts gràfiques, difícilment marxin de Catalunya per ubicar-se als països que s'integren.

Per aquesta raó, la competitivitat laboral amb els països de l'Est s'està donant, ja abans de l'ampliació, específicament en aquelles professions més estables o normalitzades (per exemple, amb els intèrprets de música clàssica i amb les formacions orquestrals procedents d'aquests països). En altres activitats on la interacció amb les tradicions locals, i el coneixement dels valors i dels hàbits de consum propis és fonamental, la importació directe de productes des d'aquests països no serà evident. Per raons lingüístiques i culturals és més fàcil incorporar un bon professional o artista llatinoamericà que un procedent d'Europa Oriental. Tanmateix, la competència laboral sobre el potencial treballador nacional, sovint es converteix en una nova oportunitat competitiva per l'empresa o institució que incorpora professionals estrangers i una dimensió multicultural en la seva oferta. Bona part dels artistes estrangers que viuen a Catalunya contribueixen a una millora de la qualitat, de la diversificació de l'oferta i del prestigi internacional del país.

Els països d'Europa Central i Oriental disposen d'una excel lent tradició de formació artística clàssica. El règim anterior invertí enormes esforços en aquesta educació, i durant els darrers dotze anys, bona part de la joventut d'aquests països han complementat aquesta excel lent formació de base amb un bon aprenentatge de l'anglès i de molts altres elements essencials per a triomfar a Occident. La necessitat i les escasses oportunitats en els països d'origen expliquen la gran il lusió, ambició i esforç existent per ser competitius al resta d'Europa. En sentit contrari, el nivell de benestar i seguretat que es viu a Catalunya no esperona als joves catalans a buscar-se la vida a l'exterior. L'experiència a l'estranger, en el cas de que es doni, es viscuda en la major part dels casos com un graó en el procés formatiu però no com el destí professional ambicionat, a no ser que es tracti de triomfar en els grans teatres o centres de renom internacional. En aquest sentit, l'impuls dels creatius i professionals catalans per conquerir mercats menys valorats en termes de

prestigi, com puguin ser els de l'Est europeu, serà molt menor que el dels seus homònims de l'altre cantó del continent en relació a Catalunya.

La pèrdua de llocs de treball de qualitat i de capacitat productiva en l'àmbit cultural català es dóna, sobretot, en relació a altres grans metròpolis europees i nord-americanes amb una gran capacitat de concentració i de sinergia territorial (Londres, Nova York, Los Angeles, París, Madrid, Miami, ...). Cal tenir en compte que els departaments creatius de la major part d'empreses es concentren en els grans centres de decisió, i a excepció del sector editorial i en algun subsector en l'àmbit audiovisual, Catalunya no disposa de grans empreses líders de la producció cultural.

Tanmateix, a més del factor treball, cal considerat també la competitivitat relativa en relació als altres factors productius que fan viable una producte cultural. El factor més important és, sense cap dubte, l'existència de finançament suficient, sigui públic o privat. Les activitats culturals es caracteritzen, a l'igual que tots aquells productes que incorporen innovació, en que els cal assumir un elevat risc al presentar-se al mercat, ja que la no acceptació pel mateix comporta la no recuperació de pràcticament la totalitat de la inversió realitzada. Els costos enterrats són proporcionalment molt alts i s'han de pagar d'entrada: no hi ha recuperació de la inversió, ni a preu de saldo, per un producte cultural que no agrada. Aquest fet explica la tradicional aprensió del capital financer a entrar en un sector d'activitat d'alt risc i que funciona segons unes regles poc convencionals. D'aquí la importància de disposar de grups empresarials propis de l'àmbit cultural, coneixedors de les lògiques específiques de producció i mercat, i amb possibilitats de redistribuir les pèrdues obtingudes en aquells, pocs, productes de gran èxit. En aquest sentit, la posta a disposició del sector de fons de capital risc i altres mecanismes de finançament per part de l'administració pública acaba sent fonamental per a fer viable el desenvolupament d'una indústria com la cultural.

A Catalunya, la major part del finançament públic a disposició dels operadors culturals prové de les pròpies administracions públiques catalanes i de l'administració central de l'estat. En aquest sentit, i donat l'escàs suport comunitari directa a la cultura, la situació comparada amb els països que s'integren és francament millor, ja que no disposen de recursos públics comparables. En la mesura que les diverses administracions siguin capaces d'orientar amb les seves polítiques i recursos els nous camps de desenvolupament del sector, en lloc de restar subjugades als interessos dels grups de poder tradicionals, l'impacte d'aquests recursos serà major en termes de competitivitat exterior.

L'accés al finançament comunitari és, en certa manera, un dels elements de pèrdua de competitivitat. D'entrada, l'escàs suport comunitari a la cultura es repartirà entre més actors. Però, sobretot, el sud d'Europa deixarà de ser l'acompanyant necessari de moltes iniciatives generades des dels països més ben situats, per experiència, domini dels idiomes de treball i contactes, davant la Comissió Europea (França, Regne Unit, Alemanya, Holanda, Bèlgica o

Itàlia). Així, doncs, hom pot preveure una menor demanda de sol licituds catalanes, a no ser que es sigui capaç d'aportar un valor afegit propi.

6. Conclusions

Des de molts punts de vista (polític, econòmic, artístic o comercial), l'ampliació comunitària vers l'Europa Central i Oriental fa temps que ha començat. Bona part dels programes europeus en vigor accepten incloure propostes dels països candidats i les empreses dissenyen les seves estratègies tenint en compte una Unió de 25 membres. El problema és que la major part d'actors de les indústries culturals catalans no s'han adonat, i continuen actuant, bé amb una excessiva mirada complaent interna i amb una justa però ineficient reivindicació victimista envers el govern espanyol, o bé quan ho fan amb una ambiciosa vocació exterior l'horitzó queda excessivament reduït a l'Europa Occidental i el continent americà.

La necessària obertura cap a l'est, tan vers la propera Europa Central i Oriental com vers el més llunyà però importantíssim món asiàtic, implica una mirada nova que no pot fer-se des dels paràmetres de relació i dependència tradicionals. Entre altres coses, implica acceptar la realitat i els paradigmes de la globalització dels actors i dels mercats culturals.

Així mateix, la mirada cap a llevant cal fer-la amb una visió més ambiciosa que la simple estratègia de conquesta i obertura de nous mercats. Es tracta, òbviament, d'incrementar les vendes i la relació comercial, d'adquirir productes i factors a bon preu, de realitzar inversions i assolir bons acords de distribució i comercialització. Però sobretot, es tracta de desenvolupar les condicions per emprendre projectes conjunts de coproducció internacional, de complementar serveis i línies de producció, d'enfortir la presència en fires i mercats internacionals, de promoure la difusió intel lectual i artística entre móns complementaris, i d'acceptar, també, la inversió externa i la competència d'uns actors amb una excel lent formació de base i preus molt competitius.

Al mateix temps, és necessari tenir en compte que l'actual escenari de globalització dels mercats culturals passa per una creixent concentració empresarial en l'àmbit de les seves indústries. Les grans corporacions resultants s'organitzen al voltant d'uns pocs centres de decisió i control que gestionen el procés de producció i difusió a escala nacional i internacional. Tanmateix, aquestes empreses externalitzen part de les seves activitats a altres empreses i contractistes independents, expertes en la provisió de certs serveis. Empreses que es caracteritzen per la seva gran capacitat d'innovació i flexibilitat, i per disposar de personal propi i d'una xarxa de professionals independents altament especialitzats. En el fons, es venen a configurar unes xarxes de relació molt flexibles entre grans i petites empreses i professionals, en les que la connectivitat real o virtual i la tipologia de relacions que s'estableix són molt importants i interdependents.

Per altra part, entre empreses de tot tipus de dimensió, s'estableixen acords de coproducció o projectes conjunts que produeixen beneficis econòmics tangibles, que inclouen el repartiment de costos i l'accés a nous mercats internacionals, sense que en altres àmbits desaparegui la competència entre empreses col laboradores. Ambdues realitats no són contradictòries, ja que hi ha bones raons per cooperar (així com per continuar competint): l'intercanvi d'idees i experiència, l'estimulació del desenvolupament creatiu i professional, l'enriquiment del creadors, del públic i una major varietat en els programes dels productes i esdeveniments artístics. En aquesta nova estructura de mercat, les empreses independents no poden ser simples subsidiàries dels grans grups internacionals, sinó que han de ser extraordinàriament dinàmiques en l'obertura envers altres àmbits i empreses, i en l'esforç de venda de les seves habilitats i drets de difusió a l'exterior. Això és possible, en bona part, gràcies a una presència cada cop més activa de les petites empreses en els grans mercats internacionals de referència, presencials i virtuals, de cada sector.

Molt poques de les grans empreses del sector de la cultura i la comunicació s'ubiquen a Catalunya, amb l'excepció del cas de la indústria editorial. Situació que encara és més greu pel que respecte als nous països que s'integren a la Unió Europea a partir del 2004. Tanmateix, en teoria, en ambdós territoris existeix un bon nombre de petites i mitjanes empreses que depenen dels seus vincles locals, idees i capacitat de competir internacionalment, i que podrien cooperar en aquesta estructura en xarxa, malgrat no disposar de cap gran centre o node de redistribució.

En aquest context d'especialització i interdependència, la descoberta i consolidació de la presència d'uns productes o unes empreses en determinats mercats externs, com poden ser els dels nous països comunitaris, no s'acostuma a fer de forma aïllada, sinó responent a un conjunt de dinàmiques relacionals. En la mesura que aquests mercats comencin a interessar a algun dels agents estratègics, tant per anar-hi a vendre com per comprar, establir-hi aliances de coproducció o subcontractació, o trobar-hi professionals ben formats, serà possible integrar-los en la xarxa.

De moment, pel conjunt de dades que s'han presentat en relació a les diverses indústries culturals, aquest procés no s'ha donat. Els agents culturals catalans no s'han interessat per les potencialitats de negoci o relació amb interlocutors d'aquest espai. Els esforços d'internacionalització s'orienten més cap els grans països d'Europa Occidental i d'Amèrica Llatina. Tampoc sembla que des de la perspectiva del actors del Centre i Est d'Europa es vegi als productors i al mercat espanyol com un soci especialment interessant al costat de països més propers, emblemàtics, i amb estratègies clares i recursos públics per impulsar la cooperació. El Regne Unit i França, però sobretot el món germànic i en certa mesura els països nòrdics, fa temps que hi treballen. Un cas una mica especial podria ser el del Sud-Est europeu i mediterrani. Itàlia i Grècia estan més ben posicionats, però l'experiència catalana podria ser-hi interessant i benvinguda.

Una altra qüestió clau consisteix en delimitar els camps d'especialització on és possible assolir un grau d'excel lència significatiu per a ser complementari o competitiu, ja que difícilment un territori petit com el català pot excel lir en tot, i menys establir relacions de cooperació amb tot tipus d'interlocutors a escala internacional. Tot i això, malgrat que les sinergies entre els diferents sectors de la cultura i la comunicació tendeixen a augmentar progressivament, com a conseqüència del procés de convergència digital, la globalització obliga a una obertura general. Així doncs, sembla que l'existència equilibrada en tots els sectors culturals (llibre, premsa, audiovisual, multimèdia, arts interpretatives, etc.) d'empreses proveïdores de serveis és un factor clau de competitivitat per a la localització d'activitats culturals en el territori. Per tant, la rapidesa amb què es pugui arribar a un cert "reequilibri" entre els sectors culturals de Catalunya té una importància estratègica notable. Sobretot, en el desenvolupament de l'audiovisual, i en l'aprofitament de l'oportunitat que suposa l'emergència del sector multimèdia (atès l'elevat grau de maduresa del sector del llibre en general, i la profunda transformació que aquest ha de realitzar per introduir-se amb èxit al procés de convergència digital esmentat).

Una estratègia fonamental per assolir-ho, consisteix en aconseguir una aglomeració suficient d'empreses i activitats d'aquest tipus. Això significa que hi ha d'haver una creixent agrupació de recursos empresarials, humans i tècnics, ben interconnectats a escala local i internacional. En aquest sentit, Barcelona i el seu entorn metropolità són un espai que reuneix algunes de les característiques bàsiques per concentrar aquesta aglomeració. La visualització emblemàtica d'aquesta fortalesa a escala europea, que es podria resumir en l'assumpció de l'eslògan "Barcelona, metròpolis cultural", ha de ser un dels elements per atreure l'interès a col laborar per part de petits i grans agents relacionats amb l'Europa Central i Oriental.

Però, a més d'un teixit obert internacionalment d'empreses culturals, cal lluitar per assolir una alta densitat de talent creatiu, obert i multicultural, d'infraestructures tecnològiques eficients i competitives en el camp de la informació i la comunicació, i d'empreses de servei col laterals altament especialitzades. Aquestes són les condicions per ser realment una metròpolis cultural realment oberta i competitiva.

Finalment, cal utilitzar i integrar-se als programes de cooperació cultural europeus (el programa Media, Cultura-2000, i sobretot els d'altres Direccions Generals de la Comunitat). Encara que els recursos disponibles no són importants, donen visibilitat a escala europea, permeten l'establiment de contactes i l'aprenentatge del treball internacional en xarxa.

7. Bibliografia

BARO, E. *et al.* (2001), Estimació de la dimensió econòmica dels sectors culturals de Catalunya (anys 1998-1999), Barcelona: Gabinet tècnic del Departament de Cultura.

BONET, L. *et al.* (2002), *Llibre Blanc de les indústries culturals de Catalunya*, Barcelona: Institut català de les indústries culturals/Universitat de Barcelona.

BONET, L. (2001), "Les polítiques culturals a Catalunya: un espai d'acords bàsics en un context d'alt dinamisme", *GOMÀ, R.; SUBIRATS, J.* [coord.], *Govern i polítiques publiques a Catalunya: Autonomia i benestar*, Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de publicacions, p. 303-325.

BONET, L *et al.* (1999), "L'accés i el consum de béns culturals", TRIADÚ, J. [dir.] *Jornades de debat Catalunya, demà*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Textos i documents núm. 18, p. 485-521.

CARDONA, J. (2002), *Les statistiques culturelles européennes: Bilan et perspectives*, Colloque internacional sur les statistiques culturelles, UNESCO, Montreal, 21-23 octubre.

CUBELES, X; SALA, G. (2002), "Llibre", *Llibre Blanc de les indústries culturals de Catalunya*, Barcelona: Institut català de les indústries culturals/Universitat de Barcelona.

EUROPEAN AUDIOVISUAL OBSERVATORY (2002), *The Distribution of European Union Films in Europe Outside National Markets*, Strasbourg: OEA.

EUROSTAT (2000), *Consumers in Europe. Facts and figures.*

EUROSTAT (2002), *Principales données structurelles sur les 10 pays en passe d'adhérer*, Communiqué de presse 143/2002, 5 dec.

GARCÍA, M.I.; FERNÁNDEZ, Y.; ZOFÍO, J.L. (2001), *La evolución de la industria de la cultura y el ocio en España por Comunidades Autónomas (1993-1997)*, Madrid: Fundación Autor.

IFPI (2001), *The Recording Industry 2001 in Figures.* London: IFPI.

IFPI (2002), *IFPI Music Piracy report 2002*, London: IFPI.

LANGE, A.; NEWMAN-BAUDAIS, S. (2002) *Distribution of Third Party Country Films in the European Union between 1996 and 2001*, OBS, Press release (04/2002).

MASCARELL, F. (Ed) (1999): *El llibre Blanc de la cultura a Catalunya. Un futur per a la cultura catalana.* Barcelona: Edicions 62, Partit dels Socialistes de Catalunya.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2002) *Las cifras de la cultura en España. Estadísticas e indicadores. Edición 2002*, Madrid: Secretaría General Técnica.

MORAGAS, M.; COROMINES, M. [eds.](2000), *Informe de la comunicació a Catalunya 2000*, Bellaterra: Institut de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEP. DE CULTURA (2000), *Dimensió econòmica dels sectors culturals de Catalunya: 1998-1999*, Barcelona: Dep. Cultura.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEP. DE CULTURA (2002), *Estadístiques culturals de Catalunya*, Barcelona: Dep. Cultura.

OBSERVATOIRE EUROPÉEN DE L'AUDIOVISUEL (2001), *Annuaire statistique. Cinéma, télévision, vidéo et noveaux médias en Europe. Edition 2001*, Strasbourg: Observatoire Européen de l'Audiovisuel.

SGAE (2001), *Anuario SGAE 2001 de las artes escénicas, musicales y audiovisuales*, Madrid: SGAE, Fundación Autor.

UIE (2001), "Annual Book Title production, 1990-2000", *Statistics on Publishing and Promotion of Book Trade*. www.gremieditorscat.es/

UNESCO (1998), *Informe mundial de la cultura 1998: Cultura, creativitat i mercat*, Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya.

UNESCO (1999), *Anuario estadístico 1999*, Paris: UNESCO & Bernan Press.

VVAA (1999), *Des dels marges: Una aportació al debat sobre cultura i desenvolupament a Europa*, Barcelona: Interarts/Edicions 62.

http://europa.eu.int/comm/culture/action/indus_en.htm
Portal "Europa i la cultura", apartat "Indústries Culturals", de la Comissió Europea.

http://lumiere.obs.coe.int
Base de dades de l'Observatori Europeu de l'Audiovisual amb els espectadors i la recaptació del conjunt de llargmetratges exhibits a Europa i els Estats Units.

http://www.obs.coe.int
Portal de l'Observatori Europeu de l'Audiovisual.

http://www.ifpi.org
Portal de la Federació Internacional de la Indústria Fonogràfica.

http://www.sgae.es
Portal de la Societat General d'Autors i Editors.

http://www.idate.fr/maj/welcome.html
Portal de l'IDATE (Institut Europeu de l'Audiovisual i les Telecomunicacions.

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: el turisme cultural

per Jordi Baltà i Eduard Delgado, Fundació Interarts.*

1. Introducció

La cultura ha rebut una atenció creixent en els darrers anys com a factor d'avantatge comparatiu en l'atracció de turisme, a nivell local, nacional i internacional. Mentre alguns arribaven a la conclusió que tot el turisme és turisme cultural, perquè rere la voluntat de viatjar a un indret s'amagaria una atracció pel seu ambient cultural, vinculat de manera més o menys indirecta a la producció artística present o pretèrita,[1] altres, segurament amb més encert, miraven de quantificar el volum de turisme que es podria atribuir amb certa precisió a factors culturals d'arrel artística, ja fossin institucions (museus, monuments, llocs d'interès històric, teatres, etc.) o esdeveniments (festivals, celebracions, etc.).

El ventall d'activitats que incloem en l'àmbit del turisme cultural van de la simple visita a un espectacle o un museu a l'aprenentatge i la participació activa en tallers, cursos o seminaris, en allò que Greg Richards ha batejat com a "turisme creatiu". L'Organització Mundial del Turisme apuntava l'any 1997 que el 37% del turisme de l'època tenia una motivació cultural, fet que convertia el turisme cultural en la forma de turisme de creixement més accelerat.

En una comunicació aprovada a finals de l'any 2001 sobre el futur del turisme a Europa, la Comissió Europea afirmava que "*es produirà una modificació de la demanda en algunes formes de turisme. Així, el turisme cultural i el relatiu al patrimoni natural registraran l'augment més significatiu.*"[2] Entre els motius que explicarien aquest fenomen, el responsable de turisme a la Comissió comentava a la mateixa època: "*La gent que arriba ara als cinquanta o seixanta anys d'edat té experiència turística prèvia i continuarà viatjant, fet que no havia estat així antigament. Això és important per la indústria turística, sobretot perquè aquest grup d'edat demana una forma de turisme específica: el turisme relacionat amb el patrimoni natural i cultural, que per aquest motiu s'expandeix ràpidament i és, de fet, el tipus de turisme que augmenta amb més rapidesa a la UE.*"[3] Podríem afegir-hi altres factors, com el desig de determinats segments de visitants de distingir-se de la resta, la voluntat d'algunes ciutats o regions de millorar la seva imatge, la recerca de novetats i de nous aprenentatges, etc.[4] Segons dades recents, de cada tres visites a un museu o una galeria que fan els ciutadans de la UE, una té lloc a l'estranger.[5]

2. Catalunya al mapa

Catalunya ha esdevingut en les últimes dècades una zona capdavantera a Europa en atracció turística; segons dades de la Direcció General de Turisme de la Generalitat, l'any 2000 el turisme va aportar un saldo favorable a Catalunya de 4.643 milions d'euros. La identitat cultural pròpia de Catalunya podria ser un element d'especial atractiu per apuntalar aquest èxit turístic i per donar nous arguments de venda a les infraestructures tradicionals d'allotjament i d'atenció al públic.

Tot i això, el sector turístic català, emergit sota l'esquer del sol, la platja i els baixos costos en la comparativa europea, ha deixat normalment poc espai per l'àmbit cultural. Malgrat que l'any 2000 els turistes estrangers que havien visitat Catalunya atorgaven un 9 sobre 10 a l'oferta cultural del país, la seva despesa en "entreteniments" (on poden incloure's, a més de museus o teatres, les visites a piscines o parcs temàtics) representava menys del 12% dels diners que havien gastat a Catalunya. Entre les activitats realitzades durant la seva estada, les visites culturals apareixien en cinquè lloc, rere la gastronomia, la platja, les compres i les activitats de relació social. Eren el 49% els turistes estrangers que havien realitzat visites culturals (de qualsevol tipus, entre les quals probablement s'inclouen, per exemple, les visites a esglésies), i només un 11% havia assistit a espectacles culturals. Pel que fa als visitants de la resta de l'Estat, només el 10% havia realitzat visites culturals.[6]

Així doncs, tot i que l'oferta cultural que existeix a Catalunya sigui ben valorada pels turistes, la proporció de visitants que en fan realment ús és força reduïda. Això hauria de fer plantejar si es pot considerar el turisme cultural un actiu especialment remarcable en el cas català. Si el turisme veu bé l'oferta existent però en fa ús només parcialment, ¿potser és que el ventall cultural existent no és prou ampli per respondre a tota la demanda dels visitants? ¿Potser el sector turístic català no ha arribat a integrar-se convenientment amb l'oferta cultural i no orienta els turistes cap a l'oferta cultural més adequada als seus gustos? I, senzillament, ¿Catalunya juga a la primera divisió del turisme cultural europeu o bé ofereix només complements culturals a una experiència turística que gira sobretot al voltant d'altres atractius?

En realitat, els atractius del turisme cultural i del turisme tradicional, construït sobre els llocs marítims i l'esquí, podrien combinar-se per enfortir l'oferta, d'acord amb els recursos de què disposa Catalunya i amb els interessos de la demanda europea. Al cap i a la fi, el 63% dels europeus que feien vacances l'any 1997 triaven el mar, però entre els factors que servien per decidir el destí concret n'hi ha diversos que coincideixen amb l'oferta de Catalunya en la seva extensió més àmplia (paisatge, clima, cost, interès històric).[7]

Davant un panorama climàtic i meteorològic que es presenta com a mínim inestable, complementar l'oferta turística clàssica amb alternatives culturals es fa cada cop més necessari. L'experiència de l'any 2002, caracteritzat per un estiu molt més plujós del que no seria normal, ha servit per comprovar la situació del sector: la majoria de pobles costaners disposen de museus d'interès local, però, un cop s'hi ha fet una visita, falten itineraris capaços d'acollir el visitant, guiar-lo i permetre-li un coneixement més profund del país. En general, el sector turístic no està preparat per contribuir a la interpretació cultural de Catalunya en el seu conjunt, fora de les visites als grans monuments barcelonins o al Museu Dalí. La integració entre les polítiques culturals i les polítiques turístiques és escassa, segurament perquè la continuïtat de bones anyades i el tarannà conservador d'algunes estructures turístiques ha fet innecessària la reflexió cultural. L'absència de grans festivals culturals d'estiu, si deixem de banda l'oferta lírica de la Costa Brava i un Grec més pensat pel públic local que no pel visitant, seria una prova d'aquest fenomen. És només en algunes ofertes aparegudes en els darrers anys, entre les quals sobresurt el Festival Sónar, que es combinen amb certa ambició l'oferta artística i la voluntat de fer conèixer la ciutat. Malgrat això, el festival citat destaca per promoure's exclusivament en castellà i anglès, tot transmetent una visió parcial de la realitat cultural del país.

Aquesta realitat de desinterès i d'experiències aïllades fa que en general Catalunya hagi aportat poc al debat teòric sobre turisme cultural. Amb l'excepció de Barcelona, que per la seva història recent sí que ha estat cas d'estudi però que no pot reproduir-se en altres indrets del país, els èxits aconseguits a nivell local (museus municipals i comarcals, festival de Tàrrega, etc.) no han arribat a connectar-se amb d'altres comarques que podrien haver-s'hi inspirat. No hi ha tampoc gaires xarxes d'esdeveniments o d'equipaments culturals sobre el territori que s'hagin enfortit a base de l'intercanvi o del disseny d'estratègies de comunicació o contractació comunes.

Naturalment, l'estudi del turisme cultural a Catalunya des d'una òptica europea topa amb la manca d'atributs d'estat. En voler comparar les perspectives del turisme cultural aquí i als propers estats comunitaris de l'Europa central i oriental, es fan evidents determinades diferències, com ara els privilegis que pot rebre Budapest, com a capital hongaresa, i dels quals la no-capitalitat priva Barcelona.

El govern espanyol tampoc no s'ha plantejat fins a final dels anys noranta, i encara amb escassedat, el disseny de noves estratègies turístiques que reforcin l'atractiu de l'Estat davant la nova competència adriàtica o de fora d'Europa. El *Plan Integral de Calidad del Turismo Español (2000-2006)*, elaborat per la Secretaria d'Estat de Comerç i Turisme, inclou el desenvolupament de productes de turisme cultural dins la línia "Programa de Calidad de los Productos Turísticos",[8] però els seus efectes són en general poc perceptibles.

Malgrat les possibilitats existents per a les dimensions culturals i artístiques del turisme a Catalunya, que exigirien una major freqüència d'estratègies

coordinades i un impuls de l'estudi del potencial turístic de la cultura, en general les diverses administracions mostren un interès només relatiu per l'estudi i la millora de propostes en aquest àmbit. Així, els fons regionals de la UE d'objectiu 2 per a Catalunya donen menys pes al turisme cultural que no els de regions de nivell equiparable a Itàlia, com el Piemont o la Toscana.[9]

El sector turístic català, fill d'una època d'eufòria costanera, s'enfronta ara a una emergent competència en matèria de preus, sol i, possiblement, en oferta cultural. Davant de països que desenvolupen ara, sense deutes amb el passat, estratègies turístiques adients a la demanda europea d'avui, i que en alguns casos no poden atreure turisme si no és a base d'esquers culturals i artístics, caldria esperar una reflexió profunda, capaç de prendre en consideració la demanda del públic objectiu, el potencial turístic català en termes amplis i els atractius amb què compta la competència.

3. El turisme cultural de l'Europa ampliada

Atès que el volum de turistes culturals que arriben a Catalunya no sembla excessiu, i es compon en part de turistes que veuen en la cultura un atractiu més d'una visita fonamentada en la platja i la meteorologia, cal precisar bé què hi ha en joc davant un possible auge del turisme cultural als nous Estats membres de la UE. Hem de suposar que l'adhesió de nous membres a la UE, en reduir els requisits necessaris per creuar fronteres i concedir segell de qualitat a les economies i sistemes institucionals de fins a 13 estats, facilitarà els viatges en una i altra direcció i tindrà impacte en les pautes del turisme a Europa, tot aprofundint tendències que en molts casos, engendrades per altres factors, ja existeixen ara.

Així, els termes de l'anàlisi poden orientar-se a partir dels eixos següents:

- Variació (possiblement a la baixa) en l'atractiu relatiu de Catalunya com a destinació pròpiament cultural, davant l'emergència de nous mercats més accessibles econòmicament i amb una oferta artística o cultural més atractiva, nova o promoguda més activament.
- Variació (a la baixa) en el nombre de visitants provinents dels actuals Estats membres de la UE en equipaments o esdeveniments culturals de Catalunya, relacionada amb la variació a la baixa en el nombre de visitants estrangers a Catalunya.
- Variació (possiblement a l'alça) en el nombre de visitants provinents dels nous Estats membres de la UE en equipaments o esdeveniments culturals de Catalunya.
- Variació (a l'alça) en el nombre de turistes catalans que visiten els nous Estats membres de la UE atrets per, entre d'altres factors, l'oferta cultural d'aquests països.
- Capacitat de Catalunya de reaccionar davant la nova competència i en el mercat, probablement creixent, del turisme cultural internacional, tot

reposicionant-se en funció dels seus atractius o avantatges comparatius o buscant sinergies amb altres regions o estats.

De tots aquests elements, és probablement el segon el més rellevant en termes absoluts, mentre que el cinquè, la resiliència de Catalunya davant la nova competència, determinarà la magnitud final del fenomen. La pèrdua d'atractiu pròpiament cultural de Catalunya en l'àmbit turístic és menys fàcil de quantificar, ja que els motius per una visita tendeixen a sobreposar-se. L'anada de turistes catalans als nous països de l'est prosseguirà probablement la línia encetada als anys noranta (les visites habituals a Praga o Budapest podrien ampliar-se progressivament, en menor escala, a Ljubljana o Riga), però aquest aspecte queda ara per ara fora de l'atenció d'aquest estudi. Finalment, l'atracció de turistes dels països de l'Europa central i oriental cap a Catalunya és una qüestió a considerar, si bé, pel que sembla, els fluxos d'aquest tipus no compensaran les pèrdues en sentit contrari.

~~1.1.~~3.1. Canvis en els fluxos turístics

En general, els estudis realitzats en els darrers anys sobre l'impacte de l'ampliació de la UE consideren que els principals impactes negatius sobre els actuals Estats membres poden produir-se en els sectors més intensius en treball, entre els quals hi ha la cultura i el turisme, atès que els costos laborals són més baixos als estats candidats a l'adhesió. Així, podem esperar que l'oferta de preus més avantatjosos es trobi entre els principals atractius dels mercats de l'Europa central i oriental.

A més, en sectors que, com aquests, es beneficien de les capacitats i coneixements del personal, és significativa també la diferència en durada de l'escolarització: segons dades recents, el nombre mitjà d'anys d'escolarització als països de l'Europa central i oriental arribava a 9,8, mentre que només era de 8,1 a l'Estat espanyol.[10] Només el 18% de la població espanyola pot mantenir una conversa en anglès (fet que la situa per sota de vuit dels països candidats a l'adhesió), el 7% ho pot fer en francès i l'1% en alemany.[11] Tot i que aquestes xifres podrien ser una mica superiors pel que fa a Catalunya, apunten a un baix índex d'habilitat lingüística de la població.

A aquesta competència econòmica genèrica, s'afegeix en l'àmbit turístic la percepció de l'Europa central i oriental com a mercat en clara expansió. Les perspectives de cara al 2020 publicades per l'Organització Mundial del Turisme (OMT) destaquen que el centre i l'est d'Europa substituiran l'Europa occidental com a principal regió mundial en recepció de turisme; a més de països com la Federació Russa o Croàcia, entre els principals beneficiaris d'aquesta tendència hi hauria alguns propers membres de l'espai comunitari, com la República Txeca, Eslovènia, Turquia i Bulgària. D'aquests països se'n destaquen la situació geogràfica i el preu, motius pels quals s'espera que hi creixi també el turisme relacionat a congressos i reunions, que, per la seva recerca d'entorns d'interès i vinculació amb sectors d'elevat poder adquisitiu, mostra una correlació significativa amb el turisme cultural. Segons la mateixa

OMT, l'any 2000 hi havia a Budapest 15 hotels de quatre o cinc estrelles en construcció, fet que mostra l'interès inversor que genera actualment el mercat hongarès.[12]

Cal ser conscient, però, de la diversitat d'atractius dels països que poden accedir a la Unió Europea en els propers anys. Si bé l'OMT apunta que el turisme a Bulgària podria créixer a un ritme del 5% anual en els propers 20 anys, aquest país parteix de nombres de visitants força baixos: l'any 1999 hi van entrar poc més de cinc milions d'estrangers, el 68% dels quals provenien de sis països propers i no comunitaris.[13] Així, tot i que l'ampliació de la UE pugui suposar un simultani eixamplament de les alternatives turístiques al mercat comunitari, la principal competència per a Catalunya prové de Turquia i de les grans ciutats de l'Europa central. La versió online de la revista britànica *Time Out*, que proposa guies culturals de "les 34 principals ciutats del món", n'inclou 19 d'europees. D'aquestes, 16, entre les quals hi ha Barcelona, pertanyen a la UE i només 3 als països candidats (Budapest, Istanbul i Praga). Països com les repúbliques bàltiques, Bulgària, Romania o les illes mediterrànies (Malta i Xipre) aspiren cadascun a un tros del mercat, però, si bé alguns ofereixen platges i bons preus, difícilment podem parlar d'una competència directa gaire significativa en matèria de turisme cultural si Catalunya sap aprofitar els actius de què disposa i combina les ofertes de turisme tradicional i cultural.

Com hem indicat abans, el flux de visitants de l'actual Europa comunitària que pot desviar-se cap als nous Estats membres sembla superior al que des d'aquests pugui venir cap a Catalunya. Això és així principalment perquè la pràctica del turisme està estretament lligada a la renda per càpita: segons dades recollides l'any 2000 dins la UE, durant l'any anterior havien viatjat per vacances el 77% dels alemanys i el 68% dels holandesos, però només el 37% dels espanyols i el 31% dels portuguesos.[14] En una altra enquesta, només el 16% de la població dels països candidats a l'adhesió declarava haver visitat un país comunitari en els dos anys anteriors; Eslovènia (74%), la República Txeca (53%) i Xipre (52%) eren els únics països on ho havia fet més de la meitat de la població.[15]

La majoria d'estats de l'Europa central i oriental són receptors nets de turisme, igual com Catalunya, fet que els en converteix fins a cert punt en competència directa. 4 dels estats candidats a l'adhesió es troben entre les 20 principals destinacions turístiques del món, mentre que només Polònia és entre els 20 països que més gasten en turisme internacional. En aquesta classificació, Espanya apareix respectivament als llocs segon i vint-i-unè, i per tant juga a la mateixa lliga. 8 dels 15 països que més gasten en turisme pertanyen a la UE, fet que dóna especial transcendència als canvis d'hàbits turístics en aquests països.[16]

Com que alguns dels països europeus que més viatgen fan frontera amb els nous Estats membres, és previsible que l'ampliació faci especialment temptadors els viatges cap a aquesta zona. De fet, tot i que el 72% dels interrogats en una enquesta comunitària recent declarava que no havia visitat

cap dels països candidats, el 55% deia que voldria saber més sobre la cultura d'aquests països, i el 50% sobre les oportunitats turístiques que oferien. La major llibertat de viatjar i les alternatives de vacances també eren citades entre els principals avantatges que havia d'aportar l'ampliació.[17]

Cal recordar d'altra banda que des de la caiguda del teló d'acer han emergit algunes subregions capaces de transcendir les divisions polítiques: per exemple, els intercanvis creixents a l'àrea bàltica, que inclou les tres petites repúbliques exsoviètiques a més de Finlàndia, Suècia, Dinamarca i part d'Alemanya, en un marc que han enfortit les iniciatives cíviques i institucionals de debat i intercanvi i que hauria d'aspirar a normalitzar del tot els fluxos un cop desaparegui la frontera comunitària. De la mateixa manera, l'espai centreeuropeu que formen Àustria, Itàlia, Eslovènia, la República Txeca i Alemanya hauria d'incrementar les seves relacions en diversos àmbits, entre els quals hi ha el turisme i la cooperació cultural.

També cal precisar, però, que l'adveniment de l'euro ha estat citat en els darrers anys com un factor d'impacte positiu per als intercanvis dels països amb divisa comuna, i això podria tenir transcendència en l'arribada de turisme a Catalunya. A la pràctica, i després d'un estiu 2002 de resultat irregular (millor per a Catalunya que per a la resta de l'Estat), l'avaluació és poc definitiva, i resten dubtes al voltant de l'impacte de la unificació monetària. Si bé l'euro no arribarà als nous Estats membres fins a, pel cap baix, mitjans de la dècada actual, no sembla clar que la divisa única pugui contrarestar sola els efectes contraris d'altres tendències.

~~1.2.~~3.2. Turisme cultural als països candidats

Com hem indicat, el potencial del turisme cultural als països candidats a l'adhesió és força variable, i combina el llegat musical, líric i teatral de l'Europa central, les col·leccions etnològiques de les repúbliques bàltiques i la poca infraestructura atractiva de Romania i Bulgària, sobretot en zones rurals, o de les illes mediterrànies. Hi ha també, repartits desigualment en ciutats i regions, restes dels llegats romà, barroc o d'*art déco* dipositats al llarg dels segles. Així, i malgrat la diferència entre el que uns i altres indrets ofereixen, fins i tot els països amb una infraestructura cultural menys homologable han assumit en els darrers anys que el turisme que puguin atreure serà sobretot cultural, o no serà.

> *"A Lituània, el creixent nombre de lligams entre la cultura i el turisme és un signe del canvi. Entre les atraccions hi ha nous festivals, projectes ambientals a gran escala a càrrec d'artistes, i grans exposicions internacionals com "El Barroc a Lituània". Tampoc no és que aquestes iniciatives es limitin a les principals ciutats (...)."*[18]

> *"Atès que els atractius culturals són el principal actiu de Bulgària, sorprèn que la creació d'escoles d'hosteleria no sigui una prioritat i que no s'hagin establert mecanismes o incentius de finançament creuat que reverteixin en el desenvolupament cultural."*[19]

Donada la necessitat de desenvolupar com a atractius turístics les infraestructures culturals, sobretot en aquells països que no tenen sortida al mar, els darrers anys han presenciat a estats com Hongria una major atenció a les construccions monumentals i a determinades dimensions de la cultura susceptibles de captar l'atenció turística. Segons explica Péter Inkei, els primers anys després de la caiguda del teló d'acer a Hongria van comportar una recuperació dels principis culturals previs a la Segona Guerra Mundial i una reforma en l'àmbit legal i institucional. Tot seguit, es va enfortir el treball d'entitats independents, mitjançant la concessió d'autonomia i de recursos a un Fons Cultural Nacional. Més endavant, però, *"van ser aprovades lleis especials i, cap a la fi de 1998, l'èmfasi s'havia desplaçat cap a les grans obres de reconstrucció i la creació d'institucions. Les qüestions del patrimoni tangible i el suport a grans esdeveniments per tal de desenvolupar la identitat nacional van adquirir més importància."*[20] És en aquesta època que la reestructuració de l'antic Ministeri d'Educació i Cultura condueix a la creació d'un Ministeri del Patrimoni Cultural Nacional. També a Polònia, el Ministeri de Cultura i Arts és batejat de nou com a Ministeri de Cultura i Patrimoni Nacional, i l'any 2000 s'hi crea un Institut de Patrimoni Nacional, amb l'objectiu de promoure el patrimoni tant dins com fora del país.[21]

La prioritat a les dimensions patrimonials de la cultura és pròpia d'altres països europeus, com ara Itàlia, i en general la majoria d'estats comunitaris destinen a la protecció del patrimoni a la vora de la meitat dels seus fons públics per la cultura. A Hongria, però, Inkei subratlla un sobtat interès per grans projectes infraestructurals que han atret fons públics i d'inversors privats, principalment a Budapest. A menor escala, també Lètònia ha combinat atractius monumentals i obres escèniques, una iniciativa que, en paraules d'un informe del Consell d'Europa, *"podria esdevenir una atracció turística considerable"*.[22]

Una de les paradoxes de l'acció de la Unió Europea en l'àmbit del turisme és que, mentre la inclusió d'una referència al turisme dins el Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea, aprovada a la cimera de Maastricht l'any 1991, no s'ha convertit en política comunitària de turisme perquè en aquesta matèria preval la unanimitat dels estats, la Comissió ha elaborat programes estratègics de desenvolupament turístic, amb referències explícites al turisme cultural, als seus fons de cooperació exterior, en línies com PHARE o MEDA. Per aquest motiu, alguns fons comunitaris han servit darrerament per millorar les infraestructures turístiques dels països de l'Europa central i oriental i aprofitar-ne el potencial en matèria de turisme cultural. Mentrestant, el finançament comunitari al turisme cultural dins la UE prové dels programes de política regional, les prioritats dels quals s'estableixen des dels estats, d'iniciatives en l'àmbit cultural com Cultura 2000, que compta amb pocs fons, o bé més indirectament de programes mediambientals com LIFE.

Igual com el disseny d'estratègies de desenvolupament en països tercers per part de la UE ha volgut aprofitar l'embranzida contemporània del turisme cultural, els països que, a l'Europa central i oriental, dissenyen ara de bell nou

estratègies turístiques poden fer-ho des de preceptes moderns i d'acord amb les demandes actuals, lliures d'estructures i mentalitats modelades en el turisme de sol i platja. Els programes turístics del govern romanès, per exemple, aposten clarament per construir estratègies a partir del patrimoni cultural i els esdeveniments artístics.[23]

Si a això hi afegim l'absència d'alternatives turístiques tradicionals (poca gent anirà a Letònia a prendre el sol, mentre les platges búlgares restaran de moment una opció d'interès sobretot per a turistes occidentals amb vocació d'aventura), hem d'esperar que a mesura que passi el temps els futurs Estats membres de la UE desenvoluparan, en nivells variables, identitats turístiques molt estretament relacionades amb el seu llegat cultural. En la línia d'unes polítiques culturals que ja estan prioritzant, segons hem vist, les dimensions més atractives per al visitant, és possible que s'hi vagin perfeccionant els programes de turisme cultural. Això contrasta amb una realitat catalana que, com indicàvem abans, no ha sabut fins ara coordinar en la majoria de casos prioritats culturals i prioritats turístiques.

Tot i la diversitat ja apuntada, cal admetre que l'oferta cultural que poden presentar els països candidats a l'adhesió té atractius importants. D'una banda, el turista amb ganes d'accedir a esdeveniments culturals que viatja a Praga o Budapest esperarà veure-hi espectacles operístics o concerts simfònics d'elevada qualitat, vista la tradició amb què compten les repúbliques de l'Europa central. En especial, la prioritat donada a la música i les formes artístiques que s'hi relacionen, com ara l'òpera o la dansa, facilita la recepció per part dels visitants, a diferència de països que posen més l'èmfasi en el teatre. Malauradament, l'oferta de música clàssica a Catalunya de cara al turisme és en general poc destacable, i tampoc no ofereix els accessibles preus de l'alta cultura dels països candidats a l'adhesió.

De l'altra, països de l'Est amb menys llegat en l'alta cultura institucional poden fer gala d'expressions atractives en l'àmbit de la cultura tradicional i popular: danses, artesania, representacions locals, etc. Hi ha un determinat grau d'exotisme a Estònia o a Bulgària que Catalunya difícilment assolirà, i que es converteix en un esquer útil per als operadors turístics. Finalment, les repúbliques bàltiques, com molts estats exsoviètics, compten amb importants museus etnogràfics i d'història natural, que poden interessar determinats segments de la població occidental.

Juntament amb la manca d'altres atractius turístics i les oportunitats per desenvolupar estratègies turístiques adients a la demanda d'avui en dia, alguns països de l'Europa central i oriental es poden veure empesos a prioritzar la cultura amb l'objectiu de millorar una imatge internacional poc agradable. Un informe d'experts del Consell d'Europa sobre la política cultural de Romania publicat l'any 1999 recomanava el següent:

> *"(...) Romania ha d'adquirir una nova imatge internacional, ja que l'actual encara és massa sovint negativa o ambivalent, a causa de les vicissituds polítiques, econòmiques i socials passades i presents. En aquest context,*

la cultura pot ser un element fonamental, que permeti l'emergència d'un altre "punt de vista" i faciliti el disseny d'una nova estratègia respecte el món exterior. No només el patrimoni nacional o el renom d'intel·lectuals i artistes, sinó fins i tot la diversitat cultural de Romania, poden aprofitar-se amb aquest objectiu. En aquest sentit, caldria crear un grup de reflexió format per figures reconegudes dels sectors econòmic, cultural i turístic."[24]

Aquesta referència a la reflexió de personalitats de diversos àmbits ens recorda que els estats de l'antic bloc comunista han comptat històricament amb fortes acadèmies de professionals i afeccionats a la cultura i les arts, capaces de transmetre les inquietuds del sector a les instàncies polítiques, de participar en el disseny d'estratègies i de difondre cap a les seves bases les intervencions acordades, una manera de garantir l'atenció cap als aspectes culturals i artístics a l'hora de dissenyar, per exemple, estratègies de difusió internacional.

3.3. La necessària obertura exterior dels països candidats

"L'obertura al món és una qüestió de supervivència per una petita nació. En el cas d'Eslovènia, la mida de l'entorn cultural nacional fa de la cooperació internacional en projectes més ambiciosos una necessitat econòmica. Eslovènia ha d'invertir més recursos en la cooperació internacional perquè no pot oferir prou campanyes culturals del mateix interès que altres països."[25]

Eslovènia té uns dos milions d'habitants i fa frontera amb quatre estats, tres dels quals es troben a 100 o menys quilòmetres de la capital, Ljubljana. Estònia, amb un milió i mig d'habitants, només es toca amb la Federació Russa i Letònia, però Hèlsinki és a poc més d'una hora en vaixell de Tallinn; la població finlandesa, aixi, visita sovint la capital estona, indret interessant per fer compres o passar un dia de lleure. Hongria té set estats veïns, un dels quals és comunitari i tres que aspiren a ser-ho aviat, i Romania, a més de tenir sortida a la Mar Negra, limita amb cinc estats.

El trànsit intern dels països de l'Europa central i oriental era fluïd durant la Guerra Freda i, malgrat que les crisis econòmiques l'hagin frenat un pèl i s'hi hagin afegit nous estats i noves fronteres, roman un hàbit regular. S'hi afegeixen a més els creixents intercanvis amb els estats occidentals, amb especial impacte en l'àmbit econòmic. L'any 1998, més del 25% del PIB d'Estònia, Hongria, Letònia i la República Txeca corresponia a l'estoc de capital estranger, provinent sobretot de la UE i que mostrava una tendència clarament creixent. A Espanya la xifra se situava al 21%.[26]

El visitant que arriba a Praga o Budapest troba fàcilment publicacions en anglès o en alemany que l'orienten a l'hora d'escollir algun espectacle o esdeveniment artístic de qualitat. A Barcelona, les publicacions més similars s'orienten bàsicament a la població immigrada d'origen europeu, mentre tot sovint l'oferta cultural existent és poc acessible per al visitant de pas, com en

algunes ocasions han recordat els principals representants del sector turístic local.

Els contactes internacionals formen part per tant de la quotidianeïtat de molts països de l'Europa central, i esdevenen no només una necessitat per la supervivència i la prestació de serveis de qualitat sinó també una oportunitat pel que fa a la difusió exterior de la producció pròpia, incorporant les ramificacions turístiques de la creació i la difusió cultural. En altres paraules, una exposició d'art a Ljubljana tindrà en general més antenes a Viena, Zagreb, Budapest o Berlín que no les que una iniciativa similar a Barcelona establiria amb París, Lió o Milà, i això serà observable en el moment de la planificació, en el disseny i en la promoció i comunicació de l'esdeveniment. L'atracció turística internacional, per tant, entra amb força més naturalitat en la producció cultural eslovena que no en la catalana, per motius d'història, geografia i viabilitat econòmica i artística. Igualment, la cooperació cultural amb agents de l'estranger és facilitada per la proximitat i l'habilitat lingüística i es fa també necessària si estats de demografia baixa com aquests volen obtenir un lloc visible als calendaris culturals d'Europa. Així, a la llarga és més fàcil esperar que es teixeixin itineraris de turisme cultural entre les repúbliques bàltiques o diverses capitals de l'Europa central, convenientment dissenyades de cara al turista occidental, que no entre Barcelona i altres ciutats de la Mediterrània, per exemple.

És important recordar d'altra banda que els fluxos internacionals als països candidats a l'ampliació es deuen a vegades a l'emigració sortida d'aquests estats durant el segle XX. Lituània amb prou feines arriba als tres milions i mig d'habitants, però hi ha cap a un milió de persones a l'estranger que s'identifiquen com a lituanes, i la diàspora s'expressa encara avui en associacions i fundacions d'emigrants, sovint ben proveïdes de diners, que difonen la cultura lituana a Europa o als Estats Units i que van a passar les vacances al seu país d'origen, on realitzen puntualment obres de mecenatge. Segons un informe del Consell d'Europa sobre Lituània, l'American Lithuanian Foundation de Chicago hauria finançat amb 300.000 dòlars les reformes d'un dels principals museus d'art de Kaunas.[27]

Podem apuntar també la permanència en diversos països de l'Europa central d'un llegat de cultura i història jueva, en alguns casos reviscolades en formes artístiques més contemporànies com la música *klezmer*, que es beneficia d'una destacable xarxa de contactes internacionals i que pot atreure fàcilment visitants occidentals amb interès per la cultura local.

3.4. Avantatges comparatius de Catalunya

Al costat del desenvolupament turístic que hem descrit, que ofereix importants oportunitats de creixement per als països candidats a l'adhesió i potencials amenaces per a l'èxit turístic de Catalunya, hi ha altres aspectes problemàtics per al turisme de l'Europa central i oriental que indiquen els avantatges comparatius per Catalunya en aquest sector.

D'entrada, la majoria dels futurs membres de la UE pateixen dificultats greus en les infraestructures hoteleres i les formes de comunicació, sobretot fora de les principals ciutats de la regió, que dificulten l'atenció a un públic estranger amb poder adquisitiu elevat. La manca d'hotels amb les condicions desitjades per aquesta part del públic, juntament amb els pocs recursos de què disposen els centres culturals si els comparem amb Catalunya, fan que el disseny d'itineraris turístics homologables encara hagi de fer molts progressos.

Frases com *"[la] infraestructura turística de la zona és inadequada"* o *"[els] hotels, centres recreatius i granges d'agroturisme existents actualment estan per sota del potencial turístic de la zona"*, extretes de dos projectes finançats recentment en el marc dels ajuts PHARE de la Unió Europea a Eslovàquia i a Polònia respectivament, mostren la situació d'unes infraestructures turístiques, sobretot en zones rurals, mancades des de fa anys d'inversió.[28] També les *Country Commercial Guides* que actualitza regularment el Departament de Comerç dels Estats Units a la seva pàgina web adverteixen de les condicions d'allotjament que pot trobar un visitant fora de les grans ciutats a les repúbliques bàltiques o a Bulgària (manca de béns i serveis, no-potabilitat de l'aigua, deficients connexions telefòniques, etc.). Igualment, la inseguretat ciutadana a Polònia i la corrupció a diversos països poden generar problemes, encara que cal recordar que això també passa en alguns indrets de l'Europa occidental. En qualsevol cas, podem esperar que alguns d'aquests inconvenients es resolguin de mica en mica en els propers anys, fet que facilitaria l'increment sostingut del turisme.

Així com el procés de preparació per a l'ingrés a la Unió Europea ha requerit importants esforços de modernització de les estructures econòmiques i financeres i de part de les polítiques i socials, la inexistència de requisits concrets quant a l'administració cultural fa que alguns dels països candidats a l'adhesió conservin models de gestió i relacions culturals encara molt hereus dels règims socialistes. La centralització i jerarquització de l'administració cultural fan que les relacions internacionals dels museus búlgars quedin pràcticament monopolitzades pel Centre Nacional de Museus, Galeries i Arts Plàstiques, sense que la resta de centres puguin participar gaire sovint en intercanvis internacionals o dissenyar projectes de cooperació, elements que d'alguna manera malmeten el seu potencial d'atracció turística. Una dificultat amb la qual les institucions catalanes no es troben i que n'ha de permetre l'extensió internacional.

De la mateixa manera, la desatenció patida per alguns centres patrimonials i artístics dels països de l'Europa central i oriental durant els últims anys ha ferit les seves col·leccions i limita en alguns casos les oportunitats de programació atractiva. Tot i que l'economia de moltes institucions culturals catalanes tampoc no acostuma a ser especialment vibrant, hi ha un cert avantatge que hauria de ser aprofitat al seu favor, tot potenciant unes relacions internacionals que permetin tant l'aprenentatge com la participació en iniciatives de major interès i la difusió més ampla de la realitat d'aquí.

En relació amb la difusió, Catalunya hauria de gaudir d'avantatges comparatius quant a potencial de disseminació de la seva oferta cultural i turística mitjançant les noves tecnologies. En efecte, la penetració d'Internet a Catalunya, tot i restar per sota de la mitjana comunitària, és significativament superior a la de la majoria dels estats candidats a l'adhesió, inclosos els que poden presentar una oferta cultural més atractiva. L'any 2001, tenia accés a Internet el 29,8% de la població catalana, el 26,2% de la població txeca, el 16,6% de la polonesa i l'11,9% de l'hongaresa. Només Estònia (34,7%) i Eslovènia (31,1%) se situarien per sobre de les xifres catalanes.[29] Si bé cal valorar amb prudència aquestes dades, donada la diversitat de fonts i metodologies i el fet que l'ús d'Internet a Catalunya també sembli que s'alenteix, no hi pot haver gaires dubtes que una adequada promoció dels atractius culturals del país a través de les noves tecnologies pot atorgar accés selectiu a nous segments de públic.

Una estratègia lògica en aquest marc hauria de contemplar el disseny d'itineraris temàtics pel territori, per poder-los promoure als mitjans internacionals mitjançant els corresponents anuncis, campanyes i ofertes, tot establint alhora serveis d'informació telemàtica que permetessin resoldre els dubtes del possible viatger. Atesa la manca a Catalunya d'una televisió pública d'Estat i el fet que l'accés internacional a la televisió catalana via satèl·lit sigui menor que no el d'algunes cadenes dels països de l'Europa central i oriental, fer un ús imaginatiu d'Internet pot obrir portes fins ara poc explorades i, sobretot, oferir propostes adients a diversos segments del públic: pensem en rutes al voltant de les tradicions vinícoles, les festes majors o les galeries d'art contemporani, entre moltes d'altres opcions.

Com indicava un document del Parlament Europeu l'any 2000, *"Fins ara el turisme no ha jugat cap paper en relació amb l'ampliació. Als països candidats hi ha un mica de turisme cultural i urbà. La situació és deguda primerament a les inadequades infraestructures turístiques dels països candidats i a un màrqueting extremadament dolent. Per això, caldria reclamar als països candidats que adrecin eficaçment els fons que els programes d'ajut posen a la seva disposició (ISPA, INTERREG), per exemple per desenvolupar infraestructures, projectes culturals, etc. Caldria fomentar que les administracions centrals d'una banda i les autoritats locals i regionals de l'altra concedissin una major importància al turisme i a la cooperació amb els estats membres."*[30] A més de la necessitat d'aprofitar els avantatges en promoció i difusió (aquest "*extremely bad marketing*" que descriu el text parlamentari hauria de fer-nos pensar de nou en la importància de les campanyes de difusió i atenció al públic), aquesta opinió apunta l'oportunitat per Catalunya d'esdevenir soci privilegiat dels futurs Estats membres de la UE, països de demografia similar i que podrien oferir un altaveu a interessos catalans tot beneficiant-se alhora d'experiències d'aquí.

Cal comentar finalment que el disseny d'estratègies de recepció de visitants hauria de beneficiar-se de l'activitat d'associacions i entitats populars i culturals, que a Catalunya tenen un pes major que no a la majoria de països de l'Europa central i oriental. La participació de la societat civil en el disseny i

la implementació de programes de turisme cultural podria esdevenir, així, un element distintiu de l'oferta catalana.

3.5. Balanç

L'anàlisi presentada en aquesta secció indica la probabilitat que els propers anys presenciïn un creixement sostingut de l'atractiu turístic dels nous Estats membres de la Unió Europea, que molt sovint es recolzaran en institucions o esdeveniments culturals. De la capacitat d'adaptació del sector turístic català, tot aprofitant els aspectes que hem identificat com a avantatges, dependrà l'impacte a Catalunya d'aquest increment, que preveuen institucions internacionals com l'Organització Mundial del Turisme. El quadre següent resumeix els principals avantages i inconvenients relatius de Catalunya, a partir dels quals caldrà dibuixar les estratègies a seguir.

Avantatges dels nous Estats membres:

- Cost
- Formació del personal, habilitats lingüístiques, major educació cultural
- Situació geogràfica: proximitat dels països que més viatgen als nous Estats membres; emergència de subregions (àrea bàltica, Europa central, etc.)
- Novetat de l'oferta turística
- Concentració d'esforços en el turisme cultural
- Oferta cultural interessant i a preus atractius
- Obertura internacional: disseny d'itineraris transnacionals, hàbit de cooperació, etc.

Avantatges comparatius de Catalunya:

- Possibilitat de combinar turisme tradicional i turisme cultural
- Infraestructures i instal·lacions turístiques en millor estat
- Menys problemes d'inseguretat
- Major agilitat de les entitats culturals en l'àmbit internacional
- Oportunitats de màrqueting i comunicació a partir de les noves tecnologies
- Experiència acumulada en atracció turística
- Vinculació entre tradició i contemporaneïtat
- Pes de la societat civil

Impactes directes de l'ampliació de la UE sobre el turisme cultural a Catalunya caldria trobar-los, per exemple, en el nombre de visites de ciutadans estrangers, sobretot els que provenen d'estats comunitaris, als principals centres culturals i artístics del país, àmbit en el qual és previsible un lleuger descens. Quant als impactes indirectes, se centraran en les mesures que prenguin els operadors turístics i les organitzacions culturals de

Catalunya davant dels previsibles canvis: fins a quin punt s'intensificarà l'oferta cultural adreçada al turista amb poca vocació de visita artística, o com es dissenyaran polítiques i projectes de cooperació cultural que incideixin en la difusió internacional de l'oferta autòctona, a més de les possibilitats que neixin en l'àmbit del finançament comunitari, elements que analitzarem amb més profunditat en les properes seccions.

4. Canvis en l'estructura financera comunitària

Com s'ha indicat abans, la versió consolidada del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea aprovada a la cimera de Maastricht l'any 1991 va obrir una porta a l'adopció de mesures en l'àmbit del turisme ("*[L']acció de la Comunitat implicarà, en les condicions i segons el ritme previstos en el present Tractat...mesures en l'àmbit de l'energia, de la protecció civil i del turisme.*"[31]), que fins ara s'ha traduït en una acció tímida, fonamentalment d'estudi, dins el territori comunitari. No existeix política turística comuna, i les mesures es regeixen per la regla de la unanimitat dels estats. Els objectius de la Unitat de Turisme de la Comissió Europea, emmarcada a la Direcció General d'Empresa, se centren en la millora de la qualitat, la competitivitat i la sostenibilitat del sector turístic europeu i en la protecció del consumidor.

Aquesta acció de la Comissió és influïda per la participació dels estats en el marc del Consell Consultiu de Turisme (*Tourism Advisory Committee*), establert el 1986 i del qual formen part representants dels 18 estats de l'Espai Econòmic Europeu, amb l'objectiu de facilitar l'intercanvi d'informació, consultes i cooperació en l'àmbit del turisme. La voluntat d'homologar dades ha donat pas a l'anomenat Sistema Estadístic Europeu sobre Turisme, que recull dades relatives a viatges, allotjament i ocupació hotelera. Precisament la normativa relativa a estadístiques és l'única part de l'*acquis communautaire* relatiu a turisme que els estats candidats a l'adhesió han de tenir en compte durant el procés de negociacions.

Si bé el lideratge europeu en matèria de recepció de turisme internacional ha fet innecessari fins ara que el turisme es convertís en tema de debat a nivell comunitari i que es plantegessin mesures actives per part de les institucions de la UE, els indicis de canvi de tendència observats en els darrers anys (Europa representava el 68,2% de les arribades de turisme internacional a tot el món l'any 1970 però només el 60% l'any 1998[32]) han impulsat modificacions de discurs. Una resolució recent del Consell de Ministres admetia que "*Tot i que el principal destí turístic dels ciutadans europeus és la mateixa Europa, la posició d'aquesta com a destí turístic a nivell internacional decau lleugerament, com mostren els informes i previsions de l'Organització Mundial del Turisme.*"[33] El text afirma paral·lelament que "*El turisme és un sector de naturalesa transversal que afecten moltes de les polítiques de la Unió Europea. Tot i que no existeixi una política europea comuna en aquesta matèria, moltes polítiques i mesures comunitàries en àmbits com els transports, el medi*

ambient, les noves tecnologies de la informació, la higiene alimentària, l'energia i la fiscalitat incideixen directament en el sector turístic, si bé els interessos d'aquest no sempre són tinguts en compte en adoptar decisions. Convé, per tant, dotar aquestes polítiques i mesures d'un ampli marc de coordinació."[34] Quant a la cultura, la resolució s'hi refereix breument: "*El turisme hauria de prendre en consideració els interessos de la sostenibilitat econòmica, social i mediambiental, així com la necessitat de preservar els recursos naturals, culturals i ecològics.*"[35]

Malgrat que les mesures que el text proposa a la Comissió i als Estats Membres no suposen un canvi qualitatiu en l'actitud respecte el turisme (principalment es busca millorar l'intercanvi d'informació i la recollida i anàlisi de dades), el fet que aquesta sigui la primera resolució aprovada pel Consell en matèria de turisme i les referències a la sostenibilitat del turisme i a la qualitat dels serveis turístics poden ser símptoma d'un major interès per part de les institucions comunitàries envers aquesta àrea, un canvi que podria reflectir-se més endavant en l'ordre de prioritats d'altres programes comunitaris, sobretot aquells que fan referència a territori, ocupació i desenvolupament.

L'èmfasi posat en l'intercanvi d'experiències i la identificació de bones pràctiques podria oferir oportunitats a Catalunya, terra generalment ben vista en l'àmbit turístic, per prendre posicions i vendre el producte. D'altra banda, caldrà veure si els debats al voltant dels fons regionals no incrementen l'atenció al fet turístic com a element de desenvolupament, sobretot amb l'accés d'uns nous Estats membres amb especial interès en aquesta matèria. En qualsevol cas, les ajudes d'aquest tipus tendiran a revertir en major escala en els nous territoris comunitaris que no a Catalunya, tant pel desplaçament cap a l'est dels fons estructurals com per la inclusió del turisme cultural entre els elements bàsics de desenvolupament contemporani a l'Europa central i oriental, a diferència del que passa ara per ara a Catalunya.

Es pot esperar una tendència semblant pel que fa als fons que la UE destina a la cultura, si bé la petitesa del programa Cultura 2000, que probablement continuarà sent magre amb o sense canvi de nom, a partir de l'any 2005, fa que l'impacte dels ajuts concedits, destinats sobretot a esdeveniments més que no a estructures, sigui poc rellevant en la pràctica.

A grans trets, i encara que puguem esperar una major atenció per part de la Unió Europea envers el turisme, no és l'acció comunitària el que més influirà en la viabilitat del turisme cultural a Catalunya, l'èxit del qual depèn més de factors i estratègies endògens i dels triomfs de la competència que no de la política i el finançament comunitaris.

5. Possibles actuacions

De l'anàlisi presentada fins ara se'n desprèn que les intervencions més útils per al turisme cultural de Catalunya s'han d'orientar a la redefinició del lloc propi en el mercat, més que no a presentar batalla davant les institucions comunitàries. L'obertura de la UE a nous membres esdevé, pels motius ja apuntats, una amenaça a la competitivitat turística de Catalunya però dibuixa alhora algunes línies a seguir.

Tot i l'èxit del país en la recepció de visitants, fins ara són escasses les polítiques i projectes culturals que hagin pres en compte el factor turístic, mentre l'atracció de visitants ha viscut gairebé sempre d'esquena a la realitat cultural i la seva accessibilitat per part del turista. Cal per tant incidir en aquesta línia per tal de donar arguments de venda internacional al sector cultural català, amb mesures que poden anar des de la informació en diverses llengües fins al disseny d'esdeveniments específics per al visitant de pas, les campanyes de comunicació adreçades a diferents segments del mercat internacional, l'organització d'itineraris de luxe per a grups reduïts, la potenciació dels paquets combinats (mètodes de transport àgils entre els llocs d'estada i els centres d'interès cultural, venda d'entrades en hotels o punts d'informació turística, difusió d'informació, abonaments útils per visitar diverses institucions artístiques o culturals en combinació amb l'ús del transport, etc.), o la creació d'un segell distintiu per les entitats culturals atentes envers els turistes (*tourist-friendly culture*, en podríem dir).

El primer àmbit on hi ha camp per córrer, per tant, és el disseny d'estratègies que combinin interessos turístics i culturals, per la qual cosa calen fòrums de diàleg entre agents públics i privats, que seran més urgents si es certifiquen les tendències decreixents en atracció de visitants.

En relació amb això, hem apuntat també la necessitat d'aprofundir les estratègies de comunicació internacional del sector cultural català, tot aprofitant la bona imatge de què gaudeix Catalunya en determinats àmbits internacionals, que li obriria portes als intercanvis si se'n sabés fer un ús oportú. En subratllar la importància de les estratègies de comunicació internacional, fem referència primerament a les tècniques de màrqueting adreçades als operadors turístics europeus i de fora d'Europa, però també a la potenciació de les relacions internacionals de les entitats culturals catalanes, per tal de millorar-ne la visibilitat i permetre'n la participació en un major nombre d'iniciatives transnacionals. En aquest sentit, cal recordar la creació a finals de l'any 2000 de l'Institut Català de les Indústries Culturals (ICIC), entre les funcions del qual hi ha *"[donar] suport a les iniciatives empresarials de promoció de productes culturals i impulsar el consum interior, l'exportació, la difusió i la promoció en circuits internacionals d'aquests productes"*.[36] Amb tot, els efectes de l'ICIC fins ara han estat poc visibles. El suport a la promoció hauria de passar sens falta pels ajuts a les estratègies de comunicació d'iniciatives culturals susceptibles de captar suports exteriors i que aportin determinats continguts d'innovació. En matèria de cooperació internacional caldrà contemplar així mateix les actuacions del nou Institut Ramon Llull,

igual com el suport que ofereixen el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura (COPEC) i el Consorci de Promoció Comercial de Catalunya (COPCA).

Finalment, i més a llarg termini, l'observació del context actual reclama un major èmfasi en qüestions de formació, tant d'habilitats lingüístiques del personal que hagi d'atendre el públic visitant com de coneixement de la realitat cultural i patrimonial entre els operadors del sector turístic tradicional. Així mateix, hauria de potenciar-se la capacitació en comunicació internacional entre els agents i les empreses del sector cultural que desenvolupin estratègies d'obertura a un públic internacional. És una tasca que, a més de la contribució que hi puguin fer universitats i centres d'estudis, hauria de rebre el suport dels organismes competents en matèria d'educació, cultura i turisme.

6. Indicadors pel seguiment

Com s'ha comentat anteriorment, la Unió Europea ha desenvolupat en els darrers anys un Sistema Estadístic sobre Turisme que facilita les comparacions entre estats membres però les dades del qual, centrades sobretot en viatges, nombre i categoria dels hotels, llits i pernoctacions, ofereixen en general poques dades al voltant del turisme cultural. Podem estar atents, amb tot, a l'evolució del nombre d'hotels d'alta categoria als futurs estats membres de la UE, que pot indicar en certa manera l'interès que aquests països generen en el públic d'elevat poder adquisitiu, el que més sovint tria destinacions en funció del seu atractiu cultural. Les dades referents a aquestes qüestions són publicades periòdicament per Eurostat mitjançant els reculls *Tourism in Europe – Key Figures* i els especials sobre turisme de *Statistics in Focus*, i se'n poden trobar també mitjançant la base de dades New Cronos. La Comissió ha reconegut recentment que les estadístiques existents en matèria de turisme són insuficients donada la importància del sector, i cal esperar que en els propers anys s'intenti ampliar el menú de dades disponibles, amb la lentitud i les dificultats de comparació habituals.[37]

L'evolució del nombre de visitants a les principals institucions culturals i artístiques de Catalunya pot servir també com a mesura útil. Caldria contemplar també l'evolució de les entrades registrades a centres de menor pes en el conjunt del país.

Quant a la competència, caldrà observar l'obertura de seus de promoció turística dels països del centre i l'est d'Europa a Catalunya i a la resta del territori comunitari. Serà especialment interessant veure fins a quin punt es teixeixen aliances entre diversos països i quin paper juguen en les seves estratègies els llocs d'interès cultural. Les publicacions de l'Organització Mundial del Turisme acostumen a fer-se ressò de les tendències d'obertura de noves seus de promoció, sobretot en els comunicats de premsa o als informes que lloen les perspectives turístiques dels països en voga.

Altres elements que podríem tenir en compte són l'atenció que les guies internacionals de viatges dispensen a les destinacions turístiques de l'Europa central i oriental. Ara per ara, les úniques indrets dels estats candidats destacats regularment en publicacions digitals com *Time Out*, *Tripadvisor*, *Planetrider* o *Etn.nl* són les ciutats txeques, hongareses i poloneses, però és probable que això s'amplïi en els propers anys: caldria fer-ne un seguiment. Les guies de viatge *Lonely Planet* ja compten amb volums sobre tots els països candidats a l'adhesió, després que el juny de 2002 es publiqués la primera guia sobre Bulgària. Un bon indicador de l'atenció que generen aquests països com a destí turístic és observar el nombre de traduccions i noves edicions que es vagin publicant en els propers anys.

Finalment, l'interès dels països de l'Europa central i oriental per atreure turisme internacional podria veure's reflectit en l'impuls de noves candidatures a les llistes de Patrimoni Mundial i d'Obres Mestres del Patrimoni Oral i Intangible que elabora la UNESCO. Tot i la rellevància que l'acceptació de les candidatures pròpies acostuma a adquirir entre la població local, cal relativitzar el pes real d'una tal fita, atès que pràcticament tots els països membres de la UNESCO (i certament tots els països candidats a l'adhesió comunitària) compten amb almenys un lloc considerat patrimoni de la humanitat, i en la majoria de casos amb diversos, sense que això hagi de suposar canvis de magnitud suprema en les pautes de turisme cultural. En tot cas, és possible que les actuals xifres de llocs i expressions intangibles homologats internacionalment (un a Estònia, Letònia i Eslovènia, dos a Lituània, etc.) creixin en els propers anys, com a part d'estratègies més àmplies d'atracció turística.

---

* Agraïm la col·laboració de Lluís Garzón i Paraic Mc Quaid.

[1] Un exemple en seria l'escriptor nord-americà Garrison Keillor, en un discurs a la Conferència sobre Viatge i Turisme celebrada a Washington DC el 1995: "*Hem de reflexionar al voltant del turisme cultural, perquè en realitat no hi ha cap altra mena de turisme. El turisme és això (...). La gent no ve als Estats Units pels nostres aeroports, la gent no ve als Estats Units pels nostres hotels, ni per les instal·lacions recreatives (...). Ve per la nostra cultura: l'alta cultura, la baixa cultura, la cultura mitjana (...); ve aquí a veure Amèrica.*" L'autor mostra aquí una definició molt àmplia de cultura, equiparable a civilització, que faria efectivament impracticable qualsevol noció de "turisme cultural". Tot i l'interès que pugui tenir aquesta concepció de cara a eixamplar les perspectives, en aquest document treballarem a partir de paràmetres més restringits: turisme cultural són les visites o les pràctiques culturals d'inspiració artística realitzades com a part del nostre temps lliure; això inclou els viatges motivats especialment per visitar museus o teatres o per participar en cursos d'aprenentatge artístic, així com les visites a instal·lacions o esdeveniments culturals realitzades en el marc de viatges de motivació més àmplia (que poden ser tant períodes llargs de vacances com desplaçaments per motius professionals, per exemple).

[2] Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones, *Un marco de cooperación para el futuro del turismo europeo*, COM(2001) 665 final, 13.11.2001. Traducció pròpia.

[3] Reinhard Klein (cap de la unitat de Turisme, DG Empresa), "Public Policies and Cultural Tourism: EU Activities",.1r Congrés de Turisme Cultural, Barcelona, març 2001. Disponible a *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural* (Barcelona: Interarts / Saló

Internacional del Turisme a Catalunya / Diputació de Barcelona / Turisme de Barcelona / Turisme de Catalunya, 2001), pp. 45-57. Traducció pròpia.

[4] Vegeu, per exemple, Greg Richards, "European Cultural Tourism. Patterns and Prospects", a Diane Dodd i Annemoon van Hemel (eds.), *Planning Cultural Tourism in Europe. A Presentation of Theories and Cases* (Amsterdam: Boekmanstichting / Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1999), pp. 16-32.

[5] En concret, la població comunitària visitaria 0,68 museus o galeries de mitjana a l'any al seu país, i 0,33 a l'estranger. Les dades van ser elaborades per la Fundació Interarts a partir de l'"Eurobarometer's Survey on Europeans' Participation in Cultural Activities. Basic Tables", *Eurobarometer 56.0*, 2002, pp. 31-34. A partir de qüestions com ara "Quantes vegades en els últims 12 mesos ha visitat un museu o una galeria al seu país?", les respostes a les quals s'havien agrupat per segments, es va atribuir valor 0 a la resposta "cap vegada"; valor 2 a la resposta "entre 1 i 3 vegades"; valor 5 a la resposta "entre 4 i 6 vegades"; valor 9 a la resposta "entre 7 i 12 vegades"; valor 15 a la resposta "més de 12 vegades"; i valor 0 a la resposta "no sap"; després d'això es va elaborar una mitjana aritmètica.

[6] Direcció General de Turisme, *El turisme estranger a Catalunya. Any 2000* (Barcelona: Direcció General de Turisme, 2000); i Catalunya Turisme, *Catalunya turística en xifres 2001* (Barcelona: Serveis d'Estudis i Assessorament – Direcció General de Turisme, 2002).

[7] Comissió Europea, *Facts and Figures on the Europeans on Holidays 1997-1998. Executive Summary* (Brussel·les: Comissió Europea – Direcció General XXIII, 1998), sèrie Eurobaròmetre.

[8] Vegeu www.mcx.es/turismo/picte2000

[9] El programa dels fons regionals per al Piemont en el període 2000-2006 fa referència al turisme cultural en la seva prioritat "Qualificació i suport del sistema", a la qual es destinen 543 milions d'euros, un 48,8% del total disponible per la regió. La Toscana afirma que l'estratègia de desenvolupament del seu programa se centra en la qualificació del teixit productiu i en la promoció del turisme, mitjançant el desenvolupament del patrimoni ambiental i cultural; a això s'hi destina específicament la línia "Millora territorial", que rep 444 milions d'euros de les diverses administracions, un 39,3% del total. Mentrestant, el programa dels fons regionals per Catalunya tracta el turisme cultural en el marc del "Desenvolupament local i urbà", que aborda qüestions turístiques, culturals, socials i d'ocupació. Hi van destinats 385 milions d'euros, un 14,5% del total. El Piemont és l'única de les tres regions que no disposa de costa, motiu que possiblement el predisposa a impulsar el turisme cultural. (Informació obtinguda del servei Inforegio de la Comissió Europea).

[10] Carmela Martín et al, *L'ampliació de la Unió Europea. Efectes sobre l'economia espanyola* (Barcelona: La Caixa, 2002), col·lecció Estudis Econòmics, nº27.

[11] Estret dels Eurobaròmetres 55, sobre els coneixements lingüístics de la població comunitària, i 57, sobre els països candidats a l'adhesió, ambdós de 2001.

[12] World Tourism Organisation, "European Tourism to Double in Next 20 Years", 13.3.2000; i "Hungary celebrates a double millennium", *WTO News Bulletin*, sense data (2000?). Extret de www.world-tourism.org

[13] 3.464.715 dels 5.056.240 visitants estrangers a Bulgària el 1999 provenien de Romania, Macedònia, Turquia, Iugoslàvia, Ucraïna i Moldàvia. Dades del govern búlgar disponibles a www.mi.government.bg/eng/tur/pdf/tourism.pdf

[14] Percentatge de la població de 13 estats membres de la UE que havia realitzat almenys un viatge de quatre nits o més fora de la seva residència durant l'any anterior. Hans-Werner Schmidt, "How Europeans Go on Holiday", *Statistics in Focus* (Eurostat), Theme 4, 15/2002.

[15] Comissió Europea, *Candidate Countries Eurobarometer 2001* (Brussel·les: Comissió Europea – Servei de Premsa i Comunicació, 2002).

[16] Organización Mundial del Turismo, *Datos esenciales 1999* (Madrid: OMT, 1999).

[17] The European Opinion Research Group, *Information sur l'Europe, élargissement de l'Union européenne & adhésion au projet communautaire: la parole aux opinions des quinze* (Brussel·les: Comissió Europea – Servei de Premsa i Comunicació, 2002), Eurobaròmetre 2002, edició especial.

[18] Bill Dufton (rapporteur), *Cultural Policy in Lithuania. Report of the European panel of examiners* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States", p. 53. Traducció pròpia.

[19] Charles Landry (rapporteur), *Cultural Policy in Bulgaria. Report of a European panel of Examiners* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States", p. 84. Traducció pròpia.
[20] Péter Inkei, "Hungary", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació), p. HU-3. Traducció pròpia.
[21] Dorota Ilczuk i Luiza Drela, "Poland", a Ibídem.
[22] Dorota Ilczuk (rapporteur), "Cultural Policy in Latvia. Report of European Panel of Examiners", a *Cultural Policy in Latvia* (Riga: Council of Europe / Ministry of Culture Republic of Latvia, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States of the Council of Europe", p. 177. Traducció pròpia.
[23] Vegeu www.gov.ro/engleza/obiective/programguv/capitolul_3.htm.
[24] Jacques Renard (rapporteur), *Cultural Policy in Romania. Report of a European group of experts* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1999), col·lecció "European Programme of National Cultural Policy Reviews", p.26. Traducció pròpia.
[25] ERICarts, Veronica Ratzenböck i Vesna Čopič, "Slovenia", a *Cultural Policies in Europe. a compendium of basic facts and trends* (Bonn: Council of Europe / ERICarts, 2000), p. SLO-11. Traducció pròpia.
[26] Carmela Martín et al (2002).
[27] Bill Dufton (rapporteur) (1998).
[28] Projecte PHARE SR0107.07 "Tourism Development Velka Domasa" (Eslovàquia) i Projecte PHARE PL01.06.01.04 "Tourism Development around Goplo Lake" (Polònia).
[29] Dades extretes de la base de dades www.nua.com ("How many are online") i de l'Observatori de la Societat de la Informació (Catalunya). Per validar la comparació, hem utilitzat les xifres de data més propera a juny de 2001.
[30] Contribució de la Comissió d'Ampliació, Transport i Turisme del Parlament Europeu al "Report on the Enlargement of the European Union", Parlament Europeu, 19 de setembre de 2000 (COM(1999) 500 – C5-0341/2000 – 2171/2000 (COS)). Traducció pròpia.
[31] Versió consolidada del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea, article 3.1.u), modificada a Amsterdam 1997. Traducció pròpia.
[32] Organización Mundial del Turismo (1999).
[33] "Resolución del Consejo de 21 de mayo de 2002 sobre el futuro del turismo europeo", *Diario Oficial de las Comunidades Europeas*, C 135/1, 6.6.2002. Traducció pròpia.
[34] Ibídem.
[35] Ibídem.
[36] Llei 20/2000, de 29 de desembre, de creació de l'Institut Català de les Indústries Culturals; article 3.1.c).
[37] Comunicación de la Comisión COM(2001) 665 final, 13.11.2001. Vegeu la referència més amunt. El document fonamental en matèria d'estadístiques turístiques és la Directiva del Consell 95/97/EC, de 23 de novembre de 1995, sobre la recollida d'informació estadística en matèria de turisme.

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: el turisme cultural

Bibliografia

1. Articles i informes

Dufton, Bill (rapporteur), *Cultural Policy in Lithuania. Report of the European panel of examiners* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States".

ERICarts, Veronica Ratzenböck i Vesna Čopič, "Slovenia", a *Cultural Policies in Europe. a compendium of basic facts and trends* (Bonn: Council of Europe / ERICarts, 2000)

Ilczuk, Dorota, i Drela, Luiza, "Poland", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació).

Ilczuk, Dorota (rapporteur), "Cultural Policy in Latvia. Report of European Panel of Examiners", a *Cultural Policy in Latvia* (Riga: Council of Europe / Ministry of Culture Republic of Latvia, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States of the Council of Europe".

Inkei, Péter, "Hungary", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació).

Klein, Reinhard, "Public Policies and Cultural Tourism: EU Activities", 1r Congrés de Turisme Cultural, Barcelona, març 2001. Disponible a *Turisme i Cultura. Debats del Congrés de Turisme Cultural* (Barcelona: Interarts / Saló Internacional del Turisme a Catalunya / Diputació de Barcelona / Turisme de Barcelona / Turisme de Catalunya, 2001), pp. 45-57.

Landry, Charles (rapporteur), *Cultural Policy in Bulgaria. Report of a European panel of Examiners* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1998), col·lecció "Cultural Development Policies in Member States".

Martín, Carmela, et al, *L'ampliació de la Unió Europea. Efectes sobre l'economia espanyola* (Barcelona: La Caixa, 2002), col·lecció Estudis Econòmics, nº27.

Renard, Jacques (rapporteur), *Cultural Policy in Romania. Report of a European group of experts* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1999), col·lecció "European Programme of National Cultural Policy Reviews".

Richards, Greg, "European Cultural Tourism. Patterns and Prospects", a Diane Dodd i Annemoon van Hemel (eds.), *Planning Cultural Tourism in Europe. A Presentation of Theories and Cases* (Amsterdam: Boekmanstichting / Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1999), pp. 16-32.

2. Documents oficials i estadístics

Catalunya Turisme, *Catalunya turística en xifres 2001* (Barcelona: Serveis d'Estudis i Assessorament – Direcció General de Turisme, 2002).

Comissió Europea, *Facts and Figures on the Europeans on Holidays 1997-1998. Executive Summary* (Brussel les: Comissió Europea – Direcció General XXIII, 1998), sèrie Eurobaròmetre.

Comissió Europea, *Candidate Countries Eurobarometer 2001* (Brussel les: Comissió Europea – Servei de Premsa i Comunicació, 2002).

Comissió Europea, "Eurobarometer's Survey on Europeans' Participation in Cultural Activities. Basic Tables", *Eurobarometer 56.0*, 2002.

Direcció General de Turisme, *El turisme estranger a Catalunya. Any 2000* (Barcelona: Direcció General de Turisme, 2000)

The European Opinion Research Group, *Information sur l'Europe, élargissement de l'Union européenne & adhésion au projet communautaire: la parole aux opinions des quinze* (Brussel les: Comissió Europea – Servei de Premsa i Comunicació, 2002), Eurobaròmetre 2002, edició especial.

Organización Mundial del Turismo, *Datos esenciales 1999* (Madrid: OMT, 1999).

Schmidt, Hans-Werner, "How Europeans Go on Holiday", *Statistics in Focus* (Eurostat), Theme 4, 15/2002.

World Tourism Organisation, "European Tourism to Double in Next 20 Years", 13.3.2000. Extret de www.world-tourism.org

World Tourism Organisation, "Hungary celebrates a double millennium", *WTO News Bulletin*, sense data (2000?). Extret de www.world-tourism.org

Les referències a pàgines d'Internet són correctes el mes de setembre de 2002.

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: les polítiques culturals

Per Jordi Baltà i Eduard Delgado, Fundació Interarts

1. Introducció

Per a la Unió Europea, la política cultural continua essent una àrea de sobirania estatal, en la qual la Unió no incideix directament. La UE només ha adquirit competències de suport a la cooperació cultural transnacional, sempre amb l'aprovació unànime dels estats, però el disseny de polítiques, molt lligat a les identitats estatals, no s'ha incorporat mai a la cartera comunitària.

L'aprovació del Tractat de Maastricht l'any 1991 va suposar el tret de sortida d'una generació de programes de foment de la cooperació cultural internacional que, com en el cas de l'actual programa Cultura 2000, són aprovats pel procediment de codecisió entre el Parlament i el Consell. D'acord amb allò que estableix l'actual article 151 del Tractat constitutiu de la Comunitat Europea, en matèria de cultura només es poden aprovar mesures de foment i recomanacions, i sempre amb unanimitat dels estats. Queden excloses, així, totes les formes d'harmonització de les disposicions legals i reglamentàries.

Certament, hi ha normatives comunes de la UE, com ara l'aplicació de tipus d'IVA o la legislació sobre mercat interior, que incideixen en la vida cultural dels Estats membres i determinen el marc de les polítiques culturals que les diverses administracions hi poden implementar. Amb tot, per regla general la influència de la Unió Europea sobre les polítiques culturals dels Estats membres i de les administracions infraestatals com la catalana és molt poc important, i per aquest motiu no es preveu un impacte directe de l'ampliació de la UE en les polítiques culturals de Catalunya.

És més interessant estudiar, amb major possibilitat d'identificar canvis de trajectòria, els efectes de l'ampliació en el finançament que la UE atorga a projectes culturals. Per exemple, la possibilitat oferta als països candidats a l'adhesió, des de l'any 2001, de beneficiar-se del programa Cultura 2000, sense que se n'hagin incrementat les partides totals, fa més difícil per als agents culturals dels antics Estats membres, com ara els catalans, d'optar a ajuts. Aquesta tendència probablement creixerà, ja que amb l'ampliació desapareixeran les restriccions que actualment deneguen el finançament a projectes on participin únicament entitats dels països candidats. Segons les regles actuals, els operadors culturals dels països candidats han d'anar acompanyats de, pel cap baix, un representant dels països comunitaris per poder presentar una sol·licitud de finançament vàlida.

En un altre àmbit, també es poden preveure una sèrie de transformacions pel que fa a les relacions culturals internacionals. Diversos esdeveniments

recents, com les dificultats financeres d'algunes organitzacions multilaterals i de fundacions de suport a la societat civil o la mateixa ampliació de la UE apunten la possibilitat que s'incrementi el pes dels estats en la definició i finançament de projectes culturals internacionals, com veurem a continuació.

És per tant en l'àmbit de la cooperació cultural internacional i del finançament comunitari on cal analitzar els efectes de l'ampliació, més que no en el disseny de polítiques culturals en l'àmbit estatal o infraestatal.

2. Política cultural i internacionalització a Catalunya

El balanç dels 20 anys de polítiques culturals públiques a Catalunya deixa necessàriament un regust agredolç. En aquest període s'ha reeixit a crear una burocràcia cultural necessària en un país modern, s'han posat les bases per a l'apuntalament de la llengua, s'ha catalogat el patrimoni i se n'ha restaurat el més desvalgut. Fins aquí, els elements que permeten parlar de l'existència d'una política cultural. Més enllà d'això, hi ha àrees de contrallum on es troben processos com la construcció o la rehabilitació d'equipaments, l'educació artística o la creació d'institucions culturals.

La llengua és lluny de ser salvada, en part per manca d'instruments d'Estat però també per la pèrdua del que la va fer forta en els anys de resistència: l'avantguarda cultural. Han desaparegut pràcticament els *media* culturals d'abast nacional i les perspectives d'inflexió cultural catalana a Internet són pobres. La inversió cultural un cop acabats els grans equipaments previstos tendeix a l'estagnació, i els índexs de pràctica cultural se salven per l'ús massiu de les biblioteques -gràcies als nous serveis (no sempre emprats amb finalitats culturals) d'Internet- i l'escreix de públic teatral – gràcies a la televisió. Podríem afegir-hi els ermots del turisme cultural, la desertització cultural al camp, la urgència d'un pla cultural general per als barris metropolitans o un tractament cultural de la immigració. A tot això cal afegir-hi la manca de vivers de creació artística. Assignatures pendents que haurien de preocupar qualsevol govern, perquè és entre elles que es troba la que potser és històricament més alarmant: la desmobilització associativa. Revers de moneda d'un sistema de castes culturals que sovint actua com un eixida privada de privilegis i compromisos.

La lentitud en la normalització pressupostària, les amenaces polítiques del nou nacionalisme espanyolista i la situació de desavantatge en les indústries culturals ens obliguen a plantejar amb molta més determinació la necessitat central d'una nova política de relacions culturals internacionals. Només un posicionament intel·ligent – i per tant audaç – en l'àmbit internacional pot permetre que Catalunya maximitzi els seus pobres recursos i corregeixi les deficiències de dinàmica interna que impedeixen el desenvolupament cultural. No estem suggerint que la solució "és a fora" sinó que només en un profund i permanent diàleg amb processos internacionals es pot recuperar la perspectiva i pactar els recursos per redreçar una política cultural que torni a situar la cultura al centre d'un projecte col·lectiu.

És en aquest context de necessària internacionalització i deures per fer que cal situar-se quan comencem a analitzar la posició cultural de Catalunya davant

la UE. En aquesta perspectiva se sobreposen les conclusions dels darrers anys, és a dir els efectes més visibles sobre la producció cultural catalana de la presència a la UE, i els canvis que puguin esdevenir-se a partir de l'ampliació cap a l'est i cap a les illes mediterrànies.

3. La UE i la cooperació cultural

Amb les modificacions introduïdes a Maastricht el 1991, el *Tractat constitutiu de la Comunitat Europea* va incorporar per primer cop compromisos relatius a cultura. Després de la Cimera d'Amsterdam de 1997, aquesta disposició passà a l'article 151, que afirma el següent:

> *"Article 151 (antic article 128)*
>
> *1. La Comunitat contribuirà al floriment de les cultures dels Estats membres, dins el respecte de la seva diversitat nacional i regional, tot posant de relleu al mateix temps el patrimoni cultural comú.*
>
> *2. L'acció de la Comunitat afavorirà la cooperació entre Estats membres i, si fos necessari, donarà suport i completarà l'acció d'aquests en els següents àmbits:*
> *- la millora del coneixement i la difusió de la cultura i la història dels pobles europeus;*
> *- la conservació i protecció del patrimoni cultural d'importància europea;*
> *- els intercanvis culturals no comercials;*
> *- la creació artística i literària, incloent-hi el sector audiovisual.*
>
> *3. La Comunitat i els Estats membres fomentaran la cooperació amb els tercers països i amb les organitzacions internacionals competents en l'àmbit de la cultura, especialment amb el Consell d'Europa.*
>
> *4. La Comunitat tindrà en compte els aspectes culturals de la seva actuació en virtut d'altres disposicions del present Tractat, en particular per tal de respectar i fomentar la diversitat de les seves cultures.*
>
> *5. Per contribuir a la consecució dels objectius del present article, el Consell adoptarà:*
> *- per unanimitat, d'acord amb el procediment previst a l'article 251 i prèvia consulta al Comitè de les Regions, mesures de foment, excloent qualsevol harmonització de les disposicions legals i reglamentàries dels Estats membres. El Consell es pronunciarà per unanimitat durant tot el procediment previst a l'article 251;*
> *- per unanimitat, a proposta de la Comissió, recomanacions."*[1]

L'apartat 2 de l'article, que especifica els àmbits als quals es pot referir l'acció comunitària en matèria de cultura, posa l'èmfasi principalment en els aspectes cooperatius i d'àmbit supraestatal: es parla de "coneixement dels pobles" (una al·lusió traduïda generalment com a "coneixement mutu dels pobles"), de "patrimoni cultural d'importància europea" i d'""intercanvis culturals no comercials". En aquesta línia, les accions fomentades des de les institucions comunitàries s'han centrat sempre en iniciatives transnacionals i de durada curta, amb poca incidència sobre les propostes permanents de les institucions

estatals o infraestatals, encara més si tenim en compte la petitesa de les dotacions pressupostàries concedides als programes comunitaris de cultura: l'actual iniciativa estrella, Cultura 2000, disposa de 167 milions d'euros per al quinquenni 2000-2004. Aquests fons van destinats al finançament d'iniciatives conjuntes d'agents culturals (centres d'exposicions, companyies d'arts escèniques, institucions de difusió d'espectacles, associacions d'artistes, ajuntaments, administracions regionals, centres d'estudis, universitats, etc.) sobretot en l'àmbit de l'intercanvi d'artistes per a la formació, la realització de gires o la producció d'espectacles o projectes conjunts. El programa finança principalment iniciatives anuals, amb participació d'agents d'almenys tres estats, així com un reduït nombre de projectes de dos o tres anys, en els quals han de participar entitats de com a mínim cinc estats. En tots els casos, una organització lidera el projecte, fet que li atorga prerrogatives en la definició de prioritats i objectius i la converteix en responsable de l'administració interna i principal beneficiària.

El repartiment geogràfic de subvencions realitzat anualment per la Direcció General d'Educació i Cultura, que s'encarrega de l'administració de Cultura 2000, respon en general a l'equitat entre estats, fet que permet a organitzacions catalanes de rebre una quota relativament estable d'ajuts. Així i tot, s'observen variacions pel que fa a la capacitat d'organitzacions catalanes de liderar projectes, de manera que també en decreix la capacitat de mobilitzar recursos comunitaris i de donar visibilitat a les inquietuds del sector cultural local. El pes relatiu de projectes de cooperació cultural amb presència catalana entre els finançats per Cultura 2000 en les seves tres primeres edicions s'ha mantingut entre l'11 i el 13%, però dels 60 projectes en els quals s'ha participat només se'n lideraven 10, fet que equival a un 2,1% del total d'iniciatives que van beneficiar-se del suport comunitari.[2] La presència catalana sembla especialment activa en els àmbits de la literatura i el patrimoni.

L'edició 2001 del programa Cultura 2000 es va obrir per primer cop a la participació d'operadors culturals dels països candidats a l'adhesió. L'Observatori Regional sobre el Finançament de la Cultura al Centre i l'Est d'Europa, amb seu a Budapest, va publicar a mitjan 2002 una anàlisi de la repercussió als països candidats del centre i l'est d'Europa (excloent Malta, Turquia i Xipre) en l'edició 2002 del programa. Segons aquestes dades, el 45% dels projectes finançats per Cultura 2000 aquell any van comptar amb presència d'un dels 10 Estats candidats del centre i l'est d'Europa, i un 12% eren liderats per operadors culturals d'aquests països. Es detectava una presència elevada en l'àmbit de la literatura: un 21% del total de projectes tenien lideratge en aquests països. Pel que fa als projectes multianuals, els que reben més recursos per projecte, 19 dels 24 projectes finançats per la UE haurien comptat amb la participació d'agents dels països candidats.

Tot i que probablement és d'hora per treure conclusions gaire definitives sobre el significat d'aquestes dades, és fàcil suposar que l'ampliació de la Unió Europea desplaci determinades funcions de soci minoritari que durant anys s'han atribuït als operadors culturals dels països del sud d'Europa. És a dir, en un marc de finançament cultural comunitari que acostuma a concedir la major part d'ajuts a iniciatives amb lideratge del centre i el nord d'Europa, ha estat habitual que es busquessin pivotacions febles als Estats mediterranis, fet que sovint ha concedit oportunitats als operadors catalans. En el nou context de l'ampliació, és molt probable que els agents culturals alemanys,

francesos o belgues cerquin peus a l'est i no tant al sud com fins ara, fet que podria afectar la capacitat catalana de beneficiar-se d'aquests ajuts i desenvolupar aliances culturals a Europa, a no ser que des d'aquí es potenciï el lideratge d'iniciatives. Cal apuntar, per exemple, que el país comunitari que més projectes amb participació de l'Est va liderar en l'edició 2002 de Cultura 2000 va ser Itàlia, que podria compensar amb la pròpia capacitat d'iniciativa el desplaçament de centralitats cap als nous Estats membres. Resta per tant la mateixa possibilitat per a Catalunya, de teixir vincles amb operadors de l'Est que li permetin d'inserir les prioritats pròpies i d'ampliar les oportunitats de cooperació.[3]

4. Cooperació cultural a l'Europa ampliada

4.1. Administració i cooperació cultural als Estats candidats

> *"L'actual identitat europea, per molt difusa que sigui, haurà de ser reformulada com a part del procés d'ampliació de la UE, per tal d'incloure les legítimes pautes i experiències culturals i històriques que són pròpies dels nous membres."*[4]

Com apunta en aquesta cita l'actual primer ministre eslovè, la identitat europea vinculada al marc comunitari es configura com un complex difús, en gran part per les diferències de discurs històric i de construcció d'identitats entre els diversos Estats membres. Els consensos comunitaris s'han bastit durant mig segle al voltant dels intercanvis comercials, alguns principis polítics i de seguretat i la vocació d'amplificar, en determinades circumstàncies, la posició europea als debats internacionals.

Mentrestant, hi ha un consens estès a la població i als representants institucionals dels Estats membres que la cultura i els factors més vinculats a la identitat han de restar fora de l'àmbit d'acció comunitari. Aquesta idea sembla compartir-la també la població dels Estats candidats a l'adhesió: els resultats d'una enquesta finançada per la UE als futurs Estats membres l'any 2001 van mostrar que, entre 27 àrees d'acció, era en política cultural on més gent preferia que la presa de decisions es mantingués en mans de l'estat (52%), en lloc d'haver-la de coordinar amb les institucions comunitàries (36%).[5]

És així que l'àmbit de la cultura serà testimoni de canvis menys substancials que no d'altres en l'adveniment de l'Europa ampliada. És en els fons estructurals o la legislació de mercat on es lliuraran batalles. El procés d'adequació legislativa i procedimental dels marcs estatals al cabal comunitari i als principis comunitaris ja ha mostrat que el sector cultural era poc subjecte a exigències, i només el respecte per algunes minories (la població roma o kurda) era motiu de preocupació entre les institucions comunitàries.

Així doncs, els esforços per adequar l'administració dels Estats candidats a les exigències de la UE s'han concentrat en altres àmbits polítics, fet que ha deixat malparats els òrgans de gestió cultural dels països del centre i l'est d'Europa. Com apuntava un expert romanès, *"[mentre] que s'ha mantingut l'ajut financer per les empreses industrials i agrícoles de propietat estatal, s'ha*

abandonat el suport a les institucions i la vida culturals."[6] Es tracta d'altra banda de països de tradició gairebé sempre centralista, on els darrers anys s'han fet esforços de desconcentració amb efectes mínims pel que fa a l'àmbit cultural. Alhora, en algun cas es detecten tendències recentralitzadores: un informe recent sobre política cultural a Hongria apunta que la manca de recursos de les administracions locals els faria acceptar de bon grat el retorn de competències que promou el govern central.[7] En debats recents, alguns experts han destacat també la tendència a concentrar les inversions culturals a les grans ciutats, mentre s'oblidaven les àrees perifèriques.[8] En altres casos, però, com a Polònia, són en canvi els municipis els qui assumeixen un major pes en la despesa pública en cultura (38%).[9]

Resta en l'administració central la potestat d'intervenir en cultura, si bé els temps no hi són gaire propicis. Això coincideix amb una retirada accelerada dels fons de la Fundació Soros i l'Open Society Institute (Open Society Fund), que al llarg de l'última dècada havien contribuït a finançar operacions, sovint transnacionals, d'agents civils de les democràcies emergents, i que en molts casos han permès la creació i supervivència d'institucions culturals i artístiques. Si bé el teixit organitzatiu de la societat civil a la majoria dels països candidats a l'adhesió és més aviat feble, hereu de dècades de centralisme i estructures jeràrquiques, al llarg dels anys noranta s'han detectat moviments significatius i l'aparició d'associacions i fundacions, algunes de les quals s'han beneficiat del suport dels fons internacionals per a la reconstrucció i la dinamització civils, convertides en clau per la seva emergència i activitats posteriors.[10] Ara, les restriccions dels pressupostos de Soros i la migradesa dels fons estatals aboquen aquestes organitzacions a buscar recursos en l'àmbit internacional, ja sigui mitjançant operacions de naturalesa multilateral (principalment la UE, atesa la butxaca minvant de la UNESCO i el Consell d'Europa) ja de caràcter bilateral: hi ha institucions culturals privades, com la Fundació Europea de la Cultura, que poden recolzar algunes iniciatives en aquest àmbit, però és molt probable que la primera porta a trucar siguin les delegacions governamentals i els instituts de cultura a l'estranger dels principals Estats de la UE.

4.2. Els fluxos culturals a Europa

4.2.1. Els fluxos culturals a Europa: iniciativa pública

> *"[Des de principi dels anys noranta], els grans estats europeus com el Regne Unit, França, Alemanya i Itàlia van accelerar visiblement els seus esforços per exercir una influència cultural pròpia a la regió. A Budapest, el British Council va abandonar l'edifici de l'ambaixada britànica i es va establir pel seu compte. L'Institut Français va construir una magnífica seu moderna a la vora del Danubi, mentre el Goethe-Institut s'instal·lava al barri més digne i cultural de la ciutat, al costat de l'Òpera de Budapest. (...) Més enllà de l'abast i l'envergadura que havien tingut les seves activitats anteriors a 1989, aquestes institucions culturals van fer-se grans i van començar a oferir un ventall de programes regulars i interessants sobre les seves pròpies cultures i idiomes, amb un gran èmfasi en la relació entre la cultura del seu país i d'Hongria. (...) Tot i que la major part del programa mensual d'activitats es realitza a les mateixes aules de l'Institut (...), la penetració del Goethe-Institut a la vida cultural de Budapest és veritablement impressionant."*[11]

Tot i ser herències de mitjans del segle XX, institucions com el British Council o el Goethe Institut resten actives i han fins i tot incrementat la seva extensió al centre i l'est d'Europa en els últims anys. A més, la Unió Europea sembla concedir-los especial importància a l'hora de dissenyar estratègies de cooperació cultural: una convocatòria recent, publicada per la Direcció General d'Educació i Cultura de la Comissió Europea, per l'elaboració d'un estudi sobre l'estat actual de la cooperació cultural a Europa citava dos cops l'Instituto Cervantes i el British Council com a agents de la cooperació cultural de rellevància per a la UE.[12] Durant el 2n Fòrum sobre la Cooperació Cultural a Europa que, organitzat per la mateixa Direcció General, se celebrà a Brussel·les el novembre de 2001, alguns participants van apuntar la possibilitat que els instituts nacionals de cultura a l'estranger esdevinguessin punts de difusió d'informació i de gestió de fons dels futurs programes comunitaris de cultura.

I els mateixos instituts culturals dels Estats membres saben posicionar-se com a seus de referència als debats sobre la cooperació cultural: algú va sorprendre's recentment en observar que el debat "La cultura en la futura arquitectura d'Europa", convocat per la Fundació Europea de la Cultura (ECF) i el Fòrum Europeu per les Arts i el Patrimoni (EFAH-FEAP) amb la vocació que el sector de les arts i les xarxes culturals civils d'Europa fes aportacions al debat de la Convenció Europea, tenia lloc a la seu del Goethe Institut de Brussel·les.[13]

Aquest paper dels instituts culturals, tant els dels membres actuals de la UE com els que puguin crear els futurs Estats membres, apunta a un reforç de la lògica interestatal en l'àmbit de la cooperació cultural a Europa; queda poc espai per als governs subestatals. Atès que la Unió Europea sembla decidida a mantenir la regla de la unanimitat en la presa de decisions en l'àmbit de la cultura, es dibuixen pocs canvis en la manera com les institucions comunitàries entenen el concepte de cooperació cultural. Les dificultats econòmiques per les quals passen els ministeris de cultura dels països de l'Europa central i oriental en dificulten de ben segur la projecció internacional, però deixen la porta oberta perquè governs occidentals més ambiciosos i ben situats hi difonguin els seus programes.

L'emergència de subregions que apropen els Estats de dins i fora de la Unió Europea, a banda i banda de l'antic Telò d'Acer, com en el cas dels països bàltics, facilita també els intercanvis en diversos àmbits, incloent els de tipus cultural encara que originàriament prioritzin la dimensió econòmica. Una publicació recent de la UE destacava els efectes dels diversos programes Interreg al voltant de la Mar Bàltica: "*Des de fa uns anys s'han desenvolupat xarxes transnacionals entre poblacions petites i mitjanes, que han permès forjar lligams entre Polònia i Alemanya, i entre els estats escandinaus i els bàltics. Aquestes xarxes, bàsicament comercials, impliquen actualment companyies petites i mitjanes i centres turístics. Pel que fa a la qüestió del desenvolupament sostenible, el programa subratlla la necessitat d'accelerar les accions i apropar els diversos centres urbans tant a nivell nacional com internacional. També fomenta la creació d'associacions entre les àrees urbanes i les àrees rurals més remotes.*"[14]

4.2.2. Els fluxos culturals a Europa: iniciativa civil

Les relacions culturals entre l'est i l'oest d'Europa s'han beneficiat també molt, sobretot des de 1989, del paper de les xarxes artístiques i de recerca en matèria de cultura, que han permès el coneixement mutu entre agents culturals i el disseny d'estratègies i projectes conjunts. Durant l'última edició del Campus Euromediterrani de Cooperació Cultural, que es va celebrar a Vilanova i la Geltrú el gener de 2002, alguns participants reclamaven que les relacions entre el sud i el nord de la Mediterrània poguessin beneficiar-se del mateix treball en xarxa que en l'última dècada ha servit per apropar l'est i l'oest d'Europa.[15] Tot i que la majoria de xarxes artístiques d'Europa tenen seu als països més propers a Brussel·les (França, Bèlgica i els Països Baixos concentren més de la meitat de les entitats associades al Fòrum de Xarxes Culturals Europees), la participació i l'organització d'esdeveniments a molts països del centre i l'est d'Europa en els darrers anys mostra la normalització de contactes en aquest àmbit: la xarxa de recerca cultural CIRCLE (Cultural Information and Research Centres Liaison in Europe) ha celebrat activitats en els últims tres anys a Cracòvia, Moscou i Budapest, i quatre dels set membres de la junta directiva actual provenen d'Estats de fora de la UE; també la xarxa Trans Europe Halles, que agrupa centres culturals situats en antigues zones industrials, ha celebrat pràcticament la meitat de les seves reunions dels darrers anys a països extracomunitaris del centre i l'est d'Europa. És en part gràcies a aquestes xarxes de contactes que l'obertura del programa Cultura 2000 a operadors culturals de l'Est va trobar immediatament resposta en forma de projectes est-oest. En qualsevol cas, les dificultats ja citades de recursos per les quals passen un gran nombre d'operadors culturals a l'est, tant públics com privats, els fa dependre de subvencions específiques per a desplaçaments o per la realització de projectes; algunes xarxes culturals ofereixen beques per garantir la presència de representants d'aquests països a les seves conferències.

4.3. Canvis al finançament comunitari?

Els debats realitzats per les diverses institucions comunitàries en els últims mesos al voltant de la possible millora dels programes de suport a la cultura destaquen entre d'altres coses per donar poca importància a l'ampliació de la UE. Els darrers dos anys s'han publicat diverses contribucions crítiques amb les fites del programa Cultura 2000, tant des del Parlament Europeu com des de l'àmbit acadèmic. Fins i tot el govern espanyol hauria admès en un document intern de preparació del seu torn de presidència del Consell que "*el requeriment d'unanimitat del Consell en codecisió amb el Parlament, l'ús sistemàtic de segones lectures i de conciliacions per disputes de substància i sobre finançament han alentit innecessàriament el desenvolupament de l'article 151*"; d'aquesta manera, molts programes comunitaris en l'àmbit de cultura serien "*còpies pobres de polítiques culturals sectorials que ja existeixen a nivell nacional*".[16]

Existeixen per tant diversos motius de preocupació en el desenvolupament actual dels programes comunitaris envers la cultura, i l'ampliació no suposa més que un annex a un marc present de resultats prou dubtosos. El manteniment de la presa de decisions per unanimitat fa preveure que l'acció de la UE en aquest àmbit continuarà equivalent a un denominador comú molt mínim, la definició de prioritats del qual patirà algun canvi, poc relacionat però amb la composició ampliada del Consell.

Una de les aportacions recents a l'anàlisi de l'acció comunitària en l'àmbit cultural, el "Document de treball preliminar a l'Informe d'iniciativa sobre la cooperació cultural a la Unió Europea" o *Informe Ruffolo*, presentat per l'eurodiputat italià Giorgio Ruffolo a mitjan 2001, repassa la història dels programes comunitaris en matèria de cultura i l'acció dels Estats membres, però pràcticament no fa referència als efectes de l'ampliació. Tampoc els articles que n'acompanyaren la publicació, recollits en un volum publicat pel Grup Parlamentari del PSE al Parlament Europeu, hi pararen gaire atenció: entre les 14 aportacions se'n troben de relacionades amb els mitjans de comunicació, les indústries culturals, la identitat europea, les xarxes culturals i la relació entre cultura i exclusió social, però l'ampliació no sembla gaire rellevant per al plantejament futur d'aquestes qüestions, un fet que hauria sorprès en altres àmbits de l'acció comunitària.[17]

L'*Informe Ruffolo* va donar lloc a una resolució del Parlament Europeu sobre la cooperació cultural, aprovada el mes de setembre de 2001. El text emfasitza el paper de la cultura en altres sectors d'interès de la UE (cohesió social, turisme, regeneració urbana, societat de la informació) i considera que per al futur de la Unió seria oportú "*reforçar la dimensió cultural, tant a nivell polític com a nivell pressupostari, en particular en forma de cooperacions reforçades, tot respectant el principi de subsidiarietat, (...) per tal de permetre la instauració d'un "espai cultural europeu"*".[18] La resolució demana que les futures reformes del Tractat constitutiu de la UE contemplin la presa de decisions per majoria qualificada en les mesures de suport al sector cultural, i suggereix a la Comissió Europea la redacció d'una proposta de decisió, adreçada al Consell i al Parlament, que conduís a l'elaboració d'informes anuals sobre la política cultural de la UE i dels Estats membres i de plans triennals sobre cooperació cultural, elaborades pels Estats membres per tal d'orientar l'acció comunitària. Algunes propostes presentades recentment per la presidència danesa del Consell de Ministres van en aquesta direcció, i és probable que el període 2003-2006 vegi per primer cop l'aprovació d'un pla comunitari multianual en matèria de cooperació, els principals objectius del qual passarien per l'intercanvi de dades (recollida d'estadístiques culturals per part dels estats, per exemple) i el debat al voltant d'alguns conceptes que, com en el cas del "valor afegit europeu", formen part del glossari habitual de la Direcció General d'Educació i Cultura però resten poc clars en la pràctica.[19] És menys clar que una altra de les propostes estrella de la resolució del Parlament, la possible creació d'un observatori europeu de la cooperació cultural, arribi a donar fruit. Hi ha per tant propostes de moviment, però els canvis que se'n desprenguin seran probablement mínims, i en general independents del procés d'ampliació. La resolució sobre cooperació cultural aprovada pel Parlament Europeu el setembre de 2001 tampoc no abordava específicament el context cultural de la UE un cop s'hi incorporessin nous membres.

Si s'arriba a aprovar, el primer pla triennal comunitari de cooperació cultural haurà de fer front entre d'altres qüestions a la reforma del programa Cultura 2000, el pressupost previst pel qual conclou l'any 2004. En aquest sentit, la comissària europea d'Educació i Cultura, Viviane Reding, sembla partidària de prorrogar almenys durant dos anys el model de Cultura 2000, tot introduint-hi canvis mínims, una posició a la qual el Consell de Ministres també podria ser favorable.[20] Quant a les dificultats de Cultura 2000 per respondre als objectius de visibilitat que se n'esperaven, Reding recordava en una

intervenció recent davant el Consell de Ministres que el pressupost que la UE destina al finançament directe de la cultura cada any és de 36 milions d'euros, mentre que l'Ajuntament de Frankfurt disposa de 215 milions d'euros anuals per a política cultural.[21]

Una de les aportacions que hauria d'incidir en les reformes de Cultura 2000 són les conclusions del 2n Fòrum sobre la Cooperació Cultural a Europa, organitzat per la Comissió Europea i que es va celebrar a Brussel·les el novembre de 2001. Als documents de base per a les jornades, la Comissió admetia que Cultura 2000 no havia assolit fins llavors els objectius de visibilitat i increment de la participació cultural desitjats, ni havia sabut articular-se amb les polítiques culturals dels governs estatals i les altres administracions. Davant d'això, s'invitava els participants al Fòrum a debatre sobre les estratègies comunitàries de futur en l'àmbit cultural, parant atenció entre d'altres factors a la gestió d'un programa que havia d'abastar 31 països (els Estats membres presents i futurs i els països de l'Espai Econòmic Europeu, que també poden beneficiar-se del suport comunitari en el capítol cultural): "*¿[Cal] buscar una acció comuna i única per als 31 Estats o concebre una aproximació diferenciada, que permetés a determinats països d'associar-se per tal de definir projectes culturals federadors més ambiciosos?*".[22] Segons el document, altres canvis que podien ser presos en consideració es referien al nivell d'ambició del programa, el nombre d'objectius, la noció d'operadors culturals i de destinataris. Quant a la forma de gestió del programa, es proposava discutir una possible descentralització que atorgués un paper als operadors culturals en la definició de plans multianuals i determinar si calia un instrument fix o bé un marc més flexible, apte per respondre a temàtiques o preocupacions d'actualitat.

Tot i les al·lusions a l'ampliació i al marc de 31 estats, els temes que veritablement preocupaven els assistents al Fòrum provenen del fracàs relatiu del suport donat fins llavors: la forma de gestió i la dificultat de trobar un marc unitari que garanteixi flexibilitat i visibilitat són elements que preocupen tant amb 15 Estats com amb 18 o 31. Els documents de conclusions emergits d'aquelles jornades evidencien els problemes de gestió i de resultats de la fase inicial de Cultura 2000, en destacar com a principals problemes l'"excés d'ambició", la "manca de recursos", la "poca adequació a la flexibilitat dels projectes culturals", la "manca de visibilitat de les accions culturals comunitàries" i la durada poc adequada dels períodes de finançament.[23]

L'ampliació apareix per tant ara per ara com un factor poc determinant a l'hora de dissenyar els programes futurs de suport a la cultura en l'àmbit de la UE.[24] Les propostes fetes per millorar l'èxit del programa apunten si de cas a un reforç de les agències estatals encarregades de difondre informació cultural, i en particular dels Punts de Contacte Cultural, que, segons el Parlament Europeu, haurien de reforçar la seva doble funció d'"enllaç permanent" amb les institucions que donen suport a la cultura dins cada Estat membre i de difusió d'informació i contactes per a Cultura 2000 i d'altres programes comunitaris susceptibles de finançar projectes culturals.[25] A diferència d'altres Estats que han descentralitzat la gestió dels seus punts de contacte cultural, i que en algun cas n'han establert més d'un, a l'Estat espanyol aquesta funció recau en la Direcció General de Cooperació i Comunicació Cultural del Ministeri d'Educació i Cultura.

D'altra banda, hi ha alguns temes que a llarg termini podrien adquirir una major importància en el debat cultural de l'Europa ampliada, i que tot i no incidir en la forma de gestió ni el volum pressupostari disponible, podrien influir a l'hora de determinar les prioritats i criteris temàtics dels programes. En concret, les jornades de debat sobre la cultura en l'Europa ampliada que es van celebrar a Budapest el febrer de 2002 van cridar l'atenció reiteradament sobre les qüestions lingüístiques, tant pel que fa a les dificultats de traducció multilateral en una Unió de 28 Estats com a les necessitats de promoure l'aprenentatge lingüístic. Simultàniament, la Comissió Europea anunciava fa poc la preparació d'una Comunicació sobre diversitat lingüística i aprenentatge de llengües, que hauria de conduir l'any 2003 a l'adopció d'un Pla d'Acció en aquest àmbit.[26] Tot i que experiències recents de sensibilització lingüística han confirmat que la UE concedeix grau d'interès diferent a les llengües oficials a nivell estatal i les que no ho són (recordi's la celebració de l'Any Europeu de les Llengües 2001), l'interès envers la diversitat lingüística pot ser útil per als operadors catalans. També ho podrien ser altres temàtiques prioritàries per a alguns futurs Estats membres de la UE, com per exemple la relació entre les cultures tradicionals i la creació cultural contemporània.

5. Cultura i cooperació cultural a Catalunya

5.1. Cooperació i intercanvis culturals a Catalunya

El treball internacional d'artistes en qualsevol de les disciplines artístiques (des de l'òpera fins als vitralls) continua essent una inspiració per al sector, però a Catalunya hi ha pocs mecanismes que en canalitzin l'experiència, l'energia i els contactes al conjunt del sector. Això també es pot dir de crítics i comissaris d'exposicions, l'experiència dels quals es troba mancada de plataformes institucionals que en permetin buidar el mestratge i l'agenda. Recordem que a Catalunya hi ha pocs centres de recerca artística o patrimonial d'entitat internacional, no hi ha festivals internacionals de primera ni segona divisió (el Grec no és un festival sinó un conjunt de programacions d'estiu inscrites en un programa comú, mentre que la triennal Barcelona Art Report encara s'ha de consolidar, i només el Sónar captar prou atenció de l'audiència europea), no hi ha cap sala preparada per acollir grans exposicions internacionals (per a les quals probablement tampoc no hi hauria fons econòmics) i el tan plorat èxode de les indústries culturals no s'atura ni minva.

No obstant això, el problema de les indústries culturals té dos eixos que no depenen de factors "industrials". El primer, el de la creativitat. Si hom inverteix en creativitat, les indústries s'instal·laran prop de la matèria primera. Segon, la connectivitat internacional del conjunt del sector. Les indústries culturals de demà requeriran menys capital i menys cost tecnològic que les d'ahir; en canvi, exigiran molta més inversió en risc creatiu i en connectivitat global.

Llevat dels cinemes en versió original, la circulació de productes internacionals de dansa, teatre i arts visuals per Catalunya és testimonial. La música en viu se sotmet habitualment a les gires organitzades per agents

externs i la presència de projectes artístics multimèdia passa desapercebuda. La majoria dels milions de turistes que passen cada any per Catalunya i que manifesten un interès cultural s'endú una experiència satisfactòria de tot allò que s'esdevingué fins el 1920 (Gaudí, Picasso) i potser alguna vaga referència folklòrica. Ocasionalment es registren visites a instal·lacions museogràfiques amb oferta contemporània, però les xifres són modestes. La resta és clima –meteorològic o social– que, per ara, afavoreix el magnetisme del país. No oblidem que la major part de visitants enquestats, un cop ha esmentat els monuments gaudinians, atribueix la seducció de Catalunya en general i de Barcelona en particular a la sensació de "participar" que obtenen en passejar pels carrers. El major atractiu cultural contemporani de Barcelona, és sens dubte, la Mercè. Els esforços fets per Barcelona Plató, l'agència municipal de promoció de la ciutat com a escenari cinematogràfic, s'encaminen a capitalitzar aquesta dimensió climàtica i paisatgística.

En resum, és comprensible la sensació que els projectes artístics arrelats internacionalment en estructures permanents de responsabilitat i reciprocitat són comparativament escassos a casa nostra. Recordem que ni a Catalunya ni a Espanya no hi ha cap agència oficialment reconeguda a nivell internacional que operi dins del camp cultural, i que les estructures que haurien de permetre un aprofitament del nou tràfic d'informació via Internet encara són febles.

En àmbits com aquest, i en tot el disseny de polítiques culturals amb vocació internacional, Catalunya topa amb la manca d'atributs d'estat, un factor que diferenciarà els futurs Estats membres de la UE. D'aquesta manera, i malgrat l'evidència dels inconvenients existents, es fa encara més necessari el disseny d'estratègies innovadores i que comptin amb la implicació d'agents de la societat civil.

5.2. Elements d'avantatge de Catalunya

Davant d'un mapa que hem caracteritzat per la puixança dels estats, la normalització dels intercanvis culturals entre l'est i l'oest d'Europa i l'entrada creixent dels agents culturals de l'Est en la batalla pels fons comunitaris, Catalunya veu afectat el seu marge d'intervenció, que fins ara no era tampoc gaire significatiu. Amb tot, hi ha una sèrie de trets del marc cultural català que en els darrers anys han generat interès als països candidats a l'adhesió i que indiquen alguns elements d'avantatge, sobre els quals podrien bastir-se estratègies de cooperació cultural. Entre aquests podem citar el model d'Estat descentralitzat, la política lingüística i el paper de la ciutat com a element de desenvolupament cultural.

Com s'ha indicat més amunt, la descentralització és un tema pendent a la major part d'Estats del centre i l'est d'Europa, alguns dels quals fan front a una diversitat regional interna que s'ha mantingut relativament adormida però que podria reclamar autonomia en els propers anys (vegin-se la Transilvània romanesa, les poblacions hongaresa i eslovaca en camp contrari o les diverses regions txeques). Tot i que el foment de les estructures regionals per part de la UE té finalitats sobretot estadístiques, amb l'objectiu que els futurs Estats membres comptin amb formats territorials equiparables i comparables amb els dels socis actuals, és fàcil esperar que, sobretot als països més extensos i amb més volum de població, els propers anys s'hi visqui un debat profund sobre la

descentralització i la reforma administrativa, fet que serviria per aprofundir el diàleg ja iniciat amb alguns països al si de l'Assemblea de les Regions d'Europa.[27] El Comitè de les Regions, per la seva banda, ha advertit en algunes ocasions la necessitat que els debats al voltant de l'ampliació tinguessin en compte les administracions subestatals.[28]

En aquest sentit, és fàcil suposar que Catalunya tindria un paper important a jugar com a model i orientador de polítiques culturals en l'àmbit subestatal. Malgrat les crítiques que s'hi puguin fer, intervencions catalanes en l'àmbit dels mitjans de comunicació, la restauració del patrimoni (amb concertació interadministrativa), els centres de recursos i informació culturals (a l'estil del CERC de la Diputació de Barcelona o del Gabinet Tècnic del Departament de Cultura) o l'ensenyament de cultura popular podrien ser interessants per les embrionàries administracions perifèriques així com per als òrgans centrals dels països del centre i l'est d'Europa, tot i les dificultats pressupostàries d'uns i altres. El paper de les cultures populars i tradicionals en la política cultural contemporània, per exemple, pot ser una aportació dels nous Estats membres de la UE al debat cultural comunitari, i Catalunya pot tenir coses a dir-hi. És aquí, en la difusió del model català d'administració cultural, que es podria trobar un dels impactes indirectes beneficiosos per a Catalunya en el context de l'Europa ampliada.

Com a segon aspecte, la gestió de societats on conviuen grups lingüístics de volum similar és un tema polític fonamental a les repúbliques bàltiques exsoviètiques. Això ha fet que des d'aquests països es miressin amb interès les estratègies posades en pràctica a Catalunya, tot i les diferències de tipus polítco-administratiu i socio-lingüístic entre aquesta i els Estats bàltics. Una estratègia catalana de difusió internacional de la cultura adequada als Estats de l'ampliació hauria de tenir-ho en compte, tot afavorint l'intercanvi d'experts en política lingüística i administració, que esdevindria una forma de promoure la cultura pròpia i d'incrementar el paper de Catalunya al món.

Finalment, cal recordar que en determinats aspectes la situació dels Estats candidats a l'adhesió l'any 2002 és semblant a la de Catalunya l'any 1980. El dèficit en infraestructures, agreujat en el cas català per la manca de capitalitat, els problemes de finançament i l'existència tant al sector públic com al privat i a les organitzacions sense ànim de lucre d'un personal que s'obre a nous intercanvis amb l'estranger i a la maquinària de la UE són alguns dels elements que poden convertir Catalunya en referent en alguns aspectes per als nous Estats membres de la UE. També en aquest àmbit, la necessitat de gestionar equipaments culturals des de la pobresa de recursos i de fer especial èmfasi en el carrer i en l'espai urbà a l'hora de definir esdeveniments i projectes participatius i l'ús de la ciutat com a pol d'atracció turística poden coincidir amb determinats interessos dels nous Estats membres. Alguns projectes recents finançats per Cultura 2000 han apuntat en aquesta línia: la iniciativa "Art Nouveau in Progress", per exemple, és un projecte de tres anys que posa en contacte Barcelona, Terrassa, Reus, Ljubljana i Budapest, entre d'altres ciutats europees, amb els trets comuns de la protecció i la promoció del modernisme urbà. El lideratge del projecte, amb tot, recau en una associació belga, fet que dilueix la capacitat de les ciutats catalanes per difondre els seus temes d'interès i adquirir una major centralitat. En qualsevol cas, és en la recerca d'aliances ciutat-ciutat o regió-regió on Catalunya pot jugar un paper important si situa adequadament els recursos disponibles i prepara estratègies adients.

D'altra banda, l'observació dels projectes finançats els darrers anys pels programes comunitaris de cultura dels quals s'han beneficiat operadors catalans i de l'Europa central i oriental pot ser una relativa mostra dels àmbits en els quals cada regió té avantatge comparatiu. És significatiu, per exemple, que Catalunya hagi rebut ajuts sobretot en l'àmbit del patrimoni i la literatura: el primer d'aquests àmbits és d'especial interès en alguns països de l'Europa central i oriental, que en els darrers anys han potenciat la dimensió patrimonial (protecció, interpretació i difusió) de les seves polítiques culturals, tot creant alhora instituts que se n'encarreguen.[29] Seria interessant, en aquest sentit, que s'oferissin ajuts per a intercanvis d'experiències i mestratge entre experts catalans i d'altres països, sabent que intervencions d'aquest tipus poden revertir fàcilment en la projecció de la cultura d'aquí. En d'altres àmbits, com la música, la dansa i el teatre, en els quals els països del centre i l'est d'Europa compten amb llegats destacables i nivells formatius considerables, seria útil promoure els intercanvis, de cara a facilitar projectes conjunts.

Finalment, és bo recordar que l'avaluació de projectes presentats a Cultura 2000 parteix de la selecció d'un grup internacional d'experts independents, renovats anualment, amb un màxim de dues persones per Estat membre. Cap de les quatre persones provinents de l'Estat espanyol que hi han intervingut en les dues últimes edicions no era catalana. Tant en aquest com en d'altres programes comunitaris amb possible incidència en l'àmbit cultural, caldria fer un esforç de difusió de l'oportunitat que representa formar-ne part, per al propi prestigi de les persones i institucions seleccionades per als tribunals i, eventualment, per permetre una major comprensió de projectes presentats per operadors d'aquí.

5.3. Estratègies de futur

Havent-nos referit ja als canvis que pugui comportar l'ampliació comunitària, però sent conscients dels esdeveniments que afecten la cooperació cultural internacional en sentit ampli i que exigeixen de Catalunya propostes conscients de les febleses i les oportunitats existents, presentem tot seguit alguns aspectes que haurien de ser presos en consideració a l'hora d'articular estratègies:

- Una clau es troba en la síntesi i presentació dels assoliments de la política cultural i de la realitat cultural catalana. A data d'avui, cal destacar-ne especialment els camps de la identitat i la cohesió, la memòria i la modernitat. Concretament, podem parlar dels èxits en certs aspectes del turisme urbà, el plurilingüisme actiu, la comunicació local, la creativitat en les arts visuals o la participació cultural. La imatge de marca de les estructures culturals catalanes és difusament positiva; constantment es reben delegacions de ciutats i regions de tot el món interessades en les claus de la puixança aparent dels vectors culturals en el desenvolupament del país. Cal posar l'accent en aquests elements positius.

- Una altra d'aquestes bases és la capacitat de les institucions catalanes per aportar recursos de gestió internacional. Moltes organitzacions, moviments, xarxes i projectes catalans tenen un plus d'energia tècnica capaç d'absorbir demandes d'articulació transfonterera. Les oficines de

cultura vinculades al sector públic mostren un dèficit particular en relació a aquestes activitats: només cal comparar les partides dedicades a relacions internacionals aquí i les que consten en els pressupostos d'altres territoris d'envergadura similar. Queda, per tant, un marge de gestió disponible per a afers internacionals i cal que es posi en funcionament. Catalunya té capacitat per esdevenir nucli de redistribució de coneixement, informació i anàlisi en les xarxes, les polítiques i els modes de gestió cultural. Hi ha marges de centralitat internacional que no s'han explorat i que podrien fornir nous impulsos a la innovació, la qualitat i la responsabilitat del sector.

- En tercer lloc hi ha la capacitat de lideratge en iniciatives federadores de certs sectors culturals arreu del món. El Fòrum Universal de les Cultures 2004 podria ésser-ne un exemple, si s'entén que més enllà de les conjuntures urbanístiques i polítiques pot néixer un esdeveniment mundial de caràcter recurrent que assoleixi un consens important per part del més ample nombre de socis. Igualment, s'intueixen altres camps en els quals és podrien assumir lideratges exitosos en l'àmbit del tràfic de polítiques, sistemes de gestió i xarxes culturals. Pensem, per exemple, en els espais disponibles en l'àmbit del turisme cultural, els drets culturals, la relació entre cultures populars i art contemporani, les noves formes de participació cultural o les ciències aplicades de la cultura i el territori.

Moltes d'aquestes oportunitats només es poden aprofitar en base a una profunda complicitat entre els sector públics, privats i associatius. És en aquest pacte per la internacionalització i la globalització conscient que els sector culturals de Catalunya podrien trobar espais de consens i capacitat de reacció davant dels reptes actuals. D'acord amb allò que hem assenyalat, entre els temes que poden suscitar interès a l'exterior i sobre els quals podrien construir-se estratègies fortes des de Catalunya hi ha els següents:

- el model de descentralització;
- el turisme urbà;
- la comunicació local;
- la gestió lingüística.

Una de les conclusions plausibles de tota aquesta reflexió és la necessitat d'un nou "Pacte Cultural", que cal concretar en un instrument que podria anomenar-se "Consell Català de Cooperació Cultural". Un instrument que, malgrat les dificultats institucionals que subsisteixen en l'accés català als àmbits de decisió internacionals, garanteixi l'aprofitament dels fluxos globals en la cultura catalana i la seva presència en els processos que conformen les decisions més significatives en la regulació mundial del tràfic cultural.

6. Mètodes d'avaluació

Com hem indicat al llarg del text, més que en el disseny de polítiques culturals a Catalunya, els possibles efectes de l'ampliació en l'àmbit cultural a Europa podrien situar-se d'una banda en les perspectives de finançament per a projectes culturals impulsats des dels actuals Estats membres, que tendiran a decréixer mentre no s'incrementi el pressupost total disponible en aquest

àmbit, i en els fluxos de la cooperació cultural, tant la que es vincula directament amb la Unió Europea com la que n'és independent, per exemple el paper dels instituts estatals de cultura a l'estranger.

Així, i tot i la dificultat de registrar els canvis en alguns d'aquests àmbits, podem indicar les següents fonts com a referència per avaluar l'impacte en el sector cultural català de l'ampliació de la UE:

- Nombre total de projectes amb lideratge català sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000 i possibles successors); les llistes de projectes elegits són fetes públiques anualment per la Comissió Europea, a la pàgina web de la Direcció General d'Educació i Cultura.
- Nombre total de projectes amb participació catalana sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000 i possibles successors).
- Nombre de projectes amb participació catalana, segons sector artístic, sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000 i possibles successors).
- Nombre de projectes on col·laborin operadors catalans i dels nous Estats membres de la UE sobre el conjunt de projectes finançats pels instruments comunitaris de cultura (Cultura 2000 i possibles successors), segons sector artístic. Evolució i canvi en les edicions successives.
- Participació per part d'experts catalans als grups d'avaluació de projectes presentats a Cultura 2000 o a d'altres programes comunitaris de suport a la cultura; les llistes d'experts que han participat en l'avaluació de projectes són fetes públiques periòdicament. En el cas de Cultura 2000, això coincideix amb la publicació anual dels projectes seleccionats.
- Noves prioritats temàtiques o sectorials en futures edicions de Cultura 2000 o en d'altres programes comunitaris de suport a la cultura que es creïn. L'edició 2004 de Cultura 2000 (la convocatòria de la qual hauria de sortir publicada cap a mitjan 2003) donarà prioritat al patrimoni i, pel que fa als temes, continuarà posant èmfasi en els projectes dirigits a la ciutadania, que facin ús de les noves tecnologies i que vinculin tradició i innovació. A partir de 2005, però, podrien canviar l'estructura i les exigències del programa, i caldrà veure com saben respondre els operadors catalans a aquests canvis.
- Possibles canvis en la forma de gestió i l'atribució de responsabilitats que es desprenguin de la reforma del programa Cultura 2000 a partir de 2005; caldrà observar si, com s'ha demanat en algunes instàncies, els nous instruments comunitaris de suport a la cultura suposen un reforçament de les estructures estatals a l'hora de difondre informació i de contribuir a la gestió de recursos i l'avaluació de projectes.
- Participació d'entitats o persones catalanes als debats, organitzats per institucions comunitàries, per d'altres administracions públiques o per organitzacions i xarxes artístiques, que se celebrin per analitzar els canvis en els fluxos culturals a Europa com a conseqüència de l'ampliació.
- Accions realitzades pels òrgans públics catalans responsables de l'acció i promoció culturals a l'exterior (principalment el Consorci Català de Promoció Exterior de la Cultura -COPEC- i l'Institut Ramon Llull) als nous Estats membres de la UE.
- Peticions d'informació, provinents d'operadors culturals dels nous Estats membres de la UE, rebudes pel Patronat Català Pro Europa i per altres entitats catalanes que vehiculen informació comunitària.

- Anàlisi de l'acció realitzada per les delegacions i instituts culturals dels actuals Estats comunitaris (Goethe Institut, British Council, Institut Français, Instituto Cervantes, etc.) a l'Europa central i oriental destinada a afavorir els intercanvis culturals.

---

[1] Traducció pròpia.

[2] Dades de les edicions 2000, 2001 i 2002 del programa Cultura 2000, gestionat per la Direcció General d'Educació i Cultura de la Comissió Europea. Fan referència a projectes d'arts escèniques, arts visuals, literatura i patrimoni, i n'hem exclòs les relatives a traduccions perquè no es tracta d'iniciatives de cooperació. Les dues primeres edicions citades van repartir les subvencions entre tots els sectors artístics i del patrimoni, mentre que, per decisió comunitària, l'any 2002 es va dedicar principalment a les arts visuals, igual com el 2003 es farà amb les arts escèniques i el 2004 amb el patrimoni cultural. Les xifres aportades suposarien un augment significatiu respecte el període 1996-1999, en el qual el finançament comunitari envers la cultura es transmetia mitjançant els programes Calidoscopi, Rafaël i Ariane. Segons dades del Departament de Cultura, la presència catalana en aquell període va rondar el 7% dels projectes de mitjana. Caldria tenir en compte, però, la possibilitat que hagi crescut paral·lelament el nombre mitjà d'entitats participants per projecte, fet que treuria significança a l'augment de representació catalana. Vegeu: Secció d'Estudis i Documentació del Departament de Cultura, *Catalunya / Europa. Projectes culturals de Catalunya als programes de la Unió Europea. 1996-1999* (Barcelona: Departament de Cultura – Secretaria General – Gabinet Tècnic, 2001). Les dades del període 2000-2002 s'han obtingut a partir de la pàgina web de la UE, a http://europa.eu.int/comm/culture/eac/c2000activity_en.html

[3] El recull estadístic sobre la participació dels països de l'Europa central i oriental candidats a l'adhesió es troba dins la pàgina web de l'Observatori de Budapest: www.budobs.org/euC2000-in2002.htm

[4] "The existing European identity, no matter how loose it is, will have to be reformulated within the EU enlargement process to include the unique and legitimate cultural-historical patterns and experiences of the new members". Janez Drnovsek (primer ministre d'Eslovènia), "National identities need to adapt and survive", *International Herald Tribune*, 1.10.2002. Traducció pròpia.

[5] Respostes a la pregunta "Per cadascuna de les àrees següents, ¿creu que, un cop (EL SEU PAÍS) esdevingui un estat membre de la UE, les decisions les hauria de prendre només el govern (DEL SEU PAÍS) o bé s'haurien de prendre de manera conjunta amb la UE?", incloent 27 polítiques cobertes pels tractats de Maastricht i d'Amsterdam. En el cas de la política cultural, el 52% de la població entrevistada va dir que les decisions les havia de prendre només el govern de l'Estat, i el 36% apostava perquè ho fes conjuntament amb les institucions comunitàries. Aquesta era l'única àrea, juntament amb els afers policials (51%), on més de la meitat dels entrevistats preferien que la competència restés en mans estatals. Vegeu European Commission, *Candidate Countries Eurobarometer 2001* (Brussel·les: DG Press and Communication – Comissió Europea, 2002), pp. 70-71.

[6] Virgil St. Nitulescu, "Cultural Policies in Romania. An Inside View", *Policies for Culture Journal*, nº2, 2002, publicat per la Fundació Europea de la Cultura i ECUMEST. Traducció pròpia.

[7] Péter Inkei, "Hungary", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació), p. HU-7.

[8] Vegeu el comentari de Corina Suteu en el transcurs del taller "The Arts", de les jornades sobre cultura i ampliació de la UE celebrades a Budapest el febrer de 2002. Disponible a http://www.budobs.org/BBBsessions.pdf, p.4.

[9] Dorota Ilczuk, i Luiza Drela, "Poland", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació).

[10] Vegeu, per exemple, l'informe del Consell d'Europa sobre la política cultural a Estònia: Brian Martin (rapporteur), "Part B: Report by a European panel of examiners", a *Cultural policy in Estonia* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1997), col·lecció "European Programme of National Cultural Policy Reviews", pp. 168-169.

[11] Tibor Frank, "Impacting the Vernacular: Conflicting International Cultural Policies in East-Central Europe", a Diversos Autors, *American and German Cultural Policies in Eastern Europe: Assessing Developments in the 1990s* (Washington: American Institute for Contemporary

German Studies – The Johns Hopkins University, 1999), pp.12-15; disponible a www.aicgs.org. Traducció pròpia.

[12] "Public services contract No DG EAC/48/02: Performance of a study on cultural cooperation in Europe in various cultural and artistic fields. Specifications", convocatòria publicada per la Direcció General d'Educació i Cultura el setembre de 2002.

[13] "Culture in the Future Architecture of Europe", sessió de debat organitzada per la European Cultural Foundation (ECF) i el European Forum for the Arts and Heritage (EFAH), Brussel les, 2 d'octubre de 2002.

[14] "Baltic test-bed for enlargement", *Inforegio Panorama,* nº6 (2002). Traducció pròpia.

[15] VI Campus Euromediterrani de Cooperació Cultural, Vilanova i la Geltrú. Organitzat per la Fundació Interarts, amb el suport de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, l'Agencia Española de Cooperación Internacional (AECI) i la UNESCO.

[16] Representació permanent d'Espanya, "Ten Years On. Reflections on Article 151 of the EC Treaty: expectations and outcomes", Consell de la UE, Brussel les, 12.12.2001 (16.01/ OR.es/ 15249.01), punts 69 i 70; citats a Joost Smiers, *The Role of the European Community Concerning the Cultural Article 151 in the Treaty of Amsterdam. Sustaining the Development of Intercultural Competence within Europe. Research Paper* (Utrecht: Centre for Research, Utrecht School of the Arts, 2002), p.10. Traducció pròpia.

[17] Gruppo Parlamentare del PSE Parlamento Europeo, *L'unità delle diversità. La cooperazione culturale nell'Unione Europea* (Florència: Angelo Pontecorboli Editore, 2001).

[18] "Resolución del Parlamento Europeo sobre la cooperación cultural en la Unión Europea" (2000/2323(INI)), 5 de setembre de 2001; paràgraf 5. Traducció pròpia.

[19] Sobre això vegeu, per exemple, "Note of 1 July 2002 from the Presidency to the Cultural Affairs Committee on European added value", 10378/02 /CF/ms.

[20] Vegeu la nota de premsa publicada a la fi del Consell de Ministres de Cultura i Audiovisual de 23 de maig de 2002, i la intervenció de Viviane Reding a la reunió informal del Consell celebrada a Salamanca els dies 18 i 19 de març de 2002.

[21] "Conseil informel culture/audiovisuel (Salamanque, les 18-19 mars 2002): points d'intervention de Viviane Reding", MEMO/02/60, disponible a http://europa.eu.int/rapid

[22] "La coopération culturelle en Europe. Forum 2001", document presentat als assistents al Fòrum 2001 sobre Cooperació Cultural a Europa. Brussel les, 21 i 22 de novembre de 2001; p.5. Traducció pròpia.

[23] "Forum 2001. An overview of cultural co-operation in Europe", conclusions del Fòrum 2001. Disponible a http://europa.eu.int/comm/culture/eac/synthese.pdf

[24] Sobre això vegeu també la intervenció de Mik Flood, subdirector de l'agència britànica d'informació cultural Euclid, a la sessió "The Arts" de les jornades "Bigger...Better....Beautiful? Conference on the Impact of the EU Enlargement on Cultural Opportunities across Europe", celebrades a Budapest entre el 14 i el 17 de febrer de 2002. Disponible a www.budobs.org/bbbsessions.pdf

[25] "Resolución del Parlamento Europeo sobre la cooperación cultural en la Unión Europea" (2000/2323(INI)), 5 de setembre de 2001; paràgraf 12.

[26] Viviane Reding, "The future of regional and minority languages in the European Union", conferència pronunciada a Hèlsinki, 11 d'octubre de 2001, disponible a http://europa.eu.int/rapid

[27] La primera conferència europea de "ministres regionals" de cultura, organitzada per l'Assemblea de les Regions d'Europa a Nyon (Suïssa) l'octubre de 2000, va comptar amb la participació de regions de Croàcia, Hongria, Polònia, Romania i Ucraïna, però no d'altres països de l'Europa central i oriental.

[28] Per exemple, a la resolució del Comitè de les Regions sobre l'ampliació de la UE, de 24.11.1999.

[29] Vegeu els informes sobre política cultural de diversos Estats realitzats pel Consell d'Europa i recollits a *Cultural Policies in Europe. A compendium of basic facts and trends* (editat el 1998, amb edició 2001/2002 pendent de publicació).

Efectes de l'ampliació de la Unió Europea sobre Catalunya: les polítiques culturals

Bibliografia

1. Articles i informes

"Baltic test-bed for enlargement", *Inforegio Panorama*, nº6 (2002).

Drnovsek, Janez, "National identities need to adapt and survive", *International Herald Tribune*, 1.10.2002.

Frank, Tibor, "Impacting the Vernacular: Conflicting International Cultural Policies in East-Central Europe", a Diversos Autors, *American and German Cultural Policies in Eastern Europe: Assessing Developments in the 1990s* (Washington: American Institute for Contemporary German Studies – The Johns Hopkins University, 1999). Disponible a www.aicgs.org.

Gruppo Parlamentare del PSE Parlamento Europeo, *L'unità delle diversità. La cooperazione culturale nell'Unione Europea* (Florència: Angelo Pontecorboli Editore, 2001).

Ilczuk, Dorota, i Drela, Luiza, "Poland", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació).

Inkei, Péter, "Hungary", a *Cultural policies in Europe: a compendium of basic facts and trends* (Estrasburg: Consell d'Europa / ERICarts, edició 2001/2002 pendent de publicació).

Martin, Brian (rapporteur), "Part B: Report by a European panel of examiners", a *Cultural policy in Estonia* (Estrasburg: Consell d'Europa, 1997), col·lecció "European Programme of National Cultural Policy Reviews".

Nitulescu, Virgil St., "Cultural Policies in Romania. An Inside View", *Policies for Culture Journal*, nº2, 2002, publicat per la Fundació Europea de la Cultura i ECUMEST.

Smiers, Joost, *The Role of the European Community Concerning the Cultural Article 151 in the Treaty of Amsterdam. Sustaining the Development of Intercultural Competence within Europe. Research Paper* (Utrecht: Centre for Research, Utrecht School of the Arts, 2002).

2. Documents oficials i estadístics

Comissió Europea, *Candidate Countries Eurobarometer 2001* (Brussel·les: Comissió Europea – Servei de Premsa i Comunicació, 2002).

Secció d'Estudis i Documentació del Departament de Cultura, *Catalunya / Europa. Projectes culturals de Catalunya als programes de la Unió Europea. 1996-1999* (Barcelona: Departament de Cultura – Secretaria General – Gabinet Tècnic, 2001)

Les referències a pàgines d'Internet són correctes el mes d'octubre de 2002.

ELS EFECTES DE L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA PER A CATALUNYA

La seguretat ciutadana

Jaume Curbet

> La sécurité est un droit, mais la peur règne.
> **Yves Michaud**

El propòsit de l'estudi (la identificació, anàlisi, avaluació i, en la mesura del possible, desenvolupament de suggeriments i propostes d'actuació, de les conseqüències que es pot preveure que tindrà per a Catalunya el procés d'ampliació de la Unió Europea fins a, potser, més de 25 països), així com els objectius a aconseguir en la realització d'aquesta part (identificació i anàlisi dels impactes, directes i indirectes, que l'ampliació pot provocar en l'àmbit de la seguretat ciutadana, i establiment d'hipòtesis sobre la direcció dels canvis que es poden produir) planteja, implícitament si més no, almenys quatre qüestions rellevants.

La primera de les qüestions a tractar té a veure amb la necessitat d'esbrinar el *sentit* mateix de l'ampliació projectada de la UE en el context del procés d'integració europea i, inextricablement, del de mundialització. Especialment, ens cal prendre en consideració els mal anomenats 'efectes colaterals' que aquest procés –d'origen essencialment europeu i occidental, però d'abast mundial– està tenint, un cop diluïda la frontera entre seguretat interior i exterior, en les sempre fràgils bases que sustenten la seguretat pública.

La segona qüestió ens durà a intentar reformular 'el problema de la inseguretat ciutadana'. Tal i com està plantejat en el debat polític i mediàtic, així com en l'opinió pública, es tracta d'un problema que no presenta una solució òbvia. La qual cosa, més que no pas obsessionar-nos en trobar-hi la sortida, ens hauria de fer veure la conveniència, si fem cas al que deia Albert Einstein, de considerar-lo com un problema essencialment mal formulat.

La tercera, ens obligarà a revisar l'eficàcia global del model tradicional de control policial de la delinqüència, en el context de la degradació espectacular que ve patint el servei públic de seguretat i de la reducció de la capacitat efectiva de l'Estat per generar béns públics. Amb una particular consideració a les disfuncions pròpies del model policial existent a Espanya i, específicament, a Catalunya.

Finalment, procurarem identificar la situació actual de la inseguretat ciutadana a Catalunya en el context del procés d'integració europea i, en la perspectiva de l'ampliació projectada de la UE, les tendències que, presumiblement, marcaran la seva evolució en els propers anys.

I - EL SENTIT DE LA INTEGRACIÓ EUROPEA

Europa ha viscut esdeveniments molt importants en els darrers anys. La fallida de la Unió Soviètica i el conseqüent acabament de la guerra freda han suposat un canvi dràstic en l'antic

ordre geopolític, així com la desaparició dels vells models d'equilibri internacional. El procés d'integració europea també ha experimentat una forta acceleració.

L'ampliació cap els països de l'Europa central i oriental, Xipre, Malta i Turquia s'inscriu en aquest nou context i, per tant, representa per a la Unió Europea una oportunitat històrica. En tot cas, sembla clar, que l'ampliació serà un dels temes que dominaran la política europea dels propers anys. I és que, molt probablement, l'ampliació de la Unió Europea, almenys en una primera etapa, a més de 100 milions de nous ciutadans promogui el comerç i l'activitat econòmica i doni un nou impuls al desenvolupament i a la integració de l'economia europea en el seu conjunt. Així mateix, sembla factible que l'adhesió de nous Estats membres vingui a incrementar el pes específic i la influència de la Unió en l'escena internacional. De totes maneres, tot i que la primera tanda d'adhesions podria significar que la població augmenti en més d'una quarta part, fregant els 500 milions, el PIB total no augmentarà més enllà d'un 5% com a màxim. Malgrat els esforços descomunals empresos per aquests països, la seva integració en les estructures i programes existents apareix, doncs, com una tasca extremadament delicada.

La convicció reiterada, sobretot per part de la burocràcia europea[1], que l'ampliació és una ocasió històrica per crear una Europa més forta, més gran i més estable resulta especialment creïble quan està referida al procés d'expansió del mercat europeu en el context del que avui anomenem globalització i que, en realitat, constitueix una forma específica de mundialització de l'activitat econòmica desenvolupada d'acord amb unes polítiques neoliberals que estan laminant el benestar de les classes populars del nord i del sud (Navarro, 2002: 149). Està clar que una Europa de 550 milions d'habitants i 28 estats membres podrà tenir més influència en els afers mundials i donar més oportunitats a les empreses europees gràcies a l'obertura de nous mercats i a les economies d'escala. Ja resulta més dubtós que la integració europea pugui facilitar, en el nou escenari internacional, la consecució d'una cooperació més àmplia i eficaç a l'hora de fer front a reptes com ara els que planteja el Crim Global Organitzat.

Tot just comencem a entreveure els efectes dels canvis profunds que, en el transcurs de les tres darreres dècades, han transformat el paisatge econòmic, social i cultural del món en el qual vivim. Les immenses oportunitats sorgides, particularment, en l'àmbit de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) no ens han de fer perdre de vista que estem vivint, com adverteix en Manuel Castells, un canvi radical, tant pel fet que afecta tots els nivells de l'existència humana com per la circumstància –única en la nostra història– que es produeix a escala planetària. El resultat és, com escrivia fa poc David Held, l'aparició d'una economia

[1] Els resultats d'un sondeig fet per la Comissió Europea (El País, 10 juny 2002) revelen un desinterès manifest dels ciutadans europeus pels grans temes que els governs volen abordar en la Convenció: el paper que li correspondrà a la UE en l'escena diplomàtica internacional, la reforma de les institucions i el procés d'ampliació.

planetària, mercats financers que contracten les 24 hores, empreses multinacionals que fan semblar petits a alguns països, noves formes de dret internacional, el desenvolupament d'estructures regionals i planetàries de govern i l'aparició de problemes sistèmics planetaris: escalfament del planeta, sida, terrorisme massiu, volatilitat dels mercats, blanqueig de diner, el narcotràfic internacional, la regulació de l'enginyeria genètica, etcètera.

El Crim Organitzat Gobal i la integració europea

I és ben possible que encara no hàgim percebut del tot l'autèntic abast d'un dels fenòmens més preocupants: l'extensió vertiginosa i, sobretot, la profunda transfiguració que ha anat experimentant en tot el món el Crim Organitzat Global. Només un parell de dades. D'acord amb els càlculs més prudents, l'any 1993, només els *beneficis* (que no pas els ingressos) generats pel conjunt de les activitats criminals en el món ja superaven el bilió anual de dòlars, equiparant-se així al total del pressupost federal dels Estats Units per a aquest mateix any. Una altra dada significativa és que només el tràfic mundial de drogues va superar, l'any 1994, els 500.000 milions de dòlars, és a dir, un volum de diner superior al generat pel comerç mundial de petroli aquest mateix any.

Seguint l'anàlisi d'en Castells, haurem de concloure que una de les causes més inquietants de la crisi que amenaça el vell estat-nació ve donada, justament, per l'impacte combinat del Crim Global Organitzat en l'economia i la política. Tot i que la seva incidència en l'economia, tant pels efectes del blanqueig de diners com pel condicionament –en molts casos decisiu– de les economies nacionals, és considerable, encara resulta major la seva decisiva capacitat de mediatització de les institucions i la política de l'estat. Degut a això, les xarxes flexibles del crim, han pogut aprofitar les avantatges competitives pròpies de la nova economia global; és a dir, d'una banda, uns entorns locals propicis –dominats tradicionalment per les màfies– i, de l'altra, una prodigiosa capacitat de les xarxes globals del crim per eludir les regulacions nacionals i els burocratitzats procediments de la col·laboració policial internacional.

A Catalunya, el Departament d'Interior té coneixement de l'existència d'almenys 70 (unes 200 a tota Espanya) bandes de delinqüents integrades per ciutadans de fins a quaranta nacionalitats distintes, que estan dedicades professionalment, al blanqueig de diners, el tràfic de cocaïna i hatxís o la falsificació de documents, però també al tràfic de persones, de dones en particular, els atracaments, el robatori o el tràfic de vehicles de gran cilindrada. Entre aquestes bandes s'hi troben les tríades xineses (dedicades a la immigració il·legal i l'extorsió), les diferents famílies de la màfia italiana (amb les seves ocupacions tradicionals), els càrtels colombians (que darrerament han estès les seves activitats a l'atracament de joieries), la yakuza japonesa (que segueix amb el tràfic de drogues, la prostitució i, darrerament, també la falsificació de rellotges de luxe), la màfia russa (instal·lada a Catalunya sobretot per a viure-hi i dirigir els seus negocis), els "nigerians" (especialitzats en prostitució), els "albanesos i kosovars" (que prefereixen els robatoris de naus industrials –una dada significativa: 10 accions l'any 1995 i

més de 2.000 durant l'any 2000-), etc. Situació aquesta que ve a acreditar, a casa nostra, els vincles existents entre les bandes locals de delinqüents i les xarxes que constitueixen el fenomen del Crim Organitzat Global.

Tot i el convenciment generalitzat que les principals formes de delinqüència organitzada, el terrorisme o el frau ja no es poden tractar eficaçment únicament en un marc nacional –especialment quan ja es pot parlar, en bona mesura, de l'existència d'un gran mercat europeu–, la cooperació en matèria de Justícia i Afers d'Interior (JAI) no s'executa com la resta de polítiques comunitàries (Política Agrícola Comú o polítiques regionals, posem per cas). Incapaç de superar les resistències nacionals, el Tractat manté el protagonisme dels Estats membres i dels òrgans de la Unió Europea en els que els Estats membres hi participen directament. Per a aquesta mateixa raó, es varen limitar els poders de la Comissió Europea, del Parlament Europeu i del Tribunal de Justícia. Així s'explica que les realitzacions de la cooperació JAI i les de les polítiques comunitàries sovint s'hagin obstaculitzat –com és el cas de la lluita, fragmentada a nivell nacional, contra el Crim Organitzat Global– o bé que s'hagin solapat –en quin àmbit entraven les qüestions relacionades amb les drogues: en l'àmbit de la política sanitària (comunitària) o bé en el de la cooperació JAI (tràfic, dependència de les drogues)?

Per això mateix, tot i que la lletra dels Tractats ho permetria, no es pot parlar amb propietat de l'existència d'un autèntic ordre públic europeu basat en la lluita unificada contra el terrorisme, el tràfic de drogues i el Crim Organitzat Global. Encara menys, està clar, resulta difícil preveure l'aparició d'una autèntica policia europea. Ara per ara, l'Oficina Europea de Policia (Europol) que és plenament operativa des de 1999 i disposa de quatre-cents funcionaris, té més de 'turisme administratiu' que no pas de resposta ajustada als nous reptes criminals tant a escala europea com internacional.

El repte de les fronteres exteriors

Totes aquestes dificultats existents en l'àmbit dels Estats membres, es posen de manifest en una de les qüestions crucials del procés d'integració europea: la creació d'un espai de lliure circulació de persones i les corresponents mesures complementàries de reforçament de les fronteres exteriors, així com de polítiques d'asil i d'immigració.

Un dels primers objectius de la construcció europea ha estat crear un gran mercat econòmic europeu. En suprimir les fronteres entre els Estats membres i intercomunicar els mercats nacionals calia crear un espai sense fronteres interiors. En aquest espai sense fronteres interiors, les mercaderies, els capitals i els serveis havien de circular i comercialitzar-se lliurement, sense obstacles. La quarta llibertat, la lliure circulació de persones, plantejava, però, problemes distints dels que comporta la lliure circulació de mercaderies: els de la seguretat interior de cada Estat; i sembla fóra de dubte que els ciutadans europeus no acceptarien fàcilment que es puguin eliminar les fronteres per a les persones entre els Estats membres en detriment dels nivells preexistents de seguretat, ordre i llibertats públiques.

En la perspectiva de l'ampliació de la Unió Europea, la seguretat de les fronteres exteriors esdevé, encara més, un tema essencial. No pas sense raó, si es té en compte que a l'horitzó –si s'hi acaben integrant els actuals tretze països candidats–, la Unió ampliada acabarà tenint fronteres amb Bielorússia, Ucraïna, Moldàvia, Geòrgia, Armènia, Iran, Iraq o Síria. La qual cosa, ni que sigui en termes de probabilitat a mitjà termini, planteja importants desafiaments, no només en termes de seguretat interior. En bona part, els futurs Estats membres esdevindran responsables de la seguretat interior de la Unió alhora que estaran sota l'efecte d'un procés de transició econòmica i social. Alhora, la gestió de les futures fronteres exteriors jugarà un paper decisiu per a les perspectives de desenvolupament de relacions de la Unió amb els seus futurs veïns, com ara Bielorússia i Ucraïna.

Vist des d'una altra perspectiva, l'ampliació constitueix una oportunitat per a l'estabilitat política d'Europa. Es tracta d'ampliar la zona de pau que representa avui dia la Unió a territoris que sovint han estat escenari de guerres i on han sorgit infinitat de conflictes. En un món sotmès a divisions i turbulències, el procés d'ampliació pot permetre avançar cap a la unitat i l'estabilitat a Europa i, d'aquesta manera, aportar una contribució important a l'estratègia global de prevenció dels conflictes.

El cert és, però, que les actuals fronteres exteriors de la Unió europea constitueixen una anella feble de protecció que amenaça el nivell de seguretat interior dels Estats membres, especialment en un espai sense fronteres interiors: a la UE hi ha actualment, segons estimacions impossibles de comprovar, uns tres milions d'immigrants clandestins, però anualment entren mig milió més. En aquest sentit es manifestà, el desembre de 2001, el Consell europeu de Laekenen en una de les seves conclusions: «Una millor gestió del control a les fronteres exteriors de la Unió contribuirà a lluitar contra el terrorisme, les xarxes d'immigració il·legal i comerç d'éssers humans».

Són, justament, els nous desafiaments a la seguretat interior els qui pressionen a una Unió europea en procés d'ampliació a considerar les fronteres exteriors com a una qüestió prioritària. En aquest context, li és imprescindible a la Unió abordar, almenys, quatre qüestions principals:

- Assegurar la confiança mútua entre els Estats membres que han abolit els controls de les persones i de les mercaderies en les seves fronteres interiors i facilitar consegüentment el moviment de les persones.
- Millorar l'eficàcia de la lluita contra la immigració clandestina en el respecte dels principis del dret d'asil, contra el comerç d'éssers humans i contra els tràfics de tota mena relligats a la criminalitat organitzada i a la droga.
- Donar-se els mitjans per a lluitar contra totes les formes d'amenaces interiors i exteriors que el terrorisme fa pesar damunt els Estats membres i la seguretat de les persones.
- Garantir un nivell elevat de seguretat a l'interior de la Unió europea després de la seva ampliació, en particular després que els nous Estats membres hagin estat autoritzats a

aplicar el bloc de Schengen, la qual cosa tindrà com a conseqüència d'estendre considerablement les fronteres exteriors terrestres en un medi regional sovint molt difícil.

En tot cas, però, el procés de construcció europea corre el perill gravíssim de provocar una escissió entre la política d'elit (cada cop més cosmopolita) i la de masses (arrelada a les tradicionals identitats nacionals o ètniques) produint-se, d'aquesta manera, un allunyament de la voluntat popular de resultats difícils de predir però que, entre d'altres indicadors inquietants, els més recents escenaris electorals europeus ens haurien de fer témer. I no és aquesta l'única ruptura que amenaça la fràgil cohesió social. Un sondeig realitzat per la Comissió Europea i difós recentment (juliol 2002) mostra que els joves centren les seves preocupacions en problemes com l'atur, la pobresa i l'exclusió (els tres assumptes prioritaris per al 79% dels enquestats), els drets humans i la democràcia (74%) o la protecció de la naturalesa (71%). Aquestes dades contrasten dràsticament amb allò que exigeixen els adults a les institucions europees. Per a ells, la prioritat màxima és preservar la pau i la seguretat (la preocupació primera per al 91% dels enquestats), seguida de la lluita contra l'atur (90%) i el crim organitzat o el tràfic de drogues (89%). El medi ambient figura en sisè lloc, i en el setè, el respecte dels valors democràtics i dels drets humans. Aquesta disparitat clamorosa ens hauria d'alertar del risc de ruptura social –les societats més desiguals, no pas les més pobres, són les més criminògenes (Torrente, 2000: 234)– que comporta una política de seguretat, tant interior com exterior, centrada exclusivament en la protecció de la pau i el manteniment de l'ordre sense, al mateix temps, encarar la gestió dels conflictes que es manifesten, en la seva forma extrema, en les violències que atemoreixen les societats europees.

II - EL 'PROBLEMA' DE LA INSEGURETAT CIUTADANA

La inseguretat ciutadana ha esdevingut, a Catalunya com arreu d'Europa, un desafiament crucial per a la governabilitat democràtica i el desenvolupament humà. Amb tot, malgrat que en el nucli d'aquesta inseguretat s'hi trobi l'amenaça de violència generada pels nous conflictes produïts socialment, el cert és que les polítiques de seguretat ciutadana segueixen estant més ocupades en contenir o bé a pal liar els efectes extrems d'aquests conflictes (preferentment l'activitat delictiva dirigida contra els béns privats) que no pas en minimitzar els riscos d'exclusió social i de desigualtat econòmica i, en darrera instància, el risc de ruptura social.

Si disposéssim d'un improbable indicador relatiu a l'enorme dispendi d'energia que consumim, tant en les nostres relacions interpersonals com en les col lectives, en els esforços per allunyar-nos dels efectes temuts de riscos i conflictes, ja siguin reals o bé imaginaris, i el contraposéssim a un indicador que, al seu torn, reflectís l'escassa atenció que dediquem als processos de generació i desenvolupament d'aquests mateixos riscos i conflictes, és a dir de la font real de la nostra inseguretat, probablement ens fóra difícil seguir mantenint aquest descomunal despropòsit. Però certament –i només això és el que val–, contrariant tota lògica, preferim seguir imaginant móns segurs abans que afrontar conscientment, és a dir amb una

atenció plena, l'insegur món real. I així, paradoxalment, veiem com s'allunya del nostre horitzó qualsevol opció raonable de seguretat veritablement humana.

La recerca de seguretat, al marge del procés de producció –històrica, social i política– de la inseguretat pública, privilegia una acció basada en remeis tècnics o jurídics –es prenen "mesures" i s'assignen "recursos" i s'estalvien, així, anàlisis de fons–, enlloc d'abordar la qüestió en la seva complexitat política (Michaud, 2002: 24). I és que, amb la recerca ansiosa de solucions, ens allunyem del problema i lluny del problema quina solució podrem trobar? Vegem, com un cas paradigmàtic, què passa amb aquesta catàstrofe quotidiana que recorre, des de fa més d'un segle, les societats desenvolupades i que, en les darreres dècades, s'estén imparable a la resta del món: em refereixo a la sinistralitat provocada pels accidents d'automòbil, a la que Antonio Estevan –en un article que, per la seva insòlita i alhora implacable lucidesa, pot ser la nostra millor guia en aquesta indagació– qualifica de "matança calculada".

Matances calculades

L'Observatori del Risc de Catalunya, en el seu primer informe, corresponent a l'any 2001, ens recorda que l'accident d'automòbil (1.171.000 morts en tot el món durant l'any 1998 i amb una tendència clarament creixent) ja és la primera causa externa de mort a nivell mundial, superant àmpliament les morts provocades per les guerres, les catàstrofes naturals, els homicidis, els accidents laborals o esportius i, en definitiva, qualsevol mort violenta (Pedragosa i Aragall, 2001: 50). Constitueix, així mateix, el factor de risc que, en la nostra societat, més morts provoca entre els joves compresos entre els 16 i els 35 anys. I no només això, perquè un estudi relativament recent[2] de les repercussions econòmiques mundials dels accidents d'automòbil estimava el seu cost anual en 500.000 milions de dòlars, en ràpida progressió, en particular en els països en desenvolupament, els quals perden per aquesta causa un volum de recursos molt superior a l'import que reben en concepte d'Ajut al Desenvolupament. Així mateix, les anàlisis prospectives indiquen que a l'any 2020 l'atenció a les víctimes d'accidents de trànsit podria arribar a consumir el 25 per cent de tots els recursos sanitaris mundials, condicionant severament la viabilitat financera de les polítiques globals de salut.

No pot, doncs, sinó resultar sorprenent l'aparent naturalitat amb la que hem assumit, no només socialment sinó també psicològicament, aquesta "matança calculada", així com tantes altres, com a efectes colaterals inevitables del progrés que, inqüestionablement, sembla haver d'assumir la col.lectivitat. Això explicaria, potser, la perplexitat amb que Mir conclou la seva anàlisi de la incidència de les polítiques de seguretat vial en l'evolució de la sinistralitat deguda als accidents d'automòbil a Espanya entre els anys 1972 i 1996: «Crec que si tenim en compte, per una banda, les nombroses mesures aplicades a corregir l'accidentalitat en el període

[2] Estudi realitzat, l'any 1998, per la Universitat d'Harvard, per encàrrec del Banc Mundial i l'Oorganització Mundial de la Salut, citat a Antonio Estevan, *op. cit.*

estudiat i, per l'altra, els resultats obtinguts, haurem de concloure que *és probable que existeixi una força latent* que empenyi cap el creixement relatiu del risc». Donat que aquesta misteriosa força latent es fa visible també en altres riscos, com el laboral i en els d'accident en la indústria química o bé en el transport de mercaderies perilloses, «sembla possible afirmar l'existència d'indicadors inquietants que reflecteixen *l'existència de forces estructurals* que impedeixen una reducció o bé el manteniment dels valors de risc i que confirmen l'acompliment d'una llei de desbordament del risc[3]» (Mir, 1999:17).

No ens trobem, doncs davant una força natural i inevitable, sinó estructural, que resulta imprescindible identificar i a la que, arribat el cas, haurem de responsabilitzar per aquesta "matança calculada". És just aquí, quan la pusil·lanimitat acostuma a diluir el procés indagatori, d'on arranca el vigorós examen d'Estevan: «Els accidents de trànsit mortals han estat considerats fins fa ben poc temps com a una conseqüència inevitable de l'existència dels automòbils, la utilització dels quals se suposa imprescindible per al desenvolupament econòmic i social en el món modern. Mai s'ha plantejat, en conseqüència, la possibilitat d'atribuir responsabilitats globals sobre aquestes morts a cap estament econòmic o bé institucional. Malgrat tot, en els darrers anys s'han produït avenços significatius en la comprensió del problema dels accidents de trànsit, que poden obrir el camí a la identificació de clares responsabilitats industrials: es perfila la idea que les "matances" diàries del trànsit són una cosa ben diferent a una acumulació de fatalitats de responsabilitat individual, que és tal i com són presentades per les indústries interessades i per les administracions competents».

No hauríem de seguir contemplant, doncs, aquestes "matances calculades" com a un efecte colateral transitori que només amb més progrés podrem, potser algun dia, eliminar; sinó com a un element intrínsec d'aquest progrés i, consegüentment, com a una peça insubstituïble del desenvolupament descomunal de la indústria automobilística al llarg del segle XX. De tal manera que no hauria estat possible, ni tant sols imaginable, l'extraordinària acumulació de riquesa deguda a l'èxit d'aquesta indústria, d'haver existit reglamentacions precises que limitessin dràsticament l'augment desmesurat del número d'automòbils, la seva massa i la seva velocitat; és a dir, dels components essencials del perill generat per la circulació massiva d'aquests vehicles. Però resulta, com destaca Estevan, que la prosperitat de la indústria de l'automòbil depèn, justament, de l'augment simultani i constant d'aquests tres factors primordials de perill i inseguretat, és a dir, de la venda de més automòbils, més grans i més potents.

En unes altres paraules, probablement més desconsolades, la qüestió que reclama una atenció prioritària és aquesta: el perill, i per tant la inseguretat, que ens amenaça en les carreteres i en els carrers és la macabra matèria de la que es nodreix el lucratiu negoci de la indústria

[3] Mir formula així la llei del debordament del risc: en la fase actual de desenvolupament de la societat industrial, la tasa de creixement natural del risc és superior a la tasa de creixement de la renda.

automobilística (no només de les empreses fabricants d'automòbils, sinó també de les constructores de carreteres, de les explotadores d'autopistes, de les asseguradores o les petrolíferes).

Plantejades així les coses, resulten evidents les limitacions que presenten les tradicionals "polítiques de seguretat viària": uns 30 milions de morts i cents de milions de ferits, una bona part d'aquests discapacitats per vida, és el balanç de la "seguretat viària" en el segle XX. Primordialment, perquè no té com a un dels seus atributs atallar les causes reals de la inseguretat, és a dir el creixement incontrolat del número d'automòbils, de la seva massa i de la seva potència. Però també perquè ni tant sols disposen de la capacitat efectiva per a reduir els riscos fins a límits realment, és a dir humanament, assumibles; la qual cosa voldria dir, per exemple, imposar mesures veritablement efectives (ineludibles) de limitació de velocitat en els automòbils. D'aquesta manera, les polítiques de seguretat viària, en lloc de centrar-se en l'eliminació dels perills que produeix l'automòbil, s'ocupa en fer-nos tolerable la inseguretat que el seu ús massiu ens genera i, d'aquesta manera, conté la possibilitat que acabem per qüestionar políticament el cost insostenible per a la societat (no només en morts i incapacitats permanents, sinó també en degradació del medi ambient i en ocupació desmesurada de l'espai públic) del desenvolupament incessant i sense límits de la indústria automobilística.

No es tracta, doncs d'una funció subordinada, la que té assignada la "seguretat viària" –com també és el cas de la seguretat ciutadana– a, manllevant el terme emprat per Zygmunt Bauman, *l'economia política de la inseguretat,* sinó determinant; perquè probablement n'hi hauria prou amb que orientéssim la nostra atenció cap el veritable problema per tal de desmuntar l'estratègia, promoguda des de l'entorn dels interessos econòmics vinculats a l'automòbil, que pretén i aconsegueix reduir la seguretat viària, prioritàriament, a una qüestió de responsabilitats individuals. Això és així, fins a tal punt que, com diu Estevan, «en l'escenari hipotètic d'un procés polític democràtic i transparent, sense interferències publicitàries ni corporatives, ni tant sols s'hauria pogut descartar l'establiment de certs graus de prohibició legal de l'ús de l'automòbil, tal i com ha passat amb la tinença d'armes lleugeres als països culturalment desenvolupats, o que ha ocorregut més recentment amb el tabac. Qualssevol d'aquestes evolucions hagués significat unes reduccions enormes del volum de negoci en els diversos mercats de béns i serveis relligats a l'automòbil. Amb l'ajut de l'enginyeria de seguretat viària, aquest perill ha estat conjurat, almenys per ara».

La funció paradoxal de les polítiques de seguretat

Reprenem ara la proposició que preteníem verificar: la recerca de seguretat, al marge del procés que produeix la inseguretat, no és el camí. El cas de la "seguretat viària", com hem vist, resulta paradigmàtic en la mesura en què posa de manifest, en la seva cruesa, la paradoxal funció de les polítiques tradicionals de seguretat en la nostra societat: legitimar la inseguretat requerida per al progrés dels negocis i, alhora, per al manteniment de l'ordre. És a dir, la fase

actual de desenvolupament del capitalisme necessita inseguretat global per tal de seguir expandint-se sense limitacions i, al mateix temps, genera l'estricta seguretat local requerida per tal de contenir el qüestionament polític d'aquest model. D'aquesta manera, desmentint els propòsits fundacionals, la guerra contra el delicte s'ha convertit en una font de legitimació política de l'Estat; l'objecte del sistema penal no consisteix en reduir el delicte, sinó en crear la imatge de l'amenaça del delicte mantenint en activitat a un número important de delinqüents; i la presó reprodueix el delicte i gestiona els delinqüents (Torrente, 2000: 66). En resum, concentrant-ho en el diagnòstic de Foucault, podríem dir que el control del delicte equival a la seva producció.

Així s'explica, també, que les polítiques de seguretat, mitjançant una combinació adequada d'acció repressiva i d'intervenció humanitària, s'apliquin únicament a mantenir dins d'uns límits socialment tolerables els efectes extrems –és a dir les violències i els desastres i, conseqüentment, la inseguretat pública– dels conflictes i els riscos intrínsecs a la bona marxa del negoci global. Aquest és el paper residual que el nou desordre mundial sembla haver reservat a l'Estat; o en altres paraules, el més semblant al paper d'una comissaria local de policia. Al mateix temps, no sembla aturar-se el procés de buidament de les capacitats efectives dels Estats per a limitar, amb el propòsit de protegir la seguretat física dels ciutadans, la producció vertiginosa de nous riscos i conflictes que no paren d'anunciar nous i majors desastres i violències. No cal dir que aquest buidatge dels poders estatals no reverteix, ni en l'àmbit europeu ni en l'internacional, en altres instàncies susceptibles de garantir una millor participació democràtica de les col.lectivitats humanes en la regulació d'aquests processos crítics per a la consecució d'un desenvolupament i una seguretat sostenibles.

Arribats a aquest punt, és més que probable que hàgim xocat amb un dels dèficits més lacerants del pensament contemporani: la profunda incomprensió –no necessàriament innocent– del paper exercit per la simbiosi inseguretat/seguretat en l'ascens d'allò que Manuel Castells denomina el *capitalisme informacional global*. I, amb tot, no sembla exagerat dir que tenim davant nostre una tasca ineludible i urgent: es tracta de desvetllar els mecanismes i els propòsits que constitueixen *l'economia política de la inseguretat*. Això suposa que haurem de detectar i desemmascarar els processos de generació (en termes de risc-desastre i de conflicte-violència) de totes i cada una de les "matances calculades" que sustenten la inaudita acumulació de riquesa en unes poques mans. Només així podrem sacsejar l'arrel mateixa de la paradoxal funció acordada a les tradicionals "polítiques de seguretat"; les quals, lluny d'intervenir en les fonts dels desastres i les violències, és a dir en els riscos i en els conflictes, no els resta sinó legitimar la inseguretat pública requerida per al progrés del negoci global i, arribat el cas, frenar la impugnació política del cost insostenible, en termes de seguretat humana, de l'explotació despietada de la inseguretat com a mitjà, indubtablement il·legítim, d'apropiació dels recursos i del poder.

III - LA CRISI DEL CONTROL POLICIAL DE LA DELINQÜÈNCIA

La degradació espectacular que ve patint el servei públic de seguretat, en el context de la reducció de la capacitat efectiva de l'Estat per generar béns públics, sembla indubtable que facilita l'extensió d'una cultura de la impunitat que permet atemptats generalitzats contra els drets de la persona i que deixa al ciutadà ordinari, que no es pot pagar seguretat privada, en una situació de creixent indefensió i, per tant, amb un inquietant sentiment d'inseguretat.

Considerada globalment, la delinqüència a les societats desenvolupades, ha vingut experimentant un procés de creixement sostingut durant els tres darrers decennis del segle XX (a Espanya, l'any 1989 la taxa d'homicidis per cada 1.000 habitants s'havia incrementat un 100% respecte a l'any 1980) que, de fet, ha vingut a qüestionar la capacitat real de l'Estat per garantir la seguretat física dels ciutadans.

No és, doncs, estrany que al llarg dels darrers vint anys la privatització de la seguretat hagi experimentat també un creixement espectacular, fins al punt que, en alguns països europeus, els efectius policials dirigits per companyies privades ja igualen (és el cas de Dinamarca, Luxemburg, Suècia o el Regne Unit) i fins i tot superen la força pública (a Polònia i Hongria, la proporció entre policies privats i públics és de 2 a 1). A Espanya, el total dels efectius de la policia pública, 179.400 l'any 1999, contempla des del seu estancament l'augment constant dels efectius privats, que es van situar en 71.500 persones aquest mateix any, és a dir, una xifra superior a la de la Guàrdia Civil, a la del Cos Nacional de Policia i, és clar, a la del total de les policies locals (Ocqueteau, 2000). Es consolida així, en l'àmbit de la seguretat, la dicotomia classes populars/serveis públics, classes mitjanes i altes/serveis privats que, en la mesura que és polaritzant, crea descohesió social (Navarro, 2002: 45).

Amb l'Estat debilitat per l'impuls globalitzador que sacseja el món, sobrepassat –i, moltes vegades, fins i tot capturat– pel Crim Organitzat Global, incapaç d'evitar i, a més, acusat fonamentadament de promoure l'horror de la guerra entre els pobles, rendit i progressivament desarmat en la seva lluita contra la delinqüència, i pressionat pel creixement espectacular del sector privat de la seguretat, el pretès monopoli estatal de la violència es mostra als ciutadans amb totes les seves carències més punyents, obrint així les portes a la restitució forçada a la societat del recurs a la violència com a forma de relació entre els ciutadans.

Un viatge a velocitats dispars

Les forces estatals de policia, en aquest nou escenari global, es veuen literalment desbordades per l'extraordinària i creixent capacitat d'actuació de les xarxes flexibles del crim organitzat. La vella policia, concebuda fa segles a les 'golfes' parisenques de l'imperi francès i als molls londinencs de l'imperi britànic, i atrapada en els esquemes mentals i organitzatius dels antics estats nacionals, no encaixa bé en les noves regles del joc global.

Sorprèn el contrast extraordinari entre, d'una banda, la velocitat vertiginosa amb què les xarxes flexibles del Crim Organitzat Global es mouen, s'adapten, col·laboren, pacten i es transformen en un escenari sense fronteres i, de l'altra, la rovellada ortopèdia amb la qual les policies estatals segueixen intentant (en realitat, més preocupades per mantenir la seva autonomia que per assolir autèntics èxits globals) armar instruments efectius de lluita contra aquest enemic aparentment inassolible.

No ens pot sorprendre, doncs, el resultat d'aquest viatge a dues velocitats tan dispars: les fronteres entre estats s'han convertit, per a les màfies del contraban d'éssers humans, de drogues, d'armes, d'òrgans humans i de material radioactiu, en el més semblant a un formatge de gruyère. Espanya, convertida en extraradi i frontera sud de la Unió Europea amb un continent africà agonitzant, no podia eludir el qüestionament de l'eficàcia d'un model policial forjat en el franquisme, que no ha completat la seva transició a la democràcia i que es veu creixentment confrontat amb la necessitat d'atendre noves i cada cop més exigents demandes socials de seguretat.

En la mesura que prevalgui el sentit comú, més d'hora que tard s'hauria d'acabar el contenciós ancestral entre els diferents cossos nacionals i locals, als quals ara s'han afegit els autonòmics, de manera que els d'àmbit estatal es puguin implicar decididament –és a dir, amb la major part dels seus recursos humans i tècnics– en la lluita internacional contra el Crim Global Organitzat, i els d'àmbit local i autonòmic, puguin abocar-se a una tasca que resulta essencial per a la mateixa supervivència de les comunitats humanes: la prestació efectiva del servei bàsic de policia.

És clar, però, que el sentit comú no està mai garantit. Iniciatives com el Projecte 'Policia 2000', amb el qual s'ha intentat atribuir la funció de policia comunitària al Cos Nacional de Policia a les grans ciutats, no sembla excessivament congruent amb l'aparatosa reducció d'efectius que ha anat patint aquest cos els darrers anys ni amb l'onerosa assignació d'una part creixent de la seva plantilla a tasques de contraterrorisme. Amb tot, la inconsistència estratègica de mesures com aquesta no sembla un afer menor, atès que ens planteja un dubte inquietant: si la policia estatal assumeix, sobreposant-se a la local, la funció de policia comunitària, qui s'ocupa del crim organitzat?

La qüestió s'ha d'abordar simultàniament en dos àmbits complementaris: a escala internacional –i no només amb el desenvolupament efectiu de l'espai JAI en la Unió Europea– i en l'àmbit estatal, atenent a la realitat distintiva de les comunitats autònomes. Això requerirà, molt probablement, una reforma de la Llei orgànica de forces i cossos de seguretat que consagri el nou paper atribuït a la policia local, que modifiqui substantivament la delimitació d'àmbits territorials i funcionals entre els diferents cossos, possiblement que unifiqui el Cos Nacional de Policia i la Guàrdia Civil (desmilitaritzant-la), que faciliti la creació de mancomunitats per a la prestació supramunicipal del servei bàsic de policia, que amplïi la capacitat de les comunitats

autònomes per coordinar efectivament les actuacions de les policies locals, i que articuli mecanismes veritablement eficaços de col·laboració i cooperació operativa entre les policies local i autonòmica i entre aquestes i les policies estatal i europea. Encara que tot fa pensar que, ara per ara, pot resultar un camí més fàcil –no se sap, però, cap a on– obtenir la dotació pressupostària necessària per una ampliació aparatosa de les plantilles de la policia: tant a França com a Espanya, recentment, els respectius governs conservadors han emprès aquest camí.

La delinqüencia, ¿una qüestió policial?

S'oblida així que, la policia, no es veu qüestionada únicament en la seva organització general a escala nacional i internacional, ni en la xifra dels seus efectius, sinó sobretot en la seva estructura organitzativa interna i, per extensió, en la seva forma de relació amb els ciutadans. De fet, l'eficàcia del control policial de la delinqüència es troba, més que no pas en l'augment del nombre dels seus efectius –Espanya és, conjuntament amb la resta de països de l'àrea mediterrània, un dels països de la UE amb un major número de policies per cada 1.000 habitants–, en la capacitat de les organitzacions de policia per adequar-se ràpidament i flexible a les noves demandes socials en l'àmbit de la seguretat pública.

No sembla, però, que aquest sigui el cas: són moltes les investigacions que revelen que les policies no són eficaces –i, molt menys encara, eficients– en la detecció, la prevenció i, en definitiva, el control del delicte. El cert és que els estudis coincideixen a indicar que les tasques antidelictives són les que menys temps ocupen la policia. Els seus esforços es dediquen, de fet, a mantenir l'ordre i a aplicar la llei, a patrullar o bé a prestar serveis. La dificultat rau en què la societat –a través dels mitjans de comunicació–, tant com la mateixa policia, ha alimentat durant molts anys el mite que el control de la delinqüència era una qüestió estrictament policial, i ara, està clar, els ciutadans responsabilitzen la policia de l'augment incessant dels delictes que provoquen més inseguretat.

La investigació empírica, com indica Diego Torrente, ens permet comprendre millor els límits de l'eficàcia policial en el control del delicte. Bàsicament, el model d'organització dominant a la policia en aquest canvi de mil·lenni pateix dues limitacions principals que redueixen substantivament les possibilitats d'adequar la seva eficàcia en la lluita contra la delinqüència a les expectatives de la població.

Una primera limitació ve donada per l'accés restringit de la policia a la informació sobre els delictes. De fet, Espanya registra un dels percentatges de comunicació de delictes a la policia dels més baixos de les societats desenvolupades, a una distància considerable dels països propers, i a Catalunya, l'any 2000, només un 40,11% de les víctimes van acabar signant un document de denúncia. En realitat, la policia depèn de les víctimes per conèixer els delictes, fins al punt que alguns estudis sostenen que el 80% de la delinqüència coneguda per la policia és descoberta i comunicada per les víctimes i, paradoxalment, acostuma a conèixer menys

aquells delictes que, tot i essent lleus, per més freqüents són els que més atemoreixen la població.

La segona de les limitacions esmentades es troba en els mètodes propis del treball policial. Tradicionalment, la policia realitza una vigilància passiva dels espais públics que condiciona no només el tipus, sinó també la quantitat dels delictes que es detecten; i això malgrat que la investigació criminològica adverteix reiteradament que la forma d'organitzar la patrulla, així com la rapidesa de les respostes policials, tenen un impacte mínim en la detecció dels delictes.

En aquest context s'explica que algunes organitzacions de policia hagin encetat, en els darrers vint anys, un procés d'allunyament progressiu del model racional-burocràtic –en el qual hi persisteixen les estructures paramilitars i burocratitzadores i s'hi incentiva l'aplicació professional de la llei– mitjançant l'experimentació d'un nou model de policia comunitària que, basat en la participació activa de la població, s'orienta principalment a la prevenció del delicte i fomenta un treball més proactiu i analític de la problemàtica delictiva que presenten, en cada moment, les diferents comunitats locals. En tot cas, les avaluacions de l'èxit de les organitzacions que han desenvolupat models de policia comunitària no són concloents, almenys fins ara; i, en la majoria dels casos, la implantació queda limitada a simples unitats que segueixen operant en l'àmbit d'estructures tradicionals d'organització policial.

IV - **LA INSEGURETAT CIUTADANA A CATALUNYA**

El 'problema' de la inseguretat ciutadana es veu agreujat per l'extraordinària capacitat que han adquirit els mitjans de comunicació a l'hora de difondre en temps real i amplificar a nivell mundial –i, per tant, deslocalitzant-los– els desastres i les violències més extremes i aterrorizants. Però també hi contribueix, decisivament, a l'extensió d'aquesta autèntica epidèmia social, la inexistència d'indicadors i anàlisis prou fiables de la dimensió i l'evolució real de la inseguretat; i, encara més, la constant manipulació política, incloses les devastadores polèmiques partidàries, a que es veuen sotmeses les dades disponibles sobre les activitats dels organismes policials i judicials amb relació a la delinqüència, per tal de renovar el recolzament irreflexiu dels electors a les velles (tot i que ara s'intentin emmascarar d'innovadora 'tolerància zero') polítiques coercitives. L'elecció dels indicadors de l'evolució de la inseguretat ciutadana no es tracta per tant, més que en aparença, d'una qüestió metodològica. Ben al contrari, constitueix una decisió, ja sigui explícita o bé implícita, d'una gran transcendència per a la definició de les corresponents polítiques públiques.

Tradicionalment, l'anàlisi de la inseguretat ciutadana es redueix, gairebé exclusivament, a una descripció de la delinqüència i existeixen tres formes fonamentals d'obtenir dades sobre delinqüència: preguntar als delinqüents, les víctimes o a les agències oficials. El problema és, com indica Diego Torrente, que cada una té definicions diferents de què constitueix un delicte, així com experiències parcials i distintes del mateix fet. Per tant, ofereixen dades diferents i d'una complexa correspondència entre sí. Generalment, i a Catalunya fins fa poc, no es

disposava més que de les estadístiques –desconnectades entre sí– de la policia, els tribunals, la fiscalia o les presons. Cada font ofereix, per tant, dades distintes, parcials, poc comparables a la pràctica i que no recullen tota la delinqüència real. El resultat és que les estadístiques són més útils per mesurar el *control* que no pas la *desviació* i, per tant, poden servir-nos per avaluar les polítiques i les prioritats del sistema penal.

L'anomenada "enquesta de victimització" és la tècnica que més revoluciona la forma d'explicar la delinqüència. Permet conèixer millor l'extensió de l'activitat delictiva, la seva geografia social, la naturalesa de la por, les visions del sistema penal, les actituds cap els delinqüents o els significats i conseqüències del delicte. A països com els Estats Units, Gran Bretanya o Holanda aquestes enquestes es realitzen regularment amb una mostra que cobreix la població adulta. D'aquestes enquestes se'n critica que no recullen sectors marginals de la població o que no representen adequadament determinats delictes: assassinats, delictes de les organitzacions, delictes contra la dóna o contra minories ètniques. Una descoberta important de les enquestes de victimització és que el delicte es barreja amb altres problemes socials, confonent-se causes i efectes; i que la por al delicte de la població guarda relació amb altres circumstàncies vitals i no tant amb la realitat delictiva.

Una tendència preocupant

Catalunya disposa –tot i que amb les limitacions pròpies d'una fase inicial[4]–, d'ençà l'any 1999, d'una enquesta de victimització per mesurar l'evolució de la seguretat ciutadana: l'Enquesta de seguretat pública de Catalunya elaborada pel Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya. D'acord amb les darreres dades disponibles (Edició 2001), durant l'any 2000, el 14,92% (índex global de victimització) dels catalans de 16 i més anys va estar víctima d'una mitjana de 1'61 (ràtio global de multivictimització) fets delictius cada un. Dit d'una altra manera: imaginant que cada víctima hagués patit un sol fet delictiu, hi hagué 24,07 (índex global de fets delictius) fets delictius per cada 100 habitants de 16 i més anys a Catalunya el 2000.

La curta sèrie estadística de que disposem (1998-2000), revela una tendència preocupant: l'índex global de victimització ha passat de 12,84 al 1998 a 14,92 al 2000; la ràtio global de multivictimització de 1998 era 1,48 i al 2000 s'incrementava fins a 1,61; i, finalment, l'índex global de fets delictius passava de 19,07 al 1998 a 24,07 al 2000. Dades que es corresponen amb l'increment de les valoracions negatives que fan els catalans sobre l'evolució de la seguretat al seu municipi: tot i ser minoritàries, s'han doblat en els darrers 3 anys. I tot fa pensar que aquesta tendència s'hagi aguditzat significativament durant l'any 2001[5].

[4] Queda pendent, principalment: la integració dels resultats amb la informació d'origen administratiu, la comparabilitat amb altres projectes estatals o internacionals o la construcció d'una sèrie estadística regular.

[5] A punt de ser presentada l'Edició 2002 en el moment de tancar aquest informe (juliol 2002).

L'Enquesta desagrega l'estudi de l'activitat delictiva en sis àmbits determinats pels béns agredits. Així, sabem que la majoria d'aquesta activitat delictiva es dóna en l'àmbit dels vehicles (entre 1998 i 2000, l'índex de victimització oscil·la entre 6,43 i 7,35; alhora que l'índex de risc[6] es mou entre 10,15 i 11,57) i de la seguretat personal (l'índex de victimització no ha parat de créixer en aquests darrers tres anys, des de 2,89 de 1998 fins a 5,55 de 2000). Per la seva banda, els habitatges, els comerços i les segones residències van assolir, l'any 2000, l'índex més alt de victimització de les seves respectives sèries.

En darrera instància, l'estudi –centrat, com hem vist, en l'activitat delictiva adreçada gairebé exclusivament contra els béns– mostra una realitat, tot i que òbvia, no sempre degudament considerada: es roba més als que tenen més o són més benestants. Així, la distribució territorial dels delinqüents segueix la geografia de la pobresa i la marginació a Catalunya, i la majoria dels delinqüents que apareixen a les estadístiques policials i judicials provenen dels territoris pobres, marginals o degradats. Conseqüentment, la diferent victimització que pateixen els habitants en funció del territori està associada a la desigual apropiació del mateix que fan les classes socials, i per tant de llur diferent 'rendibilitat': solen ser més víctimes els habitants de les àrees de més nivell de renda, grandària poblacional i centralitat; també pot ser alta la victimització d'un espai on hi hagi algun focus específic de problemàtica social (canvis urbans o socials, etc.). A la inversa, els menors índexs de victimització es donen als llocs perifèrics i/o de menor grandària poblacional, que solen ser els de més fàcil cohesió/control social, així com també on predominen les rendes més baixes.

En tot cas, l'Enquesta no es limita a l'estudi de l'activitat delictiva que comunament es considera més directament associada a la inseguretat ciutadana, sinó que també aporta algunes dades concernents a la il·lustrativa disparitat existent entre les vessants objectiva (realitat delictiva) i subjectiva (producció social de la por) d'aquest fenomen: a allò que més temen els catalans és, justament, a ser víctima d'un atemptat terrorista. I és que la por a una hipotètica agressió sempre és molt superior a la seva probabilitat; per exemple, els enquestats valoren la seva por a patir algun tipus de maltractament dins la seva pròpia família amb un 7,06 (en una escala de 0 a 10) i, en canvi, la probabilitat que els hi succeeixi realment amb un 1,16.

El cap de turc

Tot plegat ajuda a explicar que l'atenció pública es dirigeixi, gairebé exclusivament, 'cap a baix'; de manera que es busquen les causes de la inseguretat únicament en les activitats delictives dels sectors socials marginats i, més recentment, en els immigrants; els quals es converteixen així en el fàcil boc expiatori d'un dels problemes més greus i complexes que vénen patint les societats occidentals. I, alhora, es perd de vista la incidència, en la generació de la inseguretat ciutadana, de la dimensió monstruosa que ha adquirit el Crim Organitzat Global (és a dir, el

[6] En tant que l'índex de victimització relaciona les víctimes amb tots els entrevistats, l'índex de risc ho fa

tràfic il·legal a escala mundial d'éssers humans, d'armes o de drogues), així com es deixa de banda la fatídica simbiosi existent entre un desenvolupament econòmic sotmès implacablement a un desbocat afany individual de lucre i l'abandonament progressiu, per part de l'Estat, de les seves responsabilitats socials.

Aquesta és, justament, la tendència que s'apunta a l'Enquesta, i que també és molt probable que s'hagi intensificat en el transcurs de l'any 2001: el traspàs del paper de cap de turc de la inseguretat ciutadana a Catalunya, atribuït fins ara preeminentment als drogoaddictes, als immigrants (no només als qui es troben en situació administrativa irregular i sense feina). Percepció que, segons manifesten els mateixos enquestats, no ve donada per l'apreciació directa de la perillositat d'aquests col.lectius, sinó a través de la imatge que en transmeten els mitjans d'informació.

Convé, doncs, tenir present que a Espanya, en els quatre primers mesos de l'any 2002, les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat van detenir a 10.984 estrangers per no tenir permís de residència i a 8.600 més per entrada il·legal (en patera per exemple). En total van ser 19.585, gairebé el doble dels 10.417 detinguts per aquests conceptes en el mateix període de 2001. La xifra representa el 41% de tots els estrangers detinguts, inclosos aquells que ho van ser per presumptes delictes o faltes, que ascendiren a 46.678, un 42% més que entre gener i abril de 2001. No s'ha d'oblidar tampoc que, a diferència dels espanyols, que només poden ser detinguts quan hi ha indicis que han comès algun delicte o falta, els estrangers, gràcies a la Llei d'Estrangeria, poden ser duts a comissaria només per no tenir la documentació en regla, la qual cosa suposa simplement una infracció administrativa (com conduir a més velocitat de la permesa). El passat mes d'abril, l'aleshores ministre de l'Interior, Mariano Rajoy, en un dels seus múltiples intents de relacionar delinqüència i immigració, va sostenir al Congrés que dels 313.956 detinguts (espanyols i estrangers) registrats en tot 2001, 116.139 eren forans, però va ometre que gairebé la meitat (44.139) ho van ser per trobar-se en situació administrativa irregular sense que estiguessin acusats d'haver comès cap mena d'infracció penal. Curiosament, a les planes d'economia de la mateixa edició del diari que informava d'aquesta situació (El País, 12 juliol 2002), s'hi podia trobar una altra dada referida als immigrants: de juny de 2001 a juny de 2002, la Seguretat Social va acollir a 462.983 nous cotitzants, dels quals un 47,8% eren estrangers (un 44,5% a Catalunya, el gener de 2002).

Cal entendre que el racisme no és un simple fenomen cultural, sinó que es basa en una realitat econòmica d'inseguretat i precarietat. El racisme es pot estendre fàcilment degut a la inseguretat d'amplis sectors de la nostra població, resultat de les condicions precàries del mercat de treball català i de l'escàs desenvolupament de l'Estat del benestar a Catalunya. El problema no és, doncs, la manca de tolerància a la diversitat, sinó el temor i la inseguretat deguts a la manca d'oportunitats. L'increment de les desigualtats i de la polarització social

---

només amb els propietaris dels vehicles.

exercit per les elits governants duu a lo segon, i d'aquesta manera facilita lo primer (Navarro, 2002: 88): Espanya, segons l'Informe sobre desenvolupament humà 2002 de NNUU, ocupa el tercer pitjor lloc de la Unió Europea, només superat per Grècia i Portugal, en l'índex de desenvolupament humà i és el novè país de la UE amb més diferència entre rics i pobres, quan en 1999 era el més igualitari. Resulta, doncs, ben justificada la preocupació del Conseller d'Interior, Xavier Pomès: «Com més reduïm el període d'incertesa dels immigrants, com més poguem reduir la "il legalitat" sobrevinguda, com més reduïm la possibilitat de construcció i/o aparició de *guettos* internament uniformes racialment, religiosament o culturalment, més "problemes" ens estalviarem».

Tal i com s'explica a la introducció de l'Edició 2000 de l'Enquesta sobre la seguretat pública de Catalunya, les enquestes de victimització proporcionen un coneixement de la delinqüència, amb totes les limitacions que hem vist, estrictament descriptiu i deixa penjada la qüestió crucial per a unes polítiques públiques que aspirin a incidir en els factors subjacents a aquest fenomen social: l'explicació de la delinqüència, és a dir la seva relació amb altres variables de l'estructura social i, fins i tot, la seva dependència. La pròpia Enquesta apunta algunes de les relacions que associen l'evolució de la delinqüència amb aquests factors, entre altres: les transformacions demogràfiques, com ara l'augment de l'esperança de vida, els moviments migratoris o la urbanització; la situació econòmica, expressada en termes d'atur, economia submergida o especulació; la crisi de l'estat del benestar; els canvis culturals; i la crisi dels agents tradicionals de control informal.

L'Observatori del Risc i l'Enquesta de seguretat pública

Encara més recent que l'Enquesta de seguretat pública (1999) ho és l'Observatori del Risc de Catalunya (2001), creat per l'Institut d'Estudis de la Seguretat amb l'objectiu d'escrutar un conjunt d'efectes negatius de la nostra trajectòria de desenvolupament i presentar-los periòdicament a l'opinió pública per tal de provocar una reflexió i un debat que col.laborin a millorar aquesta trajectòria. A l'Informe 2001 s'explicita que, en l'Observatori, s'utilitza un concepte lax de risc que inclourà aquells efectes danyosos i nocius per a les persones i col.lectivitats que ja s'han manifestat i que, sovint, són conseqüència de la manera que tenim els humans –o almenys determinades col.lectivitats humanes– de desenvolupar-nos. I, tot i que quan es parla de riscos es podria escollir una variada tipologia, per al primer informe, es va escollir la 'cistella de riscos' següent: risc viari, risc laboral, riscos i danys ambientals, risc per a la salut, risc del futur personal, risc de ruptura social, la percepció del risc i riscos emergents (seguretat alimentària).

D'aquesta manera, el risc de victimització queda tractat al marge de la resta dels riscos (a l'Enquesta de seguretat pública) que se'n deriven del nostre model de desenvolupament; probablement sobredimensionat i, en tot cas, desconnectat d'altres indicadors que podrien ajudar a ubicar-lo en el seu degut context explicatiu.

Em pregunto, doncs, si no seria convenient fer per maneres de connectar ambdues iniciatives – tres departaments de la Generalitat de Catalunya (Medi Ambient, Treball i Indústria, Comerç i Turisme) patrocinen l'Observatori – i facilitar així un instrument apropiat per encarar, en la seva deguda complexitat política, l'anàlisi en profunditat no només del fenomen de la inseguretat ciutadana, sinó també dels processos econòmics, socials i polítics de generació i desenvolupament del conjunt de riscos i conflictes que, en les seves manifestacions extremes, tot i que no excepcionals, degeneren en els desastres i les violències que danyen tan greument la seguretat física de les persones i de les comunitats humanes. Només des d'aquesta comprensió plena del fenomen social de la inseguretat, capaç d'abastar amb la mirada les causes globals i els seus efectes locals, existeix la possibilitat de generar noves polítiques públiques susceptibles d'aportar una seguretat sostenible al desenvolupament humà.

CONCLUSIÓ

En resum. Un cop examinades les quatre qüestions rellevants que vénen implícites en el propòsit d'identificar i analitzar els efectes de l'ampliació de la UE a Catalunya en l'àmbit de la seguretat ciutadana –(i) la necessitat d'esbrinar el *sentit* mateix de l'ampliació projectada en el context del procés d'integració europea i, inextricablement, del de mundialització; (ii) intentar reformular 'el problema de la inseguretat ciutadana'; (iii) revisar l'eficàcia global del model tradicional de control policial de la delinqüència; i (iv) identificar la situació actual de la inseguretat ciutadana a Catalunya en el context del procés d'integració europea–, entenc que només resulta factible, a manera de conclusió d'aquest informe, aventurar un conjunt d'hipòtesis sobre la direcció dels canvis que s'estan produïnt.

La (in)seguretat europea

1. La convergència dels diferents mercats nacionals en un mercat únic europeu no aporta, almenys fins ara, cap millora en el nivell de cohesió social de les respectives societats. En termes globals, al contrari. No seria sensat, doncs, esperar que la persistència dels factors que comporten l'augment de la precarietat, de la desigualtat econòmica, de l'exclusió i, en definitiva, del risc de ruptura social permetin una reducció sostinguda i significativa de les taxes d'aquell grup de delictes (contra la seguretat personal i els béns) que, conjuntament, amb la proliferació dels actes d'incivilitat, constitueixen els factors subjacents a la inseguretat ciutadana.

2. L'extensió vertiginosa del Crim Organitzat Global a Europa, en els àmbits de l'economia i la política –aprofitant les avantatges ofertes pel procés d'integració europea tant com el de mundialització dels mercats financers, de les TIC i dels sistemes de transport–, no presenta símptomes d'esgotament i no troba, tampoc, dispositius efectius a nivell europeu i internacional que el puguin contrarestar efectivament. No és previsible, per tant, que es vegi reduïda la seva creixent influència especulativa en els mercats financers i en l'economia en general, així com la seva creixent capacitat de mediatització de la política i els mitjans de comunicació.

3. No es pot parlar amb propietat de l'existència d'un autèntic ordre públic europeu basat en la lluita unificada contra el terrorisme, el tràfic de drogues i la delinqüència organitzada. De fet, incapaç de superar les resistències nacionals, la cooperació en matèria de Justícia i Afers d'Interior (JAI) no s'executa com la resta de polítiques comunitàries i, encara menys, resulta factible preveure l'aparició a curt termini d'una autèntica policia europea. Ni tant sols la recent intensificació de l'amenaça del terrorisme internacional o el desbordament de les fronteres europees per part de la immigració il·legal apareixen com a elements suficients, almenys a curt termini, per a modificar substantivament aquesta situació.

4. La creació d'un espai de lliure circulació de persones –i les corresponents mesures complementàries de reforçament de les fronteres exteriors, així com de polítiques d'asil i d'immigració– ha esdevingut una de les qüestions crucials del procés d'integració europea. El cert és, però, que les actuals fronteres exteriors de la Unió europea constitueixen una anella feble de protecció davant el terrorisme internacional, el comerç d'éssers humans i els tràfics de tota mena relligats a la criminalitat organitzada i a la droga que amenacen el nivell de seguretat interior dels Estats membres, especialment en un espai sense fronteres interiors. En la perspectiva de l'ampliació de la Unió Europea, la seguretat de les fronteres exteriors esdevé, encara més, un tema preocupant. Sobretot si es té en compte que a l'horitzó –si s'hi acaben integrant la totalitat dels països candidats–, la Unió ampliada acabarà tenint fronteres amb Bielorússia, Ucraïna, Moldàvia, Geòrgia, Armènia, Iran, Iraq o Síria. La qual cosa, ni que sigui en termes de probabilitat a mitjà termini, planteja reptes importants.

5. L'ampliació prevista constitueix una oportunitat per a l'estabilitat política d'Europa. Es tracta d'ampliar la zona de pau que representa avui dia la Unió a territoris que sovint han estat escenari de guerres i on han sorgit infinitat de conflictes. En un món sotmès a divisions i turbulències, el procés d'ampliació pot permetre avançar cap a la unitat i l'estabilitat a Europa i, d'aquesta manera, aportar una contribució important a l'estratègia global de prevenció dels conflictes.

6. El procés de construcció europea corre el perill gravíssim de provocar una escissió entre la política d'elit (cada cop més cosmopolita) i la de masses (arrelada a les tradicionals identitats nacionals o ètniques) produint-se, d'aquesta manera, un allunyament de la voluntat popular de resultats difícils de predir però que, entre d'altres indicadors inquietants, els més recents escenaris electorals europeus ens haurien de fer témer. Ens hauria de preocupar, especialment, el risc de ruptura social inherent a una política de seguretat, tant interior com exterior, centrada exclusivament en la protecció de la pau i el manteniment de l'ordre sense al mateix temps encarar, en tota la profunditat requerida, la gestió dels conflictes socials que es manifesten, en la seva forma extrema, en les violències que atemoreixen les societats europees.

El problema de la inseguretat ciutadana

7. La inseguretat ciutadana, produïda per l'amenaça de violència generada pels nous conflictes produïts socialment, ha esdevingut a Catalunya, com arreu d'Europa, un desafiament crucial per a la governabilitat democràtica i el desenvolupament humà. La reintroducció a la vida social d'una inseguretat que semblava descartada pel progrés de la democràcia i la vida civil, enverina profundament l'experiència quotidiana i contribueix a la destrucció silenciosa però incessant del vincle social, especialment per als qui es troben en les situacions de vida més fràgils, que resulten més vulnerables i, per això mateix, tenen una major necessitat de la seguretat d'aquest vincle.

8. El problema de la inseguretat ciutadana es veu agreujat per l'extraordinària capacitat que han adquirit els mitjans de comunicació a l'hora de difondre en temps real i amplificar a nivell mundial –i, per tant, descontextualitzant-les– les violències més extremes i aterrorizants. Però també hi contribueix, decisivament, a l'extensió d'aquesta autèntica epidèmia social, la inexistència d'indicadors i anàlisis prou fiables de la dimensió i l'evolució real de la inseguretat ciutadana; i, encara més, la constant manipulació política, incloses les devastadores polèmiques partidàries, a que es veuen sotmeses les dades disponibles sobre les activitats dels organismes policials i judicials amb relació a la delinqüència, per tal de renovar el recolzament irreflexiu dels electors a les velles (tot i que emmascarades d'innovadora 'tolerància zero') polítiques coercitives. L'elecció dels indicadors de l'evolució de la inseguretat ciutadana no es tracta per tant, més que en aparença, d'una qüestió metodològica. Ben al contrari, constitueix una decisió, ja sigui explícita o bé implícita, d'una gran transcendència per a la definició de les corresponents polítiques públiques.

9. Resulten evidents les limitacions que presenten les tradicionals polítiques de seguretat ciutadana. Primordialment, perquè no estan orientades a atallar les causes reals de la inseguretat i, d'aquesta manera, en lloc de centrar-se en l'eliminació dels perills (els riscos d'exclusió social i de desigualtat econòmica i, en darrera instància, el risc de ruptura social), aconsegueixen reduir la recerca de seguretat, cada cop més, a una qüestió de responsabilitats individuals. Així, les polítiques de seguretat ciutadana, al marge del procés de producció –històrica, social i política– de la inseguretat ciutadana, privilegien una acció basada en remeis tècnics o jurídics –es prenen "mesures" i s'assignen "recursos"–, enlloc d'abordar la qüestió en la seva complexitat política.

La crisi del servei públic de seguretat

10. La degradació espectacular que ve patint el servei públic de seguretat, en el context de la reducció de la capacitat efectiva de l'Estat per generar béns públics, sembla indubtable que facilita l'extensió d'una cultura de la impunitat que facilita atemptats generalitzats contra els drets de la persona i que deixa al ciutadà ordinari, que no es pot pagar seguretat privada, en una situació de creixent indefensió i, per tant, amb un inquietant sentiment d'inseguretat. No és,

doncs, estrany que al llarg dels darrers vint anys la privatització de la seguretat hagi experimentat un creixement espectacular, fins al punt que, en alguns països europeus, els efectius policials dirigits per companyies privades ja igualen i fins i tot superen la força pública. Es consolida així, en l'àmbit de la seguretat, la dicotomia classes populars/serveis públics, classes mitjanes i altes/serveis privats que, en la mesura que és polaritzant, crea descohesió social.

11. Espanya no podia eludir el qüestionament de l'eficàcia d'un model policial forjat en el franquisme, que no ha completat la seva transició a la democràcia i que es veu creixentment confrontat amb la necessitat d'atendre noves i cada cop més exigents demandes socials de seguretat. A Catalunya, el desplegament del nou model policial –basat en la substitució de les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat per part de la Policia de la Generalitat i negligint, en bona part, el paper de la Policia Local– no ha vingut a aportar fins ara novetats significatives en la imprescindible millora del servei públic de seguretat. Ben al contrari, el procés de desplegament s'està veient dificultat per problemes previsibles de tot ordre (polítics, financers i tècnics) que han abocat el model policial català a una situació que obstaculitza el control efectiu de la delinqüència i que afavoreix l'extensió de la inseguretat ciutadana.

12. El servei públic de seguretat, tanmateix, no es veu qüestionat tant en la seva organització general, ni en la xifra dels seus efectius, com en la seva forma de relació amb els ciutadans. L'eficàcia del control policial de la delinqüència es troba, en bona part, en la capacitat de les organitzacions de policia per adequar-se ràpidament i flexible a les noves demandes socials en l'àmbit de la seguretat ciutadana. No és aquest però el cas: són moltes les investigacions que revelen que les policies no són, en termes generals, ni eficaces ni eficients en la detecció, la prevenció i, en definitiva, el control del delicte. Això és degut a que les tasques antidelictives són les que menys temps ocupen la policia. Els seus esforços es dediquen, més aviat, a mantenir l'ordre i a aplicar la llei, a patrullar o bé a prestar serveis.

La (in)seguretat ciutadana a Catalunya

13. Tradicionalment, l'anàlisi de la inseguretat ciutadana es correspon, gairebé exclusivament, amb una descripció de la delinqüència i existeixen tres formes fonamentals d'obtenir dades sobre delinqüència: preguntar als delinqüents, les víctimes o a les agències oficials. L'anomenada "enquesta de victimització" és la tècnica que més revoluciona la forma de descriure la delinqüència. Permet conèixer millor l'extensió de l'activitat delictiva, la seva geografia social, la naturalesa de la por, les visions del sistema penal, les actituds cap els delinqüents o els significats i conseqüències del delicte. Catalunya disposa –tot i que amb les limitacions pròpies d'una fase inicial–, d'ençà l'any 1999, de l'Enquesta de seguretat pública de Catalunya elaborada pel Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya.

14. La curta sèrie estadística de que disposem (1998-2000), revela una tendència preocupant en l'evolució de la inseguretat ciutadana a Catalunya: l'índex global de victimització ha passat

de 12,84 al 1998 a 14,92 al 2000; la ràtio global de multivictimització de 1998 era 1,48 i al 2000 s'incrementava fins a 1,61; i, finalment, l'índex global de fets delictius passava de 19,07 al 1998 a 24,07 al 2000. Dades que es corresponen amb l'increment de les valoracions negatives dels catalans sobre l'evolució de la seguretat al seu municipi: tot i ser minoritàries, s'han doblat en els darrers 3 anys. I tot fa pensar que aquesta tendència s'hagi aguditzat significativament durant l'any 2001.

15. L'Enquesta no es limita a l'estudi de l'activitat delictiva que comunament es considera més directament associada a la inseguretat ciutadana, sinó que també aporta algunes dades concernents a la il·lustrativa disparitat existent entre les vessants objectiva (realitat delictiva) i subjectiva (producció social de la por) d'aquest fenomen social: a allò que més temen els catalans és, justament, a ser víctima d'un atemptat terrorista. I és que la por a una hipotètica agressió sempre és molt superior a la probabilitat; per exemple, els enquestats valoren la seva por a patir algun tipus de maltractament dins la seva pròpia família amb un 7,06 (en una escala de 0 a 10) i, en canvi, la probabilitat que els hi succeeixi realment amb un 1,16.

16. Tot plegat ajuda a explicar que l'atenció pública es dirigeixi, gairebé exclusivament, 'cap a baix'; de manera que es busquen les causes de la inseguretat únicament en les activitats delictives dels sectors socials marginats i, més recentment, en els immigrants. Aquesta és, justament, la tendència que s'apunta a l'Enquesta, i que també és molt probable que s'hagi intensificat en el transcurs de l'any 2001: el traspàs del paper de cap de turc de la inseguretat ciutadana a Catalunya, atribuït fins ara preeminentment als drogoaddictes, als immigrants (ja no només als qui es troben en situació administrativa irregular i sense feina). Percepció que, segons manifesten els mateixos enquestats, no ve donada per l'apreciació directa de la perillositat d'aquests col·lectius, sinó a través de la imatge que en transmeten els mitjans d'informació.

17. El racisme no és un simple fenomen cultural, sinó que es basa en una realitat econòmica d'inseguretat i precarietat. El racisme es pot estendre fàcilment degut a la inseguretat d'amplis sectors de la nostra població, resultat de les condicions precàries del mercat de treball català i del desenvolupament insuficient de l'Estat del benestar a Catalunya. El problema no és, doncs, la manca de tolerància a la diversitat, sinó el temor i la inseguretat deguts a la manca d'oportunitats. L'increment de les desigualtats i de la polarització social duu a lo segon, i d'aquesta manera facilita lo primer.

18. Malgrat tot, les enquestes de victimització proporcionen un coneixement de la delinqüència, amb totes les limitacions que hem vist, estrictament descriptiu i deixa penjada la qüestió crucial per a unes polítiques públiques que aspirin a incidir en els factors subjacents a aquest fenomen social: l'explicació de la delinqüència, és a dir la seva relació amb altres variables de l'estructura social i, fins i tot, la seva dependència. La pròpia Enquesta apunta algunes de les relacions que associen l'evolució de la delinqüència amb aquests factors entre altres: les

transformacions demogràfiques, com ara l'augment de l'esperança de vida, els moviments migratoris o la urbanització; la situació econòmica, expressada en termes d'atur, economia submergida o especulació; la crisi de l'estat del benestar; els canvis culturals; i la crisi dels agents tradicionals de control informal.

19. Encara més recent que l'Enquesta de seguretat pública (1999) ho és l'Observatori del Risc de Catalunya (2001), creat per l'Institut d'Estudis de la Seguretat amb l'objectiu d'escrutar un conjunt d'efectes negatius de la nostra trajectòria de desenvolupament i presentar-los periòdicament a l'opinió pública per provocar una reflexió i un debat que col.laborin a millorar aquesta trajectòria. A l'Informe 2001 s'explicita que, en l'Observatori, s'utilitza un concepte lax de risc que inclourà aquells efectes danyosos i nocius per a les persones i col.lectivitats que ja s'han manifestat i que, sovint, són conseqüència de la manera que tenen determinades col.lectivitats humanes de desenvolupar-se. Per al primer informe, es va escollir la 'cistella de riscos' següent: risc viari, risc laboral, riscos i danys ambientals, risc per a la salut, risc del futur personal, risc de ruptura social, la percepció del risc i riscos emergents (seguretat alimentària). D'aquesta manera, el risc de victimització queda tractat al marge de la resta dels riscos (a l'Enquesta de seguretat pública), desconnectat d'altres indicadors que podrien ajudar a ubicar-lo en el degut context explicatiu. Seria convenient, potser, connectar ambdues iniciatives i facilitar així un instrument apropiat per encarar, en la seva deguda complexitat política, l'anàlisi en profunditat no només del fenomen de la inseguretat ciutadana, sinó també dels processos econòmics, socials i polítics de generació i desenvolupament del conjunt de riscos i conflictes que, en les seves manifestacions extremes, tot i que no excepcionals, degeneren en els desastres i les violències que danyen tan greument la seguretat bàsica de les persones i de les comunitats humanes.

Juliol 2002

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

BAUMAN, Z. "Los usos de la pobreza", pp. 133-141. A: *La sociedad individualizada*. Cátedra, 2001. ISBN 84-376-1936-X

CASTELLS, M. *La era de la información: economía, sociedad y cultura. Volumen III: Fin de milenio*. Alianza Editorial, 1998. ISBN 97-884-2064-456-1

CURBET, J. "La desmitificació de la policia". *Seguretat sostenible*. Nº 2 (Desembre 2001) i "L'economia política de la inseguretat". *Seguretat sostenible*. Nº 5 (Agost 2002). Disponibles a: <http://www.iigov.org/seguridad>.

ESTEVAN, A. "Los accidentes de automóvil: una matanza calculada". *Revista Sistema*. Nº 162/163 (Juny 2001). Disponible a: <http://www.habitat.aq.upm.es/boletin/n19/aaest2.html>. [Consulta : 30 abril 2002].

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'INTERIOR. *Enquesta de seguretat pública de Catalunya. Edició 2000*. Barcelona 2001.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'INTERIOR. *Enquesta de seguretat pública de Catalunya. Edició 2001*. Barcelona 2002.

HELD, D. "La globalización tras el 11 de septiembre". El País (8 julio 2002).

INSTITUT D'ESTUDIS DE LA SEGURETAT. *Observatori del Risc de Catalunya. Informe 2001*. Beta Editorial, 2001. ISBN 84-7091-404-9

MARTIN, C. i altres. *L'ampliació de la Unió Europea. Efectes sobre l'economia espanyola*. Disponible a: <http://www.estudis.lacaixa.comunicaciones.com/webes/estudis.nsf/wurl/pbei027cos_cat>. [Consulta : 2 juliol 2002].

MICHAUD, Y. *Changements dans la violence. Essai sur la bienveillance universelle et la peur*. Éditions Odile Jacob, 2002. ISBN 2-7381-1135-1

MIR, N. *Societat, Estat i Risc*. Beta Editorial, 1999. ISBN 84-7091-392-1

NAVARRO, V. *Bienestar insuficiente, democracia incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país*. Editorial Anagrama, 2002. ISBN 84-339-6174-8

OCQUETEAU, F. "Seguretat privada", pp. 169-188 a Escola de Policia de Catalunya, *Revista Catalana de Seguretat Pública*. Nº 6-7. Juny-Desembre 2000.

PEDRAGOSA, J.LL. i ARAGALL, J.M, "Com ens movem", pp. 50-89 a Institut d'Estudis de la Seguretat, *Observatori del Risc de Catalunya. Informe 2001.* Beta Editorial, 2001. ISBN 84-7091-404-9

POMÈS, X. "L'altra seguretat. La gestió política de la seguretat en l'horitzó del segle XXI". Text d'una conferència impartida a ESADE (2000).

TORRENTE, D. *Desviación y delito.* Alianza Editorial, 2001. ISBN 84-206-8658-1

REALITATS I EXPECTATIVES DE LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

R.Gomà i Q.Brugué (IGOP - UAB)

L'objectiu d'aquest informe és doble: d'una banda, valorar els possibles impactes de l'ampliació de la UE cap els països del centre i l'est d'Europa sobre les polítiques socials de la UE i, d'altra banda, com aquests impactes poden afectar a Catalunya. Es tracta doncs d'uns objectius principalment especulatius i on, per tant, les opinions dominen a les demostracions. Tot i això, intentarem justificar aquestes especulacions en el coneixement de la política social europea, a la que dedicarem el primer i més extens apartat. Després, en el segon apartat, intentarem fer una projecció de futur sobre la trajectòria que poden seguir aquestes polítiques en un entorn d'ampliació de la UE i, finalment, en el tercer punt, ens ocuparem de fer una previsió dels efectes que uns eventuals canvis en la política social europea poden tenir sobre Catalunya.

1. LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA: D'ON VENIM I ON ESTEM

Existeix una àmplia literatura sobre la política social europea, tot i que se situa en un nivell d'especialització acadèmica i professional que la fa poc accessible al conjunt de la població. És per això que en les properes pàgines proposem una repassada a la política social europea que ofereixi, de forma el més clara i resumida possible, un punt d'arrancada a partir del qual discutir i espectacular sobre les seves expectatives de futur. Amb aquesta intenció, hem estructurat la nostra exposició en tres grans punts: en el primer ens fixem en la política social europea des d'una perspectiva cronològica i, per tant, expliquem els seus orígens i la seva evolució; en el segon adopten una òptica més substantiva i fem una classificació i descripció dels continguts, d'allò que la UE ha anat fent sota el rètol de la política social; i en el tercer, més breument, identifiquem el que pensem són els temes claus o principals debats entorn la política social europea. A partir de l'anàlisi de l'evolució, els continguts i les dilemes de la política social europea podrem, en el següent apartat, justificar les nostres posicions respecte les seves expectatives de futur.

1.1. ORÍGENS, CONDICIONANTS I EVOLUCIÓ DE LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

Així doncs, en aquest primer apartat volem descriure i interpretar una cosa que no està massa clar que existeixi: la política social europea. De fet, en el Tractat de Roma (1957) es posa tot l'èmfasi en la dimensió *mercantil* de la Unió, mentre que l'eventual harmonització social es contempla com un producte, com un resultat de la integració econòmica; mai com una condició de partida (Hantrais, 2000). També és cert, però, que es pot afirmar que la UE és un projecte principalment econòmic i, alhora, reconèixer que

els mercats no existeixen en ells mateixos, sinó que formen part d'un conjunt social. Quan un treballador perd una feina o una empresa tanca les seves portes, les implicacions van més enllà de l'àmbit estrictament econòmic (Caporaso, 2000). Caldrà, doncs, gestionar aquestes implicacions des d'instàncies polítiques locals, estatals o europees. A més a més, les dinàmiques de la globalització han accentuat la vessant mercantil de la UE, però també han incrementat les seves diferències i tensions internes. Les polítiques de cohesió de la UE són, per tant, l'altra cara de l'Europa del mercat; d'una Europa que ha de compensar la lògica del creixement econòmic amb el discurs de l'equilibri social i territorial.

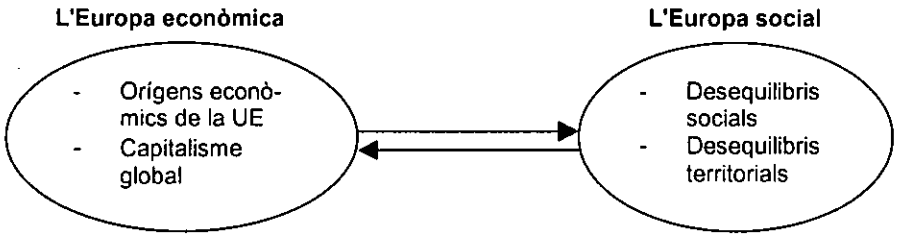

Tal com ho estem exposant sembla que les dimensions econòmiques i socials siguin les dues cares d'una mateixa moneda. Cal, però, aclarir que es tracta d'una moneda trucada: on la *cara-econòmica* té moltes més probabilitats de sortir que la *creu-social*. La política social europea, amb d'altres paraules, apareix en una posició de subordinació respecte els models de mercat dominants a l'actualitat (Teague, 1998). Aquesta posició de subordinació es pot explicar de moltes maneres, però en voldríem destacar 3: el model de presa de decisions, el marc polític i democràtic de la UE i la dimensió estatal de les polítiques socials (Gomà, 2001). Tots tres factors, com veure'm a continuació es troben fortament interrelacionats i s'han sumat per impedir la creació d'un *espai social europeu* que complementi el cada cop més consolidat *espai econòmic europeu.*

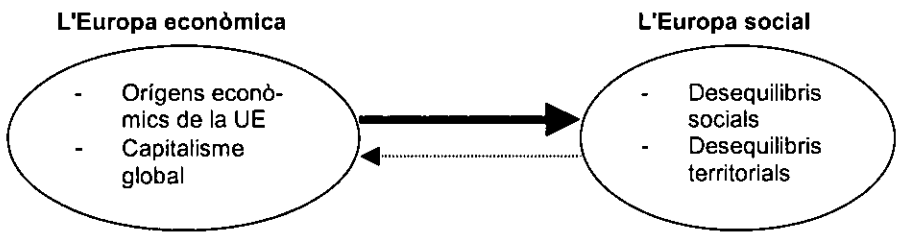

Dificultats per generar l'espai social europeu

El model de presa de decisions a la UE

El marc polític i democràtic de la UE

La dimensió estatal de les polítiques socials

- ***El model de presa de decisions***. En el marc de la UE no és el mateix prendre decisions destinades a construir l'espai econòmic europeu que adoptar-les per fomentar l'emergència de l'espai social europeu. Les primeres es poden prendre amb relativa facilitat en raó, per una banda, del seu caràcter *aparentment* tècnic (la política de la competència no desperta grans *passions* entre els ciutadans) i, per altra banda, d'estar subjectes a la regla de la majoria qualificada. Les segones, en canvi, es troben en la doble complexitat de fer front al potencial de bloqueig que comporta la regla de la unanimitat i de reclamar una legitimitat democràtica (es tracta d'assumptes més sensibles per la opinió pública) que els ciutadans no atorguen a les institucions comunitàries. En els darrers anys les polítiques social han anat incorporant la regla de la majoria qualificada (tot i que no en àmbits de la importància de la seguretat social) i requerint del mecanisme de co-decisió parlamentària (tot i que el Parlament europeu tampoc gaudeix d'una àmplia legitimitat democràtica). Aquests avenços, però, no han estat suficients per superar les dificultats per a generar un espai social europeu.

- ***Política i democràcia a la UE***. En el punt anterior ja hem fet esment a la dimensió democràtica i a l'existència d'una *politeia* europea com a requisits pel desenvolupament d'unes *polítiques amb molta política* i, per tant, amb molta necessitat de legitimitat i complicitat ciutadana. La UE continua essent molt dèbil tant en un aspecte com en l'altre. De fet, la UE és molt feble com a sistema polític, tot i que presenta un potencial considerable en tant que mecanisme de govern. Amb d'altres termes, en la UE es detecta una fractura entre un procés embrionari de *polity-building* i un procés consolidat de *policy-making*: no existeix un espai europeu d'acció col lectiva, però això no impedeix que les institucions de Brussel les defineixin i aprovin polítiques que afecten a la sobirania dels estats. Des de l'òptica de les polítiques socials, com ja hem esmentat, això suposa un important límit donat que la visibilitat, la publicitat i la politització de les iniciatives social impedeix continuar avançant en la construcció d'un espai social europeu sense la consolidació en paral lel d'un sistema polític democràtic a escala europea (Marks et.al, 1996; Scharpf, 1997).

- ***La dimensió estatal de les polítiques socials***. En darrer terme, les dificultats per a crear un espai social europeu rauen en la intensitat del procés d'estatalització d'aquestes polítiques. En els inicis del projecte europeu, els estats eren dirigistes, intervencionistes i actius en la generació dels seus propis espais socials, mentre que la CEE es veia precisament com el contrari. Aquest punt de partida, a més, es veia reforçat per la popularitat electoral dels estats de benestar de l'època i la consegüent voluntat política de retenir-los en espais domèstics. Actualment es podria argumentar que la popularitat de l'estat de benestar ha decaigut i que, per tant, seria possible una eventual desestatalització de la política social. Es tracta, però, d'una afirmació subjecte a un fort debat, ja que també hi ha qui opina que, malgrat el progressiu desprestigi del terme, els ciutadans continuen valorant molt positivament els serveis que els ofereixen aquest estats de benestar. En qualsevol cas, sí que sembla existir un desajust cronològic entre el desenvolupament dels estats nacionals de benestar (50s-70s) i la construcció de la (tímida) dimensió social europea (80s-90s). Quan els estats de benestar construeixen les seves bases i s'expandeixen, l'Europa social és pràcticament inexistent. En canvi, quan els estats de benestar entren en una fase de crítiques i reestructuracions, la política social europea entra en un cicle expansiu. Serà interessant recuperar aquest desajust a l'hora de valorar les expectatives de futur de la política social europea del segle XXI.

Malgrat aquestes dificultats, la política social europea no ha deixat de pressionar per obrir un espai propi, per modest que fos. A continuació repassem breument les diferents fases del procés d'europeització de política social (Gomà, 2001):

- ***1957-1972: mercat comú sense agenda social.*** Durant la primera etapa del projecte d'integració europea no existeix pràcticament política social. La homogeneïtat dels règims de benestar dels sis països fundadors entorn al model continental facilita el manteniment de l'agenda social en l'àmbit estatal, alhora que es reforça la percepció en clau econòmica de la Comunitat. La creació dels Fons Social Europeu (FSE) en el Tractat de Roma y la seva primera reglamentació (1960-71) representen les úniques incursions de la Comunitat en el terreny de les polítiques socials, tot i que l'escassetat de recursos dedicats a aquestes activitats les converteix més en un mecanisme de suport a la mobilitat geogràfica dels treballadors que en un instrument per desenvolupar polítiques actives per l'ocupació i contra l'exclusió laboral.

/

- ***1973-1980: aparició del règim de benestar comunitari.*** Els anys 70s s'inicien amb una aproximació més activa a la política social, la qual ha estat sovint relacionada amb l'ampliació del 1973 (Gran Bretanya, Irlanda i Dinamarca). També, durant aquesta dècada, les posicions dels governs socialdemòcrates alemanys (Brandt i Schmidt) i britànics (Wilson i Callaghan) s'imposen en l'encara feble estratègia neoliberal. Així, a la cimera de Paris (1972) es produeix un primer gir social i es proposa a la Comissió el disseny d'un Programa d'Acció Social (PAS) per la fase 1974-1980. El PAS parteix del reconeixement que l'expansió econòmica no pot ser una finalitat en ella mateixa, sinó que cal valorar-la en funció de la seva capacitat per a millorar la qualitat de vida del conjunt de la població europea. El PAS, però, consisteix més en una declaració de voluntats que una acció efectiva. En qualsevol cas, les polítiques socials europees inicien el seu camí en 4 grans àmbits:

  - Es concreta el I Programa d'Acció contra la Pobresa, el qual suposa un primer avenç en la integració dels sistemes nacional de protecció social.
  - Es regulen certs aspectes del mercat laboral: les directives de salut laboral i de protecció dels treballadors en cas de regulació de l'ocupació, fallida o canvis de propietat.
  - S'adopten tres directives bàsiques respecte la igualtat de gènere: respecte els salaris, les condicions laborals i la seguretat social.
  - Finalment, el nou reglament dels FSE (1971) reforça la lògica de la concentració territorial de les actuacions. La posterior creació del Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER) genera un primer espai de confluència de les accions social-regionals europees; embrió del que, a partir de l'Acta Única Europea, serà l'estratègia de la cohesió.

- ***1980-1988: pressions neoliberals i paràlisi social.*** Durant els anys 80s s'imposa la nova hegemonia programàtica neoliberal i euroescèptica liderada pel govern Thatcher i, per tant, el fràgil desenvolupament de la política social europea pateix fortes pressions. En el sentit contrari, també durant aquest període figures polítiques com Mitterrand i Delors aposten per la creació d'un espai social europeu. En aquest sentit, la Comissió impulsa iniciatives que, d'una banda, pretenen col·locar l'ocupació en el centre de la política social europea i que, per altra banda, volen aconseguir pautes de cooperació i consulta entre els diferents actors vinculats a la política social. En qualsevol cas, s'imposa la lògica de percebre la política social com un complement -necessari però subordinat- al desplegament del Mercat Únic. Els avenços en la

creació d'un espai social europeu han estat doncs més que modestos durant la dècada dels 80s:

- S'aprova el Programa Pobresa II.
- S'aprova el I Programa sobre Igualtat d'Oportunitats i s'adopta el principi d'acció positiva (1984).
- Entre 1980 i 1987 el Consell paralitza totes les propostes de directives en l'àmbit social.
- Les noves decisions respecte el FSE i el FEDER només intensifiquen lleugerament les capacitats de coordinació de les polítiques actives d'ocupació.
- Finalment, l'aprovació del Programa d'Acció sobre el creixement de l'ocupació (1986), proposat per Gran Bretanya, suposa la incorporació a escala europea de la posició neoliberal que connecta l'ocupació a la desregulació del mercat laboral i al retall de les despeses en protecció social.

- ***1988-1991: la agenda social del mercat únic***. L'Acta Única Europea (AUE) no introdueix canvis efectius en l'àmbit social, tot i que sí es produeixen algunes transformacions de caràcter simbòlic i programàtic. Per una banda, els estats membres de la Comunitat, amb l'excepció de Gran Bretanya, donen suport el 1989 a la Carta Social de Drets Socials Fonamentals dels Treballadors (la *Carta Social Europea*). Es tracta d'un text no vinculant, impulsat a partir de l'acord entre Jacques Delors i la Confederació Europea de Sindicats i que, per tant, accentua la dimensió *laboralista* i minimitza les perspectives de *ciutadania*. Aquest biaix tindrà una influència crucial en la futura configuració de la política social europea. Per altra banda, des del punt de vista programàtic, es produeix la primera reforma important dels Fons Estructurals i s'aprova el Programa d'Acció Social pel periode 1989-1994. El primer punt suposa l'arrancada de la política de cohesió que acompanya l'AUE, mentre el segon pretén desenvolupar alguns dels compromisos de la Carta Social Europea..

- ***1992-1995: política social europea i crisi pos-Maastricht***. El Tractat de Maastricht tampoc incorpora millores significatives per l'àmbit social, sinó que més aviat consolida l'asimetria entre la potent europeïtzació monetària i la feble europeïtzació social. Només l'Acord de Política Social, aprovat sense Gran Bretanya com a protocol annex al Tractat de Maastricht, suposa un tímid avenç. Aquest Acord, junt amb el PAS (1989-94), genera unes regles de joc més favorables per la política social, ja que trenca el principi de la unanimitat i introdueix selectivament la co-decisió parlamentària. A més, aconsegueix desenvolupar l'agenda social europea intensificant l'activitat en àrees amb certa tradició (mercat laboral, relacions industrials, formació ocupacional, ocupació local, etc.) i obrint espais nous que amplien l'agenda social europea (igualtat de gènere en l'esfera domèstica, exclusió social, salut pública o integració positiva en la seguretat social). Totes aquestes noves activitats conflueixen en la redacció del Llibre Blanc sobre la Política Social Europea (1994) que inspira el nou PAS (1995-1997). En aquest document es confirma, d'una banda, la vocació de la UE de no limitar-se a ser un projecte econòmic i, d'altra banda, la voluntat de no envair responsabilitats dels nivells estatals, regionals i locals de govern.

  Junt amb l'anterior, cal fer esment a dos iniciatives que complementen el desenvolupament de la dimensió social europea durant aquest període:

  - L'aprovació al 1993 del Llibre Blanc sobre Creixement, Competitivitat i Ocupació, el qual representa haver assumit, encara que sigui parcialment, el fracàs de les

posicions neoliberals en el terreny de l'ocupació. Les recomanacions d'aquest text queden recollides a la cimera d'Essen de 1994.
- Un segon punt d'inflexió en les polítiques europees de cohesió el trobem en la segona reforma dels Fons Estructurals (1994), on s'amplien els recursos disponibles i s'intensifica la dimensió europea de les polítiques de cohesió.

- ***1996-1998. Tracta d'Amsterdam i política comú d'ocupació***. El Tractat d'Amsterdam incorpora un nou marc *constitucional* per la UE i suposa avenços desiguals per la dimensió social:

  - D'entrada, l'antic Protocol Social és acceptat pel laboristes britànics i s'incorpora al redactat del Tractat, incorporant també un capítol d'ocupació que estabilitza i dota de major rang a les pràctiques que s'havien anat incorporant des del Consell d'Essen i que, més tard, serviran de base per la cimera monogràfica sobre l'atur de Luxemburg (1997).
  - També s'amplia l'agenda comunitària contra la discriminació.
  - Per altra banda, es produeix una nova modificació en els processos formals de decisió: s'estén el mecanisme de la co-decisió, però no avança la regla de la majoria qualificada.
  - Finalment, la resta d'assumptes de l'agenda comunitària de benestar s'agrupen entorn al nou PAS (1998-2000)

- ***1999-2001: llums i ombre entorn l'Agenda 2000***. Després de la crisi de la Comissió Santer, el nomenament d'Anna Diamantopoulou com a responsable de la cartera de Treball i Assumptes Socials suposa una revitalització, no sense complicacions, de l'espai social europeu:

  - Es consolida el procés de Luxemburg amb l'aprovació de les directives sobre l'ocupació i amb el Pacte Europeu per l'Ocupació de Colònia de 1999.
  - Aquest procés, però, s'insereix en un escenari de polítiques macroeconòmiques restrictives fixades en el Pacte pel Creixement i l'Estabilitat de 1997 i en l'anomenat Procés de Cardiff de 1998.
  - La irrupció de la nova economia també té efectes sobre la política social europea: el Consell de Lisboa de 2000 aposta per les noves tecnologies de la informació i la comunicació, com també obra les portes a un cert retorn a l'axioma neoliberal.
  - De totes formes, l'Agenda de Política Social 2000-2005 sembla conjurar aquesta possibilitat i opta per triangular economia competitiva, generació d'ocupació de qualitat i cohesió social. A la pràctica, però, aquests període es caracteritza per retallades financeres.
  - Finalment, cal destacar la no incorporació de la Carta Europea de Drets Fonamentals al Tractat de Niza; la qual cosa suposa una aturada en l'eventual progrés cap a l'europeïtzació de la política social.

En definitiva, a través de les etapes ressenyades hem observat els moviments oscil·lant de la política social europea. Durant els 70s i els 80s s'apreciava una voluntat teòrica de desenvolupar allò que abans hem anomenat un espai social europeu, tot i que la pràctica desmentia aquesta voluntat. La diversitat i les diferències socials van augmentar durant aquest període. La dècada dels noranta ens aporta diverses novetats, com ara la preocupació per la persistència de l'atur, la necessitat de controlar les despeses públiques en el nou marc del Mercat Únic i l'eventual ampliació cap els països de l'est. Els resultats, en termes de política social, han estat l'exclusió d'aquest àmbit del Tractat de Maastricht,

una lectura estatalista del principi de la subsidiarietat, el manteniment de la regla de la unanimitat en espais claus de la protecció social, i l'aprofundiment de certs processos de segregació i polarització social. Tot i aquest panorama poc esperançador, els reptes que ens ha llançat l'atur europeu, el progressiu envelliment de la població europea, la intensificació de les tensions social i la propera ampliació d'Europa cap a l'est han acabat per col locar els assumptes social en l'agenda de la política europea. A continuació veure'm amb una mica més de detall els continguts d'aquesta agenda.

1.2. ELS CONTINGUTS DE LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

El desplegament de l'agenda social europea s'ha de contextualizar en el marc del estats de benestar que s'han anat desenvolupant i consolidant des dels anys cinquanta. Aquestes polítiques estatals s'han estructurat al voltant de 6 grans àmbits d'actuació: la protecció social, l'educació, l'ocupació, l'assistència social, l'habitatge i la família. Per altra banda, l'estat de benestar es caracteritza per la seva dimensió fiscal; és a dir, per la creixent participació dels pressupostos nacionals respecte el PIB. A més, la despesa en protecció social es converteix en el motor d'aquests creixement i en la columna vertebral de la política pressupostària: des del 30-35% de Suècia, Dinamarca o Holanda fins el 15-17% d'Espanya, Grècia o Portugal. Durant les darreres dues dècades, però, aquest model s'ha vist sotmès a fortes pressions: el creixement de l'atur (18 milions de persones a la UE), l'increment de la pobresa, les transformacions demogràfiques o els canvis en les estructures familiars. El resultat ha estat una tendència a reestructurar les polítiques socials en almenys 4 grans direccions:

- La dimensió laboral: canvis en els models regulatius del mercat de treball, en els sistemes de relacions industrials i en les relacions entre treball i protecció social.
- L'àmbit de la lluita contra l'exclusió social: canvis en els serveis personals i en els programes de rendes mínimes d'inserció.
- La dimensió de gènere: canvis en les pautes d'articulació entre el treball assalariat i el treball domèstic.
- La dimensió operativa: emergència de noves formes de gestió i de processos d'innovació democràtica.

És en aquest entorn, i de forma tardana, on la UE comença a configurar un espai de regulació social. Un espai que, per altra banda, no reprodueix la institucionalitat estatal clàssica sinó que conforma una agenda social específicament d'àmbit europeu. Per tal de repassar aquesta agenda social europea a continuació en fixarem en el que podrien ser els seus 5 eixos principals: les intervencions sobre el mercat laboral, les polítiques d'ocupació, les polítiques de cohesió, les polítiques de gènere i les polítiques de lluita contra l'exclusió social.

- ***Regulacions sobre el mercat laboral.*** Tant la diversitat de models estatals com la presència d'arguments liberalitzadors han dificultat molt les iniciatives europees d'integració positiva i regulació dels mercats laborals. Tot i això, com s'observa en el quadre 1, s'han donat alguns passos. Sense entrar ara en detalls, sí que podem destacar com el nucli dur de les actuacions fins el Tractat de Maastricht es trobava en la protecció dels treballadors en cas de finalització de la relació contractual, mentre que des del 1992 l'èmfasi en la flexibilitat ha traslladat les principals iniciatives a l'organització de la jornada laboral i a la protecció de les formes atípiques de treball (temporal i a temps parcial). Finalment, si passem a l'àmbit de les relacions laborals, el panorama és encara més complex. Destacaríem, però, tant la debilitat de la

negociació col lectiva a nivell europeu com l'oportunitat de diàleg social que l'escenari europeu ofereix als diferents agents.

Quadre 1. Règim europeu de regulació del Mercat de Treball i de les Relacions Laborals (Estratègies d'Integració Positiva)

Temporalitat i Parcialidad laboral	Organització del temps de treball	Inici i terminació de la relació laboral	Salut laboral	Participació dels treballadors
-D. Protecció salut laboral contractes atípics (1991) -D. Protecció de l'ocupació pels joves (1994) -D. Treball a temps parcial (1997) -D. Treball temporal (1999)	-D. Organització del temps de treball (1993) -D. Organització del Temps de treball II (2000) -D. desenvolupament sectorial de las DOTT (93 y 00)	-D. Protecció dels treballadors per transferència de propietat (1977) -D. Protecció de treballadors per insolvència (80) -D. Protecció dels treballadors per acomiadament col Lectiu (1975 y 1992) -D. Prova d'existència de relació contractual	-D. Salut laboral (DSL) (1980) -D. desenvolupament de la DSL-1980 -D-Marc de salut laboral (DSL) (89) -D. desenvolupament de la DMSL-1989	-D. Comitès de Empresa Europeus (1994) -D. Estatuts Societat Europea (2000) -PD-Marc de participació dels treballadors -PD. Estatut de Cooperatives i Mútues Europees
	-Rec. Treball a domicili -Agència Europa de Condicions de Treball (Dublín)	-P. Còdig d'acción per regulació de l'ocupació	-Agència Europea de Salut Laboral -4ºPrograma-Marco de Salut Laboral (96-2000)	-Opinió sobre Salari just (1993) -Rec participació empleats en beneficis -Procés Val Duchese Opinions conjuntes -Convenis col lectius europeus

Font: Gomà (2001)

- ***Polítiques d'ocupació***. Més enllà d'allò esmentat en el punt anterior, els estats membres de la UE s'han obert cap a la protecció social de l'atur i cap a les polítiques actives d'ocupació (formació, intermediació i promoció directa). En el quadre 2 apareixen aquestes iniciatives, distingint entre les més clàssiques i les de nova generació. Per altra banda, cal tenir present que el rol de la UE en polítiques de protecció social per atur ha estat molt residual, mentre que ha anat consolidat una agenda de polítiques actives per l'ocupació.

Quadre 2. Anatomia Bàsica de les Polítiques d'Ocupació

	Polítiques Regulatives Mercat de Treball	Polítiques Protecció Social de l'atur	Polítiques Actives d'Ocupació		
			Formació	Orientació i Intermediació Laboral	Promoció Ocupació
Polítiques Clàssiques	-Regulació de contractes per a la inserció	- Prestacions contributives - Pensions assitencials	Programes Formació Ocupacional Continua	Serveis públics Centrals i en monopoli	- Plans ocupació Comunitària
Polítiques de Nova Generació	- 35 hores - temps parcial	- Polítiques de *workfare:* subsidis vinculats a la inserció	Dispositius Formació-Inserció	Empreses de Treball Temporal	- Nous jaciments - Pactes Territorials

Font: Gomà (2001)

- ***Polítiques de cohesió***. A la lògica mercantil dominant en el procés d'integració europea, se li ha afegit tradicionalment una voluntat equilibradora. Així, el propi Tractat de Roma incorporava el Fons Social Europeu (FSE), poc després, al 1962, es va crear el Fons Europeu de Garantia Agrícola (FEOGA) i, finalment, al 1975, va néixer el Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER). L'Acta Única Europea de 1986 va suposar un punt d'inflexió en aquestes primeres i modestes iniciatives, i va consolidar el Fons Estructurals (FE) i una política de cohesió més estratègica i articulada. En el quadre 3 presentem esquemàticament l'arquitectura d'aquesta política per al període 1994-1999, distingint les tres polítiques sectorials (desenvolupament regional, social i desenvolupament rural) amb els seus respectius objectius, iniciatives i fons de finançament.

Quadre 3. Polítiques de Cohesió: 1994--1999

POLÍTIQUES DE DESENVOLUPAMENT REGIONAL

OBJETIUS	INICIATIVES COMUNITÀRIES	FONS PRINCIPALS (Fons de suport)
(1) Desenvolupament regions amb renda inferior al 75% UE	- URBAN - RESIDER - INTERREG - PEACE	- FEDER (FSE, FEOGA, IFOP)
(2) reconversió zones industrials en declivi i crisi	- REGIS - RECHAR - PYME - RETEX	- FEDER (FSE)
(6) desenvolupament regions amb molt baixa densitat poblacional	- TEXTIL - KONVER	- FEDER

POLÍTICA SOCIAL

OBJETIUS	INICIATIVES COMUNITÀRIES	FONS PRINCIPALS (Fons de suport)
(3) Lluita contra l'exclusión laboral i per la igualtat de gènere	- YOUTHSTART - NOW - HORIZON - INTEGRA	- FONDO SOCIAL EUROPEO
(4) adaptació capital humà als canvis sistemes productius	- ADAPT	- FONDO SOCIAL EUROPEO

POLÍTICA DE DESENVOLUPAMENT RURAL

OBJETIUS	INICIATIVES COMUNITÀRIES	FONS PRINCIPALS (Fons de suport)
(5-a) adaptació estructures agràries i pesqueres	- PESCA	- FEOGA, IFOP
(5-b) desenvolupament zones rurals de baix nivell de renda agrària	- LEADER	- FEOGA, IFOP (FEDER, FSE)

Font: Gomà (2001)

Durant aquest període (1994-1999) l'estratègia de cohesió comunitària comporta una despesa d'uns 150.000 milions d'euros (36% del pressupost de la UE, 1% de la despesa pública dels estats, o 0,46% del PIB de la UE). D'aquest paquet pressupostari, uns 130.000 milions (el 86%) es destina a iniciatives dissenyades pels estats, mentre que només 15.000 milions (un 10%) es dedica a iniciatives estrictament comunitàries. S'ha millorat respecte el període 1988-1993, però encara s'observa un

baix nivell d'europeïtzació en la formulació dels programes. En el marc de les Iniciatives Nacionals, les despeses en política social (lluita contra l'atur, igualtat de gènere i formació) se situen al voltant del 47.000 milions d'euros, la qual cosa representa un 36,6% de la despesa nacionalment programable per la cohesió. Les polítiques regionals estan clarament per sobre en nivell de despesa (uns 69.000 milions d'euros), mentre que les polítiques de desenvolupament rural estan per sota (uns 12.000 milions d'euros). En quan a les Iniciatives Comunitàries, els programes socials s'enduen uns 4.000 milions d'euros (30,3%). En tots dos casos, la distribució de la despesa social per grans blocs d'estats de benestar segueix pautes similars: en els països de l'arc mediterrani es concentra el 50% dels recursos de programació estatal i el 45% de les iniciatives comunitàries (quadre 4).

Quadre 4. Despesa social de les polítiques de cohesió (en milions d'euros)

	INICIATIVES ESTATALS				INICIATIVES COMUNITÀRIES			
Països	Política Regional	***Política Social***	Política Rural	Total	Política Regional	***Política Social***	Política Rural	Total
Escandinaus	1110	2726	648,5	3484,5	149,2	154,2	01,1	384,5
Continentals	11182,2	13495	7546,3	32223,5	2776,3	1400,4	558,2	4734,9
Anglosaxons	6122	7337	1256,3	14715,3	1101	772	212	2085
Mediterrànis	50934	23558	2795,2	77287,2	3822,4	1950,3	1163,9	6936,6
Total	69348,2	47116	12246,3	12246,3	7848,9	4276,9	2015,2	14141

Font: Gomà (2001)

Tots els recursos destinats a les polítiques socials de la cohesió es gestionen a través del Fons Social Europeu (FSE). Respecte les Iniciatives Nacionals, un 56% dels FSE s'acumulen en els territoris d'objectiu 1 i 2; mentre que aquest mateixos territoris s'enduen el 47% dels recursos de les Iniciatives Comunitàries. En conclusió, tant si es pren la distribució territorial per blocs d'estats de benestar com si s'adopta la classificació dels territoris en funció de la seva renda, s'observa una forta focalització regional en les polítiques social de la cohesió. Cal destacar també que la distribució interna de la dimensió social destina un 49,2% dels seus recursos a programes contra l'atur i l'exclusió laboral (HORIZON, INTEGRA, YOUTHSTART), un 47,7% a polítiques actives d'ocupació (ADAPT), i un 3,1% a programes d'igualtat de gènere en el mercat laboral (NOW).

Molt a grans trets, el període 1994-1999 dibuixa una equació senzilla, la formula terç-terç-meitat: un terç del pressupost comunitari per la cohesió, un terç de la cohesió per les polítiques socials, i la meitat de la dimensió social de la cohesió per els països del sud. Amb l'entrada del segle XXI aquesta equació s'ha revisat a la baixa. Si prenem en consideració l'Agenda 2000 i la reforma de la política de cohesió pel període 2000-2006 (quadre 5), sembla evident que s'ha donat un pas endarrera. A més a més, es planteja un interrogant estratègic de futur crucial: l'equació "terç-terç-meitat" podia ser un punt de partida acceptable per enfortir la cohesió a l'Europa dels 15, però pot ser el

mateix quan pensem en l'Europa dels 27? Sembla clar que no i també sembla clar que o s'imprimeix un gir en la voluntat política a partir del 2007 o la feblesa de la política de cohesió serà un llast molt pesat per continuar amb un procés de construcció europea mínimament solidari.

Quadre 5. Els 5 punts principals de la cohesió social pel període 2000-2006

- ✓ **S'estableix una xifra de despesa estructural global de 213.000 milions d'euros**, la qual cosa -per primer cop- suposa un caiguda de tres punts (del 36% al 335) en la participació de la cohesió sobre la despesa comunitària.
- ✓ **Es dissenya una reducció i simplificació dels objectius**. Aquests queden reduïts a tres: dos objectius de política regional (suport a les regions amb rendes inferiors al 75% de la mitjana UE i suport a les regions en procés de reconversió estructural, ja sigui industrial, urbana, rural o pesquera) i un objectiu de política social (formació i promoció de l'ocupació, especialment entre els grups més vulnerables).
- ✓ **Retrocedeixen les dimensions federals i socials de la cohesió**. Les Iniciatives Comunitàries passen del 10% al 6% i els recursos destinats a la dimensió social (objectiu 3) passen del 33% al 14% (tot i que en aquest 14% caldria afegir-hi els recursos estatals que financiaran el PNAE, en el marc de l'Estratègia Europea per l'Ocupació).
- ✓ **Es dissenya una reducció i simplificació de les iniciatives comunitàries**. Les que afecten a la política regional passen de 10 a 3 (INTERREG, URBAN, LEADER) i les afecten a la política social de 5 a 1 (EQUAL). Cal destacar, com a aspecte positiu des de la perspectiva social, que els 3 programes regionals presenten una forta vocació de concentrar recursos en àrees socialment deprimides.
- ✓ **Cada Iniciativa Comunitària es connecta a un sols Fons Estructural**. Així, el programa EQUAL serà finançat només a través del FSE.

Font: Gomà (2001)

- ***Polítiques de Gènere***. En les societats europees de finals del segle XX principis del XXI, les desigualtats entre homes i dones no han desaparegut. En aquest terreny, la UE ha jugat un paper rellevant. De fet, la pròpia agenda social europea comença a caminar amb les tres directives clàssiques en matèria d'igualtat dels anys setanta. Ja en els vuitanta i en un context de domini neoliberal, la Comunitat impulsa el principi d'acció positiva, desenvolupat en la lluita contra l'atur diferencial de les dones i en els dos programes d'acció per a la igualtat d'oportunitats (1982-85 i 1986-90). Finalment, en els norantes, la UE pren decisions estratègiques com ara situar la igualtat en el nucli de les interaccions entre les esferes professionals i familiars, o apostar per la transversalitat (*mainstreaming*) de la igualtat de gènere (quadre 6).

Quadre 6. Polítiques europees d'igualtat entre homes i dones

Règim Europeu de regulació de la igualtat de gènere	Bloc regulatiu no vinculant d'igualtat de gènere	Programes d'acció i xarxes europees d'igualtat de gènere
-*D. Igualtat: accés, formació i promoció (1976)* -*D. Igualtat salarial (1977)* -*D. Igualtat: seguretat social (1979)* -D. Igualtat: seguretat social corporativa (1986) -D. Igualtat en el règim d'autoocupació (1986) -D. Protecció laboral dones embarassades (1989) -D. Protecció dones embarassades: salut laboral (1992) -*D. Permisos de Maternitat (1996)* -D. Càrrega de la prova: discriminació sexual -PD. Revisió D.Igualtat 1976 -PD. Conciliació entre família y treball	-Rec. Acció Positiva (1984) -Resol. Combat atur femení (1984) -Rec. Formació ocupacional i igualtat de gènere (1987) -Resol. Reintegració tardana en el treball assalariat (88) -Rec. Protecció dignitat de les dones -Còdig de pràctiques en caso de abús sexual (1991) -Rec. Cura Infantil (1992) -Resol. imatge de la dona en publicitat y medis (1995) -Rec. Participació equilibrada d'homes i dones en la presa de decisions (1996) -Comunic. Individualització de drets (1997) -Guia de bones pràctiques: treball i atenció als infants (1997)	- I Programa Comunitari d'Igualtat d'Oportunitat (1982-1985) - II Programa Comunitari de d'Igualtat d'Oportunitats (1986-1990) - III Programa Comunitari d'Igualtat d'Oportunitats (1991-1995) - *IV Programa Comunitari d'Igualtat d'Oportunitats (1996-2000)* - IRIS I Dones i Formació Ocupacional (1988-1993) -IRIS II Dones i Formació Ocupacional (1994-1998) - Programa d'acció sobre abuso sexual en el treball - *Deu xarxes Europees d'igualtat entre homes i dones.*

Font: Gomà (2001)

- ***Polítiques de lluita contra la marginació i l'exclusió social.*** Durant les darreres dues dècades s'han produït una sèrie de canvis que ens han conduït a parlar de l'exclusió social com un *nou* fenomen que defineix situacions intenses, multidimensionals i complexes de marginació social. La necessitat d'articular respostes polítiques davant els reptes de l'exclusió social conforma un dels grans eixos de reestructuració de l'estat de benestar clàssic. En aquest àmbit, la UE ha jugat un paper alhora rellevant i menor.

  En el terreny estricte de la pobresa, la UE ha desenvolupat tres Programes Marc d'Acció Comunitària (entre 1975 i 1994) amb un pressupost global d'uns 100 milions d'euros i uns 130 projectes concrets de base territorial. El programa Pobresa III (1989-1994) va permetre desenvolupar 41 projecte pilot de caràcter innovador en la lluita contra l'exclusió social. Paral lelament, la UE ha expressat dos posicions de valor estratègic: la resolució sobre el combat contra l'exclusió de 1989 i la recomenació sobre la suficiència de recursos en el programes d'assistència de 1992. L'*activisme* comunitari de principis dels noranta en la lluita contra la pobresa contrasta, però, la paràlisis d'aquesta línia d'actuació a partir de 1994, quan -després de valorar els mètodes i els resultats de Pobresa III- el Consell va denegar l'aprovació del IV Programa d'Acció Comunitària contra l'Exclusió (1994-1999). Malgrat la gravetat de la situació generada, en part per la posició del govern demòcrata-cristià alemany, l'Agenda de Política Social 2000-2005 obra certes perspectives de futur: s'afirma el compromís d'aprovar un nou programa d'acció contra la discriminació i s'aprecia certa voluntat de connectar amb la pista històrica que havia deixat encetada Pobresa III. A banda del concepte d'exclusió, l'edat, l'origen ètnic-cultural i les discapacitats també

han operat com a criteris per generar programes europeus contra la marginació social (quadre 7).

Quadre 7. Polítiques contra l'exclusió social a la UE

	RÈGIMEN REGULATIU EUROPEU	PROGRAMES D'ACCIÓ I XARXES EUROPEES
POBRESA	- Resolució sobre combatre l'exclusió (1989) - Recomenació suficiència de recursos en Programes de assistència (1992)	- *POBREZA I (1974-1980)* - *POBREZA II (1985-1989)* - *POBREZA III (1989-1994)* - Observatori polítiques nacionals contra l'exclusió
EXCLUSIÓ LABORAL		- ERGO I (1989-1992) - ERGO II (1993-1996)
IMMIGRACIÓ	- Directiva educació fills d'immigrants (1977) - Resolució contra el racisme (1986-1990) - Comunicació sobre immigració (91-94) - Informe educació fills d'immigrants (1994) - Comunicació sobre racisme, xenofòbia y antisemitisme (1995) - Directiva d'igualtat i no discriminació en funció de l'origen ètnico (2000) - Directiva d'igualtat i no discriminació ètnica en la esfera laboral *(2000)*	- RIMET (des de 1991) - ELAINE (des de 1993) - Programa comunitari contra el racisme - Any contra el racisme (1997) - Agencia Europea contra el Racisme i la Xenofòbia de Viena - Programa d'Acción contra la Discriminació (2001-2006)
SOCIOSANITARI	- Resolució ocupació persones amb minusvalies (1986) - Resolució integració escolar (1990) - Comunicació iguatat oportunitats (1993) - Informe accés al transport (1996)	- HELIOS I (1988-1991) - HELIOS II (1993-1996) - HELIOS III (1996-2000) - Sistema HANDYNET - TIDE (1991-1995) - TELEMTICS (1996-2000) - Programa contra drogues (96-00) - Programa prevenció SIDA (96-00)
PERSONES GRANS	- Recomenació sobre política comunitària cap a persones jubilades (1982) - Resolució tarja cultural y transports per a persones majors de 60 anys (1989) - Resolució sobre programes de jubilació flexible (1993)	- Programa comunitari cap a las persones majors (1991-1996) -TIDE (1991-1995) -TELEMATICS (1996-2000)

1.3. TEMES CLAUS EN LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

A partir d'observar en els apartats anteriors l'origen, l'evolució i els continguts de la política social europea volem identificar el que, des del nostre punt de vista, són quatre polèmiques o debats clau per al futur de la política social europea: la posició de la política social europea respecte la política econòmica europea, la relació entre la política social estatal i/o la supra-estatal, l'orientació a través del mercat o de la ciutadania de la política social, i la relació entre creixement econòmic i polarització social.

- ***La posició de la política social europea respecte la política econòmica europea.*** La política social europea, expressat de forma planera, no té un status propi sinó que apareix com un conjunt d'actuacions subordinades als resultats de la política central que impulsa el mercat únic europeu. La dimensió econòmica, amb d'altres paraules,

s'imposa a la social. L'ampliació de la UE cap al est i el centre d'Europa expressa el dilema de la posició de la política social europea en tota la seva cruesa, ja que; per una banda, ens trobem amb la voluntat (central) d'impulsar una incorporació d'aquests països a les lògiques del capitalisme de mercat a través d'unes polítiques econòmiques decidides i, per altra banda, és clar que l'esperança de la població que s'incorpora a la UE és que aquestes polítiques o les que siguin els serveixin per a aconseguir el nivell de vida i el benestar del que gaudeixen els seus veïns occidentals. Sembla, per tant, que per els líders polítics l'ampliació del mercat és un objectiu finalista, amb entitat pròpia, mentre que pel conjunt de la població es tracta d'un instrument per aconseguir un objectius de caràcter social. Pensem, en definitiva, que ens trobem davant d'una font potencial de tensions i conflictes.

- ***Les projeccions estatals i supra-estatals de la política social.*** Un dels debats permanents entorn la política social a la UE té a veure amb el debat entre l'harmonització dels sistemes de protecció social (imposada supra-estatalment) i el respecte a les particularitats i les diversitats de cada estat. Des del primer punt de vista, es considera que els diferents estats haurien d'adaptar els seus sistemes de seguretat social a un model homogeni; evitant, d'aquesta manera, les possibilitats de l'anomenat *turisme social*. Amb d'altres termes, sense una política supra-estatal que harmonitzi els diferents nivells de cobertura social, existeix la possibilitat que tant els usuaris com els estats utilitzin aquestes diferències en benefici propi. També és cert, però, que l'harmonització requereix que els diferents estats que formen part de la UE augmentin o disminueixin els seus nivells de cobertura fins arribar a un punt de convergència, la qual cosa no és gens fàcil d'aconseguir ni pels uns ni pels altres. Davant d'aquestes dificultats, Delors va impulsar una posició de compromís que suposava l'acceptació de la diversitat en un marc de coherència. Aquesta posició, però, pot ser sostenible en una Europa de 15 on hi ha certes semblances bàsiques entre els estats membres, però molt més difícil articular en una Europa ampliada a 25 o 30 on allò que destaca són precisament les diferències. Així doncs, les condicions que han permès mantenir fins ara la política social en l'esfera estatal poden modificar-se amb el procés d'ampliació; el qual, de nou, es convertirà en una font de tensió per un dels temes centrals en el disseny de la política social europea. Aquestes dificultats obligaran a la política social de la UE a explorar alternatives que vagin més enllà del tradicional enfrontament entre una harmonització tecnocràtica que infravalora el pluralisme estatal i la imposició d'un principi de subsidierietat interpretat com una coartada per a limitar la construcció d'un espai social europeu. Tal com ens proposa Gomà (2001), caldrà experimentar amb plantejament menys dicotòmics i més complexos; amb posicions que superin la tradicional distinció entre les dimensions estatals i supra-estatals i que, d'aquesta forma, ens condueixin cap a escenaris del que s'ha anomenat un *govern multi-nivell* o una articulació reticular -en *xarxa*- de les polítiques europees.

- ***La política social entre el mercat laboral i la ciutadania política.*** Des del punt de vista que s'ha imposat a la UE, la política social es defineix com la suma de les diferents polítiques destinades a respondre als reptes del mercat i a anticipar les condicions que han de permetre la llibertat de moviments dels treballadors, els capitals, els béns i els serveis. De forma alternativa, la política social europea podria quedar determinada per altres criteris com ara la necessitat, el mèrit o la inclusió en la comunitat política. Des d'aquesta òptica, la política social no es limitaria a garantir determinades condicions laborals (a través de les quals es suposa s'adquireixen certes garanties socials) sinó que utilitzaria la condició de ciutadà europeu com a

garantia per a gaudir de determinats drets i obligacions. La protecció social, amb d'altres termes, no dependria de la posició en el mercat laboral sinó de la condició de membre d'una comunitat política. La UE sempre ha optat per la primera posició, la qual cosa ha provocat tensions en la mesura que l'atur i la precarietat laboral han caracteritzat els darrers temps. El procés d'ampliació, com és fàcil suposar, pot incrementar les pressions de l'atur i la precarietat laboral i, en conseqüència, intensificar les dificultats per a mantenir una política social basada en la participació en el mercat laboral.

- ***Les tendències cap el creixement econòmic i/o la polarització social***. Connectant amb el punt anterior, la majoria dels observadors coincideixen en que la centralitat atorgada a la llibertat de moviments i als drets laborals ha acabat per difuminar la preocupació per les implicacions que el mercat comú té sobre la creixent població no inclosa laboralment. Amb d'altres termes, el mercat únic provoca processos de polarització social i territorial, mentre que les polítiques socials no són prou fortes per a compensar aquests efectes i per frenar el creixement de fenòmens com els de l'anomenada *nova pobresa*. A més, la UE no té una política adreçada als col lectius en perill o en situació d'exclusió social (com ara la gent gran, les famílies monoparenntals o les persones amb rendes baixes), sinó que, per una banda, assumeix el caràcter estructural de la pobresa i així la necessitat d'abordar-lo a través de generar condicions per al desenvolupament (mai transferències) i, per altra banda, la confinació d'aquests assumptes en l'espai estatal. En aquest marc, les tensions social generades per un eventual procés d'ampliació no trobaran vies de canalització i, per tant, incrementaran la contradicció d'un model capaç d'intensificar simultàniament el creixement econòmic i la polarització social.

Tal com hem intentat exposar en les pàgines anteriors, tant el passat com el present de la política social europea es caracteritzen per la necessitat de fer front a un seguit de dilemes que l'han col locat en una situació de permanent debilitat. El procés d'ampliació que la UE ha d'emprendre en els propers anys modificarà substancialment l'escenari europeu i, en conseqüència, pot afectar les formes i els continguts de les seves polítiques socials. En el proper apartat partim de les descripcions i anàlisis fets fins el moment per tal de presentar una valoració sobre les expectatives de futur d'un espai social europeu.

2. L'AMPLIACIÓ I LES EXPECTATIVES DE LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

Observant els orígens i l'evolució de la política social europea, hauríem d'intentar projectar les seves principals expectatives de futur. Aquest exercici, però, no és gens simple, ja que, d'entrada, s'identifiquen forces que la pressionen en direccions diverses i que, per tant, obren importants interrogants sobre quina d'aquestes tendències acabarà imposant-se. La política social europea, amb d'altres paraules, sembla trobar-se en un encreuament on al conductor li toca decidir quin dels camins agafar: les possibilitats són doncs diverses, mentre que el paper dels *conductors* de la construcció europea serà crucial per triar-ne una o altra.

En qualsevol cas, com afirmàvem fa un moment, les expectatives i les pressions són diverses. En primer lloc, és possible fer una lectura de la història de la política social europea que ens permeti pensar que aquesta s'intensificarà en el futur més immediat. Dos

arguments ens ajudarien a justificar aquesta posició: les relacions històriques entre, d'una banda, processos d'ampliació territorial i d'intensificació de les polítiques socials i, d'altra banda, els moments de *crisi* dels estats de benestar i el major èmfasi en la dimensió europea de les polítiques socials.

- Tal com hem vist en el breu recorregut històric presentat en el primer apartat, els moments d'ampliació territorial que ha protagonitzat la UE acostumen a venir acompanyats de processos d'intensificació de la política social europea. Això s'observa amb especial claredat en l'ampliació que la UE va experimentar cap el sud durant les dècades dels 70s i els 80s. La ampliació cap el sud va suposar la incorporació d'uns països amb un potencial econòmic inferior a la mitjana UE i, conseqüentment, un important repte per la solidaritat europea. Aquest repte es va materialitzar en les diferents reformes i ampliacions de les polítiques de cohesió. Molts analistes justifiquen aquests canvis menys en termes de *solidaritat social* i més com una forma de *comprar* l'acceptació del mercat únic per part d'uns països que, degut a la seva feblesa relativa, no en serien els seus principals beneficiaris. En qualsevol cas, sigui quina sigui la motivació, el que sembla clar és que aquests processos d'ampliació de la UE han suposat un increment dels fons de cohesió i una intensificació de les polítiques de solidaritat social i territorial.

  En els inicis dels segles XXI ens trobaríem doncs en una situació similar a la dels anys 70s i 80s. L'ampliació de la UE cap a l'est pot comportar un augment d'entre 250 i 500 milions de persones, mentre que el PIB d'aquesta nova UE ampliada no s'incrementaria en més d'un 5%. Aquestes dades ens mostren amb claredat el diferencial de desenvolupament d'uns i altres, com també la magnitud del repte de solidaritat que aquest nou procés d'ampliació comportarà. Si hem de fer cas a l'experiència històrica, aquest repte hauria d'impulsar una nova intensificació de les polítiques de cohesió social i territorial; encara que només sigui per *comprar* la integració d'aquest nous països en un mercat en el qual seran les peces més febles.

- A més a més, com també ja havíem esmentat, sembla existir certa coincidència històrica entre els moments de crisi dels estats de benestar i d'impuls de la europeïtzació de les polítiques socials. Aquesta coincidència s'explicaria de forma molt simple a través de la voluntat dels estats de retenir les polítiques socials en moments de *popularitat* de les mateixes i d'expulsar-les quan els vents bufen en d'altres direccions.

  Així doncs, en la mesura que el procés d'ampliació cap a l'est coincideix amb un moment on, per expressar-ho en termes gràfics, el *mercat* és més popular que el *benestar*, cabria esperar una menor determinació per part dels estats a l'hora de retenir les polítiques socials i, conseqüentment, una major oportunitat per la seva europeïtzació. A més, la major *popularitat* del mercat es detecta no només en els estats membres de la UE sinó també, fins i tot amb més intensitat, en els estats que esperen incorporar-s'hi. De fet, els països candidats (potser no les seves poblacions) semblen més interessats en el mercat que no en un desprestigiat estat de benestar. En la mesura que aquesta percepció es consolidi i impregni el cor de la vella i la nova Europa serà més fàcil que els estats deixin el monopoli de les polítiques de benestar i que, necessàriament, aquestes se situïn en l'escenari europeu. En aquesta direcció, la europeïtzació de les polítiques socials podria ser el resultat de la derrota definitiva dels estats de benestar.

Davant d'aquests arguments, n'hi ha d'altres que ens conduirien en una direcció oposada i que ens servirien per a justificar una eventual relació entre l'ampliació de la UE cap a l'est i la definitiva residualització de la dimensió social europea. En aquest sentit, podem fer esment a la recent revisió a la baixa de les polítiques de cohesió, les dificultats de fer front a l'arribada d'una gran diversitat, o la consolidació d'unes tendències de fons que semblen condemnar la política social europea a una situació de marginalitat crònica.

- Respecte el primer punt, ja hem vist en primer apartat d'aquest document com el paquet per a la cohesió pel període 2000-2006 ha suposat un punt d'inflexió en el creixement que aquests fons havien experimentat durant els darrers 25 anys. Potser no podem parlar d'una reducció en termes absoluts, però sí d'una congelació i, a més, d'una congelació que es produeix en un moment on els grans reptes de la solidaritat amb l'est ens farien pensar en la necessitat d'augments substancials. De fet, pensem que aquesta congelació es pot interpretar com un avís, com una declaració a través de la qual es vol deixar clar que no s'està disposat a pagar l'elevada factura d'una ampliació on el criteri de la solidaritat hi jugui un paper rellevant.

  En aquest sentit, el Consell de Berlín de 1999, després de fixar-se la ampliació com a prioritat, va acordar destinar 213 bilions d'euros a les operacions estructurals que necessiten els actuals membres de la UE pel període 2000-06 (primera congelació dels FE), destinar, durant aquest mateix període, 7,3 bilions d'euros d'ajuts al pre-ingrés i 3,96 bilions d'ajusts al pos-ingrés del països candidats a la integració, i que l'esforç de solidaritat de la UE tenia un sostre (no podia superar el 0,46% del PIB de la UE ni el 4% del PIB dels futurs membres de la UE). Aquestes dades il lustren el missatge al que ens referiem anteriorment; un missatge a través del qual es proclama la revisió a la baixa de les polítiques de solidaritat i, per tant, la definitiva residualització de les polítiques socials europees.

- Per altra banda, el modest progrés que en les darreres dècades havia experimentat la política social europea no es basava en la convergència sinó en la coherència. És a dir, es reconeixia la dificultat d'igualar els nivells de protecció social entre els diferents països, mentre que es preferia pensar que les seves diferències es diluïen en el marc d'uns principis bàsics compartits a partir dels quals es podia avançar en la creació d'un espai social europeu. Aquest marc de coherència a partir del qual anar construint la política social europea té cert sentit quan parlem de l'Europa dels 15, però molt menys quan ens referim a la del 25 o 30. En aquesta Europa ampliada s'accentuen les diferències tant substantives com valoratives i, per tant, es fa molt més difícil trobar un denominador comú. Davant d'aquesta dificultat, com també de la impossibilitat d'iniciar processos de convergència real, el que pot succeir és que la política social europea perdi intensitat.

- Finalment, també es pot argumentar que l'ampliació amplifica els dilemes de la política social europea i que reforça les seves tendències dominants: subordinació respecte les polítiques econòmiques, estatalització dels assumptes socials, restricció dels continguts de la política social a l'àmbit de la inclusió laboral, i tendències a intensificar la polarització social. Si això és així, llavors la política social europea trobaria en el procés d'ampliació la definitiva subordinació als dictats de la globalització econòmica. L'ampliació, des d'aquesta perspectiva, suposaria una extensió de l'àrea de lliure mercat, però no vindria acompanyat de la creació d'un espai social europeu que compenses els efectes polaritzadors d'aquest mateix mercat.

Totes aquestes consideracions, com ja havíem anticipat, ens porten a conclusions contradictòries o, si es prefereix, a identificar un futur no condicionat per cap tendència dominant sinó obert a alternatives diferents. El fet de seguir un camí o un altre, de triar una alternativa o una altra, dependrà, des del nostre punt de vista, de les opcions que prenguin els responsables de la construcció del projecte europeu.

- En primer lloc, els discursos polítco-ideològics dominants condicionen les possibilitats d'una intensificació o d'una residualització de la política social europea. Si es continuen imposant les posicions neoliberals dels darrers anys, l'ampliació es limitarà a l'àmbit econòmic; mentre que les alternatives només poden aparèixer si, al contrari, s'introdueixin altres discursos que subratllin l'especificitat social del model europeu.

- En segon lloc, des d'una òptica més polítco-institucional, la profundització de la política social europea només es pot donar si ve acompanyada d'un procés de reforçament democràtic i de la creació d'una *politeia* en el marc de la UE. Optar per la democratització de la UE significa, però, debilitar als estats com a actors polítics dominants i, en conseqüència, desperta unes resistències difícils de superar.

Sense entrar ara en especulacions sobre les expectatives ideològiques i democràtiques de la UE, segurament no és massa agosarat afirmar que la situació d'aquests dos punts no ens permet ser massa optimistes sobre el futur de la política social europea. En els darrers anys hem vist com es reforçaven les posicions dels defensors del mercat, alhora que estem assistint a un replegament estatal enfront de les pressions de la globalització. Aquest entorn deixa poc marge a la política social europea.

Aquestes tendències, però, poden xocar amb una realitat i uns processos socials que reclamin esforços de cohesió per a mantenir uns mínims d'equilibri i estabilitat. Aquesta reclamació, a més, pot veure's incrementada en aquells països que, per manca de tradició, no compten amb el coixí que suposa l'herència d'un estat amb certa capacitat de protecció social. En aquest sentit, l'ampliació de la UE cap a l'est pot suposar una pressió que obligui a desplegar alguns instruments de política social fins i tot quan aquesta no sigui la voluntat dels responsables de la construcció europea.

3. ELS IMPACTES SOBRE L'ESPAI SOCIAL CATALÀ

En base al tipus d'anàlisi que hem desenvolupat en aquest document es fa difícil establir quins seran els impactes de l'ampliació Europea sobre el que podríem anomenar l'espai social català. De totes formes, podem fer alguna reflexió entorn al que pensem són els dos interrogants centrals: el primer és un interrogant que vol valorar l'efecte directe de l'ampliació sobre l'espai social català, mentre que el segon vol plantejar-se la cadena d'efectes entre ampliació, canvis en la política social europea i els efectes d'aquests canvis a Catalunya. En concret,

- En quina mesura l'ampliació de la UE intensificarà o disminuirà les tendències a la polarització social actualment existents a Catalunya?

- Fins a quin punt la modificació dels recursos i els continguts de la política social europea que comportarà el procés d'ampliació afectarà a Catalunya?

- Respecte el primer interrogant, els impactes directes de l'ampliació sobre Catalunya poden ser positius en termes econòmic i més ambivalents en l'àmbit social. Probablement ens trobarem en una situació on la posició de Catalunya respecte el conjunt de la UE serà més competitiva i, per tant, podrà treure profit de l'ampliació. Això no evitarà, però, que la intensificació de les dinàmiques cap a la polarització i l'exclusió no es deixin sentir. Catalunya es pot convertir en un territori competitiu de cara a l'exterior, però socialment polaritzat en el seu interior. Fins i tot, a la vista del que ha succeït en els darrers anys, podríem considerar que aquestes dues forces no només no són oposades sinó que es reforcen mútuament.

- En quan al segon interrogant, no pensem que les transformacions que pugui experimentar la política social europea tinguin un gran efecte sobre Catalunya. Com hem vist, les tendències mostren una voluntat de reduir els recursos per a la cohesió, tot i que a Catalunya -que no és territori objectiu 1- aquesta reducció no l'afectarà de forma significativa.

4. CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

Caporaso (2000)

Gomà,R. (2001) "La Dimensión Social de la Integración: Hacia un Federalismo Europeo de Bienestar?", pròxima publicació.

Hantrais (2000)

Marks,G. et al (1996) *Governance in the European Union.* Londres: Sage.

Scharpf,F. (1997) "Economic Integration, Democratizantion and the Welfare State", *Journal of European Public Policy*, 4 (1).

Teague,P. (1998) "Monetary Union and Social Europe", *Journal of European Social Policy*, 8 (2).

Repercussió de l'ampliació de la Unió Europea en el sector de l'habitatge a Catalunya.

Carme Trilla

0. Introducció 2
1. L'entramat del sector de l'habitatge 5
Àmbits d'actuació de la política d'habitatge 6
2. L'ampliació i la producció d'habitatges. 9
3. L'ampliació i el mercat de l'habitatge 12
4. L'ampliació i la distribució equitativa d'habitatges 16
5. L'ampliació i el manteniment dels parcs d'habitatge i de les ciutats 24
6. Bibliografia 28
7. Annexos estadístics 30

0. Introducció

La política d'habitatge no forma part de les competències assignades pels tractats, a la Unió Europea. Les polítiques estatals o regionals són sobiranes i la Unió Europea es regeix en aquest camp pel principi de subsidiarietat.

Sens dubte, la gran complexitat d'instruments i mesures que configuren una política d'habitatge, entesa en un sentit ampli, i la gran diversitat d'articulacions que aquests instruments adopten a cada país, va desaconsellar d'interferir des d'un nivell comunitari. D'altra banda, la gran majoria de polítiques d'habitatge europees fins als anys vuitanta, s'havien mostrat capaces de donar resposta a les necessitats dels ciutadans respectius, amb autonomia de funcionament i de finançament, sense recolzament comunitari.

No obstant això, en els darrers vint anys, de forma paral lela a la progressiva obertura de les polítiques d'habitatge al lliure funcionament dels mercats, han anat prenent cos en el sí d'Europa un conjunt de problemàtiques d'habitatge que es mostren resistents a les mesures internes dels països, bé sigui per insuficiència dels recursos esmerçats, bé per la inadequació dels instruments. Assenyalem com a més rellevants i més comunes, les problemàtiques d'accés a un habitatge per part dels joves, la caiguda de l'oferta d'habitatge de lloguer (especialment, el social), la inadequació dels habitatges dels parcs existents per a la gent gran i per a les persones amb disminució que els ocupen, el malbaratament de recursos que suposa la presència abundant –i molt elevada en algunes zones- d'habitatges desocupats permanentment, la degradació de determinats barris antics, conseqüència i causa, alhora, de processos d'exclusió social, la degradació de barris de construcció intensiva i de baixa qualitat (pública i privada) en els anys 60 i 70, que no han seguit, a més, programes de manteniment, el creixement del nombre de persones sense sostre, la presència creixent de persones immigrades mal tolerades, des del punt de vista de l'habitatge, per part de propietaris i veïns, o la proliferació de situacions abusives en la contractació d'allotjament per a col lectius amb menys recursos i amb menys capacitat de negociació.

Aquestes problemàtiques prenen formes diferents o són de diversa magnitud, segons que els mercats d'habitatge resultin més o menys eficients en l'objectiu de proveir tothom d'habitatge digne.

Atès que el finançament és una peça clau en aquest sector, es podria pensar que la forta integració dels mercats financers a nivell europeu

propiciaria que els mercats d'habitatge s'anessin igualant, però, de moment, la constatació és que els tipus d'interès hipotecaris, les condicions dels préstecs i els preus dels habitatges segueixen pautes diferents en cada país i comporten així nivells diferents de problemàtiques a resoldre.

L'altre gran element condicionador de les dinàmiques d'oferta i demanda d'habitatge, que és la fiscalitat, també és molt lluny de l'homogeneïtat entre els països europeus, amb la conseqüent configuració de mercats d'estructura ben diversa i amb orientacions divergents de les fórmules d'accés a l'habitatge.

El programa URBAN, que la UE va posar en marxa l'any 1994, va ser un primer reconeixement de les dificultats que algunes ciutats trobaven per fer front amb els seus propis recursos als processos de degradació de barris, que és una de les problemàtiques abans esmentades. La prolongació en el programa URBAN II (any 2000) per al període 2002-2007, confirma aquesta necessitat. Els programes URBAN, concebuts però des d'una òptica urbanística i social, o els programes EQUAL (INTEGRA) de lluita contra la discriminació i les desigualtats en el mercat de treball, o els INTERREG, per a la integració territorial harmònica, no tenen el seu origen en competències en matèria d'habitatge, les quals, com s'ha dit, no formen part de les responsabilitats directes de la UE, però tenen, indubtablement, una incidència directa i clara en l'àmbit que ens ocupa, ja que no es concep un procés de regeneració urbà, o un procés d'integració social, sense afectar de ple la situació en la que es troben els habitatges: com diu FEANTSA[1], "l'accés a l'habitatge és la clau principal de la inclusió social".

Tot i que les veus més liberals argumenten que la UE ha de seguir mantenint-se al marge de les polítiques d'habitatge, cada cop són més nombroses les opinions que van en el sentit de reclamar un major compromís de les instàncies europees sobre les orientacions polítiques dels països en aquest terreny. Associacions de persones sense sostre, estudiosos i analistes, responsables dels diversos nivells de les administracions, demostren com molts dels objectius que la UE es planteja no poden se assolits sense solventar els problemes d'habitatge, que ja comencen a ser estructurals, i sense arribar a aconseguir que la millor relació possible entre ciutadà i allotjament sigui homogènia en tots els territoris.

[1] FEANTSA: Federació Europea de les Organitzacions que treballen amb persones sense sostre.

Com afirmava Michael Wagner-Pinter[2], en la clausura de la darrera conferència ENHR[3], a Viena, la UE, poc a poc, s'ha anat implicant en camps socials tan importants com les polítiques d'ocupació, o, més recentment (1977), en les polítiques d'inclusió social, que no contemplava en un principi i contra les quals s'aixecaven aferrissades oposicions. De la mateixa manera, és pensable i previsible que la UE consideri la forta correlació existent entre inclusió i habitatge, o entre drets dels ciutadans i habitatge, o entre mobilitat geogràfica i habitatge, i accepti adoptar posicions més compromeses en aquest àmbit.

És dins d'aquest context que cal situar la propera ampliació de la UE amb els països del centre i est d'Europa (República Txeca, Hongria, Estònia, Lituània, Letònia, Polònia, Eslovàquia, Eslovènia, Malta i Xipre), i és només dins d'aquest context que es pot valorar la incidència que l'ampliació podrà tenir en les polítiques d'habitatge comunitàries, ara com ara inexistents.

Per aquesta raó, en el present informe hem cregut convenient d'analitzar tres tipus de repercussions que la incorporació dels països PECO poden tenir sobre el sector de l'habitatge a Catalunya: les dues primeres, directes, una sobre l'oferta d'habitatge a Catalunya, en la mesura que pugui augmentar la demanda via immigració o via mobilitat de capitals dels PECO, facilitada per la moneda única i una altra, d'obertura o d'eixamplament dels mercats d'inversió per al sector de la construcció català, relacionada amb el fort dèficit de construcció i de rehabilitació que caracteritza aquests països. La tercera línia de repercussió serà indirecta, i no, per això de menor transcendència, en la mesura que la particular situació de gravetat en les problemàtiques d'habitatge en els països candidats pugui ser un detonant que acabi de convèncer les altes instàncies europees de la necessitat d'intervenció i de la necessitat d'adopció d'una estratègia europea per a l'habitatge.

Hem volgut dividir els impactes o conseqüències de l'ampliació podrà tenir sobre el sector de l'habitatge català, entre els directes i els indirectes, entenent per directes aquells que tindran una concreció immediata sobre el funcionament del sector a Catalunya, i per indirectes aquells que incidirien sobre el sector català en el cas que l'ampliació comporti modificació dels posicionaments i actuacions actuals de la Unió Europea.

[2] De la societat Synthesis Forschungsgesellschaft, de Viena.
[3] ENHR: Xarxa Europea de Recerca sobre Habitatge

1. L'entramat del sector de l'habitatge

Per analitzar els impactes que pot tenir l'ampliació de la UE amb països del centre i sud-est d'Europa sobre el sector de l'habitatge a Catalunya cal tenir present que es tracta d'un sector complex, que es resisteix a ser contemplat des d'un únic angle, ja que a més de la pluridisciplinarietat que el caracteritza: economia, tecnologia, demografia, sociologia, antropologia i urbanisme, admet també múltiples punts de vista segons les finalitats i els usos que l'habitatge té: residència habitual, residència temporal, bé d'inversió, peça d'estructuració urbana, element de mobilitat, element d'integració, etc. Cada una d'aquestes disciplines o d'aquests enfocaments és susceptible de viure de manera específica la participació de Catalunya en el projecte europeu i la seva ampliació i donar peu, per tant, a impactes diferenciats.

Amb aquest objectiu, la taula adjunta intenta reflectir totes les possibles entrades del sector de l'habitatge i totes les diverses branques en les que es subdivideix l'arbre comú de la política d'habitatge, per tal de poder analitzar, per a cada una d'elles la situació actual de Catalunya respecte de la Unió europea i respecte dels països candidats a l'ampliació, i els canvis que aquesta ampliació pot representar en cada una d'elles.

La taula recull en primer lloc el sector de **l'habitatge, com un sector productiu**, és a dir com a un sector industrial, no només per la importància de l'aportació d'aquest sector a la producció econòmica general, sinó també per la transcendència social que té en l'ocupació de mà d'obra, ja que es tracta d'un dels sectors més intensius en aquest àmbit.

En segon lloc, la taula entra en l'àmbit del **mercat de l'habitatge**, en el qual es satisfà la major part de les necessitats d'allotjament de la població catalana, i que es veu condicionat per la capacitat de demanda de les llars, per la dinàmica dels mercats financers o per les regulacions fiscals. Seria incomplet un treball que considerés l'abast social de l'habitatge i de la política d'habitatge sense reconèixer el paper principal que ocupa el mercat lliure en la provisió d'habitatge per àmplies capes de població, en el nostre sistema econòmic i polític.

El tercer aspecte que la taula considera i que constitueix, de fet, el nucli essencial del que avui s'entén per política d'habitatge, és el vessant de la **distribució equitativa dels habitatges**, és a dir el vessant de cobertura de les necessitats socials, normalment desateses pel lliure funcionament del mercat. És aquest l'àmbit més específic d'atenció de les administracions públiques i l'element clau en els processos d'integració i

de cohesió social. Tot i la transcendència polítco-social d'aquest àmbit, seria erroni analitzar-lo apartat de la resta de camps que la taula proposa.

Finalment, no es pot separar l'habitatge de la consideració de la ciutat o de l'entorn urbà en el qual s'insereix. La regeneració urbana o el creixement de les ciutats abasten aspectes de regulació urbanística d'infrastructures i serveis, però també es concreten en els habitatges, i, al contrari, la implantació de nous habitatges o la millora dels existents no tenen sentit sense una intervenció en l'entorn. Les **polítiques urbanístiques i de manteniment o regeneració dels parcs existents**, formen part indissoluble de la política d'habitatge, i des d'una perspectiva europea adquireixen cada vegada més rellevància no només per les seves finalitats implícites sinó per la transcendència en la cohesió i la convivència.

De fet, doncs, la política d'habitatge ha de contemplar totes aquestes *entrades –d'aquí la seva complexitat- i ha de tendir a introduir la màxima* coherència entre totes elles, per millorar la seva eficiència. És per aquesta raó que l'estudi de la incidència que té Europa, i que tindrà la propera ampliació, sobre el sector de l'habitatge català, s'ha de fer sota la llum de totes les perspectives si es vol oferir una visió de conjunt del funcionament del sector.

Àmbits d'actuació de la política d'habitatge

ÀMBITS	SECTORS CATALANS IMPLICATS	SITUACIÓ I TENDÈNCIES ACTUALS		PAPER ACTUAL UE	ACTIVITATS VINCULABLES A L'AMPLIACIÓ	IMPACTES AMPLIACIÓ PER CATALUNYA	
		UE	PECO			**DIRECTES**	**INDIRECTES**
Producció d'habitatges	Indústria de la construcció	. Creixement baix de noves necessitats. . Moderació en la nova construcció.	. Dèficits històrics d'habitatge. . Insuficiència de nova producció.	. Directives sobre control de l'edificació. . Directives sobre seguretat en la construcció. . Directives sobre competències professionals (arquitectes).	.Construcció a l'interior de Catalunya. . Construcció als PECO	**.Increment demanda d'habitatge per immigració.** **. Increment demanda d'habitatges per mobilitat de capitals.** **. Obertura de mercats de construcció als PECO. Per dèficits de producció interna.**	**. Reforçament de normatives de control, del procés constructiu.**
Mercat de l'habitatge	Sector immobiliari Sector financer	. Privatització dels parcs públics. . Disminució dels parcs de lloguer . Augment de la compra d'habitatges. . Liberalització i obertura dels mercats financers. . Increment dels mercats hipotecaris. . Inflació preus. . Tendència a l'homologació de les condicions financeres: tipus interès baixos. . Fortes discrepàncies fiscals entre països.	. Insuficiència d'oferta. . Privatització dels parcs públics, radical o gradual, segons els països. . Inflació de preus. . Tipus d'interès alts. . Dificultats de la normalització fiscal i jurídica de la titularitat dels habitatges.	. Directives sobre comitè consultiu i informació estadística en els àmbits econòmic i social. . Directives sobre mercat hipotecari. . Directives sobre harmonització fiscal. . Directives sobre garanties dels consumidors	. Habitatge necessari (residència habitual) de població immigrada dels PECO. .Habitatge com segona residència de ciutadans PECO. .Habitatge com inversió de ciutadans PECO.	**. Increment d'inversió estrangera (PECO).** **. Increment de demanda hipotecària.** **. Increment demanda de serveis immobiliaris (intermediació i administració)**	**. Reforçament de directives sobre garanties dels mercats hipotecaris.** **. Reforçament de directives sobre homogeneització fiscal.** **. Reforçament de normatives sobre garanties dels consumidors.**

Distribució equitativa dels habitatges	*Serveis socials.* Habitatge Social	. Reducció de la provisió pública d'habitatge. . Reducció de les subvencions genèriques per l'accés a l'habitatge . Reforçament dels ajuts a les persones i famílies en *funció dels ingressos.* . Reforç dels ajuts per a la compra d'habitatge. . Polarització social: - creixement del nombre de persones excloses del mercat, - creixement del nombre *de llars mal allotjades.*	. Reducció de l'oferta pública d'habitatge (radical en alguns casos). . Ajuts per a la compra d'habitatge. . Manca de provisió d'habitatge social de lloguer.	. Directives sobre integració dels joves. . *Directives sobre lluita* contra la discriminació . Directives per a la lluita contra l'exclusió.	. Ajuts generals per l'accés a l'habitatge, població immigrada PECO. . Polítiques específiques per a població immigrada exclosa del mercat.	**. Increment demanda habitatge social d'immigració amb rendes baixes.** **. Increment demanda prestacions econòmiques relacionades amb habitatge per part de població amb rendes baixes.** **. Disminució de la dotació de Fons Socials.**	**. Increment de les pressions per aconseguir una *Intervenció directa* de la UE en la promulgació de normatives sobre habitatge social.**
Parcs d'habitatge i ciutats	Urbanisme i Rehabilitació	. Creixement del pes de la rehabilitació en el PIB. . *Degradació de barris i* segregació social. . Estímuls al manteniment i recuperació dels nuclis històrics. . Estímuls a la rehabilitació i regeneració de parcs públics.	.Parcs degradats . Insuficiència d'inversió en rehabilitació	.Directives sobre desenvolupament *harmoniós i equilibrat del* territori europeu. . Directives sobre desenvolupament urbà sostenible. . Programes i Fons de desenvolupament urbà.	**. Ajuts a la rehabilitació d'habitatges de *població immigrada* PECO.** . Rehabilitació habitatges i edificis als PECO . Rehabilitació de nuclis històrics i barris degradats als PECO.	**.Obertura de mercats per rehabilitació dels parcs d'habitatge als PECO.** **. Increment de la *demanda d'obres de* rehabilitació.** **.Increment de demanda d'ajuts per a la rehabilitació per part de població amb rendes baixes.** **. Disminució de la *dotació de Fons* Estructurals per programes (URBAN/EQUAL).**	**. Increment de recomanacions UE per al desenvolupament sostenible.**

2. L'ampliació i la producció d'habitatges[4].

Des de la perspectiva de la construcció d'habitatges i de les empreses constructores, una ampliació de la UE ha de ser vista des del doble prisma de la producció interna de Catalunya i de la producció que es pot desenvolupar en els països candidats a l'ampliació (PECO). És sabut que la indústria de la construcció té una component fortament endògena, d'estreta vinculació amb el territori, amb els usos i la "cultura" constructiva de les zones, sustentada sobre empreses de dimensió petita i mitjana, molt locals, i que és una de les més difícils de "deslocalitzar". Malgrat això, són freqüents els intents d'explorar nous mercats per part d'empreses constructores de gran dimensió, amb capacitat de desplaçament de personal qualificat i amb capacitat inversora, bé sigui de forma solitària, bé constituint consorcis o unions amb empreses d'altres territoris.

En aquest sentit, l'entrada en la UE dels països del Centre i Sud-Est d'Europa ofereix un camp ampli d'acció per a aquestes empreses, degut al fet que molts d'aquests països arrosseguen importants dèficits d'habitatge que pesen fortament sobre el seu desenvolupament des de l'any 89. Les taules adjuntes són explícites sobre dos aspectes clau: d'una banda, el dèficit absolut d'habitatges de la majoria de països (llevat d'Hongria) per donar cabuda satisfactòria a les llars comptabilitzades –a raó d'un habitatge per llar-, i, d'altra banda, la insuficiència de la nova construcció, tant per atendre les noves necessitats com per eixugar els dèficits esmentats.

A la taula 1 veiem que, tot i no disposar d'una informació clau com és el nombre d'habitatges ocupats habitualment[5] (és a dir un cop descomptats del parc total, els habitatges utilitzats com segones residències i els habitatges buits) –dada que només es coneix en el cas de Txèquia i que suposa el 88% del seu parc total-, només la comparació entre parcs totals d'habitatge i nombre de llars dona per als països PECO dèficits que resulten sortosament desconeguts, des de fa anys, per al conjunt de països de la UE. El cas més greu en xifres absolutes és Polònia, amb una

[4] Podria considerar-se que aquest apartat és més susceptible de ser tractat en el sí dels impactes econòmics de l'ampliació, que no pas en el sí dels impactes socials, no obstant això, la transcendència que l'activitat constructiva té sobre l'ocupació de mà d'obra li atorga unes lectures social i demogràfica evidents que en justifiquen la inclusió en aquest capítol.

[5] Un dels aspectes que introdueix major dificultat a l'hora de poder avaluar quantitativament impactes i fer anàlisis comparatives és justament la manca de referències estadístiques homogènies per a tots els països. El camp de l'habitatge és un dels més afectats per aquesta mancança i la presa de posició més decidida en aquest camp per part de la Unió, constitueix una de les principals reivindicacions que li formulen reiteradament les organitzacions relacionades amb l'habitatge d'àmbit supranacional.

manca teòrica (mínima) de 700.000 habitatges (prop del 6% del parc actual), però més greus en termes relatius són les mancances de Txèquia, de 672.000 habitatges (el 15% del parc), o d'Eslovàquia, de 225.000 (un 13% del seu parc).

La superació d'aquestes mancances constitueix un objectiu prioritari en les formulacions polítiques de tots aquests països, però en bona mesura, la capacitat de les indústries pròpies (financera, tècnica i de capacitació professional) no està en el nivell adequat per fer-hi front. La taula 2, en aquest sentit, demostra l'escassa activitat constructora dels països PECO, en comparació amb les mitjanes europees i les de Catalunya, mesurades en nombre d'habitatges construïts per 1.000 habitants. La mitjana de 2,5 és clarament insuficient, si es compara amb els 5,3 de la UE, que representa un nivell d'equilibri amb les necessitats, i és encara més insuficient si aquestes necessitats es veuen incrementades, com s'ha dit, amb dèficits històrics. Trobem aquí, per tant, un camp de treball per a professionals i empreses catalanes que es considerin capacitades per contribuir a la tasca de redreçament pendent en aquests països, bé sigui en forma d'inversió directa, bé en forma de contractes d'assessorament i participació en projectes amb empreses nacionals.

No es tracta d'un terreny fàcil, ja que si bé les indústries autòctones són encara febles, la presència propera de països amb experiència i capacitat provada, com Alemanya o Àustria, redueix sensiblement les oportunitats i l'àmbit de joc de països tercers. Malgrat això, ja en l'actualitat existeixen experiències aïllades d'inversió en els mercats de l'Est d'Europa, però l'efecte de l'ampliació, amb lliure circulació de capitals i subjecció d'aquests països a les diverses normatives comunitàries de mercat, pot facilitar l'operativa de les empreses catalanes.

Cal considerar, per tant, l'obertura de nous mercats per al sector de la construcció català, com a conseqüència dels dèficits de construcció dels països candidats, com un dels impactes positius que pot propiciar l'ampliació de la UE.

L'altre impacte directe que l'ampliació pot tenir en el sector de la construcció català és el de l'augment de la demanda d'habitatge, bé sigui per part de població immigrada, que buscarà residència permanent a Catalunya, bé de població dels PECO que, amb majors facilitats de mobilització de capitals o majors facilitats per accedir a crèdits hipotecaris transfronterers, tindran interès en adquirir habitatges de segona residència o en invertir en la compra d'habitatge aquí.

En aquests casos, la realitat actual ja és premonitòria d'un interès clar o d'una necessitat clara, per part de la població d'aquests països, de desplaçar-se a Catalunya, bé sigui per motius de treball, bé per motius de jubilació (vegeu, en aquest sentit les previsions del capítol d'impactes demogràfics de l'ampliació), bé sigui per interès en la compra d'habitatges no dedicats a residència habitual.

En l'àmbit dels impactes indirectes, la UE té ja marcades posicions clares en el terreny del control del procés constructiu, tal com ja va manifestar en la Directiva 85/384/CEE per al reconeixement mutu de diplomes, certificats i altres títols en el sector de l'arquitectura, quan afirmava que "*la creació arquitectònica, la qualitat de les construccions i la seva inserció harmoniosa en l'entorn, el respecte dels paisatges naturals i urbans, així com el patrimoni col lectiu i privat, revesteixen un interès públic*"[6].

També trobem aquest interès en altres directives com la 89/391/CEE o la 92/57/CEE, relatives a les disposicions mínimes de seguretat i de salut que s'han d'aplicar en les obres de construcció temporals o mòbils, o en la recomanació de la CEE 95/216, sobre l'increment de la seguretat dels ascensors existents.

L'ampliació de la UE des d'aquest punt de vista, i atesa la deficient tecnologia de la construcció de molts dels països candidats, pot repercutir en la necessitat de reforçar les normatives de control de seguretat i de garanties tècniques en la construcció. Si bé Catalunya, com Espanya, tenen desenvolupades lleis molt recents d'ordenació de l'edificació (Ley de Ordenación de la Edificación, 38/1999, de 5 de novembre, o Llei de l'Habitatge, 24/1991, de 29 de novembre), altament exigents i que recullen

[6] Altres directives en el mateix camp són les 85/614, 86/17 i 90/658.

amb escreix tots els requeriments europeus actuals, un eventual augment del nivell d'exigència comunitari, derivat de la necessitat d'introduir major rigor en els nous països integrants de la Unió, podria obligar a introduir canvis en la normativa interna.

3. L'ampliació i el mercat de l'habitatge

La segona entrada que ofereix el sector de l'habitatge és la del desenvolupament del mercat immobiliari en el que es canalitza la major part de la demanda d'habitatges. Constitueix un error comú parlar del mercat de l'habitatge com una realitat única. De fet, dins del mercat immobiliari residencial s'amaguen diversos submercats que responen a necessitats ben diferenciades:

a) La necessitat d'habitatge com a **residència habitual** (necessitat de qualificaríem de "bàsica") configura un tipus de demanda fortament relacionada amb la demografia, molt vinculada a l'ocupació i profundament afectada per les condicions econòmiques generals, pels preus dels habitatges i per les condicions dels mercats financers.

b) La necessitat de **segones residències** o de residències temporals, tot i recaure també sobre productes anomenats habitatge, configura un mercat amb unes demandes temporalment i territorialment clarament diferenciades del mercat d'habitatge habitual i constitueix per tant un mercat diferenciat, amb una difícil predictibilitat, una alta volubilitat i una major elasticitat als preus.

©) Finalment, el tercer submercat, el de **demanda d'habitatge per inversió** respon a necessitats específiques de rendibilitat d'un producte que entra en competència amb altres actius econòmics.

La barreja dels tres tipus de demandes no només introdueix molta confusió en qualsevol estudi que es realitza del sector, sinó que altera el que seria el funcionament d'un mercat que només hagués de fer front a la necessitat estricta d'allotjament primari de la població tot introduint elements greus d'ineficiència i inequitat en aquest mercat.

No obstant això, la barreja dels tres tipus de demanda no es produeix en la mateixa proporció a tot arreu. Alguns països europeus tenen una molt escassa presència de segones residències i en d'altres la demanda per a inversió ha estat, fins avui, gairebé inexistent. No és aquest el cas de Catalunya, on la segona residència ha estat un àmbit expansiu des de mitjans dels anys 60 i on la demanda per a inversió està adquirint una

importància insospitada en els darrers anys: dels 50.000 habitatges de mitjana acabats anualment en el periode 97-2001, només entre 30.000 i 35.000 es destinen a primera residència (entre el 60% i el 70%).

Sigui quina sigui, però, la composició de la demanda segons finalitats, el mercat de l'habitatge com un tot està adquirint cada cop més força a Europa. Les tendències actuals de la majoria de països de la Unió Europea van en la línia de donar satisfacció a les necessitats d'habitatge de la població a través d'una obertura cada cop més àmplia al lliure mercat; les fortes intervencions públiques amb oferta directa d'habitatge per part de les administracions (centrals, regionals, o municipals), que havien estat característiques de la segona meitat del segle XX, estan cedint protagonisme als actors privats, en una estratègia coincident en la majoria de països, i que aproxima posicions cap al sistema de funcionament de l'habitatge de Catalunya, on el mercat és preeminent.

Aquesta tendència liberalitzadora que s'està enregistrant a Europa es tradueix, en el camp del sistema de tinença dels habitatges, en una substitució progressiva de la modalitat del lloguer pel de propietat, reforçada deliberadament per una estratègia de simplificació, abaratiment i aproximació a la realitat dels consumidors, dels préstecs per compra d'habitatge (vegeu a la Taula 3, els tipus d'interès hipotecaris als principals països de la UE). Una bona mesura d'aquest procés ve donada per l'increment espectacular en molts països europeus de la demanda de crèdit hipotecari i una mesura de l"èxit" del mercat és el fort procés inflacionari que s'està vivint en la majoria de països en el sector immobiliari, tal com ho demostra la taula 3.

Davant aquesta situació, és clar que l'Espai Econòmic Europeu i la lliure circulació de capitals afavoreix la demanda de compra d'habitatge, no només com a residència habitual sinó també en els dos vessants complementaris abans comentats: la inversió i la disposició de segones residències. Catalunya constitueix una de les zones europees d'atracció important d'aquest tipus de demandes, per localització i per avantatge comparativa dels preus –malgrat les darreres fortes pujades - com s'ha demostrat amb el creixement de la inversió estrangera en habitatges en els darrers anys.

El gràfic 1 mostra la corba de creixement que han experimentat les inversions estrangeres en immobles a Espanya, des de nivells per sota del 150 milions d'euros 2002 mensuals, del període 91-97, als prop de 500 milions d'euros del mes d'abril de 2002[7].

[7] Un estudi en detall d'aquest moviment permetria conèixer la distribució exacta de la inversió segons països d'origen i el pes dels PECO en l'actualitat.

Pel que fa als països PECO, cal tenir present que el sector de l'habitatge és un dels que ha enregistrat, o està enregistrant encara un procés més intens (en alguns casos, radical) de transformació des de l'any 1989. La taula 4 mostra el repartiment actual dels parcs d'habitatge entre propietat i lloguer, entre els quals sorprèn per la seva magnitud la presència de propietaris-ocupants allà on fa només dotze anys, tots els habitatges eren de titularitat pública. Veiem, en efecte, com a Hongria el 75% del parc és ja de propietat privada, a Lituània, el 85%, i a Estònia, el 92%, en front d'una mitjana de la Unió europea del 61%[8].

Si es considera la nova construcció d'habitatges, la taula 5 mostra com la producció pública d'habitatges de la UE es situa al voltant del 14%, respecte de la qual, la mitjana PECO del 10,7% és ja força inferior, i mostra també com en molts dels països candidats el percentatge és sensiblement més baix i s'acosta al de Catalunya: Hongria 1,5%, Letònia, 0% o Polònia, 7,8%.

En el terreny dels impactes directes, aquestes situacions descrites poden conduir a tres ordres de conseqüències sobre el mercat de l'habitatge català:

1. Increment de la inversió estrangera en immobles, procedent de ciutadans o inversionistes dels països PECO.
2. Increment de la demanda de crèdit hipotecari en entitats financeres locals, més coneixedores dels usos i costums del mercat català.
3. *Increment de la demanda de serveis immobiliaris, tant pel que fa a* la intermediació en la cerca d'habitatges, i en la tramitació administrativa i fiscal, com en la posterior gestió o administració dels patrimonis adquirits.

En els impactes indirectes, la mobilitat de capitals i la demanda de crèdit conduiran, sens dubte, a un **reforçament de les directives de prudència** que fins avui ja ha anat adoptant la UE, preocupada per l'augment de l'endeutament dels consumidors a la majoria de països, com ara la Comunicació 364/01, de Resolució del Consell de 26.XI.01, **relativa al crèdit i endeutament dels consumidors,** la qual, entre d'altres punts assenyala que el Consell "*observa que creix continuadament la part del consum que, en totes les seves formes, es finança mitjançant crèdits*", i que "*confirma el seu interès per que s'instauri un mercat interior de serveis financers i s'harmonitzin les legislacions en aquest àmbit, amb un elevat nivell de protecció dels consumidors*".

[8] El procés de privatització s'està portant a terme d'una manera més pausada a Txèquia i Letònia.

En aquest sentit, el Consell "*observa que si el crèdit constitueix un factor d'inducció del creixement econòmic i del benestar dels consumidors, també constitueix un risc per als proveïdors de crèdit i una amenaça de cost addicional i d'insolvència per a un nombre en augment de consumidors*", i que "*deu Estats membres de la UE disposen avui d'una legislació específica relativa a la liquidació col lectiva de deutes per oferir un tractament social, jurídic i econòmic als consumidors en situació d'endeutament excessiu, mentre que en la resta d'Estats membres es segueixen aplicant els procediments ordinaris de cobrament*".

Això el porta a afirmar que "*les divergències entre els Estats membres pel que fa tant a tractament preventiu com social, jurídic i econòmic de l'endeutament excessiu podrien originar marcades disparitats, tant entre els consumidors europeus, com entre els proveïdors de crèdit*", i que "*pren nota de la intenció de la Comissió de proposar, arran dels estudis i audicions efectuades en el marc de la revisió de la Directiva sobre el crèdit al consum, certa harmonització de mesures preventives que afecten les normes relatives a la informació dels deutors, la responsabilitat dels proveïdors de crèdit, les indemnitzacions i despeses en cas d'incompliment de contracte i la funció dels intermediaris del crèdit o de les agències*".

En conseqüència, el Consell "*invita els Estats membres i la Comissió a examinar el més aviat possible les vies i mitjans per garantir el seguiment de l'evolució de l'endeutament i l'endeutament excessiu dels consumidors, dins del mercat interior, mitjançant un intercanvi d'informació a nivell europeu, especialment pel que fa al nivell d'endeutament i les pràctiques idònies*".

Una altra incidència indirecta, pot venir per la via d'una major pressió sobre la necessitat d'avançar cap a **l'harmonització del tractament fiscal de l'habitatge**, avui encara extremadament divergent entre països i embrionari en els PECO. Encara que molt fragmentàries, existeixen ja directives de la UE que fan referència explícita a la fiscalitat del sector, com ara la Decisió del CE de 28 de febrer del 2000 sobre l'aplicació d'un tipus IVA reduït per a activitats amb gran intensitat de mà d'obra[9].

[9] D'acord amb el procediment previst en la Directiva 77/388/CEE, en matèria d'harmonització de les legislacions dels Estats Membres relatives als impostos sobre el volum dels negocis -sistema comú de l'Impost sobre el Valor Afegit, base imposable uniforme, la Unió autoritza el Regne d'Espanya (per dos anys), França, Itàlia, Bèlgica (per cinc anys), Portugal i Regne Unit, l'aplicació del tipus IVA reduït per "*als sectors de treballs de paleta, que tinguin per objecte la reparació d'habitatges particulars, exclosos els materials, quan constitueixen una part significativa del valor del servei subministrat*", d'acord amb el que preveu la Directiva 77/388/CEE, en els apartats 2 i 5 de l'annex K.

En aquesta mateixa línia, una ampliació de la UE amb països amb sistemes fiscals en profunda revisió podria ser un element desencadenant de la necessària reflexió comunitària sobre la necessitat d'harmonització fiscal per evitar tractaments desiguals dels ciutadans entre països. Tal com encertadament apuntava L. Ghékière: "*L'objectiu del mercat únic no sembla gaire compatible amb l'absència actual de coherència entre les polítiques nacionals o regionals d'habitatge. El principi d'un espai únic unificat i l'obertura de fronteres sembla incompatible amb l'existència de legislacions de lloguers diferents, amb l'absència de la generalització dels ajuts personals a l'ús dels habitatges, o també amb la diversitat de tractaments fiscals del sector immobiliari*"[10].

4. L'ampliació i la distribució equitativa d'habitatges

Tal com s'ha vist en l'apartat anterior, la tendència que s'està seguint a Europa és a una forta obertura de la provisió d'habitatges al mercat lliure, és a dir a una reducció de la intervenció pública i a la liberalització dels circuits, amb la conseqüent pèrdua de la tradicional cobertura universal que caracteritzava la majoria de sistemes d'habitatge europeus. Es podria dir que Europa es va aproximant a una estructura més pròpia dels sistemes liberals o dels mediterranis, entre els quals figura Catalunya.

Malgrat aquesta tendència, però, les diferències entre els parcs d'habitatge i els sistemes d'habitatge europeus i el català són encara molt notables. A manera d'aproximació apuntem aquí cinc grans trets que diferencien avui encara de manera clara el nostre parc d'habitatge del del seu entorn.

. El primer tret que diferencia els nostres parcs d'habitatge dels de la majoria de països europeus es troba en el **dimensionament del sector públic** respecte del privat. A Catalunya, el parc públic suposa un 3,5% del total i la nova oferta anual no arriba a 0,2 habitatges per 1.000 habitants, mentre que la mitjana de la Unió europea es situa en un 18% d'habitatge de lloguer social (bàsicament públic) i en 81 habitatges per cada 1.000 habitants (taula 6).

Fins i tot en un moment en què els països amb més llarga tradició socialdemòcrata estan retallant la seva implicació pública en habitatge, a la manera que ja ho han anat fent els més liberals des de començaments dels anys 80, la presència del sector públic segueix tenint un pes molt més elevat que el que s'ha enregistrat mai a Espanya o a Catalunya;

[10] L.Ghékière, 1992.

Holanda, per exemple disposa encara d'un 35% d'habitatge de lloguer social, amb més de 140 habitatges per cada 1.000 habitants –el més important de tot Europa-, el Regne Unit compta amb el 24% del parc en aquesta modalitat, i França amb un 17%, ambdós amb més de 80 habitatges socials per 1.000 habitants.

. El segon tret diferencial d'Espanya respecte dels països europeus és la **inexistència de parcs de lloguer privats però convinguts amb l'administració pública**, amb l'objectiu de complementar l'oferta pública directa. És característic d'aquests parcs que, mitjançant conveni, els propietaris o promotors ofereixin habitatge de lloguer a preus raonables i amb criteri d'universalitat, a canvi de suport públic, bé sigui per a la promoció, bé per assegurar l'equilibri econòmic de la seva gestió.

. Un tercer tret diferencial de l'habitatge a Espanya és **l'atomització del parc de lloguer privat** en una proliferació de petits propietaris i una molt reduïda presència d'operadors de dimensió mitjana o gran, que fa molt difícil de dirigir-lo cap a objectius socialment necessaris. Aquest parc es caracteritza, a més avui, per la seva radical obertura a les lleis del mercat lliure[11], excepte per al reduït reducte de contractes de lloguer antics que s'han mantingut amb rendes baixes i que no són aplicables a noves necessitats, ja que passen a preus de mercat quan es rescindeix o s'esgota el contracte. Contràriament, l'obertura al mercat situa l'oferta de lloguer privat en uns nivells de preus molt allunyats dels que poden pagar les capes de població que més es decanten pel lloguer.

. Un quart tret diferencial és l'absència, a Espanya, i a Catalunya, d'un **sistema d'ajut al pagament dels lloguers**, com existeix a tots els països europeus (llevat dels mediterranis), que permeti trobar un punt d'equilibri, tant en els parcs públics, com en els convinguts, com en els privats, entre el cost de promoció, gestió i manteniment dels habitatges i el preu màxim que una llar pot satisfer en funció del seu nivell d'ingressos i de les característiques familiars.

. Al marge de l'oferta específica de lloguer, convé tenir present, també, un cinquè tret diferencial del nostre sector de l'habitatge que no només no ajuda sinó que complica la resolució de les problemàtiques més socials, tot augmentant-les: es tracta de la **manca d'una provisió suficient d'habitatge de protecció oficial per a la venda**. A part de l'escassíssima provisió directa d'habitatge per part del sector públic per als segments de població amb renda més baixa, ja comentada, la gran eina de la política d'habitatge d'Espanya que ha consistit en establir estímuls per a la promoció d'habitatge de protecció oficial per a la venda, està resultant

[11] Amb la Llei d'Arrendaments Urbans, aprovada l'any 1994.

ineficaç en els darrers anys, amb quotes de mercat de l'habitatge protegit que no superen el 10% del total d'oferta.

És important posar de manifest aquestes diferències que confegeixen una evident feblesa a la política d'habitatge catalana des del punt de vista social, molt especialment en uns moments en que en la majoria de països europeus s'alcen veus contra la liberalització i els perills que està comportant des del punt de vista de la polarització social, l'increment de la marginació de capes i col lectius amb menors recursos, i el risc d'exclusió.

Segons fonts europees, els països de la UE destinen, com a mitjana, el 28% del PIB a la protecció social (oscil lant entre el 16% i el 35%) però els pagaments destinats específicament a cobrir despeses d'habitatge no arriben al 5%[12] i, segons un estudi realitzat per FEANTSA[13], a la UE hi havia, l'any 1998, 3 milions de persones sense habitatge propi i uns 15 milions de persones que vivien en condicions d'infrahabitatge i de sobreocupació.

La forta correlació entre habitatge i integració social –i la seva recíproca, entre manca d'habitatge digne i exclusió social- és admesa no només per les entitats més vinculades amb els col lectius marginats, sinó per la pròpia Unió tal com ho podem llegir en una Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comité Econòmic i Social i al Comité de les Regions, sobre un projecte d'informe conjunt sobre la integració social, del mes d'octubre de 2001[14], on afirma que: "*tots els Estats membres reconeixen en els seus PNA/int[15], que l'accés a un habitatge digne és una condició essencial per a la integració i la participació social; que per a les franges de població amb ingressos baixos, el funcionament del mercat és menys satisfactori en la majoria d'estats membres, i la situació s'està deteriorant. El descens de l'oferta d'habitatge a preus raonables en la part baixa del mercat immobiliari tendeix a situar un nombre creixent de llars que no disposen d'un poder adquisitiu adequat, en el segment residual del mercat. L'habitatge en aquest segment residual és de baixa qualitat i està deteriorat, manquen els equipaments bàsics i els preus dels habitatges segueixen una tendència a l'alça deguda a l'augment de la demanda. Entre les noves formes d'allotjament precari figuren el lloguer d'habitacions moblades o de matalassos en habitacions sobreocupades, l'ocupació d'edificis, estacions i altres espais públics i els habitatges informals com les caravanes, les barraques, els vaixells o els garatges*".

[12] En el cas de Catalunya el percentatge es mou al voltant del 0,5%.
[13] FEANTSA, 1998.
[14] COM (2001) 565 final, pàgs 37 i 38.
[15] PNA/int: Plans Nacionals d'Acció contra la pobresa i l'exclusió social.

No cal dir que el cas de Catalunya, amb un molt menor pes específic de parcs públics, l'escassa representació del mercat del lloguer – i aquest encara, a més, sotmès a les lleis lliures del mercat- i la pràctica absència d'oferta d'habitatge de compra protegit, s'arrenglera entre els països amb més dificultats per fer front a aquestes realitats d'exclusió descrites tant obertament per la Comissió.

Paradoxalment, la situació descrita per Catalunya connecta en aquests moments amb la situació a la que estan arribant els països candidats a l'ampliació de la Unió europea, ja que en molts d'aquests la provisió pública d'habitatge ha pràcticament desaparegut i l'opció de compra dels habitatges és la més comunament propiciada, tal com ens mostrava la Taula 4: "*Les polítiques d'habitatge en els països post-socialistes de l'Europa Central i de l'Est han viscut canvis radicals durant els anys 90 i començaments dels 2000. En línia amb altres canvis socials, la política d'habitatge reformada ha propiciat la privatització dels parcs d'habitatge, la liberalització dels mercats i la descentralització de la presa de decisions*"[16].

Tal com dictaminava Kemeny, l'any 1995[17], "*és remarcable que, malgrat els lligams històrics, culturals, socials i econòmics entre l'Europa central i Àustria i Alemanya, el col lapse de l'hegemonia Russa de l'any 1989 no hagi suposat –en el camp de l'habitatge- la instauració d'un sistema social-demòcrata o corporatiu sinó un règim en bona mesura característic dels Estats Units o del Regne Unit dels anys 80*". Segons Balchin[18], "*Hongria, Txèquia i Polònia estan malbaratant la gran oportunitat d'establir un sistema d'habitatge dual, composat per un segment de lloguer controlat i un de propietaris, en la mesura que opten per la venda global de l'estoc d'habitatges de lloguer públic heretat de 50 anys de comunisme als seus usuaris, en comptes de vendre'n una part a organitzacions sense ànim de lucre que haurien pogut ser gestionades pels mateixos ocupants en forma de cooperatives*".

Set anys després de l'edició del seu llibre, es veuen totalment confirmats els pronòstics que el mateix Balchin feia quan afirmava que: "*amb reduccions substancials en la inversió en habitatge basada en recursos públics, amb lloguers creixent fins a nivells de mercat, amb transferència de la gestió dels parcs d'habitatge des dels governs centrals a operadors privats, amb el potenciament del finançament privat per afavorir la modalitat de habitatges de propietat i amb programes massius de privatització que desmantellen els parcs públics i els releguen a un paper*

[16] Kährik, Lux, Sýkora, Yoveva (2002).
[17] Esmentat per P. Balchin (1996), p. 242
[18] P. Balchin (1996), p. 242

residual, és ben evident que (com a mínim des de la perspectiva de l'habitatge) en els països del centre i est d'Europa està emergint un sistema del benestar liberal, dins del qual són molt escasses les possibilitats que pugui prosperar un sistema integrat de lloguer"[19].

És dins d'aquest marc de reflexió general, de contrast entre la nostra realitat i les realitats europees que es poden intuir els possibles impactes indirectes que l'ampliació tindrà en la dimensió més social de l'habitatge.

En primer lloc i pel que fa a possibles impactes directes, de l'increment del flux d'arribada de població immigrada dels països candidats a l'ampliació de la UE, si bé una part canalitzarà la seva necessitat d'habitatge a través del mercat lliure, com s'ha comentat en l'apartat anterior, molt probablement una part important s'adreçarà a l'oferta d'habitatge social de Catalunya per raó del nivell d'ingressos o per raó de manca de regularització de la seva situació laboral. Aquests casos suposaran un increment de demanda, o bé de provisió d'habitatge públic, o bé d'ajuts socials o prestacions econòmiques relacionades amb l'habitatge (avals, subvencions per al pagament de lloguers, etc.).

Com tot augment de demanda de prestacions socials, el futur d'una UE ampliada suposa la contradicció per Catalunya d'haver de respondre a aquesta nova pressió coincidint amb una reducció de les ajudes comunitàries, pel fet de passar a ser una regió amb un desenvolupament proper a la mitjana i perdre, per tant, la condició de beneficiària dels Fons Estructurals, sempre que no es modifiqui el criteri de percentatge mínim de renda per rebre els FE, o que no s'incrementi el pressupost de la UE.

En el terreny d'impactes indirectes, és a dir de la probable major pressió que rebrà la Unió per intervenir en el terreny de l'habitatge social, convé tenir present que avui, d'acord amb els tractats, la política d'habitatge no és competència de la Unió Europea i que la UE respecta, en temes d'habitatge, el *principi de subsidiarietat* (Tractat CE, art.5). Malgrat això són molts els agents que opinen que la UE hauria de donar prova d'obertura i hauria de posar en marxa projectes més integrats que els pocs que ha propiciat fins avui i que podria fer-ho sense modificar l'estatut de subsidiarietat.

Els antecedents en els àmbits de la integració dels joves, de la lluita contra la discriminació, i de la lluita contra l'exclusió social, constitueixen una base de pressió per convèncer els responsables comunitaris de la importància d'entrar en els aspectes concrets de l'habitatge ja que constitueix un element clau en l'adaptació econòmica i la cohesió social.

[19] P.Balchin id.

Tal com demana l'Informe de FEANTSA[20], la Unió Europea hauria de reforçar els mecanismes que estan a les seves mans, donant cabuda a objectius d'habitatge, en projectes que impliquen utilització de Fons europeus però, també hauria de plantejar-se objectius de coordinació de les seves polítiques econòmiques i socials que tenen una transcendència clara sobre l'habitatge, i hauria d'assumir un paper de far o de coordinador dels esforços dels països membres.

Indirectament, en alguns casos, la Comissió ja ha recollit en els seus documents la importància de l'habitatge, -com hem vist en la Comunicació Com (2001) 565 final- i, fins i tot ha fet recomanacions al respecte, que no passen, però, del caràcter d'insinuació. Així, en la Resolució de l'any 2000, del Consell i dels representants dels Governs dels Estats membres, relativa a la integració social dels joves[21] es reconeix explícitament la importància de l'habitatge en relació a aquest col lectiu quan s'afirma que "*els joves, en particular els més vulnerables, estan especialment exposats als riscs d'exclusió social, política i cultural*" i que en aquest context s'invita la Comissió i els Estats membres "*a fer de la millora de la situació socioeconòmica dels joves, de la seva integració social, així com de la prevenció i de la lluita contra l'exclusió, una prioritat transversal de les polítiques pertinents de la UE i a estudiar objectius de treball en comú que tinguin com a finalitat desenvolupar per a tots els joves que resideixen legalment en un Estat membre, les condicions d'una participació plena i total en la vida econòmica i social (nivell i qualitat de vida, formació, educació, habitatge, sanitat, cultura, esports i esbarjo)*", i finalment, s'anima els Estats membres a, entre d'altres extrems, "*afavorir l'accés i el manteniment d'un habitatge per als joves*".

L'any 97, els Estats membres van decidir que "*combatre l'exclusió*" s'havia d'incloure entre els objectius de la UE. El Tractat d'Amsterdam, que va entrar en vigor l'any 99, va assentar les bases legals per què la UE pogués donar suport a "*iniciatives dirigides a millorar el coneixement, desenvolupar intercanvis d'informació i bones pràctiques, promoure estratègies innovadores i avaluar experiències per combatre l'exclusió social*" (art. 137). Els exemples de les Decisions del Consell de l'any 2000, per a l'establiment d'un programa d'acció comunitari per a la lluita contra la discriminació[22] per al període 2000-2006, i la del Parlament europeu i del Consell, de l'any 2001, per a l'establiment d'un programa d'acció comunitari a fi de fomentar la cooperació entre els Estats membres per la lluita contra l'exclusió social[23], per al període 2002-2006, ofereixen

[20] FEANTSA (1998).
[21] Resolució 2000/© 374/04, de 14 de desembre de 2000.
[22] Decisió del Consell, 2000/7 50/CE, de 27 de novembre de 2000.
[23] Decisió del Parlament europeu i del Consell, 50/2002/CE, de 7 de desembre de 2001.

argumentacions més que suficients per arrenglerar l'habitatge com un dels aspectes clau d'aquests programes.

D'altra banda, el sector de l'habitatge té un potencial enorme com a font d'oportunitats per a la creació de nous llocs de treball, tant en construcció, com en rehabilitació, manteniment, etc. Justament per això, la UE ha inclòs la millora de l'habitatge entre les 17 àrees que ofereixen millors perspectives per a l'ocupació a nivell local. En aquest sentit, FEANTSA ha donat especial importància als projectes que combinen la provisió d'habitatge i serveis relacionats, amb formació i ocupació per persones en risc d'exclusió social (p.e. programa IGLOO/EQUAL[24], del Fons Social Europeu).)

L'ampliació de la UE cap a l'Est pot posar en evidència majors disparitats encara entre els països en el terreny de l'habitatge i pot fer més evident el que L. Ghékière[25] anomena contradiccions o incoherències que les *polítiques nacionals o regionals d'habitatge poden ocasionar en els* objectius de la Unió, com ara:

1. Les fortes disparitats nacionals i regionals existents en matèria d'habitatge poden posar en entredit la cohesió econòmica i social que pretén la Unió.
2. La hipòtesi de mobilitat dels recursos humans sobre la que reposa la lògica de la integració europea pot veure's invalidada pel model de convergència de les polítiques d'habitatge dels Estats membres, que està tendint a orientar l'elecció de les llars, en termes de règim de tinença, cap a l'accés a la propietat. Igualment, la tendència estructural al descens en el nombre d'habitatges de lloguer sembla incompatible amb les perspectives de mobilitat creixents.
3. Les profundes desigualtats en termes de nivells d'ajuts a l'habitatge segons els països, constituiran factors de distorsió i de deslocalització de recursos humans en un espai comunitari unificat, especialment en les zones transfrontereres.

4. L'objectiu del mercat únic no sembla gaire compatible amb l'absència actual de coherència entre les polítiques nacionals o regionals d'habitatge. El principi d'un espai únic unificat i l'obertura de fronteres sembla incompatible amb l'existència de legislacions de lloguers diferents, amb l'absència de la generalització dels ajuts

[24] EQUAL, iniciativa Comunitària adreçada a la cooperació transnacional en la promoció de nous mètodes contra les discriminacions i desigualtats de tota classe en relació al mercat de treball, amb especial atenció a la integració social i l'ocupació dels sol·licitants d'asil .
[25] L. Ghékiere (1991), pàg. 24.

personals a l'ús dels habitatges, o també amb la diversitat de tractaments fiscals del sector immobiliari.

Mentre que sembla ignorar-se que les polítiques d'habitatge dels països es poden veure fortament condicionades per normatives comunitàries d'altres camps que tenen una incidència no reconeguda però real sobre el sector de l'habitatge com:

1. Les pressions per a la contenció de les despeses pressupostàries de cara a reduir el deute públic.
2. La desestabilització dels circuits financers privilegiats sobre els que la majoria de països han recolzat les seves polítiques de finançament de l'habitatge social, a causa de la liberalització dels mercats financers i l'obertura i ampliació a tot tipus d'operadors.
3. L'harmonització fiscal indirecta i la supressió progressiva dels règims específics concedits al recolzament conjuntural de l'activitat de construcció, o reservats a estructures d'oferta específiques.
4. L'harmonització de normes que afecten el mercat de l'habitatge en termes d'assegurança-construcció, de protecció dels usuaris, de mercats, etc.
5. L'obertura dels sistemes nacionals de l'habitatge i, en absència de coordinació de les intervencions nacionals, harmonització progressiva a través del joc del mercat.

Aquests punts mostren les implicacions que la integració europea pot tenir sobre les polítiques d'habitatge i haurien d'incitar als poders públics nacionals a posar en marxa processos de coordinació progressiva, per optimitzar les potencialitats del procés i evitar-ne al màxim les disfuncions.

És en aquest context d'interacció entre polítiques europees que incideixen, fins i tot involuntàriament, sobre l'eficàcia de les polítiques d'habitatge dels Estats membres, i de polítiques d'habitatge dels Estats membres que no troben vies de coordinació i homogeneització a nivell de la Unió, que la incorporació de nous països que, com hem vist, viuen un procés fortament contradictori entre l'obertura radical al mercat lliure i la presència creixent de capes de població marginades i excloses, pot jugar un paper desencadenant de cara a la definitiva presa en consideració de l'habitatge en una escala europea.

5. L'ampliació i el manteniment dels parcs d'habitatge i de les ciutats

El darrer camp d'entrada al sector de l'habitatge que proposava l'esquema inicial és el de l'urbanisme i del manteniment dels parcs d'habitatge existents. En aquest sentit, tant a Catalunya com al conjunt d'Europa tot i que és creixent l'activitat de rehabilitació, es constaten fenòmens clars de degradació de determinats barris o del centres antics de les ciutats, en front dels quals sorgeixen programes diversos que vinculen, normalment recuperació urbanística amb integració social.

Molt més greu és encara aquesta situació en els països candidats a l'ampliació, en els quals és notòria la degradació dels parcs existents – tant els centres històrics, com els grans barris de construcció pública- i la posada al dia troba serioses dificultats de finançament pel seu elevat cost en relació a la capacitat econòmica de les llars i de les administracions públiques.

Dels pocs països dels que es disposa d'aquesta informació es constata que la participació de la inversió en rehabilitació en relació al PIB es mou per sota del 2,5%, mentre que a la majoria de països de la UE oscil.la entre el 3% i el 4%.

Aquesta mancança és tan evident que la Unió té previstos programes específics de suport als futurs estats membres, en forma d'ajuts estructurals, dins del paquet d'ajuts de preadhesió, com a partir de 2002, per al procés d'ampliació.

Tal com s'havia comentat en parlar de la construcció en general, el camp de la rehabilitació en els països candidats a l'ampliació pot suposar també l'obertura de nous mercats per al sector de la construcció català, més probable si la col laboració s'estableix a través de la participació en projectes de remodelació urbana i de recuperació de nuclis històrics i barris degradats, que en la rehabilitació individualitzada d'edificis o habitatges.

Pel que fa al mercat català, l'arribada de població immigrada, tal com està succeint ja en l'actualitat, no només es tradueix en demanda d'habitatge sinó que, especialment per als trams amb rendes més baixes, que troben allotjament en els segments de parc més degradats –per no dir, obertament en infrahabitatges- s'acaba traduint en demanda d'obres de rehabilitació i d'ajuts per poder dur a terme aquestes obres. Són aquests també uns àmbits en els quals el major moviment de persones que propiciarà l'ampliació de la UE pot suposar un impacte directe.

Des d'una perspectiva de les organitzacions europees, l'urbanisme i la ciutat formen part de les línies de reflexió i recomanació bàsiques des de l'any 1994, en la mesura que prop del 20% de la població de la UE viu en grans connurbacions de més de 250.000 habitants, un altre 20% en ciutats de dimensió mitjana, d'entre 50.000 i 250.000 habitants i un 40% en àrees urbanes de dimensió més reduïda, d'entre 10.000 i 50.000 habitants, i que, entre els reptes als que aquestes zones han de fer front, figura la important concentració de la exclusió social, que afecta entre el 15% i el 20% dels seus habitants. "*L'exclusió social posa en entredit el progrés econòmic i l'estabilitat social europeus i constitueix una tragèdia personal per a tots els afectats*"[26].

En conseqüència, les altes instàncies europees han inclòs la "qüestió urbana" com un dels elements importants en el terreny de la lluita contra els desequilibris econòmics i socials. En el segon Informe de la Comissió sobre la Cohesió Econòmica i Social[27] s'assenyalen dues dimensions en relació a aquest objectiu: la persistència de desequilibris territorials, i el paper de les zones urbanes com a centres de creixement per assolir un desenvolupament policèntric, però en les que es concentren bosses de gran pobresa. En el primer aspecte, l'Informe reconeix que els desequilibris territorials que eren ja a la base de la Perspectiva Europea d'Ordenació Territorial (PEOT) de 1999, adquiriran una dimensió addicional amb l'ampliació. En el segon, comenta que les zones urbanes de la Unió presenten les disparitats socials i econòmiques més marcades i que a alguns barris existeixen nivells de pobresa i d'exclusió molt elevats i que, també aquí, l'ampliació engendrarà un important augment de les disparitats socials, econòmiques i territorials.

La "qüestió urbana", situada en el centre del canvi econòmic, social i territorial, és considerada una de les prioritats futures per a la cohesió econòmica i social: "*moltes disparitats es concentren a les ciutats, on les zones amb problemes d'exclusió i pobresa són molt pròximes a les de gran prosperitat*". En aquest sentit, com ja apuntava la Comunicació de la CE "Towards an Urban Agenda in the European Union"[28], la UE, tot i no tenir un mandat explícit per desenvolupar polítiques urbanes, "*hauria de jugar un paper complementari en la direcció de projectes urbans, en la mesura que té responsabilitat política en molts sectors que tenen una relació directa amb el desenvolupament i la qualitat de la vida en les àrees urbanes*".

[26] Comunicació de la Comissió "Marc d'actuació per al desenvolupament urbà sostenible a la UE" (COM (1998) 605 final).
[27] COM (2001) 24 final.
[28] Comunicació de la Comissió COM (97) 197.

Un dels primers programes concrets que van reconèixer la necessitat d'una iniciativa comunitària relativa a la regeneració econòmica i social de les ciutats i dels barris en crisi, amb la finalitat de fomentar un desenvolupament urbà sostenible, va ser el URBAN, de l'any 1994, per al període 94-99, que va ser complementat durant el mateix període per projectes pilot urbans (PPU), amb càrrec a dons del Fons Europeu de Desenvolupament Regional FEDER. L'any 1998 la Comissió va reconèixer l'eficàcia d'aquest programes[29], cosa que va donar peu a la seva prorroga a través del programa URBAN II[30], l'any 2000, per al període 2000-2006.

El nou programa té dos objectius principals:

a) Fomentar l'elaboració i l'aplicació d'estratègies especialment innovadores a favor d'una regeneració econòmica i social sostenible de les ciutat petites i mitjanes o dels barris en crisi de les grans *aglomeracions*; i
b) Millorar i intercanviar els coneixements i les experiències sobre la regeneració i el desenvolupament urbà sostenible a la Unió Europea.

La iniciativa URBAN II es concentra al voltant de setanta zones urbanes amb més de 10.000 habitants, repartides en tot el territori de la Unió de la manera següent: Alemanya 12; Estat espanyol, Itàlia i Regne Unit 10; França 9; Bèlgica, Grècia, Portugal i Holanda 3; Àustria i Finlàndia 2; i Dinamarca, Irlanda i Suècia 1.

La previsió de canalització de fons FEDER cap a Catalunya, a través del programa URBAN II ha estat extremadament restrictiva[31], cosa que pot conduir a la situació descrita per M. Barnier[32] *"com un risc de manca de cobertura europea per a les regions que actualment constitueixen Objectiu 1 i que deixaran de ser-ho sense haver completat el procés de convergència previst"*.

---

[29] COM (1998) 605 final.
[30] URBAN II, Comunicació de la Comissió als Estats membres, de 28 d'abril de 2000
[31] El 14 de gener de 2002, la Comissió Europea va aprovar el programa per a la regeneració urbana de Sant Adrià del Besòs, centrat en el barri de la Mina. L'ajut comunitari per al període 2000-2006 serà de 12,3 M EUROS. Aquest programa, que va ser presentat pel Consorci de la Mina, en el qual participen l'Ajuntament de la població, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, té com a prioritats la promoció de les noves tecnologies, la millora de l'entorn empresarial, l'accés de grups desafavorits al mercat laboral i la millora de l'entorn urbà.
[32] M. Barnier, Comissari europeu, responsable de la Política regional i de la Reforma de les Institucions, a la conferència "Ciutats i cohesió. Lliçons apreses de la iniciativa comunitària URBAN", a Londres, juliol 2002.

De cara al futur, i en un context de la Unió ampliada, s'enduriran més encara les possibilitats d'accés a fons europeus per les raons ja exposades en els apartats anteriors, i això afectarà sens dubte, de forma negativa, les necessitats de remodelació urbana de moltes ciutats grans i mitjanes de Catalunya.

Com reconeix D. Dujols, referint-se a la situació de la xarxa d'habitatge social a França i el paper que pot exercir en la millora de la convivència i la integració social en els barris, "*per primera vegada els reglaments dels fons estructurals integren explícitament la dimensió urbana, cosa que és una innovació, però sabem que de cara al futur la competència serà molt dura ja que no està previst que els fons creixin al mateix ritme que el nombre d'habitants, amb l'ampliació europea*"[33].

No obstant això, en aquest camp, en el que, com s'ha dit, les mancances dels països candidats no són tan diferents de les de molts barris de les ciutats de la Unió actual, l'ampliació pot obligar a un canvi de perspectiva en els diagnòstics de la Comissió i a posar en evidència la necessitat d'incrementar els esforços col.lectius per assegurar un tractament més igualitari entre zones amb problemàtiques semblants, cosa que podria suposar una recuperació de fons cap a determinades destinacions de Catalunya.

Ratificant el que diu Dujols, "*donar una oferta d'igual qualitat per a tots, és també un mitjà molt potent per fer efectius els tractats que parlen de lluita contra la discriminació i a favor de l'inclusió: les condicions de l'hàbitat, el fet d'oferir a tothom un habitatge de qualitat i ben localitzat que permeti la millor integració, que permeti l'accés als serveis, prop d'una escola amb oportunitats veritables, és com a mínim tan eficaç com mantenir determinades accions de recolzament per ajudar l'integració de les persones. Per aquesta raó cal convèncer les altes instàncies de la conveniència de canalitzar fons cap a l'habitatge, encara que la Comunitat no hi tingui competències predeterminades*".

Barcelona, setembre 2002.

[33] D. Dujols, Directora de les relacions institucionals i del partenariat de la Unió nacional HLM, a les Jornades sobre "Renovació urbana: construir el vostre futur, mitjançant l'ajut dels fons estructurals 2002-2006", Paris, març 2001.

6. Bibliografia

Balchin, P.1996. "*Housing Policy in Europe*". Routledge. Londres i Nova York.

Barnier, M. 2002. *Villes et cohesion. Leçons tirées de l'inictive communautaire URBAN*. Londres

Comissió de les Comunitats Europees. 2001. *Comunicación del Consejo al Parlamento europeo, al comité económico y social y al comité de las regiones". Proyecto de Informe conjunto sobre la integración social.* Brussel les.

EUROCONSTRUCT, 2001. *The prospects for construction in Europe*. ITEC (Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya). Barcelona.

EUROSTAT, 2002. *Statistical yearbook on Candidate and South-East European Countries, Data 1996-2000.* European Comission. Luxemburg.

FEANTSA (European Federation of National Organizations Working with the Homeless), 1998. *Europe against exclusion: Housing for all.* Brussel.les.

Ghékière, L, 1991, *Marchés et politiques du logement dans la CEE*. La Documentation Française. Paris.

1992. *Les politiques du logement dans l'Europe de demain*. Union Nationale des Fédérations d'Organismes HLM i la Documentation Française. Paris.

2002. *Les organismes HLM et le developement urbain durable de l'Union européenne.* Ponència presentada a la Journée professionelle del 7.03.01, dels Organismes HLM.

Kährik, A., Lux, M., Sýkora, L. i Yoveva, A., 2002. *Local Governments and Housing in a Comparative Perspective: the cases of Bulgària, Czech Republic, Estonia, Poland, Romania ans Slovakia.* Housing Cultures: Convergence and Diversity, International Research Conference, ENHR-University of Viena.

Patronat Català Pro Europa. 2002. *URBANII Iniciativa comunitària de zones urbanes. Periode 2002-2006.* www.infoeuropa.org 8000/prgajuts.nsf/.

Roca, O. 2002, *El FEDER a Catalunya 2002-2006: últim capítol?*. Situació Catalunya. Maig 2002. BBVA.

Sosvilla, Rivero, S. Y Herce San Miguel, JA, 2002. *España y la ampliación de la Unión europea*. El País, 13 mayo.

Tösics, I, (Metropolitan Research Institute, Budapest), 2002. *To develop a new public sector in Budapest. Emerging social considerations in a market-oriented housing policy*. Housing Cultures: Convergence and Diversity, International Research Conference, ENHR- University of Viena.

Trilla, C. 2001. "*La política d'habitatge en una perspectiva europea comparada*". Col.lecció estudis Socials, Nº9, La Caixa. Barcelona.

Tsenkova, S, (University of Calgary, Faculty of Environmental Design), 2002. *Rebuilding Sofia's Economy, Communities and Places*. Housing Cultures: Convergence and Diversity, International Research Conference, ENHR- University of Viena.

Tsenkova, S, (University of Calgary, Faculty of Environmental Design), 2002. *Rewriting the Rules: Housing Privatization in Riga*. Housing Cultures: Convergence and Diversity, International Research Conference, ENHR- University of Viena.

7. Annexos estadístics

Taula 1. Parcs d'habitatge i població.

2001	Població	Llars	Parc total	Superàvit/Dèficit d'habitatges	Habitatges/ 1.000 habitants
Hongria	10.005.300	3.700.000	4.080.000	**380.000**	407,8
Txèquia*	10.266.500	4.500.000	4.369.000	**-671.000**	425,6
Polònia	38.644.200	12.600.000	11.900.000	**-700.000**	307,9
Eslovàquia	5.402.500	1.900.000	1.682.200	**-217.800**	311,4
Letònia	2.366.100	1.000.000	956.000	**-44.000**	404,0
Lituània	3.692.600	1.400.000	1.360.000	**-40.000**	368,3
Estònia	1.366.700	600.000	623.000	**23.000**	455,8
Xipre	759.300	184.000	275.200	**91.200**	362,4
Eslovènia	1.990.100	nd	694.700	**nd**	349,1
Malta	*391.400*	nd	*130.000*	**nd**	332,1
PECO	**74.884.700**	**25.884.000**	**26.070.100**	**-1.178.600**	**348,1**
Unió Europea	377.026.200	152.210.300	170.012.000	**17.801.700**	450,9
Catalunya	6.361.000	2.300.000	2.600.000	**300.000**	408,7

* el parc d'habitatges principals és de 3.829.000.

** parc d'habitatges estimat

Font: Euroconstruct, ONU, Eurostat.

Taula 2. Construcció de nous habitatges

2001	Població	Habitatges acabats	Habitatges acabats/1.000 habitants
Hongria	10.005.300	28.100	2,8
Txèquia	10.266.500	24.800	2,4
Polònia	*38.644.200*	*106.100*	2,7
Eslovàquia	5.402.500	10.300	1,9
Letònia	2.366.100	956	0,4
Lituània	3.692.600	4.463	1,2
Estònia	1.366.700	623	0,5
Xipre	759.300	5.083	6,7
Eslovènia	1.990.100	6.000	3,0
Malta	391.400	nd	nd
PECO	**74.884.700**	**186.425**	**2,5**
Unió Europea	377.026.200	2.000.000	5,3
Catalunya	6.361.000	56.515	8,9

Font: Euroconstruct, ONU, Eurostat.

Taula 3. Crèdit hipotecari, tipus d'interès i preus dels habitatges a Europa.

	Tipus d'interès hipotecaris %	Préstecs hipotecaris concedits (Nos. Índex 100= 1990)	Preus dels habitatges (Nos. Índex 100= 1990)
Alemanya	6,4	401	115
Espanya	4,3	229	140
França	5,7	104	nd
Irlanda	4,4	510	227
Holanda	5,8	592	216
Dinamarca	7	656	142
Suècia	6,3	122	117
Regne Unit	6,5	187	134

Font: C.Trilla. "La Política d'habitatge en una perspectiva comparada".

Gràfic 1. Evolució de la inversió estrangera en immobles a Espanya Milers d'euros constants 2002

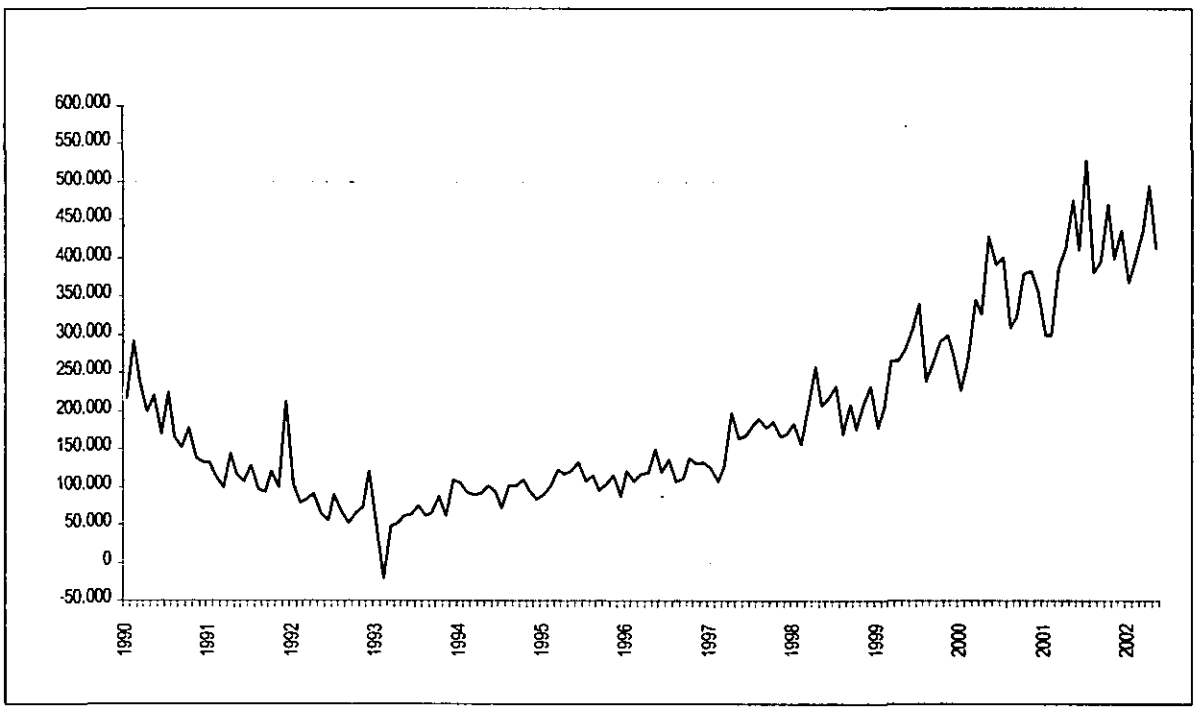

Font: Butlleti Estadístic del Banc d'Espanya. Central de Balanços (sèries temporals completes)

Taula 4. habitatges de propietat
a les principals ciutats del Centre i Est d'Europa

Ciutats	% habitatges de propietat
Praga	12
Riga	23
Barcelona	*75*
Budapest	75
Liubliana	76
Vilnius	85
Belgrad	85
Zagreb	90
Tallinn	92
Sofia	93
Tirana	95

Font: UN-Habitat, segons S. Tsenkova.
Barcelona, estimació pròpia

Taula 5. Participació pública en la nova construcció d'habitatges
Milers d'habitatges

1998	Públic	Privat	Total	%públic
Letònia	0	1,4	1,4	**0,0**
Hongria	0,3	19,9	20,2	**1,5**
Xipre	0,4	6,2	6,6	**6,1**
Polònia	6,3	74,3	80,6	**7,8**
Estònia	0,1	1,1	1,2	**8,3**
Lituània	0,5	3,7	4,2	**11,9**
Eslovènia	0,8	5,3	6,1	**13,1**
Eslovàquia	1,4	6,8	8,2	**17,1**
Txèquia	6,3	16,3	22,6	**27,9**
Mitjana PECO	**16,1**	**135**	**151,1**	**10,7**
Unió Europea				14,3
Catalunya	1	49	50	2

Font: elaboració pròpia amb dades ONU, Euroconstruct i DGAiH de la Generalitat de Catalunya.

Taula 6. Habitatge social a la Unió Europea

	lloguer social%
Holanda	35
Alemanya	26
Regne Unit	24
Àustria	23
Suècia	22
Dinamarca	19
Noruega	18
Mitjana UE	**18**
França	17
Finlàndia	14
Irlanda	11
Bèlgica	7
Itàlia	6
Portugal	4
Catalunya	**3,5**
Suïssa	3
Espanya	2
Luxemburg	2
Grècia	0

Font: C.Trilla "La política d'habitatge en una perspectiva europea comparada". Col.lecció Estudis Socials, nº 9, Fundació "La Caixa".

Política de migracions.

Dr. Andreu Olesti Rayo, Professor Titular de Dret internacional públic (Dret Comunitari Europeu) de la Universitat de Barcelona.

INDEX

I. LA MIGRACIÓ DE CARÀCTER REGULAR.

1. Marc jurídic espanyol aplicable.

A) La Llei Orgànica 8/2000 de 22 de desembre sobre el Drets i Llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social (LODILE), i el Reglament d'Execució de la Llei Orgànica.

B) Els acords internacionals que regulen i ordenen el fluxos migratoris.

2. Marc jurídic de la Unió Europea.

A) Els anomenats acords europeus.

B) El període transitori.

C) L'efectiva aplicació de la lliure circulació de treballadors.

3. Algunes conseqüències directes i indirectes de l'adhesió.

II. LA MIGRACIÓ DE CARÀCTER IRREGULAR.

1. Marc jurídic aplicable.

A) L'exempció de visats d'entrada

B) Els Acords de readmissió.

2) Algunes conseqüències directes i indirectes de l'adhesió.

Annex: Bibliografia i documentació utilitzada.

La implicació de l'adhesió dels països d'Europa Central i Oriental en l'àmbit de la política migratòria pot enforcar-se dès de dues perspectives. La primera fa referència a la immigració regular i la segona respecte a la immigració de caràcter irregular.

I. LA MIGRACIÓ DE CARÀCTER REGULAR.

El primer aspecte rellevant de l'adhesió és que el nacionals dels països candidats, quan esdevinguin membres de la Unió Europea, seran nacionals d'un Estat membre i en conseqüència gaudiran de la ciutadania europea. Això implica que gaudiran dels drets que comporta la lliure circulació de persones en el sentit més ampli, incloent el principi d'igualtat de tracte. Es a dir, les condicions que s'imposin a aquests nacionals mai no poden ésser pitjors que les concedides als propis nacionals. Es beneficiaran del dret de desplaçament i residència d'un Estat membre a un altre, i a més del principi d'igualtat de tracte en el que es refereix a l'accés i en l'exercici d'una activitat econòmica en un altre Estat membre. Ja sigui exercint l'activitat econòmica per compte pròpia o per compte d'altri.

Ara bé a l'actualitat el dret d'entrada a un Estat membre continua depenent de la legislació interna del mateix Estat membre.

Es tractarà doncs a continuació d'examinar el marc jurídic aplicable segons la legislació espanyola i la normativa comunitària, tot incidint en la influència que tindrà en el marc el tractament dels nacionals dels nous Estats membres.

1. Marc jurídic espanyol aplicable.

El marc jurídic aplicable espanyol i de la Unió Europea no es pot dissociar, atenent que la normativa de la Unió Europea es aplicable a l'Estat

espanyol, i gaudeix de preferència en la seva aplicació dins l'Estat. Això significa per una banda, que les modificacions que es produeixen per la mateixa evolució de la normativa comunitària afectaran directament en l'aplicació de la legislació espanyola. D'una altra, que als nacionals dels Estats membres de la Unió Europea no se'ls aplica l'instrument més rellevant en l'àmbit de l'estrangeria, que es la Llei Orgànica sobre els Drets i llibertats dels estrangers a Espanya. És a dir, els nacionals comunitaris, ciutadans europeus, no es regeixen per la Llei d'Estrangeria, no són considerats com a estrangers.

En aquest sentit s'ha de tenir present que en l'actualitat ja existeix un marc jurídic que regula les relacions entre la Comunitat Europea, els seus Estats membres i el Estats candidats a l'adhesió. Es tracten dels anomenats acords europeus que s'han celebrat amb cadascun dels Estats candidats. En aquests instruments convencionals es preveuen disposicions que regulen certs aspectes relatius a la lliure circulació de treballadors. En concret es concedeix la igualtat de tracte a l'accés a una activitat econòmica assalariada. En canvi la reglamentació de l'entrada i l'accés a una activitat econòmica resta en mans de cada Estat membre. Es per això que la incidència sobre el flux migratori és escassa. En tot cas es significativa en petits col lectius especialitzats com podrien ésser els esportistes professionals.

A més, i en dos dels països candidats, Polònia i Romania, s'han signat per part de l'Estat espanyol acords internacionals que règulen i ordenen el fluxos migratoris de caràcter laboral.

A) La Llei Orgànica 8/2000 de 22 de desembre sobre el Drets i Llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social (LODILE), i el Reglament d'Execució de la Llei Orgànica.

Els estrangers, entesos com a nacionals de tercers Estats, incloent en aquest cas i de moment els Estats candidats, per tal d'exercir una activitat econòmica, han de gaudir a més del permís de residència, o autorització

d'estada, una autorització administrativa per a treballar a Espanya (article 36. 1 LODILE).

Això implica que quan no és tingui un permís de residència i es desitgi residir i treballar, s'haurà de sol·licitar simultàniament els permisos de residència i treball. S'ha de mencionar que, aquells que no tinguin un permís de residència, i es trobin a Espanya, com per exemple, per estada turística, han de tornar als seus països d'origen per a sol·licitar el visat d'entrada per a residir i treballar a l'ambaixada o Oficina Consular espanyola en el seu país d'origen. Malgrat això, el Reglament contempla la possibilitat de tramitar l'obtenció del visat en el país d'origen per persona autoritzada (article 10.2 del Reglament d'execució), la qual cosa pot suposar que s'inicien els tràmits per l'interessat a Espanya, i designi un representant debidament acreditat, en el seu país d'origen per a sol·licitar el visat, i una vegada concedit es viatgi al seu país d'origen per a recollir-ho.

S'ha de tenir present la figura del contingent atenent que es tracta d'una via d'accés de característiques especials i dissenyada en principi pel permís de treball per compte d'altri i pels permisos de treball de temporada o de duració limitada.

A més es regula les condicions en les que es concedeix el permís de treball per compte d'altri. Així per la concessió inicial del permís es preveu que es tingui en compte la situació nacional d'ocupació, que el permís haurà de tenir una duració inferior a cinc anys i podrà limitar-se a un determinat territori, sector o activitat (article 38 LODILE).

D'aquests criteris, el més rellevant i important és el relatiu a la situació nacional d'ocupació, que es troba desenvolupat en el Reglament d'execució (article 70). En efecte, en aquest s'estableix que s'ha de tenir en compte la insuficiència de treballadors, tant espanyols com a comunitaris o estrangers autoritzats per a treballar. A més la gestió de l'oferta de treball presentada davant un servei públic d'ocupació ha d'haver estat negativa. És a dir, l'empleador o l'empresari ha d'acreditar que previament a la contractació ha

instat a la gestió de l'oferta de treball; s'entén que aquesta és negativa quan el servei d'ocupació no s'ha pronunciat en contra durant un termini de quinze dies des de la presentació de l'oferta per l'empleador. Tot i així, en el mateix precepte es preveu la possibilitat d'una certificació genèrica del servei públic d'ocupació sobre la inexistència de treballadors disponible per ocupar determinats llocs de treball, tenint en compte la gestió d'ofertes similars durant els tres mesos anteriors.

La situació nacional d'ocupació en canvi no es té en compte per la concessió del permís de treball, si l'estranger es troba dins d'alguna de les següents situacions: cònjuge o fill d'estranger resident a Espanya amb un permís renovat; titular d'una autorització prèvia de treball, que es pretengui renovar; tenir al seu càrrec ascendents o descendents de nacionalitat espanyola; haver nascut i ésser resident a Espanya; ésser fill o net d'espanyol d'orígen, i en determinades condicions, el menors estrangers en edat laboral, així com haver tingut la condició de refugiat o haver estat reconegut com apàtrida (article 71.1 del Reglament). Tanmateix tampoc s'aplica la condició nacional d'ocupació als treballadors designats per a cobrir llocs de confiança (activitats pròpies d'alta direcció); els treballadors altament qualificats (que tinguin un coneixement essencial per a la realització de la inversió, siguin especialistes o desenvolupin funcions relacionades amb la direcció, gestió i administració, i que tinguin acreditada experiència en la realització d'aquestes tasques); i el treballadors necessaris pel muntatge o reparació d'una instal lació o equips productius importats.

En aquest context convé també tenir en compte determinats acords internacionals que ha celebrat Espanya amb tercers Estats. D'entre ells amb Polònia i Romania.

B) Els acords internacionals que regulen i ordenen el fluxos migratoris.

Espanya ha signat diversos acords amb tercers Estats relatius a la regulació i ordenació dels fluxos migratoris laboral. D'entre aquest ha signat amb Romania (23 de gener de 2002) i amb Polònia (21 de maig de 2002), els altres països són Equador, Colòmbia, Marroc, i República Dominicana.

Aquests acords tenen com a objectiu el regular les ofertes de llocs de treball als treballadors nacionals dels Estats membres signataris. A tal efecte s'articula el següent mecanisme. Les autoritats espanyoles, mitjançant els seus representants diplomàtics comuniquen a les autoritats de l'altre Estat, el nombre i les característiques de les necessitats de mà d'obra (tant qualificada com no qualificada). L'oferta de les autoritats espanyoles haurà d'incloure com a mínim el sector i la zona geogràfica a on es desenvolupi l'activitat, el nombre de treballadors a contractar, així com la data límit per a la seva selecció. Tanmateix s'haurà d'incloure la informació sobre les condicions del treball (salaris, allotjament o altres tipus de retribució), la seva durada, les dates en les que el treballador haurà de desplaçar-se i qui cobreix les despeses de desplaçament i administratives.

L'àmbit d'aplicació personal dels acords amb Romania i Polònia són els treballadors estables (contracte amb un període inicial d'almenys un any); els treballadors de temporada (per un període no superior a nou mesos a l'any, i amb el compromís de retorn al seu país una vegada el seu permís de treball hagi finalitzat); i els treballadors en pràctiques per tal de perfeccionar la seva qualificació professional (per un període de dotze mesos prorrogables a sis mesos mes). S'especifica també l'edat que poden tenir els treballadors en pràctiques (entre 18 i 35 anys), i nombre de treballadors per any que es poden acollir a aquesta figura (màxim de 50 per any).

Els candidats són seleccionats per un comitè conjunt en el que participen els representants de les administracions de les parts contractants, amb l'objectiu d'escollir els treballadors que es considerin més idonis en relació a les ofertes de treball existents. En aquest comitè poden participar també l'empleador o els seu representants i, quan les parts així ho demanin, també poden participar en qualitat d'assessors representants d'agents socials, organismes intergovernamentals i organitzacions no governamentals que treballin en l'àmbit de les migracions i la cooperació al desenvolupament.

Una vegada seleccionats els candidats, després de superar un examen mèdic (i en el seu cas un període de formació prèvia) han de signar un contracte de treball (o un document anàleg), les clàusules del qual hauran d'adequar-se a la legislació espanyola, i còpia del qual serà facilitada a les autoritats del l'Estat d'orígen. Les sol licituds de visats d'estada i residència en aplicació d'aquests acords internacionals es tramitaran amb caràcter d'urgència per l'Oficina

consular espanyola competent, fent-hi constar en el mateix el tipus, la finalitat i la durada de la permanència..

Quant a les condicions d'exercici de l'activitat econòmica es preveu que es regeixin per la normativa laboral espanyola i en el sentit de que la remuneració, i les avantatges socials de les que gaudeixin, seran les establertes en el seu contracte, i ajustades a les previstes en els Convenis col·lectius, o la legislació vigent espanyola aplicable als nacionals espanyols de la mateixa professió i qualificació. De la mateixa forma que en l'àmbit de la Seguretat Social es trobaran subjectes als drets i obligacions determinats per la legislació espanyola llevat dels acords internacionals en el que formi part Espanya i es disposi de mesures més favorables.

En els acords amb Romania i Polònia també es preveuen disposicions relatives a fomentar el retorn voluntari dels nacionals de les parts contractants. En efecte es preveu l'adopció de mesures per tal de posar en marxa programes d'ajut al retorn voluntari dels treballadors. A tal efecte es contemplen accions per tal d'impulsar la reinserció del treballador migrant en el país d'origen, com per exemple el desenvolupament de projectes amb la finalitat de reconèixer l'experiència professional que hagi obtingut a Espanya o la promoció de l'establiment de petites i mitjanes empreses per part dels emigrants que retornin al seu país d'origen.

2. Marc jurídic de la Unió Europea.

El marc jurídic de la Unió Europea està subjecte a la pròpia evolució que tinguin les negociacions sobre les condicions d'adhesió a la Unió Europea, i per tant en funció del que s'estableixi per a cada Estat candidat. En tot cas, el punt inicial i d'arribada serà el mateix. S'inicia amb el acords d'Associació que ha signat la Unió Europea amb cadascun dels Estats candidats a l'adhesió, en el que es contemplen disposicions relatives a la lliure circulació de treballadors, es continua amb el règim transitori que es preveurà en el Tractat d'Adhesió que signaran i ratificaran els actuals Estats membres i els Estats candidats, i finalitzarà amb la completa aplicació de la normativa comunitària relativa a la lliure circulació de treballadors.

A) Els anomenats acords europeus.

En el text dels anomenats acords europeus es disposa, en relació a la lliure circulació de treballadors que el tracte que es concedeixi als treballadors de la nacionalitat del país associat que sigui legalment contractat en el territori d'un

Estat membre de la Unió Europea no podrà ésser discriminat per raó de la seva nacionalitat pel que fa referència a les condicions de treball, remuneració o acomiadament. Tanmateix el seu cònjuge i fills podran accedir al mercat laboral d'aquell Estat membre al llarg de la durada professional autoritzada del treballador sense prejudici de les condicions i modalitats aplicables a cada Estat membre.

A més la garantia del principi d'igualtat de tracte per raó de la nacionalitat es circumscriu únicament a les condicions d'exercici de l'activitat econòmica assalariada i en relació als treballadors que ja es troben exercint a un Estat membre; en canvi respecte a l'accés a l'exercici de l'activitat econòmica assalariada el plantejament és diferent. En efecte en les disposicions dels acords europeus s'estableix que, respectant les normes vigents en cada Estat membre i la seva situació del mercat laboral s'haurà de mantenir i en la mesura del possible millorar les facilitats dels treballadors dels països associats a l'accés al mercat de treball ja existents, i concedides per a determinats Estats que tenen acords bilaterals amb el mateix Estat associat, animant a la resta dels Estats membres a que celebrin acords en aquest sentit amb cadascun dels països associats.

En els acords d'associació s'estableix que el Consell d'Associació, màxim òrgan encarregat de l'aplicació de l'acord, haurà d'examinar noves formes de millorar la circulació dels treballadors en el país associat. Condicionant aquestes mesures a dos factors: d'una banda la situació econòmica i social de l'Estat associat; i d'una altra, la situació del mercat de treball dins la Comunitat. En aquest sentit, la Comissió a l'hora d'esbossar el marc general dels acords d'associació va plantejar que en relació a la lliure circulació de persones, en una primera fase i tenint en compte la competència de la Comunitat i la dels seus Estats membres, es podrien posar en pràctica determinades millores en les condicions que afectin la circulació de persones. A més s'haurà de facilitar l'assistència tècnica per a l'establiment de sistemes adequats de seguretat social que tindran especial importància en el procés d'ajust econòmic i en la reorganització del treball. En una segona fase una vegada les condicions econòmiques i socials dels Estats membres s'hagin apropat a la dels Estats

membres, la Comunitat i les institucions de l'Associació es plantejarien la possibilitat d'aprofundir en la lliure circulació de persones.

Per això la profundització en l'àmbit de la lliure circulació de treballadors no depèn únicament de les condicions internes de l'Estat associat sinó també de com pugui resoldre la Comunitat els seus propis problemes socials interns.

B) El període transitori.

S'ha previst que l'impacte de l'adhesió en termes de fluxos migratoris (lliure circulació de treballadors) serà limitat, malgrat que podria afectar significativament a determinades regions frontereres d'alguns Estats membres, especialment Alemanya i Àustria.

En les negociacions per a l'adhesió la Unió Europea s'ha proposat un procés transitori per a tots els Estats candidats excepte Malta i Xipre que consisteix en el següent: un període de dos anys en que seran d'aplicació la legislació nacional dels Estats membres (que podria implicar la possibilitat de concedir la plenitud de l'accés a l'activitat econòmica). Abans de la finalització del període es farà una revisió automàtica i una posterior sol licitud del nou Estat membre. En aquest procediment s'inclourà un informe de la Comissió, malgrat que la decisió de l'aplicació de la normativa comunitària dependrà de cadascun dels actuals Estats membres.

El període transitori tindrà una duració màxima de cinc anys malgrat que podria prolongar-se per dos anys més en el supòsit de que existeixi una distorsió seria, o l'amenaça de distorsió greu al mercat de treball. En tot cas aquestes mesures de salvaguarda hauran de finalitzar al setè any des de l'entrada en vigor de l'adhesió. I durant el mateix els Estats membres es comprometen a garantir la preferència dels nacionals dels nous Estats membres sobre la resta de la mà d'obra que sigui nacional d'un tercer Estat.

Ara bé, s'estableix una clàusula de salvaguarda en la que els mercats de treball no podran ésser més restringits que l'existent en el moment de signar-se el Tractat d'adhesió.

Tanmateix, s'establirà una declaració en la que els Estats membres es comprometen a esforçar-se a incrementar l'accés al mercat de treball d'acord amb la seva legislació nacional en vistes a accelerar l'aproximació de la seva legislació amb la normativa comunitària. De la mateixa forma Àustria i Alemanya podran aplicar mesures nacionals complementàries dirigides a evitar les distorsions en determinats sectors sensibles del seu mercat laboral que poguessin produir-se en determinades regions per la prestació de serveis transfronterers.

C) L'efectiva aplicació de la lliure circulació de treballadors.

Una vegada finalitzat el període transitori serà de plena aplicació la lliure circulació de treballadors. S'ha de destacar amb caràcter preliminar que des de la perspectiva comunitària, la lliure circulació es refereix a dos tipus de mesures: l'eliminació dels obstacles a l'entrada, permanència i sortida dels nacionals d'un Estat membre a un altre Estat membre; i les mesures que asseguren que aquests nacionals podran accedir i exercir lliurement una activitat econòmica en el territori de qualsevol Estat membre.

En aquest sentit és rellevant subratllar que la noció de treballador assalariat té un caràcter comunitari i el seu contingut no pot dependre única i exclusivament dels drets interns dels Estats membres; ja que, en cas contrari, els Estats membres tindrien la possibilitat de modificar el seu contingut i podrien eliminar de l'àmbit d'aplicació d'aquesta llibertat, certes categories de persones de la forma que consideressin pertinents, la qual cosa podria suposar que les disposicions comunitàries relatives a la lliure circulació de treballadors poguessin quedar buides de contingut (Sentència del TJCE de 19 de març de 1964, assumpte 75/63, Unger, *Rec. 1964*).

El Tribunal ha estat clar en la seva jurisprudència, tot manifestant que el concepte de treballador assalariat té un abast comunitari, que ha d'ésser definit segons uns criteris objectius que caracteritzen la relació laboral. En concret, ha precissat que la característica essencial que determina aquesta relació laboral es la següent: que una persona presti uns serveis que tinguin un valor econòmic a favor d'una altra persona i sota la direcció d'aquesta i en contrapartida rebi una

remuneració Sentència del TJCE de 3 de juliol de 1986, assumpte 66/85, Lawrie-Blum, *Rec 1986*).

En quant a les activitats a desenvolupar el TJCE també ha considerat que les activitats realitzades a temps parcial són activitats assalariades dins el context de la lliure circulació de treballadors comunitari, inclòs si la remuneració sigui inferior a la del salari mínim, sempre i quan les activitats realitzades fossin reals i efectives, tot excloent-se a les activitats tan reduïdes que es presentessin com a purament marginals o accessòries (Sentència del TJCE de 23 de març de 1982, assumpte Levin, *op.cit*, *Rec.1982,* p. 1049.

Es més el fet de que el treballador migrant sol liciti un ajut social a les autoritats de l'Estat membre a on realitza l'activitat assalariada per a poder completar les rendes derivades del seu salari, no exclou la possibilitat de que l'activitat realitzada sigui considerada com a real i efectiva; i per tat sigui qualificada com a treball assalariat (Sentència del TJCE de 3 de juny de 1986, assumpte 139/85, Kempf, *Rec. 1986*).

En canvi no es considera com a activitat assalariada la realitzada en llocs de treball obtinguts en empreses en les que la seva finalitat no sigui estrictament econòmica; com per exemple, el treball assalariat realitzat en empreses en les que la seva finalitat sigui la de constituir un medi de reeducació o de reinserció laboral (Sentència del TJCE de 31 de maig de 1989, assumpte 344/87, Bettray, *Rec. 1989*).

L'àmbit d'aplicació material de les normes comunitàries relatives a la lliure circulació de treballadors comprèn a totes aquelles activitats econòmiques que s'exerceixin d'una forma assalariada, amb l'única exclusió dels llocs de treball a l'administració pública. Ara bé entenent com a lloc de treball a l'administració públiques de forma molt restrictiva. No es una definició que es deixi en mans de les autoritats dels Estats membres sinó que té una connotació comunitària. Només quedarien exclosos els llocs de treball que impliquin compliment de dues condicions de forma acumulativa: una participació directa o indirecta en l'exercici del poder públic i en les funcions que tenen per a

objecte la salvaguarda des interessos generals de l'Estat o d'altres col lectivitats públiques. (vid. per exemple la Sentència del TJCE de 17 de desembre de 1980, assumpte 149/79, Comissió de les Comunitats Europees contra el Regne de Bèlgica, *Rec. 1980*). Aproximació de caràcter funcional que ocasiona problemes de concreció pràctica i que va donar lloc a una Comunicació de la Comissió sobre el seu abast.

En definitiva, un nacional d'un Estat membre pot ésser considerat com a treballador assalariat, des del punt de vista del dret comunitari europeu, malgrat que des de la perspectiva del dret nacional, no adquireixi tal categoria. Malgrat aquesta dicotomia, el nacional d'un altre Estat membre es beneficiarà dels dret continguts a la lliure circulació de treballadors comunitària.

El fet de que una persona que exercici una determinada activitat es trobi inclosa dins l'àmbit d'aplicació de la lliure circulació de treballadors permet que li sigui aplicable tot un seguit de drets que configuren el contingut jurídic d'aquesta llibertat. El contingut jurídic de la lliure circulació de treballadors implica bàsicament la igualtat de tracte en l'accés i exercici a un treball assalariat, segons es recull en els articles 39.2 i 39.3 (antics articles 48.2 i 48.3) del Tractat CE. És a dir, la prohibició de discriminar per raó de la nacionalitat tant en l'accés com en l'exercici d'una activitat assalariada. I la prohibició de discriminació es interpretada d'una forma molt àmplia, pel Tribunal de Justícia, no només la discriminació directa, es a dir les manifestament fonamentades en la nacionalitat sinó també, qualsevol altre forma de discriminació encoberta que aplicant altres criteris de diferenciació condueixi a la pràctica al mateix resultat (per exemple en particular, las Sentència del TJCE de 12 de febrer de 1974, assumpte 152/73, Sotgiu, *Rec 1974*, p. 153).

El Reglament 1612/68 de 15 d'octubre de 1968 (D.O.C.E. L 257 de 19 d'octubre de 1968) recull en el seu articulat, d'acord amb l'article 39 (antic article 48) del Tractat CE, la necessitat d'eliminar les discriminacions per raó de la nacionalitat produïdes tant en l'accés com en les condicions del seu exercici. En quant a l'accés, es prohibeixen totes les condicions que no estiguin previstes per als propis nacionals, com per exemple, els procediments

especials de contractació per a estrangers o la subordinació de l'oferta de treball a criteris de qualsevol caràcter que siguin discriminatoris per als nacionals dels Estats membres (per exemple, adoptar disposicions relatives al nombre o percentatge de treballadors estrangers, o supeditar la concessió de determinats beneficis a les empreses que donin llocs de treball a un percentatge mínim de nacionals; o la mateixa exigència d'un permís de treball per a poder accedir al lloc de treball).

Es a dir desapareix el principi de la preferència nacional i en consonància qualsevol pràctica que es dirigeixi a reservar el mercat nacional es contrària al dret comunitari .

Respecte a les condicions d'exercici, es tracta de que les condicions de treball siguin equiparables; i així en el Reglament (arts. 7 a 9) es disposa que el treballador nacional d'un Estat membre no podrà ésser tractat de forma diferent que els treballadors nacionals en les condicions de la seva ocupació i condicions de treball, especialment en matèria de retribució, d'acomiadament i de reintegració professional, o en l'ocupació d'un nou lloc de treball si es trobés en atur. En aquest sentit, i a tall d'exemple, es prohibeix l'adopció de mesures discriminatòries en relació a l'afiliació a organitzacions sindicals o respecte a l'elegibilitat en els òrgans de representació del treballador a l'empresa.

A més el treballador comunitari es beneficia de les mateixes avantatges socials i fiscals que els treballadors nacionals. Entenent el concepte d'avantatges socials de forma molt àmplia, com ara, i per exemple, la reducció del preu dels transports a favor de les famílies nombroses (Sentència del TJCE de 30 de setembre de 1975, assumpte 32/75, Cristini, *Rec. 1975*, p. 1085), la concessió d'un préstec sense interès per naixement d'un fill (Sentència del TJCE de 14 de gener de 1982, assumpte 65/81, Reina, *Rec. 1982*, p. 33); o l'abonament de les despeses pel sepeli d'un treballador al seu Estat d'origen (Sentència del TJCE de 23 de maig de 1996, assumpte C-237/94, O'Flynn, *Rec. 1996*, p. I-2617). Com també es beneficia de l'accés a la formació professional o a les escoles de readaptació de l'ensenyament.

La família del treballador assalariat (cònjuge i descendents menors de 21 anys o al seu càrrec, i els ascendents dels treballadors i cònjuge que siguin al seu càrrec) també es beneficien de les avantatges socials així com la igualtat de tracte en l'accés a l'ensenyament general i la formació professional (per exemple, la Sentència del TJCE de 3 de juliol de 1974, assumpte 9/74, Casagrande, *Rec. 1974*, p. 773.).

Aquest principi d'igualtat en el tracte s'ha interpretat d'una forma tan àmplia pel Tribunal que ha considerat com a discriminatori el fet de que existeixi un acord entre dos Estats membres que reservin la concessió de beques als nacionals dels seus respectius Estats excloent als treballadors nacionals d'altres Estats membres. (Sentència del TJCE de 27 de setembre de 1988, assumpte 235/87, Matteucci, Rec. 1988, p. 5589). Això no obstant existeix una excepció a aquesta igualtat de tracte contemplada a l'article 3 del Reglament del Consell 1612/68 en relació als coneixements lingüístics del treballador en funció de la naturalesa del lloc de treball a cobrir (vid. per exemple la Sentència del TJCE de 28 de novembre de 1989, assumpte 379/87, Groener, *Rec. 1989*, p. 3967).

D'altra banda, també es preveu en el Tractat CE l'adopció de mesures en matèria de seguretat social dels treballadors migrants als efectes d'establir uns sistema que permeti garantir els seus drets a percebre les prestacions socials en els Estats membres. En aquest sentit, de la coordinació realitzada per la Comunitat Europea es poden sintetitzar en els següents punts: garantir la igualtat de tracte dels treballadors migrants dels altres Estats membres amb els nacionals, en el que es refereix al règim de cotització i prestacions de la Seguretat Social; assegurar al treballador migrant l'acumulació dels períodes de cotització que ha realitzat en els diferents Estats membres als efectes d'establir els naixement, la conservació i el càlcul de les prestacions socials que s'ha de rebre; i la possibilitat de realitzar el pagament de les prestacions socials als beneficiaris que resideixin en el territori de qualsevol Estat membre.

B) Algunes conseqüències directes i indirectes de l'adhesió.

Les conseqüències de l'adhesió dels nous Estats membres implicarà en l'àmbit de la migració regular un flux que s'estima petit, en quan el volum de persones que puguin desplaçar-se a exercir una activitat econòmica.

Indirectament, pot tenir una incidència en relació a altres col·lectius nacionals de tercers Estats, que es troben treballant en el nostre país. I això d'entre altres per dos motius, durant el període transitori, es preveu una preferència dels primers sobre els segons, pel que es refereix a l'accés a una activitat econòmica; i en segon lloc, una vegada transcorregut el període transitori, o abans com podria ésser el cas, en el nostre país, els nacionals dels avui països candidats gaudiran del principi d'igualtat de tracte tant en l'accés com en l'exercici a una activitat econòmica, tal i com ho interpreten la jurisprudència del Tribunal de Justicia de les Comunitats Europees. I en conseqüència la Llei d'Estrangeria i les normes que la desenvolupin no seran les normes aplicables, de la mateixa forma que a l'actualitat aquesta no és aplicable als ciutadans europeus.

Això no obstant, l'aplicació de la normativa comunitària que els equipara amb els propis nacionals, i la consideració de ciutadans europeus amb els drets que això comporta (entre d'altres el sufragi actiu i passiu a les eleccions de caràcter local), previsiblement podria donar lloc a que la substitució dels nacionals de tercers Estats pels nacionals dels nous Estats membres, no fos significativa a la llarga.

En efecte, és probable que si bé inicialment es pugui produir una substitució de nacionals de tercers Estats d'altres regions per a nacionals de Països d'Europa Central i Oriental, a mesura que l'equiparació de drets es produeixi, i gaudeixen de les mateixes avantatges socials, en sentit molt ampli, els treballs de poca qualificació i de remuneració escassa probablement quedaran abandonats per aquests nacionals. Seran els nacionals de tercers Estats, ja no de la Unió Europea, que necessiten autorització per a treballar i

l'acreditació de que no existeixen nacionals o comunitaris que demandin aquest lloc de treball.

II. LA MIGRACIÓ DE CARÀCTER IRREGULAR.

En relació a la migració de caràcter irregular, la situació es planteja en termes relatius a la permeabilitat i permissibilitat de les fronteres exteriors. No es tracta tant de nacionals dels Estats membres candidats, atès, que una vegada entrin en vigor els Tractats d'adhesió, es consideraran com a nacionals d'un Estat membres i gaudiran dels drets inherents als ciutadans europeus, salvant el períodes transitoris.

La qüestió es deriva de la seva situació com a frontera externa de la Unió Europea, i com a països a partir dels quals es produeixi un control extern de les persones que creuin les seves fronteres. En el ben entès de que una vegada haguessin traspassat la frontera exterior, no existeixen controls en les fronteres internes de la Unió Europea.

1. Marc jurídic aplicable.

El marc jurídic aplicable és el que es deriva de l'aplicació del anomenat cabal Schengen i de l'anomenat Espai de Seguretat, Llibertat i Justícia. La qüestió en aquest àmbit es diferent a la relativa a la lliure circulació, ja que no es tracta de posar-se d'acord sobre períodes transitoris, sinó sobre la idoneïtat per a poder aplicar les disposicions sobre aquest àmbit.

Al respecte s'ha de tenir present, que no tots els membres actuals de la Unió Europea formen part de l'anomenat espai Schengen que implica la creació d'un espai sense fronteres interiors.

El problema s'emana no tant de l'efectiva incorporació de les normes que integren aquest cabal sinó de l'efectiva disponibilitat i capacitat dels nous Estats membres per a poder aplicar la normativa en qüestió. És a dir la seva capacitat administrativa i policial per a fer front a les noves obligacions que es deriven de l'adhesió.

En aquest sentit s'ha de mencionar que d'entre els instruments que s'han adoptat per la Unió Europea destaca, les exigències previstes a l'hora de creuar les fronteres exteriors.

Així, al Conveni d'aplicació de Schengen (CAS) es disposa els requisits que s'han de satisfer pels estrangers als efectes de ésser autoritzada l'entrada al territori d'un Estat part contractant per a una estada que no excedeixi els tres mesos. Aquestes exigències serien les següents: tenir un document o documents vàlids que permetin el creuament de la frontera; estar en possessió d'un visat vàlid quan aquest sigui exigit; en el seu cas, presentar els documents que justifiquin l'objecte i les condicions de l'estada prevista i disposar dels medis adequats de subsistència (recursos econòmics), tant per al període d'estada com pel retorn al país de procedència o trànsit a un tercer Estat. Finalment estar exclòs de la llista de no admissibles, i no suposar un perill per a l'ordre públic, la seguretat nacional o les relacions internacionals de les parts contractants (article 5 CAS). Aquestes condicions són acumulatives, i en cas d'incompliment d'alguna, se li negarà l'entrada a l'estranger, malgrat que poden haver-hi excepcions per motius humanitaris o d'interès nacional.

Dels requisits exigits convé detenir-nos en dos. L'exclusió de la llista de no admissibles i l'exigència d'un visat d'entrada.

La determinació dels subjectes que es troben inclosos en la llista de no admissibles es correspon amb els que s'inclouen en l'anomentat Sistema Informació Schengen (SIS, articles 92 a 119 CAS). Es tracta d'un sistema que permet la consulta automatitzada de persones i objectes en els controls en frontera, en les comprovacions i controls policials i duaners, i en els procediments d'expedició de visats, permisos de residència. Per tal de permetre l'increment de dades a incloure en el SIS derivades de l'adhesió de nous Estats membres es va crear el desembre de 2001 un Sistema de Informació Schengen de segona generació (SIS II). La introducció d'una persona en el llistat SIS depèn de les legislacions nacionals dels Estats membres, i de les autoritats administratives o jurisdiccionals competents dels

Estat que ho decideixi. En principi els nacionals dels Estats membre no poden ésser inscrits a la llista comuna de persones no admissibles.

La Decisió es pot fonamentar en l'amenaça que per a l'ordre públic o la seguretat nacional pot constituir la presència de l'estranger al territori nacional. Especialment, quan l'estranger hagi estat condemnat per una infracció sancionada amb una pena privativa d'una durada mínima d'un any, o quan existeixin raons serioses per a creure que ha comès aquests delictes o existeixin indicis reals de que pensen cometre aquests delictes (article 91.1 i 2 CAS). De la mateixa forma, es pot incloure al nacional d'un tercer Estat quan hagi incomplet les disposicions nacionals relatives a l'entrada o residència d'estrangers que comporti l'aplicació d'una mesura d'expulsió, devolució que inclogui la prohibició d'entrada o residència.(article 96.3 CAS). Formulació que deixa un ampli marge de discrecionalitat als Estats contractants, i que pot constituir diferencials de seguretat en el control de les fronteres externes dels Estats membres.

A més, es preveu mecanismes i principis per a la correcta aplicació de les normes comunes relatives al creuament de les fronteres exteriors, que es troben al Conveni d'Aplicació de Schengen, desenvolupades per l'anomenat Manual Comú de les Fronteres Exteriors. Així, per exemple, es preveu que el creuament de la frontera exterior es realitzi pels passos fronterers habilitats i en les hores d'obertura establerts, penalitzant els creuaments no autoritzats. O els Estats s'obliguen a controlar les persones, els vehicles i els objectes que portin, comprometent-se també a vigilar els espais de les fronteres exteriors que es trobin situats entre els passos fronterers amb el personal adequat, tant en nombre com en preparació. Així, els estrangers hauran d'ésser objecte d'un control més minuciós que comprengui la verificació dels documents de viatge, i les restants condicions d'entrada, residència, treball i sortida, així com la investigació i prevenció dels perills per a la seguretat nacional i l'ordre públic (article 6 CAS).

En tot cas per a garantir la correcta aplicació de les normes s'ha adoptat un instrument de vigilància comuna denominada Comissió permanent

d'avaluació i aplicació de Schengen, que avalua la idoneïtat dels Estats membres de la Unió Europea per la correcta aplicació del Conveni d'Aplicació de Schengen, i d'altra vetlla per la correcta aplicació per part dels Estats que ja són part contractant (per exemple, mitjans tècnics i humans, modalitats de control i vigilància de les fronteres exteriors, cooperació policial en les regions fronteres aspectes tècnics, de control i d'utilització del Sistema de Informació de Schengen). Malgrat que els procediments creats per l'instrument no es poden considerar com a una inspecció, i no permet la realització de visites sense un avis previ; i a més en cas de detectar-se anomalies, les possibles solucions com la imposició de sancions o la concessió d'ajuts operatius i financers no són aplicables.

També es preveu que les parts contractants es prestin l'assistència i cooperació necessària per tal de que la vigilància de les fronteres exteriors sigui efectiva. En aquest sentit cal destacar el programa d'acció relatiu a la cooperació administrativa en els àmbits de les fronteres exteriors, visats, asil i immigració (programa ARGO), adoptat pel Consell, el 27 de maig de 2002. I en el que es contemplen accions per a reforçar l'eficàcia de la vigilància de les fronteres exteriors.

La preocupació per l'efectiu control de les fronteres exteriors s'accentua amb l'adhesió dels nous Estats membres tal i com s'expressa al Catàleg de Recomanacions i pràctica per a la correcta aplicació del cabal Schengen, segons el qual, es proporciona als Estats candidats a l'adhesió indicació sobre el que s'espera d'ells en l'aplicació del cabal Schengen.

En aquest sentit, convé recordar que en l'anomenat Pla Global per a la lluita contra la immigració, aprovat pel Consell el 28 de febrer de 2002, es contempla l'adopció de mesures que millorin la gestió de les fronteres exteriors (com a instrument de prevenció de la immigració irregular). D'entre aquestes mesures s'obre la porta a la possible adopció de mesures que analitzin la necessitat i viabilitat d'un servei comú de gestió de les fronteres exteriors.

A) L'exempció de visats d'entrada.

A l'actualitat i als països d'Europa Central i Oriental no s'exigeix un visat d'entrada de curta durada, fins a tres mesos, per a entrar al territori de la Unió Europea (anomentats visats Schengen). En efecte segons el Reglament 539/2001 els països candidats a l'adhesió queden exclosos de la sol licitud d'un visat per a creuar les fronteres exteriors. Malgrat que en el cas dels nacionals de Romania, l'efectiva eliminació s'ha produït a partir de l'1 de gener de 2002. Les reticències sobre Romania, i en menor mesura també sobre Bulgària, obeïen a l'adopció dels instruments jurídics necessaris pera poder lluitar contra la immigració il legal, cap al seu territori, des de o en trànsit pel seu territori i la capacitat per a posar-los en pràctica.

B) Els Acords de readmissió.

De la mateixa forma, i també com a contraprestació d'alguns Estats candidats s'han celebrat acords de readmissió amb els països membres de la Unió Europea. Es a dir com a contrapartida per l'eliminació del visat d'entrada per part de la Unió Europea, i la progressiva realització de la lliure circulació europea, i als efectes de controlar i prevenir les immigracions originaries (o en trànsit) dels països candidats), aquests últims es comprometen a admetre als seus nacionals i en alguns casos al nacionals de tercers Estats que es trobessin en situació irregular en el territori d'un Estat membre.

En la pràctica existeix un acord multilateral celebrat entre Polònia, i les parts contractants dels Acords de Schengen, signat el 29 de març de 1991, al qual es va adherir Espanya amb posterioritat (1993). Tanmateix Espanya ha celebrat acords internacionals amb Bulgària (1996), Romania (1996), Estònia (1997), Lituània (1998), Letònia (1999), i República Eslovaca (1999).

A pesar de que el règim jurídic previst en els acords és similar, es mantenen certes diferències. Així, en alguns acords es preveu la readmissió de nacionals estrangers que es trobin en el territori de les parts contractants (els acords amb Lituània; República Eslovaca; Letònia; i Estònia); en altres només es preveu la readmissió de nacionals de les parts contractants (els acords amb

Bulgaria i Romania). A més, en principi no existeix una prescripció de l'obligació d'admissió pels nacionals dels Estats part, si be pels estrangers el termini de la prescripció es preceptúa, per aquells acords que es contempla la possibilitat, en un any, a partir de la constància de l'entrada i presència irregular. A més, en tots ells, excepte el celebrat amb Polònia es preveu el trànsit de nacionals de tercers Estats per via aèrea.

B) Algunes Conseqüències directes i indirectes de l'adhesió.

El control de la immigració irregular es probablement l'aspecte que més preocupa de l'adhesió dels Estats membres a la Unió Europea. I això no tant pel moviment que puguin realitzar els nacionals dels Estats membres sinó per la seva actuació com a països en trànsit, per la permeabilitat de les seves fronteres amb tercers Estats i per incapacitat administrativa i policial de fer front als nous compromisos de control de fronteres externes.

El efectes que l'adhesió dels nous Estats membres pot produir es tradueixen en relació a una major dificultat en el control de la immigració de caràcter irregular que utilitzi com a pas d'entrada el nous Estats membres.

En el ben entès que els problemes es deriven essencialment de la dificultat en la capacitació tècnica i de recursos humans per tal de fer front als controls fronterers i interns. La qual cosa produeix que la previsió d'eliminació dels controls interns pels països candidats estiguin previstes per a anys després de la seva adhesió a la Unió Europea.

S'ha de tenir en compte que l'actuació en aquest àmbit per part de la Unió Europea i dels seus Estats membres es focalitza essencialment sobre els aspectes relatius al control de l'entrada de la migració irregular. En el supòsit de que malgrat el control, accedeixin, o accedeixin de forma regular i després la seva situació esdevingui irregular, la regla general és l'establiment d'obstacles en l'accés a una activitat econòmica, en el ben entès que aquesta actitud desincentiva la immigració irregular. Cabria altres aproximacions, contingudes en instruments internacionals, que no es troben en vigor, que parteixen d'un fonament diferent: la concessió de drets, especialment en l'àmbit econòmic i

social, incloent als que es trobin en situació irregular, actuaria com a mètode per a desmotivar l'ocupació irregular, per les repercussions que suposaria als empleadors i per la possibilitat que tots els treballadors poguessin fer valer el seus drets davant les instàncies pertinents.

ANNEX. FONS DE CONEIXEMENTS UTILITZADES

I. BIBLIOGRAFIA

- BERGER, N: *La politique européenne d'asile et d'immigration. Enjeux et perspectives*, Bruylant, Bruxelles, 2000.
- BLÁZQUEZ RODRÍGUEZ, I.: *Los nacionales de terceros países en la Unión Europea*, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba, 2001.
- BORT, Eberhard: *Illegal Migration and Cross-Border Crime: Challenges at the Eastern Frontier of the European Union*, European University Institute Working Paper RSC Nº 2000/9.
- CREMONA, M: "Citizens of third countries: movement and employment of migrants workers within the European Union", *Legal Issues of European Integration*, 1995, nº 2, pp. 87-113.
- EVANS, A: "Third Country nationals and the Treaty on the European Union", *European Journal of International Law,* 1994, nº 2, pp. 199-219
- FERRER I GÓMEZ, A: *Libre circulación de nacionales de terceros Estados y miembros de la familia en la Unión Europea*, Institut Universitari d'Estudis Europeus de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- GUILD, E: *Immigration Law in the European Community,* Kluwer Law International, Kluwer Law International, The Hague, 2001.
- GUILD, E (edited by): *The legal framework and social consequences of free movement of persons in the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, 1999
- HAILBRONNER, K: *Immigration and Asylum Law and Policy of the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, 2000.
- LAVENEX, S: *Security Threat or Human Right? Conflicting franmes in the Eatsren Enlargement of the EU Asylum and Immigration Policies*, European University Institute,I Working papers, RSC 2000/7.
- NIESSEN, J; MOCHEL, F: *Les relations extérieures de l'Union Européenne et les migrations internationales*, Migration Policy Group, Brussels, 1999
- OLESTI RAYO, A: "La libre circulación de trabajadores en los acuerdos de asociación con Turquía y en los acuerdos de asociación con los países del Centro y Este de Europa", *La Constitución Española en el ordenamiento jurídico europeo (III)*, Dirección General del Servicio Jurídico del Estado. Ministerio de Justicia Madrid, 1999, pp. 1249-1281.
- PAULY, A (édité par): *Les Accords de Schengen: Abolition des frontières intérieures ou menace pour les libertés publiques?*, Institut Européen d'Administration Publique, Maastricht, 1993
- STAPLES, H: *The legal status of third Country nationals resident in the European Union*, Kluwer Law International, The Hague, 1999.
- WEISS, F; WOOLDRIDGE, F: *Free movement of persons within the European Community*, Kluwer Law International, The Hague, 2002

II. NORMATIVA, LEGISLACIÓ I DOCUMENTACIÓ.

1. UNIÓ EUROPEA.

A) NORMATIVA.

- Reglament del Consell 1612/68 de 15 d'octubre de 1968 relatiu a la lliure circulació de treballadors dins la Comunitat Europea, (D.O.C.E L 257 de 19 d'octubre de 1968).
- Directiva del Consell 68/360 de 15 d'octubre de 1968 sobre la supressió de les restriccions al desplaçament i a l'estança dels treballadors dels Estats membres i de les seves famílies dins de la Comunitat, (D.O.C.E. L 257 de 19 d'octubre de 1968).
- Reglament de la Comissió 1251/70 de 29 de juny de 1970 relatiu al dret dels treballadors a romandre en el territori d'un Estat membre després d'haver exercit en ell una ocupació. (D.O.C.E. L 142 de 30 de juny de 1970).
- Conveni d'aplicació de l'Acord de Schengen de 15 de juny de 1985 (reproduït a D.O.C.E L 239 de 22 de setembre de 2000).
- Reglament del Consell 539/2001 de 15 de març de 2001 per el que s'estableix el llistat de tercer països els nacionals dels quals són sotmesos a l'obligació de visats per creuar les fronteres exteriors i el llistat de tercers països els nacionals dels quals es troben exempts d'aquesta obligació. (D.O.C.E. L 81 de 21 de març de 2001).
- Decisió del Consell 2001/886 de 6 de desembre de 2001 sobre el desenvolupament del Sistema de Informació Schengen de segona generació (SIS II). (D.O.C.E L 328 de 13 de desembre de 2001).
- Decisió del Consell, de 13 de juny de 2002, per el que s'adopta un programa d'acció relatiu a la cooperació administrativa en els àmbits de les fronteres exteriors, visats, asil i immigració (programa ARGO), L 173 de 3 de juliol de 2002.

B) ACORDS ENTRE LA COMUNITAT EUROPEA I EL PAÏSOS CANDIDATS A L'ADHESIÓ.

- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Hongria d'altre, D.O.C.E. L 347 de 31 de desembre de 1993.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Polònia d'altre, D.O.C.E. L 348, de 31 de desembre de 1993.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Romania d'altre, D.O.C.E. L 357, de 31 de desembre de 1994.

- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Bulgaria d'altre, D.O.C.E. L 358 de 31 de desembre de 1994.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i la República Eslovaca d'altre, D.O.C.E. L 359 de 31 de desembre de 1994.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i la República Checa d'altre, D.O.C.E. L 360 de 31 de desembre de 1994.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Letonia d'altre, D.O.C.E L 26 de 22 de febrer de 1998.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Estònia d'altre, D.O.C.E L 68 de 9 de març de 1998.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Lituania d'altre, D.O.C.E L 51 de 20 de febrer de 1998.
- Acord Europeu establint una associació entre les Comunitats Europees i els seus Estats membres d'una part i Eslovenia d'altre, D.O.C.E L 51 de 26 de febrer de 1999.
- Acord por el que es crea una associació entre la CEE i Malta, D.O.C.E L 61 de 14 de març de 1971.
- Acord por el que es crea una associació entre la CEE i la República de Xipre, signat el 19 de desembre de 1972, D.O.C.E L 133 de 21 de maig de 1973.

C) SENTÈNCIES DEL TRIBUNAL DE JUSTÍCIA DE LES COMUNITATS EUROPEES.

- Sentència del TJCE de 19 de març de 1964, assumpte 75/63, Unger, *Rec. 1964.*
- Sentència del TJCE de 12 de febrer de 1974, assumpte 152/73, Sotgiu, *Rec 1974.*
- Sentència del TJCE de 3 de juliol de 1974, assumpte 9/74, Casagrande, *Rec. 1974.*
- Sentència del TJCE de 30 de setembre de 1975, assumpte 32/75, Cristini, *Rec. 1975.*
- Sentència del TJCE de 17 de desembre de 1980, assumpte 149/79, Comissió contra Bèlgica, *Rec. 1980.*
- Sentència del TJCE de 14 de gener de 1982, assumpte 65/81, Reina, *Rec. 1982.*

- Sentència del TJCE de 23 de març de 1982, assumpte Levin, *op.cit*, *Rec.1982*.
- Sentència del TJCE de 3 de juny de 1986, assumpte 139/85, Kempf, *Rec. 1986*.
- Sentència del TJCE de 3 de juliol de 1986, assumpte 66/85, Lawrie-Blum, *Rec.* 1986.
- Sentència del TJCE de 27 de setembre de 1988, assumpte 235/87, Matteucci, Rec. 1988, p. 5589
- Sentència del TJCE de 31 de maig de 1989, assumpte 344/87, Bettray, *Rec. 1989*.
- Sentència del TJCE de 28 de novembre de 1989, assumpte 379/87, Groener, *Rec. 1989*.
- Sentència del TJCE de 23 de maig de 1996, assumpte C-237/94, O'Flynn, *Rec. 1996*.

D) DOCUMENTS I ESTUDIS DE LES INSTITUCIONS DE LA UNIÓ EUROPEA.

- *Acuerdos de asociación con los países de Europa central y oriental: un esbozo general.* Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu, COM (90) 398 final de 27 d'agost de 1990.
- Migration and Asylum in Central and Eastern Europe, Working Paper, European Parliament, Directorate General for Research, Civil Liberties Series, 2-99.
- Information Note. The Free movement of workers in the context of enlargement, 6 March, 2001.
- Incidencia de la ampliación en las regiones limítrofes de los países candidatos - Acción comunitaria en favor de las regiones fronterizas, Comunicació de la Comissió, COM (2001) 437 final de 25 de juliol de 2001.
- Hacia una gestión integrada de las fronteras exteriores de los Estados miembros de la Unión Europea, Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu. en COM (2002) 233 final de 7 de maig de 2002
- Enlargement of the European Union. Guide to the Negotiations. Chapter by Chapter, European Commission, Directorate-General Enlargement, June 2002.
- Planes de acción sobre la capacidad administrativa y judicial, y el seguimiento de los compromisos contraídos por los países negociadores en las negociaciones de adhesión, Comunicació de la Comissió, COM (2002) de 5 de juny de 2002.
- Plan Global para la lucha contra la inmigración ilegal y la trata de seres humanos en la Unión Europea, D.O.C.E C 142 de 14 de juny de 2002.

2. ESPANYA

A) LEGISLACIÓ.

- Llei Orgànica 8/2000, de 22 de desembre, que modifica la Llei Orgànica 4/2000 d'11 de gener sobre Drets i Llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social. (B.O.E de 23 de desembre de 2000).
- Real Decret 864/2001 de 20 de juliol per el que s'aprova el Reglament d'execució de la Llei Orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre Drets i Llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, reformada per la Llei Orgànica 8/2000, de 22 de desembre (B.O.E de 21 de juliol de 2001).

B) ACORDS INTERNACIONALS CELEBRATS PER ESPANYA AMB PAÏSOS CANDIDATS A L'ADHESIÓ.

- Adhesió d'Espanya a l'Acord relatiu a la readmissió de persones en situació irregular, fet a Brussel·les el 29 de març de 1991 per les Parts contractants en l'Acord de Schengen i la República de Polònia. (Instrument de 27 octubre 1992), B.O.E. 19 de gener de 1993).
- Acord de 16 de desembre de 1996 entre el Regne d'Espanya i la República de Bulgària relatiu a la readmissió de persones en situació irregular, (B.O.E de 28 de febrer de 1997).
- Acord de 21 de juny de 1996 entre el Regne d'Espanya i Romania relatiu a la readmissió de persones en situació irregular (B.O.E de 21 de junio de 1996).
- Acord de 28 de juny de 1996 entre el Regne d'Espanya i la República de Estonia relatiu a la readmissió de persones en situació irregular. (B.O.E de 11 de mayo de 2000).
- Acord de 18 de novembre de 1998 entre el Regne d'Espanya i la República de Lituania relatiu a la readmissió de persones en situació irregular (BOE de 19 de abril de 2000).
- Acord de 30 de març de 1999 entre el Regne d'Espanya i la República de Letonia relatiu a la readmissió de persones en situació irregular (BOE de 18 de abril de 2000).
- Acord de 3 de març de 1999 entre el Regne d'Espanya i el Govern de la República Eslovaca relatiu a la readmissió de persones en situació irregular (B.O.E de 20 de abril de 1999).
- Acord de 22 de gener de 2002 entre el Regne d'Espanya i Romania relatiu a la regulació dels fluxos migratoris laborals entre ambdós Estats, (policopiat).
- Acord de 21 de maig de 2002 entre el Regne d'Espanya i la República de Polònia sobre la regulació i ordenació dels fluxos migratoris laborals entre ambdós Estats (Aplicació provisional a B.O.E de 20 de setembre de 2002).

Fundació Jaume Bofill

L'Ampliació de la Unió Europea cap a Centre, Est i Sud-Est:

Impacte en l'estructura social i el sistema d'ensenyament de Catalunya.

Xavier Matheu
Bernat Albaigés

Fundació CIREM
Barcelona, 1 de juliol de 2002.

FUNDACIÓ CIREM

Fundació Centre d'Iniciatives i Recerques Europees a la Mediterrània (CIREM)
C/Travessera de les Corts 39-43, Lat 2ona
08028 - BARCELONA (ESPAÑA)
Tfn: + 34 93 440.10.00 Fax: + 34 93 440.45.60
e-mail: xavier.matheu@cirem.es

Index de Continguts:

1. Estructura Social i Sistema d'Ensenyament
2. Impacte a Catalunya de l'ampliació de la UE a l'Est. Sectors: Estructura Social i Sistema Educatiu i Professional.
3. Propostes.

Propostes

El Consell Europeu de Lisboa (març 2000) convidà al Consell "Educació" a fer una reflexió general sobre els futurs objectius precisos dels sistemes educatius, centrada en interessos i prioritats comuns....". El 14 de febrer de 2001 l'esmentat Consell "Educació" va remetre un informe al CE sobre "Futurs objectius precisos dels sistemes d'educació i formació"[1]. En la primera part de l'informe "Reptes que es plantegen" s'hi identifiquen quatre: (i) canvis en la vida laboral, (ii) societat, demografia i migracions, (iii) igualtat d'oportunitats i exclusió social , i (iv) ampliació a la vista.

A continuació l'informe estableix una sèrie d'objectius comuns europeus pels diferents sistemes educatius, notablement:

Objectiu nº 1: Millorar la Qualitat i l'eficàcia dels sistemes d'educació i formació a la UE.

1.1. Millorar l'educació i la formació de professors i formadors

1.2. Desenvolupar aptituds per a la societat basada en el coneixement:

- Augmentar la capacitat de lectura i escriptura i la capacitat de càlcul
- Actualitzar la definició de les capacitats bàsiques per a la societat del coneixement
- Mantenir la capacitat d'aprendre

1.3. Garantir l'accés de tots a les TIC

- Equipar escoles i centres d'aprenentatge
- Participació de professors i formadors
- Utilització de xarxes i recursos

1.4. Augmentar la matriculació en els estudis científics i tècnics

1.5. Aprofitament màxim dels recursos

Objectiu nº 2: Facilitar l'accés de tots als sistemes d'educació i formació

2.1. Entorn obert d'aprenentatge

2.2. Fer l'aprenentatge més atractiu

2.3. Promoure la ciutadania activa, la igualtat d'oportunitats i la cohesió social

Objectiu nº 3: Obrir els sistemes d'educació i formació a un món més ampli

3.1. Reforçar els lligams amb la vida laboral i de recerca, i amb la societat en general

3.2. Desenvolupar l'esperit d'empresa

3.3. Millorar l'aprenentatge d'idiomes

3.4. Incrementar la mobilitat i els intercanvis

3.5. Reforçar la cooperació europea.

[1] http://europa.eu.int/comm/education/socrates/observation/call/rapobj_es.pdf

L'informe assenyala que l'ampliació tindrà repercussions en els objectius dels sistemes d'educació i formació de la UE, i tal vegada en major mesura, en els dels països candidats. Tanmateix, els objectius identificats en l'informe valen igualment pels països candidats.

En el Consell de Barcelona (15 i 16 de març de 2002) es va revisar el progrés en el camp de l'educació i la formació respecte a l'objectiu de Lisboa (març de 2000) de "fer de la UE l'economia basada en el coneixement més competitiva del món". En les conclusions de Barcelona es diu: "El CE dona la benvinguda a l'acord basat en el Pla de Treball per a 2010 pels sistemes d'educació i formació. El CE estableix l'objectiu de fer dels seus sistemes d'educació i formació una referència mundial de qualitat pel 2010". Acorda els tres objectius esmentats com els principis bàsics que inspirin el programa, i remarca que caldrà acció futura en:

- La introducció d'instruments per a garantir la transparència de titulacions i per a una major cooperació de titulacions universitàries i en l'àmbit de la formació professional
- Millorar el domini de competències clau, en particular mitjançant l'ensenyament de al menys dues llengües estrangeres des de les edats més primerenques, tot establint pel 2003 un indicador de competència lingüística; desenvolupar l'alfabetisme digital: generalització d'un certificat d'usuari informàtic i d'Internet pels estudiants de secundària.
- Estudi de viabilitat per a identificar les opcions que facilitin que les escoles secundàries estableixin un lligam d'agermanament amb escoles de qualsevol altra part d'Europa
- Promoure la dimensió europea a l'educació i la seva integració en les competències bàsiques dels alumnes pel 2004.

Així mateix, el CE de Barcelona va aprovar la Comunicació de la CE "Fer realitat l'àrea europea per a la formació al llarg de la vida"

Dels diferents objectius comunitaris, i amb vistes als objectius del present informe, en destaquem les següents prioritats:

1. ***Reforçar les polítiques tendents a facilitar la compatibilitat entre la vida professional i laboral i la familiar.***

   Els objectius d'aquestes polítiques són:
   - d'una banda, facilitar l'accés al mercat de treball de dones en edat laboral (augment de la participació), amb el conseqüent increment de la capacitat adquisitiva de les llars;
   - de l'altra, posar les condicions per a que les persones en edat laboral que ho desitgin puguin tenir fills, sense que aquesta opció comporti una pèrdua d'oportunitats en llur carrera professional i laboral;

- això passa, en part, per la potenciació dels serveis personals de proximitat a les famílies, en especial aquells que tenen com a població beneficiària: els infants en edat escolar no obligatòria (0-6 anys); els joves en transició del sistema educatiu al treball (16 a 25 anys); i les persones grans que ja es troben fora de l'edat laboral (65 anys endavant).

2. ***Millorar i desenvolupar els mecanismes i les polítiques que tenen com a objectiu la formació i actualització professionals al llarg de la vida.***

   D'acord amb l'evolució dels requeriments competencials de tipus professional que experimenten les empreses del país (especialment aquells lligats a la nova economia, intensiva en coneixement), i amb vistes a augmentar la productivitat de les persones i la competitivitat de l'economia, cal incrementar les dotacions públiques i privades destinades a la formació continuada i ocupacional dels recursos humans en edat laboral.

   La inversió en capital humà, a curt i mig termini, és essencial per tal continuar la fase de desenvolupament econòmic i social que ha caracteritzat les dues darreres dècades de la societat i economia catalanes.

3. ***Desenvolupar i millorar l'eficiència de les estructures d'educació secundària (inclosa la formació professional) i superior.***

   Amb aquesta finalitat, els poders públics hauran de posar en marxa:

   - Avaluació periòdica de les reformes en curs per als ensenyaments secundaris i superiors, i la dotació pressupostària suficient per tal d' incorporar les millores pedagògiques i organitzatives identificades en el curs d'aquestes revisions
   - Millora dels mecanismes de concertació amb els agents socials i econòmics, amb vistes a: (i) la identificació periòdica de necessitats i de les prioritats en matèria d'assignació; així com (ii) la participació dels agents socials i econòmics en la gestió de polítiques actives de formació i educació.

4. ***Avaluar les necessitats de mà d'obra.***

   En la mesura que l'acció política definida en els anteriors punts no sigui suficient per a cobrir les necessitats en matèria de recursos humans que precisen les empreses, caldrà que les administracions públiques, en l'acompliment del seu nivell competencial: (i) identifiquin la quantitat i qualitat dels recursos humans requerits; (ii) gestionin els fluxos migratoris necessaris per a cobrir aquestes necessitats; així com (iii) posin en marxa les polítiques dirigides a l'acolliment, adaptació i integració social de les persones que migrin a Catalunya.

   A aquest efecte, les administracions públiques hauran de preveure i gestionar, en primer lloc, els fluxos migratoris lligats a la lliure circulació de persones i de mà d'obra provenint dels Estats Membres de la Unió Europea. Pel que fa als nous Estats Membres, i en funció dels acords d'adhesió i les mesures transitòries que s'hi estableixin, es facilitarà la seva incorporació a la societat catalana, en compliment estricte dels drets de ciutadania europea que els hi són inherents.

En el cas que les potencials necessitats identificades no es satisfacin suficientment amb ciutadans de la Unió Europea, caldrà preveure la incorporació de persones procedint de territoris extracomunitaris. En aquest sentit caldrà tenir en compte no solament les necessitats del teixit productiu i de la població catalans, sinó també la solidaritat amb aquells països menys desenvolupats o que pateixen règims polítics no assimilables als principis de l'Estat de Dret i de Reconeixement dels Drets Fonamentals de la Persona, especialment d'aquells més pròxims a Catalunya. Així mateix, caldrà avaluar i facilitar l'acollida de persones desplaçades com a conseqüència de guerres o catàstrofes naturals.

5. ***Promoure els mecanismes per a la integració social de les persones migrades a Catalunya.***

Per tal de facilitar la integració social de les persones originàries de fora de Catalunya i l'actitud d'acollida positiva per part de la ciutadania catalana, els poders públics hauran de:

- Desenvolupar una política d'immigració que inclogui mesures d'acompanyament social de les persones nouvingudes, i en especial la garantia dels drets fonamentals i dels econòmics i socials de les persones, així com la facilitació en el compliment dels seus deures ciutadans
- Els costos que generin aquestes mesures no hauran d'anar en detriment de les polítiques socials de les que són beneficiaris els ciutadans/nes catalans/nes, a fi i efecte que no es generin situacions de greuge comparatiu que puguin donar lloc a un deteriorament de la convivència.
- En el que fa referència a la política educativa per als estrangers menors d'edat, caldrà potenciar la política de respecte a la diversitat educativa en un marc que faciliti la convivència i integració social i el coneixement de la cultura i llengua pròpia del país, en especial per a aquelles persones amb cultura i identitat menys pròxima a les de Catalunya (fer efectiu el Pla d'Acollida als Centres Educatius, ja elaborat pel Departament d'Ensenyament). La major competència en el tractament de la diversitat dels alumnes, per part del conjunt del sistema educatiu però molt especialment per part dels seus professionals, esdevé una necessitat per als menors amb cultura altra que la catalana, però alhora una oportunitat molt important de millora pel conjunt del sistema i per les polítiques de reforma en curs (necessitat de minimitzar el fracàs escolar)

6. ***Potenciar la participació catalana en les polítiques estructurals europees.***

En el que respecta a la participació catalana en les polítiques i programes de la Unió Europea, i concretament als Fons Estructurals, les propostes variaran en funció de l'orientació final que prengui la reforma dels reglaments que guien aquests instruments de la Política Estructural Comunitària.

En l'escenari de una reforma reduïda del reglament, cal preveure una continuïtat respecte al que ha caracteritzat la participació catalana des del 1986. Aquest escenari de manteniment de les condicions podria veure's maximitzat, en la perspectiva de l'ampliació, en la mesura que les entitats i organitzacions beneficiàries d'ajudes tinguin un paper principal en la formació de consorcis, pels projectes i programes que així ho requereixin, amb partners provenint dels PECOs. Això tindria un efecte

de transferència de coneixements i de bones pràctiques, així com una facilitació per a que d'altres operadors econòmics vagin considerant de forma més activa la participació en els beneficis que aporta el mercat intern ampliat.

En la perspectiva d'una reforma aprofundida, que renacionalitzi les polítiques estructurals (per als països contribuents nets), caldrà preveure que Catalunya entri en aquesta categoria. En aquest sentit, pel que fa a les polítiques estructurals, és convenient que no es redueixin els esforços en la dotació pressupostària per aquestes polítiques, encara que no es generi una obligació de cofinançament en el nou marc de polítiques nacionals coordinades per la CE. En qualsevol cas, Catalunya haurà de compensar la pèrdua potencial de fons provenint de la CE tot facilitant als operadors econòmics una ampliació de l'activitat comercial i inversora en els mercats dels PECOs, ja membres de la UE.

7. ***Promoure l'educació de ciutadania democràtica més enllà de les fronteres de la UE.***

La cooperació estratègica amb els països candidats així com d'altres de l'Europa SE hauria d'establir les bases per al desenvolupament d'una societat europea. En aquesta línia la cooperació catalana hauria de tenir en compte, entre d'altres coses, la valuosa tasca feta i l'experiència dels organismes internacionals que treballen en l'àmbit de l'educació, com ara la UNESCO, l'OCDE i el Consell d'Europa.

Àmbit	Escenaris	Impacte
Població (eixos: classe social, edat, gènere, origen, distribució de la renda)	1. *Substitució.* Les persones immigrades provenint dels nous estats membres (a resultes de l'ampliació) substitueixen socialment les persones extracomunitàries actualment presents a Catalunya (podent-se donar un enduriment de la política d'immigració de persones extracomunitàries). Pel que fa a la revitalització demogràfica lligada als patrons familiars dels immigrants extracomunitaris, l' hipòtesi de la substitució comportaria una nova pèrdua de dinamisme, en la mesura que els que provinguin de la lliure circulació segueixin patrons familiars més propers als catalans. Juntament amb la vinguda de treballadors, com a efecte de la lliure circulació, arribarien persones en situació, o en risc d'exclusió social, pels quals el feble desenvolupament de l'Estat del Benestar no podria donar resposta adequada per a llur integració social.	Si el recurs a persones provenint d'altres mercats de treball externs aposta per la recerca de mà d'obra barata (com s'ha vingut fent fins aleshores amb la immigració extracomunitària), aquest fet podria estar connectat amb la inseguretat que es percep en sectors de la classe treballadora del país, en incidir aquest factor en el conjunt dels salaris, tot pressionant-los a la baixa. L'argument que els immigrants realitzen feines que no volen realitzar els nacionals el que realment pot indicar és que hi ha empresaris que opten per estratègies empresarials de reducció de costos laborals enfront d'altres alternatives basades en l'augment de la productivitat i l'elevació de salaris fins a condicions acceptables. La lliure circulació, com a efecte de l'ampliació, contribueix així a mantenir la polarització social i la desigualtat de renda de la població vivint a Catalunya, en la mesura en que la mateixa no vagi acompanyada de polítiques socials destinades a desenvolupar polítiques de Benestar Social (veure l'apartat de propostes).
	2. *Acumulació.* Les persones immigrades provenint dels nous estats membres (a resultes de l'ampliació) se sumen als stocks de persones extracomunitàries actualment presents a Catalunya. En la mesura que augmenti la mà d'obra disponible, i sempre que no es produeixi una expansió de l'ocupació, es donaria un augment de la situació d'atur (dones, joves i majors de 45 amb baixa qualificació). Aquests sectors podrien vincular la seva situació social a la presència de ciutadans estrangers competint amb ells – llevat que es disposi d'una xarxa social suficient (pels nou vinguts però també pels autòctons) que tingui un efecte d'amortidor dels conflictes potencials. Alhora, la població extracomunitària continuaria aportant dinamisme a la demografia catalana.	Si del que es tracta és de cobrir les necessitats de les empreses catalanes en les franges mitja i alta de qualificació i competència professionals, l'arribada de treballadors comunitaris (fruït de l'ampliació) vindria a reforçar el potencial de creixement de l'economia catalana, tot aportant un valor important de coneixement a la seva producció. Si la taxa de població en atur (franja de qualificació baixa) i el diferencial entre població potencialment activa i població activa efectiva no es redueix, això no tindria relació directa amb la lliure circulació des dels nous estats membres, sinó que estaria en relació a l'ocupabilitat d'aquests sectors, les condicions d'accés a l'ocupació (incloent-hi la persistència d'un mercat de treball *irregular*) i el grau de desenvolupament de la política de benestar.

Ocupació (eixos: ocupació, condicions d'ocupació, qualificació de l'ocupació)	1 *Substitució*. El major nombre de persones amb formació secundària i superior (expansió educativa) estaria aleshores millor situada per ocupar les professions de la franja mitjana i alta que reclamen les empreses, en la nova fase de desenvolupament de l'economia catalana (e-economia).	Les necessitats de les empreses de persones amb qualificació mitjana i alta es veuria satisfeta principalment amb les persones que provenen de l'expansió educativa. Les persones provenint dels nous Estats Membres (per tant amb ciutadania europea) tendeixen a substituir a treballadors extracomunitaris, millorant els drets cívics d'aquesta franja de la societat.
	2 *Acumulació*. De mantenir-se les taxes de fracàs escolar vigents, en un context de precarització de les condicions laborals, l'ocupabilitat de les persones que pateixen aquesta situació empitjora i pot donar lloc a fenòmens d'increment de les taxes d'atur.	La pressió a la baixa dels salaris es veuria aleshores ampliada a les franges mitja i alta de qualificació, produint-se un efecte pinça tant pels sectors autòctons amb formació secundària i superior com pels que no completen satisfactòriament la secundària. Tot i així el nombre de persones provenint d'aquestes franges mitjana o alta seria petit (tendiria més aviat cap a d'altres mercats europeus amb millors nivells de retribució d'aquests sectors), per la qual cosa l'impacte sobre els salaris, per la banda alta seria força limitat.
Fons Estructurals	1 Manteniment, a grans línies, dels criteris utilitzats fins ara en els Reglaments dels Fons Estructurals.	Catalunya no quedaria exposada a un canvi substancial respecte a la seva catalogació. Continuaria gaudint, doncs dels fons del FEDER i del FSE, per a les zones afectades pel objectiu 2 (declivi industrial estructural) i, en tant que zona objectiu 3 continuaria rebent el suport del FSE per a la seva estratègia d'ocupació. Sí podria quedar afectada, en la mesura en que ho sigui tot l'Estat Espanyol, pel que fa al repartiment de fons provenint del Fons de Cohesió (infrastructures de transport i medi ambient). Dels altres programes finançats pels Fons Estructurals (Iniciatives Comunitàries i Accions Innovadores) no hauria d'haver cap efecte a resultes de l'ampliació. Els fons del FEOGA per Catalunya estarien més en funció del sentit que finalment prengui la reforma de la Política Agrària Comuna prèvia a l'ampliació
	2 Reforma dels Reglaments en un sentit de re-estatalitzar polítiques d'ocupació, socials i de desenvolupament regional i local.	Essent la majoria d'aquestes polítiques competències transferides, l'aportació que Catalunya ve fent als Fons Estructurals (via l'Estat) restaria a disposició de l'administració catalana, tot contribuint a un alleujament del dèficit fiscal català respecte de la UE. En aquest cas, Catalunya compartiria els objectius i mètodes a nivell europeu, però s'autofinançaria en les seves polítiques.

Estructura Social i Sistema d'Ensenyament

L'aproximació a la realitat social catalana esdevé fonamental per preveure els efectes que pot produir per a Catalunya l'ampliació de la Unió Europea als països de l'Europa Central i Oriental. Entre aquests efectes, podem diferenciar:

- Per un costat, un efecte quantitatiu, relatiu al nombre de persones que poden emigrar de l'Europa Oriental a Catalunya. Els fenòmens migratoris es poden explicar, en part, per una sèrie de factors d'atracció articulats des de la societat receptora que generen expectatives de millora de la qualitat de vida de les persones migrades, en comparació a la seva situació en la societat d'origen. Els factors d'atracció poden ser socials (per exemple, xarxes socials), econòmics (per exemple, nivells de renta més alts per als diversos perfils socioocupacionals o oportunitats de mobilitat socioeconòmica), polítics (per exemple, sistema democràtic), etc. Amb tot, el mercat de treball (nivells d'atur més baixos, necessitats de mà d'obra, etc.) és un dels mecanismes principals per al qual s'indueixen els fluxos migratoris internacionals de persones. Per això, cal conèixer la realitat social i els factors sociolaborals que ens poden ajudar a preveure l'impacte migratori de l'ampliació. Naturalment, Catalunya no és l'únic país de destí possible i, per tant, la comparativa amb la resta de països de la Unió Europea resulta fonamental per entendre l'elecció migratòria.

- Per un altre costat, un efecte qualitatiu, relatiu a la integració de les persones immigrades a Catalunya. Per això, cal conèixer l'estructura social, és a dir, la forma com s'articulen els diferents tipus de desigualtats socials a la societat receptora.

L'anàlisi de l'estructura social ens porta a intentar identificar la diversitat de grups socials que conformen la societat. La finalitat és comprendre els principals trets a partir dels quals aquests grups es configuren en la societat i en els seus sistemes de desigualtat, de repartiment d'oportunitats, etc. L'aproximació als grups socials es fa a partir de diversos eixos d'estratificació social.

Catalunya, com la resta de països occidentals, ha fomentat el seu model societal entorn al treball com a principal forma de participació social, econòmica, política i cultural dels seus ciutadans. D'aquesta forma, la posició que ocupen els individus en el mercat laboral/sistema productiu condiciona la seva posició en la societat. Per tant, divisió del treball i estratificació social estan íntimament relacionades.

1er eix: relació amb l'ocupació

Un primer eix d'estratificació es troba entre els que disposen i els que no disposen d'ocupació. Si bé l'any 2001 ha suposat un alentiment dels ritmes de creació d'ocupació, les dades referides a Catalunya mostren una tendència positiva d'ençà del darrer lustre i ofereixen uns millors resultats en termes comparatius a la resta de l'Estat espanyol.

Taula 1: Evolució de les taxes d'activitat, ocupació i atur a Catalunya

Taxa	1999	2000	2001
Taxa d'activitat	52,6	53,2	53,1
Taxa d'ocupació	47,0	48,5	48,4
Taxa d'atur	10,6	8,8	8,4

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

La taxa d'activitat a Catalunya se situa el 2001 en el 53,1%, xifra que es troba 1,5 punts per sobre de l'espanyola. Malgrat que en el darrer any s'ha produït un decrement de 0,1%, la tendència és creixent en relació al contingent de persones que treballen o es troben en disposició de fer-ho. La progressiva incorporació de la dona al mercat de treball ha afavorit aquesta tendència.

La taxa d'ocupació a Catalunya se situa el 2001 en el 48,4%, 3,6 punts superior a l'espanyola i amb un decrement d'un 0,1% en comparació l'any anterior. La tendència és creixent en relació a la proporció de persones que estan ocupades. El bon ritme de creació d'ocupació dels darrers anys ha afavorit aquesta tendència.

La taxa d'atur estimat a Catalunya se situa el 2001 en el 8,4%, 4,6 punts per sota de la taxa espanyola. La tendència en els darrers anys és decreixent, és a dir, existeix una menor proporció de persones actives que no disposen d'ocupació.

En aquest sentit, les dades ens porten a preveure que:

- Catalunya ofereix a priori unes bones expectatives d'ocupació, especialment en comparació a la resta de l'Estat espanyol. La taxa d'activitat és baixa en comparació la mitjana europea. Això significa que existeixen encara elevats contingents de població potencialment activa que podrien incorporar-se de forma progressiva al mercat, sempre que es promoguessin polítiques en el seu favor.

- Els bons índexs d'ocupació es mostren desiguals en funció del col·lectiu de referència. Així, els joves, les dones i els homes majors de 55 anys es troben en una situació de desigualtat en relació la resta de col·lectius. Aquests mostren majors dificultats d'incorporació al mercat de treball i, per tant, una major prevalença en l'atur i la precarietat sociolaboral. Si bé les prestacions d'atur permeten atenuar els efectes socioeconòmics de la desocupació, cal tenir present que un 77,5% dels aturats no rep cap subsidi i, d'aquests, un 25,5% viuen en habitatges amb tots els

actius desocupats. Per tant, existeix un important grup social que no té garantida la subsistència econòmica.

Taula: Percepció de la prestació per desocupació a Catalunya (2001)

Percepció prest. per desocupació	Valors absoluts	%
Rep subsidi o prestació	56,8	22,4
No rep subsidi o prestació	196,5	77,5
No classificables	0,4	0,2
Total	**253,7**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

2on eix: condicions d'ocupació

Les bones dades d'ocupació s'han assolit, en part, gràcies a un augment de la degradació de les condicions laborals d'una part del mercat de treball. La dualització del mateix ja no es produeix tan sols en termes d'ocupació/atur sinó que s'incorporen altres variables com l'estabilitat (eix estabilitat/precarietat en l'ocupació).

La precarietat laboral atribueix al treballador limitacions per planificar i controlar el seu present i futur i la conseqüent vulnerabilitat social i econòmica que aquesta representa per a la seva vida. Diversos són els estudis que demostren l'augment de la precarietat laboral a Catalunya, fruit de les diverses reformes laborals promogudes d'ençà 1984 a nivell de l'Estat espanyol.

Segons Cano (1997), la precarietat es caracteritza per quatre dimensions fonamentals:

- La primera gira entorn la *inseguretat que manifesta el treballador sobre la continuïtat de la relació laboral.* La reducció del cost de l'acomiadament fa que aquesta dimensió no afecti exclusivament als treballadors temporals. "La precarietat apareix quan el futur d'una situació no està assegurat" (Fourcade, 1992, citat a Cano, 1997:55) i es manifesta en forma d'inestabilitat i de deteriorament de la salut mental (ansietat, manca d'autoestima, etc.) però també en una pèrdua gradual de l'ocupabilitat. Aquests són elements que poden incidir negativament sobre el procés d'inserció sociolaboral dels individus.

- La segona gira entorn la *degradació i vulnerabilitat de la situació de treball.* La vulnerabilitat es manifesta en una pèrdua de control sobre la pròpia situació laboral i té uns efectes nefastos sobre la seguretat i higiene en l'espai de treball, la posició del treballador dins l'organització productiva, la durada i la distribució de la jornada, la qualitat del suport relacional i tècnic, les possibilitats de promoció i de formació,

etc. De fet, la 3a Enquesta sobre condicions laborals de la Unió Europea assenyala que no hi ha hagut cap millora significativa dels factors de risc ni de les condicions generals dels llocs de treball en els darrers dos lustres.

- La tercera gira entorn la *insuficiència i incertesa dels ingressos salarials*. Aquesta dimensió de la precarietat tindria uns efectes dramàtics sobre la subsistència del treballador (Offe, 1997). "El nivell de retribució determina en bona mesura el nivell de vida, la posició social del treballador i, fins i tot, la seva percepció sobre la qualitat de l'ocupació" (Cano, 1997:82).

- I, finalment, la quarta fa referència a la *insuficiència i reducció de la protecció social*. La protecció social augmenta el control i les garanties de subsistència en el futur i, per tant, la seva reducció es tradueix en incertesa i vulnerabilitat per al treballador. Com apunta Miró (1999:42), aquesta dimensió s'ha accentuat no tan sols per una reducció efectiva de la protecció social en els treballs estables sinó també pel desenvolupament de la contractació temporal i a temps parcial, que porta els col lectius més febles a no poder gaudir dels avantatges de la protecció social ja que es produeix "una discriminació indirecta per la necessitat de cobrir determinats períodes de temps per accedir a les prestacions".

Un indicador que ens permet valorar el pes de la precarietat pot ser la taxa de temporalitat en la contractació. A Catalunya, un 24,8% dels ocupats treballa amb un contracte temporal. A més, de tots els contractes enregistrats el 2000, un 87,3% era temporal.

Taula : Tipus de contracte a Catalunya (2001)

Tipus de contracte	Valors absoluts	%
Indefinit	1705,3	75,2
Temporal	562,3	24,8
Total	**2267,6**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En termes d'estratificació social, el procés de precarització ha comportat la conformació de dos segments laborals íntimament relacionats[1].

D'una banda, un *segment primari* que està regulat per un sistema formal de relacions laborals (Zubero, 1998), en el qual la precarització s'ha vist més atenuada. En aquest s'hi troben els treballadors estables, relativament protegits per elevats costos d'acomiadament, amb salaris acceptables, amb possibilitats de promoció interna. Aquest

[1] "No es tracta de dos mercats laborals independents entre sí; al contrari, el mercat perifèric empeny el mercat central provocant una disminució de les condicions salarials, de treball, etc." (Zubero, 1998:63).

grup ocupa sovint els llocs més qualificats i es troba integrat en els processos d'innovació tecnològica de l'empresa, constituint-ne el nucli i disposant del coneixement i l'experiència necessària per afrontar amb eficiència els reptes productius de l'empresa. L'èxit de la majoria de processos productius requereixen aprenentatge i una implicació autònoma i fidel per part dels treballadors que els duen a terme, una lleialtat que es desenvolupa amb major facilitat quan existeix una relació estable entre empresa i treballador, quan les normes imposades per l'empresa es desenvolupen mitjançant unes pautes considerades justes, i és aquest segment que diposita les esmentades qualitats.

D'altra banda, existeix també un *segment secundari* que aglutina les formes de flexibilitat laboral més controvertides: els treballadors amb contractes temporals, inestables i sotmesos a una elevada rotació, que realitzen tasques puntuals sense continuïtat, externalitzats de l'empresa i del nucli del procés productiu, amb baixos salaris i pitjors condicions de treball. Ocupen generalment els llocs menys qualificats, en uns casos per formació insuficient i en altres perquè la duració limitada del contracte ni fa rentable per a l'empresari l'esforç en formació d'aquests treballadors ni fa interessant pel mateix treballador obtenir una formació que no li servirà per promocionar quan sigui acomiadat en un termini breu.

Un cop més, joves i dones són els col lectius que manifesten una major prevalença en el segment secundari del mercat.

3er eix: qualificació de l'ocupació

Les reestructuracions productives que es desprenen de la revolució tecnològica i el procés de terciarització de l'economia estan modificant la naturalesa dels llocs de treball i els requeriments de qualificació que el treballador ha de posar en pràctica, de tal forma que pot dir-se que la nova ocupació que es genera en el nucli de la innovació tecnològica i en el seu entorn és notablement diferent a la tradicional (Torres, 1999). En relació a aquesta qüestió, hi ha un enfrontament entre les visions de la "*modernització*" i les de la "*degradació*" del treball. Els primers diuen que l'automatització-robotització solament té conseqüències beneficioses, ja que els llocs de treball que elimina, sobretot en el sector industrial, són els de tasques repetitives i manuals, de major implicació física, més nocius i degradants per al treballador (Freeman *et al.*, 1996). Estaríem assistint a una evolució des de l'obrer manipulador dels materials al treballador del coneixement i a l'emergència d'una estructura professional eminentment tècnica, que requereix majors nivells d'instrucció i de formació (OIT, 1999) per afrontar treballs de creixent naturalesa *mental*. Els segons, en canvi, denuncien la degradació del treball i de les seves condicions ja que la tecnologització és utilitzada pels empresaris capitalistes per reduir els costos i controlar els treballadors i la classe obrera.

El cert és que molts donen la raó a ambdues visions i indiquen que s'estableix un procés dinàmic de desqualificació/qualificació dels llocs que es creen, és a dir, una *polarització* de les qualificacions en dues direccions: d'una banda, un creixement del treball qualificat (responsabilitat, direcció, control o poder en el sistema productiu), especialment a l'ocupació de caràcter tecnoprofessional, sovint vinculada a processos d'innovació tecnològica i organitzativa de les empreses industrials i de serveis; i d'altra

banda, un creixement del treball desqualificat, associat a ocupacions merament instrumentals del sector industrial i a ocupacions de baix valor afegit en el sector serveis.

La distribució de la població ocupada a Catalunya pel tipus d'ocupació es mostra en la taula següent. Des d'una perspectiva temporal, la tendència consisteix en una disminució del pes de les persones ocupades com a treballadores qualificades en la indústria manufacturera i de la construcció, un decrement dels operadors de maquinària i muntadors, un augment dels tècnics i professionals de suport i un lleuger increment dels treballadors no qualificats i dels treballadors de serveis de restauració, personals i comerç.

Taula : Població ocupada per tipus d'ocupació a Catalunya, 2001

Tipus d'ocupació	%
Directius administració i empresa	8,5
Tècnics i prof. científics i intel·lectuals	11,5
Tècnics i professionals de suport	10,9
Empleats administratius	12,7
Treb. serv. restauració, personals, comerç	13,3
Treb. qualificats agraris i pesquers	2,1
Treb. qual. manufactures i construcció	17,6
Operadors d'instal·lacions i maquinària	12,6
Treballadors no qualificats	10,9
Forces armades	0,1
Total	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Aquesta tendència de les qualificacions està íntimament relacionada a la dualització del mercat que hem indicat en els eixos anteriors. Per un costat, el treball qualificat s'estabilitza i incrementa la remuneració, el nivell d'autonomia i les possibilitats de promoció social. Per l'altre, el treball no qualificat és cada cop més inestable i precari.

Aquest segon segment (treballadors no qualificats i treballadors de serveis de restauració, personals i comerç), com s'observa en la següent taula, és el que aglutina unes pitjors condicions d'ocupació i unes taxes d'atur més elevades.

Taula : Població aturada i taxa d'atur per tipus d'ocupació a Catalunya (2001, 2on trimestre)

Tipus d'ocupació	Població aturada	Taxa d'atur
Directius administració i empresa	2,5	1,0
Tècnics i prof. científics i intel·lectuals	9,1	2,7
Tècnics i professionals de suport	10,1	3,3
Empleats administratius	19,2	5,1
Treb. serv. restauració, personals, comerç	43,8	10,7
Treb. qualificats agraris i pesquers	3,9	6,3
Treb. qual. manufactures i construcció	25,7	5,0
Operadors d'instal·lacions i maquinària	24,9	6,7
Treballadors no qualificats	37,0	11,1
Forces armades	0,0	0,0
Total	**253,4**	**8,4**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En aquesta darrera taula val la pena assenyalar que els nivells de qualificació més elevats (directius d'administració i empresa, tècnics i professionals científics i intel lectuals i tècnics professionals de suport) mantenen una taxa d'atur inferior a l'estructural (4%). Si bé es deu a unes millors condicions d'ocupació dels professionals qualificats, això podria indicar també una manca de mà d'obra en aquests nivells de qualificació.

4rt eix: classe social

Aquests tres eixos d'anàlisi ens porten a una important transformació de l'estructura social catalana d'ençà dels 70s des del punt de vista de classe social. Els dos grans fenòmens que han afavorit el canvi han estat:

- la reestructuració productiva cap al sector terciari, de serveis, en detriment de l'ocupació industrial.

- la crisi de l'ocupació, (a) amb una decreixent demanda de força de treball, que ha afavorit l'aparició de l'atur com a problema estructural del mercat de treball, i (b) una creixent precarització de les condicions laborals.

Miguélez, en el llibre *La societat catalana* (Giner, 1998), identifica tres grans grups socials, amb dinàmiques ben diverses:

- D'una banda, la *classe treballadora*, situada a la base i formada per obrers de la indústria durant els anys 60 i 70 a partir d'un desenvolupament econòmic marcadament industrial i dels efectius laborals aportats per la forta immigració procedent de l'Estat espanyol, està patint un procés de desarticulació. Per un costat, el procés de terciarització ha derivat bona part d'aquest grup cap al sector serveis i, per l'altre, la crisi de l'ocupació els ha dividit entre estables/precaris i

ocupats/desocupats. Per tant, s'està destruint les bases d'homogeneïtat del treball i de les condicions de vida sobre les quals s'assentava la classe obrera. Es tracta del grup amb menys recursos econòmics (encara que la crisi de l'ocupació hagi incrementat les dificultats en altres capes), culturals (encara que hi hagi un important increment de dones i persones de la classe treballadora que arriben als nivells educatius mitjans o superiors), socials, etc. i, per tant, en el que els seus membres ocupen una situació sociolaboral més fràgil dins el sistema productiu.

Cal destacar que, entre aquest grup social, s'està produint un creixement d'una "infraclasse", alimentada per col lectius de desocupats inestables format especialment per dones, joves i majors de 45 anys. Mentre la població de classe mitjana té més accés a l'ocupació, sembla que la classe treballadora ha vist reduïda les seves oportunitats.

Entre les segones generacions, el futur es pensa en termes de mobilitat ascendent a través de l'educació, amb el model de classes mitjanes. Esdevé més prestigiós un treball tècnic o del sector serveis que un de manual.

- D'una altra banda, les *velles capes mitjanes*, formades pels propietaris de capital amb assalariats, tècnics, professionals liberals i autònoms, que protagonitzaren el desenvolupament econòmic dels 60, malgrat tenen un lleuger increment numèric, cedeixen el seu protagonisme a les *noves capes mitjanes*. Les reestructuracions productives, el canvi tecnològic, les transformacions en l'estructura de l'empresa, la penetració de les multinacionals i altres raons eleven el poder d'una àmplia direcció mitjana i dels tècnics professionals, que assumeixen la necessitat de modernització de l'economia i el paper de responsables del nou ordre social a les empreses.

  Si bé es tracta d'un grup poc homogeni i sense el desenvolupament d'instruments d'identificació col lectiva, gaudeixen d'una situació de benestar social i vehiculen a nivell simbòlic els valors dominants de la societat.

- Finalment, el *bloc alt*, format per alts directius d'empresa i grans propietaris, està cada cop més lligat al procés d'internacionalització de l'economia. És el grup que més busca la bona ubicació en les noves regles de la competitivitat mundial: flexibilitat laboral, mobilitat de capital, etc.

  Des del punt de vista econòmic, conforma el grup dominant.

Amb tot, sembla existir a Catalunya una tendència a l'homogeneïtzació de les condicions socioeconòmiques entre els diversos grups i classes socials situats en les franges mitjanes i una creixent dualització dels extrems de l'estructura social.

En els darrers anys, malgrat l'augment de les classes mitjanes i la millora de les condicions de vida de la població en aspectes claus com l'esperança de vida, la baixada de l'atur, l'augment del nivell educatiu de la població, certa recuperació de nivells importants de consum, etc., la desigualtat social és una característica també creixent en la nostra societat. Ens ho confirma el funcionament del mercat de treball i la seva creixent segmentació.

I aquesta dualització dels extrems és especialment prevalent en determinats col lectius, associats a eixos de desigualtat en funció del gènere, l'edat i l'origen, entre d'altres.

5è eix: edat

En els anteriors eixos, hem citat algunes desigualtats socials referides a l'estructura d'edats. Les dues taules següents mostren com, a mesura que disminueix l'edat, augmenta la prevalença de l'atur i la precarietat laboral.

Taula : Evolució de les taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur per grups d'edat, 2001

	Taxa d'activitat			Taxa d'ocupació			Taxa d'atur		
Grup d'edat	1999	2000	2001	1999	2000	2001	1999	2000	2001
De 16 a 19 anys	31,3	32,6	34,2	21,5	23,2	24,5	31,3	28,7	28,3
De 20 a 24 anys	68,1	69,5	71,7	56,9	59,3	61,7	16,4	14,7	14,0
De 25 a 29 anys	87,8	89,2	89,8	77,6	81,5	81,5	11,6	8,7	9,3
De 30 a 34 anys	86	86,5	87,3	77,9	80,1	79,9	9,4	7,5	8,5
De 35 a 39 anys	82,8	84,6	83,6	75,1	78	77,3	9,3	7,8	7,6
De 40 a 44 anys	78,9	81,8	81,5	72,5	76,7	76,1	8,0	6,2	6,6
De 45 a 49 anys	77,1	78,4	77,5	70,3	72,8	72,5	8,9	7,1	6,3
De 50 a 54 anys	67,7	67,2	69,5	63,6	63,3	65,3	6,0	5,7	6,1
De 55 a 59 anys	56	56,2	54,5	50,7	52	50,8	9,5	7,5	6,7
De 60 a 64 anys	27,4	29,5	33,5	25,8	27,3	31,3	6,0	7,6	6,7
De 65 anys i més	1,5	1,7	1,7	1,5	1,7	1,7	1,1	0,0	1,8

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Taula : Població ocupada assalariada segons tipus de contracte per grups d'edat, 2001

Tipus de contracte	De 16 a 24 anys	De 25 a 54 anys	De 55 anys i més	Total
Indefinit	38,6	80,4	90,1	75,2
Temporal	61,4	19,6	9,9	24,8
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En efecte, els joves representen un grup social sobre el qual la crisi de l'ocupació ha actuat amb força i ha incrementat la seva vulnerabilitat social. Els joves tenen dificultats

per incorporar-se al mercat de treball en situació estable i satisfactòria i, per tant, l'emancipació familiar es dificulta i augmenta la seva dependència socioeconòmica[2].

Sembla, a més, que entre els grups d'edat més grans que formen part de la classe treballadora s'està produint també una situació de creixent precarietat en el treball i un increment de les dificultats de reincorporar-se al mercat després d'una expulsió.

La dificultat dels joves en el mercat laboral i el retard de la seva emancipació és un dels factors que ha afavorit un descens de la natalitat. En aquest sentit, l'evolució de l'estructura per edats a Catalunya es caracteritza per un progressiu envelliment de la seva població. Aquesta tendència és compartida també a nivell estatal i europeu.

Taula : Distribució percentual per grups d'edat, 1999

Grups d'edat	Catalunya	Espanya	Europa*
Menys de 20 anys	19,9	22,5	23,3
20 a 39	32,0	32,3	30,0
40 a 59	25,9	23,5	25,5
60 a 79	18,4	18,0	17,4
80 i més	3,9	3,7	3,7
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

*Les dades per a la UE corresponen a 1997

No obstant, com s'observa en la taula anterior, en el cas de Catalunya l'envelliment és més accentuat, ja que té un percentatge de població jove significativament inferior al d'Espanya i la Unió Europea. Si bé l'any 2000 sembla haver suposat un punt d'inflexió, una de les explicacions principals al fenomen ve donada per la baixa taxa de natalitat i fecunditat, que provoquen un reduït creixement natural de la població.

La taxa de natalitat expressa el nombre de naixements per a cada mil habitants. L'any 2000 fou de 10,3 a Catalunya.

Taula : Evolució de les taxes de nupcialitat, natalitat, mortalitat i creixement natural de la població a Catalunya

[2] Continua existint desigualtats d'oportunitats entre ells a causa de les distàncies en l'àmbit educatiu, a les desigualtats en les ajudes relacionals i a altres factors molt vinculats a l'origen social.

Taxes per 1.000 habitants	1997	1998	1999	2000
Nupcialitat	4,9	5,1	5,1	5,1
Natalitat	9,3	9,2	9,7	10,3
Mortalitat	9,0	9,0	9,4	9,0
Creixement natural	0,3	0,2	0,3	1,3

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

L'indicador conjuntural de fecunditat o nombre mitjà de fills per dona es calcula com l'addició de les taxes de fecunditat per edats i representa el nombre de fills que una generació de dones tindria si es mantinguessin estables les taxes de fecunditat per edats que s'observen en un moment donat.

L'any 2000 el nombre mitjà de fills per dona se situa a Catalunya en un 1,3, mentre que a la UE és pròxim a l'1,5 (sobretot gràcies als països nòrdics).

Taula : Evolució de l'indicador conjuntural de fecunditat a Catalunya

Any	Indicador conjuntural de fecunditat
1975	2,72
1986	1,37
1990	1,24
1991	1,22
1992	1,23
1993	1,19
1994	1,16
1995	1,14
1996	1,15
1997	1,19
1998	1,18
1999	1,23
2000	1,31

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

A banda de la natalitat, Catalunya fomentà el seu creixement poblacional a partir de la postguerra civil amb les aportacions del saldo migratori. La immigració era un dels motors fonamentals de creixement poblacional. Aquesta particularitat ha estat anomenada per Anna Cabré com a "model català de reproducció", el qual es veié afavorit per una forta industrialització i creixement de l'economia catalana i per l'inici del creixement del sector terciari, que van provocar increments en la demanda de mà d'obra. No obstant, a partir de la crisi del 73 l'aportació del saldo migratori al creixement de la població catalana decresqué notablement.

Aquest alentiment del creixement poblacional ha provocat una profunda transformació en l'estructura per edats de la població catalana. En resum, s'ha produït:

- Una forta davallada dels efectius de població menor de 15 anys.
- Un augment de la població en edat activa, entre 16 i 64 anys, reforçada per les cohorts que formaven part del *baby boom*. Aquest fet genera una forta pressió en el mercat laboral i en el mercat de l'habitatge.
- Un augment dels efectius de població anciana. Aquest fet genera pressió sobre la demanda de determinats serveis mèdics i socials específics i, per tant, sobre la despesa pública (pensions i sanitat).

Des del punt de vista de les desigualtats socials, cal dir que l'envelliment de la població, juntament a la debilitat de l'Estat de benestar, afegeix noves causes d'exclusió social. De fet, s'està produint un augment de la relació de dependència entre la població anciana i la població en edat activa, que posa en qüestió, segons alguns posicionaments, l'actual sistema de pensions. La incorporació de la dona i d'efectius laborals procedents de la immigració al mercat podrien atenuar la tendència.

6è eix: gènere

Com succeïa amb l'edat, el gènere és un altre eix important de desigualtat social a Catalunya. Les dones conformen un grup social que manifesta una menor taxa d'ocupació (37,6% vs. 60% l'any 2001) i una major taxa d'atur (11,9% vs. 6,6%) i de temporalitat (28,3% vs. 22,2%) que els homes.

Taula : Evolució de les taxes d'activitat, d'ocupació i d'atur per sexes a Catalunya

	1999		2000		2001	
Taxa	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Taxa d'activitat	64,5	41,9	64,3	43,1	64,2	42,7
Taxa d'ocupació	59,7	35,5	60,3	37,7	60,0	37,6
Taxa d'atur	7,3	15,2	6,2	12,4	6,6	11,9

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Població ocupada assalariada per sexe segons tipus de contracte, 2001

Tipus de contracte	Homes	Dones	Total
Indefinit	77,8	71,7	75,2
Temporal	22,2	28,3	24,8
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Població ocupada per sexe segons situació professional, 2001

Situació professional	Homes	Dones	Total
Empresaris i cooperativistes	20,1	11,2	16,5
Ajudes familiars	0,8	2,3	1,4
Assalariats	79,1	86,4	82,0
Altres	0,0	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Per tant, les dones, en relació als homes, estan menys ocupades en el mercat de treball normalitzat, aquelles que estan en disposició de treballar tenen més propensió ha quedar en l'atur i aquelles que tenen feina estan més abocades a la precarietat laboral.

Si bé les polítiques d'incorporació de la dona al mercat de treball estan disminuint la força discriminatòria del gènere, encara només ocorre en certs grups socials. Si bé el treball reproductiu es tendeix a repartir i moltes dones accedeixen al treball, això succeeix bàsicament en les classes mitjanes. En aquest sentit, la taxa d'activitat femenina a Catalunya (42,7% el 2001) encara està 3 punts per sota que a la UE (45,7% el 1997).

El nivell d'estudis té una forta incidència en les oportunitats d'inserció laboral. Si bé sembla que les dones més qualificades estan assolint una paritat cada cop més gran amb els homes, per a les menys qualificades les desigualtats continuen constituint una realitat.

7è eix: origen

Un altre eix generador de desigualtat ve donat per l'origen. Catalunya, ens els darrers anys, està experimentant un progressiu augment dels residents d'origen estranger. El 2001, aquest grup social representa el 4,4% sobre el total de la població i el 25,3% sobre el total d'estrangers a l'Estat espanyol (on el percentatge d'estrangers és del 2,7%).

Per tant, Catalunya es configura com un lloc de destí de les immigracions estrangeres cada cop més important.

Taula : Evolució de la presència de població estrangera a Catalunya

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Nombre	83296	106809	114264	124550	148803	183736	214996	280167
% sobre el total de la població	1,4	1,8	1,9	2	2,4	2,9	3,4	4,4
% sobre el total d'estrangers a Espanya	18,1	21,4	21,2	20,4	20,7	22,9	24	25,3

Font: Dirección General de la Policía. Ministerio del Interior

Per orígens, destaca especialment el marroquí, amb un 31,6% del total d'estrangers residents. Pel que fa referència a l'Europa no comunitària, majoritàriament de l'Est, aquesta només representa el 5,3%.

Taula : Residents estrangers per país de procedència. Catalunya. 2001.

Orígens	Valors absoluts	%
Total Unió Europea	51242	18,3
Europa (sense UE)	14897	5,3
Total Europa	**66139**	**23,6**
Marroc	88642	31,6
Gàmbia	7958	2,8
Senegal	3622	1,3
Algèria	3687	1,3
Resta Àfrica	7197	2,6
Total Àfrica	**111106**	**39,7**
Perú	12374	4,4
República Dominicana	8272	3,0
Equador	15173	5,4
Colòmbia	8277	3,0
Argentina	4987	1,8
Cuba	3806	1,4
Estats Units	2153	0,8
Resta Amèrica	11795	4,2
Total Amèrica	**66837**	**23,9**
Xina	11912	4,3
Filipines	5502	2,0
Paquistan	10495	3,7
Resta Àsia	7726	2,8
Total Àsia	**35635**	**12,7**
Total Oceania	**212**	**0,1**
Apàtrida	37	0,0
País desconegut	201	0,1
Total	**280167**	**100,0**

Font: Dirección General de la Policía. Ministerio del Interior

En la seva majoria, es tracta de persones que es troben en una edat plenament activa. No obstant, no tots manifesten les mateixes oportunitats d'incorporació al mercat de treball. Els principals factors que fonamenten la segmentació de la població estrangera a Catalunya són: història migratòria, situació legal, condicions materials (ocupació, recursos econòmics, etc.), suport relacional familiar i projecte migratori.

Taula : Població estrangera segons edat. Catalunya. 1999

	Menys de 16 anys	16 a 34	35 a 54	55 i més	Total
Valors absoluts	2705	6536	2997	1058	13296
%	20,3	49,2	22,5	8,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Així, a grans trets podríem distingir:

- *Efectius "migratoris" procedents de països enriquits*, procedents majoritàriament de la UE i que treballen en empreses multinacionals situades a l'Àrea metropolitana. Són un col lectiu sense grans dificultats socioeconòmiques.

- *Efectius migratoris procedents de països empobrits durant la dècada dels '70 i '80*, procedents del continent africà o americà i que, molts d'ells, estan en un procés de consolidació d'integració social a Catalunya. Així, han iniciat processos d'assentament i de reagrupament familiar i les dificultats socioeconòmiques depenen de la relació que mantenen amb el treball.

- *Efectius migratoris procedents de països empobrits a la segona meitat de la dècada dels '90 fins a l'actualitat*, que viuen en unes condicions materials més precàries i manifesten riscos evidents d'exclusió social. Són els col lectius amb un major desconeixement de la llengua, amb majors problemes d'irregularitat, etc. i, en resum, amb una major precarietat sociolaboral. Molts d'ells obtenen ingressos a partir d'activitats situades en l'economia submergida.

La segmentació socioeconòmica de la població estrangera se suma a la segmentació sociolaboral exposada anteriorment per al conjunt de la població. El segment secundari del mercat, que ocupa la major part dels efectius migratoris, presenta un "procés d'etnoestratificació, en virtut del qual els immigrants s'ocupen en les posicions inferiors del mercat de treball en comparació amb la força de treball autòctona, no a causa de la seva falta de qualificació, sinó a causa de les pràctiques discriminatòries dels col locadors de treball i del mateix estat" (Solé, 2001:136). És a dir, els efectius migratoris ocupen aquells llocs del segment secundari que la població autòctona no vol desenvolupar. En aquest sentit, s'estan formant determinats nínxols de mercat "reservats" per a determinats orígens (servei domèstic per a persones d'origen peruà o dominicà; construcció per a persones d'origen marroquí; etc.).

Aquests processos denoten que a Catalunya s'està experimentant una creixent complexitat en relació al fet migratori. Aquesta complexitat s'accentua, d'altra banda, pels següents factors:

- S'incrementa la situació de precarietat socioeconòmica de les persones nouvingudes.

- S'incrementa la competència entre els habitants, especialment entre aquells que tenen una situació més vulnerable –nouvinguts o no-, en l'obtenció dels recursos existents (ocupació, ajudes públiques, etc.).

- S'incrementa la diversitat sociocultural dels habitants i, per tant, també la multiplicitat de referents (lingüístics, legislatius, polítics, etc.) que s'han de tenir en compte a l'hora d'abordar el fenomen.

8è eix: la distribució de la renda

La renda familiar, des d'una perspectiva social, és la variable de la comptabilitat econòmica que més directament es pot vincular amb el nivell de benestar de la població. La renda bruta disponible de les famílies (RBDF) és la macromagnitud que mesura els ingressos de què disposen els residents d'un territori per destinar-los al consum o a l'estalvi. Aquesta renda no només depèn dels ingressos de les famílies directament vinculats a la retribució per la seva aportació a l'activitat productiva (remuneració d'assalariats i excedent brut d'explotació), sinó que també és influïda per l'activitat de l'Administració pública mitjançant els impostos i les prestacions socials.

La següent taula mostra l'evolució de la renda bruta disponible de les famílies en els darrers anys a Catalunya.

Taula : Evolució de la renda bruta disponible familiar (en milions d'euros)

	1993	1994	1995	1996	1997
Renda bruta disponible familiar	48478,7	50241,2	54398,1	57286,9	60010,5
Renda bruta disponible per habitant*	117,6	118	118,2	118,5	118,6
Renda bruta disponible per habitant corregida*	111,2	111,8	112,1	112	111,9

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

*Índex Espanya = 100

Si bé Catalunya mostra una renda familiar superior a la resta de l'Estat espanyol, la distribució d'aquesta es realitza de forma desigual, amb una tendència a l'acumulació en les llars més riques. Així, en la franja superior, trobem que el 25% de les llars acumulen el 36% dels ingressos familiars i el 45% del consum. En canvi, en la franja inferior, el 25% disposa del 16% dels ingressos i el 12% de les despeses (dades de 1991, de Masats, 1998). Les desigualtats afecten fonamentalment a sectors que queden al marge del mercat laboral (llars de gent gran, aturats de llarga durada, aturats recurrents), amb una tendència a l'envelliment i a la feminització de l'exclusió.

Taula : Principals magnituds de les llars, 2001

Principals magnituds de les llars	Valors absoluts	%
Total d'habitatges familiars	**2189,6**	**100,0**
habitatges sense actius	564	25,8
habitatges sense ocupats	618,9	28,3
habitatges sense perceptors d'ingressos	38,3	1,7
Total d'habitatges familiars amb un actiu i més	**1625,6**	**100,0**
habitatges amb tots els actius ocupats	1397,5	86,0
habitatges amb algun actiu desocupat	228	14,0
habit. amb almenys la meitat dels actius desocupats	169,3	10,4
habitatges amb tots els actius desocupats	54,9	3,4
Total d'habitatges familiars amb un ocupat i més	**1570,7**	**100,0**
habitatges amb algun ocupat assalariat	1387,8	88,4
habitatges amb tots els ocupats assalariats	1171,3	74,6
habitatges amb tots els ocupats amb contracte temporal	151	9,6
habitatges amb algun ocupat a temps parcial	193,5	12,3
Total d'habitatges familiars amb un assalariat i més	**1387,8**	**100,0**
habitatges amb algun assalariat amb contracte temporal	469,6	33,8
habit. amb tots els assalariats amb contracte temporal	195	14,1

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En aquest sentit, si bé en proporcions menors que a l'Estat espanyol, en els darrers anys s'ha produït un augment de les llars que manifesten dificultats per arribar a final de mes.

Taula : Percentatge de llars amb dificultats per arribar a fi de mes. Catalunya. 2001.

	Amb molta dificultat	Amb dificultat	Amb poca dificultat	Total
4t trimestre	4,8	11,1	33,4	**49,3**
3r trimestre	5,1	9,8	33,5	**48,4**
2n trimestre	5	10,5	33,4	**48,9**
1r trimestre	5,4	9,1	32,8	**46,3**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En la mateixa línia, l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona indica que s'està produint un increment de la població amb dificultats econòmiques: del 33,8% el 1985 al 45,7% el 1995.

Cal destacar que aquest augment de les desigualtats està acompanyada per un Estat del benestar més feble que en el conjunt de la UE. La despesa mitjana (comptada en unitats homogènies de poder de compra) per habitant en protecció social a Catalunya era l'any 1996 dues terceres parts de la realitzada al conjunt de la UE. Tan sols Irlanda, Portugal i Grècia mantenien una despesa inferior, mentre que Dinamarca duplicava les xifres catalanes i Luxemburg era a mig camí de triplicar-les.

Gràfic 1. Evolució de la despesa en protecció social i del producte interior brut a Catalunya. 1991-1997.

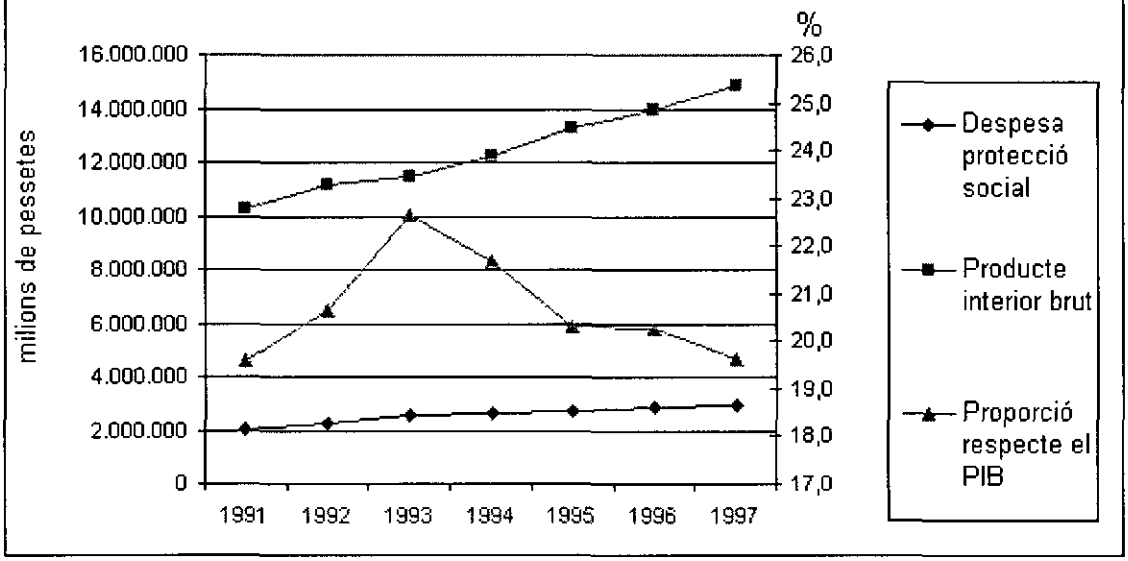

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Taula : Evolució de la despesa en protecció social per habitant

Àmbit territorial	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Catalunya	2,677.0	2,857.4	3,059.9	2,989.1	2,904.8	2,935.6
Espanya	2,455.6	2,628.7	2,780.1	2,690.9	2,682.4	2,708.5
Unió Europea-15	4,287.3	4,481.9	4,495.2	4,502.8	4,499.9	4,625.9

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Taula : *Evolució de les despeses en protecció social. Proporció del producte* interior brut.

Àmbit territorial	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Catalunya	19.6	20.6	22.7	21.7	20.3	20.3
Espanya	21.6	22.8	24.4	23.3	22.6	22.4
Unió Europea-15	26.6	27.9	29.0	28.7	28.5	28.7

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Ensenyament

La Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE) és el marc legislatiu que regula com s'organitza el sistema educatiu en l'àmbit de l'Estat espanyol. La llei, que fou aprovada l'any 1990, es començà a aplicar, d'una manera generalitzada, durant el curs 1992-1993 i s'acabà d'implantar el curs 2000-2001. Els canvis principals que ha introduït la LOGSE són els següents:

- L'educació infantil (abans, Preescolar) s'amplia dels 3 als 6 anys (abans, dels 4 als 6 anys).

- L'educació obligatòria s'amplia fins als 16 anys (abans, fins als 14 anys). L'Educació General Bàsica (dels 6 als 14 anys) desapareix i s'incorpora l'Educació Primària (dels 6 als 12 anys) i l'Educació Secundària Obligatòria (dels 12 als 16 anys).

- Quan s'acaba l'ESO, l'alumne pot estudiar l'Educació Secundària Postobligatòria, en concret el Batxillerat o un Cicle Formatiu de grau mitjà de Formació Professional. Els alumnes que no superen la graduació en ESO, en canvi, poden seguir Programes de Garantia Social, que faciliten la seva incorporació al món laboral.

- La Formació Professional 1 i 2 desapareix i s'estableixen els cicles formatius de Formació Professional, amb vies d'accés no equivalents a l'anterior sistema educatiu.

- El BUP i el COU desapareixen i s'introdueix el Batxillerat (dels 16 als 18 anys), que dóna accés als Cicles Formatius de Grau Superior o als estudis universitaris. En aquest últim cas s'haurà de superar una prova d'accés, l'anomenada selectivitat.

- Després dels Cicles Formatius de grau mitjà, amb els coneixements tècnics adquirits, ja es pot accedir al món laboral. També es pot estudiar el Batxillerat.

- Per estudiar un Cicle Formatiu de grau mitjà o superior sense la titulació prèvia requerida (ESO o Batxillerat) caldrà superar una prova d'accés.

- Finalment, a banda dels canvis de tipus estructural esmentats, la LOGSE ha modificat continguts, sistemes d'avaluació, metodologies, etc.

El següent quadre il lustra els diversos itineraris formatius que pot seguir un alumne en el sistema d'educació reglada.

Quadre: Sistema d'educació reglat

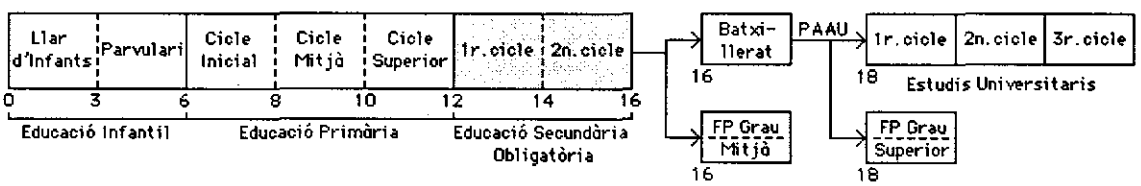

Font: Departament d'Ensenyament

El Departament d'Ensenyament, davant la creixent diversificació cultural i lingüística de l'alumnat, com a conseqüència del fenòmens migratoris recents esmentats, ha posat en marxa un Pla d'Acollida dels Centres Docents, per al tractament d'aquest alumnat i de les seves famílies. En la seva presentació, el Sr. Pere Solà i Montserrat, Director General d'Ordenació i Innovació Educativa [3], indica que "des de temps immemorials el nostre país ha estat zona de passatge i d'acollida de gent vinguda de terres i cultures diverses; actualment també, i entre la població nouvinguda n'hi ha que està en edat escolar. La Generalitat de Catalunya escolaritza tot infant i jove que es trobi entre nosaltres, per tal de contribuir a la seva formació i facilitar-li la integració en la societat."

Per a aconseguir aquesta fita, és important que el col lectiu docent disposi d'unes eines pedagògiques que l'ajudi en la tasca d'acollida. Per a ajudar a rebre l'alumnat nouvingut, el Departament d'Ensenyament ofereix a mestres i professors la publicació "Pla d'acollida del Centre Docent", amb la finalitat d'afavorir la incorporació d'infants i joves al nostre sistema educatiu i també a l'entorn social i cultural.

Aquest material del Pla d'acollida del centre docent es planteja uns propòsits que superin el simple acolliment administratiu del jovent nouvingut. Pretén que la incorporació a les escoles es faci en unes condicions que incloguin l'afecte envers el nou alumnat i les seves famílies, com es fa habitualment, i en conseqüència que estimulin l'adquisició per part dels nous ciutadans escolaritzats dels hàbits de convivència i socialització, juntament amb el coneixement de la llengua catalana i l'aprenentatge corresponent a les Àrees del currículum.

Aquesta publicació del Pla d'acollida del centre docent és una eina de treball per als centres educatius per ajudar-los a planificar i personalitzar el seu pla a partir de les orientacions i models que es proposen en aquest document. La proposta de centre és oberta i flexible, i consta de diferents protocols que tenen en compte diverses necessitats: programar les actuacions i estratègies que el centre escolar es plantegi a curt termini i a llarg termini; dissenyar itineraris curriculars per a l'alumnat, i el seu seguiment; assessorar les famílies sobre aspectes de l'ensenyament obligatori a Catalunya i de l'organització del centre en particular.

Cada centre educatiu, en rebre alumnes nous, duu a terme un seguit d'accions per incorporar-los a la comunitat escolar amb els mateixos drets i deures que la resta de l'alumnat. En aquestes circumstàncies, l'Administració Educativa veu amb bons ulls qualsevol mitjà per a aconseguir aquestes finalitats. És la seva intenció que aquests materials facilitin el sentiment del nou alumnat de sentir-se membre d'una nova

[3] http://www.gencat.es/ense/pdf/acollida/presenta.pdf

comunitat, l'adquisició dels coneixements escolars i l'experiència de relacions personals satisfactòries.

Millorar l'acollida de l'alumnat i les seves famílies és un pas important per a aconseguir un bon progrés educatiu de tot l'alumnat i una societat futura que practiqui els valors de la convivència. En aquest sentit, el model de normalització de la llengua catalana (política d'immersió lingüística en centres unitaris, pel que fa a la no diferenciació segons la llengua materna dels alumnes), que ha esdevingut una eina fonamental en els darrers vint anys per garantir la integració social i la convivència, pot veure's afectada amb l'arribada a les escoles de contingents de persones amb llengües i cultures familiars amb major distància cultural respecte a la catalana. Les mesures fonamentals preses per part de les administracions públiques s'han centrat fins ara en evitar la concentració dels alumnes amb diversitat cultural (formació de guetos) i reforçar l'aprenentatge de la llengua instrumental del sistema escolar. En qualsevol cas, l'avaluació de l'adequació de les polítiques educatives actuals, front al nou fenomen, i (en el seu cas) l'adopció de mesures adients per millorar el sistema són una necessitat en els moments actuals per a facilitar el debat entorn a aquesta qüestió.[4]

Des dels diversos estaments de la comunitat educativa s'han fet múltiples i diferents valoracions de la LOGSE. A grans trets, alguns consideren que la seva implantació s'ha traduït en una millor qualitat de la proposta educativa que s'ofereix als alumnes. D'altres, en canvi, creuen no ha resolt els problemes principals que oferia l'anterior sistema i que, amb els recursos disponibles actualment, només ha introduït una major complexitat sobre l'acció docent. En la present anàlisi, ens servirem d'alguns dels arguments plantejats per ambdues posicions com a base per analitzar el possible impacte de l'ampliació de la UE als països de l'Europa Oriental.

Escenari 1

Un dels canvis més importants que ha introduït el nou sistema educatiu ha estat l'allargament de l'etapa d'educació obligatòria fins als 16 anys, justament en el moment vital clau en el qual la legislació laboral estableix l'inici de l'edat laboral. Això significa que, en principi, els infants i joves es troben a l'escola com a mínim fins als 16 anys i que, a partir d'aleshores, tenen obert un ventall divers de possibles trajectòries a seguir: continuen la formació en el Batxillerat o en l'oferta d'ensenyaments tècnics professionals dels diversos subsistemes de la FP, entren en el mercat de treball o combinen una activitat laboral amb una d'educativa.

[4] Vegeu http://www.gencat.es/icm/polítiques_immigracio/csessio203.htm; Polítiques d'immigració; ICM; Sessió: Escolarització i model educatius (203); Dia 14 de desembre de 2000

Un dels aspectes positius inherents a l'allargament de l'obligatorietat ha estat l'increment de la taxa d'escolarització dels joves de 14 a 16 anys. En aquest sentit, entre el curs 1986-87 i el curs 1999-2000, la taxa d'escolarització dels joves de 15 anys ha passat del 83,6% al 99,8%.

Taula : Evolució de la taxa d'escolarització per als alumnes de 14 a 16 anys

Curs	14 anys	15 anys	16 anys
1986-87	94,8	83,6	68,9
1987-88	96,5	84,9	70,2
1988-89	97,3	85,7	71,1
1989-90	96,3	87,0	71,6
1990-91	98,8	87,0	73,2
1991-92	98,4	89,5	73,6
1992-93	98,1	91,2	76,7
1993-94	97,5	91,8	79,7
1994-95	97,7	92,8	80,7
1995-96	98,1	93,2	81,1
1996-97	99,0	94,3	81,5
1997-98	100,8	95,6	82,6
1998-99	100,8	97,2	81,2
1999-2000	101,5	99,8	82,5

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Ensenyament

Aquest increment, però, no es circumscriu tan sols en aquest grup d'edat i no es deu únicament a la implantació de la LOGSE (si bé l'afavoreix). L'increment de les taxes d'escolarització es deu a un procés d'expansió educativa experimentat en la majoria de països europeus d'ençà de la instauració de la denominada *escola de masses* (Casal, 1996), fruit de l'atribució a l'escola del paper fonamental de socialització de les noves generacions de força de treball i d'instrumentalització de la mobilitat social ascendent.

L'expansió de l'escolarització comporta dos efectes importants:

- D'una banda, un major nombre de joves que completen l'educació secundària i, per tant, una ampliació de la base social –classe mitja i baixa- potencialment disponible per a l'accés als ensenyaments postobligatoris. L'increment del contingent de persones disponibles a sobrepassar l'educació obligatòria s'ha traduït en un major nombre de persones que accedeixen i assoleixen nivells educatius superiors. Per posar un exemple, des de 1992 fins al 2000, el nombre d'alumnes universitaris a Catalunya ha augmentat un 18,1%.

- I de l'altra, la prolongació del període d'estudis i, de retruc, la demora de la integració dels joves al món del treball.

El resultat, doncs, és un increment del nivell d'estudis assolit de les persones que accedeixen al mercat de treball. Aquesta tendència s'observa en l'evolució dels estocs educatius que ofereix la següent taula, en el qual destaca un decrement dels nivells inferiors i un augment dels superiors.

Taula : Evolució dels estocs educatius a Catalunya

Any	No sap llegir ni escriure	Primària incompleta	Estudis primaris	EGB complet	Formació Professional	BUP i COU	Estudis tercer grau
1986	5,2	25,9	32,0	16,4	6,6	7,4	6,5
1991	2,3	16,8	36,6	21,3	7,2	9,3	6,5
1996	1,7	16,0	35,7	15,9	10,7	10,0	10,0

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Escenari 2

La millora de les taxes d'escolarització no ha d'amagar una realitat també present en els centres educatius de Catalunya i que està associada a la insuficiència formativa. Per citar un exemple: malgrat que els 16 anys és l'edat establerta de finalització de l'ESO, quasi un 40% dels joves entre 16 i 19 anys de Catalunya no ha completat encara l'educació secundària obligatòria.

Taula : Nivell d'estudis de la població entre 16 i 19 anys per sexe a Catalunya (2001)

Nivell d'estudis	Homes	Dones	Total
Analfabets	0,9	2,6	1,8
Estudis primaris incomplets	8,4	13,1	10,8
Estudis primaris complets	25,1	27,4	26,3
Educació secundària 1a. etapa	27,0	22,1	24,5
Educació secundària 2a. etapa, llevat FP	11,9	10,7	11,3
Formació professional de grau mitjà	6,2	6,1	6,1
Educació superior de 1r. cicle	13,1	11,8	12,4
Educació superior de 2n. i 3r. cicle	7,4	6,2	6,8
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

En el marc de la LOGSE, la no graduació en ESO és el principal indicador de fracàs escolar del qual es disposen dades estadístiques oficials. El fracàs escolar correspon al conjunt de joves que surten del sistema educatiu obligatori de forma prematura, sigui sense cap tipus d'acreditació escolar específica o sigui amb una certificació acadèmica que acredita un temps d'escolarització suficient però un nivell d'aprenentatge insuficient (no superació de l'avaluació de l'ensenyament obligatori).

En el cas de Catalunya, la taxa de no graduació en 4rt d'ESO se situa al voltant del 31,9%[5], segons dades de la Generalitat de Catalunya[6] per al curs 1999-2000.

Diversos són els factors que els entesos atribueixen al fracàs escolar del jove. Entre ells, destaquen l'impacte negatiu de l'entorn familiar i social en la seva escolarització (p. ex. en funció del nivell formatiu dels progenitors), el contrast cultural entre l'academicisme escolar i els models de vida *treballistes* de les classes populars i obreres, cultures *antiescolars* dels grups d'iguals, les discriminacions físiques, mentals, ètniques o intel·lectuals dels alumnes, etc. Aquests factors porten a la reiteració de rendiments escolars insuficients, a actituds de resistència i conflicte envers la institució escolar i, en darrer terme, a l'abandonament prematur de l'escola o al no assoliment dels nivells d'aprenentatge exigits (Teoria de la reproducció social de l'escola).

La no graduació porta implícita una situació d'insuficiència formativa que pot provocar efectes negatius sobre l'ocupabilitat posterior del jove, sigui en el seu procés d'inserció laboral, sigui en el seu manteniment en el mercat de treball.

Alguns dels indicadors que reforcen aquesta consideració s'exposen en les dues taules següents. Per un costat, s'observa com la població ocupada té una major qualificació que la població aturada i, per un altre costat, la taxa d'atur augmenta de forma inversament proporcional al nivell de formació.

Taula : Percentatge de població ocupada i aturada per nivell d'estudis i sexe

Nivell d'estudis	Població ocupada			Població aturada		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Analfabets i educació primària	22,0	18,0	20,4	22,3	18,1	19,9
Educació secundària 1a. etapa	31,4	25,2	28,9	41,1	38,8	39,8
Educació secundària 2a. etapa	19,8	23,1	21,1	22,3	22,5	22,4
Educació superior	26,8	33,7	29,6	14,5	20,6	17,9
Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

[5] La taxa de no graduació comprèn els alumnes que han obtingut el Certificat Escolar i els que han abandonat l'ESO sense cap tipus d'avaluació.

[6] Altres fonts situen la taxa a nivells superiors, si es tenen en compte, per exemple, els alumnes absentistes o els que, havent fet els 16 anys, abandonen l'escola abans d'arribar a 4rt d'ESO.

Taula : Població aturada i taxa d'atur per nivell de formació assolit

Nivell de formació assolit	Població aturada	Taxa d'atur
Analfabets i educació primària	46,3	7,5
Educació secundària 1a. etapa	107,5	12,0
Educació secundària 2a. etapa	59,9	9,4
Educació superior	39,7	4,6
Total	**253,4**	**8,4**

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'IDESCAT

Els entesos coincideixen en assenyalar que la manca de formació és un dels factors que determina l'exclusió laboral. A més, d'una banda, el jove no disposa d'una formació tècnica o professional específica que li permeti desenvolupar ocupacions d'una mínima qualificació. I de l'altra, la situació d'insuficiència formativa s'accentua quan entra en competència en el mercat de treball amb altres joves que han romàs en el sistema educatiu fins a obtenir una qualificació de major grau.

A més, cal esmentar que la graduació en ESO és el requeriment necessari per prosseguir l'educació pels circuits escolars postobligatoris (batxillerat o cicles formatius de grau mitjà). Així, l'absència de graduació porta associada l'abandonament del sistema educatiu reglat i, per tant, l'exclusió escolar del jove. En altres paraules, i en base a la taxa de no graduació, l'escola no dóna solucions positives de qualificació a quasi una tercera part de la població infantil i juvenil de Catalunya, malgrat que hagin pogut complir el grau d'obligatorietat i que existeixin polítiques d'igualtat d'oportunitats i de compensació que intenten contrarestar aquest tipus de trajectòria escolar.

El nombrós contingent de persones que no accedeix a nivells més elevats de qualificació explicaria, en part, la diferència que manifesta Catalunya i l'Estat espanyol en els nivells de qualificació de la seva població en relació a d'altres països de la UE.

Als menors nivells de qualificació s'hi afegeix, alhora:

- l'escassa prevalença de l'oferta formativa reglada de tipus professional a Catalunya (els cicles formatius professionals). La següent taula ofereix la proporció d'alumnes en cadascun dels nivells educatius per al curs 2000-2001 i s'observa el pes de la Formació Professional en relació la resta d'estudis.

Taula : Percentatge d'alumnes per a cadascun dels nivells educatius (curs 2000-2001)

Ensenyament	%
Educació Infantil	18,2
Educació Primària	29,2
Educació Secundària Obligatòria	21,7
Cicles formatius	5,0
Batxillerat	8,6
Universitat	17,4
Total	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Ensenyament

- l'oferta poc qualificant del sistema educatiu no reglat (els cursos de Formació Ocupacional), que hauria de permetre la promoció de les persones que parteixen d'una qualificació més feble.

Figure 29.–Public direct expenditures for education as a percentage of the gross domestic product: Selected countries, 1997

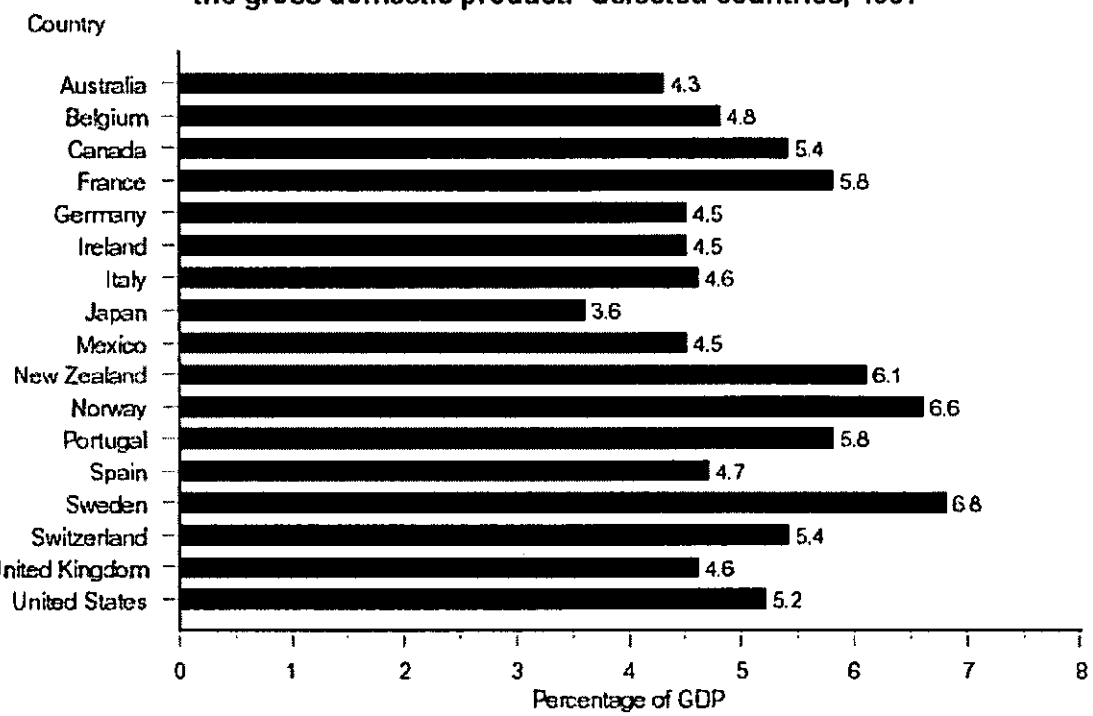

SOURCE: Organization for Economic Cooperation and Development, *Education at a Glance, 2000.*

Relació entre sistema educatiu i mercat de treball

Escenari 1

L'expansió educativa i el conseqüent increment del nivell d'estudis no ha estat acompanyat d'un increment equiparable de les qualificacions de l'ocupació. L'actual procés de terciarització de l'economia catalana hauria comportat una proliferació sobretot de llocs de poca qualificació i baix valor afegit en el sector serveis, acompanyats sovint de condicions precàries, irregulars, salaris baixos, etc.

Això provoca una massa gran de persones qualificades que es troben en greus problemes per accedir al mercat en els nivells de qualificació que els correspondria per formació. Aquest fet ha estat descrit com de *sobrequalificació* o *hipereducació* de la força de treball (Garrido, 1996), que porta a la frustració i a possibles deficiències en la dimensió professional de la formació d'una part important de la població. Ens trobaríem, doncs, davant d'una saturació dels subjectes que aspiren a ocupar el nombre limitat de llocs corresponents als seus nivells formatius, molts dels quals es veuen obligats a accedir a ocupacions menys qualificades, o persones molt qualificades que simplement romanen en una situació de desocupació (*atur expert*) a l'espera de la seva oportunitat.

En aquest sentit, doncs, les necessitats de mà d'obra estarien associades als nivells més baixos de qualificació.

Escenari 2

Les reestructuracions productives derivades del procés de terciarització i de la revolució tecnològica, si bé hauria suposat un increment del nombre de llocs no qualificats, s'hauria traduït també en l'emergència de noves demandes d'ocupació tecnicoprofessionals associades a la creació, control i ús de les noves tecnologies i dels nous sistemes de producció. Aquestes no estarien suficientment cobertes degut a una oferta de qualificació no adaptada a la demanda.

La menor qualificació de la població, en termes comparatius a d'altres països europeus, representaria per a Catalunya una situació de desavantatge a l'hora de completar de forma competitiva el procés de reestructuració productiva.

En aquest sentit, doncs, les necessitats de mà d'obra tendirien a concentrar-se en determinades ocupacions de nivell alt de qualificació.

Plans Estatals de Desenvolupament de la Política Social Europea.

El Tractat d'Amsterdam (TUE, 1997) integrà l'ocupació i els drets dels ciutadans com un dels eixos de la Unió Europea. En el seu desenvolupament, la Comissió Europea aprovà l'Estratègia Europea per a l'Ocupació[7], basada en quatre pilars bàsics d'actuació (ocupabilitat, esperit d'empresa, adaptabilitat i igualtat d'oportunitats). En el marc

[7] http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/empl&esf/ees_en.htm

d'aquesta estratègia, els Estats Membres defineixen anualment els seus Plans Nacional d'Acció per a l'Ocupació (PNAE).

En el PNAE del Regne d'Espanya pel 2001 [8], dins del Pilar I (Ocupabilitat) es preveuen diverses Directrius de Lluita contra la discriminació i de Promoció de la Integració Social mitjançant l'Accés a l'Ocupació, les quals inclouen polítiques a favor de les persones amb discapacitat, els Immigrants i emigrants, i els "altres col lectius desfavorits" (definit de forma força genèrica com "persones en situació d'exclusió social").

Pel que fa a la contribució del FSE a les diferents mesures previstes al PNAE, cal destacar l'eix del Programa Operatiu sobre Integració en el Mercat de Treball de les persones amb especials dificultats, el suport a les iniciatives locals generadores d'ocupació i la iniciativa EQUAL, destinada a facilitar l'accés o la reintegració en el mercat de treball de les persones que pateixen dificultats per a integrar-se o reintegrar-se en un mercat de treball obert a tots.

D'altra banda, el tractat d'Amsterdam (TUE), en les seves disposicions relatives a la política social de la UE (articles 136 i 137) estableix també com a objectiu comunitari la lluita i la prevenció contra l'exclusió social. En el Consell Europeu de Lisboa i de Feira es decidí que aquesta lluita passava a ser un dels elements centrals de la modernització del model social europeu. ([9])

El CE de Niça va adoptar els objectius adients per a la lluita contra l'exclusió social i la eliminació de la pobresa, i instà als Estats Membres a emmarcar les seves prioritats en aquests objectius i a presentar en el mes de Juny del 2001 un Pla d'Acció Nacional per a dos anys.

Els objectius adients aprovats a Niça són:

i- El foment de la participació en l'ocupació i de l'accés als recursos, drets, bens i serveis per part de tots.

ii- La prevenció dels riscos d'exclusió

iii- L'actuació a favor dels més vulnerables, així com

iv- La mobilització de tots els agents

El Pla Nacional d'Acció per a la Inclusió Social del Regne d'Espanya (PNAin), fet públic el juny del 2001, desenvolupa aquests objectius i promou un seguit de mesures i intervencions.

[8] http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/may/nap2001es_es.pdf

[9] http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm

El PNAin desenvolupa 10 línies prioritàries, totes elles relacionades, amb major o menor mesura, amb la inserció sociolaboral:

1. Col laboració i sincronització dels serveis socials amb els d'ocupació
2. Incorporació a l'ocupació dels col lectius en risc d'exclusió
3. Rendes mínimes d'inserció
4. Serveis comunitaris per a la integració social
5. Educació com a eina d'inserció social i en el món laboral
6. TIC per a tothom
7. Salut integral
8. Habitatge digne
9. Conciliació entre treball i família
10. Mobilització i participació

Impacte a Catalunya de l'ampliació de la UE a l'Est.
Sectors: Estructura Social i Sistema Educatiu i Professional.

L'ampliació de la Unió Europea cap a l'Est i Sud-Est (10 candidats són Països de l'Europa Central i Oriental[1], *PECOs*, més tres són Països Tercers Mediterranis, *PTM*[2]) ha estat considerada per la Comissió Europea com el gran repte estratègic de la construcció europea pel nou segle. Pel conjunt d'Europa, l'ampliació comporta acabar amb la divisòria del Continent en dos blocs antagònics, més alguna illa de neutralitat, la qual va caracteritzar gaire bé tota la segona meitat del segle XX. És per tant una fita històrica, molt important des de la lògica política del procés de construcció europea, i de l'opció estratègica fonamental en l'actual escenari de globalització i d'acceleració de la integració continental i internacional.

El que interessa, no obstant, no és aquesta valoració de conjunt, amb la qual molts coincidiríem en tant que catalans europeistes, sinó el seu impacte a Catalunya, en les seves estructures i en la manera en que el propi model d'integració europea experimentat per Catalunya des de mitjans dels anys 80 pot veure's afectat per aquest procés.

En els dos sectors a considerar (l'estructura social i el sistema educatiu) fixarem la nostra atenció en tres fenòmens dels quals cal preveure un impacte, tot reservant-nos per a les conclusions la valoració d'aquest impacte. Els tres fenòmens a considerar són:

1. L'impacte de l'ampliació en la població de Catalunya.
2. L'impacte de l'ampliació en l'estructura ocupacional de Catalunya.
3. L'impacte de l'ampliació en els fons i programes de la Unió Europea, i més concretament, en l'alteració que puguin tenir les assignacions a càrrec dels Fons Estructurals dels quals Catalunya n'és beneficiària.

Farem, però, primer unes consideracions generals sobre el tema de l'ampliació. Les condicions per a l'adhesió, fixades el 1993 pel Consell Europeu de Copenhague, i detallades posteriorment en diversos Consells Europeus, estableixen les pautes per a avaluar els progressos de cadascun dels candidats. Aquestes condicions continuen essent vàlides, segons la Comissió Europea, i no està plantejada en absolut la seva revisió. En la fase actual (Juny 2002) s'està centrant l'atenció en la capacitat dels candidats per tal de posar en efecte el cabal comunitari i la conseqüent transposició legislativa als seus propis marcs jurídics. La capacitat administrativa i judicial esdevé, en aquests moments, especialment crucial.

El 1993, el CE de Copenhaguen acordà que "els països associats d'Europa Central i Oriental que ho desitgin esdevindran membres de la Unió Europea". Des d'aleshores ençà l'ampliació no ha estat tant un qüestió de "Si" sinó de "Quan". En relació a això darrer la resposta va ser clara: "L'adhesió tindrà lloc tan aviat com un candidat sigui capaç d'assumir les obligacions d'ésser membre pel fet de satisfer les condicions econòmiques i polítiques requerides". Pel que fa a aquestes, a Copenhaguen va fixar que el candidat ha d'assolir:

---

[1] Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, República Txeca, Eslovàquia, Hongria, Eslovènia, Romania i Bulgària.

[2] Xipre, Malta i Turquia.

- Estabilitat de les institucions que garanteixen la democràcia, l'Estat de Dret, els drets humans i els respecte cap a les minories i la seva protecció.
- L'existència d'una economia de mercat en funcionament, així com la capacitat d'assumir la pressió competitiva i les forces de mercat dins de la Unió
- L'habilitat per entomar les obligacions d'ésser membre, tot incloent-hi l'adhesió als objectius de l'unió política, econòmica i monetària

Així com, el candidat hagi creat:

- Les condicions per a la seva integració mitjançant l'ajust de les seves estructures administratives, de tal manera que la transposició de la legislació de la Comunitat Europea a les legislacions nacionals sigui aplicada efectivament mitjançant estructures administratives i judicials adients.

El CE de Luxemburg (Desembre de 1997) també va subratllar que "com a requisit per a l'ampliació de la Unió, la operativa de les institucions ha de ser reforçada i millorada per tal de satisfer les provisions contingudes al Tractat d'Amsterdam"

La Unió Europea va desenvolupar en el seu dia (Agenda 2000) una estratègia per a l'ampliació, la qual ha anat seguint amb cura, i es fonamenta en els principis exposats en els diferents Consells Europeus. Això té com a conseqüència un mètode transparent i objectiu, basat en la fixació d'uns criteris clars, i l'avaluació regular dels progressos assolits pels diferents candidats.

El Consell Europeu de Göteborg establí uns objectius molt ambiciosos quan fixà que "el pla de treball hauria de permetre que, per finals de 2002, les negociacions amb els candidats que estiguin preparats puguin concloure, sempre que es mantinguin a bon ritme els progressos en l'acompliment dels criteris d'adhesió. L'objectiu és que aquests participin en qualitat de membres a les eleccions al Parlament Europeu de 2004".

Així doncs, les regles del joc van ser fixades de manera força objetiva i transparent. L'impacte negatiu als territoris que ja formen part de la Unió no pot ser presentat com a argument per tal d'endarrerir l'adhesió d'aquells que compleixin amb els criteris i els corresponents plans de treball fixats. En tot cas es tractaria de veure quines polítiques es poden dur a terme, en els diferents nivells competencials, per tal de reduir la dimensió dels impactes.

1. L'impacte de l'ampliació en la població de Catalunya.

En els escenaris de població projectada per Catalunya, elaborats per l'Institut d'Estadística de Catalunya, es treballa amb quatre escenaris (baix, central, tendencial i alt). Segons aquests càlculs, la població catalana hauria augmentat, respecte a 1996, entre un 0,87 % (escenari baix) i un 4,30 % (escenari alt) el 2005, i entre un 1,79 % i un 7,39 %, respectivament, el 2010. És a dir, la població de Catalunya seria el 2010 d'entre 6.200.000 i 6.550.000 persones.

Val a dir que les previsions per a Espanya (INE) i per a la UE15 (Eurostat) projecten increments encara més baixos (si bé no juguen amb diferents escenaris). Així, per Espanya es preveu el 2010 un increment del 1,27 %, donant com a resultat una població no superior a 39.800.000 (39.300.000 el 1996). La prospectiva per a l'UE15 és d'un increment pel 2020 del 4,48 %, essent aquesta xifra per Espanya del –0.13%, i per Catalunya entre 2,07 % i el 12,49 %. Per la UE es preveu un decreixement pel 2050 del 1,04% respecte de 1995.

Tot i agafant les dades de l'escenari menor, en les previsions els increments atribuïts per Catalunya són superiors als estimats per Espanya i pels països de l'actual UE. Val a dir, tanmateix que una xifra absoluta d'entre 100.000 i 450.000 persones en catorze anys (entre 7.000 i 32.000 persones per any) tampoc signifiquen increments molt significatius per Catalunya, respecte a la dinàmica demogràfica que ha experimentat al llarg del segle XX i molt especialment en els anys 60s i primera meitat dels 70s.

Més important potser que les dimensions absolutes de la població catalana, sigui les característiques de la mateixa.

Així, un estudi d'Eurostat sobre 12 dels 15 Estats Membres de la UE assenyala que les llars on treballen els dos membres de la parella són el 'model dominant' a Europa. Suposen 6 de cada 10 llars a la UE. Tanmateix, a Espanya no se segueix aquesta pauta comuna i la proporció gaire bé s'inverteix: a prop del 60 % dels matrimonis o unions de fet només un dels dos membres està ocupat. [3] Existeixen poques diferències en el percentatge de les parelles espanyoles amb dos sous segons tinguin, o no, fills/es. El 2000, estaven ocupats ambdós conjugues en el 42,2% de les famílies sense fills/es i en el 43,7% de les que tenien descendència. És una proporció força inferior a la mitja europea (60,7% i 59%, respectivament). Malgrat això, el canvi ha estat espectacular en vuit anys, havent-se incrementat en 12 punts (a Espanya) els respectius percentatges[4].

Mentre el percentatge de la població que és activa és relativament baix, comparat amb Europa,(a Espanya el 51,6 %, a Catalunya el 53,1 %, el 2001) el percentatge d'homes entre els 25 i els 54 anys actius no baixa, a Catalunya, del 90 %, i el de les dones s'inicia amb percentatges lleugerament inferiors pels grups d'edat menors (del 86,6 % pel grup de 25 a 29) fa una important davallada a partir dels 40 anys fins arribar al nivell de 46,8 % pel grup de 50-54. De mantenir-se en activitat les dones de les generacions catalanes més joves, aquestes forçaran el nivell de participació femenina en el mercat de

[3] EL PAÍS, dimecres, 22 de maig de 2002

[4] El 1992 només treballaven els dos cònjugues en 30,2% de les llars sense fills/es i en el 31,9% dels que tenien descendència.

treball, en els propers anys, podent-se cobrir una part dels llocs de treball que es té previst crear a partir de la població actual potencialment activa.

Dins de la Unió Europea i des de l'any 1975, l'indicador de primo-nupcialitat indica que cada vegada més els homes i les dones solteres es casen a edats més tardanes. L'any 1995 l'edat mitjana al primer matrimoni era de 26,5 anys per les dones i de 29.0 anys pels homes i aquesta diferència d'edat de 2,5 anys es manté estable al llarg del temps. El 2002, a Catalunya, la mitjana d'edat dels homes en fer el primer matrimoni era de 29,9 i la de les dones era del 27,79.

Les dimensions de les llars (nombre de persones) s'ha anat reduint amb el temps. Les llars amb 1, 2 o 3 persones eren a Catalunya (el 1991) el 61,06 %, mentre que el 1996 ja significaven el 66, 36 %. El 52,11 % de les llars, el 1991, estava constituït per parelles amb fills, mentre que el 1996 aquest percentatge s'havia reduït fins el 47,15 %, essent d'entre els altres tipus de llars que havien augmentat la seva representativitat el més significatiu el de "Pare sol amb fill(s)" (amb un increment del 52 %), seguits per llars unipersonals (38 % d'increment) i "Mare sola amb fill(s)", (19 %). El 1996 aquestes tres categories amb fort augment ja significaven el 26, 7 % de les llars. El nombre de famílies monoparentals s' ha disparat des de la dècada dels noranta a Catalunya. Un de cada 10 nens/es catalans viu amb un sol dels seus progenitors i la xifra d' homes sols amb fills al seu càrrec ha augmentat el 52%, xifres que denoten la consolidació d' un nou tipus de nuclis monoparentals 'més moderns' (vegeu l'estudi de L. Flaquer referenciat a la nota nº 6)

El 2001 entre el 46% i el 49 % d'aquestes llars manifestaven tenir dificultats per arribar a final de mes (entre el 50,5 i el 51,5%, en el cas d'Espanya), si bé pel grup més nombrós aquestes dificultats eren "poques" (per contra, el pes d'aquest grup és menor per Espanya en benefici dels que tenen 'molta' o 'força'). Més del 80 % manifestaven estar poc o gens disposats a realitzar una despesa important el 2001. La despesa per llar catalana era gaire bé de 20.000 € per l'any 1999 (6.625 per persona). Per grups, l'alimentació, les despeses d' i el transport sumaven més del 61 % de la despesa. Per contra vora un 45 % estalviaven, i gaire bé un 13 % disposaven de segona residència.

Segons el Banc d'Espanya[5] l'endeutament de les famílies espanyoles ha augmentat en un 25 % en els darrers 5 anys, fins a ultrapassar l'any 2000 el 70 % de la seva renda bruta disponible. Pel Banc d'Espanya, aquesta intensificació es deu a que els ingressos corrents de les famílies han resultat "creixentment insuficients" per tal de cobrir les seves necessitats de consum i d'inversió i la seva demanda d'instruments financers.

Aquestes diferents dades indicarien que existeix la necessitat d'incrementar el nivell d'activitat de la població catalana, així com la renda mitja per llar.

Segons Vicenç Navarro "en realitat, les polítiques públiques de suport a les famílies a Espanya són de les més insuficients a Europa Occidental."[6] Ho atribueix al fet que "les tradicions polítiques conservadores han considerat la família com una unitat en la qual l' home, a través del seu salari o ingrés, es responsable de la viabilitat de la família i la dona es la responsable de la seva reproducció i cura d' infants, de joves i de persones

[5] http://www.terra.es/actualidad/articulo/html/act34552.htm
[6] EL PAÍS, 21 de Gener de 2002

grans . L Estat, en aquestes tradicions polítiques, juga un paper mínim." Més endavant assenyala que " al nord i centre d' Europa, la socialdemocràcia s' ha caracteritzat precisament por ser la tradició política que ha ofert major suport a les famílies, proveint-les dels serveis (tals com escoles públiques d' infància per a nens i nenes de 0 a 3 anys i serveis domiciliaris d' atenció als més grans i a les persones amb discapacitats) que han permès el desenvolupament de cada un dels seus membres, i molt en especial de la dona, i com a resultat del compromís de la socialdemocràcia amb la igualtat entre sexes, la qual requereix que la dona tingui els mateixos drets que l' home, tot incloent-hi el seu dret a integrar-se al mercat de treball per a aconseguir la seva pròpia autonomia, la qual exigeix alhora el desenvolupament d' una infrastructura de serveis de suport a la família que li permeti compaginar les responsabilitats familiars amb les seves aspiracions professionals."

L'estudi de Lluís Flaquer *La situación de la familia en Cataluña* [7]assenyala que 'les regions espanyoles més pobres tenen una cobertura (de suport a les famílies) molt superior a la de les regions més riques'. Així, mentre que a Andalusia i Extremadura 'prop d' un terç de tots els fills menors de 18 anys perceben alguna assignació, a Catalunya aquesta proporció no arriba a assolir la dècima part'. La gran majoria de les famílies amb fills al seu càrrec no reben 'al llarg del seu cicle cap ajuda'. Tot i el seu creixement des de 1991, 'Catalunya i la resta d' Espanya dediquen a la família i als fills el ridícul percentatge del 0,4% del PIB'. Dinamarca, Suècia i Finlàndia dediquen 10 cops més recursos que Catalunya a la família i la infància. Pel que fa a serveis destinats expressament a les famílies, Catalunya i Espanya s'allunen encara més de les tendències europees. Dinamarca, per exemple, que és un país 'líder en aquest terreny', gasta en aquest concepte fins a 26 cops més que Espanya'. Com a conseqüència, la fecunditat a Catalunya fou el 1997 del 1,19 (1,44 al conjunt de la UE), essent l'edat mitjana a la maternitat de gaire bé 31 anys.

En efecte, el recurs a la immigració de treballadors/es d'altres territoris ha estat a Catalunya la pràctica política tradicional per suplir la demanda de mà d'obra pel teixit productiu del país. Aquesta alternativa és més barata (a curt termini) que desplegar una política de suport a les famílies, en un context en el qual la despesa pública social a Espanya ha baixat del 24 % del PIB, el 1994, al 20 % el 2000. [8]

La Patronal Pimec Sefes realitzà un estudi el 2001[9], encarregat a l'Institut Dep i dirigit pel Dr. Ferran Mañé i el Dr. Josep Oliver, segons el qual: "els resultats d'aquestes projeccions confirmen que, en els propers anys la capacitat de la població resident per tal d'ocupar nous llocs de treball es pot xifrar en 370.000 persones (250.000 gràcies a l'increment de la nova activitat i 120.000 procedents de la reducció de l'atur), i per tant, no serà suficient per tal de cobrir una demanda de 600.000 nous treballadors per part del sistema productiu".

Per tant, "suposant que tota la població activa potencialment ocupable pugui ser-ho efectivament, el 2010 Catalunya tindrà un dèficit de població activa i, per tant, una necessitat de recursos humans procedint de la immigració proper a les 224.000 persones".

[7] Encàrrec del Departament de Benestar Social de la Generalitat, un equip de 15 experts coordinats pel sociòleg de la Universitat Autònoma de Barcelona Lluís Flaquer, citat a EL PAIS 15 de Maig de 2002
[8] Vicenç Navarro a EL PAIS, 22-5-2002: Socialdemocracia sin clase trabajadora
[9] Vegeu PIMECSEFES: Simposio europeo. Falta mano de obra. Urgencia de cambios legislativos. 29-10-2001. A http://www.educaweb.com/esp/secciones/8/europeu_castella.pdf

A això s'ha d'afegir l'aspecte qualitatiu que es refereix a la qualificació professional requerida per tal de satisfer aquesta demanda potencial de llocs de treball. L'estudi de Pimec Sefes assenyala que:

Desajuste entre oferta y demanda de trabajadores en Cataluña el horizonte 2010
Distribución de la nueva ocupación en número de personas

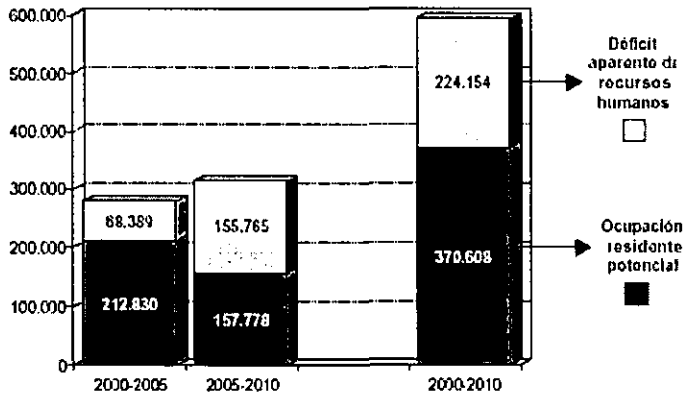

Fuente: F. Mañé y J. Oliver (2001, Pimec-Sefes)

"En aquest sentit, essent absents les polítiques pro-actives de reciclatge d'aquells col lectius amb nivells d'estudis més baixos, que permetin adequar el nivell de la població potencialment ocupada als requeriments de capital humà de les empreses, les necessitats d'immigració amb un nivell educatiu de formació professional ascendeixen a 99.000 persones, les de nivell educatiu de batxillerat a 110.000, les de nivell de diplomatura a 67.900 i, finalment, la necessitat de captar recursos humans en mercats de fora de Catalunya amb una llicenciatura o un doctorat supera les 150.000 persones, la qual cosa configura un escenari de necessitats d'immigració sesgades cap als nivells de qualificació mig/alt."

Necesidad de fuerza de trabajo cualificada en el mercado de trabajo catalán en el horizonte 2010 sin políticas pro-activas de formación y reciclaje.
Número de puestos de trabajo

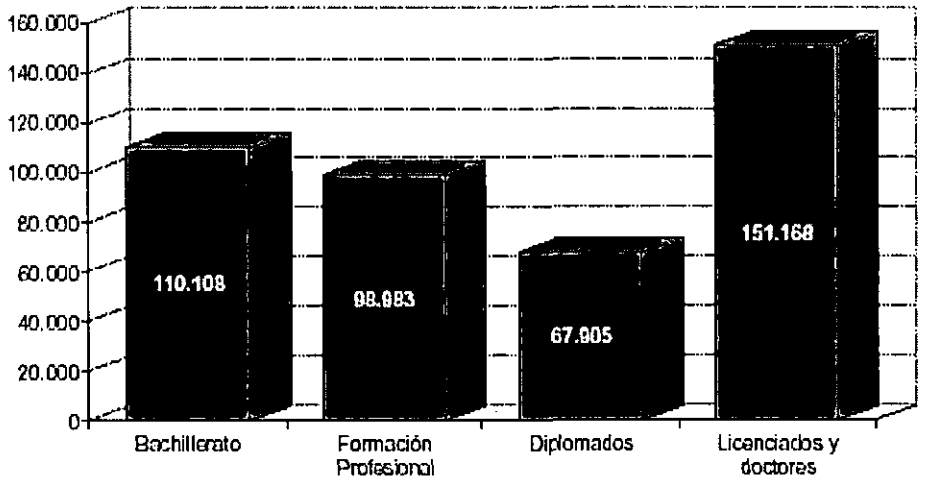

Fuente: F. Mañé y J. Oliver (2001, Pimec-Sefes)

Segons dades del Ministeri de l'Interior, a Catalunya el 2001 hi havia 280.167 residents estrangers, la qual cosa suposa un 4,59 % de la població. Del total de residents, un 18,29 % provenia de la Unió Europea, essent els africans (i dins d'aquests, els marroquins) els més abundants (39,66 % dels estrangers, i 31,64 %, respectivament) i els Llatino Americans (poc més del 23 %). Els asiàtics sumaven el 12,32 % dels estrangers residents. Gaire bé el 74 % d'aquests vivien en el territori de la província de Barcelona. A efectes del present estudi cal remarcar que el nombre de ciutadans europeus de fora de la Unió Europea era només de 14.897, la qual dada significa el 5,32 % dels estrangers a Catalunya, i només un 0,24 % de la població catalana.

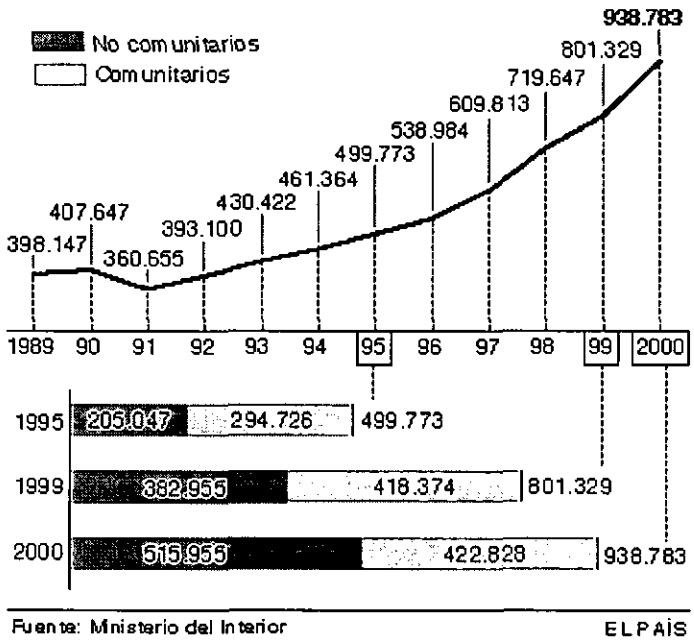

Aquest nombre de residents estrangers suposa, per Catalunya, gaire bé el 30 % del total d'estrangers residents a Espanya, per la qual cosa la presència relativa a Catalunya d'estrangers és igual al doble del conjunt d'Espanya (Catalunya representa poc més del 15 % de la població espanyola).

Les xifres però es refereixen als estrangers en situació legal. Els processos extraordinaris de regularització d'immigrants han beneficiat (del 2000 al 2002) a prop de 400.000 persones que estaven en situació irregular. Aquesta via de regularització extraordinària probablement no pugui ser utilitzada en els pròxims anys.[10]

Pel conjunt d'Espanya, la incorporació de persones estrangeres està provocant un canvi de tendència en el procés d'envelliment que també experimenten els altres països europeus. Les comunitats amb major presència d'estrangers (com ara, Catalunya) han vist com en els darrers anys la corba de natalitat ha remuntat substancialment respecte d'altres que segueixen perdent població

[10] EL PAÍs, 6 de Juny de 2002

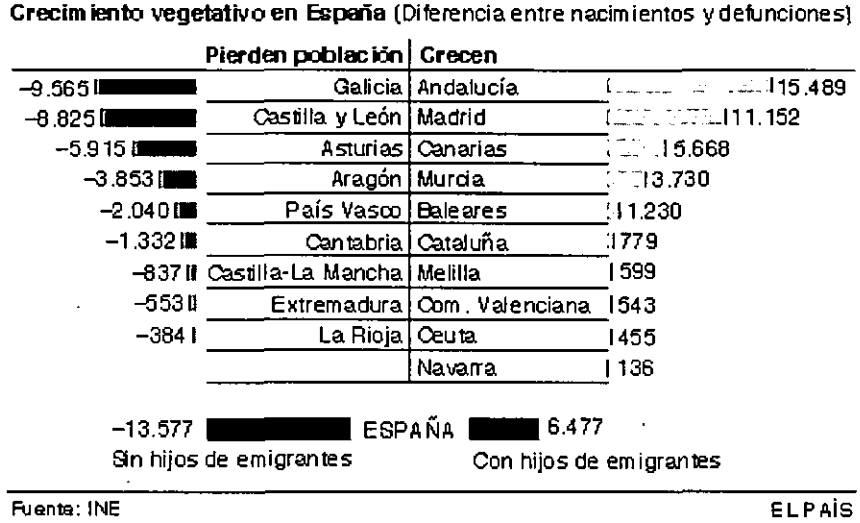

En conseqüència, la immigració està suposant una renovació important de les bases sobre les quals està evolucionant la demografia catalana.

Des del punt de vista de l'ampliació, i en el cas que la lliure circulació de persones esdevingui una realitat a mig termini, el més probable és que es produeixi un canvi en la distribució de les persones immigrades, en funció del país d'origen. La recent experiència pel que fa a treballadors temporers en la recollida de la maduixa, a Huelva, on a diferència dels darrers anys els pagesos han contractat persones provenint de PECOs (Polònia i Romania, en bona part), apunta a que aquest seria un dels efectes que es produiria. Tanmateix, aquesta substitució és convertiria en acumulació si el fenomen de la immigració il·legal continués la tendència que ve experimentant en els darrers anys. En qualsevol cas, la Presidència Espanyola de la UE d'aquest any ha estat protagonitzada en diverses ocasions per propostes de diferents Estats Membres en la línia de desenvolupar una política de seguretat de fronteres exteriors de la UE que té com a objectiu principal fer front a aquesta tendència.

La qüestió important, aleshores, passa a ser quina és la qualificació professional que es requereix.

- En la hipòtesi de la substitució d'immigrants, els treballadors provenint dels nous estats membres fruït de l'ampliació vindrien de la franja de qualificació baixa-mitja, disponibles en el seu mercat de treball d'origen a resultes de les polítiques d'ajust macroeconòmic i laboral.
- Alguns d'ells, però, podrien ser joves (força disponibles a l'est), relativament ben formats però amb escassa experiència professional. En aquest cas, és probable que es donés de nou (com va passar en la segona meitat dels 80) l'anomenat "efecte sifó", pel qual els joves, amb formació i sense experiència, entrarien a les empreses pels nivells baixos de qualificació i categoria professional, però degut a la seva formació de base, experimentarien una relativament ràpida promoció dins de la plantilla a mesura que mobilitzessin les seves competències potencials.
- L'altre hipòtesi (acumulació) comportaria que a més del volum d'immigrants actuals (en la franja baixa) les necessitats de contractació de les empreses en

les franges més altes requerissin per part dels treballadors amb origen als PECOs uns nivells de qualificació mitjos-alts. En aquest cas, donat que els "*stocks*" en els països d'origen són limitats, caldria atraure aquest tipus de personal en competència amb d'altres destinacions dins de EU15 que també els reclamen.

L'increment de la proporció de persones immigrades a Catalunya (siguin d'orígen europeu o no) pot anar acompanyat de nous episodis de comportament o discurs de caire xenòfob, com venen denunciant les organitzacions que fan un seguiment a aquest tema[11]. Aquests fenòmens estan lligats a la percepció d'inseguretat d'amplis sectors de la població, relacionada en bona part amb, a més de la percepció sobre l'augment de la delinqüència, les condicions precàries del mercat de treball i el tímid desenvolupament de l'Estat de Benestar a Catalunya[12].

Segons aquest autor, no hi ha manca de persones que desitgin treballar. Si s'augmentés el percentatge de dones en el mercat de treball als nivells promig europeus en el mercat de treball pel conjunt d'Espanya hi hauria 3 milions més de dones actives que les que hi ha avui, les quals sumades als dos milions de persones desocupades donarien un total de cinc milions de treballadors/res disponibles. Ara bé, caldrà veure en aquest *stock* (quantitatiu) quina és la competència i qualificació professionals disponibles (qualitatiu) i en quina mesura es corresponen ambdós amb els requeriments de mà d'obra que oferta el teixit productiu.

Si el recurs a persones provenint d'altres mercats de treball externs aposta per la recerca de mà d'obra barata (com s'ha vingut fent fins aleshores amb la immigració extracomunitària), aquest fet podria estar connectat amb la inseguretat que es percep en sectors de la classe treballadora del país, en incidir aquest factor en el conjunt dels salaris, tot pressionant-los a la baixa. L'argument que els immigrants realitzen feines que no volen realitzar els nacionals el que realment pot indicar és que hi ha empresaris que opten per estratègies empresarials de reducció de costos laborals enfront d'altres alternatives basades en l'augment de la productivitat i l'elevació de salaris fins a condicions acceptables.

Aquest risc d'augment de la polarització social és produeix sobre una base en la qual el nivell de desigualtat de riquesa i renda és dels més alts entre els països de la UE i de l'OECD.[13] La despesa social per càpita a Espanya va passar de ser tres cops menor el 1998 que la despesa social per càpita als països amb major sensibilitat social de la UE a fins a 4 cops el 1999. En Sanitat, la despesa pública sanitària representa el 5,8% del PIB, i aquest percentatge encara es redueix més si es descompta la despesa farmacèutica, assolint un baix nivell del 4,6 % del PIB. La despesa educativa és també força baixa pels estàndards de la UE. Així, en educació secundària se situa un 40 % més baixa que el promig de la UE, amb taxes de fracàs escolar elevades. En formació professional i educació superior la despesa també és inferior que al promig de la UE. En pensions, la despesa és del 8% del PIB, front a un promig del 11 % a la UE. Pel que fa a

[11] Vegeu a EL PAIS, 6 de juliol de 2001, l'informe de SOS Racisme

[12] Vegeu Vicenç NAVARRO: "Sobre la inmigración" a EL PAIS, dilluns, 2 d' abril de 2001

[13] V. NAVARRO, EL PAIS , 13 de febrer de 2001 Vegeu també http://www1.oecd.org/els/

Assistència Social, només el 1,4 % de les persones grans a Espanya reben alguna forma de servei domiciliari, front al 7 % a França, 8 % a Holanda , 9 % al Regne Unit, per no parlar del 20 % de Dinamarca, 24 % de Finlàndia o el 30 % de Suècia. En educació infantil pre-escolar pública el 2 % de nens espanyols contrasta força amb el 30 % de Bèlgica, 23 % de França, 21 % de Finlàndia, 33 % de Suècia o el 48,2 % de Dinamarca.

En definitiva, l'impacte que podria tenir l'ampliació de la UE a Catalunya podria ser relativament important, si la mobilitat de mà d'obra que portés aparellada contribuís a augmentar la polarització social i la desigualtat de renda de la població catalana.

Això no obstant, no es deuria tant a l'arribada de persones provenint dels nous Estats Membres, com a la fragilitat que suposa en l'estructura social pre-existent el nivell de desenvolupament de l'Estat del Benestar a Catalunya. El desenvolupament de les polítiques socials (en quant a augment de la despesa social i de l'oferta de serveis de suport a la família i a la dona treballadora) no només crearia llocs de treball directes per a les bosses d'atur que romanen al país, sinó que elevaria l'ocupabilitat de moltes dones que en aquests moments dediquen força del seu temps en tasques d'assistència i reproducció socials.

Ara bé, si del que es tracta és de cobrir les necessitats de les empreses catalanes en les franges mitja i alta de qualificació i competència professionals, l'arribada de treballadors comunitaris (fruït de l'ampliació) vindria a reforçar el potencial de creixement de l'economia catalana, tot aportant un valor important de coneixement a la seva producció. Aquesta orientació estaria en línia amb l'objectiu comunitari de fer de la UE l'economia intensiva en coneixement més competitiva del món.

Aquestes noves aportacions no necessàriament esdevindrien un factor de reducció salarial, doncs a diferència del que succeeix amb la immigració extracomunitària, la lliure circulació dins del territori de la Unió ampliada es veuria sotmesa a les regles de competència. Per tant, si l'oferta salarial fos baixa (pels nivells de qualificació mitjos i alts) aquestes persones optarien abans per d'altres mercats de treball de la Unió que oferissin millors condicions.

Això no obstant, no esgota les actuacions que es puguin dur a terme des de les parts socials i des de l'administració pública catalana amb vistes a desenvolupar els recursos humans de Catalunya en base a polítiques de formació contínua de la població activa (a curt i mig termini) i a la millora i potenciació del sistema educatiu i de formació professional (a mig i llarg termini).

Per últim, es podria tenir en compte la possibilitat que la lliure circulació de persones comportés l'arribada a Catalunya de persones amb risc d'exclusió social, però per a les quals, comparativament a la situació dels seus països d'origen, trobessin aquí oportunitats per a una millor qualitat de vida .

La Comissió[14] ha dedicat molts esforços durant els anys 90 i ara durant la negociació a garantir els drets i els respecte cap a les minories, i molt concretament cap a les comunitats Romanís. El terme 'Romaní' es comunament acceptat a la UE per referir-se genèricament al grup de pobles que parlen la llengua romaní i/o comparteixen una identitat ètnica, cultura i història comunes. El terme 'Gitano' o 'Zíngar', són considerats en molts països com pejoratius.
Es calcula que hi ha en el món uns 12 milions de romanís. A la majoria dels PECOs existeixen comunitats romanis significatives en nombre:

Bulgària	700,000 – 800,000
República Txeca	250,000 – 300,000
Hongria	550,000 – 600,000
Letònia	8,200
Polònia	50,000 – 60,000
Romania	1,800,000 – 2,500,000
Eslovàquia	480,000 – 520,000
Eslovènia	6,500 – 10,000

Font: Comissió Europea.

Com a grup minoritari, han tingut històricament dificultats per establir-se i defensar els seus drets humans bàsics. Acostumen a patir exclusió social i cultural a la majoria dels països europeus. Els problemes de marginalitat són particularment severs als PECOs, on els romanís han patit especialment el procés de transició vers l'economia de mercat. Els problemes als quals més sovint s'enfronten són el racisme i la discriminació ètnica, els baixos nivells d'educació, l'alta desocupació (entre el 50 i el 90 %), els estàndards de salut –sovint per sota dels de la majoria de la població- i les condicions d'habitatge precàries.

A Catalunya existeix ja una tradició de treball social que té com a beneficiària a la pròpia població romaní, la qual, en part comparteix amb els dels PECOs problemes socials i culturals anàlegs, però que en part gaudeix de bons exemples d'integració social i convivència. Un dels actius més importants, en aquest sentit és la col laboració que les administracions catalanes mantenen amb l'associacionisme romaní. El repte en aquest sentit vindrà de la capacitat de les administracions catalanes d'ampliar aquestes polítiques d'integració social cap als nou vinguts, però també de l'esforç que realitzin els romanís provenint dels PECOs d'aprofitar aquestes oportunitats i trobar mitjans efectius d'integració en el conjunt de la societat catalana, en general, i en la comunitat romaní ja establerta i els seus mecanismes associatius, en particular.

[14] Vegeu DG Ampliació, Comissió Europea: *EU SUPPORT FOR ROMA COMMUNITIES IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE* Maig del 2002 ; http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/docs/index.htm

2. L'impacte de l'ampliació en l'estructura ocupacional de Catalunya.

La lliure circulació de treballadors és una de les quatre llibertats fonamentals en que es fonamenta el Mercat Interior de la Unió. Queda definit en l'article 48 del Tractat de la CE (art. 39 del TUE) i va ser totalment assolit el 1968, un cop expirava el període transitori. També es produïren clàusules transitòries durant l'adhesió de Grècia (1981), i les d'Espanya i Portugal (1986). El període transitori afectava, en aquest darrer any, la circulació entre els Estats Membres durant 7 anys; però va ser reduït a 6 en el moment en que es va constatar que els temors d'una migració massiva no tenien fonament. En el passat no s'ha recorregut mai (en les tres ampliacions anteriors a la present) a l'establiment de règims transitoris respecte al dret d'establiment i la llibertat per prestar serveis .

Les previsions que s'han fet respecte a les migracions de tipus laboral des dels països candidats[15]varien quant als seus resultats (segons la metodologia i les hipòtesis adoptades) però la recerca en general suggereix que no ha d'haver increments notables en la migració, i que per tant l'impacte en el mercat de treball europeu serà limitat. Els estudis també assenyalen que la migració prevista podria concentrar-se en determinats Estats Membres. A llarg termini, el potencial de migració provenint dels actuals països candidats seria de l'ordre de l'1 % de la població europea actual (3,7 milions de persones, 60.000 persones per Catalunya, de ser aquesta distribució proporcional). Respecte dels efectes econòmics generals de la migració, els estudis indiquen que la immigració oferirà petits guanys nets en termes de producte per càpita, als països receptors, i que produirà un petit efecte en el nivell de desocupació dels països d'origen, tot i que els beneficis no es distribuiran necessàriament entre tota la població.

En la posició Comuna dels Estats Membres de 2 Maig de 2000, el CE destacà "la importància política i pràctica d'aquesta àrea del "cabal" i indicà que existeixen sensibilitats sobre aquesta qüestió de la mobilitat dels treballadors, la qual haurà de ser tinguda en compte en una fase posterior de les negociacions".

La CE preveu cinc grans opcions polítiques per tractar aquesta qüestió, les quals van des de la plena aplicació del 'cabal comunitari' en aquesta matèria, passen per diversos possibles acords de transició flexible, fins a la no aplicació del cabal per un cert període. És tècnicament possible diferenciar els casos segons actuals Estats Membres, els països candidats, les regions (principalment, les transfrontereres), sectors econòmics i durada (fins a cinc anys). La diferenciació, no obstant, també es veurà limitada per les possibilitats efectives d'aplicar-les i pel propi procés de negociació. Les cinc opcions serien: (i) aplicació immediata i plena del 'cabal'; (ii) Clàusules de Salvaguarda; (iii) Sistema flexible d'acords transitoris; (iv) establiment de sistemes de quota; i (v) No aplicació general del 'cabal' durant un període limitat de temps.

Les opcions (ii), (iii) i (iv) podrien diferenciar entre Estat Membre, país candidat, regió sector i durada. El model utilitzat per l'adhesió del 86 podria ser adaptat per a l'opció (iii), juntament amb un model que impliqués una llibertat de moviment més àmplia amb restriccions sota la forma d'excepcions. Si la Comissió proposa mesures transitòries en l'interès de la Unió (possibilitat prevista en el Document d'Estratègia per a

[15] Comissió Europea, Nota Informativa: ***The Free Movement of Workers in the context of Enlargement***, Brusel les, 6 de març de 2001.

l'Ampliació[16]), aquestes hauran de ser degudament justificades, i respectar estrictament els criteris habituals. Hauran de ser limitades en quant a temps i àmbit, acompanyades d'un pla que determini clarament fases per a l'aplicació del 'cabal', no anar en contra de les regles de la Unió, ni alterar el seu propi funcionament, o provocar alteracions greus al principi de lliure competència.

En la hipòtesi que la lliure circulació de treballadors provenint dels ara països candidats comporti una substitució pels que provenen d'altres territoris no europeus, serà útil conèixer les activitats ocupacionals que aquests venen realitzant en el present. Segons EL PAIS[17], l'ocupació laboral de la població immigrant es concentra en quatre àrees d'activitat:, per ordre d'importància: agricultura, construcció, hostaleria i servei domèstic. A aquestes activitats caldria afegir les activitats que venen realitzant en el mercat ocult, la qual presenta una altra distribució: servei domèstic (23 %), hostaleria (16 %), construcció (15 %), i venda ambulant i petit comerç (27 %). S'estima que fins a un 19 % viu de la delinqüència o el tràfic de drogues. Xifres oficioses revelen que fins a 20.000 immigrants (a tota Espanya) sense regularitzar es dediquen a la prostitució.

- **Gráfic:** Ocupació laboral dels immigrants regularitzats a Espanya. Evolució i composició dels estrangers afiliats a la Seguretat Social

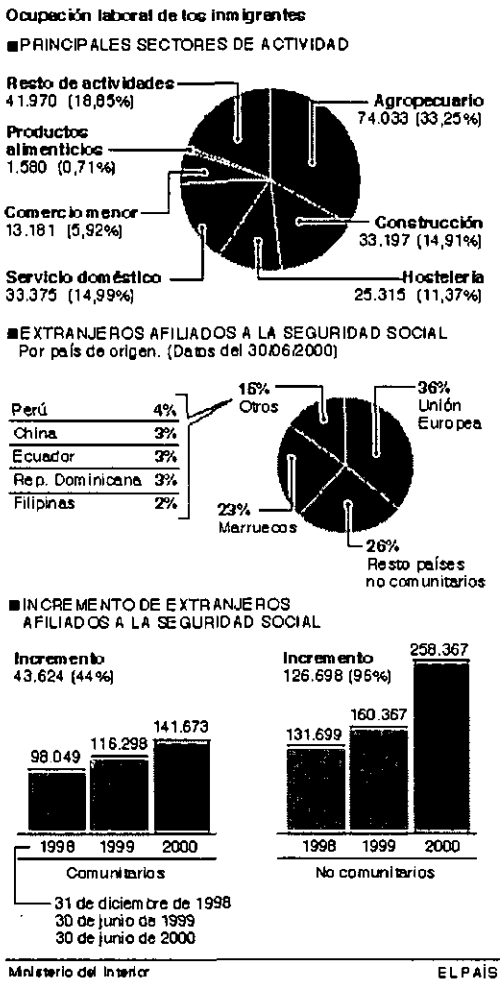

[16] Vegeu http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/index.htm#Strategy Paper 2001
[17] elpais.es Temas

Des del punt de vista dels països candidats (la "demanda" de migració cap als EU15), el darrer informe de progrés de les negociacions [18] indica que malgrat els bons resultats en matèria de creixement, en els 10 PECO la desocupació es troba en un 12,5 %, i ha continuat a l'alça des del 11 % de l'exercici anterior. Les reformes estructurals, les retallades laborals i l'augment de l'alta productivitat són els factors explicatius d'aquesta evolució (només Hongria i Eslovènia no responen a la tendència general). Els índexs de participació en la població activa continuen estables, però són baixos en alguns casos. Les rigideses al mercat de treball i la manca d'adaptació a les capacitats tècniques, segons la CE, posen límits a la reducció de la desocupació, àdhuc en economies d'alt creixement.

Per tal de veure amb més detall la situació dels països candidats, fixarem la nostra atenció en els quatre que, pel seu volum o pel seu nivell més endarrerit en quant al procés de transició (i per tant d'integració) podrien pressionar en major mesura per exportar mà d'obra (Polònia, el més poblat dels PECOs, i Romania, Bulgària i Turquia). Els quatre països considerats sumen una població de gaire bé 135 milions, és a dir gaire bé el 80 % de la població de tots els països candidats. La seva renda per càpita, respecte a la mitjana de EU15 es situa entre les més baixes dels candidats, essent Polònia el que la té més gran (39 % de la mitjana EU15), seguida per Turquia (29 %), Romania (27 %) i Bulgària (24 %). De la resta dels candidats, sis sobre tretze estan gaire bé a la meitat o molt per sobre de la meitat de la mitjana d'EU15 (amb Xipre –83%-, Eslovènia –72%-, i República Txeca –60%- en les posicions més altes, i seguits per Malta, Hongria i Eslovàquia –48%). Per tant, als efectes del present treball, la situació en els quatre països és rellevant per conèixer l'impacte que l'ampliació podria tenir en l'estructura ocupacional de Catalunya.

	Area	Population	Density	GDP in P.P.S. (Purchasing Power Standards)(1)(2)			GDP % Change	Agriculture	
	1000 km²	Million inhabitants	Inhab./km²	Billion € P.P.S.	€/Inhab. P.P.S.	€/Inhab. % EU average	%	% gross added value	% employment
Bulgaria	111	8,2	74	44,3	5400	24	5,8	14,5	n.a.
Cyprus	9	0,8	82	12,4	18500	83	4,8	3,8	9,2
Czech Rep.	79	10,3	130	135,1	13500	60	2,9	3,9	5,1
Estonia	45	1,4	32	12,1	8500	38	6,9	6,3	7,4
Hungary	93	10,0	108	117,0	11700	52	5,2	4,8	6,5
Latvia	65	2,4	37	15,6	6600	29	6,6	4,5	13,5
Lithuania	65	3,7	57	24,3	6600	29	3,3	7,6	19,6
Malta	0,3	0,4	1240	4,6	11900	53	5,0	2,3	1,9
Poland	313	38,6	124	337,9	8700	39	4,0	3,3	18,8
Romania	238	22,4	94	135,4	6000	27	1,6	12,6	42,8
Slovakia	49	5,4	110	58,3	10800	48	2,2	4,5	6,3
Slovenia	20	2,0	98	32,0	16100	72	4,6	3,2	9,9
Turkey	775	65,3	84	433,3	6400	29	7,2	14,6	34,9

Sources : Eurostat from national sources.
(1) The method for calculating GDP in P.P.S. has been adjusted since last year's reports.
Data are therefore not comparable.
(2) For the elaboration of GDP per capita, data related to global population are coming from national accounts, they may differ from demographic statistics.

Font: Comissió Europea

Es rellevant recordar, no obstant, que els sistemes d'Economia Planificada, dels quals provenen els països en transició vers l'Economia de Mercat, consideraven l'educació, així com la salut i el dret al treball, com un dels pilars sobre els quals s'erigien i es legitimaven dits sistemes.

En aquest sentit és paradigmàtic el cas d'alguns països de desenvolupament econòmic menor al d' Occident que prengueren el socialisme com a referent i que van desplegar

[18] http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/index.htm#Progress

uns sistemes educatius i sanitaris el cost dels quals superava en gran mesura el que el país podia finançar des del punt de vista del seu nivell de desenvolupament i per tant de la seva capacitat d'invertir en els individus recursos que en una lògica de mercat haurien anat destinats a inversions directament productives. El dret al treball era un altre dels assoliments del sistema d'economia planificada. La formació professional, i la d'aprenents estava estretament vinculada a les empreses locals, les quals determinaven l'oferta educativa en aquests nivells en estreta consonància amb les seves necessitats ocupacionals. Les empreses (de propietat estatal) juntament amb els ministeris sectorials corresponents, a més, influïen en els continguts i curricula acadèmics d'aquestes modalitats educatives, les quals donaven sortida a la majoria de la joventut. Paral·lelament, el ministeri d'educació definia el que s'anomenava com educació general.

Labour market (ILO methodology)	% of labour force				
Economic activity rate	58,2	57,7	57,3	56,7	56,6
Unemployment rate, total	12,3	11,2	10,6	13,9	16,1
Unemployment rate, males	11,0	9,6	9,1	12,4	14,4
Unemployment rate, females	13,9	13,2	12,3	15,8	18,1
Unemployment rate of persons < 25 years	28,5	24,8	23,2	31,3	35,1
Unemployment rate of persons >= 25 years	10,1	9,3	8,8	11,4	13,3
	as % of all unemployed				
Long-term unemployment rate	39,1	37,9	37,5	32,9	37,9
Average employment by NACE branches	in % of total				
- Agriculture and forestry	22,1	20,5	19,1	18,1	18,8
- Industry (excluding construction)	25,5	25,3	25,0	24,4	23,8
- Construction	6,2	6,6	7,0	6,9	7,0
- Services	46,2	47,6	48,9	50,6	50,4

Font: Comissió Europea

Polònia[19] (amb una població de gaire bé 39 milions de persones) és considerada com una economia de mercat en funcionament. Sempre que continuï i intensifiqui els seus esforços de reforma en un entorn polític consistent, hauria de ser capaç d'afrontar la pressió competitiva de les forces de mercat a la Unió, a curt termini. La taxa d'atur (que ja era considerada alta) ha augmentat fins el 16,1 %, però encara podria veure's incrementada en el futur donat que resten per completar les privatitzacions i els ajustos laborals en sectors tradicionals com és la Gran Indústria i l'Agricultura. L'atur juvenil és més de dos cops més alt que el general, i el femení fins a 4 punts superior al masculí.

L'informe assenyala que en l'àrea dels Assumptes Socials i Ocupació, s'ha preparat l'estratègia nacional per a l'ocupació, i s'ha realitzat amb la CE una revisió conjunta de la política d'ocupació. La *"Joint Assessment of Employment Policy Priorities"*[20] va ser signada per ambdues parts el gener de 2001.

A l'àrea de reconeixement mutu de qualificacions professionals, es continua progressant Tant a nivell horitzontal (Llei de Reconeixement de Qualificacions per a Professions regulades, adquirides als Estats Membres de la UE, maig del 2001),com a nivell sectorial (infermeria, metges, arquitectes, enginyers civils, veterinaris, etc...). També hi ha progressos respecte a la llei d'estrangeria, la participació a la xarxa europea de

[19] Brussels, 13.11.2001; SEC(2001) 1752
[20] Avaluació conjunta de les prioritats de la política d'ocupació

serveis públics d'ocupació, i el mutu reconeixement del dret a assistència a la seguretat social.

La legislació en l'àmbit de l'Educació i la Formació professional compleix els requisits del 'cabal' i la participació a programes comunitaris es considerada com satisfactòria. El repte més important ara és l'aplicació de la llei de reforma educativa, i a llarg termini el desenvolupament d'un enfoc integrat pel desenvolupament dels recursos humans amb l'objectiu d'expandir l'economia i desenvolupar la societat civil, especialment pel que fa al desenvolupament regional i rural de les zones objecte de reestructuració industrial. La posada en practica d'un enfoc d'aquest tipus requereix recursos humans i financers adequats i la cooperació entre els diferents nivells de l'administració, així com la capacitat de proveir els tipus de formació i educació millor adaptats a les necessitats reals sobre el terreny. El reforç del sistema educatiu i de formació professional és essencial, en aquest sentit. A l'actual li manca flexibilitat, adaptabilitat als individus i als requeriments del mercat de treball.

Romania[21] (22.435.000 persones) ha fet progressos amb vistes a establir una economia de mercat en ple funcionament, però malgrat això encara no podria resistir, a mig termini, la pressió competitiva de les forces de mercat a la Unió. Sempre que es mantinguin les reformes econòmiques es podrà desenvolupar aquesta capacitat en el futur.

La CE considera que romanen desequilibris econòmics seriosos amb una alta inflació i un creixent dèficit públic, en un entorn social difícil. Numbrosos obstacles impedeixen el desenvolupament del sector privat, i a l'hora sectors sencers industrials resten a ser reestructurats. La CE i el FMI aconsellen continuar la política d'estabilització macroeconòmica i treballar sobre les causes de la inflació

Labour market (ILO methodology)	% of labour force				
Economic activity rate	64,8	64,8	63,6	63,4	63,2 P
Unemployment rate, total	6,7	6,0	6,3	6,8	7,1 P
Unemployment rate, males	6,3	5,7	6,5	7,4	7,7 P
Unemployment rate, females	7,3	6,4	6,1	6,2	6,4 P
Unemployment rate of persons < 25 years	20,2	18,0	18,3	18,8	18,6 P
Unemployment rate of persons >= 25 years	4,2	3,8	4,2	4,9	5,3 P
	as % of all unemployed				
Long-term unemployment	51,3	47,7	41,9	44,3	51,5 P
Average employment by NACE branches	in % of total				
- Agriculture and forestry	38,0	39,0	40,0	41,7	42,8 P
- Industry (excluding construction)	27,2	26,3	25,4	23,9	22,4 P
- Construction	4,3	4,2	4,0	3,7	3,8 P
- Services	30,5	30,5	30,6	30,7	31,0 P

La taxa d'atur continua essent baixa, però aquest fet reflexa l'anomenat 'atur encobert', pel qual nombroses persones sense activitat real mantenen una relació laboral amb empreses que no estan en funcionament, però que mantenen certes prestacions no salarials a l'antiga plantilla (habitatge, assistència mèdica, pensions) i per la qual cosa no consten en l'atur registrat. Així, l'atur juvenil és més de dos cops superior al general, però el de les dones és inferior al dels homes.

[21] Brussels, 13.11.2001; SEC(2001) 1753

Romania no ha completat encara la seva Estratègia Nacional per a l'Ocupació ni la seva avaluació conjunta amb la CE. Això continua essent una prioritat. Hi ha hagut progressos en el camp del diàleg social.

L'alineament amb el 'cabal' pel que fa a la lliure circulació de persones i treballadors és limitat, S'han fet reformes administratives però caldrà major desenvolupament institucional en les administracions competents. Cal harmonitzar la legislació en diversos aspectes referits a la llei d'estrangeria, els requeriments de les qualificacions professionals, la igualtat de tracte i els beneficis de la Seguretat Social.

En l'àmbit educatiu i de la formació professional, la participació en programes comunitaris està sent satisfactòria, amb progressos també en alguns aspectes com la regulació del treball voluntari o l'educació dels fills de treballadors migrants. Tanmateix manca un sistema estructurat per a la formació ocupacional i d'adults, precisament quan més necessària és amb vistes a processos grans de reestructuració econòmica. Aquesta és una prioritat, en un marc de creixent partenariat entre els diferents nivells de l'administració pública i les parts socials.

Bulgària[22] (8.170.000 habitants) és considerada per la CE com "propera" al ple funcionament en tant que economia de mercat. Hauria de ser capaç d'afrontar les pressions competitives a mig termini, sempre que es mantinguin les reformes en curs. La macroeconomia evoluciona bé per 4t any consecutiu , amb progressos en diverses àrees per tenir una base per un creixement sostingut. Tot i així es manté una inflació alta, existeixen obstacles per a la inversió i pel desenvolupament del sector privat.

La taxa d'atur és manté, però alta. L'atur juvenil doble el general, però el femení és molt proper al masculí.

Labour market (ILO methodology)	% of labour force				
Economic activity rate	51,8	51,6	50,4	49,2	47,5
Unemployment rate, total	13,7	15,0	16,0	17,0	16,4
Unemployment rate, males	13,6	14,7	16,1	17,3	16,5
Unemployment rate, females	13,8	15,3	15,9	16,8	16,2
Unemployment rate of persons < 25 years	33,5	36,0	36,0	36,7	34,2
Unemployment rate of persons >= 25 years	11,3	12,4	13,4	14,6	14,4
	as % of all unemployed				
Long-term unemployment rate	58,6	56,5	53,3	52,5	58,6

Les prioritats establertes en l'àmbit dels Assumptes socials i l'Ocupació no han estat encara satisfetes per Bulgària, amb endarreriments en aspectes com igualtat de tracte per gènere, salut i seguretat laborals, seguretat social, inspecció de treball i la necessària creació d'un fons de garantia salarial.

En la lliure circulació de persones, Bulgària s'ha aproximat en el terreny legislatiu, però li manca capacitat administrativa per aplicar el 'cabal'. Cal major desenvolupament

[22] Brussels, 13.11.2001, SEC(2001) 1744

legislatiu en l'àre de reconeixement mutu de qualificacions, lliure circulació de treballadors i de les prestacions de la Seguretat Social.

Malgrat la legislació per un sistema educatiu i de formació mòbil i adaptable ja està desenvolupada, manca encara posar en marxa la reforma educativa en la qual es substenta. No és veu una estratègia clara entre la planificació a nivell central i el funcionament descentralitzat del sistema. Són prioritats, en aquest àmbit, el desenvolupament institucional a nivell regional i la formació del professorat. La cooperació amb les empreses i els sindicatsés molt limitada, i les mesures actives d'ocupació, incloent la participació en formació contínua, necessita també ser reforçada.

Finalment, Turquia [23](el candidat més poblat, amb 65.300.000 persones, i un nombre molt important de migrants a la UE ja establerts), no ha fet massa progressos vers una economia de mercat en ple funcionament, malgrat una part de la seva economia ja competeix a la UE, en el marc de la Unió Duanera.

La taxa d'atur és estadísticament baixa, i la juvenil tot i ser superior al doble de la general, no és alta en comparació amb d'altres candidats. La femenina coincideix amb la masculina.

Labour market (ILO methodology)	% of labour force				
Economic activity rate	53,4	52,2	52,3	52,9	49,2
Unemployment rate, total	6,7	6,5	6,8	7,6	6,6
Unemployment rate, males	6,7	6,3	6,8	7,7	6,6
Unemployment rate, females	5,9	7,8	6,9	7,5	6,6
Unemployment rate of persons < 25 years	13,5	14,3	14,2	15,2	13,2
Unemployment rate of persons >= 25 years	4,4	3,9	4,5	5,2	4,5
	as % of all unemployed				
Long-term unemployment rate	46,1	43,7	42,4	31,0	23,8
Average employment by NACE branches	in % of total				
- Agriculture and forestry	42,8	40,7	40,5	41,4	34,9
- Industry (excluding construction)	16,7	17,8	17,4	16,7	18,1
- Construction	6,2	6,3	6,2	6,0	6,5
- Services	34,3	35,1	35,8	35,8	40,5

Pel que fa al capítol 2 de lliure circulació de les persones, la CE considera que Turquia no satisfà el 'cabal', tot i limitats progressos en certes àrees, que no afecten ni el reconeixement mutu de qualificacions ni els drets ciutadans i d'estrangeria.

Tampoc s'ha produït un progrés considerable en el capítol referit a Educació i Formació. Encara no participa en els programes comunitaris.

La Reforma del Sistema de Formació i Educació, ja aprovada el 2001, preveu el desenvolupament d'un fons per a la formació i educació secundàries fins el 2010. Juntament amb fons provenint de diversos donants internacionals, els objectius del 8è Pla de Desenvolupament (12 anys d'educació obligatòria i mecanismes de formació d'adults i ocupacional) semblen realitzables.

[23] Brussels, 13.11.2001 SEC(2001) 1756

En resum:

- Dels quatre països, només Polònia sembla especialment ben situada per entrar en una primera fase d'ampliació, mentre que en els altres tres existeixen obstacles que normalment haurien d'ajornar la seva plena incorporació a una segona fase (a Romania i Bulgària, existeix un cert dubte de la seva capacitat per afrontar les pressions competitives del mercat, mentre que a Turquia, a aquests i altres elements, cal afegir el dubte sobre el funcionament democràtic de les seves institucions i el respecte a les minories).

- Pel que fa a la situació de l'atur, Polònia i Bulgària mantenen taxes altes, no essent així en el cas dels altres dos països (la qual cosa genera dubtes respecte a la dada). No sembla apreciar-se diferencies significatives en les taxes d'atur, segons gènere, però en tots quatre països l'atur afecta especialment als joves (més formats i disposats a la mobilitat geogràfica, per altra banda).

- Els diferents països tenen reformes del sistema educatiu i de la formació professional en marxa, tot i que existeixen dubtes en tres d'ells sobre les possibilitats de finançar i gestionar la reforma. Només Polònia té una bona avaluació pel que fa al reconeixement de qualificacions, la qual cosa és indicativa de les possibilitats de migració de persones amb qualificacions mitjanes o superiors.

	Inflation rate	Unemployment rate	General Government Spending	External Trade				Current Account	Foreign Direct Investment	
	Annual Average	International Labour Organisation Definition (% active population) (5)	Balance in GDP %	Trade balance exports/imports in %	Exps EU in % total exports	Imps EU in % total imports	Balance of EU with the countries (Mio €)	Balance % G.D.P.	Stock € per capita (3) (4)	Net inflow % G.D.P. (4)
Bulgaria	10,3	16,4	-0,7	74,1	51,2	44,1	146	-5,0	239	7,1
Cyprus	4,9	3,4	-3,2	12,2	47,3	55,9	2098	-5,2	n.a.	1,8
Czech Rep.	3,9	8,8	-4,2	90,1	68,6	61,5	2330	-4,7	2213	9,0
Estonia	3,9	13,7	-0,7	74,5	76,5	62,6	94	-6,7	1980	8,0
Hungary	10,0	6,4	-5,1	87,6	75,1	58,4	1086	-3,3	1790	2,9
Latvia	2,6	14,6	-2,7	58,5	64,6	52,4	118	-6,9	943	5,7
Lithuania	0,9	16,0	-3,3	69,8	47,9	43,3	403	-6,0	683	3,4
Malta	2,4	4,5	-6,6	71,9	33,5	59,9	1773	-14,5	n.a.	18,0
Poland	16,1	16,1	-3,5	64,7	69,9	61,2	10530	-6,3	671	5,3
Romania	45,7	7,1	-3,8	78,8	63,8	56,6	1061	-3,7	317	2,8
Slovakia	12,1	18,6	-6,7	92,8	59,1	48,9	-434	-3,7	1040	10,8
Slovenia	8,9	7,0	-2,3	86,4	63,8	67,8	1818	-3,3	1346	1,0
Turkey	54,9	6,6	-11,0	50,9	52,3	48,8	12266	-4,9	n.a.	0,5

1) Figures have been calculated using the population figures from National Accounts, which may differ from those used in demographic statistics.
4) Balance of payments data
5) for Malta as registered unemployed
Source : Eurostat from national sources.

- Per tant, en una primera fase d'ampliació, d'aquests quatre països només Polònia disposaria de stocks de persones desocupades, sovint joves (algunes d'elles formades i amb possibilitats de que es reconeixi la seva qualificació). Essent país fronterer amb Alemanya, i proper a d'altres zones desenvolupades del centre i oest d'Europa, el més probable és que l'impacte primer d'aquestes migracions potencials (en el cas que no es negociïn formules transitòries) difícilment afectaria Catalunya de manera significativa.

- En els altres tres països, el reconeixement mutu de qualificacions seria un prerrequisit per donar lloc a migracions de persones de la franja de qualificació mitjana o alta. La possible incidència seria doncs en les bandes de menor qualificació, entrant a competir, en el mercat de treball català, fonamentalment amb les ocupacions que ara per ara realitzen d'altres treballadors estrangers (de manera

regular o irregular). Val a dir, que només en el cas de Romania (l'únic candidat amb cultura i llengua llatina) podria haver una certa disposició a escollir Catalunya com a destí, com ja s'ha anat produint tímidament en els darrers anys. En el cas de Turquia la tradicional migració cap a Alemanya fa difícil un canvi significatiu de país d'acollida.

- El fet que una part important de les persones en atur siguin joves fa que, en el cas d'arribar a Catalunya, puguin entrar en conflicte d'interessos amb la població jove catalana.

Efectivament, la manca de treball estable i de qualitat és el principal problema laboral dels joves i de les joves a Catalunya, segons indiquen diversos experts i les organitzacions sindicals[24]. Això es concreta en elements com ara: els inadequats itineraris formatius respecte a la realitat laboral - situació especialment preocupant en el cas de la Formació Professional -, les dificultats per fer compatibles el treball i els estudis - que han augmentat arran de la darrera reforma laboral- i, sobretot, les intolerables xifres de precarietat laboral, d'accidents laborals i de temporalitat. En el conjunt de la població juvenil hi ha tres grups que pateixen amb més duresa la precarietat i l'atur: les dones joves, la immigració jove i els joves i les joves amb disminució.

Un greu efecte de la precarietat i la subcontractació és la sinistralitat laboral juvenil. La franja d'edat entre 16 i 25 anys és la que té més casos d'accidents i el que és més greu, la que té més casos de mortalitat.

Pel conjunt de Catalunya, la taxa d'accidents mortals per 100.000 ocupats va ser de 6 (els quals pugen a 9 si afegim els accidents mortals in intinere). Això situa la sinistralitat laboral a Catalunya a uns nivells molt superiors al promig europeu. Segons les darreres dades disponibles corresponents a l'any 1998 (vegeu idescat), la taxa de lesions mortals a la Unió Europea era de 3,4 lesions mortals per cada 100.000 ocupats. Les taxes estàndards més elevades de lesions mortals per 100.000 ocupats es varen enregistrar a Portugal (7,7), Irlanda (5,9), Espanya (5,5) i Itàlia (5,0). Les taxes més baixes de lesions mortals per cada 100.000 ocupats varen correspondre a Suècia (1,3), Regne Unit (1,6) i Finlàndia (2,4).

Pel que fa a accidents amb baixa, les dades del 2001 indiquen que van ser de 76.39 per mil ocupats (les quals pugen fins el 81,5 si s'afegeix els in initere). Per grans sectors, la majoria dels accidents es concentren en els serveis (43,51 % dels accidents), seguits per la indústria (34,32 %), la Construcció (20,35%) i finalment l'Agricultura (1,82 %). La immensa majoria dels accidents són considerats lleus (99,02 %). No obstant, a l'agricultura i a la construcció els accidents mortals són molt alts (17 i 10 per cada 100.000 treballadors, respectivament seguits de molt a prop pels serveis... amb 9!). També es conserva aquesta major incidència en aquests dos sectors pel que fa als accidents greus.

L'agricultura i la construcció són els dos principals sectors en els que actualment es concentren treballadors immigrants. En el conjunt de la població assalariada de Catalunya (la qual representa més del 80 % de la població activa) només un 1,03 % i un

[24] Vegeu diversos documents elaborats pel Consell De la Joventut de Catalunya i pel de Barcelona al respecte de l'atur juvenil.

9,28 % es dedica a aquests sectors (ocupen doncs més de 200.000 persones). Els serveis, per contra, concentren fins a un 57,91 % dels assalariats (1.166.900 persones). Si considerem que en aquests dos sectors el 4,59 % que suposa la població immigrada estès doblement representada, això donaria una xifra igual a 1910 i 17167 immigrants treballant en aquest sectors, respectivament. Si a aquestes quantitats afegim una proporció igual al nombre de persones residents sobre el conjunt dels assalariats en el sector serveis, n'obtindrem 53.560 persones més. Si finalment considerem una proporció igual a la meitat del seu pes demogràfic en el sector indústria, n'obtindrem 19.395 persones més, la qual cosa suma un total de 92.484 assalariats amb nacionalitat estrangera.

Aquesta quantitat és en un 50 % superior al nombre de persones provenint dels països candidats que els estudis preveuen que arribarien a la UE a llarg termini, (un 1 % de la població UE15, si mantenim que Catalunya rebria el mateix percentatge que el promig de la UE15).

En la hipòtesi de substitució, aquestes persones desplaçarien als immigrants d'altres orígens geogràfics. En la hipòtesi de l'acumulació, el nombre de treballadors estrangers pujaria fins a 150.000 (i el de residents, de mantenir-se la proporció entre treballadors i residents) fins a 455.000 persones (tenint com a resultat un nombre de persones estrangeres al voltant del 7 % de la població catalana).

Aquest nombre de persones, en la hipòtesi de l'agregació, equivaldria al 62,68 % del nombre d'inscrits com a aturats a Catalunya (el 2001).

3. L'impacte de l'ampliació en els fons i programes de la Unió Europea

Els capítols de les negociacions que es refereixen a la Política Estructural (Agricultura, Cohesió Social, Ocupació i Política Regional) tenen components pressupostaris importants i estan relacionats amb el capítol de les disposicions financeres i pressupostàries.

El Consell Europeu de Berlin (març del 99) aprovà el marc financer pel període 2000-2006 amb, entre d'altres coses, mesures per a l'ampliació basades en les hipòtesis que en el 2002 s'adheririen 6 nous estats membres. L'acord va incloure, a més, la reforma política (desenvolupada parcialment en el CE de Niça) i la reserva de fons necessaris per a pre-adhesió i l'adhesió:

- límit màxim per a les despeses totals fixat en el 1,27 % del PIB EU-15, i límits absoluts per als compromisos pressupostaris anuals dins de cada categoria de despesa
- la reforma de la política comuna agrícola (PAC), els fons estructurals i de cohesió
- la duplicació dels fons de pre-adhesió pels països candidats (3.100 milions d'€ a l'any).
- Reserves per a finançament de l'adhesió, les quals s'incrementarien cada any, des dels 6.500 milions d'€ del 2002 fins els 16.800 pel 2.006.

Les hipòtesis sobre les quals descansava l'acord de Berlín, però no s'han complert quant a terminis d'adhesió i nombre de candidats potencials. Si les primeres adhesions es produïssin el 2004 i no fossin 6 sino 10 els candidats, el cost de l'ampliació actualitzat seria menor al previst a Berlín.

Amb vistes a les perspectives financeres, pel període a partir del 2006, la Comissió haurà de:

- Examinar el capítol de l'agricultura
- Delimitar, en l'esfera de la política estructural, les condicions organitzatives i institucionals que hauran de complir els diversos països per tal de tancar provisionalment les negociacions en aquest capítol, i explicar el mètode per assignar els fons estructurals als nous Estats Membres fins el 2006
- Examinar, pel que fa al pressupost, les possibles mesures transitòries.

El debat per tant, a efectes del present estudi, se centra en quin serà el nou reglament dels fons estructurals pel període que s'obre a partir del 2006, amb nous Estats Membres incorporats. En aquest sentit cal preveure dues grans hipòtesis:

a) El nou reglament no comporta grans canvis en quant a l'assignació de fons, criteris, objectius i mètode.
b) Es produeix, en el nou període, un canvi substancial en la operativa de la política estructural i en els papers que els Estats Membres i la Comissió juguen en aquesta nova forma d'actuar.

Analitzarem què comporten ambdues hipòtesis per a Catalunya.

La primera hipòtesi és la més probable, vista la trajectòria de la construcció europea des del tractat fundacional. El mètode que s'ha seguit ha consistit en fer petits però constants avenços, tot comptant amb els interessos dels diferents Estats Membres i del interès comú, des de la perspectiva continental. En aquest sentit, cal preveure modificacions en el pes dels diferents Fons Estructurals, la seva dimensió global, o les prioritats i objectius que s'estableixin, però no grans pèrdues o guanys nets pels actuals Estats Membres com a efecte de l'ampliació.

Els precedents d'anteriors ampliacions mostren com, en el cas dels països del Sud de la Unió, l'aprofundiment de la integració comunitària arrel del TUE comportà la creació del Fons de Cohesió pels Estats Membres amb renda mitjana (estatal) inferior al 90 % de la mitja comunitària. Espanya, en aquest sentit, va ser la principal beneficiària d'aquest fons, i Catalunya, en particular (tot i situar-se en un nivell de renda proper a la mitja comunitària) també se'n va beneficiar. D'igual manera, la incorporació dels països nòrdics anà acompanyada d'un canvi en la definició dels objectius de la política regional, tot habilitant recursos per a les zones més despoblades i septentrionals de Suècia i Finlàndia, dos països amb rendes mitges molt per sobre de la mitja comunitària.

El fet que alguns candidats mantinguin proporcions de mà d'obra agrària significativament altes (i amb rendes força baixes) comportarà possiblement una reducció en el pes que la PAC arrenca del pressupost comunitari. Aquesta necessitat ja venia essent reclamada des de força abans de l'ampliació en curs, però compta amb l'objecció contundent d'alguns dels Estats Membres fundadors de la CE, amb poblacions agràries també força importants.

Es calcula que l'adhesió dels països candidats suposaria un augment del 34 % de la superfície total de la UE, i un augment de la població total de 105 milions de persones (173 si comptem amb Turquia). Tanmateix, el Producte Interior Brut de la UE tan sol augmentaria un 9 %, mentre que l' ingrés per càpita cauria en un 16 %.

Això comportaria que algunes Comunitats Autònomes Espanyoles, com ara València o Castella-La Manxa, podrien passar per sobre (amb aquesta caiguda de la renda mitja comunitària) del límit del 75 % del PIB comunitari que es requereix per ser considerat objectiu 1 del FEDER (la màxima prioritat de la política regional). El mateix podria passar pel que fa al Fons de Cohesió (90 % del PIB comunitari). Això no afecta però a Catalunya, que resta fora de les àrees objectiu 1.

Pel que fa a l'objectiu 2 (pensat per zones industrials amb mitja de renda similar a la comunitària però amb població industrial i taxa d'atur per sobre de les comunitàries), del qual es beneficia Catalunya, de no canviar els criteris, continuaria mantenint les aportacions comunitàries actuals.

Val a dir, per últim, que de no variar-se substancialment els criteris actuals, l'impacte a Catalunya tampoc seria alt (llevat del cas del Fons de Cohesió) si es mantingués el límit de pressupost comunitari en el 1,27 del PIB comunitari: amb les ampliacions les quantitats disponibles pels nous candidats no comportarien grans quantitats. Cal comptar en aquest sentit que la Comissió ja destina una quantitat significativa durant el període de pre-adhesió a aquests països (i que a més no ingressa dels mateixos la

corresponent contribució, però sí ho farà un cop siguin Estats Membres) , quantitats que ja quedarien disponibles per d'altres usos un cop els candidats esdevinguin Estats Membres. Aquests fons de pre-adhesió (Agricultura, Transport i Medi Ambient) ja han estat dissenyats pensats per tal d'habituar els candidats a la mecànica i lògica dels Fons Estructurals i els seus continguts tenen semblances amb els actuals Fons Estructurals.

Pel que fa a la segona hipòtesi (reforma substancial de la Política Estructural), diverses propostes provenint dels Estats Membres contribuents nets (aporten proporcionalment més al pressupost comunitari del que reben del mateix) anirien en el sentit de re-estatalitzar l'operativa (i el finançament) de la política estructural tot reduint els fons a funcions de redistribució de la renda, per a aquells països i regions que se situen en posicions desfavorables respecte a la mitja comunitària. A nivell comunitari s'acordaria els objectius de les polítiques a cada territori i les actuacions que depassen l'àmbit territorial estatal, i que per tant esdevenen comunitaris, però la gestió d'aquestes polítiques restaria en mans de les administracions nacionals

En aquest sentit, Catalunya (en tant que contribuent net, per efecte del doble dèficit fiscal que pateix) no hauria de quedar necessàriament perjudicada. Si la conseqüència de renacionalitzar l'operativa de les polítiques estructurals comportés una menor aportació al finançament comunitari, això significaria que el pressupost disponible a Catalunya passaria a ser propi (en comptes de co-finançat per la CE). El risc seria, en aquest cas, que el canvi de mètode augmentés el dèficit fiscal de fet de Catalunya, doncs la disminució de la contribució romangués en els comptes de l'Estat Central i no de l'Administració Autonòmica.

A aquest efecte pressupostari cal afegir els aspectes més tècnics i de contingut. En aquest sentit, la possibilitat d'accedir a finançament comunitari impulsà d'ençà la integració, a Catalunya (com a la resta de l'Estat), la posada en marxa de polítiques socials (fonamentalment d'ocupació) i de desenvolupament regional i local, de les que no existia precedent. La Formació Ocupacional, el desenvolupament d'infrastructures públiques, i tot d'altres programes de desenvolupament territorial i dels recursos humans, han estat (co)finançats per la CE i s'han anat incorporant a la política diària de les administracions catalanes. La disponibilitat del recurs ha facilitat la presa de decisió en aquesta orientació. El gran repte, en aquesta hipòtesi, és que, si es nacionalitzessin aquestes polítiques, es mantingués la dimensió i el volum que ara tenen (com a resultes de l'obligació de cofinançament que la CE reclama per tal de fer efectiu els seus lliuraments). Tot fa preveure que donat que existeix percepció de demanda de les mateixes, en línies generals es mantindrien les polítiques i l'esforç de finançament que fins ara han comportat per la política catalana.

L'altre efecte important que va tenir la possibilitat de beneficiar-se de finançament comunitari a Catalunya va ser la generalització de la pràctica de *partenariat* amb entitats i regions d'altres Estats Membres. Això va introduir tota una dimensió comunitària que aportà a Catalunya no només informació i coneixement d'altres bones pràctiques i experiències reeixides d'arreu d'Europa sinó la possibilitat d'habituar-se a la internacionalització, el *benchmarking* i a treballar en xarxa amb persones i organitzacions d'altres cultures i formes de fer a Europa. L'ampliació situa ara a Catalunya en una posició en que pot aportar molt de la seva pròpia experiència reeixida (la transició viscuda a Catalunya, i el desenvolupament de polítiques de

descentralització són una molt bona base per això, doncs existeix un interès gran arreu dels PECOs respecte a aquest procés català).

En el cas que s'imposés aquesta segona hipòtesi, Catalunya hauria de cercar els beneficis de la seva pertinença a la Unió Europea no tant en els programes i fons gestionats per la Comissió, sinó en els beneficis que comporta la participació en el mercat interior.

Els beneficis de l'ampliació són tant polítics com econòmics. Breument[25]:

- L'extensió de la zona de pau, estabilitat i prosperitat reforçaran la seguretat de tots els seus pobles.
- La incorporació de més 100 milions de persones, en economies en ràpid creixement, al mercat europeu de més de 370 milions, estimularà el creixement econòmic i la creació de llocs de treball, tant en els vells estats membres com en els nous.
- La qualitat de vida dels ciutadans d'arreu Europa també millorarà, doncs els nous països adoptaran les polítiques euriopees de protecció del medi ambient, lliuta contra el crim i la immigració il legal.
- Per últim, l'ampliació també reforçarà el paper d'Europa al món

En qualsevol cas, el tema de la Reforma dels Fons Estructurals està emmarcat en la discussió més general sobre el model institucional que es vol per a Europa, debat que esdevé particularment rellevant en el context de l'ampliació. Per Eneko Landáburu[26], Director General d' Ampliació, Comissió Europea, s'han de donar tres condicions a la UE per tal que l'ampliació sigui un èxit:

1. Que la negociació es dugui a terme d'acord amb els criteris objectius fixats a Hèlsinki, sense interferències polítiques.
2. S'ha d'assumir que cal un pressupost suficient per a que els nous membres gaudeixin dels nivells de solidaritat que van rebre d'altres ampliacions (infrastructures, desenvolupament, economia, educació i formació) per tal que aprofitin les oportunitats del mercat interior. En aquest sentit Landaburu creu que aquest esforç no el poden fer només els contribuents nets, sinó que s'ha de fer extensiu als altres socis, concretament Espanya.
3. La més important, les reformes institucionals necessàries dins del marc de la futura Conferència Intergovernamental i la Convenció que la precedeix. Calen els mecanismes per a una UE amb 25 o 27 països.

Landáburu creu que això només es podrà fer amb una reforma a fons de les institucions, la qual inclogui el principi de doble velocitat:

[25] Comissió Europea: European Union Enlargement - An historic opportunity, a http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/docs/index.htm

[26] **Visión del proceso de ampliación: Balance, problemas, perspectivas. "Desayunos europeos",** Fundación CIDOB, 9 de novembre de 2001 http://www.cidob.es/Castellano/Investigaci%F3n/programa%20UE/ponencia2Landaburu.htm

"...constituir un nucli dur de països que acceptin definir un projecte més ambiciòs, que inclogui temes de política exterior, política de defensa, de polítiques de cooperació judicial i que pongui sobre la taula la necessitat de polítiques econòmiques majors per a que l'euro sigui un èxit.(....)Com ho farem? Creant institucions noves (...). Un nou Tractat per a aquells que vulguin anar més enllà i que la resta es quedi tal com estem ara, que tampoc està gens malament"

Per la seva banda, des del Consell Europeu, no existeix una posició unànime entre els diferents EM. Per Carlos Basterreche, secretari general d' Assumptes Europeus, Ministeri d' Assumptes Exteriors [27], la doble velocitat, juntament amb la discussió sobre si Model Federal vs. Model Interestatal, segueixen sent els vells problemes de la UE. Amb l'ampliació, els problemes augmenten doncs els nous socis dificilment podran mantenir la mateixa velocitat que el "nucli dur", i a més (després del 11-Septembre) el límit en el nombre de candidats s'ha "difuminat" i podrien ser molts més els països que s'hi incorporin (àdhuc la Federació Russa).

L'escenari pel 2004, segons Basterreche, té tres possibles configuracions:

1- Ruptura o manca d'acord (institucionalització del grup d' avantguarda)
2- Canvi radical (un sol govern, un pressupost, un exèrcit)
3- Salt qualitatiu, però amb el model institucional i competencial actual.

O una combinació entre parells d'aquestes.

[27] **Problemas de la construcción europea en la perspectiva de la presidencia española. "Desayunos europeos"**, Fundació CIDOB,21 de septembre de 2001
http://www.cidob.es/Castellano/Investigaci%F3n/programa%20UE/ponencia1basterreche.htm

EFECTES DEMOGRÀFICS DE L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA SOBRE CATALUNYA

Andreu Domingo i Valls

Jordi Bayona i Carrasco

1. INTRODUCCIÓ: EL CONTEXT EUROPEU

Dels 376 milions d'habitants que a 1 de gener de 2000 registrava Eurostat com a residents als quinze països de la Unió Europea, aproximadament 18,5 tenien nacionalitat estrangera, el que representava el 5% del total. D'aquests, 13 milions eren de nacionalitat de països extracomunitaris, amb un 3,5%, a aquestes dades caldria afegir-hi aquelles persones que es troben en situació irregular i que per tant escapen del registre estadístic. Acceleració, feminització i increment de la clandestinitat han estat les tres característiques assenyalades dels moviments migratoris dirigits cap a la Unió durant la darrera dècada del segle XX (Sopemi, 1999; Salt, 1999; Salt i altres, 2000). L'increment dels fluxos i el desenvolupament paral· lel de la irregularitat ha despertat arreu d'Europa la preocupació, estenent-se també específicament pel que fa als efectes de l'ampliació de la Unió. Preocupació que resumirem en tres punts: 1) El possible efecte negatiu de l'arribada de fluxos massius procedents dels països candidats sobre el mercat de treball dels països receptors; 2) El control de fronteres dels nous països vers països tercers a la Unió; i 3) Els efectes de l'exclusió de la candidatura turca.

Un cop acabada la primera redacció d'aquest informe, el 9 d'octubre de 2002 la Comissió Europea va aprovar l'entrada a la Unió Europea l'any 2004 de deu dels tretze candidats inicials (Lituània, Letònia, Estònia, Polònia, Hongria, República Txeca, Eslovàquia, Eslovènia, Malta i Xipre), l'aplaçament fins el 2007 de l'entrada de Romania i Bulgària, i l'aplaçament sense data de les negociacions amb Turquia. En les següents planes, si no s'especifica el contrari, quan es parli de països candidats es consideren els 12 països que han vist, amb diferent termini, acceptades les seves sol· licituds.

L'entrada de Grècia (1981), Espanya i Portugal (1986) a la Comunitat Econòmica Europea, ja va plantejar en el seu moment la por sense fonament d'una reactivació dels moviments migratoris procedents d'aquests països, fet que explica l'aplicació d'un període transitori on es limitava la lliure circulació de treballadors espanyols i portuguesos durant set anys. Aquesta disposició, l'any 1991 fou reconsiderada i reduïda a 6 anys, en constatar els escassos fluxos assolits. Per a entendre els efectes demogràfics previsibles de l'ampliació de la Unió a Catalunya, és convenient contextualitzar el fenomen migratori per cadascun dels països de la Unió amb les dades més recents disponibles.

Abans de presentar una primera panoràmica de la població de nacionalitat estrangera, cal advertir que el primer obstacle per al coneixement de les migracions internacionals a Europa és el produït pel poc nombre, la baixa fiabilitat i la difícil comparabilitat de les dades estadístiques disponibles. Les principals causes per aquestes deficiències cal cercar-les tant a les diferències legislatives en la regulació dels fluxos migratoris, de la condició d'estrangeria i de l'accés a la nacionalitat, com en l'heterogeneïtat de fonts estadístiques emprades, la qualitat variable en cadascun dels països, i els criteris de recompte utilitzats. L'estadística no fa res més que traduir la manca d'unitat política en el tractament de la migració i de la població estrangera per part dels països que integren la Unió. Tot això fa que les dades que disposem siguin només aproximatives, tant que en el cas dels fluxos aquí n'hem prescindit de la seva presentació. Així que mostrarem únicament les dades corresponents als estocs, és a dir, a la població estrangera resident.

Entre els 15 països de la Unió existeixen marcades diferències en el volum i l'origen de la població de nacionalitat estrangera, tant en nombres absoluts com en termes relatius (taula 1 i gràfics 1 i 2). En una primera ullada veurem com en nombres relatius, si exceptuem el cas excepcional de Luxemburg amb el 35% de població de nacionalitat estrangera, els valors més alts propers al 10% els ocupen països tradicionalment receptors d'immigració com són Àustria, Alemanya i Bèlgica, mentre que els darrers llocs són ocupats pels països que fins a mitjans dels anys setanta havien estat d'emigració com són Grècia (1,5%), Finlàndia (1,7%), Portugal (1,9%), Espanya (2%), Itàlia (2,2%) i Irlanda (3,3%). Entre aquests percentatges se situaria el 2,9% que representava la població de nacionalitat estrangera present a Catalunya l'1 de gener de 2000. En aquest sentit volem destacar que els països que menor percentatge presenten, a més d'un passat migratori

Taula 1: Població de nacionalitat estrangera als Estats de la Unió Europea, i Catalunya. 1 gener 2000.

	Total pob. Estrangera.	% sobre total	Unió Europea	Països candidats	Resta d'Europa	Àfrica	Àsia	Amèrica	Oceania	Apàtrides	No consta
Alemanya	7.343.591	8,9	1.858.672	560.475	3.511.164	300.611	823.092	205.373	10.033	18.032	56.139
Àustria (*)	753.528	9,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bèlgica	853.369	8,3	563.556	11.078	86.594	153.356	19.047	18.744	648	316	0
Catalunya	183.736	2,9	45.934	-	(****) 9.548	76.101	19.298	35.633	218	42	-
Dinamarca	256.276	4,8	53.195	9.470	94.538	23.871	55.524	9.808	1.110	8.721	39
Espanya	801.329	2,0	312.203	16.590	24.181	213.012	66.922	166.709	1.013	582	117
Finlàndia	87.680	1,7	16.328	13.321	30.522	7.791	13.813	3.649	495	1.256	505
França (***)	3.263.186	5,5	-	-	-	-	-		-	-	-
Grècia (**)	161.148	1,5	45.020	20.485	38.064	13.237	27.884	19.996	1.242	0	1.357
Holanda	651.532	4,1	195.886	11.607	125.807	149.764	62.368	36.484	3.168	6.776	59.592
Irlanda	126.533	3,3	92.209	-	-	-		8.044	-	-	26.280
Itàlia	1.270.553	2,2	148.506	82.747	266.917	411.492	236.369	120.898	3.154	470	0
Luxemburg (*)	147.700	34,9	131.410	-	-	-	-	-	-	-	-
Portugal	190.898	1,9	52.429	1.025	3.258	89.518	7.890	35.987	516	273	0
Regne Unit	2.121.000	3,6	805.000	51.000	132.000	277.000	559.042	252.000	87.000	1.000	6.000
Suècia	487.175	5,5	177.430	27.205	126.128	27.726	84.140	31.814	2.171	5.337	5.224

Font: Cronos, Eurostat; i Dirección General de Migraciones per Catalunya

(*) corresponent a 1 de gener de 1998.

(**) corresponent a 1 de gener de 1997.

(***) corresponent al Cens de 1999, INSEE.

(****) En el cas de Catalunya les darreres dades amb el nombre de residents dels països nous a la UE són d'1 de gener de 2001, amb 4.545 residents, per 8.763 de la resta d'Europa.

comú, comparteixen en el cas dels mediterranis una proporció més elevada de població irregular i per tant no registrada (Baldwin-Edwards, i Arango, 1999) i que són els països on més ràpidament estan creixent els fluxos migratoris en els darrers anys.

Gràfic 1: Població de nacionalitat estrangera als Estats de la Unió Europea i a Catalunya, a 1 de gener de 2000.

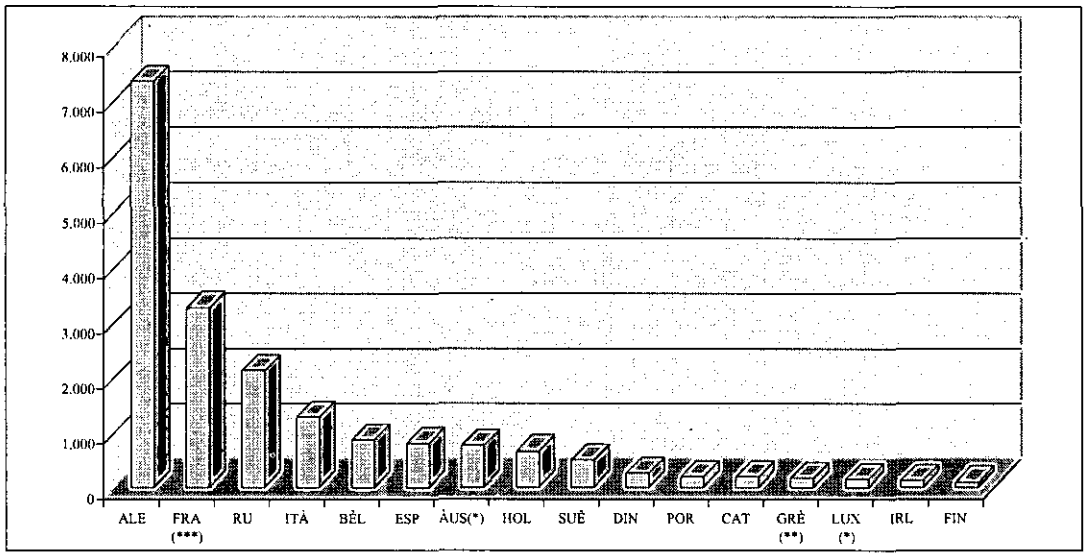

Font: Taula 1.

Gràfic 2: Percentatge que representa la població de nacionalitat estrangera sobre el total de la població dels Estats de la Unió Europea i de Catalunya, a 1 de gener de 2000.

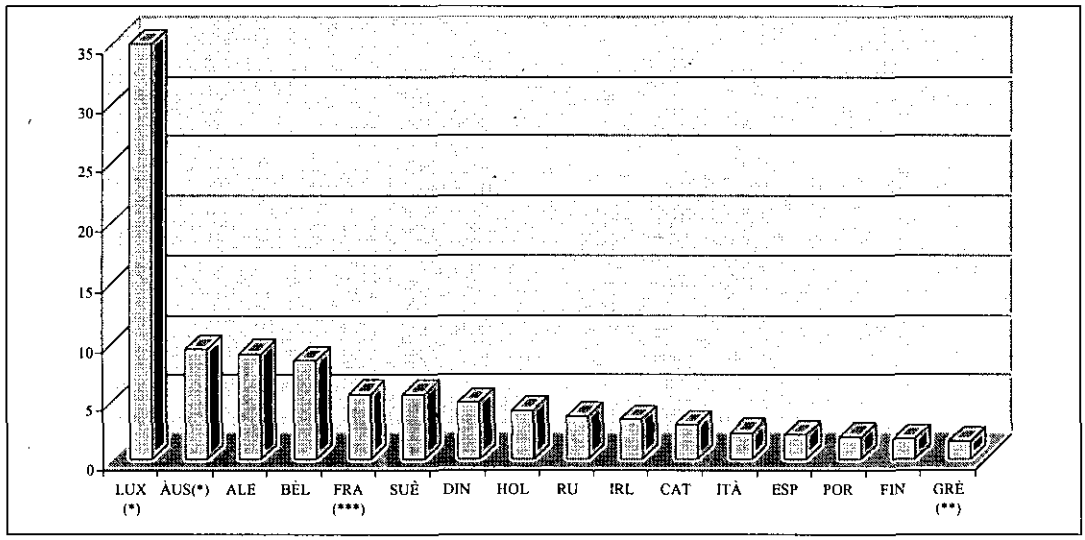

Font: Taula 1.

En nombres absoluts sobresurten els 7 milions d'estrangers residents a Alemanya, a força distància dels poc més de 3 milions de França o dels 2 milions del Regne Unit, que ocupen respectivament el segon i tercer lloc. En contrast aquells països que en termes generals presenten menors percentatges, però també aquells que tenen menys població total

com Luxemburg són els que registren menys residents estrangers, així en darrer lloc trobem a Finlàndia amb 87 mil persones de nacionalitat estrangera, Irlanda, Luxemburg, Grècia i Portugal amb poc menys dels 200 mil estrangers. Catalunya, apareixeria a 1 de gener de 1999 dins aquest bloc amb 183 mil estrangers amb permís de residència en vigor.

Tot i les importants diferències en els nivells de població de nacionalitat estrangera, en termes absoluts i en termes relatius, potser el tret que més ens interessa en aquest informe és el que correspon a l'origen de les persones immigrades, reflectit als estocs de població de nacionalitat estrangera. Al Gràfic 3 s'ha representat l'origen de la migració de nacionalitat estrangera en percentatges per grans grups: Unió Europea, Països candidats a la Unió, Resta d'Europa, Àfrica, Àsia i Oceania, Amèrica, i Apàtrides i no consta.

Gràfic 3: Distribució percentual de la població de nacionalitat estrangera per grans grups continentals, a 1 de gener de 2000.

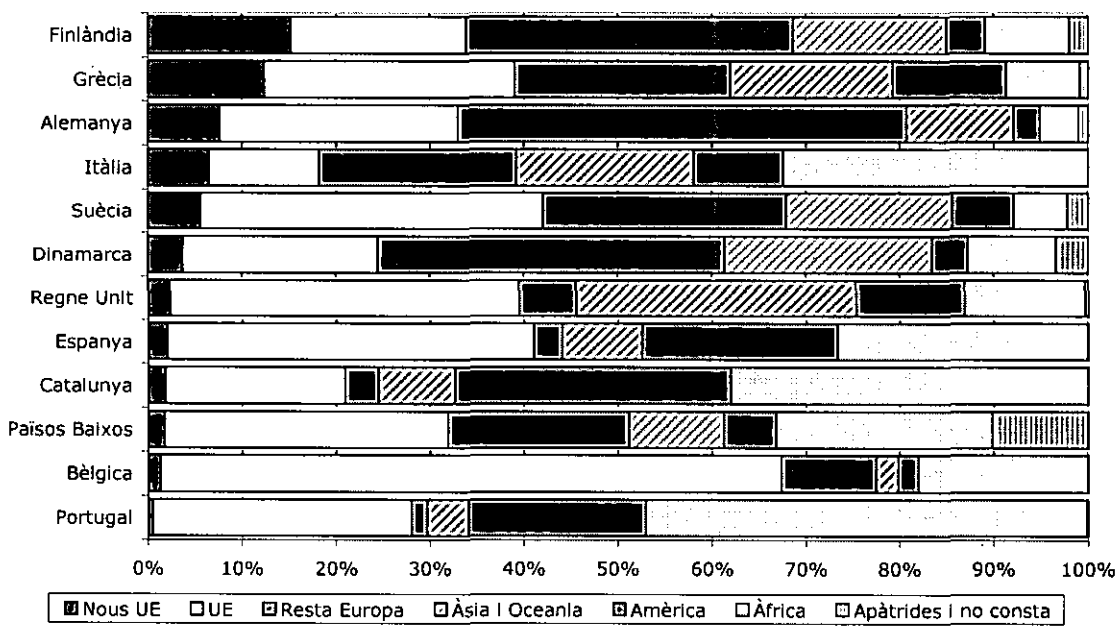

Font: Taula 1. Per Catalunya, Padró Continu de població a 1 de gener de 2001, a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Elaboració C.E.D.

Al Gràfic 3, podem observar el pes en termes relatius que té la població d'origen d'alguns dels 12 estats candidats amb data fixa d'entrada en relació al total i a d'altres grans grups continentals. Són els països fronterers els que presenten una major proporció de residents: Finlàndia amb un 15%, Grècia, Alemanya, Itàlia i Suècia (recordem que ens manquen les dades corresponents a Àustria). Els mínims es localitzen als països membres més allunyats geogràficament, com és el cas de Portugal amb només un 0,5% de la seva

població estrangera. Catalunya, amb un 2% se situa a la banda baixa de la classificació. En termes absoluts, sens dubte és Alemanya, amb més de 560 mil residents el lloc d'arribada més notori. Si considerem les nacionalitats de la població de tots els països candidats, incloent aquest cop Turquia, podem destacar quatre característiques: 1) la notorietat de Turquia; 2) El pes de Polònia entre els 10 candidats de la primera fase; 3) El pes de Romania; i 4) La distribució per nacionalitats de cadascun dels candidats entre els estats de la Unió Europea.

Taula 2: Població de nacionalitat estrangera dels tretze països candidats, segons el calendari d'entrada a la Unió Europea i el país de residència. 1 de gener de 2000.

	Primera fase	Segona fase	Turquia	Total
Alemanya	440.681	119.794	2.053.564	2.614.039
França **	49.863	6.082	197.712	253.657
Països Baixos	9.497	2.110	100.688	112.295
Regne Unit	47.000	4.000	59.000	110.000
Itàlia	35.523	47.224	5.810	88.557
Bèlgica	7.838	3.240	69.183	80.261
Dinamarca	8.067	1.403	38.055	47.525
Suècia	23.159	4.046	16.412	43.617
Grècia *	7.364	13.121	3.210	23.695
Espanya	8.495	8.095	498	17.088
Finlàndia	12.600	721	1.737	15.058
Catalunya * **	**1.795**	**2.750**	**198**	4.743
Portugal	459	566	89	1.114

Font: Cronos, Eurostat

* corresponent a 1 de gener de 1997

** corresponent al Cens de 1999, INSEE

*** corresponent al padró continu d'1 de gener de 2001

Turquia l'any 1999 i només per als països considerats, per ella sola ja aportava més residents que la resta de països candidats, representant en termes relatius més del 50% de tots els ciutadans dels 13 països candidats per a sis dels estats de la taula 2: Països Baixos (90%), Bèlgica (86%), Dinamarca (80%), Alemanya (79%), França (78%) i Regne Unit (54%). Entre els països que tenen la seva data d'entrada prevista per l'any 2004, Polònia és la nacionalitat més representada a tots els estats de la Unió considerats excepte per Finlàndia, amb nombres absoluts que oscil· len entre els 291 mil residents a Alemanya. Romania, representa la tercera nacionalitat després de Turquia i Polònia, amb un clar avantatge sobre l'altre país candidat de la segona fase, Bulgària, destacant la seva presència en nombres absoluts a Alemanya i Itàlia. Per a la majoria de països de la Unió Turquia, Polònia i Romania apareixen com les tres primeres nacionalitats representades dins del

conjunt de candidats, entre les excepcions podem trobar països amb especial lligams històrics i geogràfics com la presència com a primera nacionalitat d'Estònia a Finlàndia, o la de Malta com a tercera al Regne Unit o la de Bulgària com a primera nacionalitat (i l'absència de Turquia) a Gràcia, o països com Espanya o Portugal on els fluxos procedents de l'Est d'Europa són fins ara relativament escassos, apareixent Bulgària com a primera nacionalitat a Portugal i tercera a Espanya.

En general la migració dels països candidats de l'Europa Oriental es presenta com especialment intensa amb els països fronterers de la Unió: Alemanya, Àustria, Grècia i Itàlia. Però a la proximitat geogràfica s'ha d'afegir també vincles històrics o migratoris tradicionals, com és el cas de Polònia, o Turquia per Alemanya, per exemple, i és clar, l'existència de cadenes migratòries ja establertes. Cal tenir en compte però, que durant els darrers anys els fluxos migratoris procedents d'aquests països han minvat en termes generals, en comptes d'augmentar, i que al seu torn, fins i tot països com Polònia amb importants fluxos d'emigració comencen a experimentar una forta immigració procedent de països tercers (Okolski, 2002). També cal assenyalar que bona part de la migració fronterera pren el caràcter d'una migració temporal de curt termini, i en casos extrems es redueix a un moviment de llançadora: treballar a Alemanya i seguir resident a Polònia per exemple (European Comission, 2001). Contra les manifestacions més sensacionalistes, entre els experts europeus s'imposa la previsió que amb l'entrada a la Unió dels països candidats els fluxos no augmentaran a curt termini i que fins i tot a curt i mitjà termini poden minvar o davallar dràsticament, depenent tant de les condicions d'integració dels candidats, com del creixement econòmic real i de les expectatives de creixement per a cadascun dels països considerats (Wallace, 2002). Aquesta previsió queda subjecta principalment a l'evolució econòmica i a les decisions polítiques que es prenguin, en tot cas, poc tenen a veure amb les característiques demogràfiques d'uns i altres països.

2. IMMIGRACIÓ I POBLACIÓ DE NACIONALITAT ESTRANGERA PROCEDENT DELS PAÏSOS CANDIDATS.

2.1. Els fluxos de migrants procedents dels tretze països candidats amb destinació a Catalunya

Per l'anàlisi de la mobilitat s'ha utilitzat les altes padronals registrades anualment a l'Estadística de Variacions Residencials, per a la dècada de 1991 a 2000. Abans de mostrar els resultats volem advertir que les greus deficiències de cobertura d'aquesta font obliguen a prendre els resultats com una aproximació a la tendència observada més que no pas el nivell real d'aquests moviments.

Gràfic 4: Evolució anual de les altes en municipis catalans de població amb nacionalitat d'algun dels tretze països candidats. Període 1991-2000.

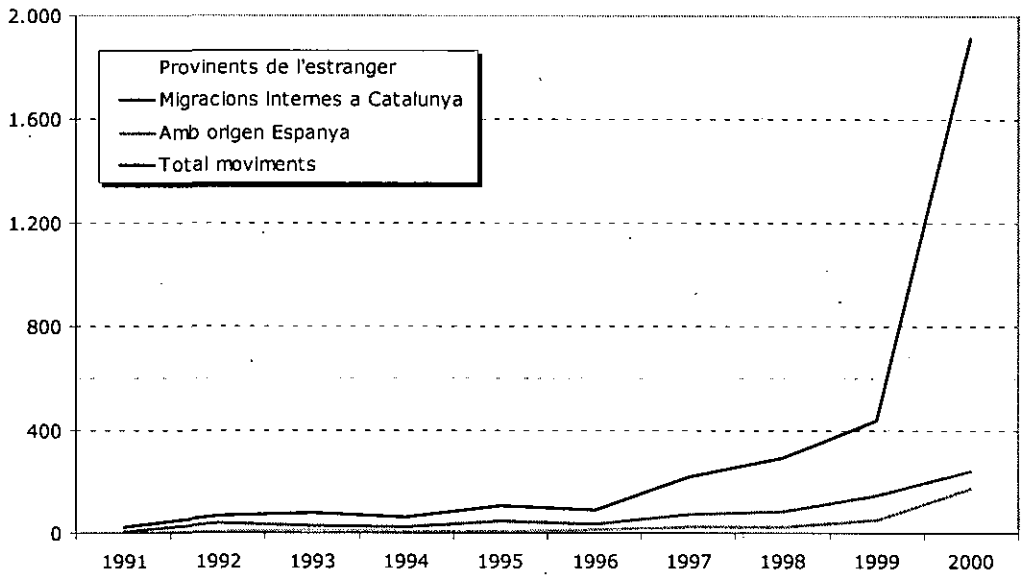

Font: Estadístiques de Variacions Residencials, 1991-2000, a partir de les dades de l'Instituto Nacional de Estadística (INE). Elaboració C.E.D.

Durant la dècada dels noranta, es varen produir 3.289 altes de ciutadans amb nacionalitat d'algun dels països candidats, que representaven un 2% de les altes d'estrangers als municipis catalans entre 1991 i 2000. Com es pot veure al gràfic 4 i a la taula 3, destaquen tres períodes que marquen una creixent acceleració, de 1991 a 1996, de 1997 a 1999, i l'any 2000. Si durant els sis anys corresponents al primer període s'enregistraren només 426 altes, al segon en la meitat de temps es comptabilitzaren una mica més del doble d'entrades, per a constatar que només el darrer any 2000, les 1.916 altes doblen els tres anys anteriors.

Aquesta evolució en el registre de les altes reflecteix els canvis en la legislació vigent, així pel salt que es produeix a partir de l'any 1996, haurem de pensar que, a part de l'increment real dels fluxos, la llei de bases de règim local aprovada el 1996, que fa de l'empadronament un dret i un deure independent de la situació legal al país, ha incidit en l'augment de les altes. Encara amb més raó podem pensar que els processos de

regularització encetats l'any 2000 (extraordinari, reexamen, acord hispano-equatorià i d'arrelament) són els que expliquen la visibilització de part del col· lectiu de persones immigrades, fet que també ens fa suposar que per l'any 2001 l'augment d'altes serà força remarcable. Amb tot, volem destacar com el pes de les altes de persones amb nacionalitat d'algun dels països candidats sobre el total d'altes d'estrangers s'ha incrementat lleugerament. Si pel conjunt de la dècada només representen el 2%, el darrer any 2000 en representen el 4%.

Taula 3: Moviments migratoris amb destinació a Catalunya de països de nacionalitat d'algun dels tretze països candidats, segons el tipus de moviment. Període 1991-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Total
Provinents de l'estranger	13	28	39	35	56	41	124	186	241	1.500	**2.315**
Amb origen Espanya	2	3	11	7	6	13	24	21	50	176	**319**
Migracions internes a Catalunya	7	38	26	20	47	34	71	82	148	240	**737**
Total moviments	**22**	**69**	**76**	**62**	**109**	**88**	**219**	**289**	**439**	**1.916**	**3.371**
Proporció d'altes segons el tipus de moviment											
Provinents de l'estranger	59,1	40,6	51,3	56,5	51,4	46,6	56,6	64,4	54,9	78,3	**68,7**
Amb origen Espanya	9,1	4,3	14,5	11,3	5,5	14,8	11,0	7,3	11,4	9,2	**9,5**
Migracions internes a Catalunya	31,8	55,1	34,2	32,3	43,1	38,6	32,4	28,4	33,7	12,5	**21,9**
Total moviments	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	**100,0**
Percentatge respecte el total d'altes enregistrades per població de nacionalitat estrangera											
Provinents de l'estranger	0,7	0,6	1,1	1,0	1,1	0,9	1,5	1,5	1,8	4,9	**2,6**
Amb origen Espanya	0,8	0,6	1,9	1,4	0,9	2,5	2,6	1,4	2,2	3,9	**2,6**
Migracions internes a Catalunya	0,6	1,4	0,8	0,5	1,2	1,0	1,1	1,0	1,5	1,8	**1,3**
Total moviments	0,6	0,9	1,0	0,8	1,1	1,0	1,4	1,3	1,7	4,0	**2,1**

Font: Estadístiques de Variacions Residencials, 1991-2000, a partir de les dades de l'Instituto Nacional de Estadística (INE). Elaboració C.E.D.

Pel que respecta a l'estructura per sexe i edat d'aquests migrants, que hem agrupat per tot el decenni i per tots els països, només comentarem que es correspon al perfil d'una migració de treballadors, amb màxims per als grups joves en edat activa, amb més efectius d'homes que de dones, i amb una minsa presència de menors, el que indica juntament amb l'escàs nombre, que ens trobem en una primera etapa del procés migratori (veure gràfic 5).

D'aquestes altes el 69% procedien directament de l'estranger, el 21,5% eren moviments intramunicipals i el 9,5% de la resta d'Espanya. Dels que provenien de l'estranger les primeres nacionalitats són: Romania, Polònia i Bulgària amb un 46,5, 19,5 i 11% respectivament del total d'altes dels països candidats (gràfic 6). Pel que fa als arribats de la resta d'Espanya en trobem representades com a principals punts d'origen les Comunitats de Madrid, València, Aragó i Andalusia. Essent els municipis de les províncies de Barcelona i de Tarragona les destinacions més representades, amb gairebé el 80% de les altes. En aquest cas volem destacar l'especificitat dels moviments dels ciutadans

romanesos que a més de la ciutat de Barcelona es traslladen preferentment a municipis de les comarques del sud de Tarragona, com són el Montsià i el Baix Ebre, seguint el que és de creure una difusió al territori basada en l'especificitat laboral al sector agrícola.

Gràfic 5: Altes a municipis catalans de població de nacionalitat d'algun dels tretze països candidats, segons el sexe, 1991-2000.

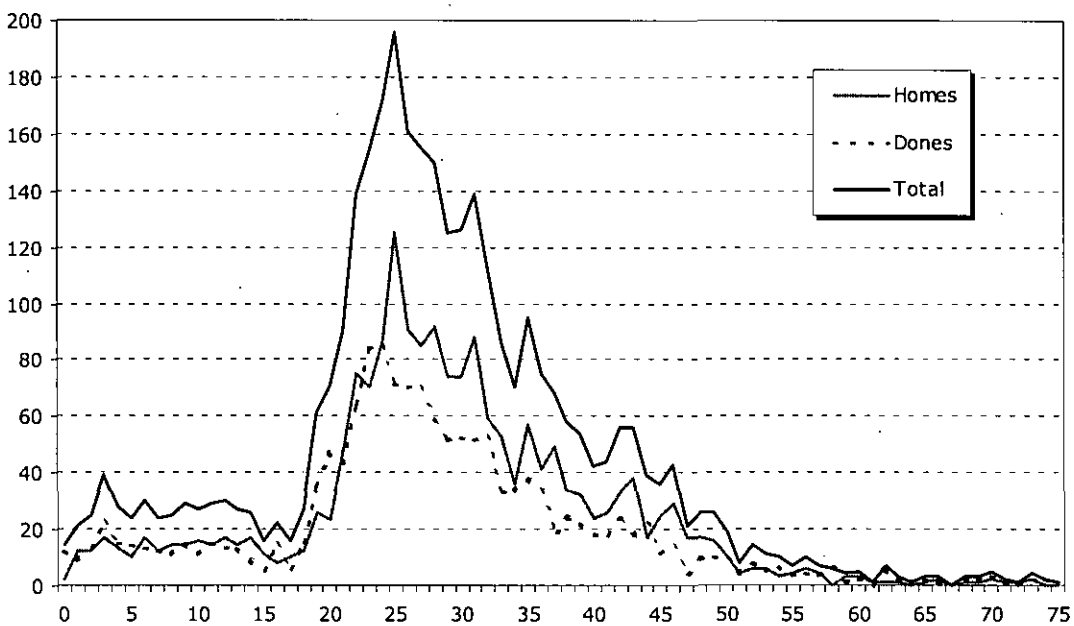

Font: Estadístiques de Variacions Residencials, 1991-2000, a partir de les dades de l'Instituto Nacional de Estadística (INE). Elaboració C.E.D.

Gràfic 6: Altes a municipis catalans de població de nacionalitat estrangera amb nacionalitat d'algun dels tretze països candidats, 1991-2000.

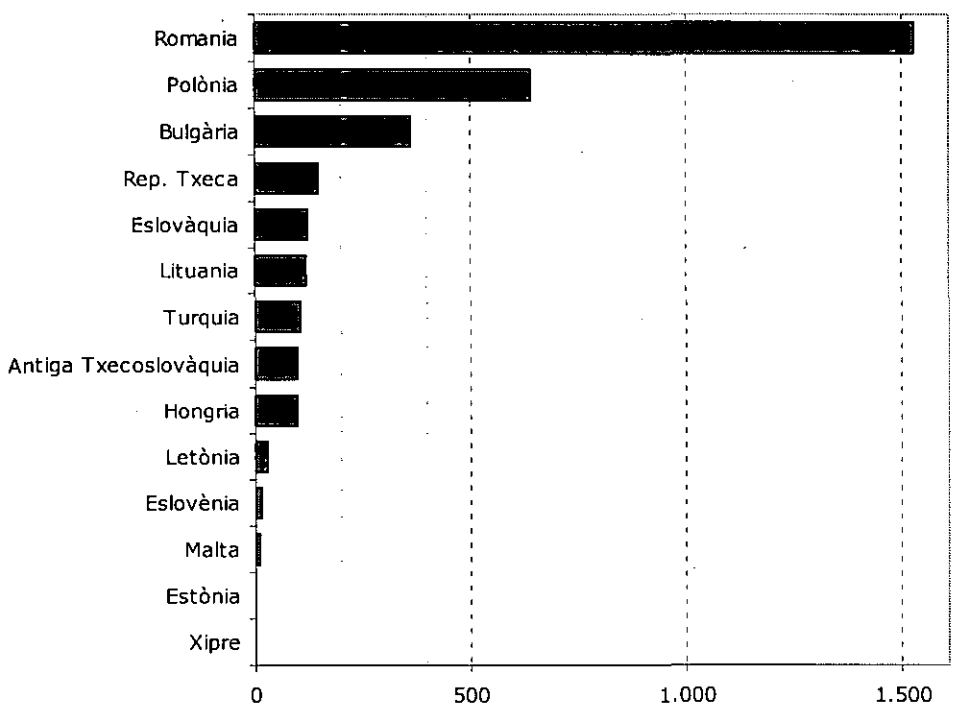

Font: Estadístiques de Variacions Residencials, 1991-2000, a partir de les dades de l'Instituto Nacional de Estadística (INE). Elaboració C.E.D.

2.2. La població resident de nacionalitat dels tretze països candidats a Catalunya

Com hem vist, tant en termes absoluts com en termes relatius, pel que respecta als estocs de població de nacionalitat estrangera Catalunya se situava a la banda baixa dels estats membres de la Unió Europea per l'1 de gener de 2000, tot i que des d'aleshores el nombre de persones de nacionalitat estrangera a Catalunya ha pujat de forma considerable, passant dels 183.736 permisos de residència en vigor a 31 de desembre de 1999 als 280.167 per l'any 2001, el que en termes relatius significa passar d'un 2,9% a un 4,4%, acostant-se al 5% estimat per la mitjana de la Unió Europea. Aquest important increment reflecteix l'efecte dels esmentats processos de regularització de l'any 2000 i 2001, de manera que haurem de considerar que a més dels fluxos que realment s'hagin produït durant el període, ens trobem amb la visibilització d'immigrants que ja es trobaven al país de forma irregular.

En el present apartat treballarem sobretot amb les dades corresponents al Padró continu a 1 de gener de 2001 cedides per l'Institut d'Estadística de Catalunya, i no amb les dels permisos de residència a 31 de desembre de 2001, degut a que per aquestes darreres no disposem ni de la desagregació territorial, ni de cadascuna de les nacionalitats dels països candidats (veure taula 4 i gràfic 7). Així doncs, a 1 de gener de 2001 hi havia empadronades a Catalunya 244.291 persones de nacionalitat estrangera, que representaven el 3,8% de la població resident a Catalunya. Per grans orígens continentals, les 92.868 persones procedents de l'Àfrica representaven la majoria amb el 38% del total d'estrangers, mentre que el conjunt de les 4.743 persones dels tretze països candidats només en representaven l'1,9%. Encara entre aquests les diferències eren prou notables, així Romania amb 2.094 persones representa per ella sola el 44% del total d'empadronats dels països candidats, seguida per Polònia amb 861 persones i el 18,2%, i Bulgària amb 656 persones i el 13,8%.

Per aquestes tres primeres nacionalitats, que com era d'esperar coincideixen amb les que més fluxos han rebut durant la dècada dels noranta, sí que es disposa de les dades corresponents als permisos de residència de finals de 2001, havent experimentat importants guanys, tant si ho comparem amb els permisos de residència de l'any anterior, com amb els

empadronats a principis del 2001, així Romania i Bulgària haurien duplicat el nombre de persones amb sengles 3.314 i 923 permisos a finals de 2001, mentre que Polònia hauria augmentat un 28%, amb 1.103 permisos. També cal remarcar el percentatge que representen les persones d'aquestes tres nacionalitats sobre el total de cadascuna de les nacionalitats residents a Espanya, així si a Catalunya a 31 de desembre de 2001 hi residia la quarta part de tots els estrangers amb permís de residència a Espanya, hi havia el 13,3% dels búlgars, el 9,7% dels romanesos i el 9,3% dels polonesos. Per altra banda, la comparació entre els permisos de residència en vigor a 31 de desembre de l'any 2000 i les persones empadronades a 1 de gener de 2001 per aquestes mateixes nacionalitats, ens fa creure que la irregularitat era molt més elevada entre els immigrants procedents de Romania i Bulgària que no pas en el cas polonès on són coincidents els permisos en vigor i els empadronats. També volem recordar que les dades de les que disposem no solen reflectir el treball temporal ja que els treballadors immigrats que es desplacen per una curta temporada de temps no se solen empadronar, i que el calendari en el que el seu permís de residència està en vigor poques vegades coincideix amb el final d'any. De tota manera considerem que el seu nombre no és rellevant, sobretot amb nacionalitats que, com veiem tenen una escassa representació en el total de migrats arribats a Catalunya.

Taula 4: Nombre de persones dels països candidats residents a Catalunya, segons la nacionalitat per 1996, 2000, i 2001.

	Padró Població 1996 (1 maig)		Permisos residència 2000 (31 desembre)	Padró Continu 2001 (1 de gener)			Permisos residència 2001 (31 desembre)
	(% total)			*(% total)*		*(%dones)*	
Eslovàquia	14	1,9	113	177	3,7	48,6	289
Eslovènia	6	0,8	-	30	0,6	50,0	-
Estònia	3	0,4	-	14	0,3	57,1	-
Hongria	52	6,9	99	139	2,9	68,3	122
Letònia	3	0,4	-	74	1,6	41,9	-
Lituània	1	0,1	-	118	2,5	54,2	222
Malta	7	0,9	-	13	0,3	46,2	-
Polònia	254	33,7	862	861	18,2	53,2	1.103
Rep. Txeca	41	5,4	203	361	7,6	66,5	347
Xipre	2	0,3	-	8	0,2	37,5	-
Primera fase: 2004	**383**	**50,9**	**-**	**1.795**	**37,8**	**38,2**	**-**
Bulgària	90	12,0	438	656	13,8	45,9	923
Romania	166	22,0	1.283	2.094	44,1	35,9	3.314
Segona fase: 2007	**256**	**34,0**	**1.721**	**2.750**	**58,0**	**56,0**	**4.237**
Turquia	114	15,1	177	198	4,2	33,8	186
Sense data	**114**	**15,1**	**177**	**198**	**4,2**	**33,8**	**186**
	753	**100,0**	**-**	**4.743**	**100,0**	**44,8**	**-**

Font: Estadística annexa al Padró de Població de 1996; Padró continua a 1 de gener de 2001, a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya; Permisos de Residència, 2000 i 2001, Ministerio del Interior. Elaboració C.E.D.

Amb nombres tan reduïts, que a més corresponen a persones arribades majoritàriament a partir de la segona meitat dels anys noranta, el que sí que ens sembla notable és destacar dues característiques: el caràcter emergent que poden tenir els fluxos per a Romania, Polònia i Bulgària, confirmat per l'extraordinari augment dels estocs en termes relatius, i la seva distribució territorial, amb una forta concentració espacial. Per d'altres orígens que han experimentat augments importants com és el cas de Lituània, Letònia i Eslovàquia, el reduït nombre de casos ens impedeix aventurar cap pronòstic sobre la seva evolució futura (en cap cas superaven les 200 persones al Padró continu d'1 de gener de 2001).

Gràfic 7: Població amb nacionalitat d'algun dels països candidats empadronada a Catalunya a 1 de gener de 2001, segons nacionalitats

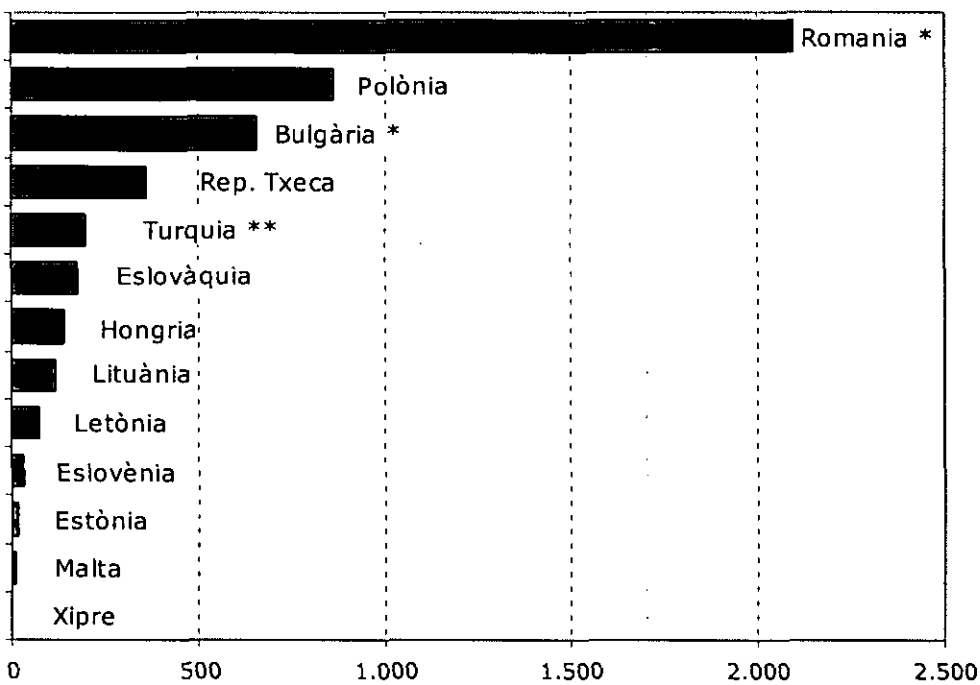

(*) Països que s'incorporarien en una segona tanda de negociacions: 2007.
(**) Sense data d'incorporació

Font: Padró continu de població, a 1 de gener de 2001, a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Elaboració C.E.D.

Per confirmar amb dades encara més recents el ritme d'aquest creixement, citarem aquí les darreres dades corresponents al Padró continu de Barcelona a 1 de gener de 2001 en comparació a l'1 de gener de 2002, cedides pel Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Tenint en compte que el municipi de Barcelona aplegava l'any 2001 la quarta part de tots els residents dels països candidats. D'un any a l'altre s'ha doblat la població, passant de 1.168 a 2.366 persones, essent aquest creixement especialment

significatiu per a Romania, Bulgària i Lituània. Si aquest creixement es mantingués per al conjunt de Catalunya (hipòtesi que creiem poc probable), a 1 de gener de 2002 el col· lectiu de nacionals dels països candidats assoliria les 8 mil persones.

Taula 5: Població amb nacionalitat dels països candidats empadronada a Barcelona, 2001-2002.

	Gener 2001	Gener 2002	Increment (2001-2002)
Romania	392	1.079	175,3
Bulgària	253	536	111,9
Polònia	234	323	38,0
Turquia	94	110	17,0
República Txeca	63	90	42,9
Hongria	40	78	95,0
Eslovàquia	35	57	62,9
Lituània	19	41	115,8
Letònia	13	18	38,5
Eslovènia	11	14	27,3
Estònia	9	13	44,4
Xipre	4	6	50,0
Malta	1	1	0,0
Total països candidats	**1.168**	**2.366**	**102,6**

Font: Padró continu de població, a partir de les dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Elaboració C.E.D.

2.3. Distribució territorial de la població de nacionalitat estrangera procedent dels països candidats.

Com es pot veure a la taula 6, les 4.743 persones amb nacionalitat d'algun país candidat a l'ampliació de la UE, empadronades a 1 de gener de 2001, estan presents a gairebé totes les comarques de Catalunya, tan sols a l'Alta Ribagorça no hi ha cap persona d'alguna d'aquestes nacionalitats. Destaquen però les comarques del Barcelonès, i el Montsià amb 1.328 i 663 persones, o el que és el mateix el 28% i el 14% de totes les persones dels països candidats empadronades a Catalunya. La resta es distribueix principalment per les comarques litorals i les del Segrià, Les Garrigues i el Pla d'Urgell. A nivell municipal Barcelona és el primer municipi amb una quarta part del total, seguida dels 227 empadronats a La Sènia (comarca del Montsià).

Tot i que quantitativament siguin poc nombrosos, en les comarques on hi ha menys estrangers, principalment les del sud, el seu pes dins el conjunt d'estrangers és important, així succeeix a la Terra Alta (33%), el Montsià (23%), les Garrigues (20%) o la Ribera

d'Ebre (10%). Destacant els municipis de La Sènia (59%), Arbeca (45%), Ulldecona (25%) i Sant Carles de la Ràpita (23%). Sobre el total de població de cada municipi, com és lògic només als municipis més petits tenen un percentatge notable, més encara quan aquesta majoria correspon a una sola nacionalitat: així per exemple a la majoria dels municipi

Taula 6: Població amb nacionalitat d'algun país candidat empadronada a 1 de gener de 2001 a Catalunya, segons la nacionalitat i la comarca.

	Romania	Polònia	Bulgària	Rep. Txeca	Turquia	Eslovàquia	Hongria	Lituània	Letònia	Eslovènia	Estònia	Malta	Xipre	Total països candidats (1)		Total estrangers (2)	(1)/(2)
Alt Camp	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	*0,1*	782	*0,5*
Alt Empordà	29	34	30	13	0	1	11	5	0	0	1	0	0	124	*2,6*	9.876	*1,3*
Alt Penedès	7	26	11	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	45	*0,9*	2.574	*1,7*
Alt Urgell	3	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	725	*1,7*
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	*0,0*	48	*0,0*
Anoia	4	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	8	*0,2*	1.579	*0,5*
Bages	10	5	0	2	1	0	2	1	0	0	0	0	0	21	*0,4*	2.772	*0,8*
Baix Camp	42	9	16	12	4	3	1	0	0	0	0	0	0	87	*1,8*	5.831	*1,5*
Baix Ebre	48	12	4	7	0	10	2	12	0	0	0	0	0	95	*2,0*	1.938	*4,9*
Baix Empordà	27	16	23	21	1	1	1	2	3	0	0	2	1	98	*2,1*	9.196	*1,1*
Baix Llobregat	172	45	27	42	29	5	26	7	3	5	1	1	0	363	*7,7*	21.705	*1,7*
Baix Penedès	26	33	2	20	5	0	0	0	0	1	0	0	0	87	*1,8*	3.188	*2,7*
Barcelonès	483	266	267	66	100	45	41	18	13	13	9	2	5	1.328	*28,0*	91.457	*1,5*
Berguedà	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	*0,2*	535	*1,7*
Cerdanya	1	0	2	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	*0,1*	444	*1,6*
Conca de Barberà	2	6	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	*0,3*	287	*4,2*
Garraf	15	25	19	10	6	4	4	0	2	0	0	0	0	85	*1,8*	4.925	*1,7*
Garrigues	118	0	2	0	0	5	0	1	0	0	0	0	0	126	*2,7*	636	*19,8*
Garrotxa	10	1	0	1	1	0	3	0	0	0	0	1	0	17	*0,4*	1.805	*0,9*
Gironès	33	9	11	4	3	1	4	0	4	0	0	0	0	69	*1,5*	6.004	*1,1*
Maresme	81	43	8	28	16	6	12	2	4	0	0	2	0	202	*4,3*	16.475	*1,2*
Montsià	503	19	2	39	0	36	1	29	34	0	0	0	0	663	*14,0*	2.897	*22,9*
Noguera	6	12	2	0	0	0	2	0	0	2	0	0	1	25	*0,5*	737	*3,4*
Osona	11	79	30	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	122	*2,6*	6.728	*1,8*
Pallars Jussà	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	*0,0*	254	*0,8*
Pallars Sobirà	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	107	*0,9*
Pla d'Urgell	18	29	3	2	0	7	0	4	0	0	0	0	0	63	*1,3*	917	*6,9*
Pla de l'Estany	8	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	12	*0,3*	1.688	*0,7*
Priorat	6	0	0	1	0	0	1	2	0	0	0	0	0	10	*0,2*	173	*5,8*
Ribera d'Ebre	4	0	1	3	0	16	0	12	0	0	0	0	0	36	*0,8*	382	*9,4*
Ripollès	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	463	*0,2*
Segarra	6	5	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	36	*0,8*	832	*4,3*
Segrià	59	25	7	8	2	1	5	4	0	0	1	0	0	112	*2,4*	3.679	*3,0*
Selva	91	39	60	24	3	25	9	3	7	3	0	0	0	264	*5,6*	7.965	*3,3*
Solsonès	5	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	9	*0,2*	411	*2,2*
Tarragonès	67	11	45	19	7	3	2	11	0	1	0	0	0	166	*3,5*	6.338	*2,6*
Terra Alta	19	0	8	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	31	*0,7*	94	*33,0*
Urgell	13	4	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	22	*0,5*	1.314	*1,7*
Val d'Aran	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	*0,0*	227	*0,4*
Vallès Occidental	115	42	20	17	14	2	6	1	1	2	2	5	1	228	*4,8*	16.796	*1,4*
Vallès Oriental	49	46	21	8	4	5	3	2	0	2	0	0	0	140	*3,0*	9.507	*1,5*
Catalunya	**2.094**	**861**	**656**	**361**	**198**	**177**	**139**	**118**	**74**	**30**	**14**	**13**	**8**	**4.743**	***100,0***	**244.291**	***1,9***

Font: Padró continu de població, a 1 de gener de 2001, a partir de les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Elaboració C.E.D.

esmentats els romanesos constitueixen gairebé la totalitat de persones dels països candidats. Sí ens fixem en la distribució territorial de les tres primeres nacionalitats Romania, Polònia i Bulgària, veiem que les pautes són força diferenciades, a la presència destacada de romanesos a municipis de les comarques del sud, a part de Barcelona, probablement relacionada amb activitats agrícoles es contraposa la pauta dels polonesos, amb una distribució molt concentrada al Barcelonès, i Osona. Per últim el 38% dels búlgars es concentra a Barcelona, tenint la resta presència a municipis de la costa o a capitals comarcals. Caldria conèixer l'activitat d'aquestes persones per relacionar-la amb la seva distribució geogràfica, cosa que no es podrà fer fins tenir els resultats procedents del Cens de 2001.

3. PERSPECTIVES DEMOGRÀFIQUES SOBRE ELS EFECTES DE L'AMPLIACIÓ

3.1. El marc europeu.

El repte que implica l'ampliació de la Unió Europea en matèria de mobilitat de treballadors, no és la primera vegada que es planteja: la integració de Grècia a l'any 1981, però sobretot la d'Espanya i Portugal al 1986, o la unificació alemanya al 1991, van posar el tema sobre la taula. En el tercer cas, la forta mobilitat de treballadors de l'antiga República Democràtica Alemanya es limità al propi territori alemany, amb el resultat d'un 7,3% de la població alemanya oriental migrada a l'Alemanya Occidental, essent en aquest sentit massa específica perquè pugui servir d'exemple a l'actual ampliació (Comissió Europea, 2001). Per últim i com a contrast recordem que a la darrera ampliació de 1995, l'entrada d'Àustria, Finlàndia i Suècia no es va plantejar aquesta qüestió.

Sovint es destaca que les condicions econòmiques i les expectatives de creixement de Grècia, Espanya i Portugal eren en aquells moments molt més favorables de les que ho són ara per als països candidats que més emigració envien a la Unió Europea. Amb aquest argument s'intenta explicar tant que els fluxos previstos amb la integració d'Espanya i Portugal no només no es produïssin sinó que es convertissin en països receptors d'immigració, com defensar que les previsions amb els nous països candidats segueixin comptant amb importants corrents migratoris. El que no se sol considerar però, és l'existència d'una demanda sostinguda de població immigrada en els països receptors, i la

preferència que per aquests orígens sobre d'altres es puguin tenir de forma més o menys explícita. Paradoxalment, si es mantenen les restriccions, ens podríem trobar en una situació en la que es donés una forta competència per beneficiar-se del recurs de mà d'obra barata que significa la immigració de treballadors procedents dels països candidats. Per altra banda, l'ampliació de la Unió Europea, respecte al control de fluxos migratoris planteja el desplaçament de la frontera de la Unió cap a l'Est.

Quan es considera els beneficis demogràfics que implica la immigració per als països receptors, sovint es fa des de l'òptica de la suplementarietat relacionada amb la fecunditat, o amb l'impacte en l'estructura d'edat de la població tant sigui directament en el mercat laboral com indirectament en el sistema de pensions. Desafortunadament, des de l'any 2000, amb la publicació per la Divisió de Població de Nacions Unides de les projeccions de població amb diferents hipòtesis sobre les migracions de reemplaçament (Population Division, 2000), aquesta òptica s'ha popularitzat utilitzant-se abastament com a argument en favor de les migracions, difonent però, greus malentesos en matèria de demografia (veure Brancós i Domingo, 2000). En primer lloc tot i que el nombre de naixements fills de persones de nacionalitat estrangera als diferents països de la Unió Europea s'incrementi amb l'arribada de nous efectius i degut a l'estructura jove d'aquests, el seu impacte sobre la fecunditat de cadascun dels països considerats és molt feble, no determinant els nivells finals d'aquesta fecunditat: ni el seu volum ni el seu comportament reproductiu diferencial a hores d'ara es pot considerar prou remarcable, en el cas de la majoria de països candidats la seva contribució no fa variar els nivells de fecunditat. En contrast, l'impacte sobre l'estructura d'edats és més notable, rejoveneix la població i pot fer baixar la mortalitat (pel propi efecte d'estructura), les aportacions en la població activa sí que poden ser remarcables depenent del volum de població estrangera i de la pròpia estructura de la població activa de cada país de la Unió, essent però la seva presència significativa sobretot si tenim en compte la segmentació del mercat de treball, és a dir des d'una òptica de complementarietat més que de suplementarietat. Per últim, les migracions de reemplaçament no són una solució a l'envelliment de la població ni poden considerar-se el mecanisme que faci sostenible l'actual sistema de pensions. El propi informe de la Divisió de Població de Nacions Unides ja ho advertia: les migracions de reemplaçament poden ser un complement que a curt termini pot alleujar la pressió de l'envelliment

demogràfic sobre el sistema de pensions, però en cap cas en són la solució. Recordem que les esmentades migracions apareixien com a darrer punt després de recomanar la necessitat de plantejar-se l'allargament de l'edat a la jubilació, els nivells i tipus de pensions i salut per a la gent gran, l'increment de la participació de la força de treball, i l'augment de les contribucions de treballadors i empresaris a les pensions de jubilació (Population Division, 2000). L'arribada d'immigrants en el millor dels casos, com s'ha assenyalat (veure Cabré, 2000), equival a recuperar els naixements no produïts de vint anys enrera, desplaçant el problema de la insuficiència de la relació entre actius i inactius vint anys més enllà, tenint a més en compte que els immigrants també acabaran essent jubilats, és a dir que ajorna el problema, però no el soluciona.

El que no se sol considerar però, és l'aportació de les migracions internacionals des de l'òptica de la complementarietat. Des d'aquesta òptica els efectius aportats per la immigració no són un simple suplement a la baixa fecunditat, o a l'envelliment de la població activa, ni s'han d'entendre sota la perspectiva de l'aportació a la reproducció biològica de les poblacions europees, com a complement s'han de veure des de la perspectiva més àmplia de la reproducció social. Des de la complementarietat, la immigració està estretament relacionada amb el procés d'inversió en capital humà que s'ha donat a la totalitat de països de la Unió Europea i a la inserció de la dona al mercat de treball, essent aquests dos processos especialment intensos en els països del Sud de la Unió Europea i significativament rellevant a Catalunya. Volem remarcar, que en el cas de Catalunya, a diferència del que succeeix al conjunt de l'Estat espanyol o amb d'altres estats de la Unió Europea, l'existència i la importància de la immigració en el creixement demogràfic i en la reproducció social no és pas una novetat (Cabré, 1999). La complementarietat però, que implica la inserció desigual en el mercat de treball, està relacionada a la promoció social de migrants i no migrants (Domingo, 1996; i Domingo, en premsa), d'aquesta manera la significació dels fluxos d'immigrants que es puguin produir procedents de països candidats queda limitada pel model d'integració.

El volum d'aquests fluxos així com la seva evolució vindrà marcada principalment per les condicions generals de la integració, les específiques respecte als moviments migratoris de treballadors que la Unió Europea estableixi, i el ritme i les expectatives econòmiques de creixement que experimentin cadascun dels països candidats. En aquest

sentit, el ventall que va de la integració completa i immediata sense traves a la mobilitat de treballadors, a la no aplicació durant un període de temps a determinar dels acords vigents en matèria de lliure circulació i contractació de treballadors dels 15 països membres de la Unió Europea desplegarà estratègies completament diferents, i a mitjà termini aparentment contradictòries. Així, per alguns dels països que ja actualment s'han destacat com emissors de població treballadora, com és el cas de Polònia o Romania, el manteniment de les actuals polítiques restrictives corresponents a cadascun dels estats membres tindria com a efecte a curt termini retenir la població immigrada als llocs de destinació i seguir alimentant fluxos en condició irregular. Mentre que es pot pensar que la integració en condicions més favorables per la mobilitat i contractació, podria facilitar sobretot pels països fronterers un increment de la temporalitat dels fluxos.

Amb tot, cal distingir entre els països candidats, en primer lloc, el calendari de la integració és inversament proporcional a les expectatives de futurs fluxos migratoris, així en el primer grup, a part de països com Txèquia que en cap cas s'han destacat com emissors de fluxos dirigits a Europa, trobem a Polònia, amb un gran protagonisme en l'emigració, però també amb grans expectatives de creixement econòmic, mentre que en el segon grup tant Romania com Bulgària apareixen com emissors néts i amb un horitzó menys favorable, pel que haurem de comptar en què a curt i mitjà termini es mantinguin els fluxos, per fi, en tercer lloc sense data fixa per la integració apareix Turquia que amb els seus 66 milions d'habitants i una població majoritàriament jove (41,4% entre 0-19 anys), un creixement natural del 1,5% anual, té un fort potencial migratori, incentivat tant per les grans diferències econòmiques encara existents entre aquest país i els membres de la Unió, com per la població d'origen turc ja assentada a la Unió.

3.2. Catalunya

En el cas de Catalunya, com hem vist, els fluxos i els estocs enregistrats ens parlen de xifres molt petites, més encara si les posem en relació amb d'altres nacionalitats com el Marroc. També hem vist com les principals nacionalitats són Romania, Polònia i Bulgària, que igual que la resta de països no és fins a mitjans de la dècada dels noranta que incrementen de forma notable els fluxos i els estocs resultants. Dels altres països només Lituània, Letònia i Eslovàquia, amb valors mínims havien però experimentat creixements

importants. D'aquests països creiem que en el futur proper poden augmentar de forma relativament considerable els fluxos procedents de Romania i Bulgària en primer lloc, per damunt dels corrents de polonesos, tot i que vista la diferència de partida podrien seguir mantenint les mateixes posicions: primera Romania distanciant-se molt més de la resta de països, en segon lloc Polònia i en tercer lloc Bulgària. La hipòtesi d'un creixement més ràpid i important per Romania te en compte que el seu horitzó d'integració és més llunyà que el de Polònia, que la situació econòmica del país i per tant les expectatives de millora són pitjors que les de Polònia, i en tercer lloc que ja existeixen nuclis assentats al territori català, amb una especialització laboral que pot potenciar la dinamització de cadenes migratòries, tant les procedents de l'estranger, com les procedents d'altres llocs d'Espanya. Amb tot caldria també considerar que l'augment tant en els fluxos com en els estocs no pot seguir el ritme que s'ha observat pels darrers dos anys 2000 i 2001, tot i que per al 2002 segurament es mantingui elevat, ja que com hem advertit una part important d'aquest augment és deguda al procés de regularització de 2000 i la seva perllongació al 2001. El que cal assenyalar és que aquest creixement dels efectius es donarà no com a conseqüència de l'ampliació sinó com a conseqüència de la dilació en el calendari de l'ampliació o si s'adopten les variants d'integració més restrictives per aquests països. En cas contrari, i sobretot pel que respecta a Polònia, quan més favorable sigui la integració, menors seran els fluxos, estancant-se als nivells reduïts actuals, o fins i tot passant a ser negatius a mitjà termini, donant lloc a moviments de retorn, i tot això a despit de convenis amb la Unió o amb Espanya per tal d'afavorir la migració procedent d'aquest país. Finalment, si per Catalunya es considera que l'exclusió temporal de la candidatura turca no tindrà grans efectes sobre l'arribada de nous efectius de població d'aquesta nacionalitat, en canvi es vol assenyalar que el desplaçament de les futures fronteres de la Unió vers països tercers pot tenir un efecte incert en estats com Ucraïna que molt recentment han augmentat la seva representació entre la població de nacionalitat estrangera a Catalunya (2.124 permisos de residència a 31 de desembre de 2001).

Per a resumir, podem dir que l'ampliació de la Unió Europea tindrà pocs efectes en les migracions dirigides al conjunt de Catalunya, tot i que apuntin un creixement important per a certes nacionalitats, com Romania, Bulgària i Polònia, que en tot cas pel conjunt de Catalunya l'impacte d'aquestes migracions sobre l'estructura de la població, o sobre

d'altres fenòmens demogràfics com la fecunditat, la mortalitat o la nupcialitat serà pràcticament nul· la. En canvi, aquests futurs fluxos previstos sí que poden adquirir una especial significació a nivell d'administració local, així els municipis més petits on la presència de població de països candidats és en termes relatius significativa un augment dels corrents dels països esmentats sí que tindrà importància.

BIBLIOGRAFIA

BALDWIN-EDWARDS, i ARANGO, Joaquín (1999) *Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe.* London: Frank Cass.

BRANCÓS, Inés i DOMINGO, Andreu (2000) "Migracions, de reemplaçament o complementàries?" En *Quaderns de Serveis Socials*, núm. 17, pàg. 18-23.

CABRÉ, Anna (1999). *El sistema català de reproducció.* Barcelona: Proa/Institut Català de la Mediterrània.

CABRÉ, Anna (2000) "La demografia i el futur del sistema de pensions". En *Idees,* núm. 8. pp.103-120.

CABRÉ, Anna i altres (2001) *¿Aumentarán las tasas de actividad en la Europa del sur?: pronósticos desde una aproximación sociodemográfica.* Informe realizat pel Centre d'Estudis Demogràfics, per a la Direcció V de la Comissió Europea, cofinançat per la Direcció General d'Avaluació i Estudis del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya. Mimeo.

CABRÉ, Anna i DOMINGO, Andreu (2002) "Flujos migratorios hacia Europa: actualidad y perspectivas". en *Arbor*: *La Unión Europea durante la presidencia española,* núm. 678, tomo CLXXII, pàg. 325-344, juny 2002.

DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA EXTRANJERÍA Y LA INMIGRACIÓN (2002), *Anuario Estadístico de Extranjería, 2001.* Madrid: Ministerio del Interior.

DOMINGO, Andreu (1996) "La integración como el proceso de apropiación de espacios sociales ascendentes". En KAPLAN MARCUSAN, Adriana (Coord.) *Procesos migratorios y relaciones interétnicas, Simposio VII. VII Congreso de Antropología Social.* Zaragoza: Instituto aragonés de Antropología. Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español, pp. 107-118.

DOMINGO, Andreu (en premsa) *Reflexiones demográficas sobre la inmigración internacional en los países del sur de la unión europea.* Ponència per al III Congreso de la Inmigración en España, Granada 2002.

EUROPEAN COMISSION (2001) *The Free Movement of Workers in the Context of Enlargement.* European Comission, Information note.

EUROSTAT (2000) *Statistiques sociales européénnes. Démographie.* Luxemburgo: Commission Européenne.

EUROSTAT/EUROPEAN COMISSION (2002) *The social situation in the European Union, 2002.* Luxemburgo: Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees.

MARTÍN, Carmela; HERCE, José Antonio; SOSVILLA-RIVERO, Simón, i VELÁZQUEZ, Francisco J. (2002) *L'ampliació de la Unió Europea. Efectes sobre l'economia espanyola.* Barcelona: La Caixa.

OKOLSKI, Marek (2002) *The impact of EU enlargement on migration: the perspective of Poland.* Ponència presentada a *Immigration and Family*, Annual Seminar 2002 of European Observatory on the Social Situation, Demography and Family, Helsinki, 8-10 juny.

POPULATION DIVISION (2000) *Replacement migration: is it a solution to declining and ageing populations?*. United Nations: New York.

SALT, John (1999) *Current Trends in International Migration in Europe.* Brussels: Council of Europe. Mimeo.

SALT, John, CLARKE, James, i Sandra SCHMIDT (2000) *Patterns and trends in international migration in Western Europe.* Brussels: Eurostat, European Comission.

SOPEMI (1999) *Tendances des migrations internationales. Rapport Annuel 1999.* Paris: OCDE.

WALLACE, Claire (2002) *Migration, family and welfare in East-Central Europe.* Ponència presentada a *Immigration and Family*, Annual Seminar 2002 of European Observatory on the Social Situation, Demography and Family, Helsinki, 8-10 juny

Nota introductòria a l´Informe sobre el efectes de l´ampliació de la Unió Europea el 2004 en els sectors culturals i en les polítiques socials de Catalunya.

Patronat Pro Europa –
Fundació Jaume Bofill

Jordi Borja, març 2003

INTRODUCCIÓ ALS INFORMES DE SÍNTESI (Nota de Jordi Borja)

1. **INTRODUCCIÓ. EL repte de fer una Unió Europea política per portar a terme polítiques socials i culturals i construir la ciutadania europea.**

És un lloc comú però no menys cert que la Unió Europea s'ha desenvolupat a batzegades que responien a moments crítics. Avui estem davant de l'oportunitat que ens ofereix la crisi del model polític europeu actual.

Un cop consolidada la unió econòmica, amb l'euro com element emblemàtic, s'han fet més evidents els límits del procés d'integració segons un model predominantment "intergovernamental". L'adhesió dels ciutadans, la cohesió social, el reforçament de l'identitat cultural europea compatible amb les identitats de pobles i països diversos, la construcció d'una opinió pública europea, aconseguir que la ciutadania europea fos no solament una intenció o un valor desitjat si no també un conjunt de drets i deures reals, que ens facin més lliures i iguals, tot plegat suposa unes institucions i unes polítiques públiques que no poden dependre dels acords de mínims resultants de l'intergovernamentalitat.

És cert que des de Maastricht fins ara s'han fet progressos importants. No solament en el desenvolupament de polítiques socials (fons de cohesió), també en el inici d'un procés de reforma política que s'ha expressat entre altres avenços en el reforçament del Parlament europeu, la Declaració de Drets fonamentals i la convocatòria de la Convenció europea sobre el futur d'Europa que ha de presentar a la Conferència Intergovernamental una proposta de Tractat europeu de caràcter constitucional. De totes maneres aquestes iniciatives no semblen suficients per dotar a la Unió Europea d'una Constitució, no es pot parlar d'un procés constituent democràtic, ni per les seves formes (doncs els treballs de la Convenció es fan en un marc estret i opac) no pels seus continguts (que estan limitats per la dependència de l'intergovernamentalitat). En conseqüència tampoc sembla que es resolgui el problema d'organització i funcionament de les institucions europees, que si ja era urgent abans de l'ampliació ho és molt més quan estem en portes del ingrés de 10 països més.

La realització de polítiques europees socials i culturals reclamen polítiques redistributives i descentralitzades que difícilment es poden fer en marcs rígidament intergovernamentals. Cal reforçar i democratitzar les institucions europea, el Parlament i la Comissió i també garantir tant la relació directa amb els ens locals i "regionals", així com la participació d'aquests en les institucions europees.

L'ampliació de la Unió pot significar un pas endarrera en aquest sentit, si s'utilitza per reforçar l'intergovernamentalitat i s'exclou als ens "subestatals" amb l'excusa de no complicar més el funcionament institucional. Però també es l'oportunitat de replantejar el mapa polític europeu i un model institucional reconstruït amb criteris més de xarxa i menys jeràrquic, en el qual es reconegui la complexitat del pobles i de les institucions pròpies de cadascú, que no són reductibles als governs dels Estats.

Ara, doncs, ens trobem davant d'una gran oportunitat per replantejar el statu quo europeu i progressar en el procés d'unió política, reconeixement de les nacionalitats i entitats subestatals diverses i per desenvolupar la limitada ciutadania europea. El reconeixement de que cal un procés constituent que s'expressa en l'existència de la Convenció, encara que avui no s'hagi realitzat com a tal, obra també noves possibilitats per el replantejar el paper de cadascú en la vida europea.

La crisi rampant del muntatge polític europeu s'ha aguditzat en el actual moment en el qual s'ha iniciat una guerra en una zona situada a les fronteres de la Unió Europea, històricament i culturalment molt vinculada a Europa, amb la qual els lligams econòmics i socials són molt forts. La necessitat històrica d'una Unió Europea forta políticament, amb capacitat d'intervenció en els afers mundials, amb unitat i autonomia de la seva política exterior, incloent la que es considera de defensa i té implicacions de caràcter militar, es avui més palesa encara que fa uns mesos. La Unió Europea no pot dependre ni subordinar-se a les iniciatives unilaterals de la única superpotència politico-militar que ha iniciat una creuada d'abast mundial que no correspon ni als valors ni als interessos dels europeus.

En resum tant per raons internes com externes el repte de la Unió Europea es avui el de la seva construcció política i de com es faci dependran les polítiques socials i culturals. I es en aquest marc que ens sembla cal considerar l'ampliació amb 10 Estats nous i els seus possible efectes a Catalunya.

L'ampliació i tot el que comporta de reorganització política, en un moment en que la crisi actual de la Unió Europea pot anar endarrera però també es més evident la necessitat de fer un salt endavant s'ha de considerar com una oportunitat. També per Catalunya, tant pel que fa a les seves relacions amb Europa, amb els 10 països en procés d'integració (PPI) però també amb tota la regió mediterrània, com pel que fa amb l'Estat espanyol i a les polítiques públiques i la societat civil catalanes.

2. L'AMPLIACIÓ DE LA UNIÓ EUROPEA COM OPORTUNITAT

La construcció de la Unió Europea socialment justa, basada en una ciutadania universal per a tots els que hi viuen, culturalment unida per valors comuns i diversa pel pluralisme dels pobles i de les persones que la composen que no són reductibles als Estats, que pugui realitzar polítiques econòmiques cohesionadores i sostenibles, i que, sobretot es basi en una organització política forta de cara en fora, articulada en xarxa cap endins, no es avui un repte fàcil. Superar la intergovernamentalitat, els egoismes dels sectors governants dels Estats, les inèrcies de les burocràcies "nacionals", la relativa debilitat de les entitats "subestatals", les divisions aguditzades per les actuals iniciatives dels governs d'Estats Units amb el suport dels del Regne Unit i d'Espanya...tot plegat no permet grans optimisme. Però el procés constituent, que es vulgui o no s'ha iniciat, la constatació de la feblesa política s'ha manifestat obertament, i l'emergència d'un opinió pública europea amb identitat pròpia també.

L'ampliació amb els 10 països d'Europa central (i també mediterranis) forma part d'aquesta conjuntura d'oportunitat. Però cal preguntar-se fins a quin punt els "PPI" estan predisposats a participar en la construcció d'una Europa forta i plural.

Aquest repte no es fàcil que sigui assumit per part de la majoria dels governs dels estats que s'integraran el 2004, més orientats en les seves posicions internacionals cap a la subordinació als Estats Units. Però també més necessitats del ajut europeu per millorar la seva competitivitat i la seva cohesió social.

Per altra part la Unió Europea haurà d'afrontar el repte de la relació i cooperació amb els països mediterranis que no en formen part. La guerra actual deixarà moltes ferides que la UE tindrà un gran interès en curar. Els països mediterranis seran necessàriament un objectiu de cooperació i entesa fonamental per la UE:

Per la seva proximitat física i cultural
Per les migracions entre ells i la UE
Per l'importància dels intercanvis econòmics
Pel risc de desestabilització dels dos costats en el cas de que s'acumulin ressentiments i
Per les relacions privilegiades o conflictives que tenen amb alguns països de la UE.

En aquest marc considerem que cal considerar la relació de Catalunya amb la Unió Europea: ampliació amb els "PPI" i noves relacions de cooperació amb els països de la regió metropolitana.

3. PERQUÈ ENS TROBEM AVUI DAVANT UNA OPORTUNITAT PER L'UE I PER CATALUNYA EN AQUEST MARC?

A) La necessitat d'una unió política i militar portarà a un replantejament de les relacions entre els òrgans de la UE i els governs dels estats.

El projecte de constitució europea, elaborat en un context mundial avui superat s'haurà de revisar.
L'emergència d'una societat política europea que majoritàriament s´ha pronunciat contra la guerra i l'acció hegemònica dels EE. UU. pot recolzar les propostes favorables al reforçament de la UE.

I no hem d´oblidar que aquesta societat política s'expressa més en àmbits locals o "regionals" que estatals i que pot fer-se també portaveu de les demandes d'aquests àmbits. una oportunitat per un més gran reconeixement polític i cultural de Catalunya.

B) La negociació final amb els països en procés d'integració (PPI) pot conduir a que acceptin un grau més gran d'unió política i militar però també exigiran un reconeixement més explícit i pràctic de les seves demandes socials i de la seves especificitats culturals i lingüístiques.

Sembla una oportunitat important per que nacionalitats sense estat com Catalunya plantegin demandes semblants.

C) La desitjable reorientació de la política europea cap el mediterrani per una part pot reduir el pes dels països d'Europa central o del est com principals "demandants". Per altra part por obrir portes per intervenir en la política europea i en l'obtenció de recursos a aquells països, com Catalunya, que per raons geogràfiques, històriques i de voluntat política tinguin més iniciatives per actuar en la regió mediterrània.

Catalunya pot fer valer a Europa aquesta orientació mediterrània en front a l'orientació cap el atlàntic nord que tenen actualment els països en procés d'integració.

D) En cap cas s'haurien però de manifestar reaccions de temor, defensives, reticents respecte als països en procés d'integració. Catalunya al contrari hauria de posicionar-se com un referent per aquests països.

E) En les demandes de reconeixement polític i cultural pot haver-hi sense dubte una convergència d'objectius i de propostes, tot i l'avantatge que representa integrar-se com estats (els PPI), però també cal tenir en compte la força que avui tenen algunes nacionalitats sense Estat de la UE, entre elles Catalunya.

En el actual procés constituent europeu fora desitjable trobar ja punts d'acord entre els PPI i nacionalitats de la UE com Catalunya.
Cal tenir presencia en la convenció i després en el debat sobre la *constitució amb propostes compartides amb altres països, amb estat o* sense, de la UE o PPI.

F) Catalunya no hauria doncs de manifestar-se amb gasiveria en relació als PPI, pel que fa als ajuts socials i econòmics que rebin de la UE.

Si, però, que pot establir unes relacions directes i també en el marc de les relacions europees a fi i efecte de limitar el dumping social i ambiental que poden practicar alguns PPI i reclamar fons europeus per practicar aquesta política de cooperació.

G) Convé presentar amb fets, tant davant de la UE com dels PPI a Catalunya com un laboratori de multiculturalitat i de preservació i construcció permanent de l'identitat pròpia i diferencial, de cohesió social i d'integració mitjançant polítiques públiques redistributives, d'iniciativa "local" en el marc dels mercats globals i de creixement sostenible, de reconeixement dels drets socials i de modernització de la infrastructura econòmica, de cooperació público-privada i de participació cívica, de governabilitat democràtica.

No hem de renunciar a contribuir a que la UE ofereixi un suficient atractiu per contrarestar l' atracció que representa EE.UU. per els PPI. I Catalunya pot ser un dels exemples a oferir.

En resum, l'ampliació pot ser més important, en positiu o en negatiu (si no la sabem aprofitar) pel fet mateix de l'ampliació que no pels impactes específics que pugui tenir en alguns camps socials o culturals.

4. **Per una estratègia catalana en l'Europa ampliada i per replantejar les relacions amb l'Estat espanyol**

A) Campanya per una política europea en el front mediterrani, que inclogui les dues voreres.

Des de Catalunya prioritzar les relacions socials, culturals i econòmiques, les relacions entre pobles, el reconeixement de les identitats i la compatibilitat amb valors universals.

B) Per actuar a Europa cal comptar amb els actors socials i culturals.

Calen polítiques públiques de suport als actors civils, de reforçament del capital social català per realitzar aquesta acció.

C) Les polítiques estructurals a Catalunya (i en el conjunt de la unió europea) han de desenvolupar la cohesió social i el creixement sostenible per poder oferir als PPI un model europeu que també redueix el dumping social (que podria afectar força a Catalunya).

D) Les polítiques de cooperació social i cultural han de recolzar-se en el marc polític actual en el suport polític dels estats: cal doncs reclamar del govern del estat espanyol les competències, el suport polític i financer i la cooperació dels serveis exteriors en les accions de la generalitat i de *la societat catalana envers els PPI. No és el cas actualment.*

E) L'ampliació de la UE a 25 països (i alguns altres a les portes), el procés d'elaboració d'una constitució europea a partir d'una convenció que ara apareix com poc representativa degut a l'emergència d'una societat política europea, el nou marc internacional que reclama una UE més forta i per tant menys intergovernamental.

F) Cal per tant una iniciativa catalana en el àmbit europeu per intervenir en el procés constituent europeu, a fi i efecte que es reconeguin els drets de les nacionalitats i la seva inserció en la UE. Aquesta iniciativa pot suposar una relació conflictiva amb el govern del estat espanyol però l'ampliació de la UE amb països comparables o més petits que Catalunya i el necessari replantejament del mapa polític europeu crea condicions favorables per Catalunya (i el País Basc).

G) Catalunya pot aportar a la UE i al Estat espanyol una visió pròpia sobre la participació de les nacionalitats i dels governs "regionals" i locals en els àmbits europeus, així com una cultura política avançada sobre els drets individuals i col· lectius, socials i culturals, en el món actual (vegeu annex).

H) Caldrà però plantejar la relació amb el govern de l'Estat espanyol mitjançant propostes però també iniciatives, tant per l'urgència per respondre a reptes i a oportunitats com per forçar la negociació sobre qüestions que els governants estatals consideren que són de la seva competència exclusiva.

Dos casos especialment importants:

- La gestió de l'immigració i les polítiques d'integració

- El reconeixement i la projecció exterior de la llengua i la cultura catalanes

5. Algunes conclusions com resum

A. Catalunya ha de manifestar una vocació de lideratge en el actual procés constituent i d'ampliació de la Unió Europea. Per lo qual ha d'afirmar tant la seva especificitat com la capacitat d'oferir models de societat atractius per els països europeus, especialment els PPI, i també enfront dels *països de la regió mediterrània.*

B. Les relacions amb els PPI i amb els de la regió mediterrània ha de ser una acció compartida entre les institucions catalanes i els actors socials, econòmics, culturals, etc. és a dir amb la societat civil catalana.

C. Per lo qual cal replantejar les relacions amb el govern del Estat Espanyol , en el sentit de assumir les competències i els recursos necessaris per portar a terme polítiques pròpies en els àmbits citats.

D. La presència o participació en les institucions i polítiques europees és també un repte per Catalunya que ha de plantejar-se tant en relació a la Unió Europea com en relació al Estat espanyol.

E. Les polítiques socials i culturals catalanes han d'estar orientades per Valors universalistes com els ja citats en els punts anteriors a fi i efecte que serveixin per oferir models competitius i atractius als països en procés d'integració.